DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - SAYI : 123 - 4

SAHÎH-İ BUHÂRÎ
MUHTASARI
TECRÎD-İ SARÎH
TERCEMESİ
ve Şerhi

YEDİNCİ CİLT

BEŞİNCİ BASKI

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI — SAYI : 123 - 4

SAHÎH-İ BUHÂRÎ

MUHTASARI

TECRÎD-İ SARÎH

TERCEMESİ

ve Şerhi

YEDİNCİ CİLT

MÜELLİFİ
Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed
b. Abdi'l - Lâtîfi'z - Zebîdî

MÜTERCİMİ
ve Şârihi
KÂMİL MİRAS

BEŞİNCİ BASKI

BAŞBAKANLIK BASIMEVİ — ANKARA, 1981

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب السلم

BU KİTAB SELEM BEY'İNE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Selem lûgaten selef demektir. Gerek vezinleri ve gerek mânâları cihetiyle bu iki kelime arasında hiç fark yoktur. Her ikisi de teslîm ve takdîm mânâsınadır. Selemin medlûl-i lûgavîsini Kudûrî : iki bedelden birinin ta'cîlini, öbürüsünün ta'cîlini tazammun eden akidden ibârettir, diye bildirmiştir ki, medlûl-i örfî ve fıkhîsine tamâmiyle muvâfıktır. Selemi, fukahâ müteaddid şekilde ta'rîf etmişlerse de bunlar içinde en cem'iyyetlisi Seyyid-i Şerîf'in şu ta'rîfidir : Selem, semende derhal, müsemmende de müeccel olarak mülkiyyeti îcâb eden bir akiddir[1]. Müsemmen, seleme tâbi' olan maldır. Selemin halk lisânındaki ta'rîfi de : "*Peşin para ile veresiye mal almak*" sûretinde bir vecîzedir.

Fukahâ örfünde mebîe müsellemün-fîh, semene re'sü'l-mâl, bâyie müsellemün-ileyh, müşteriye de rabbü's-selem tesmiye edilmiştir.

Bu bey'e selem denilmesi alım satım meclisinde re'sü'l-mâlin peşin olarak teslîm edilmesindendir. Selef denilmesi de re'sü'l-mâlin takdîm edilmesinden dolayıdır. Şârih Kastalânî Nevevî'den

[1] السلم : هو فى اللغة التقديم والتسليم. و فى الشرع اسم لعقد يوجب الملك فى الثمن عاجلا و فى المثمن آجلا [تعريفات سيد].

selem sûretiyle bey'in cevâzında icmâ' bulunduğunu naklediyor. *Telvîh*'te de bâzı ulemânın selem muâmelesini kerîh gördükleri bildirilmiştir ki, Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un oğlu Ebû Ubeyde selemi kerîh gören ulemâdandır.

SELEMİN CEVÂZINA KUR'ÂN'DAN DELÎL : [«يا ايها الذين آمنوا اذا تداينتم بدين الى اجل مسمى فاكتبوه» * = *Ey o îmân eden kullar! Muayyen bir va'deye muallâk olarak bir borç borçlandığınız zaman bu müdâyeneyi yazı* (ile tesbît edi) *niz*] kavl-i şerîfi ile başlayan ve *Kur'ân-ı Kerîm* âyetlerinin en uzunu bulunan Müdâyene âyet-i kerîmesidir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ: (Tazmîni muayyen bir zamâna muallâk olan selef bey'ini Cenâb-ı Hak Kitâb-ı Mübîn'inde halâl kılmıştır)* diyerek ihticâc için bu Müdâyene âyetini okumuştur.

Bu âyet-i kerîmenin selemin hilline ve meşrûiyetine sûret-i delâleti şöyledir : bu Müdâyene âyetinde iki nevi' bey' zikredilmiştir : bey'-i nâciz, gayr-i nâciz. Bey'-i nâciz ki, hazır bir malı peşin para ile yeden-biyed muaccelen bey'dir. Âyetin alt tarafında olup şimdi tercеme ettiğimiz parçası ile kasdolunan da bey'-i teâtîdir. Bunun tesbît ve tahrîrinde bir mecbûriyet-i şer'iyye olmadığı ta'lîm buyurulmuştur. Ketb-ü tahrîri emrolunan bey'-i gayr-i nâciz olup bunun da muayyen bir va'deye muallâk olduğu müstefâd olur ki, selemdir.

Selem de beyi' gibi îcâb ve kabûl ile mün'akıd olur. Meselâ rabbü's-selem denilen müşteri, müsellemün-ileyh olan bâyia : yüz kilo buğday için yüz lira selem verdim, der, o da kabûl ederse, selem mün'akıd olur.

SELEMİN ŞARTLARI : Mutlak bey' için meşrût olan bütün şartlar selem için de mu'teberdir. Bey'in bu şartlarından başka selemin sıhhati için fazla olarak altı şart daha vardır ki, şunlardır : 1) Müsellemün-fîhin deyn olmasıdır, 2) Re'sü'l-mal olan paranın meclis-i akidde verilmesidir, 3) Müsellemün-ileyhin vakt-i vücûbda ve muayyen va'dede teslîmi mümkün olan veya güç olmayan bir mal olması[1], 4) Naklinde meşakkat olan müsellemün-fîhin mahall-i teslîminin beyân edilmesi, 5) Ölçeğinin, okkasının, dönümünün, sayısının mikdârı ma'lûm olması, 6) Mekîlât, mevzûnât, mezrûat, ma'dûdattan olma-

* Sûre : 2 (Bakare), âyet: 282

[1] Meselâ kış ortasında teslîm edilmek üzere bir sepet tâze üzüm, yâhud beş kırat cesâmetinde tek taş bir pırlanta üzerinde selem bey'i câiz olmaz.

yan eşyânın, evsâf-ı mazbûte ve meşhûresiyle meselâ âlâ, evsât, ednâ diye tavsîf ve ta'yîn edilmesi şartlarıdır. Bu şartlar arasında en mühimleri beşinci ve altıncı şartlardır. Selem bey'inde müsellemün-fîh için medârı ta'yîn olan bu şartlardır ki, bu bâbta *Tecrîd*'e alınmış olan iki hadîsin gāye-i sevkı da bu şartları tebârüz ettirmektir.

1023. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَ النَّاسُ يُسْلِفُونَ فِي الثَّمَرِ الْعَامَ وَ الْعَامَيْنِ فَقَالَ مَنْ أَسْلَفَ فِي تَمْرٍ فَلْيُسْلِفْ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ وَ وَزْنٍ مَعْلُومٍ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Medîne'ye kudûmunda nâs selem sûretiyle bir, iki (, üç) sene va'deli hurma alırlar, satarlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem : Her kim hurma (gibi bir şey almak satmak) da Selem tarîkıyle bey' ederse (mikdârı) keyli veya vezni ma'lûm olarak –yine İbn-i Abbâs'tan bir rivâyette– muayyen bir va'deye (değin) akdetsin buyurdu.

İZÂHI

Buhârî bu İbn-i Abbâs hadîsini Selem bahsinde üç, dört tarîk ile rivâyet etmiştir. Müslim de Büyû' bahsinde böyle müteaddid tarîklerle tahrîc eylemiştir. *Sünen-i Erbea* sâhiblerinin de Büyû'da rivâyetleri vardır : Buhârî'nin Süfyân İbn-i Uyeyne'den gelen rivâyetinde üç sene va'de de zikr edildiğinden tercemede işâret ettik. Yine İbn-i Uyeyne rivâyetinde (من اسلف فى تمر) yerine (من اسلف فى شئ)

sûretinde mazbut olduğundan daha şümullü olan bu rivâyeti tercemede *(hurma gibi bir şey)* diye gösterdik.

Bundan sonra terceme edeceğimiz İbn-i Ebî Evfâ hadîsinde görüleceği üzere, selem sûretiyle bey', hurmaya hâs olmayıp buğday, arpa gibi şeylere de şâmil bulunduğundan İbn-i Abbâs'tan gelen rivâyet tarîkleri arasında *(شيء)* rivâyeti daha müeyyideli bir tarîk-ı rivâyettir.

Bir de selem, mekîlât ve mevzûnâtta yâni ölçülen ve tartılan her şey'e şâmil olduğunu İbn-i Abbâs hadîsindeki (في كيل معلوم ووزن معلوم) fıkrası da ifâde etmektedir. Bu da *(شيء)* rivâyetinin ikinci bir müeyyidesidir. Yalnız Nevevî bu ibâredeki vâv-ı âtıfanın *(أو)* mânâsına olduğunu hatırlatmış olduğundan biz de *(keyli veya vezni ma'lûm)* diye terdîd ile terceme ettik.

Bu hadîsin sarâhatine mebnî müsellemün-fîh, mekîlâttan olursa keylin, mevzûnâttan olursa veznin ta'yîni —ölçekler ve okkalar ihtilâf edeceği için— şarttır. Eğer bir beldede yalnız bir nevi' ölçek, bir çeşit okka mu'teberse, keyl ve vezn mutlak zikrolununca ma'rûf olan o keyl ve vezne masrûf olur.

Selem tarîkıyle akd-i bey' edilen yerde mikdârı muhtelif keyl-ü vezin olursa keylin veya veznin ta'yîni selemin sıhhati için şart olduğunda ulemâ arasında ihtilâf yoktur.

Meselâ sadr-ı İslâm'da Sâ', Medîne ve Hicâz'ın, Kafîz Irak'ın, İrdeb Mısır'ın en ma'rûf kileleri idi. Fakat bu memleketlerin bu kileleri haddi zâtında muhtelif idi. Selem sûretiyle bir bey' akdolunduğunda ileride zuhûru muhtemel olan bir nizâa mâni' olmak için esnâ-yi akidde ta'yîni şart kılınmıştır.

İbn-i Hazm-i Zâhirî : *"Selem yalnız ölçülen ve tartılan mekîlât ve mevzûnâta munhasırdır. Ne mezrû'da, ne ma'dûdda, ne de her hangi bir şeyde selem câiz değildir. Çünkü nasda yalnız mekîlât ve mevzûnât zikr edilmiştir"* demiştir. Fakat İbn-i Hazm'in bu ictihâdını ulemâdan kabûl eden bulunmamıştır. Cumhûra göre selen mekîlât ve mevzûnat tan başka şeylerde de mu'teberdir.

Hanefîlere göre selemde asıl olan şudur : Her hangi bir şey ki sıfatı ile, mikdâriyle zabtı, takdîr ve ta'yîni mümkündür; onda selem câizdir. Mekîl, mevzûn, mezrû', ma'dûd-ı mütekârib gibi. Mekîlâtın keyl ile mevzûnâtın vezn ile mezrûâtın zirâ' ile, ma'dûdât-i mütekâri-

benin de sayı ile mikdarları ta'yîn olunur. Adediyyât-i mütekāribe mikdârı sayı ile olduğu gibi keyl ve vezn ile de olur. Meselâ yumurta, ceviz gibi ma'dûdât sayı ile ta'yîn edildiği gibi ölçülmek, tartılmak sûretiyle de ta'yîn edilebilir. İmam Züfer ma'dûdâtin âhâdi büyük, küçük olarak tefâvüt ederse, selem câiz değildir, demiştir. İmam Şâfiî'ye göre ma'dûdatta selem, yalnız veznen sahîhtir. *Ravza*'da da : "*Ceviz, bâdem, fındık, fıstık bunların kabukları ekseriyet i'tibâriyle mütefâvit olmazsa bunlarda vezn ile selem câizdir. Muhtelif olursa esah olan keyl ile cârî ve câiz olmasıdır.*" denilmiştir. Yine *Ravza*'da : kavun, karpuz, ayva, nar, patlıcan gibi şeylerde mu'teber olan, vezn olduğu bildirilmiştir.

Tuğla gibi fabrika ma'mûlâtı adediyâtın – selem sahîh olmak için – kalıpları ma'lûm, fabrikaları muayyen olması Fukahâ-i müteahhirînin vesâyâsı cümlesindendir. Bu cümleden birisi de bez ve kumaş gibi zirâiyâta âidtir. Zirâiyâtın da tûli, arzı, rikkati, neden ma'mûl ve nerenin işi olduğu ta'yîn olunmak selemin sıhhatinde lâzımdır.

Mebîin cinsi meselâ buğday, arpa, pirinç, hurma, üzüm diye, yine böyle nev'i meselâ yağmur ile veyâhud iskā' ile hâsıl olan diye, kezâlik sıfatı âlâ, evsat, ednâ diye ta'yîn edilmek kat'-ı nizâ' için selemin sıhhatinde şart kılınmıştır.

Bir de yukarıda sıhhat-i selemin bekāsında re'sü'l-mâl olan semenin meclis-i akidde verilmesi şart olduğunu bildirmiştik. Binâenaleyh âkıdeyn kable't-teslîm iftirâk ederlerse, akd-i selem münfesih olur.

İzâh etmekte bulunduğumuz hadîsin muhtâc-ı îzâh bir noktası kalmıştır. Bu da (إلى أجل معلوم = *Selem, muayyen bir va'deye değin akdedilsin!)* cümlesidir. Bu cümleyi müellif Zebîdî Buhârî'nin Süfyan İbn-i Uyeyne'den gelen rivâyetinden ihtisâr ederek buraya koymuştur. Selemin sıhhati için onun bir ecele, bir mühlete muallâk olması da şart olduğu bu cümleden vâzıh olarak anlaşılır. Selem için böyle bir va'denin şart olduğunu iddia eden eimme-i Şâfiiyye bu sarîh nassa muhâlefet etmiş bulunuyorlar. Bu açık muhâlefetten kurtulmak için Şârih Kirmânî şöyle demiştir : Bu hadîste ma'lûm bir ecelin yâni muayyen bir va'denin zikredilmesi, muaccel selemde te'mîn-i sıhhat için ecelin şart olduğunu beyân ve ta'lîme ma'tûf değildir. Çünkü selem muâmelesi tağrîr ihtimâli gālib olan müeccelde câiz olduktan sonra muaccelde câiz olacağı muhakkaktır. Çünkü muaccel selem tağrîrden sâlimdir.

Şu halde hadîsteki ecel-i ma'lûmun mânâsı eğer selem müeccel olursa bu va'denin zamânı ta'yîn edilsin! demektir, diyor. Kirmânî'-nin bu garîb mutâlâasını Nevevî ve Şâfiî olan *Buhârî* şârihleri nakletmişlerdir. Şârih Aynî tâkib ederek bunun en vâzıh mânâsı (Selem bey'i yapmak isteyen kimse, muayyen zamâna ta'lîkan bu muâmeleyi yapsın) demekdir, diyor.

Hulâsa : Eimme-i Hanefiyyeye göre, selemde müsellemün-fîh dediğimiz mebîin zamân-ı teslîmi beyân olunmak şarttır. Hattâ teslîminde müşkülât bulunan mebîin mekân-ı teslîmi dahî tesbît ve ta'yîn edilmek zarûrîdir. Bir vagon buğdayın harman yerinde teslîmi ile istasyona veya müşterinin anbarına nakl-ü teslîm edilmesi arasında büyük bir fark vardır ki, esnâ-yi beyi'de ta'yîn edilmesi îcâb eder.

1024. عَنِ ٱبْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ إِنَّا كُنَّا نُسْلِفُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا فِي ٱلْحِنْطَةِ وَ ٱلشَّعِيرِ وَٱلزَّبِيبِ وَ ٱلتَّمْرِ وَفِي رِوَايَةٍ عَنْهُ قَالَ كُنَّا نُسْلِفُ نَبِيطَ أَهْلِ ٱلشَّأْمِ فِي ٱلْحِنْطَةِ وَ ٱلشَّعِيرِ وَ ٱلزَّبِيبِ فِي كَيْلٍ مَعْلُومٍ إِلَى أَجَلٍ مَعْلُومٍ فَقِيلَ لَهُ إِلَى مَنْ كَانَ أَصْلُهُ عِنْدَهُ قَالَ مَا كُنَّا نَسْأَلُهُمْ عَنْ ذَلِكَ.

Tercemesi

(Abdullāh) İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhumâ*'dan :

[Biz, (gerek) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in devr-i hayâtında, (gerek) Ebû Bekr'in, Ömer'in (hilâfetleri) zamânında buğday, arpa, kuru üzüm ve hurmada selem tarîkıyle muâmele yapardık] dediği rivâyet edilmiştir. İbn-i Ebî Evfâ'dan (diğer) bir rivâyette de müşârün-ileyh : [Biz, ehl-i Şâm'ın ziraatcisiyle muayyen bir kilede (ölçülmek

ve vezn-i muayyende tartılmak üzere) ma'lûm bir va'de (hulûl edince) ye kadar buğday, arpa, kuru üzüm (mübâyaasında) selem tarîkıyle muâmele yapardık] demiştir. İbn-i Ebî Evfâ'ya :

— Selem, müsellemün-fîhin aslı, mülk ve tasarrufunda bulunan kimseye mi (hastır?) diye soruldu da İbn-i Ebî Evfâ :

— Mebîin aslına mâlik olduklarını biz, Şam ziraatçilerine hiç bir zaman sormadık, diye cevab verdi.

Î Z Â H I

Yanlarında *Buhârî* metni bulunan kārî'lerimiz, *Sahîh-i Buhârî*'yi mutâlâa ederlerse görürler ki, İmam Buhârî'nin Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ'nın bu hadîsi hakkında dört tarîk-ı rivâyeti vardır. *Tecrîd*'de terceme ettiğimiz bu metin, îzâh edeceğimiz iki nokta müstesnâ olmak üzere bu dört rivâyetin tam bir hulâsasıdır :

İKİ NOKTADAN BİRİSİ : Bu hadîsin Sahâbî râvîsi bir değil, ikidir : İbn-i Ebî Evfâ ile Abdurrahmân İbn-i Ebze'l-Huzâî *radiya'llāhu anhum*'dür. Bunu iyice görebilmek için ibtidâ hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki birinci metnini ve sûret-i sevkini kāri'lerimizle birlikte mütâlâa edelim :

Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ'nın kölesi ve bu hadîsin ikinci râvîsi Tâbiî ricâlinden İbn-i Ebü'l-Mücâlid[1] diyor ki : bir kere Abdullāh İbn-i Şeddâd ile Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin oğlu ve Kûfe'nin Tâbiî Kadısı Ebû Bürde Âmir arasında :

— Selem tarîkıyle akdedilen bir beyi' sırasında müsellemün-ileyh nezdinde müsellemün-fîhin aslı[2] bulunmayarak akd-i selem câiz midir? sûretinde bir ihtilâf zuhûr etmişti. Bunun halli için beni İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anhumâ*'ya gönderdiler. Ben de gidip sordum. Cevâben :

---

[1] İbn-i Ebû'l-Mücâlid'in ismini ta'yînde râvîler Muhammed midir, Abdullāh mıdır? tereddüd etmişlerdir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadîsten başka Ebû'l-Mücâlid'in rivâyeti yoktur [*Umdetü'l-Kārî*].

[2] Selem tarîkıyle metâın aslı hubûbâta nisbetle tarladaki mezrûât, meyvaya nisbetle meyva ağacı birer asıldır.

— Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in devr-i hayâtında, sonra da Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın devr-i hilâfetlerinde buğday, arpa, kuru üzüm, hurmada selem tarîkıyle muâmele ederdik, dedi. Sonra bu mes'eleyi Abdurrahmân İbn-i Ebzâ *radiya'llāhu anh*'den de sordum. O da İbn-i Ebî Evfâ gibi cevab verdi.

Görülüyor ki, Tâbiî râvî Ebü'l-Mücâlid'in kendilerinden rivâyet ettiği Sahâbî ikidir. Müellif Zebîdî merhûm *Tecrîd*'de ikisini de gösterseydi, hadîsin sıhhatindeki kuvveti muhâfaza etmiş olurdu. Gerçi İbn-i Ebî Dâvud'un Abdurrahmân İbn-i Ebzâ Tâbiî'-dir, dediği *Hulâsa*'da naklediliyorsa da Buhârî'ye göre Sahâbî'dir. Bütün *Buhârî* şârihleri de Sahâbî-i sağîr diye müellif Buhârî'yi ta'kîb etmişlerdir.

Hattâ Buhârî'nin ikinci tarîk-ı rivâyetinde İbn-i Ebzâ'nın medâr-ı ihticâc olan nokta hakkındaki cevâbı daha vâzıhtır : "«ما كنا نسالهم الهم حرث ام لا» = *Şam zürrâına bize zahîre verecek ekinleri var mıdır yoksa yok mudur? diye sormazdık*" sûretindedir.

İKİNCİ MUHTÂC-I ÎZÂH VE DAHA MÜHİM OLAN NOKTA : Buhârî ikinci tarîk-ı rivâyetinde selem eşyâsı ta'dâd edilirken *(zeyt = zeytin yağı)* da zikredilmiştir. Dördüncü tarîk-ı rivâyette zeytin yağına bedel *(zebîb = kuru üzüm)* zikredilmiştir. Ve Zebîdî *Tecrîd* metnine zeyt'i almak lâzım gelirken zebîb'i almıştır. Halbuki zebîb birinci tarîkte zikredildiğinden burada zeyt'i zikretmek îcâb ederdi ve çok lüzumlu idi. Susam yağı, şıra, sirke gibi mâyiatta da selemin cevâzı için en metin bir müstened-i şer'î bırakılmış, tam yerinde gösterilmiş olacaktı. Muhterem müellifimiz Zebîdî merhûm hakkında bu intikâdımızda hadîsteki bu mühim kaydi göstermek ve selemin hubûbât ve kuru meyvalar hakkında olduğu gibi mâyiatta da cereyânını ve mâyiâtın da müsellemün-fîh olabileceğini bildirmek gâyesine ma'tûftur.

BİR HULÂSA : Bey'-î selem ve selef bunu; semen ve bedelde peşînen ve derhal, metâ'da da müeccelen mülkiyyeti îcâb ve ifâde eden bir akiddir, demiştik. Bu da beyi' gibi îcâb ve kabûl ile mün'akıd olur. Selem mikdârı, sıfatı ta'yîn edilebilen şeylerde sahîh ve mu'teber olur. Mekîlâtın mikdârı keyl ile, mevzûnâtın vezin ile, mezrûâtın da zirâ' ile ta'yîn olunur. Ekser-i âhâd ve efrâdı bir seviyede biribirine mütekârib olan meselâ yumurta gibi ma'dûdâtın ta'yîn-i mikdârı sayı ile olduğu gibi keyl ile veya vezn ile de olur. Zirâ' ile, metre ile ölçülen bez ve kumaşlarda eni, boyu, neden ma'mûl ve hangi fabrika ma'mûlâtından olduğu zikr edilerek ta'yîn edilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الشُّفْعَةِ

BU KİTAB, ŞUF'AYA DÂİR HÜKÜMLERİ BİLDİREN AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvânı Ebû Zer Hâfız Herevî Müstemlî'den bu sûretle rivâyet etmiştir. Ebû Zerr'in yine Müstemlî'den diğer bir rivâyetinde : (السلم فى الشفعة) dır. Bu rivâyete göre Şüf'a bahsi Selem'in mütemmimâtından oluyor.

Şüf'anın mânâ-yı lûgavî ve ıstılâhîsini bundan evvelki altıncı cildte (1016) numara ile terceme ettiğimiz Câbir hadîsinin îzâhında bildirmiştik. Lûgaten bir şey'i, diğer bir şey'e zam ve ilâve etmektir. Bu sûretle şüf'a biri iki, teki çift yapmaktan ibâret oluyor. Şerîat örfünde şüf'a : satılan bir mülk üzerinde şirket veya mücâveret sebebiyle, satılan bu mala müşteri üzerinde takarrur eden şartlar dâiresinde temellük hakkını hâiz olmaktır. Daha açık bir ta'bîr ile şüf'a : satılan bir malı müşteriye kaça verildiyse o fiatla temellük hakkına mâlik olmaktır. Meselâ bir akarın iki veya daha fazla hissedarları onun bir hisse-i şâyiasını satın alan üçüncü bir şahsa karşı şüf'a hakkını hâizdir. Bu hak, mezkûr mülkte müşâreketten mütevellidtir.

Kāideten bakılırsa bir şey üzerinde yalnız bir hakk-ı mülkiyet olabilir, müteaddid mülkiyetler olamaz. Fakat bu bir şey üzerindeki hakk-ı mülkiyet yalnız bir şahsa âid olduğu gibi müteaddid kimselere de âid olabilir. Bir şey üzerinde müteaddid kimselerin hakk-ı mülkiyeti hâiz olmaları müşterek mülkiyetle olabilir. Müşterek mülkiyet : bir mal üzerinde müteaddid kimselerin şahsî bir münâsebet-i husûsiyeye müstenid olmaksızın meselâ 1/2, 1/3, 1/6 hisse-i şâyialara

sâhib olmalarıdır. Hissedar kendi şâyi' hissesinde her türlü temellükî tasarruflara hakkı vardır. Şahs-ı sâlis tarafından hisse hacz olunabilir. Şerîkler kendi hisselerinde böyle serbestçe tasarrufta bulunabilmek hakkını hâiz ise de gayr-i menkûl akarda bu husûsta bir tahdîd vardır. O da şüf'adan mütevellid tahdidtir. Şâyi' hissesini üçüncü bir şahsa temlîk etse, her bir hissedar üçüncü şahıstan bedelini vererek iştirâ etmek hakkını hâizdir :

Hissedarlar müteaddid olursa Şa'bî sehimlerin mikdârına göre değil, aded-i ruûs üzerine şüf'a sâbit olur, ictihâdında bulunmuştur. Meselâ üç kimse arasında müşterek olan bir mülk üzerinde bunlar 1/2, 1/3, 1/6 hisseye mâlik olsalar bunlardan 1/2 hisse sâhibi kendi hissesini bir müşteriye semen-i ma'lûm ile bey' ettikten sonra diğer hissedarlar hakk-ı şüf'a iddiâ ettiklerinde bu nısıf hisseye 1/3, 1/6 hisse sâhibleri yarı yarıya mâlik olurlar ki eimme-i Hanefiyenin muhtârı da budur. Eimme-i Şâfiiyyeye göre bu nısıf hisse diğer iki şerîk arasında eslâsen taksîm olunur : 1/3 hisse sâhibi olan şerîk nısıf hissenin sülüsânını 1/6 da bir sülüsünü alır. Hulâsa : Eimme-i Hanefiyye aded-i ruûse, eimme-i Şâfiiyye de kemiyet-i sihâme i'tibâr etmişlerdir.

ŞÜF'A HAKKI AKARA MAHSÛSTUR : Müslim'in ve Tahâvî'nin Hazret-i Câbir'den rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem : "Şüf'a şerîklerden her birinin öbürlerine arz etmeden satmak hakkını hâiz olmadığı bir tarla, bir arsa, bir ev, bir bahçe üzerindeki hakkı iştirâkîdir, kendisine teklîf olunan şerîk ya alır, yâhud almaz bırakır*[1]" buyurmuştur. Bu hadîs-i şerîf şüf'anın gayr-i menkûl mülke mahsûs olduğunu ifâde eden en vâzıh bir ta'rîfidir. İbrâhîm-i Nehâî'nin Kādî Şüreyh'in, Süfyân-i Sevrî'nin, Katâde'nin, Hasen-i Basrî'nin, Hammâd İbn-i Ebî Süleymân'ın, Ebû Hanîfe'nin, Ebû Yûsüf'ün, Muhammed'in mezhebi şüf'anın vücûbu akara münhasır olduğudur. Atâ' İbn-i Ebî Rebâh : her şeyde hakk-ı şüf'a vardır. Hattâ elbîsede bile, demiştir. Atâ'nın bu ictihâdı İmâm Mâlik'ten ve bâzı eimme-i Şâfiiyyeden de nakledilmiştir.

Nevevî *Ravza*'da : menkūlâtta şüf'a yoktur, diyerek şöyle îzâh etmiştir : ister eşyâ-yi menkūle bizâtihî satılsın, ister meyva gibi bir

---

1 روى الطحاوى من حديث ابى الزبير عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : الشفعة فى كل شريك بارض او ربع او حائط لا يصلح ان يبيع حتى يعرض على شريكه فيأخذ او يدع [اخرجه مسلم ايضا].

arza izâfetle satılsın, müsâvîdir. Hanbelî kitablarında kılıç gibi, tek taş pırlanta gibi taksim kābil olmayan emvâl-i menkūlede şüf'anın mu'teber olup olmadığına dâir müsbet ve menfî iki kavil vardır.

Emvâl-i gayr-i menkūle üzerinde hakk-ı şüf'a, o mal taksîm olununcaya kadar devâm eder. Meselâ bir tarla ve baçhe taksîm edilip de hudûd konularak yollar ta'yîn edildiği zaman şüf'a nihâyet bulur. Bunu eserimizin altıncı cildinde 1016 ıncı numara ile terceme ettiğimiz Câbir hadîsinde görmüştük ki : Buhârî bu Câbir hâdisini burada Şüf'a bahsinde de aynen rivâyet etmiştir[1].

Buraya kadar îzâh ettiğimiz şüf'a, nefs-i mebî'de müşâreketten mütevellid bir haktır. Ve bu, şüf'anın üç mertebesinden birincisidir. Bunun ikincisi de nefs-i mebî'de değil, belki hakk-ı mebî'de iştirâktir. Hakk-ı şirb-i hâsda ve tarîk-ı hâsda iştirâk gibi. Meselâ hakk-ı şirb-i hâsda iştirâkleri olan bahçelerden birisi satıldıkta öbür bahçe sâhibleri hep şefî' olurlar. Yine böyle kapısı tarîk-ı hâssa açılan bir ev satıldıkta o tarîk-ı hâssa kapısı olan öbür ev sâhiblerinin hepsi şefî' olurlar. Fakat umûmun müstefîd olduğu bir suda iştirâki olan, yâhud kapısı caddeye açılan evlerden birisi satılırsa öbür ev sâhibleri hakk-ı şüf'a iddia edemezler.

Şüf'anın üçüncü bir mertebesi câr-i mülâsıktır ki, bunu bundan sonra terceme edeceğimiz Ebû Râfi' ve Hazret-i Âişe hadîslerinde göreceğiz. Hakk-ı şüf'a birinci derecede nefs-i mebî'de müşârik olan kimsenin hakkıdır. İkinci derecede hakk-ı mebî'de iştirâki olanın, üçüncü derecede mülâsık komşunundur. Birinci tâlib iken ikinci ve üçüncünün hakk-ı şüf'ası yoktur. İkinci tâlib iken de üçüncü hakk-ı şüf'a iddia edemez.

'Abdürrezzâk *Musannef*'inde Muhammed İbn-i Sîrîn'den Kādî Şüreyh'in : (الخليط احق من الجار والجار احق من غيره = *Nefs-i mebî'de ve hakk-ı mebî'de şerîk, komşudan ve komşu da başkalarından daha ziyâde şüf'a hakkına lâyıktır)* sûretinde naklettiği bir hükmü de bu esâsın bir müeyyidesidir.

Bu esâsın müeyyidelerinden birisi de İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde İbrâhîm-i Nehâî'den rivâyet ettiği: «الشريك احق)

---

[1] عن جابر بن عبدالله رضى الله عنهما قال: قضى رسول الله صلى الله عليه و سلم بالشفعة في كل ما لم يقسم فاذا وقعت الحدود و صرفت الطرق فلاشفعة [رواه البخارى].

«بالشفعة فان لم يكن شريك فالجار» = *Nefs-i mebî'de ve hakk-ı mebî'de şerîk şüf'a hakkına mâliktir. Şerîk bulunmazsa hakk-ı şüf'a için komşu gelir)* kavlidir.

Bu esâsa istinâden nefs-i mebî'de müşârik olmadığı veyâhud olup da hakk-ı şüf'asından vazgeçtiği halde hakk-ı mebî'de halîtı varsa hakk-ı şüf'a onundur. Hakk-ı mebî'de halît ve şerîki de yok ise veyâhud olup da hakkından vazgeçerse bitişik komşu şefî' olur.

1025. عَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ مَوْلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ جَآءَ إِلَى سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ لَهُ ٱبْتَعْ
مِنِّى بَيْتَيَّ فِي دَارِكَ فَقَالَ سَعْدٌ وَٱللهِ لَا أَزِيدُكَ عَلَى أَرْبَعَةِ
آلَافٍ مُنَجَّمَةٍ أَوْ مُقَطَّعَةٍ فَقَالَ أَبُو رَافِعٍ لَقَدْ أُعْطِيتُ بِهِمَا
خَمْسَمِائَةِ دِينَارٍ وَلَوْلَا أَنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ يَقُولُ ٱلْجَارُ أَحَقُّ بِسَقَبِهِ مَا أَعْطَيْتُكَهَا بِأَرْبَعَةِ آلَافٍ
وَأَنَا أُعْطَى بِهَا خَمْسَمِائَةِ دِينَارٍ فَأَعْطَاهَا إِيَّاهُ.

TERCEMESİ

(Muttasıl sened ile Buhârî'nin Tâbiî Amr İbn-i Şerîd'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh demiştir ki :

Bir kere Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın yanında durmuştum. Misver İbn-i Mahreme gelip elini Sa'd'in bir omuzuna koymuştu. Bu sırada) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kölesi (Eslem) Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh*[1] geldi :

---

[1] Ebû Râfi'in i ıi Eslem'dir. Mısırlıdır. İbtidâ Resûl-i Ekrem'in amucası Hazret-i Abbâs'ın kölesi idi. Sonra Abbâs Resûl-i Ekrem'e hibe etmiştir. Abbâs *radiya'llāhu anh* müslüman olduğunda Abbâs'ın müslüman olduğunu Resûl-i Ekrem'e tebşîr etmekle taraf-ı Risâlet-Penâhî'den âzâd edilmiştir. Alî *radiya'llāhu anh*'in hilâfeti zamânında vefât etmiştir. [*Umdetü'l-Kārî*].

— Ey Sa'd! Hânen dâhilindeki iki oda (akarı) mı (satacağım, şunu) benden alsan, diye teklîf etti. Sa'd İbn-i Ebî Vakkās :

— Vallāhi ben dört bin (dirhem) den ziyâde sana (bir fiat) veremem. (Bu da) müneccem veya ceste ceste olarak, dedi. Ebû Râfi' de :

— Bu iki odaya bana (başkası tarafından) beş yüz dînar verildi. Eğer ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

— Komşu komşuya en haklı bir şefî'dir, buyurduğunu işitmemiş olsaydım, bu iki odalı mekânımı dört bin (dirhem) e sana vermezdim de beş yüz dînâr (veren ta'lîb) e verirdim, dedi. Müeteâkıben Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'a verdi.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Terk-i Hiyel bahsinde rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud Büyû'da, İbn-i Mâce de Ahkâm bahsinde rivâyet etmişlerdir. Hadîsin senede âid olan kısmında gösterilen ziyâde aynen *Buhârî* metninden terceme edilmiştir. Hâdisenin asıl râvîsi Amr İbn-i Şerîd'dir ki, müşârün-ileyh evsat-ı Tabiîn'den olup bu hadîsten başka *Sahîh-i Buhârî*'de rivâyeti yoktur. Asıl hadîs ki, *(Komşu komşunun en haklı bir şefîidir)* kavl-i şerîfidir; bunun râvîsi Tabiî Ebû Râfi'dir. Bu hadîsin husûsiyetlerinden birisi senedinde dört Sahâbî ismi zikr edilmiş olmasıdır : 1) Ebû Râfi' ki, terceme-i hâlini not olarak gösterdik. 2) Sa'd İbn-i Ebî Vakkās ki, bunun terceme-i hâlini Ashâb bahsinde eâzım-ı Sahâbî arasında yazacağız. 3 ve 4) Misver İbn-i Mahreme'dir. Hem Misver, hem babası Mahreme ikisi de Sahâbî'dir. Misver'in vâlidesi Şifâ'dır, Abdurrahmân İbn-i Avf'in kız kardeşidir. Kendisinden yirmi iki hadîs rivâyet edilmiştir. İkisinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Dördünü Buhârî, bir hadîsini de Müslim münferiden rivâyet eylemişlerdir. Abdûllāh İbn-i Zübeyr Mekke'de muhâsara edildiği sırada Misver *radiya'l-lāhu anh* fütursuz Hicr-i İsmâil'de namaz kılarken mancınık ile atılan taşlardan birisi isâbet etmiş ve bundan müteessiren beş gün sonra vefât etmiştir.

BU HADÎSİN İHTİVÂ ETTİĞİ ESÂSLAR :

1) ŞÜF'A-İ CÂR : Bu hadîs-i şerîf sübût-i şüf'a husûsunda en mühim esâsât-ı şer'iyyeyi ihtivâ eden hadîslerden birisidir. Bu esaslardan birisi şüf'a-i câri isbâta dâirdir : *(Komşu komşunun malında en haklı bir şefî'dir)* buyurulmuştur ki, şüf'a-i cârın sübûtunda bir nâsdır. Ve Ebû Hanîfe ile ashâbının mezhebidir. Şüf'a-i câre Hanefîler bu hadîs ile istidlâl etmişlerdir. Eimme-i Şâfiiyye câr-i mülâsıkın hakk-ı şüf'asını inkâr ederek, şüf'a hakkını mülkte iştirâke tahsîs ve bu Ebû Râfi' hadîsini şu sûretle te'vîl etmişlerdir :

Câiz ki, Ebû Râfi' ile Sa'd İbn-i Ebî Vakkās bu iki odada şerîk idiler. Hadîste şerîkten *(câr = komşu)*, diye ta'bîr buyurulmuştur. Fakat hadîs-i şerîfin zâhirine nazaran bu bir te'vîl-i baîddir. Hadîsin ifâde ettiği mânâ bu iki odaya Ebû Râfi'in müstakil sûrette mâlik olduğudur. Müşâan değil. Bunu Ömer İbn-i Şebbe de böyle îzâh ediyor, ve : "*Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın düz bir zemin üzerinde mütekābil ve biribirine nâzır iki evi vardı. Aralarında on zirâ' mikdârı açık bir mesâfe bulunuyordu. Bunlardan Mescid-i Saâdet'in sağ tarafına isâbet edeni evvelce Ebû Râfi'in idi. Sonra ondan Sa'd İbn-i Ebî Vakkās satın aldı*" diyor ve bu hadîsi sevk ediyor. İbn-i Şebbe'nin bu rivâyeti sarâhatle şunu ifâde eder ki, bu odaların sâhibi Ebû Râfi' Sa'd'in komşusu idi. Yoksa şerîki değildi.

2) HAKK-I ŞÜF'A MUTLAKTIR : Ebû Râfi' hadîsinin ıtlākından müstefâd olan bir esâs-ı fıkhî de şüf'a hakkının mutlak olarak sübûtudur. Bunda bu hakkı hâiz olan şefîin hâzır veya gāib, şehrî veya bedevî, müslim, veya zimmî, sağîr veya kebîr olmasının hiç bir farkı yoktur. Seleften bâzıları bu hakkı bir lâzime-i temeddün addederek şehirde ikāmet etmiyen bir bedevînin şüf'a hakkı yoktur, demişlerdir ki, Şa'bî, bu tezi müdâfaa edenlerdendir. Şa'bî zimmînin, gāibin de bu hakkını inkâr etmiştir. İbn-i Ebî Leylâ da : sağîrin hakk-ı şüf'ası yoktur, demiştir.

3) ARZ-I ŞÜF'A : Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadîsin bâbında (Bey'in sudûrundan evvel şerîkin sâhib-i şüf'a olan şerîkine bey' teklîf etmesi) sûretinde bir unvân kabûl etmesi, *Buhârî* şârihlerine şüf'anın bu safhasını tedkîk etmek fırsatını vermiştir. Ve bu bâbda ihtilâf edilmiştir :

Tahâvî'nin nakline göre, İmâm Ebû Hanîfe'ye, İmam Mâlik'e, İmam Şâfiî'ye ve bu üç imamın ashâbına göre bir şerîkin,

kable'l-bey' sâhib-i şüf'a diğer bir şerîkine satış teklîf etmiş bulunmasiyle hakk-ı şüf'ası bâtıl olmaz. Çünkü bunlara göre şüf'a, şerîkin şahs-ı âhare bey'inden sonra vâcib olan bir haktır. Binâenaleyh evvelce şerîkine satış teklîf etmekle, henüz tahakkuk etmemiş bulunan bu hak zâil olmayacağından şerîk akarını şahs-ı âhare sattıktan sonra şefî' olan şerîk fi'l-hal tahakkuk eden hakkını isti'mâl ederek bu mütekaddim bey'i feshiyle müşteriden mâl-i müşterâyi almak hakkını hâizdir. Bu sebeble Hanefî fukahâsı şu esâsı vaz' etmişler, ve : *(Şüf'anın vücûbu için bâyi' olan şerîkin mebîden mülkü zâil olmak şarttır)* demişlerdir.

Bey'in envâına göre, bu esâs şöyle tafsîl ediliyor : bey'-i fâsidde bâyiin hakk-ı istirdâdı sâkıt olmadıkça şüf'a cârî olmaz. Şart-ı hıyâr ile beyi'de de eğer muhayyer yalnız müşteri ise bâyi' olan şerîkin mülkiyeti zâil olmuş bulunacağından vücûb-ı şüf'a tahakkûk eder. Bâyi' muhayyer ise, hakk-ı hıyârı sâkıt olmadıkça Şüf'a cârî olmaz. Hıyâr-ı ayb ile hıyâr-ı rü'yet ise, şüf'anın sübûtuna mâni' değildir.

Süfyân-i Sevrî, Hasen İbn-i Hay, İshak İbn-i Râhûye, Ahmed İbn-i Hanbel, Ebû Ubeyd, ehl-i zâhir de arz-ı bey' ile şüf'anın sâkıt olacağını kabûl etmişlerdir. Bunlar da Müslim ile Tahâvî'nin Câbir'den rivâyet ettikleri şu meâldeki hadîs-i şerîf ile ihticâc etmişlerdir. Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Şüf'a, şerîklerden birinin diğerine arz etmeden satmak hakkını hâiz olmadığı bir tarla, ve arsada, yâhud bir evde, yâhud bir bahçede hakk-ı iştirâktir. Arz olunan şerîk ya alır, yâhud almaz da bırakır"* buyurmuştur[1].

4) ŞÜF'ADA VERÂSET YOKTUR : İbrâhîm-i Nehaî hakk-ı şüf'a tevârüs edilmez, demiştir. Bu ictihâd İbn-i Şîrîn'den de nakledilmiştir. İbn-i Hazm : bu ictihâdın Süfyân-i Sevrî'nin, Ebû Hanîfe'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in, İshak İbn-i Râhûye'nin, Hasen İbn-i Hayy'in, Ebû Süleymân'ın da mezhebi olduğunu Abdü'r-Rezzak'tan nakletmiştir. Mâlik ile Şâfiî Şüf'a vereseye intikāl eden haklardandır, demişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe'nin bu bâbtaki ictihâdı, şüf'a hakkının, şefîin vefâtı üzerine bâtıl olduğu merkezindedir. Şefîin vefâtı ister kable't-taleb olsun, ister ba'de't-taleb kable'l-ahz vukū' bulsun hiç

---

[1] عن جابر رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : الشفعة فى كل شريك بارض او ربع او حائط لا يصلح ان يبيع حتى يعرض على شريكه فيأخذ او يدع [رواه الطحاوى و اخرجه مسلم ايضا].

bir fark yoktur. Bâyiin mevtine nazaran şüf'anın mevkii budur. Müşteriye nazaran bunun aksidir. Yâni müşterinin vefâtiyle şefîin hakk-ı şüf'ası bâtıl olmaz, çünkü men' lehü'ş-şüf'a mevcudtur.

5) Şefî' ile müşterinin ihtilâfı hâli : Şefî' ile müşteri mıkdâr-ı semende ihtilâf ettiklerinde müşterinin kavline i'tibâr olunur. Çünkü müşteri münkirdir. Tarafeyne yemîn teklîf edilmez. Şefîin de beyyinesine i'tibâr edilir. Bu ictihâd İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'indir. İmam Ebû Yûsüf'e göre bi'l-akis müşterinin beyyinesine i'tibâr edilir.

1026. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهَا قَالَتْ يَا رَسُولَ ٱللهِ إِنَّ لِي جَارَيْنِ فَإِلَىٰ أَيِّهِمَا أُهْدِي قَالَ إِلَىٰ أَقْرَبِهِمَا مِنْكِ بَاباً .

Tercemesi

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Âişe Hazretleri :

— Yâ Resûl'allāh! Benim iki komşum var. (Hediyye vermek istediğimde) hediyemi bunlardan hangisine (takdîmen) vereyim? diye sordum. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Kapısı sana en yakın olan komşuna ver! buyurdu, demiştir.

İzâhı

Bu hadîsi, Buhârî Müslim'den münferid olarak rivâyet etmiştir. Buradan başka Buhârî'nin Edeb ve Hibe bahislerinde de rivâyeti vardır. Ebû Dâvud da Edeb bahsinde tahrîc etmiştir. Buhârî'nin hediyye hakkında şeref-vârid olan bu hadîsi Şüf'a bahsinde zikretmesi, hakk-ı civârın ehemmiyetini beyân ve şüf'a için de medâr-ı kıyâs olabileceğini iş'âr içindir. Hattâ Şârih Kastalânî Buhârî'nin Hazret-i Âişe hadîsini burada sevk etmesi en yakın komşunun şüf'aya istihkâkı hakkındaki ehl-i Kûfe mezhebini ihtiyâr ettiğini iş'âr içindir, diyor ki, ehl-i Kûfe ile Hanefîleri kasdetmiş olacaktır.

Filhakîka şüf'a-i cârin sübûtu hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Eimme-i Hanefiyye yalnız câr-i mülâsık yâni bitişik komşu için şüf'anın sübûtunu kabûl etmişlerdir. Mülâsık olmayanlara şüf'anın şümûlünü kabûl etmemişlerdir. Şüf'anın vücûbundaki gâye, hâriçten gelecek ezâ ve rahatsızlığı def' etmektir. Bu sebeble merâtib-i şüf'ada ibtidâ nefs-i mebî'de şerîk olan kimsenin hakk-ı şüf'ası takdîm edilmiştir. İkinci derecede hakk-ı mebî'de müşârik olan şefî' oluyor. Üçüncü olarak da şüf'a-i câr nazar-ı i'tibâre alınmıştır. Binâenaleyh şüf'adan mahrûmiyetin zararını çekecek yegâne komşu, câr-i mülâsıktır. Çünkü bitişik komşunun duvarları biribirine muttasıldır. Parmaklık, tahta perde, çit gibi ahşab üzerinde müşterek mülkiyetleri vardır. Bu cihetle bir gayr-i menkûlün şahs-ı sâlise satışından zarar görecek, mülâsık komşudur. Şüf'a hakkının te'sîs ve teşrîinden müstefîd olması îcâb eden yegâne komşu câr-i mülâsıktır. Öbür komşuların bu alım, satımdan zarar görmeleri ihtimâli yoktur.

Hasen İbn-i Hay: Şerîkten sonra hakk-ı şüf'a komşunundur. İster o komşu mülâsık olsun, ister olmasın, müsâvîdir demiş. Bâzı ulemâ da satılan evin etrâfındaki kırk komşuya kadar teşmîl etmişlerdir. Hattâ bâzıları da evin dört tarafından kırkar ev için hakk-ı şüf'a kabûl etmişlerdir. Daha garîbi de var : satılan evin bulunduğu şehir halkının şefî'liğini kabûl etmek garâbetidir. Hiç şübhesiz bu ictihad sâhibleri şüf'anın gâye-i teşrîinden gaflet etmişlerdir. Bunların delîl olarak öne sürdükleri Ebû Dâvud'un *Merâsil*'inde İbn-i Şihâb'dan rivâyet ettiği üzere : (اربعون دارا جار = *Kırk ev komşudur)* buyurulmuş olmasıdır. Yûnüs, İbn-i Şihâb'a sordum :

— Bu kırk ev nasıl ta'yîn edilir? dedim. İbn-i Şihâb :

— Sağdan kırk, soldan da, önden kırk, arkadan da, diye cevab verdi, diyor.

Bu haberin şüf'aya şümûlünü kabûl etmek şüf'anın hikmet-i te'sîsini bilmemektir. Nasıl ki, İbn-i Münzir gibi bâzıları bu gaflette bulunarak ve vasiyet hakkında rivâyet olunan bu haberden istiâne ederek : *"Ebû Hanîfe nassın zâhirinden udûl ederek şüf'ada câr-i mülâsıkı iltizâm edip diğer komşuları hakk-ı şüf'asından mahrûm etmiştir. Yine böyle komşusuna verilmesi vasıyet edilen bir malı da câr-i mülâsıka tahsîs etmiş, öbür komşuları mahrûm bırakmıştır. Halbuki ulemâ bu haberin medlûlünü aynen kabûl ederek kırk komşuya bu hakları teşmîl etmişlerdir"* diyor. Biz bu bâbda

verilmesi lâzım gelen cevâbı yukarıda îzâh etmiş bulunuyoruz. Burada Şâıih Aynî'nin bir sözüne de iştirâk ederek deriz ki :

Ebû Hanîfe hadîsin zâhirinden hurûc etmiştir, diyen kimse, tarîk-ı edebten hârice çıkmıştır. Ebû Hanîfe'nin ictihâdı beğenilmeyebilir. Fakat Ebû Hanîfe'nin beğenmediği ictihâdı bile nakledilirken mukteżâ-yi edebe riâyet edilmek îcâb eder. Ne din, ne ilim husûsunda Ebû Hanîfe'nin gölgesine yaklaşamıyanların mezheb taassubiyle : Ebû Hanîfe, nassın hâricine çıktı, demeleri edeb hâricinde, çirkin bir sözdür. Aynı zamanda ağır bir bühtan ve iftirâdır. Ebû Hanîfe Hazretlerinin istinâd ettiği gāyât-i nusûsu anlamaktan da hâricde ve uzakta bulunmaktır. Farzedelim ki, birisi malından bin kuruşu komşularına vasıyet etti. Etrâf-ı erbaadan kırkar komşu yüz altmış ev eder. Ev başına altı kuruş isâbet eder ki, bu vasıyetle istihdâf edilen ne gāye-i teâvün hâsıl olur, ne de bu ağır tevzî' külfetine katlanılır.

Şüf'a-i câr hakkındaki bu nevî' ihtilâftan sarf-ı nazar edilirse, bu bâbta istinâd edilen delillerden birisi de Bezzâr'ın Enes İbn-i Mâlik'ten, Tirmizî ile Tahâvî'nin altı tarîk ile Semure'den rivâyet ettikleri : (جار الدار احق بالدار = *Bir evin komşusu, o eve şefî' olmakta herkesten ziyâde sâhib-i haktır)* hadîs-i şerîfidir. Tahâvî'nin tahrîcine göre, Alî İbn-i Ebî Tâlib ile Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhumâ*, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hakk-ı civâr ile kazâ buyurduğunu rivâyet etmişlerdir. Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* de civâr-ı mülâsık için şüf'a ile hükmetmesi husûsunda Kādî Şüreyh'e mektûb göndermiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْإِجَارَةِ

BU BAHİS, İCÂREYE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvân elimizdeki bir kısım *Buhârî* nüshalarında böyledir. *Yunîniyye* nüshasına göre, basılan *Sahîh-i Buhârî*'de Besmele'den sonra (باب الاجارات) vardır. Müstemlî'nin rivâyeti ise Besmele'den sonra (فى الاجارات) sûretindedir. Nesefî'nin rivâyetinde (اجارات) lâfzı, başkalarının rivâyetinde de (كتاب الاجارات) yoktur.

İcâre Arab dilinde ücret mânâsınadır. İcâr mânâsında da isti'mâl olunmuştur. Ücret, kirâ demektir. Kirâ, bedeli menfaattir. İcâr, kirâya vermek, isticâr da kirâ ile tutmaktır. Fukahâ icâreyi : bir ıvaz mukābilinde menâfi' üzerine icrâ kılınan akidden ibârettir, diye ta'rîf etmişlerdir. Ivaz, mal ve ücrettir. Bâzı fukahâ da : ıvaz ile menâfii temliktir, demiştir. İcârenin en güzel ta'rîfi şudur : Menfaat-i ma'lûmeyi ecr-i ma'lûm mukābilinde bey' etmektir. *Mecelle* için de bu ta'rîf tercîh edilmiştir. Borçlar Kānûnu'nun (248) inci maddesinde de : "*Âdî icâr bir akidtir ki, mûcir, onunla ücret mukābilinde bir şey'in isti'-mâlini terk etmeyi iltizâm eder*" diye ta'rîf edilmiştir. Görülüyor ki, bu ta'rîflerin hepsi ayni meâldedir, icâr, bir malın menfaatini, mûcirin müste'cire ücretle temlîkinden ibâret bir beyi'dir.

Mûcir ve Âcir : malını kirâya veren kimsedir. Müste'cîr de kirâlayan kimsedir. Me'cûr : kirâya verilen şeydir ki, Mûcer ve müste'cer de denilir. Ecir : nefsini kirâya veren kimsedir. Müste'cerün-fîh de, ecîrin akd-i icâre ile iltizâm eylediği ameli îfâ için müste'cîr tara-

fından kendisine teslîm olunan maldır. Elbîse dikmek için terziye verilen kumaş ve nakletmek üzere hammala verilen hamûle gibi.

İcâre ile âriyet arasında fark, icârenin bir ıvaz ve ücretle iârenin de ıvazsız, ücretsiz temlîk edilmelerinde görülür.

Buhârî *Sahîh*'inde Kitâbü'l-İcâre unvânını ta'kîben iyi bir kişiye istîcâr hakkında bir bâb açarak Kasas Sûresi'nin (26) ıncı âyetindeki : (ان خير من استأجرت القوى الامين) nazm-ı şerîfini zikretmiştir. Ve bununla Buhârî Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın kızı Safûrâ' kıssasına işâret etmiştir. Bu kıssayı mücmelen hikâye edelim ki, bundaki icâre husûsu anlaşılsın.

Yine bu Sûre-i şerîfede haber verildiği üzere Hazret-i Mûsâ Mısır'da bir yumruk indirerek bir kıptîyi öldürmüştü. Bu hâdise üzerine Mısır'da korku içinde sabahladı. Sabahleyin Fir'avn cellâdlarına Mûsâ'yı bulup öldürmelerini emretti. Bu sırada Mûsâ'ya kabîlesi halkından Harbil isminde birisi geldi. Bu adam, Hazret-i İbrâhîm'e îman ve Hazret-i Mûsâ'nın nübüvvetini kabûl ve tasdîk etmiş bir müvahhid idi. Aynı zamanda Fir'avn'in amucası oğlu idi. Hazret-i Mûsâ'ya koşarak geldi :

— Yâ Mûsâ haberin olsun! Şimdi hey'et, seni öldürmek için hakkında sâdır olan emri müzâkere ediyorlar. Hemen Mısır'dan çık! Ben senin hayırhâhlarından bulunuyorum, dedi. Hazret-i Mûsâ da korku içinde derhal Mısır'ı terk etti. Fakat nereye gideceğini bilmiyordu. Yâ Râb! Bu zâlim kavmin elinden beni kurtar! diye duâ etti. Bu sırada bir Melek gelip Mûsâ'ya yol gösterdi. Medyen'e[1] kadar kendisine refâkat ve delâlet eyledi.

Mûsâ *aleyhi's-selâm* Medyen kuyusunun yanında bir müddet tevakkuf etti. Kuyu başında bir küme insan buldu. Hayvanlarını suluyorlardı. Bunların gerisinde de iki kız buldu. Bunlar da bu izdihamdan

---

[1] Şârih Aynî'nin beyânına göre Mısır ile Medyen arasındaki Mesîre sekiz günlüktür. Bâzıları da on günlük tahmîn etmişlerdir. Medyen, Arab coğrâfiyûnuna göre, Bahr-i Ahmer sâhilinde mümted olan bir hıtta-i arâzînin merkezi olup Tebûk'ün hizâsında bir kasabadır. Birtakım mâden ocakları bulunmasına nazaran burasının ezmine-i kadîmede medenî bir şehir olduğu anlaşılıyor. Ferâine-i Mısır ve Romalılar zamânından kalma bir çok harâbelerin vücûdü ve eski Mebtîlerin 32 mâmûresinin vîrâneleri meşhûd olması da bunu te'yîd ettiği *Kāmûsü'l-A'lâm*'da bildiriliyor. Hazret-i Şuayb'in vatanı ve Hazret-i Mûsâ'nın izhâr-ı mu'cizât mahalli olduğunu da Kasas Sûresi'nin ihbârından öğreniyoruz.

sakınıp duruyorlardı. Koyunlarının halkın koyunlariyle karışmasından çekiniyorlardı. Mûsâ *aleyhi's-selâm* bunlara :

— Derdiniz nedir? diye sordu. Bunlar da :

— Bu çobanlar çekilip gitmedikçe bunların arasına sokulup da hayvan sulamayız. Biz zaîf kimseleriz. Bunlarla müzâhameye gücümüz yetmez. Babamız da koca bir ihtiyardır, dediler ki, babaları Şuayb *aleyhi's-selâm* idi[1]. Bunun üzerine Hazret-i Mûsâ bu kızcağızların koyunlarını sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi. İstirahat ettiği sırada bu iki kızdan birisi hicâb ve hayâ üzere yürüyerek Mûsâ'ya geldi :

— Babam seni da'vet ediyor. Bize su çekiverdiğinin ücretini sana ödemek istiyor, dedi. Bunun üzerine Mûsâ *aleyhi's-selâm* Şuayb *aleyhi's-selâm*'a vardı. Sergüzeştini ona anlatınca Hazret-i Şuayb :

— Korkma, o zâlimlerin cemâatinden kurtuldun! dedi. Bu kızlardan birisi (ki, Safûrâ') babasına :

— Babacığım, bu adamı ecîr tut! Bu, tuttuğun ecîrlerin en hayırlısıdır; kavî, emîn bir kimsedir, dedi[2].

Bunun üzerine Şuayb *aleyhi's-selâm* Hazret-i Mûsâ'ya :

— Ben, şu iki kızımın birisini sana nikâh etmek istiyorum! dedi.

Bundan sonra aşağıda Hazret-i Mûsâ'nın târîh-i hayâtını bildiren âyetler geliyor.

Bu kıssadaki "ان خير من استاجرت القوى الامين = *Babacığım!, Mûsâ şimdiye kadar istîcâr ettiğin çobanların en güçlüsü ve kuvvetlisidir, en emniyetlisidir*" kavl-i şerîfinden kendisine iş tevdî' edilecek ecîrin, îfâsına me'mûr edileceği işi başarabilecek kudret ve kābiliyeti hâiz bulunması, bir de emîn olması lüzûmu istifâde edilmiştir. Şimdi

---

[1] Bu kızların babası Şuayb *aleyhi's-selâm* olduğu Cümhûr-ı ulemânın kavl-i meşhûrudur. Bâzı ulemâ da Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın birâder-zâdesidir, demişler. Süheylî Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın silsile-i nesebini şöyle bildiriyor : Şîrûn İbn-i Dayfûn İbn-i Medyen İbn-i İbrâhim *aleyhi's-selâm*. Kızlardan büyüğünün adı Safûrâ'dır. Hazret-i Mûsâ'ya bu tezvîc edilmiştir. Küçüğünün adı da Abûrâ idi.

[2] Hazret-i Şuayb kızına, Mûsâ'nın bu kuvvet ve emniyetini nereden biliyorsun! diye sordu. O da : Kuyu başında bir kaç kişinin yerinden oynatabileceği bir taşı yakaladığı gibi bir tarafa fırlattı. Sonra sizin da'vetiniz üzerine buraya birlikte gelirken beni görmemek için benim arkadan gelmemi tavsiye etti. O dâimâ önde yürüdü, dedi. Şuayb'in mekânı ile Madyen kuyusu arasında üç mil mesâfe vardı [*Aynî*].

terceme edeceğimiz Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsi de bu mühimmeyi ta'lîm için sevkedilmiştir.

1027. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ أَقْبَلْتُ إِلَى النَّبِيِّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ مَعِي رَجُلَانِ مِنَ الْأَشْعَرِيِّينَ فَقُلْتُ
مَا عَلِمْتُ أَنَّهُمَا يَطْلُبَانِ الْعَمَلَ فَقَالَ لَنْ أَوْ لَا نَسْتَعْمِلُ عَلَى
عَمَلِنَا مَنْ أَرَادَهُ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llahu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir def'a) ben, Eş'arîlerden iki kişi ile berâber Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (huzûruna) varmıştım. (bunlar Resûlullāh'dan iş istediler). Müteâkıben ben :

— (Yâ Resûla'llāh!) Ben, bunların iş, me'mûriyet isteyeceklerini bilmiyordum, dedim. Bunun üzerine Resûlullâh :

— İş dileyen kimseyi biz, işimiz üzerinde kullanmayız, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî kısa ve uzun metinlerle *Sahîh*'inin tekrar İcâre, Ahkâm, İstitâbe bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de Megāzî'de, Ebû Dâvud tam olarak Hudud bahsinde, kısmen de Kazâyâ'da, Nesâî Tahâret ve Kazâ bâblarında rivâyet etmişlerdir. Buhârî *Sahîh*'inde Şuayb *aleyhi's-selâm* kıssasına işâret ettikten sonra : (Hazînedârın ve vekîl-i umûrun emîn olmasını, tâlib-i tevliyet olan kimseyi İmam'ın istihdâm etmemesini) iki unvân hâlinde vaz' ederek

bunları isbât için iki hadîs sevketmiştir ki, ikincisi bu Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsidir. Ve tâlib-i tevliyete tevdî-i umûr edilmemesi husûsunda bir nastır. Bu maksada delâleti vâzıhtır. Buhârî'nin bundan daha vâzıh bir tarîk-ı rivâyeti de aşağıda *(İstitâbe-i Mürteddîn)* de gelecek olan tahrîcidir, ve aynen şöyledir :

(معی رجلان من الاشعريين وكلاهما سألا اى العمل. فقلت : و الذى بعثك ما اطلعت على ما فى انفسهما و لا علمت انهما يطلبان العمل الحديث).

Meâli : Eş'arîlerden yanımda iki kişi ile berâber Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna vardık. Bunlar Resulullāh'dan iş ve vazîfe istediler. Ben (sıkılarak) :

— (Yâ Resûla'llāh!) Seni ba's eden Allāhu Teâlâ'ya yemîn ederim ki, ben, bu iki Eş'arî arkadaşın gönüllerinde me'mûriyet talebi bulunduğuna muttali' değildim. Ve me'mûriyet isteyeceklerini bilmiyordum.

Buhârî'nin Ahkâm bahsinde bulunan tahrîcindeki cevâb-ı Risâlet-Penâhî de : (انا لا نولى على عملنا = *Biz, me'mûriyete tâlib olanı işimize yaklaştırmayız)* sûretindedir.

Hadîsteki (لن او لا نستعمل) cümlesindeki terdîd, râvînin hadîsi zabtındaki şübhesine delâlet eder.

Hadîsteki Eş'arî: de ya nisbet içindir. Eş'arî'nin nesebi *Lübbü'l-Lübâb*'da (Nebt İbn-i Eded İbn-i Zeyd İbn-i Yeşhûb İbn-i Ureyb İbn-i Yezîd İbn-i Kehlân İbn-i Sebâ) olmak üzere mazbuttur. Eş'ar çok kıllı demektir. Nebt'in anadan vücûdünün her tarafı kıllı olarak doğduğu için Eş'arî denilmiştir. Ebû Mûsâ Hazretleri de Yemen'deki bu cemâate mensûb olduğundan Eş'arî yâd olunmuştur. Eş'arî mezhebinin müessisi Ebü'l-Hasen Alî Eş'arî Hazretlerinin cedd-i âlîsidir.

Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'in asıl ismi Abdullāh İbn-i Kays'tır. Hicret-i Seniyyeden evvel Yemen'den Mekke-i Mükerreme'ye hicret ederek müslüman olmuştur. Habeşe'ye de hicret edip Hayber'in fethi sırasında Ca'fer-i Tayyâr *radiya'llāhu anh* ile birlikte avdet etmiştir. Taraf-ı Risâlet'ten Yemen'e Muâz İbn-i Cebel ile berâber zekât âmili ta'yîn buyurulmuştur. Hazret-i Ömer tarafından da Kûfe ve Basra'ya vâli gönderilmiştir. İlim ve kırâet-i *Kur'ân* cihetiyle Ashâb'ın birinci tabakası ricâlinden sayılır. Hüsnü savt ile Kur'ân okumakta ise müntehâ-yi kemâle asıl

olmuştu. Büreyde'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Ebû Mûsâ'nın bir kere Kur'ân okuduğunu işittiğinde : Ebû Mûsâ'ya, Âl-i Dâvud'un mezâmîrinden bir hoş sadâ ihsân buyurmuştur, demekle Ebû Mûsâ yüksek takdîr-i Peygamberî'ye mazhar olmuştur. Ebû Mûsâ'nın müstesnâ şahsiyet-i ilmiyesini aşağıda Fazâil-i Ashâb bahsinde yazacağız. Burada *Tezkiretü'l-Huffâz*'dan naklen yalnız şunu bildirmekle iktifâ edeceğiz : Ebû Mûsâ Hazret-i Peygamber'in zamân-ı hayâtında fetvâ veren dört büyük Sahâbe'den birisidir ki, diğer üçü : Ömer, Alî, Muâz *radiya'llāhu anhüm*'dür.

Me'mûriyet taleb eden kimseye tevdî-i umûr edilmemesinin sebebine gelince: Bu taleb, gönüldeki bir ihtirâsın hâricî i'lâmıdır. Böyle muhteris bir kimseye tabiî emniyet edilemez.

Kurtubî diyor ki : hâdisteki : *(Biz, me'mûriyet isteyeni işimizde kullanmayız)* kavli bir nehiydir ki, zâhiri tahrîm ifâde eder. Fakat ihtirastan mücerred olan taleb-i me'mûriyet, aynı zamanda taleb-i maîşet demek olduğundan mekruh değil, belki memdûh olmak îcâb ederdi. Bunun için bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde : (لا تسأل الأمارة و إنا) (واللّه لا نولى على عملنا هذا احداً يسأله و يحرص عليه) buyurduğu rivâyet edilmiştir ki, bundan mutlak sûrette me'mûriyet istemek değil, belki me'mûriyet talebi ile berâber onu elde etmek için hırs ve tehâlük göstermek harâm olduğu vâzıhan anlaşılır. Nasıl ki, bir rivâyete göre Resûl-i Ekrem bu iki muhteris Eş'arî'den i'râz edip bunlara me'mûriyet vermedi de hiç bir zaman kendisinde me'mûriyet hırsı görülmeyen Ebû Mûse'l-Eş'arî'ye tevdî' buyurmuştur. (طالب التولية لا يولى).

Buhârî'nin yukarıda bildirdiğimiz iki bâbından birisi de : bir hazînedârın ve bir vekîl-i umûrun emîn olmasına dâirdi. Bu bâbta sevk ettiği bir hadîste yine Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'ten rivâyet olunan : *(Efendisinin verilmesini emrettiği bir sadakayı gönül hoşluğu ve vicdan temizliği ile emrolunan kimseye veren bir kesedar ve bir vekîl-i umûr, sadaka veren iki hayır sâhibinin birisidir)* hadîs-i şerîfidir[1].

---

[1] (روى سفيان عن ابى بردة ، قال اخبرنى جدى ابو بردة عن ابيه ابى موسى الاشعرى رضى الله عنه قال قال النبى صلى الله عليه و سلم : الخازن الامين الذى يؤدى ما امر به طيبة نفسه احد المتصدقين). وفى رواية : (الخازن المسلم الامين... وفيها (ما آمر به فيعطيه كاملاً موفرا...)

Şu senedi mutâlâa eden kāri'lerimiz, iki Ebû Bürde göreceklerdir. Bunun birisi Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin oğlu Ebû Bürde'dir. Bu Ebû Bürde'nin adı Âmir'dir. Kûfe Kadısıdır. İkincisi de Âmir'in hafîdi olan Ebû Bürde'dir. Bunun adı da (Büreyd) dir. Babasının adı da Abdullāh'dır.

Bu hadîsin İcâre bahsi ile alâkası cihetine gelince : Bu hadîs ile Buhârî, başkasının malını hıfz-ü sıyânete me'mûr olan kimse onun ecîridir, demek istemiştir. Bunun gibi devlet me'mûrlarının hepsi devletin birer ecîridir. Devletçe kendisine tevdî' edilen vazîfeyi samîmiyetle ve kemâl-i sadâkatle îfâ etmeleri matlûb ve mültezemdir. Meselâ bir mal me'mûrunun devletçe ta'yîn edilen usûl ve nizâm dâiresinde mükelleflerin vergilerini alması, devlet tarafından irâe edilen cihetlere sarf etmesi en yüksek vazîfe-i ahlâkıyye olduğu için bu nâmuskârâne hareketinden dolayı müsâb olması da müstefâd olur. Milletin saâdeti ve vatanın selâmet ve istiklâli için devletin taleb ettiği vergiyi gönül hoşluğiyle miâdında götürüp vermek hiç şübhesiz ecr-ü sevâbı müstelzimdir. Bu paranın ahz-ü sarfında nâmuskârâne hüsnü hizmeti sebkeden her me'mûr, bu ecr-ü sevabdan kıyâsen müstefîd olur. Ferdin vekîl-i umûrı Efendisinin emrini hüsnü niyetle îfâ ettiğinden dolayı onunla başabaş müsâb olursa, cem'iyetin malını hüsnü muhâfaza etmekle ve her emrini kemâl-i ihlâs ve samîmiyetle yerine getirmeğe çalışan me'mûrun da ecr-ü sevâba nâil olması şübhesizdir.

Gerek ferdin ecîri, gerek cem'iyetin hâdimi olsun, bunların hem dünyâda ecrini almaları, hem de ukbâda nâil-i sevâb olmaları tabîî iyi bir kazançtır. Bunun için bu müstesnâ kazanç bu hadîsin diğer turuk-ı rivâyetinde mevcûd olanlarla berâber birtakım şurût ve kuyûda tâbi' tutulmuştur ki, şunlardır :

1) Hâdimin, efendisinin malını ahz-ü sarfa me'zûn bir vekîl-i umûru olması. Böyle bir me'zûniyeti hâiz olmazsa fuzûlî bir tasarruf olur ki, kat'iyyen câiz değildir. Me'mûr da böyledir. Devletce ta'yîn edilen hudûd-ı salâhiyeti tecâvüz etmemekle meşruttur.

2 Hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde hâdimin nâil-i mesûbât olması için müslim olması şarttır. Bu kayd ile kâfir olan hâdim hâric bırakılmıştır. Çünkü hayra masrûf olan her fi'l-ü hareketimizden müstefîd olmamız için onu hüsnü niyetle îfâ etmiş olmamız lâzımdır. Kâfir ise bu ehliyeti hâiz değildir.

3) Hâdimin ve me'mûrun emîn olması da şarttır. Bununla da hıyâneti sâbit olan hâdim ve me'mûr ihrâc edilmiştir. Hıyâneti sâbit olanlar derhal tasarruftan men' edilir. Müsâb olmak şöyle dursun muâteb olur.

4) Bir vekîl-i umûr ferdin, bir me'mûr da devletin emirlerini tamâmen îfâ etmiş olması, ve devletce ta'yîn edilen mahalle sarf edilmesi şarttır.

5) Bir kesedar, efendisinin; bir me'mûr da devletin sarfına izin verdiği yerlere ferdin ve cem'iyetin malını sarf ederken Ashâb-ı istihkâka gönül hoşluğiyle, tevkîr ve ihtirâm ile eksiksiz, tamâmen vermesi şarttır. Bu da (يعطى ما امر به كاملا موفرا طيبا به نفسه) cümlesinden istifâde edilmiştir.

1028. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَابَعَثَ ٱللّٰهُ نَبِيّاً إِلَّا رَعَى ٱلْغَنَمَ فَقَالَ أَصْحَابُهُ وَأَنْتَ فَقَالَ نَعَمْ كُنْتُ أَرْعَاهَا عَلَى قَرَارِيطَ لِأَهْلِ مَكَّةَ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet ederek şöyle nakledilmiştir : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kere) :

— Allah hiç bir Peygamber göndermemiştir, muhakkak o Peygamber koyun gütmüştür, buyurdu. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem'in Ashâb'ı :

— (Yâ Resûla'llâh!) Sende mi? diye sordu da Resûl-i Ekrem :

— Evet, ben de ehl-i Mekke'nin Karârît (mevki) inde koyun güderdim, buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî İstincâ' bahsinde de rivâyet etmiştir. İbn-i Mâce'nin de Ticâret bahsinde rivâyeti vardır. Bâzı şârihler (على قراريط) lâfzındaki (alâ) harf-i cerri, (bâ) mânâsına sebebiyyet veyâ muâvaza içindir. Zarfiyet için değildir, demişlerdir ki, İbn-i Mâce'nin bir tarîk-ı rivâyetinde (بالقراريط) sûretinde vârid olması da sebe-

biyyet mânâsını te'yîd eder. Hattâ İbn-i Mâce'nin şeyhi Süveyd: Resûl-i Ekrem koyun başına bir kırat ücret alırdı, demiştir.

İbrâhim Harbî de Karârît Mekke civârında bir yerin adıdır, demiş ve Resûl-i Ekrem'in burada koyun güttüğünü bildirmiştir. Delîl olarak da vaktiyle Arablar arasında kırat nâmiyle bir nakdin ma'rûf olmadığını ileri sürmüştür. Filhakîka bir hadîs-i sahîhte İslâm mücâhidlerinin yakında kırat nâmiyle para tedâvül eden bir hıtta fethedecekleri (ستفتحون ارضا يذكر فيها القيراط) kavl-i şerîfiyle tebşîr buyurulmuştur ki, Mısır'dır. Ve zuhûr-ı İslâm'da kıratın Arablar arasında ma'rûf olmadığına delâlet etmektedir. Bu cihetle İbn-i Cevzî, Ebû İshâk-ı Harbî'nin bu kavlini daha doğru bulmuştur.

Şârih Hâfız İbn-i Hacer ise, birinci mânâyı tercîh ederek Mekkeliler arasında *(Karârît)* nâmiyle Mekke'de bir yer bulunmadığını iddia etmiştir. Fakat kadîm zamanlarda Mekke'de bu isim ile ma'rûf bir yer bulunup da bunun bilâhare unutulmuş olması, fakat Resûl-i Ekrem'in mahfûzu ve ma'lûmu bulunması mümkündür. Bu cihetle biz de tercemede Karârît'in ikinci mânâsını ihtiyâr ettik.

Bundan başka bu ihtiyârımızın iki sâikı daha vardır : birisi (alâ) harf-i cerrini hakîkî mânâsında isti'mâl edip mânâ-yi mecâzî olan sebebiyete udûl etmemek, öbürüsü de bu ikinci mânâyı te'yîd eden (كنت ارعى غنم اهل بجياد *= Ben kendi koyunumuzu Ciyâd mevkiinde güderdim)* sûretinde bir rivâyetin bulunmasıdır. Ciyâd, Mekke'nin alt tarafında bir mevziin adıdır. Bu rivâyete göre, Resûl-i Ekrem âile koyunlarını kâh Ciyâd mevkiinde, kâh Karârît denilen bir mahalde gütmüştür.

Bunlara ikinci mânâ için medâr-ı tercîh ve hepsinden daha mühim bir ciheti de ilâve edebiliriz : Resûl-i Ekrem'in ecîr olarak başkasının koyunlarını ra'yetmemiş olmasıdır. Bu cihetle bu Ebû Hüreyre hadîsinin İcâre bahsinde sevk edilmesinin bir sebebi kalmamış oluyor.

HULÂSA : Karârît'in nakid mânâsına değil, mahall-i ra'y mânâsına hamli daha doğrudur.

İbn-i İshâk'ın, Vâkıdî'nin rivâyetlerinden bi'l-istikrâ anlaşıldığına göre, Resûlullâh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*, koyun güttüğü sırada yirmi küsûr yaşında idi.

RA'YİN HİKMETİ : İleride her biri bir ümmetin râîsi olan Peygamberleri, siyâset-i ibâd emr-i mühimmini min-tarafi'llāh ta'lîm

ve ta'rîf için bu bir mukaddimedir. İstikbalde mükellef olacakları umûr-ı ümmeti idâre ve vazîfe-i nübüvveti ikāmeye bir temrindir.

Bu husûs için koyunun tahsîs ve intihâbının sebebi de bu mübârek hayvanın sâir hayvanlardan ziyâde mûnis, inkıyâdı sür'atli ve fıtraten zaîf, muhtâc-ı himâye olmasındandır. Bu cihetle koyun Cennet hayvanlarından addolunur. Yümn-ü bereketi çok bir hayvandır.

Koyun öbür hayvanlardan ziyâde hasâis-i merğūbeyi ve yümn-ü bereketi hâiz olmakla berâber mer'adaki hayâtı i'tibâriyle daha ziyâde dağınık yaşamağa meyyaldir. Bir çayırlığa bir sürü salıverildiğinde her biri bir tarafa çeker, her biri ele, avuca sığmaz bir mahlûk olur. Bunları bir arada toplu yaymak ayrı bir husûsiyeti hâiz mühim bir iştir. Bu cihetle herkes çobanlık edemez. Usta bir çoban, sesinin her tonundan, her âhenginden koyunlarına derin bir hiss-i mutâvaat ihsâs eder; tab'an mütehâlif olan bir sürü hayvanı toplu yaymak ve bir arada yaşatmak yolunu çok iyi bilir. Enbiyâ-yi Kirâm da istikbalde bir ümmeti idâreye, güdüp gözetmeğe me'mûr olacaklarından, vazîfe-i nüvüvveti ikāmeye şimdiden temrîn için koyun gütmüşlerdir.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, ekrem ve eşref-i mahlûkāt olduğu halde kendisini bu silsile-i râiyân arasına idhâl buyurması, Cenâb-ı Hakk'a karşı izhâr-ı tevâzu' için ve ümmetine tevâzu' gibi bir mühimme-i ahlâkıyyeyi ta'lîm maksadına mebnîdir.

(Karârît) lâfzı da, kırrâtın cem'idir. Harf-i taz'îf olan râ'nın birisi, yâya kalb edilerek kırat denilmiştir ki, Arab lisânında tekellümü teshîl için bu yoldaki tasarrufât-i lisâniyenin emsâli pek çoktur. Kırat, yarım denktir. Bâzıları dînârın öşrünün yarısıdır, diye ta'rîf etmişlerdir ki, dînârın yirmide birisi eder. Bâzıları da yirmi dörtte biri olarak hisâb etmişlerdir.

1029. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الْمُسْلِمِينَ وَالْيَهُودِ وَالنَّصَارَى كَمَثَلِ رَجُلٍ اسْتَأْجَرَ قَوْماً يَعْمَلُونَ لَهُ عَمَلاً يَوْماً إِلَى اللَّيْلِ عَلَى أَجْرٍ مَعْلُومٍ فَعَمِلُوا لَهُ إِلَى نِصْفِ النَّهَارِ فَقَالُوا لَا حَاجَةَ لَنَا إِلَى

أجرك الذى شرطت لنا وما عملنا باطل فقال لهم لا تفعلوا
أكملوا بقية عملكم وخذوا أجركم كاملا فأبوا وتركوا
واستأجر آخرين بعدهم فقال أكملوا بقية يومكم هذا
ولكم الذى شرطت لهم من الأجر فعملوا حتى إذا كان
حين صلاة العصر قالوا لك ما عملنا باطل ولك الأجر الذى
جعلت لنا فيه فقال لهم أكملوا بقية عملكم فإنما بقى
من النهار شئ يسير فأبوا فاستأجر قوما أن يعملوا له
بقية يومهم فعملوا بقية يومهم حتى غابت الشمس
فاستكملوا أجر الفريقين كليهما فذلك مثلهم ومثل
ماقبلوا من هذا النور .

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den naklen şöyle rivâyet edilmiştir :

Müslümanlarla Yehûd ve Nasârâ'nın meseli, (yâni Allāh'a ve Peygamberlerine karşı bunların vaz'iyetlerinin nazîri) bir cemâatin meseli gibidir ki, bu cemâati bir gün geceye kadar kendisine iş işlemek üzere muayyen bir ücretle bir kimse istîcâr etmiştir. Fakat bunlar günün yarısına kadar müste'cîr hisâbına çalışıp sonra :

— Senin bize vermeği şart kıldığın ücrete ihtiyâcımız yoktur, işlediğimiz iş de bâtıldır, (bir ecre muâdil değildir,) demişlerdir. Müste'cîr bunlara :

— Mesâînizi heder etmeyiniz, geri kalan işinizi tamamlayınız da ücretinizi kâmilen alınız! dediyse de bunlar çalışmaktan imtinâ edip terk etmişlerdir. Müste'cîr de bunlardan sonra başkalarını istîcâr edip bunlara :

— Şu gününüzün geri kalan zamânını siz tamamlayınız da şunlara ücret olarak şart kıldığım ecre siz müstehak olunuz! dedi. Bu def'a bunlar çalışmağa başladılar. Tâ ikindi namazı vakti olunca bunlar da :

— Şimdiye kadar işlediğimiz iş bâtıldır, (bir ecre tâbi' değildir). Bu iş senin olsun ve bu husûsta bize vermeği şart kıldığın ücret de senin olsun, dediler (çalışmadılar). Müste'cîr bunlara da :

—(Öyle yapmayınız!) Geri kalan işinizi tamamlayınız (da ücretinizi alınız!) : gündüzden geri kalan az bir şeydir, dediyse de bunlar da çalışmaktan imtinâ ettiler. Müste'cîr bunların bakıye-i eyyâmını ikmâl ve kendisi için çalışmak üzere bir cemâat daha istîcâr etti. Bunlar güneş gurûb edinceye kadar evvelkilerin bakıyesini tamamlıyarak çalıştılar. Ve evvelki iki kâfile amelenin ücretini istikmâl ve istîfâ ettiler. İşte bu da müslümanların ve şu (tevhîd ile nübüvvet-i Muhammediye) nûrunu kabûl edenlerin meselidir.

Î Z Â H I

Bu hadîsin *Buhârî*'de uzun, kısa metinlerle bir çok rivâyet tarîkleri vardır. Ve yekdiğerini îzâh eder mâhiyettedir. Bunlardan birisi İmam Buhârî'nin bu Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsinden evvel rivâyet ettiği Abdullāh İbn-i Ömer'in iki hadîsidir. Bu rivâyetlerden birincisine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki :

— Ey müslümanlar, sizin benimle, Yehûd ve Nasârâ'nın da Peygamberleriyle meseli ve ind-i ilâhî'deki mevkîleri bir kimse tarafından istîcâr edilen bir çok ecîrlerin hâl-ü şânı gibidir. Bu müste'cîr :

— Kuşluk vaktinden nısfü'n-nehâra kadar bir kırat ücretle bana kim iş görmek ister; diye îlân eder. Birer kırat ücretle Yehûdîler çalışır. Sonra bu müste'cîr tekrar :

— Nısfü'n-nehardan ikindi namazı zamânına kadar bir kırat ücretle bana kim iş görmek ister? diye îlân eder. Bu def'a da birer kırat ücretle Îsevîler çalışır. Bundan sonra müste'cîr bir daha :

— Vakt-i asırdan gurûb-ı şemse kadar iki kırat ücretle benim için kimler çalışır? diye îlân eder. Resûl-i Ekrem :

— İşte bu iki kat ecre nâil olan sizsiniz. Yehûd ve Nasârâ (dan küfr ve şirk üzere olanlar) buna hiddet ederek :

— Bizim kusûrumuz nedir ki, çok çalıştığımız halde az ücret alıyoruz? diye i'tirâz ederler. Cenâb-ı Hak :

— Sizin hakkınızdan bir şey noksan ettim mi? diye bu iki Ehl-i Kitâba sorar. Bunlar da :

— Hayır, diye cevab verirler. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak :

— Bu benim bir fadl-ü keremimdir, onu ben kullarımdan dilediğime veririm! buyurur[1].

Mevzûu-bahsimiz olan Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsindeki Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu üç ümmet arasındaki farkı temsîlî bir sûrette ifâdeleri bu İbn-i Ömer rivâyetiyle tavazzuh etmiş bulunduğundan başka bir îzâha lüzûm görmüyoruz. İbn-i Ömer'in bu bâbtaki ikinci rivâyeti de bu mâhiyette olduğundan onu da nakletmiyeceğiz.

Bu hadîsin sevkından gâye bir günün tamâmında veyâhud bâzı aksâmında çalıştırmak üzere bir ecîrin isticârının sıhhatini beyândan ibârettir.

Bununla berâber *Buhârî* şârihleri bu hadîste bir günün İslâm, Yehûd, Nasârâ arasındaki taksîmini nazâr-ı i'tibâre alarak İslâm ümmetinin târîh-i hayâtını istihrâca kalkışmışlardır ki, ilmen çok yanlış bir harekettir. Bir çok nusûs-ı Kur'âniyye vechile yarının

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: مثلكم و مثل اهل الكتابين كمثل رجل استأجر أجراء فقال : من يعمل لى من غدوة الى نصف النهار على قيراط ؟ فعملت اليهود. ثم من يعمل لى نصف النهار الى صلاة العصر على قيراط ؟ فعملت النصارى. ثم قال : من يعمل لى من العصر الى ان تغيب الشمس على قيراطين ؟ فأنتم هم. فغضبت اليهود و النصارى . فقالوا : مالنا اكثر عملا و اقل عطاء ؟ قال : هل نقصتكم من حقكم شيأ ؟ قالوا لا . قال : فذلك فضلى اوتيه من اشاء [رواه البخارى].

şüûnât-i gaybiyesine muttali' olmak munhasıran Cenâb-ı Hakk'a âid bir keyfiyettir[1]. Gerek ferdlerin gerek cem'iyyetlerin hayâtî vâkıaları da böyledir : *(يمحوا الله مايشاء ويثبت وعنده ام الكتاب) nazm-ı şerîfi mûcibince ferdlerin ve cem'iyetlerin hayat ve memâtı, bekā ve zevâli Allāh'ın ilm-ü irâdesine tâbi'dir.

Buhârî'nin bir bâbı : Burada müellif Zebîdî tarafından ihtisar için *Tecrîd*'e alınmamış bulunan Buhârî'nin bir hadîsi ve bir bâbı daha vardır. Buhârî bu bâbını inşaat için ecîr istîcârının cevâz ve meşrûiyetini beyân etmek maksadiyle açmıştır. Bu bâbta Buhârî Sûre-i Kehf'teki Hızır ile Mûsâ *aleyhime's-selâm* kıssasındaki : (فانطلقا ، حتى اذا أتيا أهل قرية استطعما أهلها فأبوا ان يضيفوهما فوجدا فيها جداراً يريد أن ينقض فأقامه ، قال لو شئت لاتخذت عليه اجرا) âyet-i kerîmesinin tefsîrine dâir Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* tarîkıyle rivâyet olunan bir hadîs-i şerîfin bir parçasını sevk etmiştir.

Evvelâ : Âyet-i kerîme'nin meâl-i şerîfi şöyledir : [*Mûsâ ile Hızır seyahatlerine devâm ettiler. Nihâyet bir köy halkına vardılar. Ahâlîsinden yiyecek istediler. Fakat köylüler bunları müsâfir etmekten imtinâ ettiler. Burada Hızır ile Mûsâ yıkılacak gibi bir duvar buldular. Hızır derhal bu duvarı doğrultuverdi.* (Bunun üzerine) *Mûsâ: dileseydin bu* (san'atkârlığı) *na bir ücret alırdın, dedi*].

Sânîyâ : Hadîs-i şerîfte rivâyet edilen tefsîr, âyet-i kerîmedeki (فأقامه = *Hızır, müşrif-i harab bir duvarı ansızın doğrultuverdi.*) kavl-i şerîfine ve Hızır'ın bu duvarı sûret-i ikāmesine âidtir ki : Hızır'ın, duvara eliyle işâret ve elini kaldırıp duvara meshederek doğrultmasından ibârettir. Yoksa ale'l-âde bir tesviye-i cidâr değildir[2].

---

[1] وعنده مفاتح الغيب لايعلمها الاهو [سورةالانعام : ٥٩].
و ما تدرى نفس ماذا تكسب غداً [سورة لقمان : ٣٤].
لا يعلم من فى السموات و الارض الغيب الا الله [سورة نمل : ٦٥].

* Sûre : 13 (Ra'd), âyet : 39

[2] قال ابن عباس رضى الله عنهما : حدثنى ابى بن كعب قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم « فانطلقا ... فوجدا فيها جداراً يريد ان ينقض » قال ابن جبير من رواة هذا الحديث « بيده هكذا و رفع يديه فاستقام. » قال يعلى بن مسلم من الرواة (حسبت ان سعيداً قال: فمسحه بيده فاستقام «لو شئت لا تخذت عليه اجرا.» قال سعيد اجرا نأكله) [رواه البخارى].

Tefsir'deki ikinci bir cihet de Hazret-i Mûsâ'nın Hızır'a : *(bir ücret alırdın da yerdik)* dediğini ihbardır ki, bir san'atkârın, bir ustanın sınâî mesâîsi olarak aldığı ücretin meşrû' ve halâl olduğunu ifâde eder.

İbn-i Münzir (لو شئت لاتخذت عليه اجرا) kavl-i şerîfi binâ inşâsı için istîcârın cevâzına delâlet eder, demiştir. İbn-i Tîn de : Mûsâ ve Hızır hadîsini Buhârî'nin bir bâbta ve *"İnşâ için ecîr istîcârı câizdir"* unvâniyle rivâyet etmesi, bu kıssadan müstefâd olan hükmü cevâzın Hazret-i Hızır'a munhasır olmayıp herkese şümûlü bulunduğunu bildiriyor. Şârih Aynî de şöyle îzâh ediyor : birisi mâil-i inhidâm duvarının, bütün bütün sukût etmesinden endişe ederek bunu yıkılmıyacak sûrette tesbît ve tahkîm etmek üzere bir duvarcı istîcâr edip verse bu istîcâr bilâ-hilâf câizdir. Bu mûcir dilerse termîm ile duvardaki ayıbı izâle eder, dilerse yıkıp yeniden inşâ eder. Şu kadar ki, Hazret-i Mûsâ'nın Hazret-i Hızır'a : *(dileseydin mesâînin mükâfâtı bir ücret alırdın)* demesine göre, ücrete istihkak için ücretin kable'l-amel ta'yîni ve sâhib-i mal ile ecîr arasında takrîri lâzımdır. Duvarcı mal sâhibinin izni lâhik olmaksızın ta'mîr veya inşâ ederse, sâhib-i mal bir şey vermeğe cebr edilemez[1].

BUHÂRÎ'NİN DİĞER BİR BÂBI : Buhârî'nin burada açtığı mühim bir bâbı daha vardır ki, bu da : (müddet-i hizmeti ta'yîn ve tesbît edilip de ecîrin göreceği iş kararlaştırılmıyarak istîcâr sahîh midir, yoksa değil midir? sûretindedir. Gerçi Buhârî bu suâline müsbet veyâ menfî bir cevab vermiyorsa da makām-ı ta'lîm ve istidlâlde Kasas Sûresi'nin (انى اريد ان انكحك احدى ابنتى هاتين على ان تأجرنى) kavl-i şerîfini ihtivâ eden (27) inci âyetiyle (والله على ما نقول وكيل) nazm-ı kerîmi ile nihâyet bulan (28) inci âyetini zikretmiş olmasına göre *Sahîh-i Buhârî* şârihleri bu büyük müellifimizin bu yolda vukū' bulan akdin sıhhatine kāil olduğuna hükmetmişlerdir.

Bu iki âyet-i kerîmenin meâl-i şerîfi şöyledir : Hazret-i Mûsâ'ya Şuayb *aleyhi's-selâm :*

---

[1] Yukarıda işâret ettiğimiz vechile Mûsâ ve Hızır *aleyhime's-selâm* kıssasına âid rivâyetin buradaki, bir parçasıdır. Pek ziyâde medâr-ı i'tibâr olan bu kıssayı Buhârî İcâre'den başka *Sahîh*'inin İlim, Tevhîd, Ahâdîs-i Enbiyâ, Nüzûr, Tefsîr, Şurût bahislerinde de muhtasar ve mufassal metinlerle rivâyet etmiştir. Hattâ İlim bahsinde üç def'a rivâyet etmiştir. Müellif Zebîdî merhûm bunlardan üçüncüsü en mufassalı olduğu için *Tecrîd*'e almış ve selefim Ahmed Naîm *(rahmetullâhi aleyh)* tarafından (820) numara ile terceme edilmiştir. Orada mütâlâa buyurulsun.

— Ey Mûsâ! Ben, şu iki kızmın birisini sana nikâh etmek istiyorum. Sen, sekiz sene bana ecirlik etmek üzere ki, bunu on (sene) ye doldurursan o da senin kendi (mürüvveti) ndir. Yoksa ben seni meşakkate sokmak istemem. İnşâ-Allāh beni sen sâlihlerden bulacaksın! buyurdu. O da, bu ta'yîn-i müddet benim aramla senin arandadır. Ben, iki müddetin hangisini ödersem aleyhime husûmet yoktur. Allah da (nikâh, ecîr, icâre hususlarında) söylediğimiz şart üzerine vekîldir, (şâhîddir) dedi [1].

Bu iki âyetin İmam Buhârî tarafından vaz' edilen dâvâya -ki : ecîrin göreceği iş takrîr edilmiyerek vukū' bulan icârenin sıhhatidir- vech-i delâleti, bu kıssanın siyâkında îfâ edilecek işin beyân edilmemiş olması, yalnız Cenâb-ı Mûsâ'nın nefsini bu iki kızcağızın babasına îcâr ettiği ve görüşülen iki ecelden birisinin kabûl ve îfâsı Hazret-i Mûsâ'nın ihtiyârına bırakıldığı zikredilmiş bulunmasıdır.

Şu kadar ki, amel zikredilmiyen bir akidde îfâ edilecek hizmetin nefs-i akid ile ma'lûm olması şart olduğu yine bu kıssanın hey'et-i umûmiyesinden müstefâd olmuştur. Yoksa görülecek hizmet mukāvelede zikr edilmediği gibi nefs-i akidden de ma'lûm olmıyarak mechûl-i mutlak üzerine istîcâr edilmiş olursa, bu yolda icâre câiz değildir. Çünkü amelde cehâlet ileride münâzaaya bâdî olur. Hattâ bir kısım ulemâ : âyet-i kerîmede icârede sa'y-ü amelin cehâletine delâlet eden bir cihet yoktur. Çünkü Mûsâ'nın göreceği iş kendi aralarında ma'lûm idi ki, ehl-i bâdiye arasında müteâref olduğu üzere su, odun getirmek, koyun gütmek, zirâat gibi muayyen işlerden ibârettir. Müddet de sarâhaten zikr edilmiş bulunduğundan şerâitini câmi' bir akid idi, demişlerdir ki, bu ictihâd, İmam Buhârî'nin nokta-i nazarına ve isbât etmek istediği müddeâsına muvâfık değildir. İmam Buhârî'nin burada isbât etmek istediği şey, amelin mukāvelede zikredilmemiş olmasıdır. Yoksa örfen ma'lûm olması Buhârî'nin de mültezemidir. Buhârî yalnız mantûkan tansîs şart değildir, demek istiyor.

Buhârî'nin bu maksadını İbn-i Mâce'nin rivâyet-kerdesi olan Utbe İbn-i Nüdder [2] *radiya'llāhu anh* hadîsi de te'yîd eder. Müşâ-

[1] İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan merfûan rivâyet olunduğuna göre, Cebrâil *aleyhi's-selâm*'a : Mûsâ *aleyhi's-selâm* bu iki ecelden hangisini yerine getirdi? diye sorulmuş, o da : etemmini ve ekmelini, diye cevâb vermiş.

[2] Utbe İbn-i Nüdder : Sülemî'dir, Sahâbî'dir. *Hulâsa*'da kendisinden iki

rün-ileyh : biz bir kere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda idik. Resûl-i Ekrem : "*Mûsâ aleyhi's-selâm iffetini muhâfaza ve karnını doyurmak üzere nefsini, sekiz, veya on sene îcâr etmiştir*" buyurdu, demiştir[1]. Bu hadîste de Hazret-i Mûsâ'nın göreceği iş beyân edilmemiştir.

Zemahşerî şöyle bir sual soruyor: Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın iki kızından birisini ta'yîn etmeksizin nikâh etmesi nasıl sahîh olur?.

Sonra şöyle cevâb veriyor : Bu bir akd-i nikâh değildir. Belki müvâadeden ve azm edilen bir emr-i müvâzaadan ibâret idi. Eğer kavlen akd-i nikâh olsaydı Şuayb *aleyhi's-selâm:* (sana nikâh ettim) derdi de (sana nikâh etmek istiyorum) demezdi.

Zemahşerî şöyle bir sual daha soruyor: Hazret-i Mûsâ'nın koyun çobanlığı yapmak üzere nefsini îcâr ile mihir ta'yîn etmesi nasıl câiz olur?. Her halde mihir olarak bir mal vermesi îcâb ederdi. Nasıl ki, İmam Ebû Hanîfe bir sene bilâ-ücret hizmet etmek üzere bir kadını nikâh etmek isteyen birisini men' etmiştir. Fakat Hâtib'in kölesi hizmet etmek, yâhud Hâtib'in evinde bir sene oturmak üzere nikâh edilmesini men' etmemiştir. Çünkü birincisinde mihir nefs-i selimdir ki, mal değildir, ikinci ve üçüncüde ise maldır.

Sonra şöyle cevab veriyor: Bu mes'ele Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre böyledir. Fakat İmam Şâfiî amel ve hizmet ile icâre üzerine tezvîci tecvîz etmiştir. Yalnız mezheb-i Şâfiî'de de müste'cerün-leh veyâhud mahdûmün-fîhin ma'lûm olması şarttır. Câiz ki, o şerîat-i sâlifede de hüküm böyle olsun.

1030. عَنْ عَبْدِاللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ
رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ انْطَلَقَ ثَلَاثَةُ رَهْطٍ مِمَّنْ
كَانَ قَبْلَكُمْ حَتَّى أَوَوُا الْمَبِيتَ إِلَى غَارٍ فَدَخَلُوهُ فَانْحَدَرَتْ

hadîs rivâyet edildiği bildiriliyor ki, birisi bu olacaktır. Şam'da ihtiyâr-i ikāmet etmiştir. Hâlid İbn-i Ma'dân ile Alî İbn-i Rebâh kendisinden rivâyet etmişlerdir. Bâzı Tezkire sâhibleri Utbe'yi, Utbe İbn-i Abd-i Sülemî diye bildirmişlerdir. Fakat Zehebî bunu doğru bulmuyor.

[1] عن عتبة بن الندر رضي‌الله عنه قال: كنا عند رسول الله صلى‌الله عليه و سلم فقال: ان موسى عليه السلام آجر نفسه ثمان سنين او عشراً على عفة فرجه و طعام بطنه [رواه ابن ماجه].

صَخْرَةٌ مِنَ ٱلْجَبَلِ فَسَدَّتْ عَلَيْهِمُ ٱلْغَارَ فَقَالُوا إِنَّهُ لَا يُنْجِيكُمْ مِنْ هٰذِهِ ٱلصَّخْرَةِ إِلَّا أَنْ تَدْعُوا ٱللّٰهَ بِصَالِحِ أَعْمَالِكُمْ فَقَالَ رَجُلٌ مِنْهُمُ ٱللّٰهُمَّ كَانَ لِي أَبَوَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَكُنْتُ لَا أَغْبِقُ قَبْلَهُمَا أَهْلاً وَلَا مَالاً فَنَأَى بِي فِي طَلَبِ شَيْءٍ يَوْماً فَلَمْ أُرِحْ عَلَيْهِمَا حَتَّى نَامَا فَحَلَبْتُ لَهُمَا غَبُوقَهُمَا فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ فَكَرِهْتُ أَنْ أَغْبِقَ قَبْلَهُمَا أَهْلاً أَوْ مَالاً فَلَبِثْتُ وَٱلْقَدَحُ عَلَى يَدَيَّ أَنْتَظِرُ ٱسْتِيقَاظَهُمَا حَتَّى بَرَقَ ٱلْفَجْرُ فَٱسْتَيْقَظَا فَشَرِبَا غَبُوقَهُمَا ٱللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذٰلِكَ ٱبْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَفَرِّجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ مِنْ هٰذِهِ ٱلصَّخْرَةِ فَٱنْفَرَجَتْ شَيْئاً لَا يَسْتَطِيعُونَ ٱلْخُرُوجَ .

قَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ ٱلْآخَرُ ٱللّٰهُمَّ كَانَتْ لِي بِنْتُ عَمٍّ كَانَتْ أَحَبَّ ٱلنَّاسِ إِلَيَّ فَأَرَدْتُهَا عَنْ نَفْسِهَا فَٱمْتَنَعَتْ مِنِّي حَتَّى أَلَمَّتْ بِهَا سَنَةٌ مِنَ ٱلسِّنِينَ فَجَاءَتْنِي فَأَعْطَيْتُهَا عِشْرِينَ وَمِائَةَ دِينَارٍ عَلَى أَنْ تُخَلِّيَ بَيْنِي وَبَيْنَ نَفْسِهَا فَفَعَلَتْ حَتَّى إِذَا قَدَرْتُ عَلَيْهَا قَالَتْ لَا أُحِلُّ لَكَ أَنْ تَفُضَّ ٱلْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ فَتَحَرَّجْتُ مِنَ ٱلْوُقُوعِ عَلَيْهَا فَٱنْصَرَفْتُ

عَنْهَا وَهِيَ أَحَبُّ ٱلنَّاسِ إِلَيَّ وَتَرَكْتُ ٱلذَّهَبَ ٱلَّذِي أَعْطَيْتُهَا
ٱللَّهُمَّ إِنْ كُنْتُ فَعَلْتُ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَٱفْرُجْ عَنَّا مَا
نَحْنُ فِيهِ فَٱنْفَرَجَتِ ٱلصَّخْرَةُ غَيْرَ أَنَّهُمْ لَا يَسْتَطِيعُونَ ٱلْخُرُوجَ
مِنْهَا قَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ ٱلثَّالِثُ ٱللَّهُمَّ إِنِّي
ٱسْتَأْجَرْتُ أُجَرَاءَ فَأَعْطَيْتُهُمْ أَجْرَهُمْ غَيْرَ رَجُلٍ وَاحِدٍ تَرَكَ
ٱلَّذِي لَهُ وَذَهَبَ فَثَمَّرْتُ أَجْرَهُ حَتَّى كَثُرَتْ مِنْهُ ٱلْأَمْوَالُ
فَجَاءَنِي بَعْدَ حِينٍ فَقَالَ يَا عَبْدَ ٱللهِ أَدِّ إِلَيَّ أَجْرِي فَقُلْتُ لَهُ كُلُّ
مَا تَرَى مِنْ أَجْرِكَ مِنَ ٱلْإِبِلِ وَٱلْبَقَرِ وَٱلْغَنَمِ وَٱلرَّقِيقِ فَقَالَ يَا
عَبْدَ ٱللهِ لَا تَسْتَهْزِئْ بِي فَقُلْتُ إِنِّي لَا أَسْتَهْزِئُ بِكَ فَأَخَذَهُ
كُلَّهُ فَٱسْتَاقَهُ فَلَمْ يَتْرُكْ مِنْهُ شَيْئاً ٱللَّهُمَّ فَإِنْ كُنْتُ
فَعَلْتُ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَاءَ وَجْهِكَ فَٱفْرُجْ عَنَّا مَا نَحْنُ فِيهِ فَٱنْفَرَجَتِ
ٱلصَّخْرَةُ فَخَرَجُوا يَمْشُونَ .

TERCEMESİ

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Resûlullâh *sallâ'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle hikâye buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir[1]:

---

[1] Bu Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* hadîsini bu eserimizin (6) ıncı cildinde (1016) numara ile terceme ettiğimiz Câbir hadîsinin îzâhında bey'-i fuzûlî münâsebetiyle Buhârî'nin oradaki metnini nakl ve terceme etmiştik. Oradaki metn ile bunun arasında takdîm, te'hîr, ziyâde, noksan, tebdîl-i elfâz i'tibâriyle hayl fark bulunmakla berâber kıssanın rûhunda ve şeklinde hiç bir fark ve tefâvüt yoktur. Her iki metin tatbîk edilirse, pek iyi anlaşılır. Burada kavis içindeki ziyâdeler o metinden istifâde edilip konulmuştur.

(Ashâbım!) Sizden evvel gelip geçen milletlerden üç kişilik bir cemâat sefere gitmişler ve yağmura tutulup dağda bir mağaraya ilticâ etmişlerdi. Mağaraya girdikleri zaman dağdan bir kaya parçası aşağı düşüp bunların üzerine mağarayı kapadı. Bunlar görüştüler (içlerinden birisi :) sizi bu kayadan bir şey kurtaramaz, ancak a'mâl-i sâlihanızı yâd ederek Allâh'a duâ ve ilticâ halâs eder, dedi. Bunlardan birisi :

— Yâ Rab! Benim yaşlı, ihtiyar babamla anam vardı, (Her gün) ben, (koyunlarımı sağıp) bunların akşam sütünü içirmezden evvel âileme ve hizmetçime süt içirmezdim. Günlerde bir gün bir iş taleb etmekte (ki mesâî), beni uzaklaştırmıştı da ebeveynim uyuyuncaya kadar dönüp gelememiştim. Bu ihtiyarların akşam sütünü sağıp geldiğimde ikisini de uyuyor buldum. Bunlara sütlerini içirmezden evvel âileme ve hizmetçime süt vermeği kerih gördüm. İki elimde süt bardağı olduğu halde bunların uyanmalarına intizâr ederek şafak parlayıncaya kadar meksettim. O zaman uyandılar ve sütlerini içtiler. Allâh'ım! (Sen pek iyi bilirsin ki) benim, ebeveynime karşı bu ihtimâmım, Sen'in rızâ-yi ilâhîni taleb etmek içindir. Bu, böyle ise, içinde bunaldığımız şu kaya beliyyesinden bize küşâyiş ihsan buyur! diye duâ etti. Kaya biraz açıldı. Fakat çıkmağa muktedir olamadılar.

Nebî *sallâ'llâhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : bu def'a da bir başkası :

— Yâ Rab! Benim amucamın bir kızı vardı. O bana insanların en sevimlisi idi. Ben ondan nâil-i emel olmak istedim. Fakat o benden sakındı. Tâ ki yıllardan bir (kaht) yılı erişti. Amucamın kızı bana geldi, (arz-ı ihtiyâc etti). Ben de onunla bir haramgâhta bulunmak şartiyle yüz yirmi dînar verdim. O va'dini tuttu. Fakat ben onun şâhika-i ismeti üzerine çıkmak isterken o, bana : (hayır, ey Allâh'ın kulu,

Allah'dan kork! Kudret-i fâtıranın bu bekâret) mührünü senin hiç bir sebeble açmanı halâl etmem, yalnız hakk-ı nikâh ile halâl ederim, dedi. Artık ben de günahtan ictinâb ederek insanların bana en sevimlisi olan kızcağızın yanından ayrıldım. Ve ona verdiğim altınları da bıraktım. Allāh'ım!! Ben bu günahtan, yalnız Sen'in rızâ ve muhabbetini kazanmak için ictinâb ettimse, içinde kapandığımız şu kayadan bizi kurtar! diye duâ etti. Kaya (biraz daha) açıldı. Şu kadar ki, bunlar için yine çıkmak müyesser olmadı.

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (devam buyurup) üçüncü yolcu da :

Allāh'ım! (Sen her şey'i pek yakından bilirsin ki) ben bir kere birtakım işçiler istîcâr ettim. İçlerinden bir işçi müstesnâ olmak üzere bunların ücretlerini verdim. Fakat öbür işçi ücretini bırakıp gitti. Bunun ücretini (ticâretle) nemâlandırdım. Hattâ bunun bu ücretinden hayli servet vücûde geldi. Bir zaman sonra bu ecîr bana geldi. Ve : ey Allāh'ın kulu, ücretimi bana ver! dedi. Ben de ona : şu gördüğün deve, sığır, koyun (ve bunlara hizmet eden) köle hep senin ücretinden vücûd bulmuş bir servettir, dedim. Bu ecîr : ey Allāh'ın kulu, benimle istihzâ etme! dedi. Ben de ona : hayır, seninle istihzâ etmiyorum, (bu bir hakîkattir; malını al, götür! dedim). O da bunların hepsini sürüp götürdü. Bunlardan hiç bir şey bırakmadı. Rabb'im! Bu hayır ve sadâkatimi Sen'in rızâ ve muhabbetin için ihtiyâr ettimse şu kaya parçasiyle bunaldığımız şu darlıktan bizi halâs eyle! diye duâ etti. Kaya tamâmen açıldı. Bunlar da mağaradan çıkıp gittiler.

Î Z Â H I

İmam Buhârî bu hadîsi Büyû'da ve burada rivâyet ettiği gibi Ahâdîs-i Enbiyâ bahsinde de tahrîc etmiştir. Burada bu hadîsin

sevkinden gāye sâhibinin izn-i lâhik malında fuzûlî tasarrufla başkasının iktisâb ettiği nemâ ve ticâretin şer'î vaziyetini ta'yînden ibârettir. Bu nemâ re'sü'l-mâl sâhibine mi, yoksa müste'cir olan tâcire mi âidtir? Ulemânın bu hususta ihtilâfı vardır : Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, İmam Mâlik, Rebîa, Leys İbn-i Sa'd, Evzâî, Ebû Yûsüf re'sü'l-mâl ecîre, kâr da bu malı tenmiye eden kimseye âid olduğuna hükmetmişlerdir. Yine İmam Mâlik, Sevrî, Evzâî bu kârı kazanan kimsenin bunda tasarruf etmeyip tasadduk etmesi müstehab olur, demişlerdir.

İmam Ebû Hanîfe ve ashâbından İmam Muhammed'le İmam Züfer tâcir olan müste'cir re'sü'l-mâli ecîre verir, kârın da hepsini tasadduk eder. Bu kazançtan hiç bir şey kendisine helâl olmaz, demişlerdir.

Abdullāh İbn-i Ömer, Ebû Kılâbe, Ahmed İbn-i Hanbel, İshak İbn-i Râhûye re'sü'l-malde, kâr da ecîre âidtir. Ve bu, müste'cirin fuzûlî tasarrufunun zamânidir, diye hükmetmişlerdir.

Vedîa ile icrâ edilen ticâret ve hâsıl olan kâr hakkında da aynı sûretle ihtilâf edilmiştir. Bu muhtelif ârâ ve ictihadlar vedîa bir re'sü'l-malın kazancında da bu sûretle görülmüştür.

1031. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ ٱنْطَلَقَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي سَفْرَةٍ سَافَرُوهَا حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ ٱلْعَرَبِ فَٱسْتَضَافُوهُمْ فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمْ فَلُدِغَ سَيِّدُ ذٰلِكَ ٱلْحَيِّ فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لَوْ أَتَيْتُمْ هٰؤُلَاءِ ٱلرَّهْطَ ٱلَّذِينَ نَزَلُوا لَعَلَّهُ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا يَا أَيُّهَا ٱلرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لُدِغَ وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ مِنْ شَيْءٍ فَقَالَ بَعْضُهُمْ نَعَمْ وَٱللهِ إِنِّي

لَأَرْقِي وَلٰكِنْ وَاللّٰهِ لَقَدِ اسْتَضَفْنَاكُمْ فَلَمْ تُضَيِّفُونَا فَمَا أَنَا
بِرَاقٍ لَكُمْ حَتّٰى تَجْعَلُوا لَنَا جُعْلاً فَصَالَحُوهُمْ عَلٰى قَطِيعٍ
مِنَ الْغَنَمِ فَانْطَلَقَ يَتْفِلُ عَلَيْهِ وَيَقْرَأُ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
فَكَأَنَّمَا نُشِطَ مِنْ عِقَالٍ فَانْطَلَقَ يَمْشِي وَمَا بِهِ قَلَبَةٌ قَالَ
فَأَوْفَوْهُمْ جُعْلَهُمُ الَّذِي صَالَحُوهُمْ عَلَيْهِ فَقَالَ بَعْضُهُمُ اقْسِمُوا
فَقَالَ الَّذِي رَقَى لَا تَفْعَلُوا حَتّٰى نَأْتِيَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ فَنَذْكُرَ لَهُ الَّذِي كَانَ فَنَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا فَقَدِمُوا عَلٰى
رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرُوا لَهُ فَقَالَ وَمَا يُدْرِيكَ
أَنَّهَا رُقْيَةٌ ثُمَّ قَالَ قَدْ أَصَبْتُمُ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ سَهْماً
فَضَحِكَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den şöyle haber verdiği rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâb'ından (otuz kişilik) bir seriyye me'mûr oldukları bir sefere gitmişti. Bunlar Arab kabîlelerinden bir kabîle üzerine indiler. Ve misâfir edilmelerini istediler. Fakat bunlar misâfir etmekten imtinâ ettiler. Bu sırada reislerini (bir akreb) sokmuştu. Bütün kabîle halkı harekete gelip her çâreye baş vurdular. Fakat hiç bir şey şifâ-bahş olmadı. Bunlardan bâzıları :

— Şuraya inen şu kāfile halkına gitseniz, belki bunların arasında bir çâre bilen kimse vardır, demişti. Bunun üzerine kabîle halkı gelip :

— Ey cemâat, reîsimizi bir akreb soktu. Tedâvî için koştuk, her çâreye mürâcaat ettik, müessir olmadı. İçinizde buna çâre bilen bir kimse var mıdır? diye sordular. Kāfileden birisi (ki, Ebû Saîd-i Hudrî'dir) :

Evet ben varım, Vallāhi ben duâ ederim. Fakat sizden bizi konuklamanızı diledik de yemîn ederim ki, misâfir edinmediniz. Artık şimdi ben de size bir ücret ta'yîn etmedikçe duâ etmem, dedi. Bir sürü koyuna sulh oldular. Ebû Saîd kabîle reisinin yanına gitti. (الحمد لله رب العالمين) (Sûresini sonuna kadar) okudu. Derhal reis bukağısından çözülmüş hayvana döndü. İleri geri yürümeğe başladı. Artık üzerinde hiç bir hastalık kalmamıştı.

Ebû Saîd-i Hudrî (devamla) demiştir ki : kabîle halkı mukāvele edilen ücreti îfâ ettiler. Ashâb-ı Seriyyeden bâzıları :

— Bu koyunları taksîm ediniz! dediler. Fakat duâ eden (Ebû Saîd) :

— Hayır, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e varıp bu olup bitenleri kendisine arz edinceye kadar bu koyunları taksîm etmeyiniz!. Görelim bize Resûlullāh ne emr eder, dedi. Hey'et-i seferiyye Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gediler. Bu sergüzeşti hikâye ettiler. Resûl-i Ekrem (Ebû Saîd'e hitâben :)

— Fâtiha'nın bu kadar müessir bir duâ olduğunu sana kim öğretti? di (ye taltîf et) di. Sonra Seriyye halkına teveccüh edip (bunları da taltîf için) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— İyi hareket etmişsiniz. Şimdi taksîm ediniz. Sizinle berâber bana da bir hisse ayırınız! dedi ve tebessüm buyurdu.

Î Z Â H I

Bu hadîsi, Buhârî Tıb bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in, Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin, Nesâî'nin de yine Tıb bahsinde rivâyetleri vardır. İbn-i Mâce de Ticâret'te rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin, İbn-i Mâce'nin *Sünen*'lerinde bu Seriyye halkının otuz kişiden ibâret olduğu zikredildiğinden tercemede bunu tasrîh ettik. Bu Seriyyeye Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in riyâset ettiği ve onun tarafından duâ edildiği de musarrah bulunduğundan buna da işâret ettik.

Ebû Dâvud'un, Tirmizî'nin, Nesâî'nin rivâyetlerinde bu hastanın, asabî rahatsızlıkla musâb ve demir tomruğa vurulmuş bir mecnûn olduğu mezkûrdur. Bu rivâyet, Buhârî'nin hadîsteki (فكانما نشط من عقال فانطلق يمشى و ما به قلبة) = *Bu mecnûn bukağısından çözülmüş hayvana döndü. İleri, geri yürümeğe başladı. Artık onun hiç bir hastalığı kalmamıştı*) rivâyetine daha muvâfıktır.

Buhârî bu hadîsi Fâtiha-i Şerîfe ile duâ mukābilinde bir ücretin verilip alınmasının hükmüne dâir bir bâbında sevk etmiştir ki, bu hadîsin ifâde ettiği hüküm cevâzdır. Eimme-i mezâhib ise bu bâbta ihtilâf etmişlerdir ki, biz bu ihtilâfı aşağıda Tıb bahsinde îzâh edeceğiz.

* * *

TA'LÎM-İ KUR'ÂN VE KIRÂAT-İ KUR'ÂN ÜCRETİ HAKKINDA ULEMÂNIN ÂRÂ VE MEZÂHİBİ DE ŞÖYLEDİR : Zührî, ücretle ta'lîm-i Kur'ân edilmesini kerih görmüştür ki, İmam Ebû Hanîfe ile ashâbının mezhebi de böyledir. Sâdât-i Hanefiyye ta'lîm-i Kur'an mukābilinde ücret alınması câiz değildir, demişlerdir. Hanefîlerden *Kâfî* sâhibi: kişinin, çocuğuna Kur'ân-ı Kerîm, fıkıh, ferâiz ta'lîm etmek üzere ilim sâhibi bir zâtı isticârı câiz değildir, yine böyle Ramazan'da imam ve müezzin isticârı da câiz değildir, demiştir. *Hulâsatü'l-Fetâvâ*'da *Asıl*'dan naklen: Kur'an, fıkıh ta'lîmi ile ibâdât ve tâât üzerine isticâr câiz değildir, deniliyor ki, bunlar mukābilinde ücret vâcib değildir, demektir. Binâenaleyh Kur'ân ve ulûm-ı dîniyye ta'lîmi için pazarlıksız ve ta'lîmden sonra hediye sûretiyle verilmesi Kur'ân'a hürmeten iltizâm edilmiştir.

Medîne-i Münevvere fukahâsına göre, bu ta'lîm-i Kur'ân ve kırâat-i Kur'ân mukābilinde ücret almak câizdir. İmâm-ı Şâfiî de cevaz cihetini ihtiyâr etmiştir. Fakîh Ebû Nasr ile Ebü'l-Leys'in muhtârı da budur.

Hurmet-i istîcâre kāil olan iemmenin mebnâ-yi ictihâdları şu asl-ı fıkhîdir : her tâat ki, edâsı, müslümana hastır; o tâat üzerine istîcâr câiz değildir. Çünkü ta'lîm, tezkîr, te'zîn, imâmet birer tâat ve kurbettir ki, bunların âmilinden sudûru, âmilinin edâsı matlūb-ı şâri'dir. Bunların edâsı mukābilinde Allāh'ın hazîne-i kerem ve âtıfetinden başka bir yerden ücret alınması câiz değildir.

HURMET-İ İSTÎCÂRE KĀİL OLAN HANEFÎLERİN İSTİDLÂL ETTİKLERİ NAKLÎ DELİLLER DE ŞUNLARDIR :

1) Başta Ahmed İbn-i Hanbel olmak üzere İshâk'ın, İbn-i Ebî Şeybe'nin, Abdü'r-Rezzâk'ın, Ebû Ya'le'l-Mevsılî'nin, Taberânî'nin, Bezzâr'ın âsâr-ı hadîsiyyelerinde Abdurrahmân İbn-i Avf, Ebû Hüreyre, Abdurrahmân İbn-i Şibl[1] *radiya'l-lāhu anhüm*'den rivâyet ettikleri : "اقرؤا القرآن و لا تأكلوا به = *Kur'an okuyunuz, fakat Hazret-i Kur'ân'ı me'kel ve vesîle-i intifâ' edinmeyiniz!*" kavl-i şerîfidir.

2) Ebû Dâvud'un Ubâde İbn-i Sâmit *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri demiştir ki : ehl-i Suffe'den[2]

---

[1] Abdurrahmân İbn-i Şibl *radiya'llāhu anh* İbn-i Amr-i Ensârî'dir, Evsî'dir. Ulemâ-i Sahâbe'dendir. Kendisinden on dört hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Ebû Selâm râvîlerindendir. Hazret-i Muâviye'nin emâreti zamânında vefât etmiştir [*Hulâsa:* 193].

[2] SUFFE : *Kāmûs* mütercimінin dediği gibi ve hepimizin bildiği vechile eski evlerdeki sed, seki gibi yüksekçe eyvâne denir. Lisânımızda tahrifle sofa ta'bîr olunur. Ehl-i Suffe, buna izâfe edilmiştir ki, bu sofanın bir tarafı Mescid-i Saâdet'e muttasıl olup üstü örtülü, fakat etrâfı açık bir sundurmadan ibâret idi. Burası Muhâcirîn'den mekân ve menzilleri olmayan bir kısım fukarâ-yi Ashâba mahsûs idi. Burada yatarlar, ibâdetle, kırâet-i Kur'ân ile imrâr-ı hayât ederlerdi. Âileden cüdâ, gāile-i dünyeviyeden âzâde ve bütün mânâsiyle ferâgatkâr bir hayâta mâlik olan bu zümre-i mübârekenin ekser-i evkâtı Resûl-i Ekrem'in huzûrunda geçerdi. Dâimâ Resûl-i Ekrem'den ahz-i ilim, ahz-i feyz ederlerdi. Taraf-ı Peygamberî'den ta'yîn buyurulan muallimler ma'rifetiyle de kendilerine *Kur'ân* ta'lîm edilirdi. Bunlardan yetişenleri müslüman olan kabâile ta'lîm-i Kur'ân için gönderilirdi. Bu cihetle bunlara *(Kurrâ')* denilirdi. Bu sofaya da *(Dârü'l-Kurrâ')* demek en münâsib bir isimdir. Nûr-ı Kur'ân'ın lemhatü'l-basar denilebilecek derecede az bir zamân zarfında âfâk-ı âleme intişâr etmesi, bu ilim ocağının yetiştirdiği güzîdeler sâyesinde müyesser olmuştur. Mütevâzî ve fakat çok feyyâz olan bu sofada dört, beş yüz raddesinde dâimâ Kur'ân ile, icâbında gazâ ile meşgûl olan bir irfân ve Kur'ân ordusu bulunuyordu. İçlerinden teehhül edenler kadro hâricine çıkardı. Fakat yenileriyle ikmâl edilirdi. Burası bütün mânâsiyle leylî ve meccânî bir *(Dârü'l-ilim)* idi. Müdâvimleri, ne ticâretle, ne bir san'at ve harâsetle iştigâl etmezdi. Maîşetleri

bir çok kimselere Kur'ân ta'lîm ettim. Bu tilmizlerimden birisi bana bir kavs yâni ok attıkları bir yay hediye etti. –Kendi kendime– : bu bir mal değildir. Husûsiyle bununla ben gazâlarda fî-sebîli'llâh ok atacağım, dedim. Bununla berâber Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bu vâkıayı arz ettim. Resûl-i Ekrem cevâben :

— Allāhu Teâlâ'nın kıyâmet gününde boynuna ateşten bir halka takmasını arzu edersen kabûl et! buyurdu[1].

3) İbn-i Mâce'nin Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Muhâcirîn-i Ashâb'tan

taraf-ı Risâlet-Penâhî'den ve ağniyâ-yı Ashâb tarafından te'mîn edilirdi. Bu hakîkati, ehl-i Suffe'nin mübârek sîmâlarından birisi olan Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* kendisinin çok hadîs rivâyet ettiğinden şikâyet edenlere karşı verdiği şu müskit cevâbında pek güzel ifâde etmiştir : Benim kesret-i rivâyetim çok görülmesin!. Muhâcir kardeşlerimiz çarşıdaki, pazardaki ticâretleriyle, Ensâr kardeşlerimiz de tarlalardaki, bahçelerdeki ziràatleriyle meşgûl bulundukları sırada Ebû Hüreyre boğazı tokluğuna Peygamber'in mübârek nasâyihini hıfz ediyordu, demişti.

Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Suffe'nin maîşetiyle, ta'lîm ve terbiyesiyle pek yakından alâkadar olurdu. Hattâ saâdethâneleri ihtiyâcâtı ile ikinci derecede meşgûl bulunurdu. Bir kere Hazret-i Fâtıma el değirmeniyle buğday çekmekten usandığından şikâyet ederek bir hizmetçi istediğinde, Resûl-i Ekrem : Kızım! Sen ne söylüyorsun? Henüz ehl-i Suffe'nin maîşetini yoluna koyamadım, buyurmuştu.

Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm arasında, fıkıhta birinci tabakada hâiz-i ihtisâs olan Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Übey İbn-i Kâ'b, Muâz İbn-i Cebel, Ebü'd-Derdâ' gibi kibâr-ı Sahâbî'yi müderris ta'yîn buyurmuştu. Bundan başka Resûl-i Ekrem'in hiç bir mev'ızaları, hiç bir hitâbeleri yoktur ki, bunun îrâdı sırasında Ashâb-ı Suffe orada hazır bulunmasın, dinleyip hıfzederek diğer Ashâba nakl etmesin. Bu sûretle ahkâm-ı İslâmiye'nin hıfz ve naklinde ehl-i Suffe'nin pek müstesnâ te'sirleri görülmüştür. Bir çok silsile-i isnâdın birinci halkasını, ehl-i Suffe'den güzîde bir cemâatin teşkîl ettiğini görürüz. İçlerinde Ebû Hüreyre gibi müstesnâlar yetiştiği gibi hiç bir ilmî varlık gösteremiyenler de çoktur. Fakat hangi dârü't-tedrîs gösterilebilir ki, umûmî sûrette böyle sihr-âmiz bir feyz verebilmiş olsun?.

Ehl-i Suffe'nin Meleklere gıbta-bahş olan hayatları Sûre-i Bakare'nin (273) üncü âyet-i kerîmesinde şöyle tasvîr buyurulmuştur: "*Ey mü'minler! Sadakalarınızı Allah yolunda her türlü kayd-i maîşetten habs-i nefs eden ehl-i Suffe fukarâsına veriniz!. Bunlar taleb-i maîşet için şuraya buraya koşmazlar. İstemekten çekindikleri için bunların affif hayâtını bilmeyen herkes bunları zengin zanneder. Onların necîb sîmâlarına bakan herkes yalnız sîmâlarının kansızlığından tanır. Bunlar, halkı bîzâr edip istemezler. Ey mü'minler! Hayırdan her ne ki infâk ve tasadduk ederseniz, hiç şübhesiz, Allah onu pek iyi bilir*".

[1] عن عبادة بن الصامت رضى الله عنه قال : علمت ناسا من أهل الصفة القرآن ، فاهدى الى رجل منهم قوساً. فقلت : ليست بمال . و ارمى بها فى سبيل الله . فسألت النبى صلى الله عليه وسلم عن ذلك. فقال : ان اردت ان يطوقك الله طوقا من نار فاقبلها [رواه ابو داود].

birisine Kur'ân ta'lîm etmiştim. Bu zât bana bir yay hediye etti. Ben de bunu alayım mı? diye Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'den sordum. Resûl-i Ekrem cevâben :

— Bu kavsi alırsan ateşten bir kavs almış olursun! buyurdu. Ben de sâhibine red ettim, demiştir[1].

4) Dârimî[2] Osman İbn-i Saîd'in de Ebü'd-Derdâ' *radiyaʼllāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem : (Her kim ta'lîm-i Kur'ân etmesi üzerine bir kavs alırsa Allah ona ateşten bir kavs kılâde yapıp boynuna takar)* buyurmuştur[3].

5) Beyhakî'nin Büreyde *radiyaʼllāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem : (Her kim Kur'ân okuyup, Hazret-i Kur'ân'ı nâsın malını yemeğe vesîle edinirse, kıyâmet gününde yüzü, etten ârî bir kemikten ibâret olarak Arasat meydanına gelir)* buyurmuştur[4].

Ebû Dâvud bu kavs hadîsini diğer bir tarîk ile yine Ubâde İbn-i Sâmit *radiyaʼllāhu anh*'den rivâyet etmiş ve bu rivâyetinde ziyâde ma'lûmât olarak : 1) Peyderpey gelen Muhâcirlerin ta'lîm-i Kur'ân için kurrâ-i Ashâb'a tevzî edildiği, 2) Bu kavsin kıymetli bir ağaçtan ma'mûl ve kıymet-i sınâiyeyi hâiz olduğu bildirilmiştir.

Bu hadîslerin ekserîsinde Suffe şâkirdlerinin muallimlerine hep kavs, ok yayı hediye ettikleri zikredilmiştir. Bunların hediye nedecek başka şeyleri yok mu idi?. Bunların hepsi de ok, yay sâhibi mi idi?. Evet başka şeyleri yoktu. Bunların derece-i fakr-ü ihtiyaçlarını ehl-i Suffe için yazdığımız hâşiyede bildirdik. Sonra bunların hepsi mücâhid idi; hepsinin de mâlik olduğu dünyâ malı okla yaydan ibâret idi. Ekserîsi bâdiye halkından idi. En güzel yay bunlarda bulunurdu. Biribirini görerek hocalarına yay hediye etmek istedikleri anlaşılıyor.

6) Tirmizî'nin Umrân İbn-i Husayn *radiyaʼllāhu anh*'den merfûan rivâyetine göre, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem : (Ashâb'ım, Kur'ân okuyunuz. Ve Kur'ân'ın feyzi ile hâcetlerinizi Allâhu Teâlâ'nın hazîne-i kerem-ü inâyetinden dileyiniz! Sizden sonra bir sınıf Kur'ân*

---

1 عن ابى بن كعب رضى الله عنه قال : علمت رجلاً القرآن . فاهدى الى قوساً فذكرت ذلك للنبى صلى الله عليه وسلم فقال : ان اخذتها اخذت قوساً من نار. قال : فرددتها [رواه ابن ماجه].

2 الدارمى بكسر الراء الى دارم . بطن من تميم [لب اللباب فى الانساب.]

3 عن ابى الدرداء رضى الله عنه : ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : من اخذ قوساً على تعليم القرآن قلده الله قوساً من نار [رواه عثمان بن سعيد الدارمى] .

4 عن بريدة بن الحصيب رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من قرأ القرآن يأكل به الناس جاء يوم القيامة و وجهه عظمة ليس عليه لحم [رواه البيهقى فى شعب الايمان]

kāri'leri gelecektir ki bunlar, (Allah'tan değil) *nâstan cerr-i menfaat için Kur'ân okuyacaklardır)* buyurmuştur[1].

Gerçi bu rivâyetlerden bâzıları ehl-i intikādın tenkîdine uğramışsa da hey'et-i mecmuası yekdiğerini te'yîd ettiğinden, husûsiyle içlerinde hadîs-i kavs gibi sıhhatinde iştibâh edilmiyen rivâyetler de bulunduğundan umûmî sâdât-i Hanefiyye için kuvvetli bir delîl teşkîl etmiştir.

Îzâhiyle meşgūl bulunduğumuz Ebû Saîd-i Hudrî hadîsi ile bunların teâruzuna gelince : buna İbn-i Cevzî üç vechile cevab veriyor : 1) Ebû Saîd-i Hudrî'nin reislerine duâ ettiği Arab kabîlesi kâfir idi, onların mallarını almak câiz idi. 2) Hakk-ı dayf, ve müsâfir-perverlik vâcib iken bunlar bir İslâm seriyyesini kabûl etmemişlerdi. 3) Duâ, kurbet-i mahza yâni hâlis bir ibâdet değildir. Binâenaleyh ücret ahzi câizdir.

Kurtubî de duâ ve istişfâ' mukābili alınan ücrete, *Kitâbullāh*'ı ta'lîm ücretini kıyâs etmeği doğru bulmuyor. Tahâvî de duâ ve istişfâ' için ücret almak câizdir, o duâda Kur'ân dâhil bulunsa bile demiş ve şöyle îzâh etmiştir : Çünkü insanların biribirlerine duâ etmeleri bir borç değildir. Fakat Kur'ân bilenlerin bilmiyenlere ta'lîmleri dînî bir vazîfedir, bir borçtur, vâcibtir. Çünkü Kur'ân ta'lîm etmekte Allāhu Teâlâ tarafından tebliğ mânâsı vardır.

Mukāveleye ve şarta müstenid olmıyarak verilen ücreti almak câizdir. Buhârî'nin bu husûsa dâir *Sahîh*'inde Şa'bî'den şöyle bir ta'lîkı vardır : Şa'bî ta'lîm-i Kur'ân için ücret şart kılması câiz değildir. Meğer ki, şartsız ve mukāvelesiz bir şey verilmiş ola. Bu verilen şey'i muallim kabûl etsin, alsın! demiştir[2]. Buhârî'nin bu ta'lîkını İbn-i Ebî Şeybe mevsûlen rivâyet etmiştir.

Buhârî'nin Şa'bî'den bu rivâyeti şart ile, pazarlık sûretiyle ta'lîm ve kırâet-i Kur'ân mukābili ücret almak câiz olmayıp şartsız, mukāvelesiz verilen bir şey'i almak câiz olduğuna vâzıhan delâlet eder. Çünkü şartsız, pazarlıksız verilen şey ya hibedir, yâhud sadakadır, her halde ücret değildir. Şa'bî'nin bu kavli, Eimme-i Hanefiyyenin mezhebidir.

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : اقرؤا القرآن وسلوا الله به. فان من بعدكم قوم يقرؤن القرآن يسألون الناس به [رواه الترمذى عن عمران بن حصين رضه].

[2] وقال الشعبى لا يشترط المعلم الا ان يعطى شيئا فليقبله [بخارى].

Yine Buhârî'nin bu bâbtaki muallâk bir rivâyetini de Bagavî mevsûlen şöyle rivâyet ediyor. Bu rivâyete göre, Şu'be demiştir ki : bir kere Muâviye İbn-i Kurre'ye :

— Ta'lîm ücreti câiz midir? diye sordum. O da :

— Muallime ücret verilmesini muvâfık bulurum, dedi. Sonra bu suâli Hakem İbn-i Uteybe'ye de sordum. O da :

— Muallim ücretini kerih gören bir kimse bulunduğunu işitmedim, diye cevab verdi, demiştir.

Fakat Şârih Aynî'nin dediği vechile Hakem İbn-i Uteybe, Ubâde İbn-i Sâmit Hazretlerinin yukarıda geçen kavs hadîsini işitmemiş olacaktır.

Buhârî'nin yine bir ta'lîkına göre, Hasen-i Basrî Hazretleri on dirhem muallim ücreti vermiştir. İbn-i Ebî Şeybe'nin mevsûlen rivâyetine göre, Hasen-i Basrî kitâbet-i Kur'ân için ücret alınmasını da tecvîz etmiştir. Bunu nakl eden Bedrüddîn-i Aynî de : kitâbet-i Kur'ân, ta'lîm-i Kur'ân'dan bambaşka bir mâhiyettedir, diyerek kitâbet mukābili alınan ücretin daha hafif olduğunu kabûl ediyor.

Hulâsa : Bütün bu rivâyetler mukāvele ile, şart ile, pazarlık sûretiyle Kur'ân ta'lîm-i, Kur'ân kırâeti, Kur'ân kitâbeti için ücret almanın kerâhetini, fakat bir şarta muallâk olmıyarak hibe ve sadaka kabîlinden verilen şey'i almanın cevâzını ifâde etmektedir.

İmam Şâfiî cevâza kāil olan eimmedendir. Bu husûsta Şâfiî Hazretlerinin mevzûu-bahsimiz olan hadîsten başka istinâd ettiği en kuvvetli bir delîli de Buhârî'nin *Sahîh*'inde ve bu bâbında ta'lîkan, Kitâbü't-Tıb'da da mevsûlen İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği (احق ما اخذتم عليه اجرا كتاب الله = *Mukābilinde ücret aldığınız vezâifin en haklı olanı Kitâbu'llāh mukābilindeki ücrettir*) kavl-i şerîfidir. Eimme-i Hanefiyye ise bunu, *Kitâbu'llāh* ile duâ mukābili alınan ücret, diye te'vîl etmişlerdir.

Hanefîlerin müteahhir fukahâsı: Bu bâbta cevâz, adem-i cevâz olmak üzere iki mütehâlef tarîk-ı ictihâd ta'kîb etmişlerdir. Sâhib-i *Hidâye* ve İbn-i Hümâm gibi nassın mûcebini ve sâhib-i mezhebin tarîk-ı ictihâdını ta'kîb edenler, ferdlerin îcâriyle ta'lîm-i Kur'ân, gibi vazâif-i dîniyye mukābilinde ücreti tecvîz etmemişlerdir. Diğer bir kısım fukahâ-yi Hanefiyye de cevâza kāil olmuşlardır ki, bunların pîşvâsı da Fahrüddîn Kādîhan'dır. İlmi, altıncı karn-i hicrîyi dolduran ve Hanefî fukahâsının güzîde bir sîmâsı bulunan Kādî-

hân'ın kendi mezhebi eimmesine muhâlefeti ve kendisini Belh ulemâsından bir haylısının da ta'kîb etmiş bulunması şâyân-ı tedkîk bir mes'eledir. Şimdi bu zümre-i ilmiyenin kendi mezhebi eimmesinin istinâd ettiği bunca naklî delilleri karşısında müstened-i şer'îleri neden ibâret olduğunu göreceğiz :

Kadîhân ve emsâlinin müstened-i ilmîleri delîl-i istihsandır. Bunlar diyorlar ki : Ahsâbımız eimme-i mütekaddimîn zamanlarında huffaz azdı. Buna mukābil halkın rağbeti çoktu. Bununla berâber huffâzın beytü'l-malden atıyyeleri vardı. Maîşet husûsunda güçlük çekmezlerdi. Bu sebeble eslâfımız ücretle ta'lîm ve kırâet-i Kur'ân'ı tecvîz etmemişlerdir. Diğer cihetten eimme-i selef huffâzın bu azlığına nazaran Kur'ân'ın zıyâından endîşe edip ta'lîm ve kırâetin vücûbuna hükmetmişlerdir. Huffâzın bu vecîbe-i dîniyyeye müsâraatleri, halkın ve beytü'l-mâlin inâyet ve âtıfetleri berekâtiyle hamele-i Kur'ân çoğalmıştı.

Zamânımızda ise tamâmiyle ma'kûs bir vaz'iyet hâsıl oldu : "*Nâsın rağbeti azaldı, Beytü'l-mâlin atıyyesi de kesildi. Hâfızlar iktisâb-ı maîşet için birer meslek iltizâmına mecbûr oldu. Bu sûretle fahrî ve hasbî olarak ta'lîm ve kırâet azaldı. Şâyet ücretle ta'lîm ve kırâet yolu açılmazsa, Kur'ân'ın zıyâından korkulur.*" diyerek ta'lîm ve kırâet için isticârı tahsîn eylemişlerdir.

İntikād : Müteahhirînin istihsân nâmını verdikleri bu delilleri, yine müteahhirîn-i Hanefiyye selefîleri tarafından intikād edilmişse de bunları nakle lüzum görmüyoruz. Bu bâbta en şiddetli intikād Hanbelî imamı İbn-i Teymiyye'nin lisânından duyulmuştur. Hattâ İbn-i Teymiyye kudemâ-yi Hanefiyye'den ileri giderek eimme-i Hanefiyye'nin kırâet ve ta'lîmden sonra verilen sadaka ve hediyenin alınmasını tecvîz ettiklerini de –ki, bu Şa'bî'nin de mezhebidir– Nassa muhâlif buluyordu. Müşârün-ileyhin fetâvâsı arasında bu husûsa dâir müstakil bir risâlesi de vardır ki, bununla İmam Muhammed'i reddetmek istemiştir. Sâdât-i Hanefiyye'nin pek ziyâde ihtimâm ettikleri nusûsun ilel ve esbâbı ayrıca araştırılmaz da zavâhir-i nusûsa bakılırsa, Şeyhü'l-İslâm'a hak verilmek îcâb eder. Halbuki bu husûsta meşâyih-i Hanefiyye derecesinde hiçbir sâhib-i mezheb cezrî bir ictihadda bulunmadığından Hanefîleri bile geri bulan Şeyh-ı Harrânî'nin müstakil bir mezhebin münferid bir sâliki olarak kaldığı muhakkaktır.

Bu şiddetli intikadlara rağmen fukahâ-yi müteahhırîn bu bâbtaki icârenin sıhhatine fetvâ vermişlerdir. Hattâ Molla Husrev gibi bâzı fukahâ-yi Hanefiyye daha ileri giderek ta'lîm ve kırâet-i Kur'ân ücretini vermekten imtinâ' eden müste'cir hakkında cebrî ve habsen tahsîl edilmesini tecvîz etmişlerdir. Fakat bu ictihad da müteahhirînin istihsânı cümlesinden mi sayılacaktır?. Hayır! Molla Husrev bu ictihâdiyle gāyât-i nusûstan, selefin usûl-i ictihâdından tebâud ettiği gibi halefin istihsânına da tamâmiyle aykırı bir tarîk iltizâm ederek ta'lîm ve kırâet ücretini mahkemelere kadar sevk etmek gafletinde bulunmuştur.

Muhterem Hâfızlarımız ve Azîz Karî'lerimizle bir hasbî-hal : Buraya kadar Henefî eimmesinin kudemâ ve müteahhirlerinin müsbet ve menfî ictihadlarını delilleriyle birlikte takrîr etmiş bulunuyoruz.

Muharrir-i âciz bir *Buhârî* hâdimi olmak i'tibâriyle eslâfın nassa müstenid olan tarîk-ı ictihâdını ta'kîb ve müteahhirînin istihsân yolunpan udûl etmek kanâat ve mevkiinde bulunuyorum. Size de bu tarîk-ı selefi iltizâm etmenizi tavsiye ederek derim ki : yukarıda terceme ettiğimiz ahâdîs-i şerîfenin bize ilhâm ettiği hakîkate göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şân'ın bir metâ-ı ticâret gibi îcâr ve istîcâra tâbi' tutularak ibtizâlini istemiyor. Maddî hayâtımızdaki şerâit edâ ve istîfâdan müteâlî bulunması ve böylece Allah kelâmının mevkı-i bülend ve ıhtirâmda mahfûz kalması matlūb-ı şâri'dir. Bu âlî gāyenin tahakkukı için Hazret-i Kur'ân'ın ulüvv-i şânına izâfetle hamele-i Kur'ân'ın yalnız Allāh'ın hazîne-i kerem-ü inâyetine arz-ı ihtiyâc etmelerini tavsiye ve hamele-i Kur'ân'ı îcâr ve istîcâr yoliyle halka el uzatmaktan tenzîh ve yalnız kırâat-i Kur'ân'ın hitâmında verilecek hediyenin alınmasına müsâade buyurmuştur ki, bütün bu vesâyâ ve tenzîhât ile istihdâf edilen yegâne gāye-i Muhammedî, Kur'ân'ın ve Kur'ân hâmillerinin mevkı-i ihtirâmda bulunmasıdır.

Ey Kur'ân-ı Mübîn hâmilleri! Ramâzan-ı şerîfte ve sâir eyyâmda hatm-i şerîf tilâvetine, dînî bir vazîfe îfâsına da'vet olunduğunuzda Hazret-i Kur'ân'ın pek haklı olarak üzerinizde taşıdığınız girân-bahâ hamûle-i iftihâr ve i'tibârını muhâfaza ederek bâzılarının gafletle yaptıkları gibi üç aşağı, beş yukarı pazarlığa girişmeyiniz!. Bu hem sizin, hem de Hazret-i Kur'ân'ın –masûniyeti matlūb-ı şâri' olan– şeref ve i'tibârını tenzîl eder.

Azîz kâri'lerim! Hatm-i şerîf tilâvetine ve dînî bir vazîfenin îfâsına da'vet ettiğiniz hâfızlarımızı ecîr vaziyetine sokup bir pazarlığa mecbûr etmeyiniz!. Hazret-i Kru'ân'ın şân-ı bülendine yakışır bir hediye ile karşılayınız!. Halkımızın bu mühimmeye hürmetkâr olduklarına sahaflardan Mushaf-ı şerîf alırken bile : "*Hediyesi kaç kuruştur?*" sûretinde îrâd-ı suâl ettiklerini işitmekle çok emîn ve mutmain olmakla berâber, diğer taraftan bâzı kimselerin bu lâzimeden gaflet ederek bilhassa Ramazân-ı Şerîf'in hulûlü sırasında hâfızlarımızla hasîs bir pazarlığa giriştiklerini işitmekle dilhûn bulunduğumuzdan pek çok ahâdîs-i şerîfeden mülhem olduğumuz bu mühimmeyi bir kere daha hatırlatmağa mecbûr oldum. Tilâvet-i Kur'ân için istîcâr, Kur'ân ile teberrük değil, Kur'ândan, ve tilâvet-i Kur'ân ile matlûb olan mukaddes gâyelerden tamâmiyle tebâuddür.

Bu bahse nihâyet vermezden evvel şunu da hâssaten kayd etmek isteriz ki : vaktiyle beytü'l-malden, şimdi de cihet-i Evkaf'tan ashâb-ı vazâife verilen vazîfe ve maâşâtı almanın cevâzında eimme-i selef ve halef arasında ihtilâf yoktur. Bunu yukarıdaki îzâhımızla da tebârüz ettirmiş bulunuyoruz. Müteahhirîn-i Hanefiyye tarafından iltizâm edilen cevâz tarîkına istidlâllerinde : "*Vaktiyle huffâzın beytü'l-malden atıyye ve muhassasâtı vardı. Bilâhare bu kesilmiştir. Kırâet ve ta'lîm-i Kur'ân için istîcâr yolu açılmazsa Kur'ân'ın zıyâından korkulur*" diyorlardı.

Yukarıda Ashâb-ı Suffe'ye dâir verdiğimiz îzâhatte gereği gibi anlaşıldığı vechile Ashâb-ı Suffe'nin yâni Hazret-i Kur'ân'a vakf-ı nefs eden bu afîf zevâtın maîşeti taraf-ı Risâletten ve ağniyâ-yi Ashâb taraflarından ve umûmî bir ta'bîr ile beytü'l-malden te'mîn ediliyordu. Zamânımızda imâmet gibi vazâif-i dîniyyeyi îfâ edenlerin maaş ve maîşetleri de cihet-i Evkaftan yâhut köylerde olduğu gibi halk tarafından te'mîn ediliyor ki, bunlar selef ve halefçe meşrû'dur, müstahsendir. Eimme-i selefin men'i, husûsî sûrette ta'lîm ve kırâet-i Kur'ân için îcâr ve istîcâre ma'tûf olacaktır ki, Hanefî fukahâsının müteahhirîni bunu da zarûret üzerine tecvîz etmişlerdir, demek olur.

1032. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ نَهَى النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ.

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* erkek hayvanı dişiye çekdirme (pahâsın) dan nehiy buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi, diğer *Kütüb-i Sitte* sâhibleri de Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Hadîsteki (عسب فحل = *Asb-i Fahl)* in ta'yîn-i mâhiyetinde ihtilâf edilmiş ise de iki *Buhârî* şârihi İbn-i Hacer'le Aynî'nin güzîde üstâdı Hâfız Zeynüddîn-i Irâkî bu akvâl içinde Ebû Ubeyd'in kavlini tercîh etmiştir ki : buhur, aygır, koç, teke gibi döllük erkek hayvanın dişiye çekilmesi ve aşması mukābili alınan ücrettir. *Sıhah*'ta da Ebû Ubeyd'in bu kavli ihtiyâr edilmiştir. Esâsen hadîsin sebeb-i sevkı da bir dereceye kadar bu mânâyı ifâde etmekte bulunduğundan bu vechile terceme ettik.

Aygırlaşan erkek hayvanın mâ-i tenâsülünü bey'in, icârenin hurmetine kāil olan ulemâ, bu Abdullāh İbn-i Ömer hadîsi ile ihticâc etmişlerdir. Bu ictihâd, Ashâb'tan bir cemâatin kavlidir ki, Hattâbî'nin rivâyetine göre, Alî İbn-i Ebî Tâlib, Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anhumâ* bu cümledendir. Evzâî'nin, Ebû Hanîfe'nin, Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in mezhebi de budur. Hikmet-i tahrîm olarak da fahlin yâni aygırın mâ-i tenâsülünün ma'lûm ve makdûrü't-teslîm olmamasıdır, deniliyor. Bedrüddîn-i Aynî de sebeb-i kerâhet olarak hayvan aşırıp para kazanmak mekârim-i ahlâk ile kābil-i te'lîf değildir, diyorsa da birinci sebeb derecesinde kuvvet-i ilmiyeyi hâiz değildir.

İmam Mâlik çektirmenin müddeti ve adedi ma'lûm olmak şartiyle mâ-i fahli icâre câizdir, demiş. Ve bu sûretle îcârı, mechûl-i mutlak üzerine binâ etmekten bir dereceye kadar kurtarmıştır.

Tirmizî'nin Enes İbn-i Mâlik'ten gelen bir rivâyeti bu yoldaki ücretin sâhasını bir hayli genişletmiştir. Enes *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Benî Kilâb kabîlesinden birisi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip aygır aşması mukābilinde bir şey almak câiz midir? diye sordu. Resûl-i Ekrem nehyetti. Sonra bu adam :

— Yâ Resûla'llāh! Biz fahli aşdırır, ikrâm olarak bir şey hediye ederiz, dedi. Resûl-i Ekrem de buna müsâade buyurdu. Bu

hadîse nazaran mâ-i tenâsülün bey'i, icâresi harâm olmakla berâber bir şarta muallâk olmıyarak verilen bir malın kabûlü sâdât-i Şâfiiyye tarafından tecvîz edilmiştir. Râfiî : dişi deve sâhibinin buhûr sâhibine hediye olarak bir şey vermesi câizdir, demiştir.

Ahmed İbn-i Hanbel bu yolda bir hediye alınmasına da muhâlefet etmiştir. İmam Ahmed'in bu menfî ictihâdı Ashâb ve Tâbiîn'den bir hayli zevâttan da nakledilmiştir.

TENBÎH :

Buhârî'nin İcâre bahsinde daha birtakım bâbları ve unvanları vardır ki, burada sevk edilen hadîslerin bir kısmı yukarıda geçmiş, kısmen de aşağıda gelecektir, diye müellif Zebîdî merhûm bunları *Tecrîd*'e almamıştır. Bunlara temâs etmemek İcâre bahsi için bir eksiklik olacaktır. Esâsen bu nakîsaya yalnız burada değil, Ebvâb-ı fıkhiyye üzerine büyük bir hazâkat-i ilmiye ile tertîb edilmiş olan *Sahîh-i Buhârî*'nin her ihtisâr edilen bahsinde tesâdüf ediyoruz. Mümkün mertebe îzâhlarımızda telâfîye çalışıyoruz. Burada da istîcâr-ı haml ile icâre-i âdemîyi bildirmekle iktifâ edeceğiz :

İSTÎCÂR-İ HAML VE ÜCRET-İ HAMMAL : arkasına yük yüklemek üzere bir kimsenin nefsini diğer bir kimseye îcârı câizdir ve ücret-i hammal ahzi meşrû'dur. Bu husûsta istinâd edilen delîl-i şer'î Ebû Mes'ûd-i Ensârî hadîsidir. (698) numara ile bu eserimizin beşinci cildinde terceme ettiğimiz bu hadîste Ebû Mes'ûd *radiya'llāhu anh:*

(Sadaka âyeti, * (خذ من اموالهم صدقة) *kavl-i şerîfi nâzil olup da Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize sadaka vermemizi emir buyurduğu sıralarda sadaka vermeğe kudreti olmayanlarımız çarşıya gider ve arkasında* (ücretle) *yük yüklenip taşıyarak iki avuç hurma kazanırdı ve bu kazancından sadaka verirdi. Bu gün ise bunlardan bâzılarının yüz binlerce serveti vardır)* demiştir[1].

Buhârî'nin yukarıda rivâyet ettiği metin ile buradaki metni tatbîk edilince buradaki metinde (قال ماأراه الاّنفسه) ziyâdesi bulunduğu görülür. Bu ziyâde Ebû Saîd'in râvîsi Tâbiî ricâlinden Ebû Vâil'dir. Bu fıkrasında Ebû Vâil : *(Vaktiyle hammallıkla kazandığı*

---

* Sûre : 9 (Tevbe), âyet : 103

[1] عن شقيق ابي وائل عن ابي مسعود الانصاري رضي الله عنه قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا امرنا بالصدقة انطلق احدنا الى السوق فيحامل فيصيب المد و ان لبعضهم لمائة الف . [قال ابو وائل] ماأراه الا نفسه [رواه البخاري].

iki avuç hurmadan sadaka verenler bugün yüz binlerle servetin sâhibidir) söz ile öyle zan ediyorum ki, Ebû Saîd kendisini kasdetmiştir, diyor.

Hakîkaten Ebû Mes'ûd Hazretleri ibtidâ-i İslâm'da fakîr iken zengin olmuştur. İsmi Ukbe İbn-i Amr-i Ensârî ve Bedrî'-dir. Bâzıları Bedir'de bulunmadığını iddia etmişlerse de İbn-i Şihâb'a, Hakem İbn-i Uteybe'ye, İbn-i İshâk'a göre, Ebû Mes'ûd Ashâb-ı Bedir'dendir. Buhârî de Bedrî olduğunu müdâfaa etmiştir.

Akabe-i sâniye bîatinde bulunan kudemâ-yi Sahâbe'dendir. Uhud'de ve bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Kûfe'de ihtiyâr-ı ikāmet edip maiyet-i Cenâb-ı Mürtezâ'da hizmet etmiştir. Sıffîn vak'ası sırasında Alî tarafından Kûfe'de istihlâf edilmiştir.

Umdetü'l-Kārî'de Ebû Mes'ûd, Ukbe İbn-i Âmir diye zabt edilmiştir ki, her halde bir nâsihin eser-i sehvi olacaktır. Bedrî diye mukayyed olması da bu sehvin menşei nâsıhın kalemi olduğunu te'yîd eder. Çünkü Bedrî olan Ukbe İbn-i Amr'dır, Ukbe İbn-i Âmir değildir. Ukbe İbn-i Âmir ise, Cühenî'dir. Bu Ukbe de fakîr iken bilâhare cesîm servet sâhibi olmuştur. Hicret-i Nebeviyye sırasında çoban iken sürüsünü terk edip müslüman olmuş, emâreti zamânında Muâviye'ye intisâb ederek Mısır'a vâli ta'yîn olunmuş, Sıffîn de maiyetinde bulunmuş, deniz gazâlarına me'mûr edilmiştir. Fasîh, edîb, kâtib bir zât idi. Güzel bir sesle Kur'ân okurdu. (58) târihinde vefât etmiştir. Ukbe İbn-i Amr ise sahîh rivâyete göre (40) târihinde vefât etmiştir.

Gerek âyet-i kerîmede, gerek hadîs-i şerîfte zikrolunan sadaka ile murâd, zekât-i mefrûzdur. Şu halde fukarâ-yi Ashâb'ın zekât ile alâkadar olmamaları lâzım gelirken hammallıkla kazandıkları iki avuç hurmadan bir kısmını ayırıp zekât diye vermelerinin sâikı hadîste bildirilen zekât âyeti ki : *(Habîbim, servet sâhiblerinin mallarından zekât al!. Zekât onların mallarını temizler, vicdanlarını arıtır)* meâlindedir[1]. Bu, ve : *(Fakir için her ne harcarsanız, muhakkak Allah onun ıvâzını verir)* meâlindeki[2] âyet-i kerîme nâzil olup da taraf-ı Risâlet'ten zenginler mazhar-ı teşvîk ve tergîb olunca Ashâb'ın fakirleri de harekete gelmiş, onlar da bu içtimâî yardıma iştirâk etmişlerdi[3].

---

1 خذ من اموالهم صدقة تطهرهم و تزكيهم [سورة التوبة : ١٠٣].

2 وما انفقتم من شئ فهو يخلفه [سورة سبأ : ٣٩].

3 Buhârî'nin yine Ebû Mes'ûd'tan rivâyetine göre, bir kere fukarâ-yi Ashâbtan birisi bir sâ', bir avuç hurma sadaka getirmişti. Münâfıklar : Allah bunun

Bu içâreye *(Muhâmele)* denir ki, müfâale bâbındandır, iki kimse arasında mün'akıd olur : birisi hamli, öbürüsü de ücreti iltizâm eder. Müzârea, Müsâkāt gibi. *(İcâre-i muhâmele)* de haml-ü mü'net bulunduğundan ecîr, nakli meşrût yere hamûlesini getirince derhal ücretinin verilmesi îcâb eder. Eserimizin bundan evvelki (6) ıncı cildinde (1020) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinde îzâh etmiştik.

İcâre-i muhâmelede de götürülen yerin, bedel-i îcârın tesbîti lâzımdır. Haydi şu yükü bizim eve götür! denilip de ücret ta'yîn edilmezse inde'l-ihtilâf ecr-i misil lâzım gelir.

İcâre-i muhâmele'den daha geniş bir icâre, *(İcâre-i âdemî)* dir ki : her hangi bir hizmet veya her hangi bir san'at için müddet ve ücret beyân ve amel ta'yîn edilerek bir âdemi îcardan ibârettir. Bu yolda icâre-i âdemî de câiz ve meşrû'dur. Terzi, kunduracı gibi bütün esnaf ile yapılan muâmele icâre-i âdemî esâsı üzerine müessestir. İlim ve san'at ta'lîmi için üstâd ve muallim istîcârı da birer icâre-i âdemîdir. Bunda da müddet beyân eylemek îcâb eder. Eğer müddet beyân olunmazsa icâre fâsid olarak mün'akid olur. Meselâ muayyen saatlerde tedrîs edilmek üzere bir muallim istîcâr edilir. Muallim zamân-ı muayyende geldiği halde çocuk haylazlık edip gelmezse muallim ecre müstehak olur. Eğer müddet ve saat ta'yîn edilmezse, icâre fâsid olarak mün'akid olduğundan şâkird taallüm ederse, üstâd ücrete müstehık olur. Yoksa ücret alamaz.

Ücret ta'yîn edilmediği sûrette de örf ve âdet-i belde ne ise onunla amel olunur. İcâre-i âdemînin bin türlü tecelliyâtı ve tatbîkātı vardır, Fıkıh kitablarında tafsîl edilmiştir.

ÂKİDLERDEN BİRİSİNİN VEFÂTI HÂLİ :

Buhârî'nin *Sahîh*'inde İcâre bahsinde açtığı en son bâbı bir yerin bir akarın mûcir veya müste'cirinden birisinin vefâtı üzerine icârenin münfesih olup olmayacağına dâirdir. Buhârî bu bâbında ibtidâ' Tâbiî ricâlinden Muhammed İbn-i Sîrîn'in ta'lîkan şöyle

---

sadakasına muhtâc mıdır? diye alay etmişlerdi. Tevbe Sûresi âyetlerinden (âyet : 79) : "الذين يلمزون المطوعين من المؤمنين فى الصدقات الاية" = *Mü'minlerden nâfile zekât verip, ihtiyâr-ı külfet edenleri ve az bir maldan başka bir şey bulamayıp, onu getirmeğe çalışanları münâfıklar zem ve zekât veren bu mü'minlerle alay ederler. Allah, bunların bu istihzâlarının cezâsını verir. Münâfıklar için son derece elemli büyük bir azâb mukarrerdir*" kavl-i şerîfi nâzil olmuştur.

bir hükmünü bildiriyor : Mûcir ile müste'cirden birisinin vefâtı üzerine akdin müddet-i hitâmına kadar ehl-i meyyitin fesh-i icâr hakkı yoktur. Me'cûr olan yerden mûcir, müste'ciri hitâm-ı va'deye kadar çıkarmak hakkını hâiz değildir[1].

Bundan sonra da Buhârî Hakem İbn-i Uteybe'nin[2], Hasen-i Basrî'nin, Iyâz İbn-i Muâviye'nin: (Müddet-i icârenin hitâmına kadar icâre devâm eder) dediklerini yine ta'lîkan rivâyet ediyor[3].

Daha sonra Buhârî bu husûsa dâir İbn-i Ömer'den şu haberi yine muallâk olarak rivâyet ediyor : İbn-i Ömer demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Hayber'in fethinden sonra Hayber arâzîsini, hâsılâtın bir kısmı beytü'l-mâle âid olmak üzere tefaddulen Hayberlilere bıraktı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hayâtı zamânında böyle devâm ettiği gibi Hazret-i Ebû Bekr'in ve hattâ Hazret-i Ömer'in kısmen hilâfetleri zamânında da böyle haracı mukāseme sûretiyle devâm etti. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in irtihâlinden sonra Ebû Bekr ve Ömer taraflarından icârenin tecdîd edildiği bildirilmedi[4].

* * *

1 قال ابن سيرين ليس لاهله ان يخرجه الى تمام الاجل [رواه البخارى].

2 Hakem İbn-i Uteybe Kindî'dir. Kûfe'nin en benâm âlimlerindendir. İmam Ebû Hanîfe'nin kendisinden rivâyeti vardır. İbn-i Uteybe de İbrâhîm-i Nehâî'nin ashâbından bulunmakla Hanefî fıkhının meşâyihi cümlesinden sayılabilir. Tâbiî ricâlinden pek çoklarının kendisinden rivâyeti vardır. Ebû Nüaym sâhib-i tercemenin (115) târihinde (65) yaşında vefât ettiğini bildirmiştir [*Hulâsa* ve *Umdetü'l-Kârî*].

3 و قال الحكم و الحسن و اياس بن معاوية تمضى الاجارة الى اجلها (رواه البخارى).

4 و قال ابن عمر رضى الله عنهما: اعطى النبى صلى الله عليه و سلم خيبر بالشطر. فكان ذلك على عهد النبى صلى الله عليه و سلم و ابى بكر و صدراً من خلافة عمر و لم يذكر ان ابا بكر و عمر جددا الاجارة بعد ما قبض النبى صلى الله عليه و سلم [رواه البخارى].

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْحَوَالَاتِ

BU KİTAB, HAVÂLELERE DÂİR HADÎS-İ ŞERÎFLERİ MUHTEVÎDİR

Buhârî nüshalarında unvân hakkındaki rivâyetler muhteliftir. Bâzılarında müfred sîgasiyle *(havâle)* dir. Bâzılarında cemî' sîgasiyledir. Bâzı rivâyetlerde *(kitab)* lâfzı var, bâzılarında yoktur. Bâzılarında Besmele unvândan evveldir, bâzısında sonradır. Müellif Zebîdî'nin ihtiyâr ettiği bu nüsha, Ebû Zerr'in Müstemlî'den rivâyetine müstenidtir. *Yunûniyye* nüshasında Besmele mukaddemdir Besmele'den sonra (El-Havâlât) zikredilmiştir. Hâfız İbn-i Hacer de Besmele'den sonra Kitâbü'l-Havâle nüshası ekseriyeti hâiz olduğunu iddia etmiştir.

HAVÂLE : Tahavvül'den müştak bir kelimedir. İntikāl mânâsınadır. Şerîat örfünde havâle : deyni, muhîlin zimmetinden muhâlün-aleyhin zimmetine nakl-ü tahvîlden ibârettir[1].

Muhîl: Havâle eden kimsedir ki, medyûndur.

Muhâlün-leh: Dâyin olan kimsedir.

Muhâlün-aleyh: Kendi nâmına gelen havâleyi kabûl eden kimsedir.

Muhâlün-bih: Havâle olunan maldır.

---

1 الحوالة : هي مشتقة من التحول بمعنى الانتقال . و في الشرع نقل الدين و تحويله من ذمة المحيل الى ذمة المحال عليه [تعريفات سيد].

Havâle-i mukayyede: Muhîlin, muhâlün-aleyh zimmetindeki, yâhud yedindeki malından vermek üzere, diye mukayyed olan havâledir.

Havâle-i mutlaka: Muhîlin, muhâlün-aleyhte olan malından vermek üzere, diye mukayyed olmayan havâledir.

HAVÂLENİN RÜKNÜ : Muhîlin havâlesini tarafeynin kabûlüdür. Yâni mutlak bey' gibi havâlede de muhîl kendi dâyinine : "*seni filâna havâle ettim*" deyip de dâyinle muhâlün-aleyh de kabûl ettikleri takdirde havâle mün'akid olur.

Şüphesiz havâle de bir akiddir. Ve bu akid asıl muhâlün-leh ile muhâlün-aleyh arasında vücûd bulmaktadır. Muhîl arada mutavassıt rolünü oynamaktadır. Mâlikî müellefâtından bâzılarında muhîlin rızâsı da havâlenin tahakkukunda mustakil bir şart olarak zikredilmiş ise de *Uyûnü'z-Ziyâdât* gibi furû-ı Hanefiyyede şart olduğu kabûl edilmemiştir. Bu sebeble *Mecelle*'de muhîle hiç lüzûm görmeksizin muhâlün-leh ile muhâlün-aleyh arasında havâle akdolunabilir, deniliyor. Meselâ bir kimse birisine benim fülân zimmetindeki şu kadar kuruş alacağımı havâleten sen üzerine al! dese de o da : kabûl ettim dese, yâhud fülânda olan şu kadar kuruş alacağını bana havâle et! deyip o da : kabûl ettim dese, havâle sahîh olur. Hattâ muhâlün-aleyh sonra nâdim olsa nedâmeti hiç bir fâide te'mîn etmez.

Yalnız muhîl ile muhâlün-leh arasında icrâ olunan havâle, muhâlün-aleyhin kabûlüne mevkûfen sahîh ve tamâm olur. Meselâ bir kimse dâyinini âher diyardaki birinin üzerine havâle edip dâyin de kabûl ettikten sonra mühâlün-aleyhe i'lâm ile o da kabûl ettiği gibi havâle tamâm olur.

Nevevî *Ravza*'da bu şekildeki havâlenin muhâlün-aleyhin kabûlüne muallâk olmasını muhîle borçlu olmadığı hâle hasr-ü tahsîs ediyor ki, hukuk bakımından çok mühimdir. Binâenaleyh Nevevî: muhâlün-aleyh muhîle borçlu ise havâlenin sıhhati için en sahîh ve mu'teber olan kavle göre muhâlün-aleyhin rızâ ve muvâfakatine i'tibâr edilmez, diyor. Yalnız muhîl ile muhâlün-aleyh beyninde icrâ olunan havâlede, muhâlün-lehin kabûlüne muallâk olarak müna'kid olur. Meselâ bir kimseye benim fülâna olan borcumu üzerine al deyip o da kabûl etse, mevkûfen havâle mün'akid olup muhâlün-leh kabûl ettikten sonra havâle sahîh ve nâfiz olur.

HAVÂLE BİR AKİDTİR DEMİŞTİK. Bu akid ile muhâlün-aleyh muhîl hisâbına muhâlün-lehe i'tâ-yi deyne me'zûn olur. Muhâlün-

aleyh bu me'zûniyyet ve salâhiyetini va'desi hitâmında alacaklının murâcaatı üzerine edâ etmezse muhâlün-lehin muhîlden alacağını mutâlebe hakkını hâiz olup olmadığı beyne'l-eimme muhtelefün-fîhtir. Bu ihtilâfın menşei de havâlenin bir akd-i lâzım veyâhud bir akd-i câiz olması husûsundaki ihtilâftır. Bâzı ulemâ havâle, bir akd-i lâzımdır, demiştir ki, bunlara göre muhâlün-aleyh te'diye-i deyn etmediği takdîrde muhâlün-lehin muhîle hakk-ı rücûu yoktur. Havâleye bir akd-i câizdir, diyen ulemâya göre, muhîle rucû' edebilir. Birinci mezheb Katâde ile Hasen-i Basrî'nindir. İkinci mezheb de cumhûrundur. Bu ihtilâfa İmâm Buhârî *Sahîh*'inde "«وهل يرجع في الحوالة ؟» = *Muhâlün-lehin muhîle havâle husûsunda rücûu sahîh midir?*" sûretinde îrâd ettiği bir suâl ile işâret ediyor. Ve alt tarafında da : (و قال الحسن و قتادة اذا كان يوم احال عليه مليا جاز = *Hasen-i Basrî ile Katâde'nin muhîl, muhâlün-aleyhe zengin iken ihâle-i deyn etmiş ise havâle câizdir, dediklerini*) muallâk bir sûrette rivâyet ederek zengin bir kimseye hâl-i gınâsında havâle-i deyn edilmiş ise, bu havâle câizdir. Ve bu iki İmâma göre bu akid, bir akd-i lâzımdır. Muhâlün-leh her ne sûretle olursa olsun muhâlün-aleyhten istîfâ-yi deyn edemezse muhîle hakk-ı rücûu yoktur, demek istiyor.

Havâle zamânında muhâlün-aleyh müflis ise, esâsen bu yolda havâle sahîh olmadığından, bu iki İmâma göre de muhâlün-lehin muhîle hakk-ı rücûu vardır.

Havâleyi Cumhûru ulemânın bir akd-i câizdir; binâen-aleyh hakk-ı rücûu vardır, dediklerini bildirmiştik.

İmam Ebû Hanîfe'ye göre: Muhâlün-aleyh ya müflis olarak ölürse veyâhud iflâsına hükmolunursa, yâhud da havâleyi inkâr eder de muhâlün-lehin isbât edecek beyyinesi bulunmazsa, bu hallerden birisi karşısında muhâlün-leh istîfâ-yi matlûb için muhîle murâcaat eder. Kādî Şüreyh'in, Osmân-i Bettî'nin, Şa'bî'nin, Nehâî'nin, Ebû Yûsüf ve Muhammed ve bunlardan başka daha bir hayli eimmenin mezhebleri de böyledir.

Bu mühim nokta hakkında *Mecelle*'de bir madde bulunmamasına mukābil Borçlar Kānûnu'nun (458) inci maddesinde : "*Havâleyi kabûl etmiş olan alacaklı ancak muhâlün-aleyhe mürâcaatla havâlede ta'yîn olunan müddet zarfında istîfâ-yı matlûb edemediği takdirde muhîlden alacağını mutâlebe hakkını hâiz olur*" deniliyor ki, bu, Hanefî mezhebinin tam bir ifâdesidir. Hakem İbn-i Uteybe ise : iflâsına hükmolunan muhâ-

lün-aleyhin müflis olarak ölünceye kadar alacaklı muhîle mürâcaat edemez. Çünkü insan bu hayat mücâdelesinde düşer, kalkar, fakirler, zenginler. Binâenaleyh hâl muhâlün-aleyhin mevtine kadar intizâr edilmelidir, demiştir.

İmam Şâfiî'ye, İmam Ahmed İbn-i Hanbel'e, Leys İbn-i Sa'd'e, Ebû Sevr'e göre, muhâlün-aleyh ölse, yâhud inkâr etse, yâhud iflâs ile zarara uğrasa dahi alacaklının muhîle hakk-ı rücûu yoktur. İmam Mâlik de : muhâlün-aleyhin iflâsiyle alacaklı zarara uğrarsa, muhîle murâcaat edebilir. Bundan başka ahvâlde hakk-ı mürâcaati yoktur, demiştir.

Bundan sonra Buhârî havâlenin meşrûiyeti ve borçlunun sâhib-i ğınâ ve ehl-i servet bir kimseye havâle-i deyn etmesi üzerine alacaklının bu havâleyi kabûl etmesi mesnûn ve bir emr-i müstehab olduğuna işâret ederek bervech-i âtî Ebû Hüreyre hadîsini sevk ediyor.

1033. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَطْلُ ٱلْغَنِيِّ ظُلْمٌ وَإِذَا أُتْبِعَ أَحَدُكُمْ عَلَى مَلِيٍّ فَلْيَتْبَعْ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* : [Zengin kişinin borcunu ödemeği uzatması bir zulümdür. Sizin biriniz (in matlûbunun edâsı) bir zengine havâle edildiğinden (havâleyi kabûl ile ona) mürâcaat etsin!.] demiştir.

İZÂHI

Buhârî bu hadisî, Havâle bahsinin iki yerinde rivâyet etmiştir : buradaki rivâyeti şeyhi Abdullah İbn-i Yûsüf'ten, öbürüsü de diğer şeyhi Muhammed İbn-i Yûsüf'tendir. Müslim, Nesâî, Tirmizî, İbn-i Mâce de hep Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir.

Hadîs-i şerifteki "*matl-i ganî*" ki, zengin bir borçlunun, borcunu

ödemesini uzatması ve sâhib-i muhkemin beyânı vechile bu günü yarına, yarını öbür güne atarak edâ-yi deyni te'hîr etmesidir. Matl-i ganî terkîbi Cumhûr-ı ulemâya göre, masdarın fâiline izâfeti kabîlindendir. Binâenaleyh hâli ve vakti yerinde olup edâ-yi deyne muktedir olan kimsenin borcunu te'hîr etmesi zulûmdür, haramdır. Ganî kaydiyle, edâ-yi deynden âciz olan fakîr hâriç kalır. Bir de bu *(matl)* kelimesi alacaklı tarafından deynin talebi sebketmiş olmasına iş'âr eder. Binâenaleyh alacaklı tarafından bir taleb vâkı' olmayarak borcun zî-kudret boçlu tarafından te'hîri zulûm addolunmayacağını *Buhârî* şârihleri kaydetmektedir. Bu husûsta şârih Kastalânî eimme-i Şâfiiyyeden naklen şu îzâhâti veriyor :

İmâmü'l-Haremeyn *En-Nihâye*'nin Vekâlet bahsinde, Sem'ânî Ebü'l-Muzaffer *Kavâtı*'de, İzzüddîn İbn-i Abdüsselâm *Kavâid-i Kübrâ*'sında : te'diye-i deyn, ancak alacaklının talebinden sonra vâcib olur, demişlerdir ki, ganînin fıskı da bu terk-i vâcibe terettüb ve o zaman tahakkuk eder.

Ulemânın Cumhûru hâl-i ğınâda ba'de't-taleb amden mumâtala-i deynin fısk olduğuna kāil olmakla berâber bunun bir def'a alacaklının talebi ile sâbit olup olmayacağında ihtilâf edilmiştir. Nevevî : mezhebimizin muktezâsı mükerrer taleb ve mürâcaatın şart olduğudur, diyor. Sübkî ise, *Minhâc* şerhinde : hayır, bizim mezhebimizin muktezâsı adem-i tekerrürdür, diye Nevevî'yi reddediyor. Ve : "Ba'de't-taleb men' etmek, –hem de edâ-yi deyne mâni' bir özür de bulunmadığı halde– gāsıbâne bir harekettir. Gasb-ı hak ise kebîredir. Bu gāsıblığın en büyük günah olduğunu, hadîste *(zulüm)* ile ta'bîr buyurulmuş olması da vâzıhan iş'âr eder. Kebîre'de ise tekrar şart olmadığı ma'lûm ve muhakkak olan bir keyfiyettir."

Bâzı ulemâ da (matl-i ganî) terkîbini, masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlindendir, demişlerdir. Şu halde bu terkîbin mânâsı : deyni îfâ vâcibtir; dâyin zengin olsa bile, demektir. Dâyinin zengin olması, borçlunun borcunu te'hîr etmesi için bir sebeb olamaz. Edâ-yi deyn, ganî hakkında bu kadar sıkı olursa, fakir olan sâhib-i istihkak hakkında edâ-yi deynin vücûbu bi-tarîkı'l-evlâ sâbittir, muhakkaktır, demek olur. Fakat Hâfız Zeynüddîn-i Irâkî bu ikinciyi yâni bu terkîbin, masdarın mef'ûlüne izâfeti kabîlinden olmasını beğenmiyor; bunda teassüf ve tekellüf vardır, diyor.

Şârih Kastalânî şâyân-ı dehemmiyet bir noktayı îzâh ediyor : bir borçlunun edâ-yi deyn edecek malı bulunmaz ve fakat vücûdu zinde ve

kuvâ-yı bedeniyyesi yerinde olup da çalışarak borcunu ödemeye kudreti kifâyet ederse edâ-yi deyni ta'cîl etmek buna da vâcib midir? Ta'bîr-i âharle borcunu te'hîr ederse, bu zî-kudret fakir de hadîste vârid olduğu üzere zulm ile, fısk ile müttehem midir?. Râfiî, Nevevî gibi ekser sâdât-i Şâfiiyye : hayır, kudret-i bedeniye sâhibi olmakla fakir üzerine ta'cîl vâcib değildir. Te'hîr ile bu vaîd-i şedîde müstehak olmaz, demişlerdir. İbn-i Irâkî de : bu bâbta iltizâm-ı şiddet ederek âile nafakasını iktisab derecesinde edâ-yi deyn için de sa'y-ü iktisâb vâcibtir, demiş ve en kuvvetli şöyle bir kıyâs-i ilmî ortaya koymuştur : zekât almağa mâni' olan sebeb ikidir : kudret-i mâliye, kudret-i bedeniye. Bunun gibi edâ-yi deyni mûcib olan sebeb de ya mâlî veyâhud bedenî kudret sâhibi olmaktır, demiştir. Şu kadar ki, bu nokta-i nazara göre hadîsteki (مطل الغني) terkîbinden müstefâd olan gınâyı, medlûl-i hakîkîsi olan mâlî gınâdan sarfederek daha âm bir mânâda yâni edâ-yi deyne kudret mânâsında isti'mâl etmek zarûreti vardır.

HAKK-I HABS VE HAKK-I TALEB : Mu'sir olan medyûn hakkında dâyinin hakk-ı talebi ve hakk-ı habsi var mıdır, yok mudur? Bu nokta hakkında da ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Bâzı ulemâ fakir bir borçluyu alacaklının sia-i hâline kadar bilâ-lüzum tazyîk etmesini, habsettirmesini tecvîz etmemişlerdir. Bâzı ulemâ ise halkı mumâtaleden men' için arada sırada alacaklının borçludan borcunu ödemesini istemesi ve îcâbında hakk-ı habsini isti'mâl etmesi lüzûmuna kāil olmuşlardır.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HAVÂLE : Hadîsin asıl sebeb-i sevkı olan havâle hükmü, hadîsin ikinci fıkrasından müstefâd olmaktadır ki : *(Biriniz bir zengine havâle edildiğinde bunu kabûl edip muhâlün-aleyhe mürâcaat etsin!)* fıkrasıdır. Bu fıkrada havâlenin kabûl edilmesi emir buyurulmuştur. Dâvud-i Zâhirî bu emri vücûba haml etmiştir. İmam Şâfiî istihbâba hamledip havâleyi kabûl müstehabtır, demiş. Ahmed İbn-i Hanbel'den vücûb ve nedb olmak üzere gelen iki rivâyet vardır. Cumhûru ulemâ da nedbe hamletmişlerdir. *"Bu emir, mûsire yüsr-ü sühûlet olmak üzere şeref-vârid olmuştur, vücûba şumûlü yoktur"* demişlerdir. Hattâ bâzı ulemâ da mübah olduğuna kāil olmuşlardır. İbn-i Vehb : İmam Mâlik'e havâle hakkındaki emrin mûcibini sordum. Bana : bu bir emr-i terğibtir, ilzâmî bir emir değildir, diye cevab verdi. Ve bu cevâba İmam Mâlik : *"Havâle, deyn olmak*

şartiyle muhâlün-leh için lâyık olan Resûlullâh sallâ'llâhu aleyhi ve sellem'in emrine itâat etmektir. Muhâlün-bih deyn olmazsa, bu sûrette havâle sâbit olmaz. Belki bu muâmele muhâlün-aleyhin muhîle havâlesidir. Yâni borcunu deruhde edip kefâlet etmesidir. Ve hadîsteki emrin şumûlü hâricindedir" mutâlâalarını da ilâve etti, demiştir.

Fakat İmam Mâlik'in bu ictihâdı gerçi Ebû Hüreyre hadîsinin zâhirine muvâfık olmakla berâber havâlede matlûb olan kavâid-i iktisâdiyye ve ictimâiyeyi edâdan kāsırdır. Nâma muharrer havâle-i mutlakalar, hisâb-ı cârîye müstenid olarak verilen çekler havâlenin şumûlünden hâriç kalır. Zamânımızın iktisâdî muâmelâtı bunu istemektedir.

Hanefî fıkhında ise havâleye daha vâsi' bir zemin tahsîs edilmiştir. Muhîlin muhâlün-aleyhte ister matlûbu olsun, ister olmasın, muhâlün-aleyhin kabûl etmesiyle havâlenin sıhhat-i sübûtu kabûl edilmiştir. Aynı zamanda îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsinden müstefâd olan hükm-i âmme de mugāyir değildir. Hadîsteki : *(Zengine edilen havâleyi kabûl ediniz!)* kavl-i şerîfinde yalnız muhâlün-aleyhin gınâsı şart kılınıp havâle mutlak zikredildiği için Hanefîler havâlenin sıhhati için muhîlin muhâlün-aleyhte bir zimmeti veyâhud bir hisâb-ı cârîsi olduğunu takyîde lüzûm görmemişlerdir. Zî-kudret olan muhâlün-aleyhin kabûlü üzerine havâle-i mutlakayı da sahîh addetmişlerdir. *Mecelle*'nin : *(Muhâlün-aleyhin muhîle medyûn olması şart olmayıp muhîlin onda alacağı olmasa da havâle sahîh olur)* sûretindeki (686) ıncı maddesi Hanefî esâsına göre yazılmıştır. Borçlar Kānûnu'nun (462) inci maddesinde de : "*Hâmile muharrer havâleler bu bâbın* [Havâle bâbının] *hükümlerine tâbi'dir. Her hâmil, muhâlün-aleyhe karşı muhâlün-leh sıfatını hâizdir. Ve muhîl ile muhâlün-leh arasındaki haklar, havâleyi temlîk eden ile temellük eden arasında sâbit olur Çekler ile kambiyo senedlerine mümâsil havâleler hakkındaki husûsî hükümler bâkîdir*" deniliyor.

1034. عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أُتِيَ بِجَنَازَةٍ فَقَالُوا صَلِّ عَلَيْهَا فَقَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ تَرَكَ شَيْئًا

قَالُوا لَا فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ أُتِيَ بِجَنَازَةٍ أُخْرَى فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللّٰهِ
صَلِّ عَلَيْهَا قَالَ هَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ قِيلَ نَعَمْ قَالَ فَهَلْ تَرَكَ
شَيْئاً قَالُوا ثَلَاثَةَ دَنَانِيرَ فَصَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ أُتِيَ بِالثَّالِثَةِ فَقَالُوا
صَلِّ عَلَيْهَا قَالَ هَلْ تَرَكَ شَيْئاً قَالُوا لَا قَالَ فَهَلْ عَلَيْهِ دَيْنٌ
قَالُوا ثَلَاثَةُ دَنَانِيرَ قَالَ صَلُّوا عَلَى صَاحِبِكُمْ قَالَ أَبُو قَتَادَةَ
صَلِّ عَلَيْهِ يَا رَسُولَ اللّٰهِ وَعَلَيَّ دَيْنُهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ .

TERCEMESİ

Seleme İbn-i Ekva' *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz (bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda oturuyorduk. Bir cenâze getirildi. Cenâze sâhibleri (makām-ı Cibrîl'e koyup gelerek) :

— (Yâ Resûla'llāh!) Cenâze (miz) üzerine namaz kıl (sanız!) diye haber verdiler. Resûlullāh :

— Müteveffânın üzerinde bir borç var mıdır? diye sordu. Onlar :

— Hayır, diye cevab verdiler. Resûlullāh :

— Bir dünyâlık bıraktı mı? diye de sordu. Onlar :

— Hayır, dediler. Bunun üzerine Resûlullāh bu cenâze üzerine namaz kıldı.

(Bir zaman) sonra başka bir cenâze getirilmişti. Bu def'a da cenâze sâhibleri :

— (Yâ Resûla'llāh!) Cenâze (miz) üzerine namaz kıl (sanız!) diye haber verdiler. Resûlullāh :

— Müteveffânın üzerinde borç var mı? diye sordu. Cevâben :

— Evet, (vardır) denildi. Resûlullāh :

— Bir dünyâlık terk etti mi? diye sordu. Onlar :

— Üç dînâr bıraktı, dediler. Resûlullāh bunun üzerine namaz kıldı.

Sonra üçüncü bir cenâze de getirildi. (Musallâya koyup) :

— (Yâ Resûla'llāh!) Cenâze (miz) üzerine namaz kıl (sanız!) diye haber verdiler. Resûlullāh (bu def'a da) :

— (Müteveffâ) bir dünyâlık bıraktı mı? diye sordu. Onlar :

— Hayır, diye cevab verdiler. Resûlullāh :

— Müteveffânın üzerinde borç var mı? diye sordu. Onlar :

— (Evet) üç dînâr, dediler. Resûlullāh :

— (Haydi) sâhibinize (siz) namaz kılınız! buyurdu (da icâbet etmedi. Bunun üzerine müsâreatle) Ebû Katâde :

— Yâ Resûla'llāh! Cenâze üzerine namaz edâ buyur!. Onun borcu benim üzerime (vâcib) dir, di (ye tekeffül et) ti. Bunun üzerine Resûlullāh bu cenâze üzerine de namaz kıldı.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfin müstesnâ bir husûsiyeti vardır ki, Buhârî'nin sülâsiyyâtı cümlesinden bulunması. Buhârî'nin sülâsiyyâtı demek, bu büyük imamın üç vâsıta ile hadîsi Resûl-i Ekrem'e îsâl etmesidir. Buhârî devrinin ulûvvü isnâdı budur. Üçten az bir isnâd ile, Buhârî zamânında Resûl-i Ekrem'e tekarrüb mümkün değildi. O devirdeki isnâd ve îsâlin asgarî haddi budur. Ve bu da çok değildir. Koca bir *Sahîh-i Buhârî*'de (22) hadîse münhasırdır. Îzâh etmekte bulunduğumuz bu Seleme İbn-i Ekva' hadîsi bu yirmi iki hadîsin yedincisidir. Bunlardan evvelkilerini de âid oldukları îzahlarımızda bildirdik.

Bu hadîsteki üç vâsıta şunlardır : Mekkî İbn-i İbrâhim, Yezîd İbn-i Ebî Ubeyd, Seleme İbn-i Ekva', Müslim'in *Sahîh*'inde üç vâsıta ile rivâyet ettiği hiç bir hadîsi yoktur. Bu hadîsi bile Müslim rivâyet ederken dört vâsıta ile rivâyet etmiştir ki, dördüncüsü kendisiyle Mekkî İbn-i İbrâhim arasındaki vâsıtadır. Müslim'in sülâsiyyâtı vardır. Fakat *Sahîh*'inde değil, *Sahîh*'i hâricindeki rivâyetindedir. Tirmizî'nin bir, İbn-i Mâce'nin beş sülâsiyyâtı varsa da isnâdında za'f bulunduğundan dolayı Buhârî'nin sülâsiyyâtı derecesinde hâiz-i i'tibâr değildir, zaîftir. İsnâd-ı âlî olmak için az vâsıta ile Resûl-i Ekrem'e vasıl olmakla berâber bu râvîlerin hepsi de bütün evsâf-ı sıhhat ve rivâyeti nefsinde cem' eden en kuvvetli kimseler olması îcâb eder.

İsnâddaki vâsıtanın azlığı medâr-ı sıhhat olduğundan İslam ulemâsı merviyyâtın vukūu zamânı ile zabt ve kaydi müddeti arasındaki en kısa tarîkı iltizâm etmişler ve buna (isnâd-ı âlî) nâmını vermişlerdir. Eslâfımız kısa vâsıta bulmak için diyar, diyar dolaşmışlardır. Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un Ashâb'ı Abdullāh İbn-i Ömer'den ahz-i hadîs için Kûfe'den Medîne'ye giderlerdi. *(Kurb-i isnâd, Allāh'a yakınlıktır)* derlerdi. İmam Buhârî bütün İslâm merâkiz-i ilmiyesini mükerreren dolaşmıştır. Bununla berâber zamânında isnâd-ı âlî addolunabilen (22) sülâsiyyâtı bulmak müyesser olmuştur. Bu isnâd-ı âlî mukābili bir de *(isnâd-i nâzil)* vardır. Bu nüzûl de vâsıtanın çokluğundandır. Buhârî'nin dokuz vâsıta ile rivâyet ettiği hadîsler de vardır, bunlara da *(Tüsâiyyât)* denilir. Sülâsiyâta nisbetle *(isnâd-i nâzil)* dir. *[Tedrîbü'r-Râvî]*

Râvî Seleme İbn-i Ekva' : Ebû Müslim-i Eslemî, Medenî'dir. Şecere-i Rıdvân altında üç def'a Resûl-i Ekrem'e bîat edip ölüm üzerine söz veren İslâm bahâdırlarındandır. İlk, orta ve son bîat edenlerin üç sınıfına karışıp Resûl-i Ekrem'e el uzatmak hamâsetini göstermiştir. Kendisinden (77) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. (16) sını Buhârî ile Müslim müttefikan, beşini Buhârî, dokuz hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Bir hayli râvîleri arasında kendisinden en son rivâyet eden zât kölesi ve bu hadîsin ikinci râvîsi Yezîd İbn-i Ebî Ubeyd'dir. Seleme Hazretleri (64) târihinde vefât etmiştir. Kölesi ve râvîsi Yezîd İbn-i Ebî Ubeyd Mencûye'nin târîh-i vefâtı da (146) Hicrî târihine müsâdiftir [*Hulâsa: 126, 372*].

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu hadîsi, Buhârî Kefâlet bahsinde de rivâyet etmiştir. Nesâî'nin de Cenâze bahsinde rivâyeti vardır.

Bu hadîs-i şeriften, cenâzenin borcunu ödemeyi deruhde eden Ebû Katâde Hazretlerinin kendisinden de bu vâkıayı Tirmizî rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud'un, Dâre-kutnî'nin ve daha başkalarının rivâyetlerinde bu borcun iki dînâr olduğu rivâyet edilmiştir. Câiz ki, bu borç ibtidâsında üç dînâr idi. Müteveffâ bir dînârını vefâtından evvel kendisi ödemişti. İki dînârı da Ebû Katâde tarafından deruhte edilmiştir.

İmam Mâlik Hazretlerinin rivâyetinde şu ziyâdeler de vardır : Ebû Katâde tarafından müteveffânın iki dirhem borcu deruhte edilince, Resûlullâh *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem* ona hitâben :

— Bu iki dînâr alacaklının üzerinde mukarrer bir hakkıdır. Meyyit bu borcundan berîdir, buyurdu. Ebû Katâde de :

Evet borcumdur, diye tasdîk edince, Resûl-i Ekrem cenâze namazını kıldı. Ebû Katâde de demiştir ki : Ba'demâ Resûlullâh *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem* bana rast geldikçe :

— Bu iki dînâr borcu ne yaptın? diye sorardı. Yine böyle son bir suâlinde :

— Ödedim yâ Resûlaʼllâh! dedim. Resûlullâh da :

(الآن بردت عليه جلدته = *Şimdi bu ölünün vücûdüne soğuk su ile bir duş yaptın!)* buyurdu[1].

HAZRET-İ ALÎ HADÎSİ : bu mevzûun en ziyâde şâyân-ı i'tibâr ve istibsâr olan hadîslerinden birisi de Dâre-kutnî'nin Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiyaʼllâhu anh*'den rivâyet ettiği şu hadîs-i şeriftir : bir cenâze, namazı kılınmak için getirildiğinde Resûlullâh *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem*'in mu'tâdı, müteveffânın geçmiş hayâtının hiç bir safhasından sormazdı. Yalnız onun borcu var mıdır? diye sorardı. Eğer borcu vardır, denilirse namaz kılmaktan vazgeçerdi. Borcu yoktur, denilirse namaz kılardı. Bir kere yine böyle bir cenâze getirilmişti. Namaz kılmak için tekbîr almak sırasında :

---

[1] وفى رواية مالك : وحق الرجل عليك و الميت منهما برئ. فقال نعم. فصلى عليه . وجعل رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا لقى ابا قتادة يقول : ماصنعت فى الدينارين حتى اذا كان آخر ذلك قال قد قضيتهما يا رسول الله ! قال : الآن بردت عليه جلدته .

— Bu ölünün üzerinde kul borcu var mıdır? diye sordu. Cenâze sâhibleri :

— İki dînâr borcu vardır, diye cevab verdiler. Resûl-i Ekrem:

— Ölünüze siz namaz kılınız! buyurdu. Bu sırada Alî *radiya'llāhu anh :*

— Bu iki dînâr borç benim uhdemdedir; müteveffâ bundan berîdir; yâ Resûlullāh! dedi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem bu meyyit üzerine namaz kıldı. Sonra Hazret-i Alî'ye teveccüh buyurup :

— Allah bunun bedelinde sana hayır ve saâdet versin! Mü'min kardeşinin rehnini halâs ettiğin gibi Allah da senin rehnini halâs etsin! Üzerinde kul borcu olarak ölen hiç bir meyyit yoktur, elbette o borciyle dâyinine merhûndur. Her kim bir meyyitin rehnini fekkedip kurtarırsa, Kıyâmet gününde Allah da onun rehnini halâs eder, buyurmuştur. Bunun üzerine Ashâb'dan bâzı kimseler :

— Yâ Resûla'llāh! Bu lûtf-u inâyet Hazret-i Alî'ye mi mahsustur; yoksa bütün müslümanlara da şumûlü var mıdır? diye sordular. Resûlullāh :

— Bütün müslümanlara şâmil bir inâyet-i İlâhiyedir, diye cevab verdi[1].

Bu hadîsin bir misli Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den de rivâyet edilmiştir.

HİKMETİ : Borçlu meyyitin cenâze namazının taraf-ı Risâlet-Penâhî'den kılınmamasının sebebini Nevevî, ümmeti hâl-i hayâtında borcunu ödemeğe tergîbtir, diyor. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyete göre, bu hal yâni Resûl-i Ekrem'in borçlunun cenâze namazını kılmaması keyfiyeti ibtidâ-yi İslâm'da vukū' bulmuştur. Sonra Resûl-i Ekrem taraf-ı İlâhîden nâil-i fevz-ü fütûhât olup beytü'l-mâl müzâyekadan kurtulunca üzerinde kul borcu olarak

---

[1] عن علی رضی‌الله عنه كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا اتى بجنازة لم يسئل عن شئ من عمل الرجل ويسأل عن دينه . فان قيل عليه دين كف . وان قيل ليس عليه دين صلى . فأتى بجنازة فلما قام ليكبر سأل هل عليه دين ؟. قالوا ديناران . فعدل عنه وقال : صلوا على صاحبكم . فقال على رضی‌الله عنه هما على وهو برئ منهما . فصلى عليه . ثم قال لعلى جزاك الله خيرا و فك الله رهانك كما فككت رهان اخيك . انه ليس من ميت يموت وعليه دين الا وهو مرتهن بدينه ومن فك رهان ميت فك الله رهانه يوم القيامة . فقال بعضهم : هذا لعلى خاصة ام للمسلمين عامة ؟ قال : بل للمسلمين عامة [رواه الدار قطنى من حديث ابن عباس و روى عن ابى سعيد مثله] .

vefât eden mü'minlerin borçları taraf-ı Risâlet-Penâhî'den îfâ edilerek namazı kılınırdı. Ve Resûl-i Ekrem : Ben mü'minlere kendilerinden daha yakınım. Her hangi bir mü'min ölürken borç bırakırsa, onu ödemek bana âidtir. Mal bırakırsa, bu da veresesinindir, buyurdu[1].

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den diğer bir rivâyet tarîkında : Muhammed'in *[salla'llāhu aleyhi ve sellem]* hayâtı yed-i kudretinde olan Allāhu Teâlâ'ya yemîn ederim ki, yer yüzünde mü'minlerden hiç bir mü'min yoktur, ancak ben ona nâsin en yakınıyım. Sizin her hanginiz ölür de bir borç veya evlâd-ü ıyâl bırakırsa ben onun velîsiyim, nâsırıyım. Her hangi biriniz de mal bırakırsa, o da asabesine, her kim olursa olsun mîrascısına âidtir, buyurmuştur[2].

HADÎSİN SEBEB-İ SEVKI : İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki bâbının : (Müteveffânın borcunun bir kimseye havâlesi câizdir) sûretindeki unvânı i'tibâriyle bu hadîsin sebeb-i sevk-u îrâdı, deyn-i meyyiti tekeffülün ve bu sûretle havâlenin cevâzını beyândır. Gerçi hadîs-i şeriften zâhiren müstefâd olan kefâlettir, havâle değildir. Fakat Kefâletle havâle, yekdiğerine pek yakın iki mâhiyetten ibârettir. Ebû Sevr kefâletle havâlenin her ikisi de bir zimmeti, âhar bir zimmete nakilden ibâret olduğu için ikisi siyâk-ı vâhid i'tibâr olunur, demiştir. Hakîkaten bu hadîsteki zaman, meyyitin zimmetindeki borcu, zâminin zimmetine nakilden ibârettir, ve havâle mâhiyetindedir.

DEYN-İ MEYYİTİ TEKEFFÜLÜN CEVÂZINDA İHTİLÂF EDİLMİŞTİR : Şârih İbn-i Battal'ın beyânına göre, İbn-i Ebî Leylâ, Ebû Yûsüf, Muhammed, Şâfiî bir mal bırakmadan ölen kimsenin borcuna kefâlet etmek câizdir; hattâ kefâlet ettikten sonra meyyit hisâbına bu sûretle bir mal zuhûr etse bile kefîlin kefâletinden rücûu sahîh değildir, demişlerdir. Bu zevâta göre meyyitin malı varken,

---

[1] عن ابى هريرة رضى‌الله عنه ان رسول الله صلى‌الله عليه و سلم كان يؤتى بالرجل الميت عليه الدين. فيسأل هل ترك لدينه من قضاء . فان حدث انه ترك وفاء صلى عليه . و الا قال: صلوا على صاحبكم . فلما فتح الله عليه الفتوح قال : انا اولى بالمؤمنين من انفسهم · فمن توفى و عليه دين فعلى قضاؤه و من ترك مالا فهو لورثته [رواه مسلم فى الفرائض].

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : و الذى نفس محمد بيده ما على الارض من مؤمن الا انا اولى الناس به . فايكم ترك دينا او ضياعا فانا مولاه و ايكم ترك مالا فالى العصبة من كان [رواه مسلم فى الفرائض].

onun nâm ve hisâbına deyni tazmîn edilmiş olsa bile, kefâletten rücû' sahîh değildir. Çünkü kefilin bu sûretle deyni deruhde etmesi kat'îdir. Gayr-i kābil-i rücû'dur.

İmam Mâlik'e göre zâmin, eğer meyyitin malına rücû' etmek üzere deyni deruhde etmiş ise hakk-ı rücûu vardır. Meyyitin malı yoksa ve zâmin de meyyitin bu müflis vazıyetini bilerek tekeffül etmiş ise hakk-ı rücûu yoktur. Bilâhare meyyit hisâbına bir mal zuhûr etse bile rücû' edemez.

İmam Ebû Hanîfe'nin bu bâbtaki ictihâdı daha cezrîdir; Resûl-i Ekrem'in kul borcu hakkındaki sünnetine daha uygundur. Resûl-i Ekrem ümmetinin bir yığın kul borcu ile Tanrı dîvânına gitmesini istemiyordu. Ümmeti kul borcunu ödemeğe sevk için borçlu ve müflis bir halde ölenlerin namazını kılmamakla tahzîr buyuruyordu. Bu gāye-i Muhammedî'yi çok iyi kavrayan Ebû Hanîfe Hazretleri borcunu ödeyecek bir şey bırakmadan ölen kimsenin borcuna kefâlet etmek câiz değildir. Eğer bir mikdar mal bırakmış ise yalnız bu mikdâra kefâlet câizdir, demiştir.

Bir Suâl : İbn-i Melek, müflis meyyit nâm ve hisâbına kefâleti tecvîz etmiyen İmam Ebû Hanîfe aleyhine, bu yolda kefâleti câizdir, diyen imâmeyn lehine bir sual soruyor da diyor ki : Müslim'in Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte —ki, bu hadîsi yakında nakl-ü terceme etmiştik— İslâmiyet'in müzâyekalı ilk devri geçip de devr-i fütûhat hulûl ederek beytü'l-mâl zenginleyince Resûl-i Ekrem : borçlu ölen her mü'minin borcunu ödemeği ben deruhde ediyorum, buyurmuştu. Bu hadîs, kefâletin cevâzına sarâhaten delâlet etmektedir.

Cevab : Bu suâli îrâd eden İbn-i Melek, İmam Ebû Hanîfe nâmına şöyle cevab veriyor : Resûl-i Ekrem *sall'a'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz tarafından vukū' bulan bu iltizâm, bir teberru'dur, borcun devâmını muktezî değildir. Kefâlet ise borcun devâmını mûcibtir. Borç devâm ettiği içindir ki, müteveffâ mal bırakmış ise, borç vereseye intikāl edip tesviye ediliyor. Bir mal bırakmadan ölmüş ise borç sukūt ediyor. İşte İmâm-ı A'zam bu deyn-i sâkıta kefâlet câiz değildir, diyor. İbn-i Melek'in suâli kadar kuvvetli olan bu cevâbı da burada bitiyor.

Nevevî : Resûl-i Ekrem'in (فعلى قضاؤه = *Müteveffânın borcunun kazâsı bana âidtir*) kavl-i şerîfi, medyûn-i müflis vefât edip de

borcu ödenmiyen cenâzeye namaz kılmamalarını nâsihtir, diyor. Yine Nevevî : "*Bâzı ulemânın, bu nevi' deyn-i meyyiti Resûl-i Ekrem'in mesâlih-i müslimîne sarf edilmek üzere beytü'l-mal'den ayırdığı husûsî (masârif-i gayr-i melhûze dediğimiz) bir meblâğla tesviye buyurdu, dediklerini, bâzı ulemânın da kendi malından verdiğine kāil olduklarını*" haber veriyor.

1035. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قِيلَ لَهُ أَبَلَغَكَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا حِلْفَ فِي الْإِسْلَامِ فَقَالَ قَدْ حَالَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ قُرَيْشٍ وَالْأَنْصَارِ فِي دَارِي.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

(Tâbiî Âsım İbn-i Ahvel tarafından) Enes İbn-i Mâlik'e :

— Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : İslâm'da câhiliyet (devrinin) ahdi yoktur, buyurduğu sana bâliğ oldu (, duydun) mu? diye soruldu da Enes İbn-i Mâlik :

— Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Medîne'de) benim evimde Kureyş ile Ensâr arasında muâhât (yâni kardeşlik te'sîs) buyurdu, diye cevab verdi.

Î Z Â H I

Bu hadîsi, Buhârî İ'tisâm bahsinde de rivâyet etmiştir. Müslim'in Fezâil'de, Ebû Dâvud'un da Ferâiz bâbında rivâyetleri vardır.

Hadîste, sâilin İslâm'da mevcûd olmadığını sorduğu (Hilf) in medlûl-i lûgavîsi, bâzı kimseler arasında akd olunan ahd-ü peymandan 'ibârettir. Câhiliyet devrinde kabîleler arasında rakibleri olan

diğer kabâilin tecâvüzünden kendilerini sıyânet için ahd-ü peymân akd olunurdu. Ve buna *(hilf)* denirdi. Cem'i *(ahlâf)* dır. *(Halîf)* de birisiyle and içip ahd-ü peymân eden kimseye denir ki, bunlardan her birisine âhare nisbetle *(halîf)* ıtlâk olunur. Arabların câhiliyet devrine âid eyyâmı tedkîk edilirse, Benî Esed'le Tay, Fizâre ile Ezd kabîleleri arasında olduğu gibi bir çok halîfler görülür.

Câhiliyet ahlâf ve uhûdu arasında en meşhur ve takdîr-ü tahsîne şâyân olan hilf, (Hilfü'l-fuzûl) dür. İbn-i Hişâm'ın *Sîret*'inde İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre Hilfü'l-fuzûl, Kureyş'in en ihtiyar ve en ziyâde hâiz-i şeref-ü i'tibâr bir sîmâsı olan Abdullāh İbn-i Cüd'ân'ın evinde Benî Hâşim, Benî Abdülmuttalib, Benî Esed, Benî Zühre, Beni Teym toplanarak aralarında şöyle bir maddeyi tahrîr ve tesbît etmişlerdir :

Gerek Mekke'nin sekene-i kadîmesinden, gerek hâriçten Mekke'ye gelip ihtiyâr-ı ikâmet ederek hem-şehrîlik vasfını iktisâb edenlerden hiç bir kimse bundan böyle zulme ma'rûz olmayacaktır. Zulmün ref'i, fuzûlün reddi ve zâlimden mazlûm hakkının ahzi zımnında her birimiz kendi nâmımıza ve temsîl ettiğimiz kabîleler nâmına ahd-ü yemîn ederiz. Bu yemîn, Mekke'de gerek yerliler arasında ve gerek hâriçten hac ve ticâret maksadiyle gelen misâfirlere karşı ezâ ve cefânın, fuzûlî müdâhalelerin pek ziyâde arttığı bir zamanda akd edildiği için buna (Hilfü'l-fuzûl) denilmiştir.

Bu hilfte Abdullāh İbn-i Cüd'ân'ın hânesinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in de Halîf olarak bulunduğunu ve burada bulunduğundan dolayı dünyâlara nâil olmaktan ziyâde beyân-ı memnûniyet ettiğini, böyle bir içtimâa devr-i İslâm'da da'vet olunsam derhal icâbet ederdim, buyurduğunu İbn-i İshak, Talha İbn-i Abdullāh'dan rivâyet etmiştir[1].

---

[1] قال ابن اسحاق انه سمع طلحة بن عبد الله يقول: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لقد شهدت فى دار عبد الله بن جدعان حلفا ، ما احب ان لى به حمر النعم. و لو ادعى به فى الاسلام لأجبت [من سيرة الامام ابن هشام].

Hilfü'l-fuzûl tahassürü, hayli zaman müstakbel nesillerin gönüllerinde bile yaşamıştır. Yine İbn-i İshâk'ın İbrâhim İbn-i Hâris'ten rivâyetine göre Muâviye'nin emâreti zamânında kardeşi Utbe İbn-i Ebî Süfyân'ın oğlu Velîd Medîne vâlîsi iken bununla Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llâhu anhumâ* (Zi'l-Merve) mevkiindeki bir maldan dolayı münâzea edilmiş ve Velîd emâreti nüfûzuna istinâd ederek Hazret-i Hüseyn'in hakkına tecâvüz etmek istemişti. Bunun üzerine hafîd-i Nebevî, Velîd'e karşı :

Eyyâm-ı Arab'da hilfin böyle asîlâne şekilleri olduğu gibi çirkin safhaları da vardı. Bu cihetle Resûl-i Ekrem câhiliyet devrinin hilfine mukābil bir uhuvvet-i dîniyye te'sîs buyurdu.

MUÂHÂT :

Enes İbn-i Mâlik'in hadîsin ikinci fıkrasında taraf-ı Risâlet-Penâhî'den Muhâcirîn ile Ensâr arasında ve kendi evinde akd-ü te'sîs buyurduğunu bildirdiği Muâhât da târih-i âlemde eşi ve örneği gösterilemiyen bir hâdise-i ictimâiyedir, bir teâvün ve tesânüd-i ictimâîdir. İslâm muhâcirleri bütün emvâl ve emlâkini Mekke'de bırakarak Medîne'ye hicret etmişlerdi. Medîne müslümanları gerçi bu dindaşlarını evlerine alıp misâfir etmişlerdir. "« ويؤثرون على انفسهم ولوكان بهم خصاصة » * = *Ensâr, kendileri için şedîd bir ihtiyâc olsa bile Muhâcirîn'i nefislerine tercîh ederlerdi.*" kavl-i şerîfi mu'cîbince Ensâr, Muhâcirîn'e son derece âlî-cenâbâne misâfirperverlik gösteriyordu. Fakat bu misâfirlik hâli uzun zaman bu sûretle devâm edemezdi. Mekke'de her biri servet ve iş, güç sâhibi olan bu Muhâcirlere atıyye ve âtıfetle imrâr-ı hayât etmek güç geliyordu. Hadîste bildirildiği üzere Mescîd-i Saâdet'in inşâsını müteâkıb Resûl-i Ekrem bir gün Enes İbn-i Mâlik'in evinde Muhâcirîn ve Ensâr'dan doksan Sahâbî arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti. Bunlardan bâzıları *Sîyret-i İbn-i Hişâm*'da İbn-i İshak rivâyetiyle şöyle bildiriliyor :

Muhâcirîn :	Ensâr :
Ebû Bekr-i Sıddîk	Hârice İbn-i Zeyd
Ömer İbn-i Hattâb	Utbân İbn-i Mâlik
Ebû Ubeyde İbn-i Cerrâh	Sa'd İbn-i Muâz
Abdurrahmân İbn-i Avf	Sa'd İbn-i Rebî'
Zübeyr İbn-i Avvâm	Seleme İbn-i Selâme

— Ya insâf eder, hakkımı verirsin, yâhud Allāh'a yemîn ederim ki, kılıcımı çeker, Mescid-i Resûlullāh'ın kapısı önünde durarak halkı hilfü'l-fuzûle da'vet ederim! demişti. Orada bulunanlardan Abdullāh İbn-i Zübeyr, Misver İbn-i Mahreme, Abdurrahmân İbn-i Osmân *radiya'llāhu anhüm* —ki, bunların babaları veya büyük babaları hilfü'l-fuzûlün müessisleri bulunuyorlardı— biz de Hazret-i Hüseyn'e iştirâk ediyoruz : ya ihkāk-ı hak ederiz, yâhud bu uğurda ölürüz, demeleri üzerine Velîd, iâde-i hak ve irdâya mecbûr olmuştur.

Bir kere de Abdullāh İbn-i Zübeyr'in şehâdeti üzerine hilfü'l-fuzûl mevzûu-bahis edilmişti. [*Sîret-i İbn-i Hişâm*].

* Sûre : Haşr, âyet : 9

Osmân İbn-i Affân	Evs İbn-i Sâbit
Talha İbn-i Ubeydullāh	Kâ'b İbn-i Mâlik
Ca'fer-i Tayyâr	Muâz İbn-i Cebel
Saîd İbn-i Zeyd	Übey İbn-i Kâ'b
Mus'ab İbn-i Umeyr	Ebû Eyyûb-i Ensârî
Ebû Huzeyfe İbn-i Utbe	Abbâd İbn-i Bişr
Ammâr İbn-i Yâsir	Huzeyfe İbn-i Yemân
Ebû Zerr-i Gıfârî	Münzir İbn-i Amr
Hâtıb İbn-i Ebî Beltea	Uveym İbn-i Sâide
Selmân-ı Fârisî	Ebü'd-Derdâ-i Uveymir
Bilâl-i Habeşî	Ebû Ruveyha Abdullāh

radiya'llāhu anhüm

Resûl-i Ekrem ikişer, ikişer çağırıp aralarında uhuvvet akdettikten sonra İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, zât-i Risâlet-Penâhîleri de Alî İbn-i Ebî Tâlib'in elini tutarak : bu da benim kardeşimdir, buyurdu. Hazret-i Hamza ile de Zeyd İbn-i Hârise'yi kardeş yapmıştı. İbn-i İshâk'ın rivâyet ettiği bu silsile-i esâmî arasında tenkîd edilebilecek isimler vardır : birisi Ca'fer-i Tayyar'dır ki, o sırada müşârün-ileyh Hazretleri Habeşe'de idi. Selmân-i Fârisî ile Ebü'd-Derdâ'nın îmânı teahhür etmişti. Binâenaleyh bunların müâhâtı sonra vâkı' olsa gerek.

Aşağıda Memâkıb bahsinde bu zevâtın husûsî sûrette terceme-i hallerini yazdığımız zaman görülecektir ki, bu azîz çiftler rast gele birleştirilmiş uydurma bir kardeş değil, belki hicret zamânındanberi altı, yedi ay zekâ-i Muhammedî bunların ahvâl-i rûhiyelerini inceden inceye tedkîk ederek ve her çift arasında müşterek vasıflar bularak kardeş yapmıştı. Meselâ Selmân ile Ebü'd-Derdâ', Ammâr ile Huzeyfe, Mus'ab ile Ebû Eyyûb aralarında mizâc, zevk, hissiyât i'tibâriyle tam bir vahdet vardır.

Bu Muâhâtın Hedefi : yakında İbn-i Abbâs hadîsinde görüleceği vechile bu muâhâtın hedefi, kardeşlerin yekdiğerine yardım, sıla ve ihsân, nasîhat ve rehberlik etmeleri; daha mühimi Zevi'l-Erham'dan evvel yekdiğerine vâris olmaları idi. Enfâl Sûresi'nin (72) inci âyetinde "*O kimseler ki, îmân edip hicret ettiler ve mallariyle, canlariyle Allah yolunda mücâhede eylediler. O Ensâr ki, bu Muhâcirleri barındırdılar ve onlara yardım ettiler. İşte bu Muhâcirlerle Ensâr biribirlerinin*

velîleridir[1]". Bu âyet-i kerîmedeki, vilâyet, nusrat, muâvenet, nasîhat, verâsetle tefsîr edilmiştir. Bedir gazâ ve ganîmetinden sonra Muhâcirler, Ensâr'ın muâvenetinden vâreste kalmaları üzerine Enfâl Sûresi'nin son âyetlerindeki (و اولوا الارحام بعضهم اولى ببعض فى كتاب الله) =*Kitâbu'l-lāh'da, mîrâs husûsunda ulü'l-erhâm biribirlerine daha yakındır)* kavl-i şerîfiyle muâhât ile müesses olan mîrâs nesh edilmiştir.

Buhârî bu Enes İbn-i Mâlik hadîsinin bâbında muâhât ile mîrâsın te'sîsini ve neshini İbn-i Abbas'tan sened-i muttasıl ile şöyle rivâyet ediyor :

Sûre-i Nisâ'nın (33) üncü âyet-i kerîmesindeki : (والذين عقدت ايمانكم فآتوهم نصيبهم) kavl-i şerîfinde (عاقدت) kırâetine göre İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*. *"Bu âyette mütekābil yeminlerin bağladığı bildirilen kimseler, Muhâcirîn ile Ensâr'dır ki, Muhâcirîn Medîne'ye geldikleri ilk zamanlarda taraf-ı Risâlet-Penâhî'den akdedilen muâhât sebebiyle Ensâr'a zevi'l-erhâm'dan evvel vâris olurlardı. Fakat müahharen * [ولكل جعلنا موالى = Erkek, kadın her birisini vâris kıldık] kavl-i şerîfi ile muâkade ve muâhât ile müesses olan verâset nesh olundu. Uhuvvet-i dîniyye yalnız yekdiğere nusrat, rifâde ve ihsân ile bir de nasîhate munhasır kaldı"* demiştir[2].

Hulâsa : Hicret-i Seniyyeyi müteâkıb taraf-ı Risâlet-Penâhî'den te'sîs buyurulan uhuvvet-i dîniyyeye müterettib olan mîrâs neshedilip, fakat mü'minlerin biribirine yardımı, biribirlerine ihsân ve âtıfeti, biribirlerine hayır-hâhâne nasîhati devâm etmiş ve edegelmiş ve Allāh'ın dilediği zamâna kadar da devâm edecektir. Bu ictimâî tesânüd ve teâvünün, bu birr-ü ihsânın, bu hayr-hâhlığın samîmiyetle devâm ettiği sadr-ı İslâm'da pek büyük te'sîri görüldü. Hiç tereddüd etmeden denilebilir ki, rubu' asır zarfında nûr-ı İslâm'ın aktâr-ı âleme intişâr etmesi, İran'ın tamâmen fethi, Şarkî Roma İmparatorluğu'nun tehdîdi hep bu uhuvvet-i dîniyyenin rasâneti eseridir. Ashâb-ı Kirâm bu tesânüdden ferden ve şahsen de müstefîd oluyorlardı.

---

1 ان الذين آمنوا وهاجروا وجاهدوا باموالهم وانفسهم فى سبيل الله و الذين آووا ونصروا اولئك بعضهم اولياء بعض الآية [سورة الانفال : ٧٢].

* Sûre : 4 (Nisâ'), âyet : 33.

2 عن ابن عباس رضى الله عنهما :[و لكل جعلنا موالى] قال ورثة. [والذين عاقدت ايمانكم] قال : كان المهاجرون لما قدموا المدينة يرث المهاجر الانصارى دون ذوى رحمه للاخوة التى آخى النبى صلى الله على وسلم بينهم فلما نزلت ولكل جعلنا موالى نسخت. ثم قال والذى عاقدت ايمانكم الا النصر و الرفادة و النصيحة و قد ذهب الميراث و يوصى له [رواه البخارى].

Kitâbü'l-Büyû'un birinci hadîsi olarak (958) numara ile terceme ettiğimiz Abdurrahmân İbn-i Avf hadîsinde müşârün-ileyh ile Sa'd İbn-i Rebî' *radiya'llāhu anhumâ* arasındaki uhuvvet-i dîniyyenin te'sîrât-ı mahsûsasını îzâh etmiştik. Süt, peynir satmakla ticârete başlayan Abdurrahmân İbn-i Avf az zaman zarfında şahsen en yüksek servet sâhibi olmuştu. İbn-i Sa'd'in *Tabâkāt*'inde bildirdiği üzere müşârün-ileyh Hazretleri : Allāh'a çok şükür elime kum alsam altın olur, demiştir.

1036. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ قَدْ جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ قَدْ أَعْطَيْتُكَ
هٰكَذَا وَهٰكَذَا فَلَمْ يَجِئْ مَالُ الْبَحْرَيْنِ حَتَّى قُبِضَ النَّبِيُّ
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا جَاءَ مَالُ الْبَحْرَيْنِ أَمَرَ أَبُو بَكْرٍ
فَنَادَى مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِدَةٌ
أَوْ دَيْنٌ فَلْيَأْتِنَا فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ لِي كَذَا وَكَذَا فَحَثَا لِي حَثْيَةً وَقَالَ عُدَّهَا فَعَدَدْتُهَا فَإِذَا
هِيَ خَمْسُمِائَةٍ وَقَالَ خُذْ مِثْلَيْهَا .

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (bir kere) : Bahreyn (den Cizye) malı gelmesi tahakkuk ederse, sana : (mübârek elini açarak üç def'a) şöyle şöyle (şöyle dünyâlık) veririm, buyurdu. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (cânib-i Hakk'a) alınıncaya

kadar Bahreyn malı gelmedi. Bahreyn malı geldiği zaman Ebû Bekr (bir münâdîye) emredip :

— Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in her kime bir va'di veyâhut bir borcu varsa bize gelsin! diye i'lân eyledi. Ben de Ebû Bekr'e gittim :

— Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bana şöyle buyur (up va'det) mişti, dedim. Ebû Bekr de (şöyle al deyip eliyle işâret ederek) benim için bir avuç (para) hapazla (yıp ver) di. Ve bunu say buyurdu. Saydım, bu nukûd beş yüz (adet) idi. Bu def'a Ebû Bekr bana :

— Bunun iki misli daha al! dedi.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Hums, Megāzî, Şahâdât bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim'in de Fazâil-i Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bahsinde rivâyeti vardır. Hadîsteki (لو قد جاء) deki (قد) edâtının burada mânâsı tahakkuk-ı mecî' içindir ki, buna tercemede : cizye malı gelmesi tahakkuk ederse, diye işâret ettik.

Bahreyn : Basra ile Uman arasında ve Basra körfezinin garb sâhilinde imtidâd eden bir hıttadır, merkezi *(Hecr)* kasabasıdır. Bahreyn, Asr-ı Saâdet'te İran devletinin taht-i tâbiiyyetinde idi. Altıncı sene-i Hicriyede Alâ-i Hazremî *radiya'llâhu anh* tarafından fetholunmuş ve taraf-ı Risâlet-Penâhî'den oraya âmil ve vâli ta'yîn buyurulmuştur. Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llâhu anhumâ* taraflarından da bu vazîfede ibkā edilen Alâ' Hazretleri (14) üncü sâl-i Hicrî'de Bahreyn'de vefât etmiştir. Buradan Medîne'ye gelecek mal, şârihlerin bildirdiklerine göre, Cizye malı olduğundan tercemede buna işâret ettik. Memâlik-i meftûha arasında en çok Cizye malı Bahreyn'den gelirdi.

Buhârî'nin Şehâdet bahsindeki rivâyetinde taraf-ı Risâlet-Penâhî'den Hazret-i Câbir'e atıyye va'd buyurulurken üç def'a avucunu açarak şöyle şöyle şöyle vereceğim, buyurduğu rivâyet olunğundan buna tercemede kavis içinde işâret ettik. Resûl-i Ekrem'in halîfesi ve kaymakamı Ebû Bekr *radiya'llâhu anh* tarafından bu va'd-i Nebevî infâz edilirken Hazret-i Câbir'e bir avuç kendisinin bizzat vermesi ve bunun iki misli de Câbir tarafından alınmasını

emir buyurması da Şahâdet bahsindeki üç avuç va'd olunduğuna dâir rivâyeti te'yîd eder. Hazret-i Ebû Bekr'in verdiği bir avuç paranın beş yüz dirhem veya dînâr olduğuna göre, bunun iki misli daha verilerek bin beş yüz dirhem veya dînâra bâliğ oluyor.

Dirhem veya dînâr diye terdîd ile ifâde edişimiz, bu paranın nev'i, ne hadîsin diğer rivâyet tarîklerinde, ne de şerhlerde bildirilmemiş olmasındandır. Bu cihetle tercemede (dünyâlık, para, nukûd) diye umûmî ta'birler kullandık. Gerçi feth olunduğu zamâna kadar İran hâkimiyeti altında bulunan Bahreyn'de İran'ın gümüş parası olan dirhem tedâvül etmiş bulunması ve gelen Cizye malının ve Câbir'e verilen atıyyenin dînâr değil dirhem olması vârid-i hâtır ise de bunu da tasrîh için kâfî bulmadık.

Tenbîh : Gerek bu hadîs-i şerîf, gerek bundan evvelki müâhâta dâir olan Enes İbn-i Mâlik hadîsi, İmam Buhârî'nin kefâlet-i karz ve kefâlet-i düyûna dâir açtığı bâbın hadîsleri cümlesindendir. Havâle bahsinde kefâletin zikredilmesinin vech-i münâsebetine gelince; gerek havâlenin, gerek kefâletin mânâ cihetiyle yekdiğerine mütekārib olmasındandır. Bunların her ikisi de deynin bir zimmetten, diğer bir zimmete naklinden ibârettir.

Bu iki hadîsin havâle ile münâsebetine gelince : evvelâ müâhâta dâir olan Enes İbn-i Mâlik hadîsinde iki din kardeşi olan haliflerin yekdiğerine alâ vechi't-tatavvû' vâris olduklarına işâret edilmiştir. Kefâlet de alâ vechi't-tatavvû' ıvâzsız iltizâmdan ibâret olmakla aralarında bir derece münâsebete vesîle olmuştur.

Hazret-i Câbir hadîsine gelince, kefâletle bu hadîs arasındaki münâsebet vâzıhtır : bu hadîste en yüksek şiârından birisi va'de ve ahde vefâ şîme-i bergüzîdesiyle meftûr bulunan Resûl-i Ekrem Efendimiz'in, halîfesi ve kaymakamı bulunan Ebû Bekr-i Sıddîk Hazretleri zât-ı Risâlet-Penâhî'nin va'dini tekeffül ve deruhde etmiş ve kendilerine niyâbeten Resûl-i Ekrem'in va'dini infâz etmiş bulunuyor.

Va'de vefâ ve îfâ : Ulemânın cumhûruna göre —ki İmam Ebû Hanîfe, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed İbn-i Hanbel de dâhildir— va'de vefâ ve îfâ müstehabtır. Hasen-i Basrî ile bâzı Mâlikî fukahâsı vâcibtir, demişlerdir. Bâzı Şâfiî fukahâsı da bu hadîs ile istidlâl ederek Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hakkında va'de vefâ vâcibtir, demişler. Ve bunu hasîsa-i fâzıle-i Nebeviyye'den addederek hadîsin ümmet hakkında ne vücûb, ne de husûsiyete delâleti bulunmadığını iddia etmişlerdir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْوَكَالَةِ

BU KİTAB VEKÂLETİN ENVÂ' VE AHKÂMINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Vekâlet: Bir kimsenin bir işi başkasına tefvîz ve sipâriş etmesi ve bu işte o kimseyi kendi yerine ikāme eylemesidir. Tefvîz eden kimseye *müvekkil*, yerine ikāme eylediği zâta *vekîl*, tevdî' edilen işe de *müvekkelün-bih* denir. *Tevkîl* de bir emirde tasarrufu başkasına tevdî'dir. *Tevekkül* de Allāhu Teâlâ'ya izâfetle tefvîz ve teslîm-i umûrdur. *Vekâlet* lûgaten hıfz mânâsına da gelir. Esmâ-i İlâhiyeden olan *Vekîl* hâfız mânâsınadır.

Risâlet: Bir kimsenin sözünü, tasarrufta dahli olmıyarak başka bir kimseye teblîğ etmektir. Gönderen kimseye *mürsil*, gönderilen zâta *mürselün-ileyh*, aradaki vâsıtaya *resûl* denilir.

Vekâletin rüknü, bey' gibi îcâb ile kabûldür. Binâenaleyh vekâlet, îcâb ve kabûl ile mün'akid olur. Şöyle ki, müvekkil : *şu işe seni vekîl ettim!* deyip vekîl de *kabûl ettim*, dese, yâhud kabûlü iş'âr eden başka bir söz söylese vekâlet mün'akid olur. Yine böyle vekîl bir şey söylemeyip de o işin icrâsına teşebbüs eylese, delâleten vekâleti kabûl etmiş olmakla tasarrufu sahîh olur. Vekîlin bir işi idâre husûsunda resmî bir sıfatı bulunması, yâhud bir işin icrâsı mülkünün îcâbından olması, yâhud da bu gibi işleri kabûl edeceğini i'lân etmesi hallerinde delâleten vekâleti kabûl etmiş sayılır. Derhal reddetmedikçe tasarrufu mu'teber olur. Binâenaleyh müvekkil : *bu işe seni vekîl ettim!* deyip

de vekîl olacak kimse : *kabûl etmem!* diye reddettikten sonra müvekkelün-bihin icrâsına mübâşeret etse tasarrufu sahîh olmaz.

İzin ve icâzet tevkildir. Hattâ icâzet-i lâhikanın vekâlet-i sâbıka hükmünde olduğu bir asl-ı fıkhî olarak kabûl edilmiştir. Meselâ bir kimsenin fuzûlî olarak başkasının malını sattıktan sonra mal sâhibine haber verip o da tasvîb edip izin verse, evvelce onu vekîl etmiş gibi sahîh olur.

VEKÎLİN HUDÛD-I SALÂHİYETİ VE VEKÂLETİN UMÛMÎ HÜKÜMLERİ : Bey', şirâ, icârede ve an-ikrârin sulhta vekîlin nefsine izâfetle hakk-ı akdi vardır. Ehl-i muâmele arasında ma'rûf olan bu husûslarda alım, satım, icâre vekîle âidtir. Vekîlin akdi, müekkiline muzâf kılınması şart değildir. Meselâ : bey'e vekîl olan kimse esnâ-yi akidde : *şu malı sana sattım!* der de *fülân nâmına sattım*, demez. Yine böyle şirâya vekîl olan kimse de : *şu malı senden aldım!* der de *fülân nâmına aldım*, demez. Binâenaleyh beyi'de mebîi vekîl olan kimse teslîm eder, semeni vekîl kabz eder, lede'l-îcâb mutâlebe eder. Şirâda mâl-i müşterâyi vekîl kabz eder. Velhâsıl rücû', muhâsame gibi haklar doğrudan doğruya Vekîle teveccüh eder.

Bu esâsa göre meselâ beyi'de müşteri için semeni bâyiin müvekkiline vermekten hakk-ı imtinâı vardır. Meselâ birisi, bir malını satmağa bir kimseyi vekîl edip de, vekîl mârifetiyle satılan bu malın bedelini müşteriden taleb etse müşteri müvekkile vermeyebilir. Bununla berâber müşteri müvekkile verse, bu da sahîhtir. Çünkü vekâletle hakk-ı mülkiyet ibtidâ' vekîlden halef olarak müvekkil için sâbittir. Yâni vekîl, müvekkelün-bihte tasarruf husûsunda müvekkilin halefidir. Müvekkil de hakk-ı mülkte vekilden haleftir. Bu cihetle müşteri bedel-i müşterâyi müvekkile verirse sahîhtir. Artık vekîl ikinci def'a müşteriden taleb edemez. Semen, müstehıkkına vâsıl olmuş, fi'l-hâl müşteri berîü'z-zimme bulunmuştur.

Bir cihet şâyân-ı kayıttır ki bey', şirâ, icâre husûslarında bizâtihi hakk-ı akdi hâiz olan vekîl, akdi kendi nâmına icrâ etmeyip de hakk-ı mülkiyeti hâiz olan müvekkili nâmına icrâ eder ve meselâ : fülânın tarafından bi'l-vekâle sattım; yâhud : fülân için aldım! diyerek akdi müvekkiline muzâf kılarsa, bu da sahîhtir. Ve bu halde hukûku akid hep müvekkile âid olur ve vekîl resûl mevkiinde kalır. Risâlette ise hukûk-ı akid mürsile âidtir. Resûle aslā taallûk etmez.

Vekîlin müvekkiline izâfetle akd-i ma'rûf ve lâzım olan husûslarda hüküm, müvekkile râci'dir. Bunlarda nikâh, hibe, sadaka, iâre, îdâ', rehin, ikrâz an-inkâr sulh gibi husûslardır. Bunun sirr-ü hikmetine gelince : bütün bunlar iskātât kabîlinden olduklarından bu akidlerde hükmün sebebinden fasl-ü tefrîki kābil değildir; vekîl, hükümden hâric bir şahs-ı ecnebîdir. Binaenaleyh hüküm sebebine mukārin olmak için akdin müvekkile izâfe edilmesi zarûrîdir, vâcibtir. Nikâhı bir misâl olarak alırsak asıl olan zevcenin hurmet-i bid'ıdır, nikâh bu hurmeti ıskāt için teşrî' buyurulmuştur. Binâenaleyh hükm-i nikâhın müvekkilden başka birisine izâfe edilmesi mutasavver değildir. Vekîlin nikâhtaki mevkii, hükmün sebebine mukāreneti için sefâretten başka bir şey değildir. Bu sebeble zevce tarafından günün birinde zevcin vekîlinden mehir taleb edilemez. Yine böyle zevcenin vekîli, mehri müvekkiline teslîm ettikten sonra lede'l-iktizâ vekîlden mihrin iâdesi istenilemez.

Vekâlete dâir umûmî hükümlerden birisi de bey'-ü şirâ ve îfâ ve istîfâ-yi deyne ve kabz-ı ayne vekîl olan kimsenin cihet-i vekâletten dolayı makbûzu olan mal kendi yedinde vedîa hükmünde olduğudur. Binâenaleyh vekîlin yedinde iken vekîlin teaddî ve taksîri olmaksızın telef olsa, zaman lâzım gelmez. Nikâh, hibe gibi husûslarda —vaziyet-i hukūkıyeleri risâlet derecesinde bulunan— vekîlin yedindeki mal dahi yakında îzâh ettiğimiz vechile vedîa hükmündedir. Esas i'tibâriyle resûlün bu bâbtaki vaziyeti vekâlet derecesinde değildir. Bu cihetle medyûn borcunu dâyine gönderip de kable'l-vusûl resûlün yedinde telef olduğu sûrette eğer resûl medyûnun resûlü ise, medyûnun malından telef olur. Ve eğer dâyinin resûlü ise dâyinin malından telef olup medyûn borcundan berî olur.

1037. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَاهُ غَنَمًا يَقْسِمُهَا عَلَى صَحَابَتِهِ فَبَقِيَ عَتُودٌ فَذَكَرَهُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ ضَحِّ بِهِ أَنْتَ.

TERCEMESİ

Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ukbe İbn-i Âmir'e Ashâb'ı arasında (vekâleten) taksîm etmek üzere birtakım (kurbanlık) koyun vermiş. (Ukbe bunları taksîm edip) bir yaşında bir keçi oğlağı geri kalmıştı. Ukbe bunu Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arz etmiş. Resûl-i Ekrem de :

— Onu da sen kes, (kurban et!) buyurmuştur.

İZÂHI

Buhârî'nin bu hadîsi Dahâyâ, Şirket bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in, Tirmizî'nin, Nesâî'nin, İbn-i Mâce'nin de Dahâyâ bahsinde rivâyetleri vardır.

Hadîsteki (عتود) küçük, fakat kuvvetli ve gösterişli keçi oğlağına denir. *Sıhah*'ta Atud denilebilmek için üzerinden bir havl-i tam geçmiş olmak ve bir yaşını doldurmuş bulunmak lâzımdır, deniliyor. Bâzı ehl-i lûğat, çiftleşme çağını idrâk etmiş olmasını da şart kılmışlardır.

Bu hadîsin Vekâlet bahsinde sebeb-i sevki Resûl-i Ekrem'in Ukbe İbn-i Âmir'i kurban koyunlarının Ashâb-ı Kirâm'a taksîmine tevkîl buyurmuş olmalarıdır. Yaşını dolduran veyâhud bu çağdaki davar bünyesinde kavî bulunan keçi oğlağının kurban edilmesinin cevâzı da bu hadîsten istifâde edilmiştir.

1038. عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَتْ لَهُمْ غَنَمٌ تَرْعٰى بِسَلْعٍ فَأَبْصَرَتْ جَارِيَةٌ لَنَا بِشَاةٍ مِنْ غَنَمِنَا مَوْتاً فَكَسَرَتْ حَجَراً فَذَبَحَتْهَا بِهِ فَقَالَ لَهُمْ لَا تَأْكُلُوا حَتَّى أَسْأَلَ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ ذٰلِكَ أَوْ أُرْسِلَ إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللهُ

عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ يَسْأَلُهُ وَ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
عَنْ ذَاكَ أَوْ أَرْسَلَ فَأَمَرَهُ بِأَكْلِهَا .

TERCEMESİ

Kâ'b İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Kâ'b İbn-i Mâlik âilesinin Sel' (dâğın) da güdülür bir sürü davarı varmış. (Kâ'b diyor ki :) bunları güden câriyemiz bu davarımızdan bir koyunu ölüm hâlinde gördü. Hemen (sert) bir taşı kırarak (bıçak gibi keskin) taş parçasiyle koyunu kesti. (Bu muslihâne hareket duyulunca) Kâ'b âile halkına :

— (Durunuz!) Bu vaziyeti Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den soruncaya kadar, yâhud Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e soracak bir kimse gönderinceye kadar koyu (nun eti) nden yemeyiniz! dedi. Ve Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e koyunun sûret-i zebhinden ya (bizzat) Kâ'b kendisi yâhud birisini gönderip sordu. O da Kâ'b'a bu (nun eti) ni yemeyi emir buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi, Buhârî Zebâyih bahsinde de rivâyet etmiştir. Kitâb-ı Zebâyih'te İbn-i Mâce'nin de bir rivâyeti vardır. Hadîsdeki (Sel') Medîne-i Tâhire'nin üst tarafında bir dağın adıdır. Kâ'b İbn-i Mâlik'in ya bizzat kendisinin Resûl-i Ekrem'den sorması veyâhud birisini gönderip bi'l-vâsıta istiftâ etmesi sûretinde terdîd ile rivâyet edilmesi râvînin şekkindendir.

HADÎSİN SEBEB-İ SEVKİ : müvekkilin malına zarar ve fesad ârız olacağı vekîl tarafından anlaşılırsa, müvekkilin izn-i lâhık olmaksızın vekîlin müvekkelün-bihte tasarrufu câiz olduğunu ve tazmîni mûcib olmadığını beyândır. Çoban câriye koyunun murdar öleceğini anlayarak kesmiş, sonra mes'ele Resûl-i Ekrem'e arz olunduğunda

taraf-ı Risâlet-Penâhî'den câriyenin bu zebhi redd-ü inkâr edilmeyip o koyunun yenilmesine müsâade buyurmuştur.

Yine böyle bağ bahçe bekçisi, bir kısım üzüm ve meyvaların idrâkini görür de toplanmasının te'hîrinde zarar vukûundan endîşe ederek toplarsa vekîlin bu hareketi, müvekkilinin malını fesadtan vikāye edip ıslāh maksadına ma'tûf olduğu için vekîlin hüsnü niyetle bu hareketi, vekîlin hıyâneti zâhir oluncaya kadar müvekkil tarafından kabûl edilmek îcâb eder. Islah maksadiyle olan bu hareket zamânı mûcib değil, bilâkis muskıttır. Bu halde vekîlin bu hareketini müvekkilin kabûl etmesi bir icâzet-i lâhikadır, vekâlet-i sâbıka hükmündedir.

BUHÂRÎ'NİN BİR BÂBI VE BİR RİVÂYETİ : Buhârî'nin Sahîh'inde îzah etmekte bulunduğumuz Kâ'b İbn-i Mâlik-i Ensârî hadîsinden evvel bir bâbı ve bir rivâyeti daha vardır. Bâbın unvânı : dâr-ı harbte bulunan veyâhud dâr-ı İslâm'da müste'men olan harbîyi müslimin tevkîli câizdir, sûretindedir. Bu cevâz hükmünü te'yîd için Buhârî, meâli bervech-i âtî Abdurrahmân İbn-i Avf *radiya'llāhu anh*'in bir hadîsini sevk ediyor : Müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki: Mekke'deki malımı ve ehl-ü etbâımı muhâfaza ve himâye etmesi için Ümeyye İbn-i Halef'e bir mektûb yazmıştı. Bi'l-mukābele onun Medîne'deki emvâl ve etbâını muhâfaza ve himâye edeceğimi de bu mektûbumda kendisine bildirmiştim. Mektûbun zîrine Abdurrahmân imzâsını vaz' ederek Rahmân ism-i şerîfini zikretmiştim. Ümeyye : Senin ubûdiyyet ettiğin Rahmân'ı ben tanımam, sen bana câhiliyetteki isminle yaz! diye cevâb verdi. Ben de Ubeyd İbn-i Amr, diye yazdım. Çok geçmedi, Bedir günü hulûl ettiğinde [1] bir gece herkes uyuduğu bir sırada Ümeyye İbn-i Halef'i hıfz-ü sıyânet için alıp bir dağa çıktım. Fakat nasılsa Ümeyye'yi Bilâl gördü. Hemen Ensâr'ın bir içtimâ-gâhına koşarak :

1 Yevm-i Bedr, ikinci sene-i Hicriyye Ramazan'ının on yedinci Cum'a gününe müsâdiftir. Bedir gazâsının bu günü vukū' bulduğunu Urve İbn-i Zübeyr, Katâde, Ebû Ca'fer Bâkır *rahmetu'llāh* rivâyet etmişlerdir. Bedr hakkında buna muhâlif târihler de nakl edilmiştir. İttifâk edilen nokta ikinci sene-i Hicriyyede vukûudur. (Bedir), Şa'bî'ye göre : Bedir denilen bir adamın kuyusudur. Belâzurî : Hâlid İbn-i Nadr'ın mâlik olduğu suyun adıdır, demiş. Bura ile Medîne arasında sekiz berîde yakın mesâfe vardır. Berîdi bâzı muâsır ve muhakkık müellifler (19.308) metre olarak takdîr etmişlerdir ki, (148) kilometre mesâfe eder.

— Bu habîs, Ümeyye İbn-i Halef'tir, yakalayınız!. Eğer Ümeyye bu def'a kurtulursa, ben necât bulmam diye haykırdı. Ve Ensâr'ı Ümeyye'yi katle teşvîk etti. Derhal Ensâr'dan birtakım mücâhidlerle bizi ta'kîbe koyuldular. Benim bir elimi Ümeyye, bir elimi de oğlu Alî tutuyordu. Bize yetişeceklerinden endîşe edince ben Ensâr'a :

— Ümeyye budur, diye oğlunu kendisine halef olarak gösterdim. Tâ ki onunla meşgûl olsunlar da Ümeyye kurtulsun istedim. Ensâr Ümeyye'nin oğlunu öldürdüler. Ve bizi ta'kîb etmekten vaz geçtiler. Fakat Bilâl en yüksek sesle :

— Ey Ensâr! Küfrün başı Ümeyye buradadır, diye bağırdı. Bu def'a Bilâl ile berâber Ensâr yine bizi ta'kîb etti. Ümeyye ağır cüsseli olduğundan muakkıbler derhal bize yetiştiler. Ümeyye'ye :

— Çök! dedim, diz çöktü. Hücûmdan sıyânet için hemen kendimi Ümeyye'nin üstüne bıraktım. Fakat muhâcimler süngülerini altımdan Ümeyye'ye sapladılar. Ve nihâyet öldürdüler. Bu sırada bir mücâhidin süngüsü de benim ayağıma isâbet etti, demiştir. Bu hadîsi Abdurrahmân İbn-i Avf'ten rivâyet eden oğlu İbrâhim : Babam Abdurrahmân İbn-i Avf ayağının üstündeki bu süngü eserini bize gösterirdi, diyor [1].

Belâzürî'ye göre, Abdurrahmân İbn-i Avf'in ayağına isâbet eden süngü Hubâb İbn-i Münzir *radiya'llāhu anh*'in süngüsüdür.

Ümeyye İbn-i Halef'in Abdurrahmân İbn-i Avf'e : senin kulluk ettiğin Rahmân'ı tanımam, demesi bunun nasıl bir zındık olduğunun şâhididir. İbn-i Kelbî'nin bir çok ulemâ-i seleften rivâyetine göre, Ümeyye İbn-i Halef, Âs İbn-i Vâil, Ukbe İbn-i Ebî Muayt, Velîd İbn-i Mugîre câhiliyet devrinde Kureyş'in en sayılı zındıklarından idi.

---

[1] عن عبد الرحمن بن عوف رضى الله عنه قال : كاتبت امية بن خلف كتابا بان يحفظنى فى صاغيتى بمكة و احفظه فى صاغيته بالمدينة. فلما ذكرت الرحمن قال لا اعرف الرحمن كاتبنى باسمك الذى كان فى الجاهلية فكاتبته عبد بن عمرو فلما كان فى يوم بدر خرجت الى جبل لاحرزه حين نام الناس فابصره بلال . فخرج حتى وقف على مجلس من الانصار. فقال : امية ابن خلف لا نجوت ان نجى امية. فخرج معه فريق من الانصار فى اثارنا . فلما خشيت ان يلحقونا خلفت لهم ابنه لاشغلهم فقتلوه ثم ابوا حتى يتبعونا وكان رجلاً ثقيلاً . فلما ادركونا قلت له ابرك فبرك فالقيت نفسى لامنعه فتخللوه بالسيوف من تحتى حتى قتلوه . واصاب احدهم رجل بسيفه وكان عبدالرحمن بن عوف يرينا ذلك الأثر فى ظهر قدمه [رواه البخارى].

Ümeyye İbn-i Halef bir kere eline çürük bir kemik parçası alarak Resûl-i Ekrem'e gelmiş ve : "*Yâ Muhammed! Rabb'ın bunu diriltir mi zannedersin?*" deyip küstahâne bir edâ ile elinde kemiği ovalayıp üfleyerek istihzâ etmek istemişti. Resûl-i Ekrem Efendimiz: "*Evet, Cenâb-ı Hak bunu evvelemirde yarattığı gibi diriltir; seni de Cehennem'e koyup azâb eder.*" buyurmuştur.

Devr-i İslâm hulûl ettikten sonra Resûl-i Ekrem ile Ashâb'ına en çok bunlar ezâ ve cefâ etmişlerdir. Ümeyye İbn-i Halef Resûl-i Ekrem'in hayâtına kasd etmiştir. Âs İbn-i Vâil'in Habbâb *radiya'llâhu anh*'e karşı küstahâne hareketi bu eserimizin (6) ıncı cildinde ve (974) üncü hadîsin terceme ve îzâhında geçmiştir. Muhâcimler arasında Habbâb Hazretlerinin de görülmesi, hattâ Abdurrahmân İbn-i Avf'in ayağını yaralıyacak derecede fa'âl bulunması en haklı ve meşrû' bir ahz-i intikāmın parlak bir tecellîsidir.

Bilâl-i Habeşî Hazretlerinin : işte Ümeyye İbn-i Halef, yakalayın, aman vermeyin!. Şâyet bu habîs bu def'a ölümden yakasını kurtarırsa benim için hakk-ı hayat yoktur, diye önayak olarak Ensâr'ı harekete getirmesi, önüç sene Mekke'de çekilen gûnâ-gûn azâb ve işkencelerin en parlak bir ahz-i sâr'i ve azîzün zü'n-tikām tarafından mev'ûd olan zaferin şâheser bir tecellîsidir. Yukarıda bir hadîsin îzâhında tafsîl edildiği üzere bu Ümeyye İbn-i Halef günün en sıcak zamânında kızgın kumluk bir zemîn üzerine arka üzerine yatırır, göğsüne iri bir kaya parçası koyarak saatlerce harâret-i şemse karşı bırakırdı. Arada sırada Muhammed'in dînini bırak, ben de seni bırakayım; der idi. Bilâl Hazretleri ise bilâ-fütûr : *(Allah birdir, Allah birdir)* diye mukābele ederdi.

İbn-i Hişâm'ın Ümeyye'nin oğlu Alî de Ammâr İbn-i Yâsir tarafından katledilmiştir, diye rivâyeti de intikām-ı ilâhînin tam ve kâmil tecellîsini îfâde eder. Hazret-i Ammâr ile ebeveyninin ne işkenceler çektiklerini ve ebeveyninin İslâmiyet uğrunda nasıl terk-i hayât ettikleri yukarıda işâret ettiğimiz hadîste îzâh etmiştik.

Buhârî'nin bu rivâyetine göre, Abdurrahmân İbn-i Avf Hazretlerinin câhiliyet devrindeki ismi Abd İbn-i Amr'dir. Bâzı ehl-i rivâyet de kable'l-İslâm isminin Abdü'l-Kâ'be olduğunu ve şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonra taraf-ı Risâlet-Penâhî'den Abdurrahmân tesmiye buyurulduğunu rivâyet etmişlerdir.

Rahmân ism-i şerîfine karşı Ümeyye tarafından izhâr olunan bu mükâbere de şübhesiz hamiyyet-i câhiliyyede en müessir bir âmil

idi. Bunun bir örneği de Hudeybiye müsalâha-nâmesi'nin tanzîmi sırasında görülmüştür. Müsâlâha-nâme'nin baş tarafına taraf-ı Risâlet-Penâhî'den yazdırılan *(Bismi'llâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm)* cümle-i şerîfesine Kureyş hey'et-i murahhasası reîsi Süheyl İbn-i Amr tarafından i'tirâz edilmiş ve *(Bismike'llâhümme)* yazılması teklîf edilmiştir.

Abdurrahmân İbn-i Avf ki, Aşere-i Mübeşere'den kadîmü'l-İslâm bir zâttır. Bilâl, Habbâb, Ammâr *radiya'llâhu anhüm*'ün bu Ümeyye İbn-i Halef ile emsâlinden ne derece işkencelere ma'rûz oldukları ma'lûmu iken bu kadar sıyânetkâr olmasının sâikı ahde vefâ ve haslet-i necîbesidir. Bu hadîsten müstefâd olan âlî hükümlerden birisi, bu merdlik şiârıdır. Abdurrahmân İbn-i Avf Hazretleri Mekke'de iken Ümeyye ile aralarında sıkı bir dostluk vardı. Bu hadîsin bir rivâyet tarîkında bildirildiğine göre, Bedir gecesi Abdurrahmân İbn-i Avf harb zırhiyle meşgûl olduğu sırada Ümeyye ile oğlu Alî gelerek : Ey abd-i ilâh, bizimle meşgûl olman ve bizi sıyânet etmen, bu zırhtan hayırlıdır, diye hamiyetini tahrîk etmişler. Bu baba oğulun ellerinden tutup dağa götürürken Hazret-i Bilâl rastlamış, onları mukadder akıbetlerine erdirmiştir.

Diğer taraftan Bilâl, Habbâb, Ammâr gibi zevâtın Abdurrahmân'ın emânetini hiçe saymalarının sebebini beyân eden Şârih Aynî, Bedir günü, Kureyş için emân olmadığını bildiriyor.

Bu hadîsten müstefâd olan bir hüküm de mezâlimden intikâmın ve tecâvüze misliyle mukâbelenin cevâzıdır ki, İslâmiyet'in insanlık şeref-ü i'tibârını bi'l-vücûh sıyânete ma'tûf olan bu ulvî şiârı sâyesinde müslümanlar muhâsımlarına galebe etmişler, hiç bir vâkıada muhâliflerine meskenetle boyun eğmemişlerdir.

Bu hadîsin sebeb-i sevkı Abdurrahmân İbn-i Avf'in dârü'l-küfürde bulunan Ümeyye İbn-i Halef'e vekâlet vermesidir. Dârü'l-küfür'deki bir kâfirin müslüman tarafından tevkîli câiz olunca dârü'l-İslâm'da müste'men olan bir kâfiri tevkîli bitarîkı'l-evlâ câiz ve sahîh olur.

1039. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلاً أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَقَاضَاهُ فَأَغْلَظَ فَهَمَّ بِهِ أَصْحَابُهُ فَقَالَ

رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ ٱلْحَقِّ مَقَالاً
ثُمَّ قَالَ أَعْطُوهُ سِنّاً مِثْلَ سِنِّهِ قَالُوا يَا رَسُولَ ٱللهِ لَا نَجِدُ
إِلَّا أَمْثَلَ مِنْ سِنِّهِ فَقَالَ أَعْطُوهُ فَإِنَّ خَيْرَكُمْ أَحْسَنُكُمْ قَضَآءً.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre (bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (muayyen bir yaşta) matlûbı (olan bir devesi) ni istemek üzere (bedevî) birisi gelmişti. Ve (bedevîlik âdeti üzere) talebinde huşûnet göstermişti. Ashâb-ı Nebî bu bedevîye (kavlen veya fi'len) haddini bildirmek istemişlerse de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Bu adamı bırakınız (, dokunmayınız!) Her sâhib-i hakkın (edeb dâiresinde) hakk-ı talebi vardır, buyurmuş, sonra da :

— Devesi yaşta bir deve veriniz! di (ye emr et) miş. Ashâb-ı Kirâm :

— Yâ Resûla'llāh! O yaşta deve bulamıyoruz, ancak onun devesinden daha değerli bir yaşta vardır, demişlerdir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Bunu veriniz!. Sizin en hayırlınız borç verimi en güzel olanınızdır, buyurmuştur.

İZÂHI

Râvîler, Rivâyetler :

Buhârî bu Ebû Hüreyre hadîsini, burada iki tarîk ve iki metin ile rivâyet etmiştir. Müellif Zebîdî merhûm bunlardan mufassal olan metni ihtiyâr etmiştir. Fakat bu metinde de taleb edilen borcun

neden ibâret olduğu sarâhaten zikredilmemiştir. Bunun muayyen bir sindeki bir deve olduğu, hadîsin alt tarafından delâleten müstefâd oluyor. Hadîsin diğer kısa metninde de bu cihet musarrah bulunduğundan tercememizde bu muhtasar metindeki ziyâdelerden istifâde ederek kavis içinde gösterdik.

Buhârî buradan başka bu hadîsi, *Sahîh*'inin Istikrâz, Hibe, tekrar Vekâlet bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim ile Nesâî'nin Büyû' ile İbn-i Mâce'nin de Ahkâm bahislerinde rivâyetleri vardır.

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı : *(Şâhidin ve gāibin vekâleti câizdir)* sûretindedir. Hâzırın şahâdeti bu hadîsin sarâhatinden müstefâd olmakla berâber gāibin vekâletine delâleti kāsır bulunduğundan bu noksânı telâfî için Buhârî, Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llāhu anhumâ*'nın vekîl-i umûru olan gıyâbındaki adamına küçük, büyük bütün âilesi halkının sadaka-i fıtırlarını vermesini yazdığını ta'lîkan rivâyet ediyor[1]. Şârih Kirmânî: hem hâzırı, hem gāibi tevkîlin cevâzı Ebû Hüreyre hadîsinden de müstefâd oluyor, diyor. Hadîsin hâzıra hitâb ve hâzırı tevkîle delâleti bi-hasebi'l-örftür. Fakat karâin-i hal, hâzır, gāib vükelâ-yi Resûl *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den ale'l-infirâd her birisine şâmildir, diye müddeâsını te'yîd ediyor.

Şârih Kirmânî mektûb yazan Abdullāh'ın Abdullāh İbn-i Ömer İbn-i Hattâb olduğunu bildirmiştir. *Buhârî* nüshalarının bâzısında vâv ile Amr. Bâzısında vavsız olarak Ömer meşhûdumuz olmuştur, diyor. Ve Abdullāh İbn-i Ömer nüshasını tercîh ediyor.

Bu muallâk rivâyetin aşağıda not olarak kaydedttiğimiz metnine bakıldığında (kahraman) kelimesi bir lûgat-i garîbe olarak görülecektir. Ve hakîkaten bu bir lûgat-i Fârisîyedir. Kişinin kazâ-yi havâyicini ikāmeye me'mûr hâdimidir. Biz bunu lisânımızda daha müteâref olan vekîl-i umûr, diye terceme ettik.

Buhârî'nin bu ta'lîkından iki hükmü fıkhî müstefâd oluyor : 1) Hâzırın gāibi tevkîlinin cevâzı ki, bunu aşağıda tedkîk edeceğiz. 2) Kişinin küçük, büyük bütün âile halkından sadaka-i fıtır vermesinin

[1] وكتب عبد الله بن عمرو بن العاص الى قهرمانه و هو غائب عنه ان يزكى عن أهله الصغير و الكبير [رواه البخارى معلقا].

vüçûbu ki, bunu da bu eserimizin beşinci cildinde sadaka-i fıtır bahsinde bütün tafsîlâtiyle îzâh ettik.

Buhârî şârihleri devenin yaşına göre aldığı isimleri de bildirmektelerse de biz bunu da eserimizin beşinci cildini teşkîl eden Zekât bahsinde en vâzıh bir şekilde bildirmiş bulunuyoruz. Oraya mürâcaat olunsun.

Tekāzi-i deyn için Resûl-i Ekrem'e karşı Ashâb-ı Kirâm'ı hiddet ve harekete getirecek derecede gılzat gösteren alacaklının Yehûdî veyâhud Müslim olduğunu tedkîk eden şârih Kastalânî Müslim olsa bile bu mutâlebedeki şiddetin derecesi küfrü mûcib bir derecede olmadığını kabûl ederek bunun bedevî Arabların âdeti vechile huşûnetten ibâret olduğuna Ahmed İbn-i Hanbel'in, Abdü'r-Rezzâk'ın Süfyân'dan gelen rivâyetleriyle istidlâl etmektedir. Bu rivâyette Buhârî'nin (أن رجلا أتى النبي) tahrîci bedelinde (جاء أعرابي يتقاضى النبي) zikr edilmiştir ki, biz de bu rivâyete istinâd ederek bu haşîn adamın bedevî olduğuna ve bedevî örfüne göre kabalık gösterdiğine tercemede işâret ettik.

Bu hadîsten müstefâd olan fıkhî hükümler : Bu hükümlerden birisi hâzır ve hâl-i sıhhatte olan kimsenin âheri tevkîlinin cevâzıdır ki, âmme-i fukahânın kavlidir. İbn-i Ebî Leylâ'nın, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ebû Yûsüf ve Muhammed'in mezhebleri de budur. İmam Ebû Hanîfe de cevâza kāil olmuştur. Şu kadar ki, Ebû Hanîfe müvekkilin mahkemede huzûrunu ve bizzat cevab vermesini hasmın hakk-ı talebini kabûl etmiştir. Her vesîle ile İmam Ebû Hanîfe'nin ictihâdını tenkîd etmek i'tiyâdında bulunan sâhib-i *Tavzîh* bu mes'elede de : Ebû Hüreyre hadîsi Ebû Hanîfe'nin aleyhine hüccettir. Ebû Hanîfe'ye göre : "*Beldede hâzır ve sahîhü'l-beden bir kimsenin hasmı râzı olmadıkça, yâhud hastalık, üç günlük mesâfeye sefer gibi bir özre müstenid bulunmadıkça âheri tevkîli câiz değildir*" sûretinde bir garîbe ortaya koymuştur ki, bildirdiğimiz vechile İmam Ebû Hanîfe adem-i cevâza değil cevâza kāil olmuştur. Yalnız hasmın hakk-ı talebini tanımıştır. Bu ictihâd ile hadîs arasında nasıl bir münâfât vardır ki, hadîs İmam Ebû Hanîfe aleyhine hüccet olsun?. Hadîs-i şerîfte Resûl-i Ekrem'in gāib, marîz, müsâfir olmadığı halde Ashâb'ını edâ-yi deyne tevkîl buyurmaları, Ebû Hanîfe'nin hastalığı, seferi mâzeret olarak kabûlüne neden münâfî olsun? Hasmın hukūkunu sıyâneten onun tevkîle muvâfakatini şart

kılmasının nas ile ne alâkası vardır? Def'-i mefsedet için vaz' olunan bunca ahkâm-ı fıkhiyyeden hangi birisi nassa müstenidtir?. İmam Ebû Hanîfe bu ictihâdında zan olunduğu gibi yalnız da değildir. En sahîh ve mevsûk olan rivâyete göre, İbn-i Ebî Leylâ'nın mezhebi de böyledir.

Bir Tenbîh : Vekâlet bahsinde erkekle kadının, bâkirle seyyibin arasında hiç bir fark yoktur. Seyyib olsun, bâkir olsun, her kadın, erkeğin tâbi' olduğu vekâlet hükümlerine tâbi'dir. Bâzı Hanefîler çarşıya, pazara çıkmak i'tiyâdında olmıyan ev kadınları için tevkîli istihsân etmişlerdir.

Bu hadîsten müstefâd olan bir hüküm de istidânenin cevâzıdır. İhtiyâc hâlinde borç almanın cevâzında ulemâ arasında hiç bir ihtilâf sebketmemiştir.

Hayvan istikrâzının cevâzına da bu hadîs ile istidlâl edilmiştir. Kādî Iyâz hayvan olsun, ticâret metâı olsun, her şey'i istikrâz, cumhûru ulemâya göre câizdir, demiştir. İbn-i Abdü'l-Ber, zî-hayât istikrâzından yalnız câriye istikrâzının cumhûr tarafından istisnâ edildiğini bildiriyor.

Yalnız İbn-i Cerîr ile Dâvud-i Zâhirî câriye karzını da tecvîz etmişlerdir. Ebû Hanîfe, Kûfe fukahâsı, Süfyân-ı Sevrî, Hasan İbn-i Sâlih men' etmiştir ki, bu ictihâd Abdullāh İbn-i Mes'ûd, Huzeyfe, Abdurrahmân İbn-i Semure *radiya'llāhu anhüm*'den de mervîdir.

Bu hadîs-i şerîfte yüksek bir fazîlet-i ahlâkıyye de ta'lîm buyurulmuştur ki, müstekrizin te'diye-i deyn ederken mukrizine ikrâz ettiği şey'in cinsi, keyli, vezni, pahası cihetiyle efdalini vermesi ma'rûf ve bunu mukrizin alması halâl olduğudur. Çünkü Resûl-i Ekrem bu yolda te'diye-i deyn edilmesini (ahsen-i kazâ) ile tavsîf ederek mutlak sûrette medh-ü senâ buyurmuş ve hiç bir kayıt ile takyîd buyurmamıştır. Bu cihetle Şârih Aynî bu bâbta icmâ' vardır, diyor. Yalnız esnâ-yi istikrazda mukrizle müstakriz arasında böyle bir ziyâdenin verilmesi şart kılınmamış olmakla mukayyed olduğunu bildiriyor ki, bu da bi'l-icmâ' rîbâdır. Veresiyede meşrût olan ziyâdenin ribâ olduğunu bu cildin baş tarafında geçen Ribâ' bahsinde müteaddid Ahâdîs-i şerîfe ile îzâh etmiştik.

1040. عَنِ ٱلْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ
رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَامَ حِينَ جَآءَهُ وَفْدُ هَوَازِنَ
مُسْلِمِينَ فَسَأَلُوهُ أَنْ يَرُدَّ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَسَبْيَهُمْ فَقَالَ لَهُمْ
رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَحَبُّ ٱلْحَدِيثِ إِلَىَّ أَصْدَقُهُ
فَٱخْتَارُوا إِحْدَى ٱلطَّائِفَتَيْنِ إِمَّا ٱلسَّبْىَ وَإِمَّا ٱلْمَالَ وَ قَدْ كُنْتُ
ٱسْتَأْنَيْتُ بِكُمْ وَ قَدْ كَانَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
ٱنْتَظَرَهُمْ بِضْعَ عَشْرَةَ لَيْلَةً حِينَ قَفَلَ مِنَ ٱلطَّائِفِ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُمْ
أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَيْرُ رَادٍّ إِلَيْهِمْ إِلَّا
إِحْدَى ٱلطَّائِفَتَيْنِ قَالُوا فَإِنَّا نَخْتَارُ سَبْيَنَا فَقَامَ رَسُولُ ٱللّٰهِ
صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِى ٱلْمُسْلِمِينَ فَأَثْنٰى عَلَى ٱللّٰهِ تَعَالٰى بِمَا هُوَ
أَهْلُهُ ثُمَّ قَالَ أَمَّا بَعْدُ فَإِنَّ إِخْوَانَكُمْ هٰؤُلَاءِ قَدْ جَاؤُنَا تَائِبِينَ
وَإِنِّى قَدْ رَأَيْتُ أَنْ أَرُدَّ إِلَيْهِمْ سَبْيَهُمْ فَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ
يُطَيِّبَ بِذٰلِكَ فَلْيَفْعَلْ وَمَنْ أَحَبَّ مِنْكُمْ أَنْ يَكُونَ عَلٰى حَظِّهِ
حَتّٰى نُعْطِيَهُ إِيَّاهُ مِنْ أَوَّلِ مَا يُفِىٓءُ ٱللّٰهُ عَلَيْنَا فَلْيَفْعَلْ فَقَالَ ٱلنَّاسُ
قَدْ طَيَّبْنَا ذٰلِكَ لِرَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهُمْ فَقَالَ
رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّا لَا نَدْرِى مَنْ أَذِنَ مِنْكُمْ

فِي ذٰلِكَ مِمَّنْ لَمْ يَأْذَنْ فَارْجِعُوا حَتَّى يَرْفَعَ إِلَيْنَا عُرَفَاؤُكُمْ
أَمْرَكُمْ فَرَجَعَ ٱلنَّاسُ فَكَلَّمَهُمْ عُرَفَاؤُهُمْ ثُمَّ رَجَعُوا إِلَى
رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرُوهُ أَنَّهُمْ قَدْ طَيَّبُوا
وَأَذِنُوا .

TERCEMESİ

Misver İbn-i Mahreme *radiya'llāhu anhümā*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

(Huneyn seferinde) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e Hevâzin (kabîlesi) meb'usları müslüman olarak geldikleri ve Resûl-i Ekrem'den mallarının ve esirlerinin reddedilmesini istedikleri zaman Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunlara :

— Bana sözün en sevimlisi, en doğrusudur. Şimdi siz iki şıkkın birisini ihtiyâr ediniz : ya esîrinizi, ya malınızı. Ben siz (in vürûdunuz) e intizâr (en üserâ ve ganâimin taksîmini te'hîr) ettim, (gelmediniz!) buyurdu. Ve hakîkaten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Tâif'ten (Cirrâne'ye) [1] avdet buyurduğunda on bu kadar gece Hevâzin hey'etinin vürûduna intizâr etmişti. Hevâzin hey'eti nazarında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kendilerine ancak iki şıktan birisini iâde buyuracağı tebeyyün edince bunlar Resûl-i Ekrem'e :

— (Yâ Resûla'llāh!) Biz, esirlerimizin iâde buyurulmasını ihtiyâr ediyoruz, dediler. Bunun üzerine Resûlullāh

1 Bu kelime ayn'in sükûnu ve râ'nın tahfîfi ile meşhurdur. *Sîretü'l-Halebiyye*'de ehl-i hadîs arasında râ'nın teşdîdiyle meşhur bulunduğu bildirildiğinden bu sûretle zabt ettik. Lûgat kitablarında her iki sûret de mazbuttur.

salla'llāhu aleyhi ve sellem (musallâya gitti) müslümanlar arasında kalktı, (bir hutbe îrâd edip) Allāhu Teâlâ'yı lâyık olduğu sıfât-i kemâliye ile senâ etti. Sonra "*Emmâ ba'dü*" (fasl-ı hitâbiyle başlıyarak) :

— (Ashâbım!) Bu Hevâzin meb'usları kardeşleriniz kusurlarından rucû' ederek bize geldiler. Ben de (benim ve Abdülmuttalib oğullarının nasîbi olan) esirleri kendilerine iâde etmemi muvâfık buldum. Sizden her kim, esirlerini bu sûretle (meccânî vererek) kardeşlerinizin gönlünü hoş etmeği severse bunu yapsın!. Sizden her kim kendi hissesi üzerine (bağlı) kalmak, (ıvazsız vermemek) arzu ederse (bu bedeli) ona biz, Allāhu Teâlâ'nın bize ihsân edeceği ilk ganîmet malından veririz. Bu kanâatle o da böyle yapsın!, buyurdu. Bunun üzerine halk (bir ağızdan) :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in hatırı için Hevâzin reislerine esirlerini vermekle mutayyeb oluruz, di (ye bağrış) tılar. Bu (gulgule) nin sonunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Şimdi biz, sizden esîrini vermeğe rızâsı olan kimseleri, rızâsı olmıyanlardan bile (rek ayırd ede) miyoruz. Haydi siz gidiniz de bize emr-i muvâfakatinizi iş bilir nukabânız arz etsin! buyurdu. Halk (yerlerine) çekildiler. Urefâ-yi kabâil, kabîleleri halkıyle görüştüler. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geri gelip her biri kavminin esirleri iâdeden memnûn olduklarını ve Resûl-i Ekrem'e izin verdiklerini bildirdiler.

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER : Bu Misver hadîsini Buhârî böylece Hums, Megāzî, Itk, Hibe, bahislerinde de tahrîc etmiştir. Bilhassa Hibe ile Megāzî'nin müteaddid yerlerinde rivâyet edildiğinden *Sahîh-i Buhârî*'nin sekiz, on yerinde rivâyeti tekerrür etmiştir. Ebû

Dâvud Cihad'ta, Nesâî de Siyer bahsinde rivâyet etmişlerdir. Nesâî'nin rivâyeti muhtasardır.

Bu hadîste harbî ve siyâsî, hattâ ictimâî ve ahlâkî bakımlardan hâiz-i ehemmiyet ve pek ziyâde mûcib-i istibsâr bir vâkıanın yalnız bir safhasına temâs edilmiş bulunduğundan ileride Siyer ve Magāzî'de îzâh edeceğimiz bu vâkıanın burada yalnız hadîsin anlaşılmasına medâr olabilecek bir hulâsasını bildirmekle iktifâ edeceğiz.

Hadîste mevzûu-bahs olan emvâl-i ganâim ve üserâ, Huneyn gazâsında alınan Hevâzin esirleri ve ganîmetleridir. Hevâzin rüesâsı muhârib kuvvetleri teşcî ve tehyîc için sahne-i harbe bütün kadınlarını, çocuklarını ve mallarını da berâberlerinde getirdiklerinden emvâl-i ganâimin ve üserânın mikdar ve adedi mühim bir yekûna bâliğ olmuştur. Siyer müelliflerinin bildirdikleri rakamlara göre esirlerin yekûnu (6.000) e bâliğ oluyordu. (24.000) deve, (40.000) davar, (4.000) okıyye gümüş iğtinâm edilmişti.

Harp sâhası olan Huneyn : Mekke'ye üç mil mesâfede ve Mekke ile Tâif arasında bir vâdîdir. Arab'ın meşhur panayırlarından birisi olan *(Zü'l-Mecâz)*, Huneyn'in eteğinde kurulduğundan ve burada çok kıymetli müşâareler, münâşedeler cereyân ettiğinden Arab Târîh-i edebiyâtında kendisinden bahsedilir. *Kur'ân-ı Kerim*'de zikr olunan *(Yevm-i Huneyn)*, Huneyn vâdîsinde cereyân eden harbin müsâdif bulunduğu sekizinci sene-i Hicriye Şavval'inin beşinci günüdür. Ve sene-i mezkûre Ramazan'ının yirmisine müsâdif olan feth-i Mekke gününden müahhardır. Bu harb Hevâzin ve Sekîf kabîlelerine karşı ihtiyâr edilmişti.

Harbin sebebi ve netîcesi : Mekke'nin fethi ile Kureyş'in hisâbı görülüp durulduğu halde İslâm'ın i'tilâsını bir türlü hazmedemiyen ve Arab'ın en cengâver iki kabîlesi bulunan Hevâzin ile Sekîf bir türlü azgınlıklarını ve İslâm'a karşı kin ve husûmetlerini bırakamıyorlardı. Kabâil arasında mütemâdiyen dolaşarak müslümanlar aleyhinde umûmî bir hareket hazırlamağa çalışmışlar, buna da muvaffak olmuşlardı. Mekke'nin fethi üzerine bu hareketin tesrîi lüzûmuna kanâat ederek kuvâ-yi umûmiyeleriyle, kadınlariyle çoluk çocuklariyle, emvâl ve mevâşîleriyle Huneyn'e gelip ahz-i mevkî etmişlerdi. Bahs-i mahsûsunda tafsîl olunacağı üzere cereyân eden muhârebe netîcesinde nâil-i zafer olan Resûl-i Ekrem, iğtinâm edilen emvâl ile üserânın Ciirrâne mevkiinde muhâfazasını emr edip

kendileri Huneyn'den kaçan ve Tâif'te tutunan düşmanı tâkib etmiş ve İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, yirmi küsur gün Tâif'i muhâsaradan sonra fethini sene-i âtiyeye te'hîr ederek Ciirrâne'ye maiyyetiyle avdet buyurmuştur[1].

ÜSERÂNIN İÂDESİ : Resûl-i Ekrem Ciirrâne'ye teşriflerinde on bu kadar gün Hevâzin Vefdinin esirlerini, mallarını aramak için bir hey'etin gelmesine intizâr ettiği halde kimse gelmemişti ki, Misver hadîsinde bahsedilen intizar budur.

Bu intizardan sonra Hevâzin esirlerinin vekilleri şefi'leri sıfatiyle bir hey'et-i meb'ûse geldi. Bunlar bu sırada şeref-i İslâm ile de müşerref olmuşlardı. Bu sebeble hadîste görüldüğü üzere bu hey'et Ashâb-ı Kirâm'a, taraf-ı Risâlet-Penâhî'den kardeşleriniz tavsîfiyle takdîm buyurulmuştur. Hey'etde Resûl-i Ekrem'in süt vâlidesi Halîme'-nin mensûb olduğu Benî Sa'd İbn-i Bekr kabîlesi de vardı. İbn-i Hişâm'ın *Siyer*'inde hâdisenin mâba'di Abdullāh İbn-i Amr'dan rivâyetle şöyle hikâye olunuyor :

— Yâ Resûla'llāh! Biz, asâlet ve aşîret sâhibiyiz. Bu gün bize, sizce hafî olmayıp ma'lûmunuz olan bir belâ isâbet etmiştir. Allāhu Teâlâ'nın size ihsan buyurduğu gibi lûtfen siz de bize kerem ve inâyet buyurunuz![2]. demişlerdi. Sonra Hevâzin'den bir zat söylemiş, daha sonra Benî Sa'd ricâlinden Züheyr İbn-i Sard söz alıp :

— Yâ Resûla'llāh! Esir kadınlar arasında süt teyzeleriniz ve süt halalarınız da vardır, demişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ya mallarını, yâhud esirlerini ihtiyâr etmelerini emr etmiş. Esirlerini ihtiyâr etmeleri üzerine de Resûl-i Ekrem bunlara :

— Bana ve Abdülmuttalib oğullarına düşen esirler sizindir, serbest bırakıyorum. Bütün esirlerin afvı için de cemâatle öğle namazı kıldığım sırada namazgâha geliniz! Ve kalkıp :

— Biz, çocuklarımız ve kadınlarımız hakkında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* vâsıtasiyle müslümanlardan müslümanlar

[1] İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem burada da müstesnâ bir şefkat izhâr etmiştir. Ashab'tan bir zât Resûl-i Ekrem'den Sakîf'e bed-düâ etmesini istemişti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ise : (اللهم اهد ثقيفا وائت بهم *Yâ Rab! Sakîfe hidâyet nasîb eyle onları bize getir!*) diye düâ buyurmuştur.

[2] ان وفد هوازن اتوا رسول الله صلى الله عليه و سلم وقد اسلموا فقالوا: يا رسول الله! انا اصل و عشيرة و قد اصابنا من البلاء مالم يخف عليك فامنن علينا من الله عليك [سيرت ابن هشام].

vâsıtasiyle de Resûlullāh'tan şefâat dileriz! deyiniz. Ben de sizin için isterim. Ve orada size esirlerinizi veririm! buyurdu. Resûl-i Ekrem öğle namazını kılınca rüesâ-i Hevâzin Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in ta'lîmi vechile arz-ı hâl ettiler. Sonra da Resûl-i Ekrem :

— Bana ve Benî Abdülmuttalib'e âid olan esirleri size bırakıyorum, şimdi bunlar serbesttir, buyurdu. Muhâcirîn de :

— Bizim hissemize düşen esirler de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in emrine tâbi'dir, dediler. Ensâr da ayni sûretle hareket ederek (6.000) esir nâil-i hürriyet ve serbestî olmakla Resûl-i Ekrem'in müstesnâ lûtf u semâhati bir anda bir bayram husûle getirmiştir.

ŞEYMÂ BİNT-İ HÂRİS ki, mürzia-i Nebevî cenâb-i Halîme'nin kızı, Resûl-i Ekrem'in süt hemşîresidir. Resûl-i Ekrem'den sinnen büyük olan ve Fahr-i Kâinât'ı tufûliyetinde kucağında gezdirip ninnileriyle uyutan Şeymâ, târihin garib bir cilvesi olarak şimdi Benî Sa'd esirleri arasında bulunuyordu. Üserâyı sevk edenler ana, baba günü diye tavsîf edilebilen böyle bir anda Şeymâ'ya da hürmetsizlik göstermişlerdi. Bundan müteessir olan Şeymâ muhâfızlarına karşı :

"تعلموا! والله انى لاخت صاحبكم من الرضاعة = *Muhafızlar! İyi biliniz ki, va'llāhi ben sizin Efendiniz'in süt kardeşiyim.*" demiş ve bunu işitenler derhal Şeymâ'yı Resûl-i Ekrem'in nezdine götürmüşlerdi. Resûl-i Ekrem, lede't-tahkîk süt kardeşini tanıyınca hemen ridâ-yi saâdetini yaymış, üstüne oturtmuş, hal, hatır sorup konuşmuş, sonra Resûl-i Ekrem :

— Arzu edersen yanımda kal; nazarımda, sen ikrâm ve ihtirâma lâyıksın!. Kavminin ve âilenin nezdine gitmek istersen oraya da gidebilirsin! buyurmuş. Şeymâ âilesi nezdine gitmek arzusunu göstermesi üzerine Resûl-i Ekrem bir çok hediyelerle i'zâz ve ikrâm ederek göndermiştir. Benî Sa'd arasında hâkim bir kanâate göre, Resûl-i Ekrem bu hediyeler arasında süt kardeşine Mekhûl isminde bir köle ile bir de câriye vermişti. Şeymâ bu köle ile câriyeyi evlendirmiş ve bunların nesli inkıtâa uğramayıp devâm etmiştir [*Sîret-i İbn-i Hişâm*].

HADÎSİN SEBEB-İ SEVKİ : Misver hadîsinin sebeb-i sevkini, hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de unvân-ı bâbından öğreniyoruz. Bu unvân :

(Bir kimse bir kavmin vekîline veya şefîine bir şey hibe ederse, bu hibe câizdir, sahîh ve mu'teberdir) sûretindedir. Buhârî bu cevaz hükmüne delîl olarak Hevâzin hey'et-i meb'ûsesi ki, esirlerinin iâdesi ricâsiyle Resûl-i Ekrem'e kavminin vekilleri, şefî'leri olarak geldiklerini ve taraf-ı Risâlet-Penâhî'den de hey'etin şefâati kabul buyurulup üserâdan kendi hissesine isâbet edenleri vükelâ-yi Hevâzin'e red ve hibe ettiklerini rivâyet etmiştir ki, hadîsin sebeb-i sevkidir.

Misver hadîsinde Huneyn harbinin yalnız üserânın red ve iâdesine dâir olan kısmı rivâyet edilip taksîm-i ganâim ciheti zikr edilmemiş bulunduğundan buraya kadar devâm eden îzâhımızla iktifâ edilebilirse de bu harbin taksîm-i ganâime âid olan kısmı da İslâm târihinin mûcib-i i'tibâr bir kısmını teşkîl ettiğinden bu ciheti de mümkün mertebe ihtisâr ederek arzetmek isteriz.

Ganâimin Taksîmi : ganîmet mallarının taksîmi üserânın ashâbına iâdesinden evvel midir, yoksa sonra mıdır? Ehl-i haber bu hususta ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı evvelâ emvâl-i ganâim taksîm, sonra üserâ iâde edilmiştir. demiştir. Fakat İbn-i İshak üserânın iâdesi, mâl-i ganîmetin taksîminden evveldir, diyor ve şöyle rivâyet ediyor :

Resûl-i Ekrem esirleri sâhiblerine iâde buyurduktan sonra râhilesine bindiği sırada bâzı kimselerin :

— Yâ Resûla'llāh! Bizim de deveden, davardan fey'imizi veriniz! diye sabırsızlık gösterdiklerine şâhid oldu. Bundan müteessir olsalar gerek ki, bunlara karşı îrâd buyurdukları vecîz bir hitâbesinde :

— Niçin sabırsızlanıyorsunuz? Ganîmet mevâşîsi şu Tihâme'nin ağaçları sayısınca bile olsa dağıtacağım. Bana kimse yalan, buhl, cebânet isnâd edemez, deyip deveden bir tüy kopararak ve iki parmağı arasına alıp halka irâe ederek :

— Ey nâs! Va'llāhi sizin ganîmetinizden değil bir deve, bir deve tüyü ile bile alâkadar değilim. Aldığım beşte bir sehim de beytülmâle ve bu sûretle sizin fakirlerinize âidtir. Şimdi emrediyorum. Yedinde ganîmet malı olanlar iğneden ipliğe kadar iâde etsinler[1].

---

[1] Zeyd İbn-i Eslem'in babasından rivâyetine göre, Akîl İbn-i Ebî Tâlib Huneyn günü muhârebeden sonra haremi Şeybe İbn-i Rebîa kızı Fâtıme'nin yanına geldiğinde : harb meydanından geliyorsun! Müşriklerden ne iğtinâm ettinse göster bakayım? demiş. Akîl de cevâben : bir iğne, elbîseni dikersin, al! diye vermiş. Sonra Resûl-i Ekrem'in bu nutku üzerine hemen Akîl dönüp hareminden iğneyi alarak getirip ganîmet malları arasına koymuş [*Sîret-i İbn-i Hişâm*].

İyi biliniz ki, ganîmet malına hiyânet, Kıyâmet gününde sâhibi için ârdır, nârdır, buyurup cem' edilen ganîmet malı taksîm edilmiştir.

GANÂİMİN SÛRET-İ TAKSÎMİ : Bu muhârebede ganâimin sûret-i taksîmi de şâyân-ı i'tibâr bir husûsiyet arz eder. Bu da *(Müellefe-i Kulûb)* a pek çok hisse verilmesi ve bunun sebeb ve hikmeti anlaşılmadan şikâyeti mûcib olmasıdır. Mekke'nin fethi üzerine Mekke rüesâsından bir çokları İslâmiyet'i kabûl etmekle berâber henüz gönüllerine İslâm sevgi ve saygısı yerleşmemişti. Hâlâ mütereddid bir vaziyette bulunuyorlardı. Müslümanlığa pamuk ipliği ile bağlanmış olan bu rüesânın râbıtasını takviye etmek gerekti. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Müellefe-i Kulûb nâmı verilen bu kimseler bu maksadla masârif-i zekât meyânına idhâl edilmişlerdir ki, bu eserimizin beşinci cildinde bunlar hakkında hayli îzâhat vermiştik.

Resûl-i Ekrem rüesâ-yi Kureyş'ten şunlara yüzer deve verdi : Ebû Süfyân İbn-i Harb, oğlu Muâviye, Hakîm İbn-i Hizâm, Nadr İbn-i Hâris, Hâris İbn-i Hişâm, Süheyl İbn-i Amr, Huveytib İbn-i Abdi'l-Uzzâ, Alâ-i Sakafî, Uyeyne İbn-i Hısn, Akra' İbn-i Hâbis, Mâlik İbn-i Avf, Safvân İbn-i Ümeyye.

Birtakım rüesâya yüzden az, fakat elliden fazla deve verilmişti ki, Mahreme İbn-i Nevfel, Umeyr İbn-i Vehb, Hişâm İbn-i Amr bunlardandır.

Üçüncü derecedeki rüesâya, ellişer deve verilmişti ki, Adiy İbn-i Kays, Saîd İbn-i Yerbû' da bunlardandır[1].

Askerlere dörder deve, kırkar davar, süvârîlere de on ikişer deve, yüz yirmişer davar isâbet etmişti. Binâenaleyh bu taksimden en çok istifâde edenler Mekkelilerden yeni müslüman olanlardı.

BU TAKSÎM HAKKINDA ŞİKÂYETLER : Bu taksîmin iç yüzündeki gâye-i siyâsiyeyi kavrayamıyan bâzı kimselerin sadâ-yi şikâyetleri duyulmağa başladı. Bunlar arasında Abbâs İbn-i Mirdas gibi şâirler bulunduğu gibi Zü'l-Huveysıra gibi avam takımı da vardı. Gerçi bunlar o kadar hâiz-i ehemmiyet değildi. Fakat mühim olanı Ensâr'ın şikâyeti idi. Ensâr : artık Resûlullâh kavmine erişti, diyorlardı. Hassân İbn-i Sâbit gibi bir şâir-i Nebevî bile *Sîret-i İbn-i Hişam*'da muharrer uzun bir şiir inşâdiyle izhâr-ı telehhüf etmişti.

[1] İbn-i Hişâm'ın *Sîret*'inde daha mufassal bir tevzî listesi varsa da bu kadarını kâfî addediyoruz.

İbn-i Hişâm'ın Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Ensâr nâmına arz-ı şikâyet için Sa'd İbn-i Ubâde *radiya'llāhu anh* huzûr-ı Risâlet'e varmış ve :

— Yâ Resûla'llāh! Ensar emvâl-i ganâimin bu sûretle taksîminden dolayı zât-i Risâlet-Penâhîlerine karşı gönüllerinde teessür duymuşlardır. Ganîmet malını Resûl-i Ekrem kendi kavmi arasında bol bol dağıttı, kavm-i Arab'a büyük atiyyeler verdi de Ensâr'a bir şey vermedi, diyorlar diye Ensâr'ın bu husustaki hissiyâtına tercemân olmuştu. Resûl-i Ekrem Sa'd İbn-i Ubâde'ye :

— Ey Sa'd, sen de bu fikirde misin? diye sordu. Sa'd İbn-i Ubâde kemâl-i nezâketle :

— Yâ Resûla'llāh! (ما انا الا من قومي = *Ben de kavmimden bir ferd olmaktan başka bir şey değilim)* diye son derece edîbâne bir cevab verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Öyle ise haydi kavmini şu hazîrede topla! diye emretti. Hazret-i Sa'd Huzûr-ı Saâdet'ten çıkıp Ensâr'ı orada topladı. Muhâcirlerden bâzı kimseler gelmişlerdi. Bunları da içeri aldı. Başka gelenleri kabûl etmedi. Sonra Huzûru Saâdet'e gelip :

— Yâ Resûla'llāh! Ensâr toplandı. Teşrîfinize muntazırdır, diye haber verdi. Resûl-i Ekrem de hemen kalkıp geldi. Ve bervech-i âtî en heyecanlı hitâbelerinden birisini îrâd buyurdu :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Allāhu Teâlâ'ya hamd-ü senâdan sonra :

— Ey Ensâr cemâati! Hakkımda gönlünüzde duyduğunuz teessürü işittim. Siz dalâlet içinde iken ben size gelmiş değil miyim ve benim vâsıtamla Allāh'ın hidâyeti erişmiş değil midir? Siz fakîr iken benim hicretimle Allah sizi iğnâ etmedi mi? Aranızdaki buğz u adâvet sizi kemirirken, kudûmumla Allah kalblerinizi birleştirmedi mi? buyurdu. Ensar bu süâlleri :

— Evet Allah ve Resûlullāh'ın üzerimizdeki minnet ve şükrânı daha âlîdir, diye tasdîk ve tasvîb eylediler. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Siz benim süâllerime şöyle cevab verseydiniz, daha doğru söylemiş ve tarafımdan daha ziyâde tasdîk edilirdiniz! Siz bana :

— Ey Muhammed, herkes sana yalancı derken sen aramıza geldin. Biz, sarsılmaz bir kanâatle senin nübüvvetine inandık!. Herkes seni terk ettiği sırada biz sana müzâheret ettik!; Seni vatanından

koğdukları zaman seni yurdumuza sığındırıp evimize konukladık. Sen bize fakir geldin, biz sana yardım ettik!, deseydiniz, ben de çok doğru söylüyorsunuz! derdim. Ey Ensâr cemâati! Birtakım kimselerin kalblerini te'lîf ile müslüman olmaları için verdiğim ve müslümanlığınızın kuvvet ve kemâline güvenerek sizi mahrûm ettiğim ehemmiyetsiz dünyâ metâından dolayı canınız mı sıkıldı, nefsinizde bir endîşe mi buldunuz?

Nâs aldıkları develerle, koyunlarla evlerine dönerken siz de Resûlullāh ile yurdunuza dönmek istemez misiniz ey cemâat-i Ensâr?. Muhammed'in hayâtı yed-i kudretinde olan Allāh'a yemîn ederim ki, eğer hicret fazîleti olmasaydı, muhakkak ben Ensâr'dan bir ferd olmak isterdim. Halk bir vâdîye yönelse, Ensâr da bir vâdîye sülûk edip gitse, hiç şübhesiz ben de Ensâr vâdîsine yönelirdim. Allāh'ım, Sen Ensâr'a, Ensâr'ın evlâdına, evlâdının evlâdına rahmet eyle! buyurdu.

Bu müheyyic hutbe-i Nebevî üzerine Ensâr hüngür hüngür ağlıyordu. Sakallarını göz yaşları ıslatıyordu. Ve bir ağızdan :

— Biz kısmet ve vesîle-i hazz-ü meserret olarak Resûlullāh'ı isteriz! diye bağrıştılar. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* mekânına döndü, Ensâr da dağıldı.

İbn-i Hişâm'ın rivâyet-kerdesi olan bu Ebû Sâid-i Hudrî hadîsini Buhârî de *Sahîh*'inde Menâkıb-ı Ensâr bahsinde muhtasar sûrette Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet etmiştir[1].

ŞÂHESER BİR SEMÂHAT-İ NEBEVİYYE : İslâm târihi Huneyn vakāyii arasında Resûl-i zî-Şânımızın târîh-i âlemde benzeri görülemiyen müstesnâ bir afvını ve bir ihsân ve âtıfetini daha kayd eder ki, bu da düşmanın en genç ve en âteşîn başkumandanı olan ve Arab'ın kudretli şâirlerinden birisi bulunan Mâlik İbn-i Avf'e âidtir[2].

---

[1] عن انس رضى الله عنه يقول : قالت الانصار يوم فتح مكة و اعطى قريشا : و الله ان هذا لهو العجب ان سيوفنا تقطر من دماء قريش و غنائمنا ترد عليهم فبلغ ذلك النبى صلى الله عليه وسلم . فدعا الانصار. قال فقال : ما الذى بلغنى عنكم. وكانوا لا يكذبون ، فقالوا هو الذى بلغك. قال : أولا ترضون ان يرجع الناس بالغنائم إلى بيوتهم وترجعون برسول الله صلى الله عليه و سلم إلى بيوتكم . لو سلكت الانصار واديا اوشعبا لسلكت وادى الانصار او شعبهم. ولو لا الهجرة لكنت امرأ من الانصار [رواه البخارى فى فضائل الانصار].

[2] Huneyn harbinde muhâlif ordu bàşkumandanlığı Arab'ın meşhur şâirlerinden (Düreyd İbni's-Sımme) ye verilmiş ise de bu zât yüz yaşında bir ihtiyar olmakla-fi'len kumandanlık mevkiinde Mâlik İbn-i Avf bulunuyordu.

Hevâzin hey'et-i meb'ûsesi Huzûr-ı Risâlet'e geldiğinde Resûl-i Ekrem bunlardan Mâlik İbn-i Avf'in nerede bulunduğunu sormuştu. Bunlar da Tâif'te Benî Sakîf'in yanında bulunduğunu söylemeleri üzerine Resûl-i Ekrem :

— Mâlik'e haber veriniz, eğer müslüman olup gelirse, kendisine malını ve esir âilesini iâde, fazla olarak da yüz deve ihsân ederim, buyurmuştu. Bu müjdeyi haber alan Mâlik, Benî Sakîf'in mümâneatinden korkarak gece atına binip kaçmış ve Resûl-i Ekrem Ciirrâne veya Mekke'de iken dehâlet ve arz-ı İslâmiyet ile mev'ûd olan afv-ü âtıfete nâil olmuştur. Bundan başka kavmine âmil ve vâli ta'yîn olunmak gibi âlü'l-âl bir lûtfa da nâil olan Mâlik İbn-i Avf *radiya'llāhu anh* devr-i İslâm'da da pek çok hizmetler etmiştir. Bu müstesnâ hâtırayı da şu beyitlerle canlandırmıştır :

ما ان رأيت و لا سمعت بمثله — فى الناس كلهم بمثل محمد
اوفى و اعطى للجزيل اذا اجتدى — و متى يشأ يخبرك عما فى غد

Bütün insanlar arasında Muhammed'in ne benzerini gördüm, ne de işittim. O Peygamber-i âlî-şân'dan bir atıyye istenildi mi, onu çok fazlasiyle verir. Yine memdûhum dilerse yarının vukūâtından da sana haber verir, demektir.

Eş'âr ve Kasâid Tûfânı : Mekke'nin fethi ve Huneyn zaferi üzerine Cezîretü'l-Arab dâhilinde fütûhât-i İslâmiye gāye-i kemâline ermiş bulunuyordu. Bilâ-istisnâ bütün kabâil fevc fevc gelip müslümân olmuşlardı. Güzîde bütün Arab şâirleri bu mes'ûd hâdiseyi şiirleriyle yaşatmak için müsâbaka edercesine şiirler, kasîdeler söylemişlerdir. Siyer kitabları bunlarla doludur. Bunlar arasında Huneyn zaferini müteâkip bir İslâm kadınının söylediği şu iki mısrâı nakl ederek bu îzâhımıza nihâyet veriyoruz :

غلبت خيل الله خيل اللات — وخيله احق بالثبات

Ey Allāh'ın Fârisi, sen (Lât) ın süvârîsine gālib oldun. Elbette müdâfi-i hak, sebat ve zafere daha müstehaktır, demektir.

Bu beyti İbn-i İshak (قد غلبت) diye rivâyet etmiştir. Fakat İbn-i Hişâm : şiir hakkında rivâyetine i'timâd edilen bâzı ehl-i ilim bana bu şiiri edattan mücerred olarak rivâyet etti, diyor ki, veznin muktezâsı da budur. Ve (tâ) hitab خيل الله münâdâ üzerine mansubtur, harf-i nidâ mahzuftur.

1041. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ وَكَّلَنِي رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ فَأَتَانِي آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ ٱلطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ وَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَيَّ عِيَالٌ وَلِي حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ قَالَ فَخَلَّيْتُ عَنْهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ ٱلْبَارِحَةَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالاً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ قَالَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ سَيَعُودُ فَرَصَدْتُهُ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ ٱلطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ دَعْنِي فَإِنِّي مُحْتَاجٌ وَعَلَيَّ عِيَالٌ لَا أَعُودُ فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ لِي رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ قُلْتُ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالاً فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ قَالَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ فَرَصَدْتُهُ ٱلثَّالِثَةَ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ ٱلطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لَأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

وَ هٰذَا آخِرُ ثَلاثِ مَرَّاتٍ أَنَّكَ تَزْعُمُ لاٰ تَعُودُ ثُمَّ تَعُودُ قَالَ
دَعْنِى أُعَلِّمْكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ ٱللّٰهُ بِهَا قُلْتُ مَا هُنَّ قَالَ إِذَا
أَوَيْتَ إِلٰى فِرَاشِكَ فَٱقْرَأْ آيَةَ ٱلْكُرْسِىِّ [أَللّٰهُ لاٰ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلْحَىُّ
ٱلْقَيُّومُ] حَتّٰى تَخْتِمَ ٱلْآيَةَ فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ ٱللّٰهِ حَافِظٌ
وَ لاٰ يَقْرَبَكَ شَيْطَانٌ حَتّٰى تُصْبِحَ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ
فَقَالَ لِى رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ ٱلْبَارِحَةَ
فَقُلْتُ يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ زَعَمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِى كَلِمَاتٍ يَنْفَعُنِى ٱللّٰهُ بِهَا
فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ قَالَ مَا هِىَ قُلْتُ قَالَ لِى إِذَا أَوَيْتَ إِلٰى فِرَاشِكَ
فَٱقْرَأْ آيَةَ ٱلْكُرْسِىِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتّٰى تَخْتِمَ ٱلْآيَةَ [أَللّٰهُ لاٰ إِلٰهَ إِلَّا
هُوَ ٱلْحَىُّ ٱلْقَيُّومُ] وَ قَالَ لِى لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ ٱللّٰهِ حَافِظٌ وَ لاٰ
يَقْرَبَكَ ٱلشَّيْطَانُ حَتّٰى تُصْبِحَ وَ كَانُوا أَحْرَصَ شَيْءٍ عَلَى ٱلْخَيْرِ
فَقَالَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ
كَذُوبٌ تَعْلَمُ مَنْ تُخَاطِبُ مُنْذُ ثَلاَثِ لَيَالٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ قُلْتُ
لاٰ قَالَ ذَاكَ شَيْطَانٌ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* beni Ramazan zekâtını muhâfazaya tevkil buyurmuştu. (Bir gece) bana birisi geldi. Sadaka Hurmasından avuçlamağa başladı. Bunu yakaladım ve : seni elbette Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e götürürüm, dedim. O da : ben muhtâcım, üzerimde de bana son derece muhtâc âile (min nafakası) vardır, dedi. Ben de onu salıverdim. Sabahleyin Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem:*

— Ey Ebû Hüreyre! Dün gece esirin ne işledi? di (ye sor) du. Ben de :

— Yâ Resûla'llâh! İhtiyâcının şiddetinden, âilesinin kesretinden şikâyet etti. Ben de ona merhamet edip salıverdim, dedim. Resûl-i Ekrem :

— Fakat o sana yalan söylemiştir, yakında yine gelir, buyurdu. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yakında yine gelir, buyurduğu için bunun geleceğini biliyordum da ona intizâr etmiştim. (geldi,) ve hurmadan avuçlamağa başladı. Bunu yakaladım ve seni elbette Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e götürürüm! dedim. O : beni bırak! Ben muhtâcım, üzerimde büyük bir âile (yükü) vardır. Bir daha gelmem, dedi. Ben de merhamet edip salıverdim. Sabaha eriştiğimde Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bana : Ey Ebû Hüreyre! Dün gece esîrin ne işledi? buyurdu. Ben de : Yâ Resûla'llâh! Şiddetli ihtiyâcından ve âilesinin kesretinden şikâyet etti. Ben de salıverdim, dedim. Resûl-i Ekrem : Fakat o, sana yalan söylemiştir, yakında yine gelir, buyurdu. Üçüncü (def'a) da onu murâkabe ettim. (Geldi) ve hurmadan avuçlamağa başladı. Bunu yine yakaladım ve : (Bu def'a) seni muhakkak Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e götürürüm. Artık bu, üç def'anın sonudur. Sen, bir daha gelmem dersin, sonra yine gelirsin! dedim. O : Beni bırak! Sana ben birtakım kelimeler öğreteyim ki, bu kelimeler sebebiyle Allah sana hayr-ü bereket ihsân eder, dedi. Ben : Bu kelimeler nasıl şeydir? di (ye sor)

dum. O da : yatağına (uyumağa) girdiğinde Âyetü'l-Kürsî'yi, (الله لا اله الا هو الحى القيوم) âyetini bitirinceye kadar oku! Sabaha kadar üzerinde Allah tarafından (me'mûr) bir muhâfız (bulunur), hiç ayrılmaz; sana şeytan da yaklaşamaz, dedi. Ben de onu salıverdim. Sabahleyin Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bana :

— Dün gece esirin ne yaptı? dedi. Ben de :

— Yâ Resûla'llâh! Bu esir bana : birtakım kelimeler öğreteceğini, bunların hürmetine Allah bana hayır ve menfaat ihsân edeceğini va'd etti. Ben de salıverdim, dedim. Resûlullâh :

— Bu kelimeler nasıl şeydir? buyurdu. Ben de :

— Yatağına girdiğinde Âyetü'l-Kürsî'yi: (الله لا اله الا هو الحى القيوم) âyetini evvelinden bitirinceye kadar oku. Yine bana o : üzerinde sabaha kadar Allah'dan (me'mûr) bir muhâfız bulunur, aslâ ayrılmaz; sana şeytan da yaklaşamaz, dedi, diye cevap verdim. —Ashâb-ı Nebî *(aleyhi's-selâm)* da hayır (öğrenmek) e pek hâhiş-kerdiler—. Bunun üzerine Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem :*

— Bu (esir) çok yalancı olduğu halde (nasılsa) sana doğru söylemiş. Ey Ebû Hüreyre! Üç gecedir seninle görüşen kimdir, bilir misin? buyurdu. Ben de : hayır, demekle Resûlullâh :

— İşte o (insan sûretinde) bir şeytandır, buyurdu.

Î Z Â H I

RÂVÎLER, RİVÂYETLER : *Sahîh-i Buhârî*'nin bir kaç bâbında rivâyet edilen bu hadîse müşâbih bir hayli hadîsler de Muâz İbn-i Cebel, Übey İbn-i Kâ'b, Ebû Eyyûb-i Ensârî, Ebû Üseyd-i Ensârî, Zeyd İbn-i Sâbit *radiya'llâhu anhüm* gibi Kibâr-ı Ashâb'-tan da rivâyet edilmiştir. Muâz İbn-i Cebel hadîsini Taberânî, Übey İbn-i Kâ'b hadîsini Ebû Ya'le'l-Mûsılî, Ebû Eyyûb-i Ensârî hadîsini Tirmizî, Ebû Üseyd hadîsini Taberânî,

Zeyd İbn-i Sâbit hadîsini de İbn-i Ebi'd-Dünyâ rivâyet etmişlérdir. Bütün bu rivâyetleri Bedrüddîn-i Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de senedleriyle berâber cem' etmiştir.

(وكانوا احرص شئ على الخير) cümlesini bâzı şârihler müdrecdir, râvîler tarafından hadîse ilâve edilmiştir, demişlerse de Şârih Aynî : "*Müdrec olması muhtemel olmakla berâber zâhir olan müdrec olmayıp belki kelâmda tekellümden gāibe iltifat edilmiştir. Çünkü kelâmın muktezâsı* وكنا »" «احرص على الخير = *Biz meâşir-i Ashâb hayr öğrenmeğe harîs idik) sûretinde tekellüm sîgāsiyle olmaktı*" diyor.

Zekât-i Ramazan ile sadaka-i fıtır kasd edilmiştir. Hadîsin müteaddid yerlerinde şeytandan esir ile tâbir edilmesi, Ebû Hüreyre tarafından yakalandıktan sonra esir gibi bir müddet bağlanmasından dolayıdır.

Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı : (Bir kimse âher birisini vekil tâyin edip vekîl tevkîl edilen maldan bir mikdârını terk etse de müvekkil vekîlinin bu hareketini tasvîb eylese câizdir) sûretindedir. Bu uzun Ebû Hüreyre hadîsinin bu unvâna mutâbakat noktası da Ebû Hüreyre'nin bu sadaka malından bir mikdârının alınmasına sükût etmesi ve Resûl-i Ekrem'e arz edildiğinde icâzet-i lâhıka ifâde eder bir halde sükût buyurmasıdır.

Âyetü'l-Kürsî : Kürsî lâfzını *Kāmus Tercemesi*'nde Âsım Molla şöyle târif ediyor : Kürsî, taht'a denir; serîr mânâsınadır. Hâlen iskemle ve sandalyaya kürsî ıtlākı bu münâsebetledir. Yine böyle hükümdâra, âlime, mülke de halliyet ve mahalliyyet alâkasiyle kürsî ıtlāk olunur. Hükümdar ve âlim, sâir nâsın mu'temed ve müstenedleri olmak mülâhazasiyledir.

Âyetü'l-Kürsî'de vâkı' kürsî lâfz-ı şerîfinin zamîr-i celâle izâfeti istiâre-i temsîliyeye veyâhud ilm-i ilâhîden kinâyeye mahmûldür. Yâhud da mecâz-ı mürsel tarîkıyle mülk ve saltanat murâd olunmuştur.

Âsım Molla'nın bu ta'rîfinin fıkra-i âhiresi ehl-i tefsîrin kürsî hakkındaki rivâyet ve ictihadlarının vecîz bir hulâsasıdır : Kürsî-i ilâhînin cismâniyetini ve semâvât ve arzı muhît bir dâire olduğunu ifâde eden nusûs ve rivâyâtı zâhirine haml eden müfessirler bulunduğu gibi saltanat-ı ilâhiye için istiâre edilmiş bir temsil veya ilm-i ilâhîden kinâye veyâhud mecaz tarîkıyle mülk-i ilâhî mânâsına mahmûl olduğuna kāil olan ulemâ da vardır.

Evvelâ: ulûhiyet, saltanat ve kudretle tezâhür edeceğinden kürsinin bu mânâ için istiâre edilmesi baîd değildir. Örfte de kürsi denilince doğrudan doğruya saltanat ve hâkimiyet kasd olunur.

Sâniyâ: kürsinin ilim mânâsına hamli daha müteâreftir. İlim kürsisi avam ve havas arasında daha müsta'mel olmakla beraber bu rivâyet İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ*'dan da mervîdir. Taberî gibi bir çok müfessirler de bu mânâyı ihtiyar etmişlerdir.

Sâlisâ: kürsinin mülk-i ilâhî ve azamet-i sübhânî mânâsına hamli ise gökleri ve yeri muhît olması i'tibâriyle daha alâkalıdır. Kürsînin ta'yîn-i medlûlünde bu müteaddid ârâ ve ictihâda mebnî lisân-i şerîatte vârid olan kürsînin aslına ve mevcûdiyetine îmân edip mâhiyetini idrâkten i'tirâf-ı acz etmek daha doğrudur ve Cümhûr-ı selefin tarîkıdır.

ÂYETÜ'L-KÜRSÎ'NİN MEÂL-İ ŞERÎFİ:

ALLAH:

Yoktur cihanda hakîkî ma'bûd
Yalnız O vardır, (Vâcibü'l-Vücûd)
O her an yaşar, zâtiyle durur
Ne gaflet basar, ne uyku uyur
Göklerde, yerde ne varsa O'nun
(Hepsi Tanrı'nın bütün şüûnun)
Şefâat etmek kimin ne haddi
Yanında izinsiz O'nun (ebedî)
Ehl-i şuûrun pîş-ü pesini
Bilir ne varsa O hepsini
İnsanlar ilminden zerre kavramaz
Meğer bildirmek dileye (biraz)
Kürsîsi kucaklar gökleri, yeri
Vermez ona hiç sıklet eseri,
Bunların hıfzı. (Çünkü) O bütün
Eşyâdan büyük, her şeyden üstün[1]

---

[1] الله لا اله الا هو ، الحى القيوم ، لا تأخذه سنة ولا نوم ، له ما فى السموات و ما فى الأرض، من ذا آللى يشفع عنده الا باذنه ، يعلم مابين ايديهم وماخلفهم ، ولايحيطون بشئ من علمه الا بما شاء وسع كرسيه السموات و الارض ، و لا يؤده حفظهما ، وهو العلى العظيم [سورة البقره: آية ٢٥٥].

Namazlarımızın akabinde hiç olmazsa günde beş def'a okuduğumuz bu büyük âyet-i kerîme meâlinin hâfızamızda kalmasını teshîl için veznî ve harfiyyen terceme

ÂYETÜ'L-KÜRSÎ'NİN İHTİVÂ ETTİĞİ MESÂİL-İ İLÂHİYYE : Yukarıdaki tercemeden de bir dereceye kadar anlaşılacağı üzere Âyetü'l-Kürsî mesâil-i ilâhiyenin ümmehât ve usûlünü muhtevîdir. Müfessir Beyzâvî bu mesâili tefsîrinde şöyle hulâsa ediyor : 1) Tevhîd-i Bârî, 2) Bârî Teâlâ'nın hayat ile muttasıf olduğu, 3) Lizâtihî vâcibü'l-vücûd olup eşyânın mûcid ve hâlikı bulunduğu, 4) Tehayyüzden, hulûlden münezzeh ve tağayyürden, füturdan müberrâ olup ne eşbâha benzediği, ne de ervâha ârız hâlât-i beşeriye ona ârız olduğu, 5) Mülk-ü melekûtün mâliki ve eşyânın usûl ve fürûunun mübdii bulunduğu, 6) Eşyâyı tam bir kuvvet ve satvetle tutup şefâate me'zûn olanlardan başka hiç bir muînin nüfûzu, hiç bir nâsırın yardımı her hangi bir mücrimi onun yed-i kudretinden almağa kâfî olmadığı, 7) İlim, zâtına has olup eşyânın küllî, cüz'î, celî, hafî hepsini icmâlen ve tafsîlen ~~yalnız kendisi bildiği, 8) Mülkü ve kudreti vâsi' olup bu bî-nihâye~~ sâha-i vesîanın mevcûdiyetini idâme ve ekmel-i nizâm üzere idâre keyfiyeti kendisine güçlük vermediği, 9) Aklın idrâkinden âlî, fehmin ihâtasından müteâlî bulunduğu.

Âyetü'l-Kürsî'de mesâil-i ilâhiyyenin bu umdeleri ta'lîm buyurulduğu cihetle Resûl-i Ekrem Efendimiz : *(Kur'ân'daki âyetlerin en büyüğü Âyetü'l-Kürsî'dir)* buyurmuştur. Ve *(her namazın sonunda kırâeti, Cennet'e girmeğe vesîle olduğu)* bildirilmiştir. Âyetü'l-Kürsî kırâatinin fazîleti hakkında tefsir kitablarında çok haberler nakl ve rivâyet edilmekte ise de bunlar Beyzâvî'nin fezâil-i süver hadîsleri gibi ehl-i intikād tarafından şübheli görülmüşlerdir. En sahîhi, îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Ebû Hüreyre hadîsi ile îzâhımızın baş tarafında işâret ettiğimiz rivâyetlerdir.

1042. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جَاءَ
بِلَالٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتَمْرٍ بَرْنِيٍّ

tarîkını ihtiyâr ettik. İstikmâl-i vezn için iltizâm ettiğimiz tefsîri bir kaç cümle ve kelimeyi de kavs içinde gösterdik. Bir de nazımdan hâriç olarak unvân mâhiyetinde yazılan lâfzatu'llâh, münferiden okunmalı, sonra terceme inşâd edilmelidir. Sonra harfiyyen terceme zarûretiyle (6 ve 7) inci beyitlerin ilk mısrâ'larında birer hecâ ziyâde vardır.

فَقَالَ لَهُ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مِنْ أَيْنَ هٰذَا قَالَ بِلَالٌ
كَانَ عِنْدِي تَمْرٌ رَدِيٌّ فَبِعْتُ مِنْهُ صَاعَيْنِ بِصَاعٍ لِيَطْعَمَ ٱلنَّبِيُّ
صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عِنْدَ
ذٰلِكَ أَوَّهْ أَوَّهْ عَيْنُ ٱلرِّبَا عَيْنُ ٱلرِّبَا لَا تَفْعَلْ وَ لٰكِنْ إِذَا
أَرَدْتَ أَنْ تَشْتَرِيَ فَبِعِ ٱلتَّمْرَ بِبَيْعٍ آخَرَ ثُمَّ ٱشْتَرِ بِهِ .

Tercemesi

Ebû Saîd (Sa'd İbn-i Mâlik)-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Bilâl *radiya'llāhu anh* Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bernî bir hurma ile gelmişti. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Bilâl'e :

— Bu nereden? di (ye sor) du. Bilâl :

— Yanımda engin nev'inden hurma vardı. Ondan iki sâ'ı, (bunun) bir sâ'iyle değiştim. (Bu nefis hurmayı) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in severek yemesini arzu ettim, dedi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Ah, ah! (Bu) ribânın kendisidir, (bu) ribânın kendisidir (sakın) böyle yapma!.. Fakat iyi hurma almak istediğinde (âdî) hurmayı ayrıca sat, sonra onun (bedeli) ile bu (iyisi) ni al! buyurdu.

Î Z Â H I

Bu hâdîsi Müslim ile Nesâî Büyû' bahsinde rivâyet etmişlerdir. Küşmeyhenî rivâyetinde (عندنا) vârid olmuştur. Aynî ve Kastalânî de şerhlerinde bu rivâyeti ihtiyâr etmişlerdir. Hamevî ve Müstemlî rivâyetleri ise (عندى) dir. Hattâ bu rivâyet Cümhûra nisbet olunmakla Zebîdî merhum bunu ihtiyâr etmekte hazâkat

göstermiştir. Bu rivâyetin aşağıdaki (فبعت) sîga-i tekellümüne de muvâfakati vardır.

Bernî: Yâ-i müşeddede ile küçük ve toparlak bir nevi' hurmanın adıdır. Ve hurma nevi'lerinin en iyisidir.

Müellif Zebîdî, ma'lûm sîgasiyle (ليطعم النبى) rivayetini tercih etmiştir ki, bu rivâyet, Ebû Zer'den başka bütün *Buhârî* râvîlerinin muhtârı olmakla bunda da isabetini göstermiştir. Şârih Kastalânî de de bu nüshayı ihtiyâr etmiştir. Bedrüddîn-i Aynî ise Ebû Zer rivâyetini almıştır ki, (لنطعم) sûretindedir, ıtamdandır ve Nebî lâfzı mansubtur birinci rivâyete göre ise merfû'dur.

(اوه = *Evveh*) lâfzı tehazzün ve teellüm ifâde eden bir kelimedir. Can sıkıntısından şikâyet vaktinde, yâhud hastalık esnâsında sarf olunur. Lisânımızda : Ah, Vah, Oh, Of denilir. Bu kelimenin vücûh-i kırâeti pek çoktur. *Kâmus Tercemesi*'nde bunların on üç lûgate bâliğ olduğu bildiriliyor ki, hepsi ayni mânâyı ifâde eder.

(عين الربا) ta'bîri Buhârî'nin rivâyetinde mükerrer olduğu halde Müslim'in rivâyetinde tekrar yoktur; bir def'a zikredilmiştir. Bu bey' ribâ mâhiyetindedir ve ribânın kendisidir, demektir. Bundan sonra taraf-ı Risâlet'ten ribâdan halâsın sûreti ta'lîm buyurulmuştur. Bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde bildirildiği vechile Hazret-i Bilâl gidip bu hurmayı sâhibine reddetmiştir ki, hadîsin sevkından bu mühim gâye de budur. Nasıl ki, *Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânında : (Vekil, bir şey'i bey'-i fâsid ile bey' ederse, vekîlin bu bey'i merdudtur) diyor ve bu hadîsi sevk ediyor.

Bedrüddîn-i Aynî bu bey'in merdûd olduğu Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinden müteaddid sûretle müstefâd olur, diyor ve şöyle îzâh ediyor : 1) Evveh, evveh mükerrer zikredilmesiyle, 2) Aynü'r-ribâ ta'bîr buyurulmasiyle, 3) Lâ-tef'al! sîgasiyle, 4) Hadîsin sonunda ribâdan sâlim bir sûret-i mübâdele ta'lîm buyurulmasiyle.

1043. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحرِثِ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ جِىءَ بِالنُّعَيْمَانِ أَوِ ابْنِ النُّعَيْمَانِ شَارِبًا فَأَمَرَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ فِى الْبَيْتِ أَنْ يَضْرِبُوا قَالَ فَكُنْتُ أَنَا فِيمَنْ ضَرَبَهُ فَضَرَبْنَاهُ بِالنِّعَالِ وَالْجَرِيدِ .

TERCEMESİ

Ukbe İbn-i Hâris *radiya'llāhu anh*'den söyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Medîne'de) Nuaymân, yâhud Nuaymân'ın oğlu serhoşken (evine) uğramıştı. Hemen Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* evde bulunan kimselere (bu serhoşa) had urmalarını emreyledi. Ukbe : ben de onu döğenler arasında bulundum. Biz, ona nalınla, kabuğundan soyulmuş hurma değneği ile vurduk, demiştir.

İZÂHI

Hadîsin râvîsi Ukbe İbn-i Hâris İbn-i Âmir, Mekkelidir. Kureyşî'dir. Müşârün-ileyh feth-i Mekke günü müslüman olup sohbet-i Seniyye şerefine nâil olmuştur. Buhârî *Sahîh*'inde Ukbe'den üç hadîs rivâyet etmiştir ki, birisi bu ikāme-i had hadîsidir.

Hadîsin bâis-i vürûdu olan Nuaymân da Medînelidir. İbn-i Amr İbn-i Rifâa'dir; Bedir gazâsında bulunan Ensâr'dandır. Hadîsin râvîsi bu serhoşûn Nuaymân, yâhud oğlu olduğunda iştibâh ettiğinden terdîd ile rivâyet etmiştir. İsmâîlî de bu ismin tasğîr veya tekbîr sîgasiyle olduğunda şübhe ederek : (بنعيان او نعيمان) sûretinde rivâyet etmiştir.

Zübeyr İbn-i Bekkâr'ın rivâyetinde Nüaymân'ın Medîneli olduğu musarrahtır. İbn-i Mende de Mervân İbn-i Kays-i Selemî'den: (ان النبي صلى الله عليه و سلم مر برجل سكران يقال له نعيان) sûretinde ve Resûl-i Ekrem'in Nuaymân'e müşârün-ileyh hâl-i şürbde değil, hâl-i sekirde iken uğradığı daha vâzıh rivâyet edildiğinden tercemede bu vuzûhu göstermeğe çalıştık.

Bu hadîsi, Buhârî *Sahîh*'inde (hududda vekâlet) e dâir açtığı bir bâbda rivâyet etmiştir ki, hadîsin sebeb-i sevkı da budur. Resûl-i Ekrem'in bizzat ikāme-i had buyurmayıp başkalarını tevkîl etmesidir. Bundan devlet reîsinin ikāme-i hudûdu bi'n-nefs tevellî etmiyerek tevkîli câiz olduğu hükmü ve hadd-i şirbin derhal ikāmesi lüzûmu istifâde edilmiştir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu bâbtan sonra iki bâbı daha vardır ki, bunların hadîsleri yukarıda geçmiş olması mülâhazasiyle müellif Zebîdî tarafından *Tecrîd*'e alınmıştır. Bu bâblardan birincisi Kâ'be'-ye hediye olarak gönderilen kurbanın sevk ve zebhinde vekâlete dâirdir ki, her hangi bir kurbanın zebhinde vekâletin cevâzı bu bâbın hadîsinden müstefâd olmakla hâiz-i ehemmiyettir. Bunun metni, terceme ve îzâhı bu eserin altıncı cildinde (823) numara ile daha mufassal bir senedle şöyle rivâyet edilmiştir : Ziyâd İbn-i Ebî Süfyân, Âişe *radiya'llâhu anhâ*'ya bir mektub gönderip mektûbunda :

— Abdullâh İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhumâ: "Kim ki Mekke'ye kurban gönderip Kâ'be'ye hediye ederse, kurbanı kesilinceye kadar hacılara ihramlı iken işlenmesi haram olan şeyler o kimseye haram olur"* diyor, siz ne dersiniz? diye sormuştu. Hazret-i Âişe cevâben demiştir ki :

— Bu mes'ele İbn-i Abbâs'ın dediği gibi değildir. (Hicret'in dokuzuncu yılında) Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Kâ'be'ye hediye gönderdiği kurbanların kılâde iplerini iki elimle ben büktüm. Sonra Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* aldı; iki eliyle hedyini kılâdeledi. Sonra da bu kurbanlıkları babam Ebû Bekr ile Mekke'ye gönderdi. İhramlı hacıya haram olan şeylerden hiç bir şey Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e haram olmadı. Belki bu kurbanlar kesilinceye kadar Allâhu Teâlâ Resûlullâh'a bu muharremâtı halâl kıldı.

Kitâbü'l-Hac'da geçen bu hadîs-i şerîfin burada sebeb-i îrâdı Resûl-i Ekrem'in mübârek iki eliyle kılâdelediği kurbanlarının Mekke'ye sevkı, ve yevm-i Nahirde kestirilmesi husûsunda Hazret-i Ebû Bekr'i tevkil buyurmasıdır.

Buhârî'nin diğer bir bâbı da birr-ü ihsân ve emr-i hayırda vekâlete dâirdir. Bu da çok mühimdir. Buhârî burada terceme ve îzâhı bu eserimizin beşinci cildinde Zekât bahsinde (723) numara ile geçen Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh* hadîsini sevk etmiştir ki, meâli şöyledir :

Enes İbn-i Mâlik diyor ki : Ebû Talha Medîne'de hurmalık mal cihetiyle Ensâr'ın en zengini idi. Kendisince emvâlinin en sevimlisi de "*Biyrûhâ*" denilen bostan idi. Biyrûhâ Mescid-i Nebevî karşısında idi. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de Biyrûhâ'ya girer ve onun içindeki güzel sudan içerdi. Enes *radiya'llâhu anh* demiştir ki : *(Ey mü'minler, malınızın en sevdiğiniz kısmından tasadduk etmedikçe hayr-ı*

mahza, rızâ-yı Bârî'ye nâil olamazsınız [1] *!)* meâlindeki âyet-i kerîme nâzil olunca, Ebû Talha doğru Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gelip demiştir ki :

— Yâ Resûl a'llāh! Allah Tebâreke ve Teâlâ : *(Ey mü'minler, malınızın size sevimli kısmından tasadduk etmedikçe rızâ-yı Bârî'ye nâil olamazsınız!)* buyuruyor. Malımın bana en sevimli olanı "*Biyrûhâ*" dır. Biyrûhâ Allah için sadakadır. Bu sadakanın hayır ve sevâbının Allāhu Teâlâ indinde zühr-i âhiret olmasını umarım. Yâ Resûl a'llāh, bu bostanımı Allāhu Teâlâ'nın gösterip bildirdiği münâsib cihete lûtfen sarf eyle!

Enes İbn-i Mâlik demiştir ki : bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

Tuhaf şey! Biyrûhâ, âhirette sâhibine kazanç veren bir maldır; Biyrûhâ dünyâda da verimli bir îradtır. Senin ne demek istediğini de işittim, biliyorum. Ben bu bostanı akrabâna tasadduk ve tahsîs etmeni muvâfık buluyorum, buyurdu. Bunun üzerine Ebû Talha :

— Yâ Resûl a'llāh! Ben de arzu buyurulduğu vechile yaparım, dedi. Ebû Talha Biyrûhâ'yı akribâ ve amm-zâdeleri arasında taksîm eyledi.

Bu hadîs-i şerîf'in unvânı bâba mütâbakat noktası, Ebû Talha'nın Resûl-i Ekrem'e : "*Yâ Resûla'llāh! Bu bostan sadakadır. Arzu ve tensib buyurduğunuz emr-i hayra tahsîs buyurunuz!*" diye Resûl-i Ekrem'e vekâlet vermesi ve taraf-ı Risâlet'ten inkâr ve reddedilmemiş olmasıdır. Şu kadar ki, Resûl-i Ekrem bu vekâleti binefsihî infaz buyurmayıp Ebû Talha tarafından akrabâsına tahsîsini emretmiştir. Taraf-ı Risâlet'ten bu vekâletin kabul buyurulmasından da vekâletin kabûl ile tamâm olacağı hükmü istifâde edilmiştir.

---

1 لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون [سورة آل عمران : آية ٩٢].

(Bir Düzeltme) bu âyet-i Kerîme'deki (لن تنالوا) sîgası beşinci cildin 1938 yılı ilk baskısının (314) [İkinci baskı : s. 234] üncü sahifelerinde sehven müfred sîgasiyle basılmıştır. Tashîhini ricâ ederiz.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

مَاجَاءَ فِي الْحَرْثِ وَ الْمُزَارَعَةِ

BU KİTAB HARS VE MÜZÂREA HÜKÜMLERİNE DÂİR VÂRİD OLAN AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

RÂVÎLER, RİVÂYETLER :

Bu bahis müteaddid unvanlarla rivâyet edilmiştir ki, Müellif Zebîdî'nin ihtiyâr ettiği yukarıki unvan, Asîlî ve Kerîme taraflarından rivâyet edilmiştir. Yunîniyye nüshalarında da bu rivâyetin tercîh edildiğini görüyoruz. Şârih Kastalânî de bu nüshayı ihtiyâr etmiştir. Nesefî ve Küşmeyhenî rivâyetlerinde (كتاب المزارعه) vârid olmuştur. Besmele de unvandan sonra zikredilmiştir. Müstemlî'nin rivâyeti (كتاب الحرث) sûretindedir. Bâzı nüshalarda da كتاب الحرث) (و المزارعه dir.

Müzârea, mufâale sîgasıdır; zer'den me'huzdur; zirâat de hars ve filâhattir ki, tohum ekmek, tarla sürmek mânâlarınadır. Ehl-i Irak müzâreaya (قراح) nâmı vermişlerdir ki, lûgaten ağaçtan ve sudan ârî arâzîye denir.

ŞERÎAT ÖRFÜNDE MÜZÂREA : bir taraftan arâzî, öbür taraftan sa'y ü amel yâni zirâat olarak hâsılat, aralarında taksîm olunmak üzere bir nevi' akd-i şirketten ibârettir ki, buna Muhâbere de denilmiştir. Müzârea ile muhâbere arasında Şârîh Kastalânî şöyle bir fark bildiriyor. Tohum, sâhib-i arz tarafından verilirse müzâreadır. İşçi tarafından sarf edilirse bu da muhâberedir, deniliyor. *Hulâsa :*

gerek müzârea, gerek muhâbere mahsûlâtın meselâ sülüs veya rub'u üzerine vukû' bulan bir akidtir. Ebû Hanîfe Hazretlerine göre, bu akid sahîh değildir. Fakat İmâmeyn'e göre sahîhtir. Bu ihtilâfın müstened-i şer'îlerini, aşağıda terceme ve îzâh edeceğimiz müteaddid hadîslerde ve bilhassa (1058) numaralı İbn-i Ömer hadîsinin îzâhında dercedeceğiz.

Müzâreanın Rüknü, sâir akidler gibi îcâb ile kabuldür. Şöyle ki, tarla sâhibi, çiftçiye : bu yeri, hâsılâttan şu kadar hisse almak üzere sana müzârea sûretiyle verdim, dese de çiftçi muvâfakatini bildirse, müzârea mün'akid olur. Çiftçinin tarla sâhibine : tarlanı müzârea sûretiyle sürüp ekeyim deyip de sâhib-i arzın muvâfakat etmesi sûretiyle de mün'akid olur.

Müzâreanın Şartı, fıkıh kitablarında sekize bâliğ olur : 1) Âkıdeynin ehliyeti yâni âkıl olmalarıdır. Bâliğ olmaları şart değildir. Sabî-yi me'zun da akd-i müzârea edebilir. 2) Arzın zirâate sâlih olmasıdır. 3) Tarlanın çiftçiye teslîm edilmesi; 4) Müddet-i müzâreanın bir veya iki sene gibi ta'yîni; 5) Tohumun tarla sâhibi veyâhut çiftçi tarafından verileceğinin takrîri; 6) Ne ekileceğinin ta'yîni, yâhut çiftçi her ne dilerse ekmek üzere ta'mîmi; 7) Çiftçinin hâsılattan olmak üzere hissesinin nısıf, sülüs, rubu' gibi cüz'ü şâyi' olarak ta'yîni; 8) Akdin hâricde şirket mâhiyetini hâiz olması. Müzârea ibtidâ-yi akıdde bir icâre şekli arz ederse de sonunda şirket hükmü iktisâb eder. Binâenaleyh hâriçte şirketi kat' eden her şart, akd-i icâreyi de ifsâd eder.

Yukarıda ta'dâd olunan şartlardan biri bulunmazsa müzârea fâsid olur. Başlıca sebeb-i fesad da cehl ile nizâı mûcib olmasıdır. Ve müzârea-i fâsidede hâsılat kâmilen tohum sâhibinin olur. Diğeri sâhib-i arz ise yalnız yerinin ücretini alır; eğer çiftçi ise ecr-i misil alır. Çiftin, tohumun, tarlanın, sa'y ü amelin cihet-i âidiyeti i'tibâriyle, arz ettiği müteaddid eşkâle göre müzâreanın muhtelif hükümleri fıkıh kitablarında toplu olarak zikredilmiştir. Bunlardan bir kısmını aşağıdaki ahâdîs-i şerîfenin îzahlarında göreceğiz.

Vefat Hâli : yalnız burada tarafeynden birisinin vefât etmesi üzerine hâsıl olan kesîrü'l-vukû' vaziyetin hükmü şer'îsini bildirmek isteriz ki, şöyledir : mezrûat idrâk etmeden tarla sâhibi vefât etse, ekin yetişip kaldırılıncaya kadar yarıcı işine devâm eder. Ve müteveffânın vârisleri çiftçiye mânî olamazlar. Eğer çiftçi vefât ederse,

vârisi onun makāmına kāim olup dilerse ekin yetiştinceye kadar zirâat işine devâm eder. Ve tarla sâhibi ona mânî olamaz.

MÜZÂREA BAHSİNİN İLK BÂBI : yukarıda Kitâb-ı müzâreaya âid bildirdiğimiz müteaddid unvanlardan sonra Buhârî *Sahîh*'inde : (باب فضل الزرع و الغرس اذا اكل منه) = Bu bâb, ekin ekmenin ve ağaç dikmenin, bunlardan ekl-ü intifâ' edildiği zaman sâhibine âid sevab ve fazîleti hakkındadır) sûretinde bir bâb açmış ve bu bâbın unvânında meâl-i şerîfi bervech-i âtî âyât-i kerîmeyi îrâd etmiştir : *(O ektiğiniz tohumu şimdi gördünüz mü? Onu siz mi bitirdiniz, yoksa biz mi bitirmişizdir? Biz isteseydik muhakkak o ekinleri kuru çöpe çevirirdik; siz de: "şübhesiz biz, çok ziyandayız, belki büsbütün mahrûmuz" sözleriyle telehhüf eder dururdunuz)* [1].

Bu âyet-i kerîmeyi Buhârî'nin îrâdı, bu âyet-i kerîmenin *(ekdiğiniz tohumu siz mi bitirdiniz, yoksa biz mi bitirdik?)* istifhâmı ile belîğ bir imtinânı muhtevî olmasından dolayıdır. Bu cihetle *Nesefî Tefsîri*'nde Ebû Hüreyre'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : *(Hiç biriniz ekini ben zer' ettim, bitirdim demesin; ben hars ettim yâni tohum attım desin!)* buyurduğu rivâyet edilmiştir. Bu hadîsi İbn-i Ebî Hâtim de merfûan tahrîc etmiştir.

Kurtubî de diyor ki: ekin eken bir kimsenin Eûzü Besmele ile (أفرأيتم ما تحرثون . ءانتم تزرعونه ام نحن الزارعون) kavl-i şerîfini okuyup sonra : *(Ekini bitiren ve yetiştiren Allāhu Teâlâ'dır)* demek müstehabtır. Sonra : (اللهم صل على محمد و ارزقنا ثمره و جنبنا ضرره واجعلنا لانعمك من الشاكرين) = *Yâ Rab! Muhammed üzerine rahmetin nâzil olsun, bizi de bu ekinin mahsûlünden merzûk eyle; zararından uzaklaştır ve bizi nîmetlerine şükredenlerden kıl!)* derse ekinin âfâtı def' olunur; mücerrebtir, demiştir.

Buhârî bu âyetten sonra *Tecrîd*'e alınmış olan âtîdeki terceme edeceğimiz hadîs-i şerîfi sevk ediyor. Bu hadîsin tercemesine takdîmen mukaddime mâhiyetinde arzettiğimiz şu îzâhımızda şirketin mebâhisi cümlesinden olan ve fıkıhta müştereken zikrolunan müsâkâta dâir bâzı mesâili de bildirmek isteriz.

MÜSÂKĀT : lûgatte sakıyden me'huzdur. Fukahâ örfünde : Ağacı sâhibinin mahsûlünün bir cüz'ü mukābilinde ıslāh etmek üzere bir san'atkâra vermesidir, diye ta'rîf olunur [2]. Görülüyor ki, müsâkāt,

---

[1] أفرأيتم ما تحرثون ؟ ءأنتم تزرعونه ام نحن الزارعون ؟ لونشاء لجعلناه حطاماً فظلتم تفكهون: انالمغرمون ، بل نحن محرومون [سورة الواقعة].

[2] المساقاة : دفع الشجر إلى من يصلحه بجزء من ثمره [تعريفات سيد].

bir taraftan eşcâr, öbür taraftan eşcârı terbiye ve timar olmak ve hâsıl olan meyva aralarında taksîm olunmak üzere ağaç sâhibi ile bağçivân arasında akd olunan bir nevi' şirkettir. Rüknü de îcâb ile kabulden ibârettir. Şöyle ki, bir bostan sâhibi mülkündeki eşcârı müsâkāt vechile ve mahsûlünün şu mikdârı sana âid olmak üzere sana verdim, deyip bağçivan da kabûl etse, müsâkāt üzere şirket mün'akid olur.

Müsâkāt da müzârea gibi İmam Ebû Hanîfe'ye göre sahîh bir şirket değildir. Fakat İmam Ebû Yûsüf ile İmam Muhammed'e göre sahîhtir. Fetvâ da İmâmeyn kavline göre verilegelmiştir. Müzâreada mu'teber olan şartlar, müsâkatta da mu'teberdir ki, tarafeynin akde ehliyeti, hisselerin nısıf, sülüs gibi cüz'-i şâyi' olarak ta'yîni, eşcârın işçiye teslîmi şurût-ı mu'tebere cümlesindendir. Yalnız müddet tâyin edilmeyerek akdedilen müsâkātın da sıhhatine hükmedilmiştir. Müsâkāt, mânâ i'tibâriyle müzârea gibi icâreden ibâret olmakla, kıyâsen sahîh olmamak îcâb ederse de Hanefîler istihsânen tecvîz etmişlerdir.

Müsâkāt-i sahîhada meyva âkıdeynin arasında şürût-ı mu'tebere dâiresinde taksîm olunur. Fakat müsâkāt-i fâside'de hâsıl olan meyva, tamâmen ağaç sâhibinin olur da işci ecr-i misil alır. Tarafeynden birisinin vefâtı hâline dâir olan ahkâm da müzâreanın aynidir.

Borçlar Kanununda müzârea ve müsâkāta (hâsılat îcârı) unvânı verilmiş ve (270) inci maddesinde şöyle târif edilmiştir : hâsılat îcârı bir akidtir ki, onunla mûcir müşte'cire ücret mukābilinde hâsılat veren bir malın ve hakkın isti'mâlini ve semerelerinin iktitâfını terk etmeyi iltizâm eder.

Kirâ, ya, nakid, yâhud da devşirilecek semere veya hâsılātın bir hissesi olabilir. İkinci sûrete *(iştirâkli îcâr)* da denir.

1044. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

— Hiç bir müslüman yoktur ki, o, ağaç diksin, yâhud ekin eksin ve mahsûlünden insan, kuş, kurt yesin de kendisi müstefîd olmasın? Elbette o müslüman da dikdiğiyle, ektiğiyle müsâb olur, dediği rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

RÂVÎLER VE RİVÂYET TARİKLERİ :

Buhârî Enes İbn-i Mâlik'in bu hadîsini bu bâbında iki tarîk ile iki şeyhinden rivâyet etmiştir : biri, şeyhi Kutaybe'den Ebû Avâne tarîkıyle rivâyetidir. Öbürüsü de diğer üstâdı Abdurrahmân İbn-i Mübârek'in Abdullāh İbn-i Absî'den tahrîcidir. Ve bu ikinci tarik İmam Buhârî'nin ifrâdı cümlesindendir. Bunlardan başka Buhârî *Sahîh*'inde : [bana bir müslim (yâni İbrâhîm-i Ferâhidî) dedi ki,...] diye rivâyetini üçüncü bir tarik ile de tevsik ediyor ki, bu da her hadîsin hâiz olmadığı hasâis-i ilmiyedendir. Bu hadîsi Buhârî Edeb bahsinde de Ebü'l-Velid'den tahrîc etmiştir. Müslim'in Büyû'da, Tirmizî'nin de Ahkâm bahsinde rivâyetleri vardır. Tirmizî bu hadîsin bâbında bunun Ebû Eyyûb-i Ensârî, Câbir, Ümm-i Mübeşşir, Zeyd İbn-i Hâlid *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edildiğini bildiriyor. Bunlardan başka Hâfız Zeynüddîn-i Irâkî de Ebü'd-Derdâ, Sâib İbn-i Hallâd, Muâz İbn-i Enes ve ismi tâyin edilemiyen bir Sahâbî *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyetler bulunduğunu bildiriyor.

Böyle on kadar Sahâbî'den muhtelif tariklerle ve müteaddid metinle rivâyet edilen ziraat ve gars-i eşcâr hadîsinin sıhhat ve i'tibâr cihetiyle müstesnâ bir mevkii vardır. Hiç şübhesiz Resûl-i Ekrem Efendimiz aşağıda îzâh edeceğimiz vechile ekime ve dikime pek büyük bir ehemmiyet atfetmiş ve dâimâ Ashâbına bunları tavsiye buyurmuş olmalıdır ki, Ashâb-ı Kirâm tarafından bize vücûh-i müteaddide ile nakledilmiştir. Bunları müntehî oldukları Ashâb-ı Kirâm lisânından bervech-i âtî naklederek bu ehemmiyeti tebârüz ettirmeği pek lüzumlu addettik :

1) Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Eyyûb-i Ensârî *radiya'llāhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur.

"*Ağaç diken hiç bir kimse yoktur, ancak Cenâb-ı Hak o kimseye diktiği ağaçtan çıkan meyva kadar ecr-ü sevab takdîr ve ihsan buyurur*[1]."

2) Müslim'in *Sahîh*'inde Atâ' İbn-i Ebî Rebâh tarîkıyle Câbir *radiya'llāhu anh*'den bir rivâyetinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur :

"*İslâm câmiasında ağaç diken bir kimse yoktur, ancak o ağaçtan yenilen mahsul o müslüman için sadaka olur. Yine o ağaçtan çalınan meyva da onun için sadaka olur. Vahşî hayvanların yediği de o kimse hisâbına bir sadaka olur. Kuşların yediği de sadakadır. Her insanın ondan yiyip eksilttiği mahsul de onu diken müslümana âid bir sadakadır*[2]."

3) Yine Müslim'in Leys İbn-i Sa'd tarîkıyle Câbir *radiya'l-lāhu anh*'den rivâyetine göre, Câbir demiştir ki : Ümm-i Ma'bed, yâhud Ümm-i Mübeşşir-i Ensâriyye kendisine âid hurmalıkta iken yanına Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* teşrif buyurdu ve kadına :

— Bu hurmalığı kim te'sîs etti? Müslim mi, kâfir mi? diye sordu. Kadın :

— Müslim, diye cevab verdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

— Bir müslümanın dikdiği ağacın meyvasından, ektiği ekinin mahsûlünden her hangi bir insan, bir dâbbe veya her hangi bir hayvan yemez, illâ o meyva, ağacı diken müslüman için sadaka olur, buyurdu.

Müslim bu hadîsi *Sahîh*'inde Amr İbn-i Dînâr tarîkıyle Hazret-i Câbir'den üçüncü bir tarîk ile de rivâyet etmiştir. Ve bu rivâyette hurmalık sâhibi kadının tereddüdsüz Ümm-i Ma'bed olduğu zikredilmiştir[3].

---

1 عن أبي ايوب الانصاري عن رسول الله صلى الله عليه وسلم انه قال : مامن رجل يغرس غرساً إلا كتب الله له من الاجر قدر مايخرج من ذلك الغرس [رواه احمد فى مسنده].

2 عن جابر قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : ما من مسلم غرس غرساً الا كان ما اكل منه له صدقة ، وما سرق منه له صدقة ، وما اكل السبع فهو له صدقة ، وما اكلت الطير فهو صدقة ، و لا يرزأه احد الا كان له صدقة [رواه مسلم عن عطاء].

3 و فى رواية مسلم ايضا من رواية الليث عن ابى الزبير عن جابر : ان النبى صلى الله عليه وسلم دخل على ام معبد او مبشر الانصارية فى نخل لها . فقال لها النبى صلى الله عليه وسلم : من غرس هذا النخل أ مسلم او كافر ؟ قالت بل مسلم . فقال : لايغرس مسلم غرساً ولايزرع زرعاً فيأكل منه انسان ولا دابة ولا شئ إلا كانت له صدقة . و اخرجه ايضا من رواية زكريا بن اسحاق

Müslim'in yine Hazret-i Câbir'den Ebû Süfyân tarîkıyle dördüncü bir rivâyeti daha vardır ki, bu rivâyette Hazret-i Câbir'in Ümm-i Mübeşşir'den rivâyeti daha vâzıhtır. Bu tarîkın metni de iki numara ile terceme ettiğimiz metnin aynidir. Bu cihetle ekser ehl-i hadîs arasında bu hadîs, Ümm-i Mübeşşir hadîsi olarak iştihâr etmiştir.

Ümm-i Mübeşşir, bu hadîsin bâzı tariklerinde sahîhan vârid olduğuna göre, Zeyd İbn-i Hârise'nin karısıdır. İbn-i Abdi'l-Ber de Berâ' İbn-i Ma'rûr'un kızıdır, ve Ümm-i Bişr'dir, demiştir. Nevevî: Ümm-i Mübeşşir denildiği gibi Ümm-i Beşir de denilir, diyor.

Ümm-i Mübeşşir'in *Sahîhayn*'de müştereken bir hayli hadîsi rivâyet edilmiştir. Müslim yalnız iki hadîsini münferiden rivâyet etmiştir ki, birisi bu hadîstir.

4) Ahmed İbn-i Hanbel *Müsned*'inde Ebü'd-Derdâ' *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettiğine göre, Ebü'd-Derdâ' Şam'da ağaç dikerken kendisine birisi uğramış ve :

— Vay, sen Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in yâri ve hemdemi olduğun halde ağaç mı dikiyorsun! diye istiğrâb etmiş. Ebü'd-Derdâ' da :

— Dur, acele etme! Ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : *(Bir kimse bir ağaç dikerse o ağaçtan bir insan, yâhud Allāh'ın mahlûkundan her hangi bir mahlûk meyva yemez, ancak bu meyva diken kimse için sadaka olur)* buyurduğunu işittim, demiştir [1].

Diğer rivâyetler de bunlara yakın bir meâlde bulunduklarından onları zikretmekten sarf-ı nazar ediyoruz.

Bu Ahâdîs-i Şerîfeden müstefâd olan hükümler : bu hadîslerden kemâl-i vuzûh ile en evvel istifâde edilen hüküm; ziraatin, ağaç dikmenin İslâm Dîninde fazîleti ve müstesnâ bir kıymet ve ehemmiyeti

---

اخبرنى عمر و بن دينار انه سمع جابر بن عبدالله يقول : دخل النبى صلى الله عليه و سلم على ام معبد و لم يشك فذكر نحوه.

1 عن أبى الدرداء رضى الله عنه : ان رجلا مر به وهو يغرس غرسا بدمشق فقال : أتفعل هذا و أنت صاحب رسول الله صلى الله عليه و سلم. قال: لا تعجل على ! سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: من غرس غرساً لم يأكل منه آدمى و لا خلق من خلق الله إلا كان به صدقة [رواه احمد فى مسنده].

hâiz olduğudur. Bir memleketin sıhhat ve servetinin ve vesâil-i umrân ve saâdetinin en başında o memleketin zirâati ve câbecâ teşcîri gelir. Bu cihetle Resûl-i Ekrem Efendimiz bu mühimme-i ma'mûriyeti bir çok Ashâbına ta'lim buyurmuştur. Hattâ bu ta'lîm-ü tavsiyelerinde Enes İbn-i Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre, ol derece mübâlâğa buyurmuşlardır ki, bir kere : "*Kıyâmet koparken sizden birinizin elinde bir hurma dalı bulunur da buna kıyâmet kopmadan dikmeye gücü yeterse, muhakkak onu diksin, bırakmasın!*" buyurmuştur.

EFDAL-İ MEKÂSİB : Resûl-i Ekrem'in ziraati ve onun bir şu'besi olan gars-i eşcârı pek ziyâde himâye ve iltizam buyurmalarına bakarak bir kısım ulemâ efdal-i mekâsib, zirâattir, demişlerdir ki, Nevevî bunlardandır. Bâzı ulemâ da en fazîletli kazanç el emeği olduğunu kabûl etmişler ki, san'attir. Bâzıları da ticâret efdaldir, demişler. Fakat san'atle iktisâb-ı maîşet hakkındaki haberler öbürlerinden daha çoktur. Hâkim'in de *Müstedrek*'inde rivâyetine göre, Ebû Bürde *radiya'llâhu anh* demiştir ki, bir kere Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e :

— Hangi kazanç daha temizdir? diye soruldu da Resûl-i Ekrem :

— Kişinin el emeği ile kazancı, bir de bey'-i mebrûr efdaldir, buyurdu. Hâkim'in sahîhü'l-isnâd olduğunu bildirdiği bu rivâyette de ticâret san'atden sonra zikr edilmiştir[1].

TE'LÎF : bir kısım âlimler de bu usûl-i mekâsib arasındaki fazîlet derecesini te'lîf ederek demişlerdir ki : hadîs-i şerifte san'atin atyeb-i mekâsib yâd edilmesi hilli i'tibâriyledir. Halbuki zirâatin efdal-i mekâsib addedilmesi kendisiyle intifâın şümûlünden dolayıdır. Ziraatin nef'i âmdır, müteaddîdir. San'atte bu derece teaddî-yi menfaat yoktur. Şu halde efdaliyet vasfı, nâsın ihtiyâcına göre ihtilâf eder. Meselâ cemiyetin her hangi bir sebeble akvât ve erzâka ihtiyâcı olduğu zamanlarda ziraat, muvâsalanın inkıtâı zamanlarında da ticâretin kesb-i ehemmiyet etmesi üzerine ticâret öbür san'atlardan ziyâde hâiz-i rüchân olur. Sanâyie ihtiyac hâlinde san'at ihrâz-ı fazîlet eder. Efdal-i mekâsib ifâde eden haberlerin bu sûretle te'lîfini bildiren Şârih Aynî, bunun bir te'lîf-i hasen olduğunu da kayd ediyor.

[1] روى الحاكم فى المستدرك من حديث أبى بردة رضى الله عنه قال : سئل رسول الله صلى الله عليه و سلم اى الكسب اطيب؟ قال عمل الرجل بيده و كل بيع مبرور. و قال حديث صحيح الاسناد.

Yukarıdaki ahâdîs-i şerîfeden müstefâd olan bir cihet de mev'ûd ecr-ü sevabtan, zühr-i âhiret kasdiyle dikmemiş ekmemiş olan işçilerin de müstefîd olmalarıdır. Çünkü bu haberler mutlaktır; cemiyete zirâî, ticârî, sınâî her hizmeti sebk eden müslümana şumûlü vardır. Hattâ her san'atkâr ve her ziraatçi, ticâretçi müslüman kadınına da şümûlü vardır. Çünkü bu haberlerde Müslim vârid olması, kasd-i ihtirâza makrûn değildir.

Bu hadîs, Hazret-i Câbir'den Müslim'in rivâyet ettiği bâzı tariklarda (كانت له صدقة الى يوم القيامة) sûretinde vârid olmuştur ki, bu ecr-ü sevâbın kıyâmete kadar devâmını mübeşşirdir. Bu halde bunun bir sadaka-i câriye olması eşcârın devâmiyle mi mukayyedtir, yoksa mahv-ü fenâya ma'rûz olsa da yine sevâbı devâm edecek midir? Sûretinde vârid-i hâtır olan bir süâle, birinci şık ile yâni eşcârın sadaka-i câriye olması, bahçenin ma'mûriyeti ve ağaçlardan istifâde edilmesiyle meşruttur, diye cevab verilmiştir. Nevevî : bu ağaçlardan tevâlüd edenlerden cemiyetin istifâdesine terettüb eden fazîleti de anaç ağacı dikene aiddir, diyor.

Ne garibtir ki, Resûl-i Ekrem yer yüzünün salâh ve umrânı için teşcîre son derece ehemmiyet verdikleri ve Ashâb ve Tâbiîn bunlardan mülhem olarak Resûl-i Ekrem'in açtığı şahrâh-i terakkî ve medeniyette yürüyüp İslâm âlimleri terğibkârâne içtihadlarda bulundukları halde bâzı mütezehhide bu yoldaki mesâi-i ma'mûriyeti zühd-ü takvâya münâfî addederek kerâhatine hükmetmişlerdir. Ehl-i ilmin tahmînine göre, bunlar Tirmizî'nin İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet-kerdesi olan: "(لا تتخذوا الضيعة فترغبوا الى الدنيا) = *Îrâd ve akar edinmekte mübâlâğa etmeyiniz! Dünyâya meyl edersiniz*" hadîs-i şerîfine temessük etmiş olacaklardır. Tirmizî'nin hüsnüne şahâdet ve İbn-i Hibbân'ın da *Sahîh*'inde rivâyet ettiği bu hadîs-i şerifteki nehyi, ehl-i ilim istiksâre haml ederek îrad ve akar için harîs olup da bütün bütün dünyâya meyl ederek halktan ve âhiret endişesinden gâfil olmayınız! demektir, derler. Yoksa kifâf ve ifâf için cemiyete, düşkün ferdlere yardım için haktan gaflet etmiyerek îrâd, akar edinmek zühd-ü takvâya münâfî değildir, câiz, lâzımdır. Nasıl ki Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz mal ve servet edinmekte de hukūk-ı fükarâya riâyet ve malı, müstehık olduğu mahalle vaz'-ü sarfı şart kılmıştır. Bu şart ile servet-i mecmûa kenz olmaktan istisnâ edilmiştir.

Hulâsa: Resûl-i Zî-Şân'ımız ümmetini sa'y ü amele, iktisâb-ı servete, İslâm dünyâsının bir meşcer, bir ma'mûre hâline getirilmesine Ashâbını, ümmetini teşvîk ve cemiyetin hâle ve istikbâle âid refah ve saâdetine çalışmalarını dâimâ ve dâimâ tavsiye ve emrettiği bu hadîsin turuk-ı rivâyetinin kesretinden ve bu hadîslerin umûmundan, ıtlâkından bedâhatle enlaşıldığı halde tab'an geri olan mütezehhidler halkı iktisab ve ittihâz-i servetten, bağ, bahçe, îrâd ve akar edinmekten zecr ve tenfîre çalışmışlar ve nusûsun vuzûh ve sarâhatle ifâde ettiği bunca medenî ahkâmını kendi bedevî fikir ve ictihadlarına göre te'vîle çalışmışlardır. Bu geri zümre, her devirde İslâm âleminin terakkî hamlelerini za'fa uğratmağa çalıştığı için hem dâl, hem mudıldir.

1045. عَنْ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ رَأَى سِكَّةً وَشَيْئًا مِنْ آلَةِ الْحَرْثِ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَدْخُلُ هٰذَا بَيْتَ قَوْمٍ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللّٰهُ الذُّلَّ.

TERCEMESİ

Ebû Ümâmete'l-Bâhilî (Suday İbn-i Aclân) *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh bir kere demir bir sapan ve ziraat âletlerinden bir şey görerek Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* "*Bu âlet* (vatanı muhâfazaya me'mûr) *bir âilenin* (huduttaki) *evine girmez, ancak Allah o eve* (kıyâmete kadar içinden çıkmaz) *bir horluk, hakirlik idhâl eder, buyurdu*" demiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîf müellif İmâm Buhârî'nin münferiden rivâyet ettiği hadîsler cümlesindendir. Hadîsin Sahâbî râvîsi Ebû Ümâme Hazretlerinin ismi, (Suday İbn-i Aclân) dır. Bunu Buhârî bu hadîsin zeylinde : (قال محمد : واسم ابى امامة صدى بن عجلان = *Ebû Ümâ-*

me'nin râvîsi Elhânî[1] *Muhammed İbn-i Ziyâd, Ebû Ümâme'nin adı, Suday İbn-i Aclân'dır, dedi)* ibâresiyle tasrîh etmiştir. *Müstemlî* nüshasında (قال ابو عبد الله...) rivâyet edilmiştir ki, bu halde Ebû Ümâme'nin adını Buhârî'nin kendisi bildirmiş demek olur.

(Bâhilî), Bâhilenin nisbetidir. Bâhile bir kabîle ismidir. Ebû Ümâme Hazretleri Şam nâhiyelerinden Hıms'da ihtiyâr-ı ikāmet etmiş ve Hıms'tan on mil mesâfede vâkı' (رفرو) denilen bir köyde vefât etmiştir. Vefâtı, Hicret'in (81) târihine müsâdiftir. Sâhib-i terceme, vefâtında (91) yaşında idi. Şam'da Ashâb-ı Kiram'dan en son vefât eden zâtın Ebû Ümâme olduğu rivâyet olunmuştur. *Sahîh-i Buhârî*'de Ebû Ümâme'den bu hadîs ile Et'ıme bahsinde diğer bir hadîs rivâyet edilmiştir. Üçüncü bir rivâyet de Cihad bahsinde vardır.

Bu Ebû Ümâme hadîsinin bâbı : (ziraat âletiyle iştigālin avâkıbinden tahzîri veyâhud ziraatte me'mûrün-bih olan haddi tacâvüzü beyâna dâirdir) sûretinde bir unvânı muhtevîdir[2]. Hadîsin bu unvâna mutâbakat noktası da hadîsteki : *(Bu demir sapan bir kavmin evine girmez, ancak o eve ebedî çıkmaz bir zillet ve hakāret de birlikte girer)* kavl-i şerîfidir. Bu hadîse göre unvân : "*mademki sapan giren eve züll ü hakāret giriyor, onunla iştigālin avâkıbinden hazer etmek vâcib olur*" hükmünü ifâde eder.

İKİ HADÎS ARASINDA MÜNÂFÂT : Buhârî bundan evvelki bâbında zer' ü garsin fazîletini zikrederek Enes İbn-i Mâlik'in bir hadîsini sevk etmişti. Ve bunda her müslümanın diktiği ağacın meyvasını ve zer' ettiği hubûbâtın mahsûlünü, insanların ve kuş, kurt gibi hayvanların yemesi diken ve eken için hayr-ü sevâb olduğunu rivâyet etmişti. Burada rivâyet ettiği Ebû Ümâme hadîsi ise, ziraatten tahzîri ifâde etmekte olduğundan iki hadîs arasında açık bir münâfât görülüyor.

İKİ HABERİN SÛRET-İ TE'LÎFİ : Buhârî bu zâhirî münâfâti izâle ve iki haberi cem'e yukarıdaki unvânında iki sûretle işâret etmiştir : 1) Sapanla, âlât-i zirâiye ile iştigālin avâkıbinden, 2) Ziraatte me'mûrün-bih olan haddi tecâvüzden tahzîr etmek sûretiyle ki, hadîs şârihleri biraz mübhem olan bu unvânı : "ziraatle iştigālin sâir dînî vezâifi îfâya mâni' olması" sûretinde tefsîr ediyor.

1 El-Hân, Hemdân İbn-i Mâlik İbn-i Zeyd'in kardeşidir. Kahtânîlerden büyük bir şu'bedir. Mîm'in fethi ile Hemedân, İran'ın cibâl kısmında kadîm ve meşhur bir şehirdir.

2 باب مايحذر من عواقب الاشتغال بآلة الزرع او مجاوزة الحد اللتى امربه [بخارى].

Dâvudî daha yüksek bir sarâhat ve isâbetle diyor ki : ziraatten tahzîri ifâde eden bu Ebû Ümâme hadîsi, hudud boyunda vatanı müdâfaa ve muhâfazaya me'mûr olanlara maksur ve münhasırdır.

Binâenaleyh bu hadîste vatanı muhâfaza için Devletçe hudûda ikāme edilenlerin, bu mukaddes vazîfeyi ihmâl ederek ziraatle iştigalleri, milletin ebedî züll-ü hakāretini mûcib olacağı bildiriliyor. Gerideki ve vatan dâhilindeki dindaşlara da (واعدوا لهم ما استطعتم) fermâniyle de cebhedeki mücâhidlerin iâşeleri ve her türlü levâzım-ı harbiyelerinin ihzâr ve tedâriki emr olunuyor. Hiç şübhesiz ki, bu me'mûrün-bihin birinci saffında ziraat gelir. Şu halde cebhedeki mücâhidler ziraatten ve hattâ cihâda mâni' her nevi' meşgūliyetten memnû' oldukları halde gerideki müslümanlar ziraatle ve ordunun ihtiyaçlarını te'mîn için her türlü iş seferberliği ile memur bulunuyorlar. Hadîsin asıl mânâsı da *(Bir millet tamâmen ziraatçi olur da vatanın muhâfazası vazîfesi ihmâl edilirse, o memlekete edebî bir horluk ve hakirlik çöker)* demek olur.

Ebû Nüaym'in rivâyeti (ذلا لا يخرج الى يوم القيامة) sûretinde bir ziyâdeyi muhtevî bulunduğundan tercemede kavis içinde bu ziyâdeye işâret ettik.

1046. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَمْسَكَ كَلْبًا فَإِنَّهُ يَنْقُصُ كُلَّ يَوْمٍ مِنْ عَمَلِهِ قِيرَاطٌ إِلَّا كَلْبَ حَرْثٍ أَوْ مَاشِيَةٍ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Her kim (yanında) kelb tutarsa, her gün o kimsenin (sâlih) ameli (nin sevâbı) ndan bir kırat eksilir. Meğer ki, o kelb, ziraat, yâhud koyun köpeği ola.

1047. وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ إِلَّا كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ حَرْثٍ أَوْ صَيْدٍ.

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den bir rivâyette :

Meğer ki, koyun, yâhud ziraat, yâhud av köpeği ola, (vârid olmuş) tur.

1048. وَعَنْهُ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى إِلَّا كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ مَاشِيَةٍ.

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den gelen diğer bir rivâyette :

Meğer ki av, yâhud koyun köpeği ola (denilmiş) tir.

İ Z Â H I

RÂVÎLER VE RİVÂYET TARİKLERİ :

Bu hadîs, rivâyet tariklerinin kesreti i'tibâriyle müstesnâ bir husûsiyeti hâizdir. Bu vücûh-i rivâyâtın pek çoğu Ebû Hüreyre ile Abdullāh İbn-i Ömer'e müntehî olmaktadır. Burada gördüğümüz üç tarîk-ı rivâyetten birincisini Buhârî, Ebû Seleme; ikincisini İbn-i Sîrîn ve Ebû Sâlih; üçüncüsünü de Ebû Hazm vâsıtasiyle Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet etmiştir. Bu üç tarîk-ı rivâyet yekdiğerini tamamlayarak ziraat, koyun, av köpeklerinin istisnâsı bildirilmiş oluyor ve ziraat, koyun sâhibleriyle avcıların kelb ittihaz ve isti'malleri mübâh olduğu bu üç rivâyetten istifâde ediliyor. Bu tariklerle matlûb olan gāye-i şer'iyye hâsıl olduğu için müellif Zebîdî merhum Buhârî'nin başka tariklerini ihtisâren *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki Buhârî'nin bunları müteâkib bir tarîkı daha vardır ki, usûl-i rivâyete göre daha ziyâde hâiz-i ehemmiyettir ve şu mealdedir :

Sığâr-ı Sahâbe'den Sâib İbn-i Yezîd diyor ki : bir kere Süfyân İbn-i Ebî Züheyr, Ezd-i Şenûe[1] kabîlesinden ve Resûlullāh'ın Ashâbından bir zattan :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Her kim ne ekin, ne de sağım hayvanı hıfzına lüzum olmıyarak kelb ittihaz ve isti'mâl ederse, her gün, onun sâlih amelinden bir kırat eksilir*" buyurduğunu işittim, dediğini duydum. Ve ona :

— Hakîkaten sen bu hadîsi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittin mi? dedim. O da cevâben ve Kâ'be-i Muazzama'ya işâret ederek :

— Şu Mescid'in sâhibine yemîn ederim ki, diyerek rivâyetini yemîn ile tevsîk eyledi[2].

Bu rivâyet, usûl-i hadîs nokta-i nazarından bervech-i âtî husûsiyetleri hâizdir :

1) Bu rivâyetin, râvîlerin simâına istinâd etmesi, 2) İlk râvînin rivâyetini yemîn ile te'yîd etmiş bulunması, 3) Sahâbî'nin Sahâbî'den rivâyet etmiş olmasıdır ki, Sâib İbn-i Yezîd'in, Süfyân İbn-i Ebî Züheyr'den rivâyetidir.

Evvelâ : Sâib İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anhumâ* Sahâbî oğlu Sahâbî'dir. Kendisinden bir çok ahâdîs-i şerîfe rivâyet edilmiştir. Bunlardan beş hadîsi Buhârî *Sahîh*'inde münferiden rivâyet etmiştir. Bir hadîste de Müslim ile ittifâkı vardır. Sâhib-i terceme, babası Yezîd İbn-i Saîd ile birlikte Vedâ' Haccı'nda bulunmuştur. Bu sırada yedi yaşında idi. Bir cihetle sığâr-ı Sahâbî'den addolunur. 86 veyâhud 91 târihinde Medîne'de vefât etmiştir. Hattâ Medîne'de en son vefât eden Sahâbîdir, diyenler vardır. Fakat Medîne'de en son vefât eden Sahâbî'nin Sehl İbn-i Sa'd olduğunu İbn-i Sa'd ihtiyâr ederek : bu bâbta ehl-i rivâyetle aramızda ihtilâf yoktur, diyor.

---

[1] Ezd-i Şenûe bir kabîle ismidir. Bâzıları bu kabîleyi Hâris İbn-i Kâ'b isminde, Şenûe yâd olunan bir kimseye nisbet etmişlerdir. Fakat Şârih Aynî bunu doğru bulmuyor ve Şenûe'nin adı Hâris değildir; belki İbn-i Hişâm'ın dediği vechile Abdullāh İbn-i Kâ'b'dır, diyor.

[2] حدثنا عبد الله بن يوسف ، اخبرنا مالك عن يزيد بن خصيفة ، ان السائب بن يزيد حدثه ، انه سمع سفيان بن أبي زهير رجلا من ازدشنوءة وكان من اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : من اقتنى كلبا لا يغني عنه زرعا و لا ضرعا نقص كل يوم من عمله قيراط . قلت : انت سمعت هذا من رسول الله صلى الله عليه و سلم ؟ قال : اى و رب هذا المسجد [رواه البخارى].

SÂNİYÂ : Süfyan İbn-i Ebî Züheyr *radiya'llāhu anh* de Sahâbî'dir. Kendisinden *Sahîhayn*'de beş hadîs rivâyet edilip ikisinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. 4) üncü bir husûsiyet bahş eden cihet de kabîlesi zikredildiği halde ismi ta'yîn edilemiyen Ezd-i Şenûe'nin de Sahâbî olmasıdır ki, bir isnadda üç Sahâbî'nin içtimâı rivâyet sâhasında pek az müyesser olan bir husûsiyettir.

Buhârî gibi Müslim'in de Ebû Hüreyre'den gelen müteaddid rivâyet tarikleri vardır. Müslim Abdullāh İbn-i Ömer'den de beş altı tarîk ile rivâyet etmiştir. Müslim'in Zührî'den bir rivâyetine göre, bir kere Abdullāh İbn-i Ömer'e :

— Ebû Hüreyre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : koyun ve av köpekleriyle ziraatci kelbi müstesnâ olmak üzere kelb ittihâz ve isti'mâli mü'minin her günkü amelinden bir kırat eksiltir, buyurduğunu rivâyet ediyor. Siz ne derseniz? diye sorulmuş da Abdullāh İbn-i Ömer :

— Allah Ebû Hüreyre'ye rahmet etsin! Ebû Hüreyre ziraat sâhibi idi, diye cevab vermiştir. Abdullāh İbn-i Ömer bu cevâbı ile Ebû Hüreyre'nin bu rivâyetini tesbît etmiş bulunuyor. Ebû Hüreyre'nin ashâb-ı ziraatten bulunması, san'ati hakkındaki rivâyetinde isâbetini ifâde eder. Ziraat sâhibi bir Sahâbî hiç şübhesiz mesleğine dâir ahkâmı herkesten iyi bilmeğe muhtaçtır.

KIRAT NEDİR? Kırat lûgaten evzandan bir veznin ismidir. Ve bi-hasebi'l-bilâd muhteliftir. Hicâzîlere göre, bir dînârın rub'-ı südüs veznidir. Irâkîler indinde de nısıf öşrüne ıtlāk olunur. Burada ise kırat, Allāhu Teâlâ indinde ma'lûm olan mikdardan ibârettir ki, bilâ-lüzum kelb isti'mâl eden mü'minin eczâ-yi amelinden bir cüz'ünün eksilmesidir. Bu hadîs bâzı rivâyet tariklerinde bir kırat yerinde iki kırat rivâyet edilmiştir ki, bu da kelbin zararının derece-i şiddeti, isti'mâl eden kimsenin medenî veya kurevî olması gibi sebeblerle ecrin tenâkusuna âid bir ihtilâf olur.

Sebeb-i tenâkus da kelbin, mârrîn ve âbirîne zarar vermesidir. Kelb ne derece muallem olursa olsun, hiç olmazsa gelip geçeni korkutur. Kelbin şer'an necs olan şeyleri yemekten çekinmemesi de müstakil bir sebeb olur. Bunun için lüabı necs addedilmiş ve yaladığı kabın tathîri emrolunmuştur. Bâzı Mâlikîler ise mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsi ile istidlâl ederek kelbin tahâretine hükm

etmişlerdir. Halbuki tathîri âmir olan hadîs, Ebû Hüreyre hadîsinden daha âmdır. Ve hadîsin umûmu, necâsetinden dolayı gasl ile emr olunduğuna delâlet eder. Şu kadar ki, İmam Ebû Hanîfe'ye göre kelb, hınzîr gibi necesü'l-ayn değildir. Şâfiîlerce ıslak kelbe temâs eden kimse için dokunan elbîsesini veya eczâ-yi bedenini tathîr etmek lâzımdır. En mühim bir sebeb de kelbin bir çok hastalıkların ve bilhassa kuduzun vâsıta-i nakil ve intişârı olmasıdır. Bu sebeble tahâretle ve tahârette mübâlâğa ile emr olunmuştur. Kelbin, birtakım emrâzın vâsıta-i intişârı olduğunu aşağıda doktor Bay Muhibb'in lisânından dinleyeceğiz.

(Tenbîh) bütün rivâyet tariklerinde kelb isti'mâli mübâh olan vücuh, üçe inhisâr ediyor : Kelb-i ganem, kelb-i hars, kelb-i sayd. Şu halde ashâb-ı ağnamdan, çiftçilerden, avcılardan başkaları için kelb isti'mâli câiz midir, değil midir?. Hadîste yalnız : her günün amelinden, ibâdetinden bir kırat eksilir, buyurulmuştur ki, ibâdetin sevâbından ve kemâlinden eksilmektir. Bu tâbir sarâhaten adem-i cevâzı ifâde etmiyor. Bu cihetle Şâfiîlerce esah olan kavle göre, kapı ve ev bekçiliği için kelb isti'mâli câizdir. Bu hususta Şâfiîler gayr-i mansûs olan hâdiseleri vücûh-i selâseye kıyâs etmişlerdir. İbn-i Abdi'l-Ber ise : "*Vücûh-i selâse, sünnet ile sâbittir. Bunlardan mâadâsı ise mahzûr ve memnû'dur.*" demiştir.

Kelbin bey'i ve parasiyle intifâın hill-ü hurmeti hakkında eimme-i selefin muhtelif ictihadlarını bu eserimizin (6) ıncı cildinde (972) numara ile terceme ettiğimiz Ebû Cühayfe hadîsinin îzâhında bildirmiştik.

Ankara Radyosunda Mühim Bir Konferans : Memleketimizin salâhiyettar mütehassıslarının lisâniyle ilmî, içtimâî, sıhhî, edebî bir çok mevzûlara dâir müsâhabeler tertîb ederek halkın tenvîrine çalışan bu müessese, lüzumsuz köpek ittihâz ve isti'mâlinin sıhhî zararlarına dâir de geçenlerde Sıhhiye Vekâleti Tedris ve İçtimâî Hizmetler şu'beleri mütehassısı muhterem doktor Muhib tarafından da bir konferans verilmiştir. Hakîm-i Enbiyâ Efendimiz'in bilâ-lüzûm keb isti'mâlinin sebeb-i nehyini bu konferans îzâh etmekte bulunduğundan, bir sûretini Radyo müessesemizden alarak aynen neşrediyoruz :

KUDUZ

Değerli dinleyicilerim!

Bu günki konuşmamız insanın başına tepeden inme gelen belâlardan biri üzerine olacak... Şu saatte sokağa çıkmağa mecbur kaldığınızda, bir ziyâret edâsı için dostunuzun bahçesinden girdiğinizde meselâ bir köpeğin taarruzuna uğrayabilir –ve başınızdan uzak olsun– ısırılabilir ve yaralanabilirsiniz. Daha kötüsü bu şekilde bir savlet, evinizde beslediğiniz hayvanlardan biri tarafından da olabilir. Böyle âkıbetler karşısında köpek sevgisine mi, köpek besliyenlere mi, "*Lâ-havle*" çekeceğinizi Allah bilir.

Bu taarruz size olacağı yerde yakınlarınızdan birine, bir dostunuza da yapılmış olabilir veya sâhibi bulunduğunuz hayvan bir yabancıyı ısırır ve tehlikeye sokabilir... Üzüntüyü düşünün bir kere..

Bütün bu hallerde hekime danışmaya imkân bulununcaya kadar yapacak çok şey vardır. Ne yolda hareket edileceğini bilmek, elbette ki, hayat bahâsına mal olacak bir bilgisizliğe kat kat muraccahtır. Kuduz hakkında umûmî ma'lûmat vermeğe, korunma husûsunda ihmâl edilmemesi lâzım gelen noktaları anlatmağa çalışacağım.

Bir hayvan tarafından taarruza uğramış bir kimsenin ufak bir sıyrık veya basit ısırık yarası ile kurtulması bir kazanç sayılsa bile, kuduz tehlikesi gibi çok ilerki günlerde meydana çıkabilecek öldürücü bir hayâlin düşüncesi bile insana dehşet vermeğe yeter... Hele azgın hayvanın açtığı yaralar, çok sayıda ve derin olursa, bu yaraların kendi kötülükleri kadar kuduza yakalanmayı kolaylaştırmaları tehlikesi de çoktur.

Apansızın gelen bu kazâların daha sinsi yakalayan belâlı tarafları da vardır, Hücûma uğramak netîcesinde hastalığı almak ihtimâli ayan beyan meydanda sayılır.. Fakat taarruz eden hayvanların verebilecekleri hastalık şöyle dursun, kendisini sevdiren, serbestce istediği insanı yalayan ve hattâ kendisine acındıran bâzı kuduz hayvanların habersizce aşılayabildikleri hastalık, tedbir almakta kusur da ettirdiğinden, çok daha tehlikeli sayılmak gerektir.

Sözlerimin dizisinde bu hastalığın ve aşısının târihçesini de bulundurmak büyük Pastör'ün hâtırasını tekrâra da imkân vereceğinden, bence bir vazîfe sayılmaktadır.

Muhterem dinleyicilerim! Hep biliyoruz ki, 60 - 70 sene evveline kadar sâde kuduz hakkında değil, basit diğer hastalıklar hakkında da

yanlış ve tamâmiyle eksik bilgilerimiz vardı. En yakın batındaki dedelerimiz, zamânının münevveri bile olsalar bilmez, bugün ufak mektep çocuklarının bildiği "*hastalık sirâyeti, mikrop, temizlik...*" hakkında günümüzün telâkkîsine hiç uymayan garip telâkkîleri kat'î sayar, hastalıkları kendi kendine meydana çıkar zannederlerdi ... Hastalıkların mâhiyetlerini bir tarafa bırakınız, korunma imkânlarından bîhaber; meselâ kuduzda da, acâib, hattâ gülünç; bâzan pek barbarca tedâvî tarzlarını ayn-i kerâmet ve hakîkat gibi tatbik ettirmekten çekinmezlerdi. Çok büyük müşkülâtla karşılaşmasına rağmen, bu devirlerle günümüz arasında en kuvvetli hudûdu çizen, büyük dâhi, insanlığın velî-ni'meti Lui Pastör'dür.

Bir çok hastalıkların gözle görülmiyecek kadar küçük mahlûklarla mikroplarla husûle geldiğini iddia ettiği zaman alay ve hattâ hakāretle karşılanmış olması, Pastör'ü aslā yolundan çevirememiş, sirâyetlerin mikroplarla olduğunu büyük âlim eşsiz kıymette tecrübelerle isbât etmiştir.. Bu arada kuduz'un da bir mikrop olduğunu iddia ederek mikroskopla görülemiyen bir mikrobu bulunduğunu kabûl ettiren Pastör, hakîkaten hârikulâde bir kafası olduğundan kuduz gibi bir belânın aşısını da bulmakla insanlığa en unutulmaz iyiliklerinden birini yapmıştır. Bir ara cümlesi olarak arz edeyim ki, kendisinden evvel mikroptan şüphelenmiş ve bilhassa loğusalık hummâsının hâriçten bulaşma olduğunu iddia etmiş olan ve annelerin kurtarıcısı adiyle anılan Zemmel Vays, Pastör dehâsında olamadığı için deli sanılarak vazîfesinden de olarak sükûta mecbur kalmasaydı, mikroplar belki daha evvel kendilerini tanıtabilecekti.

Eskiden Yunanca'da Litta denilen ve furie, kudurganlık gibi mânâlara da gelen kuduz, çok geç tanınmış olmakla berâber, kendini gösterdiği her yerde dehşet saçan bir âfet olarak senelerce hüküm sürmüştür. Meselâ eski târihlerde sâde Fransa'da senede vasatî 150.000 kurban verildiğine göre, bunu kaç aydır devâm eden garp ve şimal harblerinin öldürdüğü insanlar adediyle mukāyese edersek, harbin tahrib kudretinin, kuduzun o zamanlardaki dehşeti yanında hiç kaldığını anlamış oluruz.

Bütün hastalıkların ve bu arada da kuduz'un sirâyetinin binlerce sene mechul kalması sebebini her hastalıkta mevcut bulunan (incubation=tefrih) devresine, yâni mikrobun vucûde getirilmesinden i'tibâren hastalığın meydana çıkmasına kadar geçen müddete atfet-

mek pek yerinde olur. Eğer tefrih devri olmasaydı ve kuduz bir hayvanın ısırdığı veya yaladığı bir insan hemen kuduz'a yakalansaydı, târihten evvelki devirlerde bile hastalığın sirâyet ve salgın şekilleri anlaşılabilirdi. Düşününüz bir kere; Kuduz'un tefrih devri en aşağı on beş gündür. Vasatî olarak ise ısırıldıktan sonra 30 veya 60 gün arasında meydana çıkar. Bir seneye kadar uzayan tefrih devreleri kaydedilmiştir. 2 - 3 sene tefrih devri tesbît eden âlimler vardır. Bir iki ay evvel bir köpek, başka bir hayvan ısırmış veya yalamış, yara kapandıktan, her şey unutulduktan aylarca sonra bu yara ile hiç alâka hatırlatmıyan bir maraz ortaya çıkarsa, bunun şu kadar zaman evvel ısırılmış veya yalanılmış olmakla alâkası olacağına kim inanır? İşte bu sebebten ki, Mîlât'tan 500 sene evvel Demokrit kuduz'dan ancak bahsetmiş, sonra Aristot köpeklerden köpeklere geçen kuduz'u zikrederek insanların kuduz'a tutulmıyacağını iddia bile etmişti. Daha sonraları kuduz'un insana da musallat olduğu da anlaşılınca türlü işkenceli tütsülü, düâlı, devranlı tedâvîler uydurulmuş, hiçbirisi fayda vermeyince, kuduz'lunun nefesini dışarı çıkarmamak için iki yastık arasında boğulması usûlü tatbik edilmekle câhillik ve gariblik tedbirlerinin üzerine tüy dikilmiştir.

Kuduz ve korunma tedâvîsi husûsunda hakkıyle bilgi sâhibi olmak için Demokrit'ten sonra 2000 yıldan fazla müddet Pastör'ü beklemek mecbûriyeti hâsıl olmuştur.

Köpekte meşhur olan kuduz, insanları olduğu gibi hemen bütün sıcak kanlı hayvanları ve bilhassa memeli hayvanları yakalıyabilir. Hem dünyâ üzerinde yayılmaya sebeb olmak ve hem de vak'aların çoğunun fâili olmak suçiyle kuduz'a yakalanmakta ve kuduz vermekte, köpek başta geliyor. Kudurganların % 92,5 kısmı... sonra % 6 vak'a ile kedi ikincidir. Üçüncülüğü kazanan kurt, gerek açtığı yaraların çokluğundan ve gerekse derinliğinden, çok vahim ve ağır kuduz yapmakla meşhurdur. Kurt kuduz'u i'tibâriyle Romanya çok şöhret bulmuş memleketlerden biridir.

Bu üçünden sonra kuduz'un yayılmasında mücrimler, sırasiyle : Tilki, çakal, at, eşek, katır, öküz, inek, koyun, domuz, keçi, deve, geyik, porsuk, kokarca, sırtlan tavuk gibi hayvanlardır. Kanatlı hayvanların kuduz'a tutulmaları müstesnâ olarak mümkün olduğundan çabuk iyi olmak ihtimalleri fazladır.

Kuduz sinirleri, murdar iliği ve beyni ve küçük beyni ve bunların bitişiklerinde bulunan diğer asabî mıntıkaları sever ve hastalık ısırılan

yerden beyne gelinceye kadar asıl bu sinir yollarını tâkib eder. İşte bu sebebtendir ki, siniri bol yerlerde derin, geniş ve çok adette ısırık yarası, kuduz'u hem çabuk ve hem de vahim olarak meydana getirir.. Yaralar baştan ne kadar uzak olursa, hastalığı önlemenin o derece daha kolay kābil olduğunu kabûl etmemiz, hastalığın sinirlerden yürüyerek beyne gelinceye kadar tedbirlerimizi almaya fazla vakit bulmamızdandır. Milletler Cemiyeti Hıfzıssıhha komisyonunun bir kaç sene evvel 524.258 kişide yaptığı tedkikler de göstermiştir ki, korunma tedâvîsi tatbik edilenlerde bile ısırıkların tehlikesi en ziyâde başta (göz ve burun'da en fazla) sonra kollarda (eller nisbeten daha uzakta olduğundan bir parça daha az), daha sonra gövdede ve en az da bacaklardadır. Bunları zikrederken devrimizde kuduz hayvanlara alınması lâzımgelen tedbirler bilindiği ve tatbik edildiği halde, bütün dünyâda değil de kırk kadar memleketin mevcut enstitülerinden yüz tedâvî istasyonunda kudurmuş veya kuduz şüpheli hayvanlar tarafından ısırılmış yarım milyon insan tesbit edilmiş olduğunu görmekle Pastör kuduz aşısının en büyük nîmet olduğunu tekrar tekrar anlamış oluyoruz. Kuduz şübheli hayvanlar tarafından ısırılan insanlardan tedâvîye tâbi' tutulmıyanlardan 100 kişide asgarî 15'i kuduz'a yakalanır. Ve ölürler. Isırıldıktan sonra aşıya tâbi' olanlarda ise ölüm nisbeti 1000 kişide vasatî 4 kişi olarak tesbit edilmiştir. Bu nisbet erken veya geç tedâvîye başlamakla değişir. Korunma tedâvîsine ne kadar erken başlanırsa, kuduzdan ve neticede ölümden kurtulma ihtimâli o kadar kuvvetlenir. Isırılmayı müteâkip 14 gün geçirdikten sonra aşıya başlanmalarda ölüm nisbeti 100/10 a kadar yükselebilir.

Yukarıda bahsettiğim istasyonlarda altı senede kuduz'a korunma tedâvîsine tâbi' tutulmuş yarım milyondan fazla insanda alınan neticelere göre derin ve sathî ısırıkların çıplak deri üzerinden veya elbîse üzerinden alınan yaraların tehlikelerinin biribirinden farklı olduğu anlaşılmıştır. En tehlikeli ve en ziyâde ölüm veren ısırıklar derinler, sonra sathî olanlardır. Çıplak deri üzerinden ısırmalar elbîse üzerinde ısırıklara nazaran üç dört defa daha tehlikeli bulunmaktadır. Medenî yaşayan memleketlerle bedevî vaziyette olanlar arasında, medenî olanlar elbîselerinin daha mazbut olması cihetinden daha kârdadır. Isırılmış bedevîlerde ölüm nisbeti, medenî camialara mensub insanlardan bir kaç misli fazladır.

Bu umûmî mâlûmattan sonra, ısırılmış bir insan karşısında ne yapmak lâzım geldiğini öğrenmek lâzım : Evvelâ ısıran hayvan

kuduz mu idi, onu anlamak lâzım. Kuduz olduğu anlaşılan köpek mutlaka öldürülmelidir...

Kuduz bir hayvanın nasıl tanınacağını anlatmak için evvelâ en büyük mücrim olan köpeği misal alacağız : Köpek besliyen dinleyicilerim sözlerimden tasaya düşecekler... ne kadar tasa etseler yeridir. Hakîkaten köpeği evin içinde bulundurmak sâde kuduz bakımından değil, meselâ insanlar için en müthiş hastalıklardan biri sayılan Ekinokok = kist idatik âfetini aşılamak cihetinden de tehlikelidir. Güzel, sadık, sevimli ve iyi bir hayvan olan köpeğin bu hastalıkları alma ve sonra insanlara aşılama suçlarından büyük taksîrâtı yoktur... taksîrat, onları köpek mevkiinde tutmıyan, evlât yerine sevmeğe çabalayan –bâzı dostlarımız darılmasınlar– eksantrik sayılan insanlarındır.

Şehirde, evde lüksten başka bir kıymeti olmayan ve fakat köyde ve kırda : bekçilik, avcılık, çobanlık ve daha fâideli pek çok hizmetlerde hârikulâde bir yardımcı olan köpeği, kendisine iyi bakmak uzaktan seyretmek sûretiyle sevmek en yerinde bir harekettir. Eski âdetlerimizde, köpeğe el süren insanların ellerini yıkamağa mecbur tutulmaları, bir çok an'aneler arasında mevkiini muhâfaza etmesi lâzımgelen bir görenektir.

Süs hayvanlarına mevkî vermeğe savaşanlar; "*Ben köpeğimi dışarı çıkarmıyorum, başka hayvanla temâs ettirmiyorum, köpeğim temizdir, hastalığı yoktur*" gibi sözleri sık sık tekrâr ederler; bunlara dediklerinin gayr-i mümkün olduğunu anlatabiliriz... Başka hayvanlardan tamâmen ayrılmış ve evde hapsedilmiş veya sokağa çıkarıldığında elden bırakılmamış bir köpeğin diğer köpekle temâsı olmamış farzetsek bile meselâ kuduz kedilerle oynamasının önüne geçebilir miyiz... onu da bir tarafa bırakalım. Kuduz hastalığının bâzan kendiliğinden olduğunu sananlar... böyle kuduzların âmili olan hasta fâreyi kovalamış, hattâ yakalamış bulunan veya bu kuduz fâre tarafından ısırılmış olan zavallı köpeğin sonra eve şeâmet saçabileceğini eksantrikli meziyet sananlara, elinde kocaman köpeği süs diye taşırken onun sürüklemesi yüzünden yolda gülünç vaziyete düşen ve bu köpeğin kurtularak yolculardan birini ısırması takdîrinde bilhassa acınacak vaziyette kalan bayanlara anlatmak çok güç olsa gerektir.

Köpekte kuduz bir çok şekillerde kendini gösterse de başlıca azgın ve sâkin olmak üzere iki şekil mütâleaya değer... Azgın ku-

duz'a (tehevvürî kuduz - Rage fuereuse) denildiği gibi sâkin kuduz'a (felcî kuduz - Rage paralytique) veya sessiz kuduz (Ragemme) veya (mutte) denilmektedir.

Her iki şekilde müşterek vasıflar bulunabilir... Köpeğin başka bir hayvan tarafından ısırılmasından sonra 10 günden 100 güne kadar bir tefrih devri geçer ve hastalık ondan sonra meydana çıkar. Bu devrede köpekte ara sıra ateş yükselmelerinden başka değişiklik farkedilemez.

Hastalığın meydana çıkmasına birkaç gün kaldıktan i'tibâren köpekte huy değişikliği göze çarpar. Evvelce neşeli, tatlı, sevimli, sokulgan olan köpek mahzun, mükedder, huzursuz, haşin, huysuz ve sert olur. Yalnızlık arar, rahatsız edilmeğe tahammülü yoktur. Köşe bucağa; kanapelerin karyolaların altına saklanır... sebepsiz gider gelir.. yatar, kalkar, yerleri, kapıları tırmalar, eskiden sert ve huysuz olan köpek ise ekseriyâ çok keyifli, sokulgan, neşeli, cana yakın olur. Kendisine şefkat, sevgi celbeder, kendisini okşıyanları yalamak ister... Gerek yumuşak huylu gerek sert hareketli köpeklerde karakterler bu şekilde değişeceğine yumuşakların tatlılığı sertlerin aksiliği artabilir. Bu haller devâm ederken ister sert, ister yumuşak köpeklerde başlıca dört işâret belli olur... Bunlardan birinin görülmesi hayvanın kuduzluğu hakkında şübheyi arttırır. Ve kuvvetlendirir. Bu işâretler şunlardır :

1 — Âdeti değilken ısırmak veya harâretle yalamak arzusu...

2 — Sesin değişmesi, bu değişme pek bellidir. Havlamak istiyen köpek evvelâ boğuk şekilde bağırır, sonra ses derinleşir ve örtülür, âdetâ uluma hâline geçer, bu uluma kesik kesik devâm ederken ince, yüksek ve uzunca bir sesle sona erer.

3 — Üçüncü işaret : açık bir ağız içinden upuzun bir dil sarkar.. bu, çene kaslarının felcinden böyle olmuştur.

4 — Hayvanın iştihasında değişiklik : bakarsınız köpek ne bulsa yemeğe, yutmağa koyulur. Taş, odun, saman, çivi, kâğıt, çamaşır, ayakkabı ve sâire parçaları.. ki, ölü bir hayvanın mîde ve barsaklarında bu gibi maddeleri fazla miktarda bulmak o hayvanın kuduz olduğu hakkındaki şübheleri oldukça kuvvetlendirir.

Bu devrelerde köpekte başka gariblikler de görülebilir; ortada bir şey yokken sinek varmış gibi atılmaları, sebebsiz korkular, yabancı biri gelmiş gibi havlamalar.. göze çarpar. Yanıklara ve dayağa karşı

köpek hissizlik gösterir. Avda koşarken bir şey görmüş gibi birden duruşlar yapar... Bütün vazîfelerinde muvaffakıyyetsizlik bârizdir...

Azgın kuduzlu son devirlerde ekseriyâ eevden kaçarak rastladıklarını ve bilhassa diğer köpekleri ısırır. İki üç gün dolaştıktan sonra kudurganlığı hafifleyince kan, çamur, sefâlet içinde salak bir yürüyüşle, uzamış bir dille kuyruğu, bacakları arasına kısılmış olarak sâhibinin yanında ölmek üzere evine avdet eder. Bunlar bâzan evden kaçmazlar, nisbeten sükûnetli olurlar. Sakin kuduzlu köpekler ise çok kere yerlerinde kalırlar. Bu takdirde ekseriyâ sâkin, bâzan hiddetli olurlar. Gürültü, dokunma gibi müessirler kızgınlık ve kudurganlık nöbetleri uyandırabilir.

Bu vaziyetlerde hayvan ısırıldığı yarayı ısırmak veya yalamak ister. Yatak, yastık ve halıları yırtar. Arka ayaklarına oturarak dikilip kalınlı inceli seslerle ulur ve havlar. Tenâsülî tenbihler gösterir. Damak bâzan pek kurudur. Sulama hissi pek fazladır. Ölüm yaklaşınca sür'atli zayıflama görünür. Gözler çukura batar, ses söner, evvelâ çeneye sonra bacaklara ve vücûde inme iner. Sarsılma nöbetleri artar. Köpek, hastalık nöbetlerinin ilk meydana çıkışından 4 - 5 gün sonra yavaş yavaş veya bir nöbet esnâsında birden ölüverir. Ölüme yakın başladığını söylediğimiz felcler bâzan ve bilhassa sâkin kuduzda daha erken meydana çıkar. Bu takdirde vak'aların bir kısmında bu inmeler evvelâ arka bacaklardan başlıyarak çabucak sükûnete koyabilir. Bitkin hayvan rahatsız edilirse kalkmağa çalışır; zorlukla arka bacaklarını sürüyerek birkaç metre gider yine düşer...

Felc çeneden başlarsa ağız hemen hiç kapanmaz. Bir karış sarkmış dilin kenarından yapışkan bir salya iplik halinde akar. Yutma imkânı yoktur. Şefkatli birçok insanlar hayvancağızın boğazında bir şey kalmış sanarak almağa uğraşırlar.. Canı yanmazsa hayvan ısırmaz... Fakat salyasını bulaştırmakla bu adamlara farkında olmadan hastalığı verebilir. Çenenin felcinden hayvan havlayamamakta olduğundan bu şekildeki kuduz'un adına sessiz kuduz diyenler çoktur.

Bilhassa yine sâkin, sessiz kuduzda sudan korkma fevkalâde fazladır. Hayvan çok susadığından suyu görmesi hattâ düşünmesi felcî ve teşennücî nöbetleri tekrâr eder. Nöbetleri getirmesi ihtimâlidir ki, suya karşı korkaklığını îcâb ettirir. Kuduzdan bilhassa İngilizce'de Hidrofubya veya Haydrufubya adiyle de bahsedilmesi bundandır.

Köpeklerin 3 - 5 günlük kuduz nöbetlerinden kurtulmaları mümkün ise de bir müddet sonra hastalıkları kendiliğinden tekrar meydana çıkarak daha kısa bir zamanda ölümü mûcib olur.

Kedide kuduz hemen ekseriyâ azgın, tehavvurî şekildedir. Tırmalamak ve ısırmak arazusu hâkimdir. Ekseriyâ saklanır ve rahatsız edilirse, atılarak tırmalar ve ısırır.

At'da en büyük husûsiyet tefrih devrinin 1 - 2 sene devâm etmesindedir. Öküz, inek, devede bu müddet 1 - 3 aydır. Bu hayvanlarda da ısırma arzusu mevcuttur.

Vahşî hayvanlardan kurd'un kuduzu dâimâ tehevvürî ve azgın şekilde görünür. Yuvasını bırakıp önüne gelene saldırır. Bir günde bir kuduz kurt'un 50 - 60 kişiyi ısırdığı görülmüştür.

Kuduz bir hayvanın yalnız ısırması değil, yukarıda da kaydettiğimiz üzere yalaması veya herhangi bir sûretle salyasının bulanması da hastalığı vermeğe kâfî gelebilir.

Sağlam deri, kuduz salyasını geçirmeğe müsâit değildir. Deri üzerinde bulunan bir sıyrık veya yara ve hattâ yeni tıraş olmuş bir yüzün derisi kuduz geçirmeğe müsâittir.

Kapanmış ufak sıyrıkları bulunan bir derinin üzerinden 24 saatten fazla geçmiş ise ve bunlara kuduzlu hayvan salyası değerse tehlike vardır diye iddia edilemez.

Gışâ-yı muhâtîler bâzı yerde sağlam da olsa geçmeğe müsâittir. Göz manzûmesi, burun gışâ-yi muhâtîsi kuduz'un kolayca girebileceği kapılardır.

Diğer muhâtî gışâlar sağlam ve eşkâlsiz iseler, tehlike kapısı sayılmazlar.

İşte bu anlattığımız şekiller ve vaziyetlerde ne zaman korunma aşısına gitmek lâzım geldiğini, ne zaman kuduz tehlikesinden uzak bulunulduğuna karar verilme icâb ettiğini kestirmek lâzım..

1 — Hayvanın kuduz olduğu kat'î olarak anlaşıldı ise, Pastör korunma tedâvîsine başlamak lâzımdır.

2 — Hayvanın kuduz olduğu şübheli ise yine hemen tedâvîye başlayıp ayni zamanda hayvan bir yere kapatılarak, en iyisi bir baytarın gözü altında muâyeneden geçirilmeli... ve on gün içinde hayvan hiçbir hastalık eseri göstermezse aşı tedâvîsini kesmelidir. Ve en iyisi hayvanı da öldürmelidir. Mâlûm olduğu üzere köpeğin kudurma alâmetleri göstermeğe başlamasından evvel on gün içinde salyası

mikroplu olabilir. Ve bu on günden sonra aşıya devâm etmeğe lüzum yoktur. Çünkü köpek ısırdığında salyası kuduz değildir.

3 — Eğer şübheli hayvan ısırdıktan veya diğer şekillerde kuduz verebilecek hareketler yaptıktan sonra kuduzu tesbît edilmeden öldürülmüş ise yine hemen aşıya başlamak lâzımdır. Öldürülen hayvanın boynu mümkün mertebe uzun tutulmak şekliyle kesilerek seck esnâsında hiçbir yere bulaştırmamak şartiyle bu işle vazîfedâr müesseselere götürülmelidir. Ölü üzerinde tetkik, mikroskop muâyeneleriyle asabî merkezlerde tesbit edilirse, tedâvîye devam yine şarttır. Mikroskop muâyenelerle belli olmamışsa tavşanlara yapılacak hastalık aşılama işinin netîcesi alınıncaya kadar tedâvî zarûrîdir. Tavşan tecrübeleri, kuduz değildir diye netîce verirse, aşı o zaman kesilir. Maamâfih bu müddet uzun ve hemen aşı enjeksiyonları müddetine yakın olduğundan büyük fâidesi her zaman yoktur. Bu sebebten şübheli hayvanları dâimâ canlı olarak tetkîk ettirmeğe çalışmalıdır. Yoksa aşıya devam zarûrîdir.

4 — Eğer şübheli hayvan mechul ise veya muâyene günlerinde ya gâib olmuş veyâhut da iyi bakıldığı halde başka bir hastalıktan ölmüş ise kudurmuş gibi aşı tedâvîsini bitirmek zarûrîdir.

5 — Hayvan kalın elbîse üzerinde yara yapmadan ısırmış ise veya muşamba, lâstik ve çok sık dokunmuş kumaşlarda delik olmadığı halde ısırılan yerlere meselâ çok çok kan oturmuş veya çizgiler hasıl olursa, kuduz tehlikesinden uzak kalmış olduğuna karar verilebilir.

6 — Eğer doktor her hangi bir vak'ada sıkı bir isticvâb ile ısıranın kuduz olmadığına kānî olursa veya mikrobun ısırılan kimsenin örkelerine, ensâcına girmediğine kanaat getirirse, tehlikenin mevcut olmadığını söyliyebilir. Maamâfih en ufak bir şübhe vukūunda kurtarıcı aşı tedâvîsine başlayıp her tehlikeden uzak kalmak en doğrusudur.

7 — Böyle kuduz veya kuduzdan şübheli bir hayvanın, taarruza uğrayanların nereye mürâcaat edeceklerini bilmeleri çok faydalı olur. Mahallin en yakın sıhhat dâiresine mürâcaat etmekle kānûnun verdiği bütün kolaylıklardan istifâde mümkündür. Isırılanı veya tehlikeye mâruz kalmış olanı tetkîk eden mahallî sıhhat dâiresi lüzum görürse hemen hastayı en yakın kuduz tedâvî müessesesine sevk eder.

Cumhuriyet'ten evvel bu müesseseler, kuduz tedâvî müessesesi hâlinde yalnız İstanbul'da bir adet mevcut iken bugün şükürler olsun Cumhuriyetimizin kuduz tedâvî istasyonları 40 a bâliğ olmuştur..

Aşıları Hıfzıssıhha müessesemiz hazırlamakta ve bütün istasyonlara lüzûmu kadar sevketmektedir. 1937 de sevkedilen aşı miktârı 174800 kiloyu bulmuş idi. Halkımızın bu büyük himmetten istifâdesini Cumhuriyetimizin hıfzıssıhha kanununun 75 inci maddesi pek pratik bir şekilde kolaylaştırmış bulunmaktadır. Kanunumuz diyor ki; "*Kuduz olan veya kudurmuş olduğundan şübhe edilen hayvanlar tarafından ısırılmış olanların vakit kaybetmeden en yakın kuduz tedâvî müessesesine i'zâm olunmaları mecbûrîdir*".

"*Bunlardan fakir olanların yol masrafları belediye veya köy sandıklarınca ve bu sandıklar veremedikleri takdirde idâre-i husûsiyelerce te'diye olunur. Ve bunlar devlete âid umûmî nakil vâsıtalarından meccânen istifâde ederler.*"

Bu maddelerin ifâde ettiği güzel mânâya herhangi îzâh ilâvesini zâid addederim.

Bir hayvanın ısırılmasiyle veya bir yarayı yalaması veya pençelemesi veya başka türlü şekillerle sebebiyet verdiği kuduzun bugün Pastör usûlü esâsîsinden alınan 8 - 10 türlü aşı tatbik şekli vardır. Yapılan tetkiklerden canlı ve cansız (virüs) ile aşılanan insanlar arasında ölüm nisbeti daha azdır.

Vaktinde aşılanmıyan veya hiç aşılanmadığı için ısırıldıktan sonra tefrih devrini geçiren ve maalesef kuduz'a tutulan insanda hastalık çok muhtelif şekilde görülür; bâzısında araz diğer hayvanlarda görüldüğü gibi olur. Bâzan delilik bönetleri göze çarpar, bâzan ısırılan yerlerden başlamak üzere inmeler olur. Hasta, bâzan kederli, mahzundur. Mütemâdiyen kusar, terler pek izdirab çeker, bâzan baş dönmeleri, göz kararmaları bütün şiddetiyle hâkimdir. Bâzan salya bolluğu, ateş ve terleme etrâfındakilerini şaşırtacak kadar olur. Pek nâdiren iyi olabilen hafif şekiller görüldüğünü iddia edenler vardır. Kezâ kuduzdan kurtulup bâzı felçler ve ârızalar kaldığı da görülmüştür, diyorlar.

Kuduracak insanda, tefrih devrinin sonunda hastalık başlamadan iki gün kadar evvel hasta büyük bir kudretsizlik hisseder. Baş ağrısı, sıkıntı ve baskı hisleri duyar; bâzan bir kaç ay evvel ısırılmış olduğu yaranın yeri kaşınır, şişer ve çok ağrıyabilir. Derken asıl hastalık nöbetleri yukarıda söylenilen çeşitli şekillerde kendini gösterir. Hezeyanlar, sayıklamalar, hele boğaz felci dolayısiyle suya karşı korku ve teşennücler dayanılamıyacak şekilde artabilir. Nöbetlerin tekerrürü

hastayı büsbütün sefil, perişan, bitgin ve acınacak hâle koyar... üç gün içinde bir hayat söner gider...

Hastalığın sonu ya felçlerin bütün vücûde yayılmasından veya ânî bir kalb felcinden ölür. Ölümden evvel 42° hattâ başka hiçbir hastalıkta kolay kolay rastlanmıyan 43° ateş görülür. Netîce ve hulâsa olarak arzedeyim ki; başlayan kuduzda ölümü mutlak kabûl etmek maalesef vârit sayılacaktır. Bu sebebten kuduz tedâvîsinin vaktinde tatbîkinin ihmâl edilmemesi zarûreti söz götürmez bir hakîkattir. Sözlerimi bitirirken büyük dâhi **Pastör**'ün adını anmayı bir vazîfe telâkkî etmekteyim.

***

1049. وَعَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ بَيْنَمَا رَجُلٌ رَاكِبٌ عَلَى بَقَرَةٍ اِلْتَفَتَتْ إِلَيْهِ فَقَالَتْ لَمْ
أُخْلَقْ لِهٰذَا خُلِقْتُ لِلْحِرَاثَةِ قَالَ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ
وَعُمَرُ وَأَخَذَ الذِّئْبُ شَاةً فَتَبِعَهَا الرَّاعِي فَقَالَ الذِّئْبُ مَنْ لَهَا
يَوْمَ السَّبُعِ يَوْمَ لَا رَاعِيَ لَهَا غَيْرِي قَالَ آمَنْتُ بِهِ أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ
وَعُمَرُ قَالَ الرَّاوِي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَمَا هُمَا يَوْمَئِذٍ فِي الْقَوْمِ.

TERCEMESİ

Yine **Ebû Hüreyre** *radiya'llāhu anh*'den **Nebî** *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

(Benî İsrâil zamânında) bir kimse öküz üzerine binmişti. Bu sırada hayvan o kimseye yüzünü çevirip bakarak :

— Ben bunun için yaratılmadım? Ben tarla sürmek için halk olundum, demiştir. **Resûl-i Ekrem** :

— Ben, hayvanın böyle söylendiğine inandım; **Ebû Bekr** ve **Ömer** de inandı.

Bir kere de bir koyunu kurt kapmıştı. Çoban kurdu peşi sıra tâkip etti (ve koyunu bıraktırdı) bunun üzerine kurt, çobana hitâb ederek :

— Elbette yırtıcı hayvan (ların sürüye saldırdığı bir gün gelir. O fitne) gününde koyunun benden başka çobanı bulunmayacaktır. (Bakalım o günü) koyunu benden kim kurtarır? dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Ben, kurdun böyle söylediğine de inandım; Ebû Bekr'le Ömer de inandı, buyurdu.

Râvî (Ebû Seleme) Ebû Hüreyre'den : Resûl-i Ekrem bu kıssayı hikâye buyurduğu sırada Ebû Bekr ile Ömer'in cemâat içinde bulunmadıklarını da rivâyet etmiştir.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Menâkıb bahsinde de rivâyet etmiştir. Müslim'in Fazâil'de, Tirmizî'nin de Menâkıb'de rivâyetleri vardır. Bu hadîsin *Buhârî*'deki bâbının unvânı çiftçilerin harâset için öküz ve çift hayvanı isti'mâlinin hikmetine dâirdir. Hadîsin bu unvâna mutâbakat noktası da bakare izâfetle hikâye buyurulan : (ben harâset için yaratıldım) kavlidir. Ve bununla harâset için çift hayvanı isti'mâlinin cevâzına işâret buyurulmuştur.

Bu vak'a, Benî İsrâil zamânında cereyân etmiştir. Bunu Buhârî, bu hadîsi Benî İsrâil bâbında da rivâyet etmek sûretiyle anlatmıştır. Maamâfih hayvanın tekellümü bir mu'cize olmak i'tibâriyle Benî İsrâil'e de hâs değildir. Her ümmette görülmüştür.

Râvî Ebû Seleme'nin : Resûl-i Ekrem bu kıssayı anlatacağı sırada Ebû Bekir'le Ömer cemâat içinde yoklardı, sözü, Resûl-i Ekrem'in bu iki halîfesinin kemâl-i îmânına yüksek bir i'timâdını ifâde eder. Kudretu'llāh'ı ma'rifet ve îmanlarındaki salâbet i'tibâriyle iki dostunu Resûl-i Ekrem bu hadîste nefs-i şerîfi menzilesine yükseltmiştir.

(يوم السبع =Yevmü's-sebu') nedir?. Bu tâbir, hadîsin medlûlü müşkil bir noktasıdır. Ve lûgaten yırtıcı canavarların icrâ-yı hükmettiği gün, demektir. Ehl-i hadîs bu ta'bîrin ta'yîn-i medlûlünde müteaddid vücûh ve ihtimâlât zikretmişlerdir. Biz bunlardan

Kurtubî ile İbnü'l-Arabî'nin ve Kādî Iyâz'ın nokta-i nazarlarını tercîhan bildireceğiz.

Kurtubî : (يوم السبع = *yırtıcı canavar günü)* ta'bîriyle Ebû Hüreyre'nin Medîne'nin bir zaman terk edileceğine ve bu mübârek şehrin kurtların, kuşların istilâsına uğrayacağına dâir rivâyet ettiği bir hadîs-i şerîfe işâret edilmiştir, diyor ki, bu hadîsi biz, bu eserimizin altıncı cildinde (885) numara ile terceme etmiş bulunuyoruz. Buhârî'-nin merfûan rivâyet ettiği bu hadîste müslümanların Medîne'yi hâiz bulunduğu bu hayır ve letâfetiyle berâber terk edecekleri bir zaman gelecektir. O sırada Artık Medîne'de vahşî hayvanlardan, kurtlardan, kuşlardan başka hiç bir insan kalmayacağı bildirilmiştir. Kurtubî'ye göre, Medîne'nin bu acıklı vaziyete düştüğü gün, yevm-i sebu'dur; kurtların, kuşların hükûmrân olduğu gündür.

İbnü'l-Arabî de : "*Yevmü's-sebu' ile bir fitne ve fesâdın bir herc-ü mercin zuhûru üzerine herkes canı, başı kaydına düşüp koyun sâhibleri sürülerine bakamıyarak bu zavallı hayvanlar üzerinde kurtların hükümrân olmasıdır*" demiştir ki, bu tevcîh daha umûmî mâhiyettedir ve Kurtubî'-nin tevcîhine münâfî değil, onu muhtevîdir. Bunu Kādî Iyâz'ın yukarıda muhtasaran bildirdiğimiz Ebû Hüreyre hadîsi hakkındaki mutâlâası pek vâzıh bir sûrette göstermektedir.

Bu yevm-i şedâid, bu ihtilâfât-i âmme günü gelmiş, geçmiş midir, yoksa gelecek midir? Kādî Iyâz'a göre, geçmiştir, Nevevî'ye göre, gelecektir. Bize göre her ikisi de mümkündür, şimdi de bunu îzâh edeceğiz :

Kādî Iyâz diyor ki: Medîne-i Münevvere böyle metrûk bir vaziyete İslâm'ın birinci devrinde düşmüştür. Şöyle ki : Medîne-i Tâhire İslâmiyet'in mehd-i intişârı olmakla müslümanların bütün hayrâtı buraya dökülüyordu. Bu cihetle sadr-i İslâm'da Medîne İslâm âleminin en ma'mûr ve en medenî bir şehri, bir merkezi idi. Ashâb ve Tâbiîn'den bunca ulemâ ve fukahânın makarrı bulunuyordu.

Her tarafında Asr-ı Saâdet'in meâsir-i âliyesi müşâhede olunan bu şehir, bilâhare bırakılıp hükûmet merkezi ibtidâ Şam'a, sonra Bağdâd'a nakl edildi. Bu arada Medîne dâhilinde birtakm fitneler, musîbetler vukū' buldu. Medîne'nin fukahâsı ve sulehâsı dağıldı. Ve Bedevî Arabların tehâcümüne uğrayarak bu mübârek şehrin sekene-i kadîmesi de Medîne'yi terke mecbûr oldu. Bu sûretle Medîne boşaldı. Ehl-i haberin beyânına göre (Hârre) vak'ası gibi fitnelerin tevâlîsi

üzerine Ebû Hüreyre hadîsinde haber verildiği vechile Medîne vahşet-engiz bir hâle girdi. Medîne hurmalıkları vuhûş ve tuyûrun baskınına uğradı. Hattâ İmâm Mâlik'ten gelen bir rîvâyete göre, Mescid-i Saâdet'e kurtlar, köpekler dolup telvîs etmişlerdi. Medîne bir müddet bu halde kaldıktan sonra halk yavaş yavaş toplanmıştır.

Kādî Iyâz Dârü'l-Hicret'in bu acıklı günlerini bildirdikten sonra : "*Hadîste bildirilen müessif vekāyi', sadr-ı evvelde bu sûretle olup geçmiştir. Resûl-i Ekrem'in bu ihbârı mu'cizât-ı âliyeleri cümlesindendir*" diyor.

Nevevî : "*Medîne'nin bu metrûk vaziyeti âhir zamanda vukū' bulacaktır. Ebû Hüreyre hadîsinin alt tarafında en son iki çobanın haşr olunacağını ihbar buyurulması bunun delîlidir*[1]. *Çünkü iki çobanın haşri âhir zamanda vukū' bulacaktır*" diyor.

Fakat Nevevî'nin delîl olarak îrâd ettiği bu hâdise de çâizdir ki, Hârre vak'asını tâkib eden vaziyete dâir bulunsun. Avf İbn-i Mâlik'ten gelen bir hadîste bildirildiğine göre, Resûl-i Ekrem bir kere Mescid-i Saâdet'e girdiğinde bir müddet Ashâb-ı Kirâm'ın yüzlerine bakmış, sonra : *(Allāh'a yemîn ederim ki, nesl-i âtî yakında bu Medîne'yi kırk sene kadar zelîl bir halde avâfîye bırakacaklardır. Avâfî, kurtlar, kuşlardır)* buyurmuştur. Bu da Kādî Iyâz'ın nokta-i nazarını te'yîd eder.

Bizce hadîsteki ihbâr-ı Nebevî bir şûriş, bir ihtilâl hâdisesine de tahsîs edilmemelidir. İbnü'l-Arabî'nin yevmüs's-sebu'un ta'yîn-i medlûlünde bildirdiği vechile târihte vukū' bulmuş ve bulacak olan her herc-ü merc temsîl edilmiştir. Her ihtilâlin avâkıb-i fecîası, (maaza'llāh) insanların canı başı derdine düşüp malına, mülküne bakmıyacak ve sürü sâhiblerinin koyunlarını kurtların çobanlığına bırakacak derecede bir fevzâ-yi ictimâî değil midir?. Resûl-i Ekrem Avf İbn-i Mâlik ve Ebû Hüreyre hadîslerinde yalnız an-karîb vukū' bulacak bir şûriş ve ihtilâlin fecî âkıbetini bildirmiş ve ümmeti böyle nifak ve şıkaktan tahzir buyurmuştur.

---

[1] و هو قوله صلى الله عليه و سلم: (و آخر من يحشر راعيان من مزينة يريدان المدينة ينعقان بغنمهما فيجدانها وحوشا حتى اذا بلغا ثنية الوداع خرا على وجوههما = *Medîne'ye en son gelen ve koyunlarına sayha ederek giren Müzeyne kabîlesinden iki çoban olacaktır. Bunlar da Medîne'yi bomboş bulacaklardır. Ve* (Seniyyetü'l-Vedâ) *a vardıklarında bunlar da yüzleri üzerine düşüp öleceklerdir)* kavl-i şerîfidir [*Buhârî*].

Hulâsa : Hâdîste yevmü's-sebu', bir ihtilâlin tevlîd ettiği fevzâ-yi ictimâî zamânıdır. Resûl-i Ekrem bunun fecî' neticesîni bir kurdun ağzından beliğ bir lisân-ı hikmetle bildirerek ümmeti nifak ve şikaktan tahzîr ve içtimâî tesânüde teşvik buyurmuştur.

1050. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَتِ الْأَنْصَارُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ اقْسِمْ بَيْنَنَا وَ بَيْنَ إِخْوَانِنَا النَّخِيلَ قَالَ لَا فَقَالُوا تَكْفُونَا الْمَؤُنَةَ وَ نُشْرِكْكُمْ فِي الثَّمَرَةِ قَالُوا سَمِعْنَا وَ أَطَعْنَا .

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Hicret-i Seniyye üzerine) Ensâr, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

— (Yâ Resûla'llāh!) Hurmalıklarımızı bizimle (Muhâcir) kardeşlerimiz arasında taksim buyur! dedi. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Öyle olmaz, buyurdu. Bunun üzerine Ensâr (Peygamber'in emriyle Muhâcirlere) :

— (Terbiye ve sulama) külfetini siz deruhde ediniz de sizi mahsûlüne ortak yapalım! dediler. Bu sûret de Ensâr ve Muhâcirîn :

— (Peygamber'in emrini) işittik ve itâat ettik di (ye mutâbık kal) dılar.

Îzâhı

Buhârî bu hadîsi Şurût bahsinde de tahrîc etmiştir. Nesâî'nin de aynen yine Şurût bahsinde rivâyeti vardır. Buhârî bu hadîs hakkında (sâhib-i mal : şu hurmalığın veya bağın sulamak ve timar

etmek gibi işlerini üzerine al da mahsûlüne benimle ortak ol, dese bu şirket câizdir) sûretinde bir bâb açmış ve te'yîd için bu hadîsi sevk etmiştir ki, lisân-i şerîatte bu şirkete (müsâkat) denilir. Bir tarafta sa'y-ü amel, bir tarafta mal olmak üzere akdedilmiş bir şirkettir. Bu unvâna göre, müsâkat yalnız hurma ağaçları ve hurmalıklara hâs değildir. Her nevi' meyvalık ve bağ, bağçe hakkında cârî ve mu'teberdir. Müsâkatda âkıdeynin hisseleri nısıf, sülüs gibi cüz'-i şâyi' olarak ta'yîn olunmak şart olduğunu yukarıda müsâkâta dâir verdiğimiz îzâhatte bildirmiştik. Burada ise örf-ü âdetle ma'rûf olduğundan mikdârın tasrîhine lüzum görülmemiştir. Zâhir-i hâle nazaran Ensâr ile Muhâcirîn arasındaki bu müsâkâtın, nısfiyet üzere olduğunu *Buhârî* şârihleri kayd ediyorlar.

BU ULVÎ TEÂVÜNÜN SÂİKI : Akabe gecesi nukabâ-i Ensâr'ın Medîne'ye hicret edecek müslümanlara muâvenette bulunacaklarına dâir Resûl-i Ekrem'e verdikleri sözün yerine getirilmesi zamânının hulûl etmiş olmasıdır. Ensâr Akabe bîatinde deruhde ettikleri bu vazîfe-i uhuvveti ziyâdesiyle îfâ ettiler. Bu hadîste bildirilen hâdise -ki, Ensâr'ın Muhâcirlere yüksek bir hiss-i samîmiyetle mallarını arz etmeleridir- Akabe bîatinin mebrûr tecellîlerinden birisidir. Ve Resûl-i Ekrem tarafından bu iki sınıf arasında kardeşlik te'sîs buyurulduğu sırada vukûa gelmiştir. İslâm târihinde *(akd-i müâhât)* nâmiyle şerefli bir mevkı' alan bu mebrûr hâdiseye dâir bu cildimizde (1035) numara ile terceme ettiğimiz Enes İbn-i Mâlik hadîsinin îzâhında bir dereceye kadar ma'lûmât vermiştik. Aşağıda menâkıb-ı Ensâr bahsinde de îzâh edeceğiz.

Ensâr-ı Kirâm Resûl-i Ekrem'e hurmalıklarının mülkiyetini arz etmişlerdi ve mallarının münâsafaten taksîmini ricâ eylemişlerdi. Resûl-i Ekrem tarafından nusrat ve teâvünün bu derecesi fazla görülerek : hayır, bu olmaz, buyurmuşlar ve akarın mülkiyeti ashâbının uhdesinde kalmak üzere Muhâcirlerin sa'y-ü amel ile iştirâkleri şeklini teklîf ve tensîb buyurup Ensâr'ı da sıyânet etmişlerdir.

1051. عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا أَكْثَرَ أَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ مُزْدَرَعاً كُنَّا نُكْرِى ٱلْأَرْضَ بِالنَّاحِيَةِ مِنْهَا مُسَمًّى

لِسَيِّدِ ٱلْأَرْضِ قَالَ فَمِمَّا يُصَابُ ذٰلِكَ وَ تَسْلَمُ ٱلْأَرْضُ وَمِمَّا
يُصَابُ ٱلْأَرْضُ وَيَسْلَمُ ذٰلِكَ فَنُهِينَا وَ أَمَّا ٱلذَّهَبُ وَٱلْوَرِقُ فَلَمْ
يَكُنْ يَوْمَئِذٍ .

TERCEMESİ

(Ensâr'dan) Râfi' İbn-i Hadîc *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Biz, Medîne halkının arâzî cihetiyle en çoğu (ve en zengini) idik. Tarlalarımızın, bir kısmı (nın mahsûlü) sâhib-i arza âid olarak kirâlardık. Râfi' (devamla) demiştir ki : kâh bu parça âfet-zede olurdu da tarla (nın işçiye âid olanı âfetten) masûn bulunurdu. Bâzı def'a da (aksine asıl) tarla musâb olurdu da mal sâhibine âid olan kısım masûn kalırdı. Bunun için (Müzâreadan) nehy olunduk. O zamanda altın ve gümüş (ile kirâ âdeti) de yoktu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi böylece Muzârea ve Şurût bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvud Büyû'da, Nesâî Müzârea'-da, İbn-i Mâce de Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Buhârî'nin aşağıda müzârea'da mekruh olan şartlara dâir açtığı bâbında bir tarîk-i rivâyeti daha vardır ki, mânâ cihetiyle her ikisi birdir. Bu rivâyete göre, Râfi' İbn-i Hadîc demiştir ki : biz, Medîneliler arasında en çok arâzî sâhibi olanlardan idik. Herkes tarlasını : (şu parça bana, şu kıt'a da sana âid olsun) diye kirâya verirdi. Çok def'a burası mahsul verirdi de öbür taraf bitirmezdi (ve hakkı zâyi' olurdu). Bunun için Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* tarla sâhiblerini bu nevi' müzâreadan nehiy buyurdu [1].

---

[1] عن رافع رضى الله عنه قال : كنا اكثر اهل المدينة حقلا و كان احدنا يكرى ارضه فيقول : هذه القطعة لى و هذه لك . فربما اخرجت ذه و لم تخرج ذه . فنها هم النبى صلى الله عليه و سلم [رواه البخارى].

Hadîsteki (مزدرع = *Müzdera'*) iftial bâbından zirâat yeri demek olan tarladır. Aslı tâ ile: (مزترع = *Müztera'*) iken tâ harfi dal'a kalb olunmuştur.

Sebeb-i Nehiy : Hadîste bildirilen bu şirket de şübhe yok ki, bir müzâreadır. Bir tarafta sâhib-i arzın toprağiyle, öbür tarafta yarıcının sâhib-i arza âid olmak üzere arâzînin bir parçasını zer' etmesi sûretiyle iştirakleri vardır. Fakat bu yolda te'sîs edilen şirket tehlikeli bir muâmele olduğundan taraf-ı Risâlet'ten men' edilmiştir. Sâhib-i arza ve işçiye âid olmak üzere iki kısma ayrılarak ekilen arâzîden kâh bir kısmının, kâh öbür kısmının âfet-zede olması ve bu sûretle tarafeynden birisinin zarar görmesi ekseriyetle vâkı'dir. Bir de Asr-ı Saâdet'te nukûdun azlığı sebebiyle olsa gerektir ki, para ile kirâlamak da ma'ruf değildi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem bu yolda müzârea muâmelesini nehiy buyurdu.

1052. عَنْ عَبْدِ ٱللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ ٱلنَّبِىَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَامَلَ خَيْبَرَ بِشَطْرِ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا مِنْ ثَمَرٍ أَوْ زَرْعٍ وَكَانَ يُعْطِى أَزْوَاجَهُ مِائَةَ وَسْقٍ ثَمَانِينَ وَسْقَ تَمْرٍ وَعِشْرِينَ وَسْقَ شَعِيرٍ.

Tercemesi

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Hayber arâzîsinden çıkan meyvadan, ekinden her mahsûlün nısfı hayber ahâlîsine âid olmak üzere (müsâkat ve müzârea ile) muâmele buyurdu. Resûlullâh bu mahsulden kadınlarına yüz vesk verirdi (ki bunun) seksen veskı hurma, yirmi veskı arpa (idi)[1].

---

1 Vesk, Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in sâı ile altmış sâ'dır. Sâ' ve Müd hisâbı hakkında İmam Ebû Hanîfe ile sâir eimmenin ihtilâflarını ve bu hisabda vezin mi, keyl mi? mu'teber olduğunu bu eserimizin beşinci cildinde Sadaka-i Fıtır

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî mahsûlün nısıf veyâhud sülüs, rubu' gibi muayyen bir mikdârı üzerine akdedilen müzâreanın hükmüne dâir açtığı bir bâbında zikretmiştir. Bu İbn-i Ömer hadîsinden evvel de Buhârî Ashâb ve Tâbiîn'den bir hayli zevâtın cevaz hükmü ifâde eden akvâl ve ef'âlini ta'lîkan rivâyet etmiştir ki, şunlardır :

1) Kays İbn-i Müslim'in Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Alî İbn-i Huseyn Bâkır Hazretlerinden rivâyetine göre, müşâ-rün-ileyh : *(Medîne'de, hicretle bekâm olan hiç bir sâhib-i hâne yoktur, illâ o Muhâcirler mahsûlün sülüsü, rub'u tarla sâhibine âid olmak üzere ziraat ederler)* demiştir[1]. Buhârî'nin bu ta'lîkını Abdürrezzak da Süfyân-i Sevrî'den mevsûlen rivâyet etmiştir.

2) Alî, Sa'd İbn-i Mâlik, Abdullâh İbn-i Mes'ûd, Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Kāsım, Urve, Ebû Bekr ile Ömer âileleri İbn-i Sîrîn *radiya'llâhu anhüm* hep Müzârea akdederlerdi. Buhârî'nin bu zevattan ta'lîkan rivâyetlerini de bir çok ashâb-ı tahrîc eserlerinde vasl ederek rivâyet etmişlerdir[2].

3) Nehâî âilesinden Abdurrahmân İbn-i Esved İbn-i Yezîd de : *(Ben, amucam Abdurrahmân İbn-i Yezîd ile müştereken âilemizin tarlalarını ziraat ettirirdim. Diğer amucam Esved ile büyük amucam Alkame'nin mahsûlünden hisselerini Alkame ile Esved'e götürüp verirdim. Eğer amucalarım müzâreada şer'î bir mahzur görselerdi her halde beni müzâreadan men' ederlerdi)* demiştir[3].

---

bahsinde riyâzî şekilleriyle îzâh ve tafsîl etmiştik. O cildin (499) [İkinci baskı, sh: 373] uncu sahifesinden başlayan bu îzâhımızda Hanefîlerce bir sâ'ın (1040) dirhem olduğunu bildirmiştik.

1 قال قيس بن مسلم عن أبي جعفر قال: ما بالمدينة اهل بيت هجرة الايزرعون على الثلث او الربع [رواه االبخارى].

2 و زارع على و سعد بن مالك و عبدالله بن مسعود و عمر بن عبد العزيز و القاسم و عروة و آل أبي بكر و آل عمر و ابن سيرين رضى الله عنهم [رواه البخارى].

3 وقال عبد الرحمن بن الاسود بن يزيد النخعى كنت اشارك عبد الرحمن بن يزيد فى الزرع هكذا رواه البخارى. و زاد ابن أبي شيبة فيه و احمله إلى علقمة و الاسود فلو رأيا به بأسا نهيانى عنه .

Bu rivâyette zikrolunan Nehâî, Mezhic kabîlesinin bir şu'besi olan (Nehâ') a mensubtur. Ve Nehâî sadr-i İslâm'da geçen yüksek bir ilim âilesinin soy adıdır ki, İmam Ebû Hanîfe'nin mezhebi, bu âilenin ve bilhassa iki rüknü ve medâr-ı iftihârı olan Alkame İbn-i Kays-i Nehâî ile Alkame'nin birâder-zâdesi İbrâhim İbn-i Yezîd İbn-i Kays'in kavâid-i ictihâdı üzerine kurulmuştur :

4) Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* de hilâfeti zamânında ziraatçilere : eğer tarla ile berâber tohum da verirse mahsûlün nısfı, eğer tohum ziraatçi tarafından atılırsa, sülüs gibi bir mikdârı kendisine âid olmak üzere muâmele etmiştir.

Beyhekî de Buhârî'nin bu ta'lîkını Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz vâsıtasiyle mevsûlen ve daha mufassal sûrette şöyle rivâyet ediyor:

Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz diyor ki : Hazret-i Ömer makām-ı hilâfete geçtiğinde Necran, Fedek, Teymâ', Hayber ahâlîsini Medîne hâricine sürüp bunların evlerini barklarını, bütün emvâlini

---

İbrâhîm-i Nehâî amucası Alkame'den, Alkame de Abdullâh İbn-i Mes'ûd'dan ahz-ı ilim etmiştir.

İbrâhîm-i Nehâî'den Hammad İbn-i Ebî Süleymân, Hammad'-dan da Ebû Hanîfe telemmüz ederek Ebû Hanîfe Hazretleri kendi nâmına muzâf olan fıkıh medresesini te'sîs etmiştir.

Alkame ile İbrâhîm-i Nehâî Abdullâh İbn-i Mes'ûd'un ilmî mertebesini diğer Ashab'dan daha âlî görürlerdi. Hazret-i Alkame, Mesrûk'a : Ashâb içerisinde ilimde Abdullâh İbn-i Mes'ûd'dan kuvvetli bir kimse yoktur, der idi. Ebû Hanîfe de Evzâî'ye şöyle demiştir : "*İbrâhîm-i Nehâî hiç şübhesiz Sâlim İbn-i Abdullâh'tan fıkıhta daha kuvvetlidir. Eğer musâhabet-i seniyye bereketi olmasaydı ben, Alkame de Abdullâh İbn-i Ömer'den daha fakîhtir der idim.*"

Alkame'nin kardeşi Yezîd'dir. Yezîd'in İbrâhim, Esved, Abdurrahmân ismindeki oğulları hep Ashâb-ı Kirâm'dan bir haylisine mülâkî olmuşlar. Ve doğrudan Ashab'tan da ahz-i ilim etmişlerdir. Amucası Alkame ise Muhadremûndandır. Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Alî, Abdullâh İbn-i Mes'ûd, Huzeyfe gibi Kibâr-ı Sahâbe'den rivâyet eder. İbn-i Sa'd'in 62 târihinde vefât ettiğini kayd ettiği Alkame ile Esved-i Nehâî hakkında İbn-i Medînî : Abdullâh İbn-i Mes'ûd'un kazâ ve fetvâlarını en iyi bilen Alkame ile birâder-zâdesi Evsed'dir, demiştir.

Burada Buhârî'nin ta'lîkan kendisinden rivâyet ettiği birinci Abdurrahmân, Esved'in oğludur. İkinci Abdurrahmân da Esved'in kardeşidir ve Alkame'nin kardeşi Yezîd'in oğludur. Binâenaleyh birinci Abdurrahmân İbn-i Esved ikinci Abdurrahmân İbn-i Yezîd'in birâder-zâdesidir.

Şu îzâhımızdan bir dereceye kadar anlaşılacağı vechile Nehâî hânedânının ahkâm-ı şer'iyyeyi zabt ve nakilde ve her nevi' mesâil-i fıkhiyeyi birtakım usûl ve kavâide ircâ' etmekte müstesnâ hizmetleri sebketmiştir. İmam Ebû Hanîfe tarafından ise mesâil-i şer'iyye tam bir tasnîf-i ilmîye tâbi' tutulmuştur. İmam Ebû Yûsüf ve bilhassa İmam Muhammed tarafından ilk def'a müellefât-i fıkhiyye vücûde getirilerek Hanefî mezhebi tamâmiyle teessüs etmiştir ki, fıkıh târihinde Irâkîler mesleği nâmiyle yâd olunur.

Hicâzîler meslekinin başlıca müessisleri de sırasiyle Saîd İbn-i Müseyyeb, Sâlim İbn-i Abdullâh, Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhüm*'dür. Her meslekin sûret-i teessüsü fıkıh târihine dâir eserimizde îzâh edilmiştir.

beytü'l-mâl hesâbına satın almıştı. Ve Ya'lâ İbn-i Ümeyye Hazretlerini bu emvâl ve arâzî üzerine âmil tâyin buyurmuştu.

Ya'lâ *radiya'llāhu anh*'e verdiği ta'lîmatta : *(Bu arâzîyi ziraatçilere müzârea sûretiyle vermesi, eğer Ömer nâmına ziraatçiye tarla ile berâber tohum, çift hayvanı, demir sapan da verirse mahsûlün iki sülsü Hazret-i Ömer'e, bir sülsü de çiftçiye âid olması, eğer tohum, çift hayvanı, sapan gibi ziraat âlât ve edevâtı çiftçi tarafından deruhde edilirse, mahsûlün yarısı çiftçiye, yarısı da Hazret-i Ömer'e âid olmak üzere ortalama taksîm edilmesi; hurma, üzüm gibi meyvaların sülsü işçiye, sülsânı Hazret-i Ömer nâmına taksîmi)* emrolunmuştur[1].

Gerek Buhârî'nin ta'lîkan ve gerek Beyhakî'nin bu mevsûlen rivâyeti müzârea hakkında olup her iki haber yekdiğerini te'yîd etmektedir.

5) Hasen-i Basrî *rahmetu'llāh* da : *(Tarlanın iki müzâri'den birisine âid olmasında ve masrafın iki şerik tarafından müştereken te'mîn edilmesinde hiç bir mahzur yoktur, mahsul aralarında müşterek olur)* demiştir. Zührî de bu re'yi iltizâm etmiştir[2].

Şârih İbn-i Hacer, Buhârî'nin bu ta'lîkının Saîd İbn-i Mansûr tarafından mevsûlen rivâyet edildiğini bildiriyor. Fakat Şârih Aynî : ben çok aradım, Buhârî'nin bu ta'lîkını âsâr-i hadîsiyede bulamadım, diyor.

6) Yine Hasen-i Basrî : *(Pamuk ve zeytin gibi mahsulleri toplamak ve yarı yarıya taksîm etmek üzere iştirakte de bir mahzûr-ı şer'î yoktur)* demiştir[3].

Şârih İbn-i Battâl : Ahmed İbn-i Hanbel'in de mezhebi bu merkezde olduğunu fakat Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî Hazretlerinin men' ettiklerini bildirmiştir. Sebeb-i men' de semen-i mechûl üzerine akdedilen icâre olmasıdır.

---

1 و عامل عمر الناس على ان جاء عمر بالبذر من عنده فله الشطر و ان جاؤا بالبذر فلهم كذا. هكذا رواه البخارى. و اخرج البيهق عن عمر بن عبد العزيز قال: لما استخلف عمر اجل اهل نجران و اهل فدك و تيما و اهل خيبر و اشترى عقرهم و اموالهم . و استعمل يعلى بن امية. فاعطى البياض يعنى بياض الارض على ان كان البذر والبقر و الحديد من عمر فلهم الثلث ولعمر الثلثان . و ان كان منهم فلهم الشطر و له الشطر. و اعطى النخل و العنب على ان له الثلثين ولهم الثلث.

2 و قال الحسن لا بأس ان تكون الارض لاحدهما فينفقان جميعا فما خرج فهو بينهما و رأى ذلك الزهرى [رواه البخارى].

3 و قال الحسن لا بأس ان يجتنى القطن على النصف [رواه البخارى].

7) İbrâhîm-i Nehâî, İbn-i Sîrîn, Atâ' İbn-i Ebî Rebâh, Hakem İbn-i Uteybe, Zührî, Katâde : dokuyacağı bezin sülüs ve rub'u gibi bir mikdârı çulhaya âid olmak üzere ip verilerek akd-i iştirâk etmeği tecvîz etmişlerdir[1].

8) Ma'mer İbn-i Râşid *rahmetu'llâhi aleyh: (Yük hayvanını muayyen bir zamâna kadar kazancı sülüs veyâhud rubu' hesâbiyle taksîm edilmek üzere kirâya verilmekte şer'î bir mahzur yoktur.)* demiştir[2]. Buhârî'nin bu ta'lîkının da Abdürrezzâk tarafından vasl edildiğini Şârih Kastalânî haber veriyor. Hanefîlere göre bu yolda kirâ câiz değildir. Böyle bir akid vukûunda hayvan sâhibi ecr-i misl alır.

HULÂSA : İmam Buhârî *Sahîh*'inde yukarıda nakil ve terceme ettiğimiz sekiz aded eimme-i selefin kazâya ve ahkâmını ta'lîk tarîkıyle rivâyet ettikten sonra mevzûu-bahsimiz ve (1052) numara ile terceme ettiğimiz Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* hadîsini sevk ve rivâyet ediyor. Ve Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Hayber arâzîsini, meyva ve hubûbattan her mahsûlün nısfını müsâkat ve müzârea ile Hayber ahâlîsine âid olmak üzere kirâladığını ve yine Resûl-i Ekrem in Hayber mahsûlünden kadınlarına yüz vesk verdiğini bildiriyor.

Sonra Hazret-i Ömer hilâfeti zamânında Hayber arâzîsini kıt'alara ayırmış ve Ezvâc-i Tâhirât'ı ya bu arâzîden ve suyundan birer parça almalarını, yâhud Resûl-i Ekrem zamânında olduğu gibi mahsûlünden vesk almağı ihtiyâr etmelerini teklîf etmiştir. Resûl-i Ekrem'in zevcelerinden bâzıları arzı, bâzıları veskı ihtiyâr etmiş, Hazret-i Âişe ise arâzî almağı tercîh eylemiştir[3].

HİLÂFİYYÂT : Gerek mevzûu-bahsimiz olan İbn-i Ömer hadîsi ile gerek Buhârî'nin yukarıdaki sekiz nevi' ta'likât ve selefin müctehedâtı ile ashâb-ı mezâhib ve fukahâ istidlâl ederek müteaddid ârâ ve mezâhib vücud bulmuştur ki, bâzılarına kısaca işâret ettiğimiz

---

1 و قال ابراهيم و ابن سيرين و عطاء و الحكم و الزهرى و قتادة لابأس ان يعطى الثوب بالثلث او الربع و نحوه [رواه البخارى]. و اطلق الثوب على الغزل مجازا [عينى].

2 و قال معمر: لا بأس ان يكون الماشية على الثلث او الربع الى اجل مسمى [رو اه البخارى] .

3 فقسم عمر رضى الله عنه خيبر فخير ازواج النبى صلى الله عليه و سلم ان يقطع لهن من الماء و الارض او يمضى لهن فمنهن من اختار الارض و منهن من اختار الوسق و كانت عائشة اختارت الارض [رواه البخارى عن ابن عمر).

fıkhî bu ihtilâflar fıkıh ve hilâfiyyâta dâir kitablarda bast ve temhîd edilmiştir.

BUHÂRÎ'NİN BİR BÂBI VE BİR HADÎSİ : yalnız burada bildirmek istediğimiz bir cihet varsa, o da müellif Zebîdî tarafından *Tecrîd*'e alınmamış bulunan ve halbuki pek müstesnâ ehemmiyet-i ilmiyesi bulunan İbn-i Ömer hadîsidir ki, Buhârî bu hadîsi umûmiyetle ağaç ve bilhassa hurma gibi meyva ağacı kesmenin hükmüne dâir açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir.

Aşağıda İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* hadîsinde de görüleceği üzere maslahat-ı harbiye gibi bir lüzum üzerine yaş ağacı kesmek câizdir. Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den Buhârî'nin rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem* emredip Benî Nadîr'in hurma ağaçlarını kestirmiştir. Buhârî'nin Abdullāh İbn-i Ömer'den de mevsûlen rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem Benî Nadîr'in Buveyre şehrinin mâruf bir mevziindeki hurma ağaçlarını Benî Nadîr üzerine sefer edildiğinde bir lüzûm-ı harbî üzerine yaktırmış ve kestirmiştir. Hassân İbn-i Sâbit *radiya'llāhu anh* bu vâkıayı şu beyti ile yâd etmiştir :

وهان على سراة بنى لؤى   حريق بالبويرة مستطير

BENÎ NADÎR SEFERİ : Benî Nadîr Medîne'deki Yehûdî akvâmından birisidir. Medîne'de Yahûdîler üç kısımdı : Kaynuka', Nadîr, Kurayza. Bunların hepsi Medîne'nin kısmen dâhilinde, kısmen Hudeybiye havâlîsinde ikāmet ederlerdi. Ticâretle, harâsetle, san'atla iştigāl ettiklerinden hepsi de ashâb-ı servetten idi. Medîne'nin iktisâdî hâkimiyeti bunların elinde idi. Resûl-i Ekrem Medîne'ye hicret buyurduğunda bunları nezâketle idâre ederek bunların dînî hürriyetlerini kabûl, mal ve canlarının masûniyetini te'mîn etmiş ve bunlarla muâhede akdetmiştir.

Fakat bunlar muâhede ahkâmına hürmet etmediler. Medîne âfâkında doğan İslâmiyetin nüfûzu, kendi nüfuzlarını izâle edeceğini anlayarak Kureyş tarafını iltizâm etmişlerdi. Başta en cengâver olan Benî Kaynuka' olmak üzere bunların birer birer cezâları verilmiştir.

Benî Nadîr, İslâmiyet'i imhâ için Resûl-i Ekrem'e karşı sûikasd tertîb etti. Aşağıda bahs-i mahsûsunda îzâh olunacağı üzere Resûl-i Ekrem bundan haberdâr olarak Benî Nadîr'i on beş gün muhâsara etti. Bunların pusu olarak kullanmaları ihtimâline mebnî

bir kısım hurma ağaçlarını kestirdi. Meydân-ı ma'rekenin sür'atle temizlenmesi bunların pusu kullanmasına imkân bırakmadı. Muhâsaradan bunalan ve bir türlü hareket imkânını bulamayan Benî Nadîr kābil-i nakıl olan mallarını götürmek üzere Medîne'den savuşup gitmelerine müsâade buyuruldu.

Tirmizî'nin Saîd İbn-i Cübeyr *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyetine göre, Sûre-i Haşr âyetlerinde (ما قطعتم من لينة أو تركتموها قائمة على اصولها فباذن الله و ليخزى الفاسقين) âyet-i kerîme'sindeki (لينة) hurmadır, diye tefsîr edilmiştir.

Resûl-i Ekrem hurma ağaçlarının kat'ını emir buyurduğunda bu mehâbetli emir Ashâb'ın gönüllerinde bir ıztırab uyandırmıştı. Bunları kısmen kesmişler, bir kısmını bırakmışlardı, sonra Resûl-i Ekrem'e mürâcaat edip :

— Yâ Resûla'llâh! Biz bir kısmını kestik, bir kısmını bıraktık. Kestiğimizin ecri, bıraktığımızın vizri var mıdır? diye sordular. Bunun üzerine Haşr Sûresi'nin yukarıda zikrettiğimiz âyeti nâzil olup :

— Ey mücâhidler! Hurma ağaçlarından her ne kestiniz, veyahud kökleri üzerinde bıraktınız ise, hep Allāh'ın izniyledir. Bu, fâsıkları rüsvây etmek içindir, buyuruldu.

* * *

1053. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَنْهَ عَنِ الْكِرَاءِ وَلٰكِنْ قَالَ أَنْ يَمْنَحَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَأْخُذَ عَلَيْهِ خَرْجًا مَعْلُومًا .

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (tarlayı) kirâ (ya vermek) [1] ten nehyetmemiştir; fakat: sizden birinizin, tarlasını

---

1 Kirâ lâfzı Türkçemizde isti'mâlî şâyi' bir lâfz-ı Arabîdir. Ücret mânâsınadır. Müfâile bâbından masdar olarak isti'mâl olunduğu gibi ücret ve bedel-i menfaat mânâsında da kullanılır. Bey'-i mutlakta temlîk olunan ayn mukābilinde alınan ıvaza semen denildiği gibi temlîk olunan menfaat mukābilinde alınan ıvaza da kirâ ıtlāk olunur. Kirâya vermeğe îcâr, kirâ ile tutmağa da istîcâr denilir.

ziraat için (din) kardeşine (meccânen) vermesi, kendisi için o arâzî mukābilinde muayyen ücret almaktan hayırlıdır, buyurmuştur.

Î Z Â H I

Bunu Buhârî Müzârea bahsinde ikinci bir def'a tahcîr etmiştir. Hibe bahsinde de ayrıca rivâyeti vardır. Müslim ile Ebû Dâvud Büyû'da, Tirmizî ile İbn-i Mâce de Ahkâm'da, Nesâî Müzârea bahsinde zikretmişlerdir.

Buhârî bu hadîs için bir unvan zikretmemiştir. Yalnız bundan evvel Buhârî'nin müddet ve sene tâyin edilmeden akdedilen müzâreanın hükmüne ve vaziyet-i şer'iyyesine dâir açtığı bir bâbı vardır. Bu bâbında İbn-i Ömer'in (1052) numara ile bundan önce terceme ettiğimiz hadîsini tahrîc etmiştir. İbn-i Ömer hadîsinde Resûl-i Ekrem'in Hayber arâzîsini Hayber ahâlîsine mahsûlât-ı arziyenin nısfı kendilerine âid olmak üzere müzâreaya bağladığı bildirilmekte ve müddet ta'yînine taarruz edilmediğine göre, Muhammed İbn-i Seleme, müddet ta'yîn edilmeden vukū' bulan müzârea câizdir; bir seneye masrûf olur, demiştir. Bu ictihâdı fakîh Ebü'l-Leys de ihtiyâr etmiştir. Ebû Sevr de bu sûretle hükmetmiştir. Mâlik, Sevrî, Şâfiî kerih görmüşlerdir.

Bu İbn-i Abbâs'ın hadîsinden müstefâd olan bir hüküm varsa, sâhib-i arz için kirâ bedeli ve ücret ahzi câiz olduğudur. Bu hadîste Resûl-i Ekrem'in kirâyı nehy buyurduğu sarâhaten zikredilmekle berâber kişinin toprağını mü'min kardeşine bilâ-bedel zirâat ettirmesinin hayırlı olduğu tâlim buyurulması, ücret ahzının cevâzını ifâde eder. Çünkü terk-i ücretin hayr-ü fazîlet olması, ahz-i ücretin cevâzına münâfî değildir.

1054. عَنْ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ لَوْ لَا آخِرُ الْمُسْلِمِينَ مَا فَتَحْتُ قَرْيَةً إِلَّا قَسَمْتُهَا بَيْنَ أَهْلِهَا كَمَا قَسَمَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْبَرَ .

TERCEMESİ

Ömer (İbn-i Hattâb) *radiya'llâhu anh*'den : "*Eğer müslümanların müstakbel hayâtı*, (endîşesi) *olmasaydı, Nebî salla'llâhu aleyhi ve sellem Hayber'i nasıl taksîm ettiyse ben de hiç bir köy fethetmezdim, elbet o* (nun toprağı) *nı ashâb-ı ganîmet arasında taksîm ederdim*" dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî yine böyle Megâzî ve Cihâd bahislerinde de tahrîc etmiştir. Ebû Dâvud'un da Harac'da bir tahrîci vardır. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbı : (Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in Ashâbının evkâfı ve arz-ı haracı ehl-i zimmete müzârea ve bu yolda muâmele buyurmaları) unvânını hâizdir. Yukarıdaki Hazret-i Ömer hadîsi işte bu unvânın ikinci cüz'ü olan arz-ı haracın müzârea sûretiyle işletilmesini ifâde etmektedir. Filhakîka Hazret-i Ömer devr-i hilâfetinde fethettiği köylerin arâzîsini gâzîler arasında taksîm etmeyip bu arâzîyi kurâ-yı meftûha ahâlîsine müzârea sûretiyle vererek işletmiştir ki, vakıf hâlinde idâre edilen bu arâzîden ensâl-i müstakbele fukarasının istifâdeleri te'mîn edilmiştir.

Sadr-i İslâm'da fethedilen arâzî gâzîler arasında taksîm edildiği halde Hazret-i Ömer'in böyle vakıf hâlinde –velevki âmme-i müslimînin nef'i nâmına olsa bile– bir idâre sistemi kabûl etmesi, Resûl-i Ekrem'in bir emir ve beyânına müstenidtir. Buhârî'nin bu hadîsten evvel burada ve aşağıda daha mufassal bir sûrette Kitâbü'l-Vesâyâ'da tahrîcine göre, Asr-ı Saâdet'te Hazret-i Ömer'in Medîne'de *(Semg)* denilen ma'mûr ve verimli bir hurmalığı vardı. Bir gün Hazret-i Ömer :

— Yâ Resûla'llâh! Nazarımda en değerli malım olan bu hurmalığı tasadduk etmek istiyorum, ne buyurulur? diye sormuştu. Resûl-i Ekrem :

— Sen bunun aslını satılıp alınmamak üzere vakfet! Onun mahsûlü infak ve tasadduk olunur, buyurmuş, Hazret-i Ömer de bu sûretle vakfeylemiştir.

İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde (Semg ve Sarme İbni'l-Ekva') Medîne'de ma'rûf ve Hazret-i Ömer'e âid iki hurmalıktı. Sonra Hazret-i Ömer bunları vakfetmiştir, diyor. *Mu'cem-i Kübrâ*'da da :

Semg, Medîne hizâsında bir yerin adıdır. Burada Hazret-i Ömer'in güzel bir hurmalığı vardı. Bir gün Ömer buraya gitmişti. Orada meşgul olurken ikindi namazını kaçırdı. Müşârün-ileyh Hazretleri bundan müteessir olarak mecma-i Sahâbe'de : bu hurmalık beni namazdan alıkoydu. Şâhid olunuz! Bu malım sadakadır, demiştir. İşte bu hadîs de burada Buhârî'nin unvânındaki vakıf mes'elesini te'yîd etmiş bulunuyor.

1055. عَنْ عَائِشَةَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهَا أَنَّ ٱلنَّبِىَّ صَلَّ ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَعْمَرَ أَرْضاً لَيْسَتْ لِأَحَدٍ فَهُوَ أَحَقُّ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*Her kim, kimseye âid olmayan* (harab) *bir arzı i'mâr ederse, o kimse* (o yere) *elyaktır*" buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs Buhârî'nin münferiden rivâyet ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. Ve : Arz-ı mevâtı ihyâ eden kimseye dâir açtığı bir bâbında tahrîc etmiştir. Arz-ı mevât, ölü toprak demektir. Bununla, i'mâr edilmeyen ve harab bir halde bulunan arâzî kasd edilmiştir. Binâenaleyh arzın imâreti hayâta, arzın i'mârını terk ve ta'tîl de memâta teşbîh edilmiştir. Bu i'tibâr ile ihyâ-i mevâtı Tahâvî : hiç bir kimsenin mülkü olmayan ve muhîti dâhilinde bulunduğu belde halkının menâfi-i umûmiyesiyle alâkalı bulunmayan arzı i'mardır, diye târif etmiş ve bu toprağın belde hâricinde bulunmasını şart kılıp uzak veyâhud yakın olması arasında bir fark görmemiştir. Bu esâsa göre, Mecelle'nin (1270) inci maddesinde arâzi-i mevât şöyle târif edilmiştir :

Arâzi-i mevât, ol yerlerdir ki, kimsenin mülkü ve bir kasaba ve karyenin mer'ası veya muhtatabı yâni baltalığı olmadığı halde aksâ-yi umrândan baîd ola. Aksâ-yı umrânı Ebû Yûsüf : "*Kasaba veya karyenin en kenarındaki hânelerden cahîru's-savt olan kimse seslendiğinde sadâsı işidilmeye*" diye ta'rîf etmiştir. Umrâna yakın olan yerler, ahâlîye

mer'â ve harman yeri ve baltalık olmak üzere terk olunur. Bu yerlere arâzî-i metrûke denilir.

İhyâ-i mevât: Tohum ekmek, fidan dikmek, sulamak, nadas etmek, bina inşâ eylemek sûretiyle olur.

Cumhûr-ı ulemâya göre, ihyâ-i mevât için İmamın yâni hükûmetin izni şart değildir. İmam Ebû Hanîfe'ye göre, ihyâ ve i'mâr edilmek istenilen hâlî arz, beldeye yakın veya uzak olsun sûret-i mutlakada devletin izniyle ihyâ edilir. İmâm Mâlik de şehre yakın olan toprağın ihyâsında izni şart kılmış ve mikyâs-i karîb olarak da belde halkının mer'ası olmak gibi ihtiyâcı taallûk etmesi esâsını kabûl etmiştir. Mecelle'de İmâm-ı A'zam'ın kavli kabûl edilerek : bir kimse izn-i sultânî ile arâzî-i mevattan bir yeri i'mâr ve ihyâ etse ona malik olur, denilmiştir ki, Hazret-i Âişe hadîsinin bir tarz-ı ifâdesidir.

Arz-ı mevâtın mülkiyeti, ihyâ ve i'mâr edene âid olduğu esâsına dâir Buhârî'nin *Sahîh*'inde birtakım muallâk rivâyetleri de vardır ki, şunlardır :

1) Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh* Kûfe'ye geldiğinde harab ve metrûk Kûfe toprağının ihyâ ve i'mârını ihyâ-i mevât esâsını kabûl ederek te'mîn etmiştir[1].

2) Ömer *radiya'llāhu anh* de : "*Her kim arz-ı mevâtı ihyâ ederse onun mülkiyeti, ihyâ eden kimseye âidtir*" demiştir[2]. Buhârî'nin bu ta'lîkını İmâm Mâlik *Müvatta*'ında mevsûlen rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyd Kāsım İbn-i Sellâm da *Kitâb-ı Emvâl*'inde sened-i sahîh ile Hazret-i Ömer'in zâman-ı hilâfetinde bu esâsı bir menşûr ile i'lân ettiğini rivâyet etmiştir. Zührî'nin rivâyetine göre, Hazret-i Ömer zamânına kadar bir kısım halk taşla çevirdikleri arâzî üzerinde ekip dikmiyerek mülkiyet iddia ederlerdi. Hazret-i Ömer ise devr-i hilâfetinde ihyâ ve i'mâr edilmedikçe mücerred tahcîrin mülkiyet ifâde etmiyeceğini i'lân etmiştir[3].

Amr İbn-i Şuayb[4] 'den gelen bir rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hâlî bir hıtta-i arâzîyi parçalayıp Müzeyne

---

1 و رأى ذلك على رضى الله عنه فى ارض الخراب بالكوفة [رواه البخارى].

2 و قال عمر رضى الله عنه من احيى ارضا ميتة فهى له [رواه البخارى].

3 Tahcîr, arâzî-i mevattan bir yerin etrâf-ı erbaasını taş, yâhud kuru ağaç dalları koyub muhâfaza etmek, yâhud arâzî dâhilindeki otları, dikenleri temizlemektir ki, bu ameliye fıkhen azâzîyi ihyâ demek olmayıp tahcîrdir.

4 Amr İbn-i Şuayb Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Âs'ın hafîdidir. Şuayb'in Abdullāh İbn-i Ömer'den rivâyeti vardır. 118 târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa*].

ve Cüheyne kabîlelerinden bâzı kimselere vermişti. Fakat bu adamlar verilen bu arâzîyi muattal bırakmışlardı da sonra başka bir kabîle halkı gelip ihyâ ve i'mâr etmişlerdi. Bunun üzerine Hazret-i Ömer:

— Tarafımdan veyâhud Ebû Bekr tarafından ifrâz edilip verilen arâzî parçası, alan kimse tarafından i'mâr edilmezse onun tasarrufunu reddederim. Yalnız Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in verdiği arâzî müstesnâdır. Binâenaleyh her kim elindeki arâzîyi üç sene i'mâr etmeyip muattal bırakır da başkası gelip i'mâr ederse, o arâzî ihyâ eden kimseye âidtir, tasarrufa i'mâr eden müstehiktir, demiştir.

Bu esâsa göre, *Mecelle*'nin (1276) ıncı maddesinde : bir kimse arâzi-i mevattan bir mahalli tahcîr etse, üç sene müddetle o yere başkasından ehak olur. Üç seneye kadar ihyâ etmezse hakkı kalmaz. Ve ihyâ etmek üzere başkasına verilir, deniliyor.

3) Hazret-i Ömer'den mervî olan : "*Her kim ölü toprağı ihyâ ederse, ona mâlik olur*" haberini Amr İbn-i Avf *radiya'llāhu anh* Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den rivâyet etmiş, sonra da İbn-i Avf : (ليس لعرق ظالم فيه حق) kavlini ziyâde etmiştir ki, sâhibinin izni olmaksızın toprağını fuzûlî olarak ihyâ etmek isteyen zâlimin o toprakta hakk-ı tasarrufu yoktur, demektir.

Buhârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu hadîsteki (ırk-ı zâlim) ile murâd, birisinin ihyâ ettiği bir arza âher birisi tarafından ekin ekmek, ağaç dikmek, kuyu kazmak sûretiyle iddiâ-yi mülkiyettir ki, zulümdür, o toprakta hakk-ı tasarrufu yoktur, demektir. Şimdi Resûl-i Ekrem'in asl-i hadîsi ile râvî Amr İbn-i Avf'in ziyâdesi birlikte mutâleâ edildiğinde meâli : bir kimse ölü ve hiç bir müslümanın hakkı teallûk etmiyen bir arz ihyâ ederse, o toprak onun olur. Fakat ırk-ı zâlimin yâni âherin tasarrufunda bulunan arâzîyi ekmek, dikmek, kuyu kazarak, ev yaparak istimlâke kalkışmak zulümdür, zâlimin bu toprakta hakk-ı tasarrufu yoktur.

EİMMENİN İHTİLÂFI : yukarıda mücmelen işâret ettiğimiz vechile harab ve hâlî arâzîyi ihyâ ve i'mâr için İmamın ve Devletin izin ve rızâsı lâzım mıdır, değil midir? Bu bâbta eimme-i seleften müsbet, menfî iki nevi' ictihad nakledilmiştir :

Şâfiî, Ebû Yûsüf, Muhammed'e göre i'mârı matlûb olan arâzî köye veya şehre yakın olsun, uzak olsun i'mâr için Devletin müsâadesini almağa lüzum yoktur. İmam Mâlik yakın olan arâzînin

i'mârında izini şart olarak kabûl etmiş, yalnız uzak sahrâlarda buna lüzum görmemiştir. İmam Ebû Hanîfe ise uzak, yakın bütün arâzî devletin izniyle i'mâr edilir, demiştir. Hattâ Devletin izni olmaksızın ihyâ edilen arâzî-i mevât üzerinde hakk-ı mülkiyetini nefyetmiştir. Bu ictihâdı, bir rivâyete göre, İmam Mâlik de kabûl etmiştir. Mekhûl'ün, İbn-i Sîrîn'in, Saîd İbn-i Müseyyeb'in, Nehâî'nin ictihadları da böyledir.

Ebû Hanîfe Hazretleri bu bâbta *Sahîhayn*'de rivâyet olunan : (لاحمى الا لله و لرسوله = *Yeryüzünde korunan arâzînin mülkiyeti Allāh'a ve Resûlü'ne âidtir)* hadîsiyle ihticâc etmiştir. Arâzî üzerinde hüküm ve tasarrufun munhasıran Devlete âid olduğuna bu hadîs sarâhaten delâlet eder. İzâhiyle meşgul bulunduğumuz Hazret-i Âişe hadîsine gelince –ki Şâfiî, Ebû Yûsüf, Muhammed ile berâber Cumhûru ulemâ bulnuna ihticâc etmişlerdir– İmâm-ı A'zam hisâbına Hazret-i Âişe hadîsinin mânâsı : *(Arâzî ihyâsı hakkında mevzû' şerâite uygun olarak bir kimse hâlî bir yeri i'mâr ederse, o yere mâlik olur)* demektir, sûretinde tevcîh edilmiştir ki, bu şerâit Semüre İbn-i Cündeb hadîsinde zikrolunduğu üzere o arzın bir duvarla, bir en ile tahdîd edilmesi[1], böyle muayyen hudûd dâhilinde Devletçe i'mârına izin verilmesi, i'mâr eden kimseye devletçe temlîk edilmesi hususlarıdır. Tahâvî'nin rivâyetine göre, Ebû Abdullāh denilen Basra'lı bir kimse Hazret-i Ömer'e gelmiş ve: ey Halîfe-i müslimîn! Basra'da birtakım arâzî vardır ki, bunların i'mârı müslümanlara zarar vermez, bunlar arâzî-i harac da değildir. Bu arâzîden bir kısmı bana ifrâz edilip verilirse, burada yonca ekerim, zeytin ağaçları dikerim, demişti. Hazret-i Ömer de Basra Vâlîsi Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llāhu anh*'e bir mektup gönderip bu zâte bir mikdar arâzî verilmesini emretmiştir. Eğer ihyâ-yi arâzî için Devletçe müsâadeye lüzum olmasaydı Hazret-i Ömer böyle bir emirnâme göndermeğe lüzum

---

1 روى ابو داود من حديث سمرة عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: من احاط حائطا على ارض فهى له .

Mecelle'nin 1276 ıncı maddesinde bir kimse arâzî-i mevattan bir yerin etrâfına duvar çekse, yâhud sel suyundan muhâfaza edecek kadar etrâfını yükseltip de sınır yapsa, ol yeri ihyâ etmiş olur, denilmesi bu hadîsin müeddâsıdır.

Bir mühim mes'ele de bir kimse arâzî-i mevattan bir yeri ihyâ ettikten sonra başkaları gelip dört tarafındaki yerleri ihyâ ve i'mâr etseler, o kimsenin yolu en sonra ihyâ edenin arâzîsinde taayyün eder. Yâni onun yolu oradan olur.

görmezdi, o adama da müsâadeye lüzum olmadığını bildirirdi. Yine Tahâvî'nin rivâyetine göre, Hazret-i Ömer : arzın rikābı Devlete âidtir, demiştir. Bu rivâyetleri nakl ettikten sonra Tahâvî : (هذا قول أبي حنيفة و به نأخذ = *İşte bu Ebû Hanîfe'nin ictihâdıdır ve biz, Ebû Hanîfe'nin ictihâdını ihtiyâr ederiz)* demiştir.

İmâm-ı A'zam'a göre, arâzî-i hâliyede hüküm ve tasarruf Devlete âidtir. Kānûnu Medenî'nin 641 inci maddesinin : *(Sâhibsiz şeylerle menfaati umûma âid olan mallar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır)* fıkrası Ebû Hanîfe'nin bu ictihâdının ifâdesidir. Yine bu maddede : sâhibsiz şeylerin ihraz ve işgāli hakkında ahkâm-ı mahsûsa vaz' olunur, fıkrası da bunu müeyyedtir.

Arâzî-i mevatta hafrolunan kuyuların, icrâ olunan nehirlerin ve gars olunan ağaçların harîmleri de fıkıh kitablarında husûsî bir fasıl teşkîl eder.

1056. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ أَجْلَى
عُمَرُ الْيَهُودَ وَ النَّصَارٰى مِنْ أَرْضِ الْحِجَازِ وَ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَمَّا ظَهَرَ عَلٰى خَيْبَرَ أَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ
مِنْهَا وَ كَانَتِ الْأَرْضُ حِينَ ظَهَرَ عَلَيْهَا لِلّٰهِ وَ لِرَسُولِهِ صَلَّى
اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ لِلْمُسْلِمِينَ وَ أَرَادَ إِخْرَاجَ الْيَهُودِ مِنْهَا
فَسَأَلَتِ الْيَهُودُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لِيُقِرَّهُمْ
بِهَا أَنْ يَكْفُوا عَمَلَهَا وَ لَهُمْ نِصْفُ الثَّمَرِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نُقِرُّكُمْ بِهَا عَلٰى ذٰلِكَ مَا شِئْنَا
فَقَرُّوا بِهَا حَتّٰى أَجْلَاهُمْ عُمَرُ إِلٰى تَيْمَاءَ وَ أَرِيحَاءَ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llâhu anh* (hilâfeti zamânında) Yehûd ve Nasârâ'yı Hicaz toprağından çıkardı. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Hayber'i fethedince bunları Hayber'den çıkarmak istemişti. (Çünkü) Resûlullāh bu toprağı fethettiği zaman orası Allâh'a, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e ve müslümanlara âid olmuştu da Resûlullāh oradan Yahûdîleri çıkarmak istemişti. Bunun üzerine Yahûdîler Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den hurmaları timar etmek ve mahsûlün yarısı kendilerine âid olmak üzere yurdlarında kalmalarına müsâade buyurulmasını istediler. Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* bunlara :

— Dediğiniz şerâite göre dilediğimiz müddetçe sizi burada bıraktık, buyurdu. Ve Ömer bunları Teymâ' ve Erîha'ya sürünceye kadar Hayber'de kaldılar.

İZÂHI

HICAZ : Cezîretü'l-Arab'ın şimâl-i garbî kısmından ibâret olup Tihâme ile Necd arasında vâkı' bir hıtta-i vâsiadır. Ve Tihâme ile Necd'i hâciz ve fâdıl olduğu için Hicaz denilmiştir. Vâkıdî Medîne-i Münevvere'yi mebde-i hareket ittihâz ederek şöyle târif ve tahdîd ediyor :

Hicaz; Medîne'den Tebûke, ve yine Medîne'den Kûfe yoluna ve Basra'nın şarkına kadar imtidâd eden bir kıt'adır. Necd, Irak ile Vecre arasında vâkı'dir. Vecre'nin ötesi sâhil-i bahre kadar Tihâme'dir. Görülüyor ki, bu târif ve tahdîd nâkıstır. Kurûn-i ahîre coğrâfiyyûnu Hicaz'ı daha ilmî bir sûrette şöyle târif etmişlerdir. Şimâlen Filistin kıt'asiyle, garben Bahr-i Ahmer'le, cenûben Yemen'e tâbi' Asîr kıt'asiyle, şarkan da Necd, Şemmer, Berrü'ş-Şam bâdiyesiyle muhattır. Bahr-i Ahmer sevâhili boyunca imtidâd eden cibâl ciheti nefs-i Hicâz ismiyle müsemmâdır. Tihâme Hicâz'ın nısf-ı cenûbîsiyle Yemen'de dar ve uzun bir ova hâlinde imtidâd ettiğinden Hicaz hıttasındaki kısmına tefrîk için (Tihâmetü'l-Hicâz) derler.

Hicâz'ın Tihâme kısmı kumluk bir çöl hâlinde olduğu gibi mürtefi' ciheti dahi ekseriyet üzere kayalık ve çıplak dağlardan ibârettir. Bu cihetle Batlâmyos gibi Yunân-ı kadîm coğrâfiyyûnu tarafından *(Arabiê Petrê = Taşlık Arabistan)* tesmiye olunmuştur. Dağları *(Cibâl-i Serat)* silsilesinin nısf-ı şimâlîsinden ibâret olup en mürtefi' mahalli Mekke-i Mükerreme'nin şark tarafında ve 12 saat uzağında bulunan *(Cebel-i Kürâ')* dır ki, zirvesi sath-i bahirden 2000 metre kadar yüksektir Medîne-i Münevvere kurbünde bulunan Tay ve Uhud dağlarıda. silsile-i mezkûrenin en yüksek dağlarındandır.

Şârih Kirmânî : Hicaz; Mekke, Medîne ve Yemen ile bunların mülhakātından ibârettir, demiş. Fakat Şârih Aynî, Yemen'i Hicaz'dan addedetmeği doğru bulmuyor, ve : bilmem ki, Kirmânî Yemen'i Hicaz'dan addetmeği nereden buldu. Yemen Cezîretü'l-Arab'dan, ma'duttur, yoksa Hicaz'dan değil, diyor.

Medînî de Cezîretü'l-Arab beş kısımdır : Tihâme, Necd, Hicaz, Aruz, Yemen'dir demiş. Ve hiç bir coğrafya âliminin Yemen'i arz-ı Hicaz'dan addetmediğini bildirmiştir.

Teymâ : Cezîretü'l-Arab'ın şimal kısmında, Şam ile Vâdi'l-Kurâ arasında bir kasabadır. Şam hacılarının yolu üzerindedir. Tebûk'ün 190 kilometre şarkında, Medîne-i Münevvere'nin de 350 kilometre şimâlinde vâkı'dir. Şârihlerin bildirdiğine göre, Teymâ Tay kabîlesinin en meşhur bilâdındandır. Sâhil-i bahirdedir. Şam'a buradan çıkılır. Meşhur Semevel[1] hısni olan (hısn-i eblak) bunun üstünde bulunmakla (Teymâ-ü'l-yehûdî) denmekle de ma'ruftur. Resûl-i Ekrem Efendimiz Vâdi'l-Kurâ'yı teşriflerinde Teymâ Yahûdîleri arz-ı itâat ve cizye vermeğe müsâreat etmişlerdi. Îzâhiyle meşgul bulunduğumuz İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* hadîsinde bildirildiği üzere, Hazret-i Ömer tarafından Hayber Yahûdîleri Cezîretü'l-Arab'dan iclâ ve tard edildiğinde Hayberliler de Teymâ'ya gelmişlerdir.

Erîhâ: Bekkârî[2]'nin beyânına göre, Şam muzâfâtından bir köydür. Erîh de denir. Arab coğrâfiyyûnu, Kudüs'ün 20 kilometre

---

[1] Sefercel vezninde Semevel ahdine vefâ ile meşhurdur. Ve (اوفى من السموئل = *Fülân kimse Semev'el'den daha vefâkârdır*) sözü Arab meselleri arasına girmiştir.

[2] بكارى بالفتح و التشديد الى بكار جده قلت و الى البكر [لب اللباب].

şimâl-i şarkîsinde ve Bahr-i Lût'un şimâl-i garbî cihetinde küçük bir kasaba olduğunu kaydederler. Îsâ *aleyhi's-selâm*'ın bu kasabaya geldiği ve bir a'mânın gözlerini iyi ettiği rivâyet olunur. Bu kadîm kasaba, (اريحا بن ملك بن ارفخشد بن سام بن نوح) a nisbetle bu ismi almıştır. Hazret-i Ömer tarafından Cezîre'den sürülen Yahûdîlerin bir kısmı da buraya gelip yerleşmişlerdir.

Hayber yehûdîlerinin sebeb-i iclâsı : Hicaz kıt'asını gayr-i müslim anâsırdan temizlemek ve burada yekpâre bir millet, bir vatan vücûde getirmek Resûl-i Ekrem'in en mühim umdelerinden birisi idi. O, ümmetini ecnebî anâsırdan tecrîd ederek bir mefkûre etrâfında toplamadıkça İslâm dîninin inkişâfı ve müslümanların i'tilâsı müyesser olamıyacağını biliyordu. Gerçi İslâm dîninin yegâne hedefi şirke karşı tevhîdi müdâfaadan ibâret idi. Tevhid akîdesinin müslümanlarla ehl-i kitâb arasında müşterek ve mukaddes bir dâvâ olduğunu her münâsebet düştükçe i'lân etmekten hâlî kalmamıştı. Ehl-i Kitâb'ın malları, canları müslüman mal ve canı gibi masûn tutuluyordu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem Medîne'ye hicret buyurduğunda orada yegâne kitâbî bir millet olan Yahûdîlere ahden serbesti-i dîn ve âyîn bahş edilmişti. Oralarda iktisâdî hâkimiyeti ellerinde tutan bu sarraf ve murâbahacı milletin iktisâdî vaziyetlerine dokunulmamıştı. Eskisi gibi ez'âf-i muzâaf ile kazanıyorlar, din ve âyînlerini serbest bir sûrette icrâ ediyorlardı.

Fakat bu simsar ve şeytân millet rahat durmadı. Kendilerine bahş edilen bu müsâadeyi cebânete hamlederek ilk fırsatta nakz-ı ahd ettiler. Dîn-i İslâm'ı oradan kaldırmağa çalışan ehl-i şirk ile tevhîd-i mesâî eylediler. Bu cihetle Resûl-i Ekrem Hicaz kıt'asını ve bu ana vatanı Yahûdîlerden ve bunlara tebaan şurada burada adedleri pek mahdûd olan hristiyan anâsırdan temizlemeyi siyâsî programlarına mühim bir umde olarak koydular. Şimdi Resûl-i Ekrem ana vatanda yekpâre bir millet görmek istiyordu. Bu esâsın tahakkuku için Resûl-i Ekrem muâhid kitâbîlerden nakz-ı ahd edenlere karşı harb açmış, unveten ve kahren fethettiği yerlerin Yahûdîlerini Hicaz hâricine çıkarmıştır. Çünkü hadîste görüldüğü üzere unveten fetholunan arâzî, hakk-ı feth olarak Allâh'a, Resûlullâh'a ve umûm müslümanlara âid oluyordu. Ve bir kelime ile Beytülmâl'in hakkı idi. Böyle harben ve fethan alınan yerlerin ahâlîsinden yurdlarında nâmûsiyle yarıcı olarak çalışmak isteyenlerle sulhan alınan toprak-

ların ehl-i kitab olan anâsırını taraf-ı Peygamberî'den arzu buyurulan bir zamâna kadar yerlerinde ibkā etmekte bir mahzur görmedi.

Resûl-i Ekrem irtihalleri sırasında bu müsâadenin nihâyete erdiğini bildirmiş ve anasır-ı gayr-i müslimenin Cezîretü'l-Arab'tan tamâmen tard ü ihrâc edilmelerini vasiyyet etmişti.

Hazret-i Ebû Bekr'in zamân-ı hilâfeti irtidad beliyesinin izâlesiyle çok dağdağalı geçtiğinden nisbeten ikinci derecedeki işlere bakılamamıştır. Birinci halîfe birinci derecede İslâm'ın bünyân ve esâsını sarsan bu irtidad beliyesini bertaraf edip vahdet-i İslâm'ı te'mîn ederek halefine gül gibi temiz bir vatan, mütesânid bir millet tevdî ederek âlem-i âhirete gitti.

Şimdi Hazret-i Ömer için Resûl-i Ekrem'in bu arzularını yerine getirmek zamânı hulûl etmişti. Hadîste haber verildiği üzere Hazret-i Ömer bu arzuyu tahakkuk ettirerek Hayber Yehûdîlerini Medîne'den Teymâ ve Erîhâ'ya tard eyledi.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER : Kurtubî'nin beyânına göre, bâzı zâhirî ulemâsı bu İbn-i Ömer hadîsi ile istidlâl ederek mechul bir zamâna muallâk olarak akd-i müsâkâtın cevâzına kāil olmuşlardır. Nasıl ki Resûl-i Ekrem Hayber Yahûdîleriyle müsâkâtı taraf-ı Peygamberî'den arzu buyurulan gayr-i muayyen bir zamâna muallâk olmak üzere akdetmiştir, diye istidlâl etmişlerdir. Cumhûr-ı fukahâ ise müsâkatta da müzâraada olduğu gibi ecelin ta'yînini şart kılmışlar ve mechul zamâna muallâk akd-i müsâkāti tecvîz etmemişlerdir.

Cumhur nâmına Nevevî : ecel ma'lûm olmıyarak akd-i müsâkât ibtidâ-yi İslâm'da câizdi. Fakat bu cevaz Resûl-i Ekrem'e mahsus bir müsâade idi, demiştir. Ebû Sevr de : Müsâkât zamandan mücerred olarak akdedilirse bir sene için mu'teber olur, demiştir.

Sâhib-i *Hidâye*'nin beyânına göre, Hanefîlerce müzârea gibi müsâkatta da müddetin beyân edilmesi şarttır. Gerek müzârea, gerek müsâkat icâre gibidir. Ancak müddet beyân edilerek câizdir. Vâde beyân edilmezse câiz değildir. Şâfiî'nin, Ahmed İbn-i Hanbel'in ictihadları da böyledir. Yalnız fukahâ-yi Hanefiye, ecel zikredilmeyen müsâkatte akdin vukû' bulduğu ilk sene içindeki mahsûl için tecvîz etmişlerdir. Bu bâbta istinâd ettikleri delîl de delîl-i istihsandır.

İbn-i Ömer hadîsinden müstefâd olan bir hükm-i fıkhî de hadîste taraf-ı Peygamberî'den hurma ağaçlarına bakılmak ve mah-

sûlün nısfı bakanlara âid olmak üzere müsâkat akd edildiği bildirildiğinden buna kıyâsen umûmiyetle meyva mahsûlü için müsâkâtın cevâzıdır. Bu ta'mîm, İbn-i Ebî Leylâ'nın, Mâlik'in, Süfyân-i Sevrî'nin, Evzâî'nin, Ebû Yûsüf'ün ictihâdıdır. Ahmed İbn-i Hanbel, İshak, Ebû Sevr de bu sûretle hükmetmişlerdir. İmam Şâfiî kavl-i kadîminde bütün eşcâr-ı müsmire hakkında böyle bir ta'mîmi kabûl ettiği halde kavl-i ahîrinde akd-i müsâkâtı yalnız hurma ile üzüm ağaçlarına tahsîs etmiştir. Ashâbımız fukahâ-yi Hanefiyye bu akdi bâdincân usûlüne kadar tecvîz ve teşmîl etmişlerdir.

1057. عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ عَمِّى
زُهَيْرُ بْنُ رَافِعٍ لَقَدْ نَهَانَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
عَنْ أَمْرٍ كَانَ بِنَا رَافِقاً قُلْتُ مَا قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَهُوَ حَقٌّ قَالَ دَعَانِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ قَالَ مَا تَصْنَعُونَ بِمَحَاقِلِكُمْ قُلْتُ نُؤَاجِرُهَا عَلَى الرُّبُعِ
وَ عَلَى الْأَوْسُقِ مِنَ التَّمْرِ وَ الشَّعِيرِ قَالَ لَا تَفْعَلُوا ازْرَعُوهَا
أَوْ أَزْرِعُوهَا أَوْ أَمْسِكُوهَا قَالَ رَافِعٌ قُلْتُ سَمْعاً وَ طَاعَةً .

TERCEMESİ

(Ensâr'dan Râfi' İbn-i Hadîc İbn-i Râfi', amucası) Züheyr İbn-i Râfi' *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet etmiştir : Züheyr :

— Bizi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize sühûletli olan bir işten nehyetti, dedi. Ben de :

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in söylediği söz muhakkak bir hakîkattir, dedim. Züheyr :

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* (bir kere) beni huzûruna çağırdı. (Esnâ-yi müsâhabede) :

— Tarlalarınızı nasıl idâre edersiniz? diye sordu. Ben de:

— Bunları sulak tarafı (bizim) olmak üzere ve hurmadan, arpadan vesk (denilen ölçek) ler mukābilinde îcâra veririz, dedim. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem :*

— Öyle yapmayınız! Bunları ya kendiniz ekiniz, yâhud başkasına (ücretsiz verip) ektiriniz, yâhud da boş tutunuz! buyurdu. (Bu hadîsi amucasından işiten) Râfi':

(سمعاً و طاعةً) dedim, demiştir (ki : Peygamberim! Senin kelâmını işittim ve sana tamâmiyle itâat ettim, demektir.)

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî'den başka Müslim de Büyû' bahsinde Nesâî Müzârea'da, İbn-i Mâce de Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Hadîsin sıhhat-i sübûtunu ifâde eden birtakım husûsiyetleri vardır. Bunlardan birisi simâa müstenid olarak rivâyet edilmiş olmasıdır. Hadîsin metn-i *Buhârî*'deki senedinde Râfi' İbn-i Hadîc'in râvîsi ki, kendi kölesi Ebü'n-Necâşî Atâ' İbn-i Suheb'tir. Nesâî'nin tevsik ettiği bu Ebü'n-Necâşî bu hadîsi, Efendisi Râfi' İbn-i Hadîc'in lisânından bizzat işittiğini bildiriyor.

Hadîsin ikinci bir husûsiyeti de Sahâbî'nin Sahâbî'den rivâyet etmiş bulunmasıdır. Hakîkaten Züheyr İbn-i Râfi' Sahâbî olduğu gibi Râfi' İbn-i Hadîc de Sahâbî'dir :

ZÜHEYR İBN-İ RÂFİ' : İbn-i Adiy İbn-i Yezîd-i Evsî'dir, Medenî'dir. Akabe bîatinde bulunan kadîmü'l-İslâm bir Sahâbî'dir. Bedir'de huzûru hakkında ihtilâf edilmiştir. *Kütüb-i Sitte* sâhibleri kendisinden yalnız bu bir hadîsi rivâyet etmişlerdir. Râvîsi de Râfi'dir.

RÂFİ' İBN-İ HADÎC : Züheyr'in birâder-zâdesidir. Bu da Uhud gazâsında ve bunu tâkib eden bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Kendisinden 78 hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir. Bunlardan beş hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Müs-

lim'in münferiden üç hadîsi daha rivâyeti vardır. Kendisinden oğlu Rifâa, Süleymân İbn-i Yesâr, Beşîr İbn-i Yesâr, Tâvus İbn-i Keysân rivâyet etmişlerdir. 74 târihinde vefât etmiştir.

Bu hadîsi Beyhekî de Buhârî gibi Evzâî tarîkıyle rivâyet etmiştir. Beyhekî'nin bu rivâyetinde, Ebü'n-Necâşî'nin altı sene Râfi' İbn-i Hadîc'in hizmet ve refâkatinde bulunduğu zikredilmiştir ki, bu musâhabeti sırasında bu ve emsâli ahâdîs-i şerîfeyi Râfi'den ahze ve rivâyete medâr olduğunu ifâde etmekle bununla hadîsin bir kat daha sıhhati te'mîn edilmiştir.

(ربع = *Rubu'*) kelimesi, hadîsin sebeb-i vürûdunu kendisinde tebârüz ettiren bir lâfızdır. Bu bir şey'in dörtte birisine ıtlâk olunduğu gibi ayni zamanda rebî' lâfzının cem'i de olur. Ebû Zerr-i Herevî, Buhârî râvîlerinden Hamevî ve Müstemlî'den (Rebî') diye rivâyet etmiştir. Bu cihetle burada (Rübu') rivâyetinin de rebîin cem'i olması îcâb eder.

(ربيع = *Rebî'*) lâfzına gelince, fasl-ı baharda yağan yağmura denildiği gibi tarla, bağ ve bostanın sulak olan kısmına da denir. Ve hadîste matlûb ve maksûd olan da bu ma'nâdır. Binâenaleyh Züheyr İbn-i Râfi' tarlanın sulak kısmı bize âid, kurak tarafı ziraatçinin olmak üzere îcâre veririz, demiş oluyor ki, bu müzâreada işçi zarar göreceği için Resûl-i Ekrem tarafından nehyedilmiştir. Hadîsi, bu dakîka-i mühimmeyi nazar-ı dikkate alarak terceme ettik. Yoksa hadîsteki rübu' kelimesinden bâzı Buhârî mütercimlerinin gaflet ettikleri gibi mahsûlâtın dörtte biri demek değildir. Bu nevi müzârea meşrû'dur. Tercemesi bundan evvel 1051 numara ile geçen Râfi' hadîsinde nehyolunan müzârea da bu hadîste nehyolunan müzâreadır.

Evsuk : metn-i hadîsteki evsuk, veskın cem'idir. Vesk, İbn-i Esîr'in *Nihâye*'de bildirdiği vechile altmış sâ' mikdârı hubûbâtı istîâb eden ölçeğe denir. Şu kadar ki, Sâ' ve Müd ölçülerinin mikdarları ehl-i Hicaz ile ehl-i Irak arasında ihtilâflı olup altmış sâ-ı Nebevî Hicâzîlere göre (320) rıtl eder. Irâkîlere göre ise (480) rıtıldır. Bu ihtilâfâtı bu eserimizin beşinci cildinde ve bilhassa o cildin sadaka-i fıtır bahsinde bütün riyâzî şekilleriyle îzâh etmiş bulunduğumuzdan oraya mürâcaat olunmasını tavsiye ederiz. Bu ihtilâfa mebnî olsa gerektir ki, bâzı ulemâ da veskı, yuvarlak hisab bir deve yükü hubûbattan ibârettir, diye ta'rîf etmişlerdir.

Vesk, fi'l-asıl bir şey'i biriktirip yüklenmek mânâsınadır. (والليل وما وسق)* kavl-i şerîfinde gecenin zulmeti dağları, taşları, ağaçları ihâta ve istîâb eylemekle gece, bütün bu mevcûdât-ı kevniyyeyi toplayıp arkasına yüklenmiş farz olunarak zulmet-i leylin kesâfeti en belîğ ve vecîz bir sûrette tasvir buyurulmuştur.

Bâbın Unvânı : Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbı : (Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâbından arâzî sâhiblerinin toprağı olmıyanlara ziraat ve meyva husûsunda müvâsâti ve bilâ-ücret iştirâk ve muâvenetleri) unvânını taşımaktadır[1]. Mü'minin, mü'mine ücretsiz mezâreaya vermesi bu hadîs ile Şâriin matlûbu olduğu Buhârî'nin bu unvânından istifâde edilerek tercememizde buna kavis içinde işâret ettik.

Bu hadîsin zâhirine bakarak bâzı âlimler, mahsûlün bir cüz'ü ile icâre-i arzın kerâhetine kāil olmuşlardır. Halbuki hadîsin sebeb-i vürûdu bu olmadığını rübû' lâfzında îzâh ederken bildirdik. Bir de Buhârî'nin yukarıdaki unvânına göre, Resûl-i Ekrem'in Züheyr İbn-i Râfi'a : *(Tarlalarınızı ya kendiniz ekiniz, yâhud boş bırakınız da icâre ile vermeyiniz!)* buyurmaları hadîsin icâre-i sahîhadan nehy için vârid olmadığını, belki icârenin cevâziyle berâber ücretsiz ektirilerek mü'minin mü'mine müvâsât ve muâveneti daha hayırlı olduğu ta'lim buyurulmuştur. Mahsûlün nısıf, sülüs, rubu' gibi bir cüz'ü mukābilinde icârenin cevâzını, yukarıda (1052) numara ile terceme ettiğimiz Abdullāh İbn-i Ömer hadîsinin îzâhında mufassalan görmüştük. Bundan sonra (1058 ve 1059) numaralarla terceme edeceğimiz hadîslerin îzâhında da muhâkeme edeceğiz.

Bu Züheyr İbn-i Râfi' hadîsinden sonra Buhârî'nin *Sahîh*'inde ayni meal ve mâhiyette Câbir, Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyeti vardır. Câbir Hazretleri hadîsinde şöyle diyor : Ashâb-ı Kirâm, mahsûlün sülsü veya rub'u, yâhud nısfı mukābilinde îcâra verip ziraat ettirirlerdi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* kimin ki, tarlası ve toprağı vardır, onu ya kendisi eksin, yâhud (ekmekten âciz olursa mü'min kardeşine) versin,

---

* Sûre : 84 (İnşikâk), âyet : 17

[1] باب ما كان من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم يواسى بعضهم بعضا فى الزراعة والثمرة [بخارى].

ektirsin, bunu da yapmazsa (îcâra vermeyip) tarlasını muattal tutsun! buyurdu[1]. Kavis içindeki ziyâdeler Müslim'in rivâyetinden alınmıştır.

Ebû Hüreyre hadîsi de ayni mâhiyettedir ve ayni metin ile rivâyet edilmiştir. Yalnız İbn-i Abbâs'ın hadîsi tamâmen farklıdır ve meâlen şöyledir : Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* mahsûlün bir cüz'ü ile müzâreadan nehyetmedi. Fakat : *(Bir sâhib-i arzın toprağını mü'min kardeşine meccânen ekime vermesi, muayyen bir şey alarak kirâlamasından hayırlıdır)* buyurdu, demiştir[2].

İbn-i Abbâs'ın bu hadîsinde müzârea taraf-ı Peygamberî'den nehy-ü tahrîm edilmeyip belki mü'minlerin biribirlerine müşfik ve semâhatli olmaları emredilmiştir. Bu hadîsi İbn-i Abbâs'tan Tirmizî de bu sûretle rivâyet ettikten sonra : bu hadîs, bir hadîs-i hasendir, sahîhtir, Râfi' İbn-i Hadîc hadîsi ise muztaribtir, diyor.

1058. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ كَانَ يُكْرِى مَزَارِعَهُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ وَ عُثْمَانَ وَ صَدْراً مِنْ إِمَارَةِ مُعَاوِيَةَ ثُمَّ حُدِّثَ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَهَى عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ فَذَهَبَ ابْنُ عُمَرَ إِلَى رَافِعٍ فَذَهَبْتُ مَعَهُ فَسَأَلَهُ فَقَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنْ كِرَاءِ الْمَزَارِعِ فَقَالَ

[1] عن جابر رضى الله عنه قال : كانوا يزرعونها بالثلث اوالربع اوالنصف . فقال النبى صلى الله عليه و سلم : من كانت له ارض فليزرعها او ليمنحها . فان لم يفعل فليمسك ارضه [رواه البخارى]. و روى مسلم عن جابر بلفظ ان النبى صلى الله عليه و سلم قال : من كانت له ارض فليزرعها . فان عجز عنها فليمنحها اخاه المسلم و لا يؤاجرها .

[2] قال ابن عباس رضى الله عنهما ان النبى صلى الله عليه و سلم. لم ينه عنه [اى عن كراء الارض] و لكن قال : ان يمنح احدكم اخاه خير له من ان يأخذ شيأ معلوماً [رواه البخارى].

اَبْنُ عُمَرَ قَدْ عَلِمْتَ أَنَّا كُنَّا نُكْرِى مَزَارِعَنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَا عَلَى الْأَرْبِعَاءِ وَبِشَيْءٍ مِنَ التِّبْنِ.

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan (kölesi Nâfi') şöyle rivâyet etmiştir : Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in asrı ile Ebû Bekr, Ömer, Osmân zamanlarında ve Muâviye'-nin ibtidâ-yi emâretinde İbn-i Ömer tarlalarını kirâya verirdi. Sonra Râfi' İbn-i Hadîc'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in kirâ-i mezâri'den nehy buyurduğu rivâyet olundu. Bunun üzerine İbn-i Ömer Râfi' (İbn-i Hadîc)e gitti. Ben de onunla birlikte gittim. Râfi'den bu rivâyetini sordu. O da :

— Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* mezârii kirâya vermekten nehyetti, diye cevab verdi. Bu cevab üzerine İbn-i Ömer bana hitâb ederek :

— Ey Nâfi'! Sen bilirsin ki, biz, tarlalarımızı asr-ı Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'de tarlanın sulak verimli yerlerinin mahsûlü sâhib-i arza âid olmak ve samandan da bir şey verilmek üzere kirâya verirdik, buyurdu.

İZÂHI

Görülüyor ki, İbn-i Ömer'in bu tasvîr ve ta'rîf ettiği müzârea bambaşka bir mâhiyettedir. Mahsûlün nısıf, sülüs, rubu' gibi bir cüz'ü mukābilinde akdolunmuş değildir. Belki tarlanın sulak bir kısmının inbat ettiği mahsul, sâhib-i arza âid olmak üzere akdedilmiş bir müzâreadır. Abdullāh İbn-i Ömer, hadîsdeki nehiy bu nevi' müzâreaya müteveccihtir, demek istiyor.

TENBÎH : Elimizdeki *Tecrîd* nüshalarında (قد علمت) mütekellim sîgasıyle zabtedilmiştir. Halbuki bütün Buhârî şârihleri tarafından hıtab sîgasıyle mazbut olduğu gibi, *Yûnîniyye* nüshasına göre harekelenmiş *Buhârî* nüshalarında da hıtab sîgasıyledir. Biz de bu sûretle terceme ettik.

Tahâvî'nin bu hadîse dâir olan rivâyeti daha ziyâde maksadı îzâh eder mâhiyette bulunduğundan onu da nakl ve terceme ediyoruz:

Nâfi' diyor ki : Bir kere İbn-i Ömer benim yanımda dayanıp otururken Râfi' İbn-i Hadîc geldi. Ve Abdullāh İbn-i Ömer'e: amucalarının (bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna gittiklerini, sonra dönüp geldiklerinde Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in ekin tarlalarını kirâlamaktan nehiy buyurdu, dediklerini haber verdi. Bunun üzerine Abdullāh İbn-i Ömer :

— Biz pek iyi biliriz ki, amucan, içinden sular akan kısımları muhtevî arâzîye mâlikti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında bunları -sulak kısımlarının mahsûlü kendilerine âid olmak ve samandan da hisse verilmek üzere- kirâlarlardı. Bilmem ki bu nehyin mâhiyeti nedir, bu yoldaki îcâra mı âidtir? [1]. dedi.

İbn-i Ömer'in bu hadîsinin ifâde ettiği hakîkat şudur : İbn-i Ömer Resûl-i Ekrem'in sûret-i mutlakada kirâ-i arâzîden nehyettiğini, Râfi'a karşı inkâr etmiş, ve böyle umûmî bir telâkkîyi reddeylemiştir. Ve demiştir ki : Resûlullāh'ın nehiy buyurduğu kirâ-i arâzî, içinde fâsid şart dâhil olan kirâdır. Râfi' âilesi sulak kısmın mahsûlü kendilerine âid olmak, samandan da bir hisse verilmek üzere kirâlardı. Bu ise mechul üzerine binâ-yi akiddir. Bu akd, arâzînin bir kısmı az, bir kısmı çok mahsul vermek; tarafeynden sâhib-i arza çok, ziraatçiye az isâbet etmek gibi nizâı mûcib ahvâli müstelzimdir. Her halde hadîsteki nehyin müteallâkı bu nevi' bir şart-ı fâsidi muhtevî bulunan icârelerdir. Yoksa bu nehyin, mahsûlât-ı arziyenin sülüs veya rubu' veyâhud bunlara mümâsil bir cüz'-i şâyi' mukābilinde kirâ-i arza şumûlü sâbit olmamıştır.

Bundan evvel (1052) numara ile terceme ettiğimiz Abdullāh İbn-i Ömer hadîsinde işâret ettiğimiz vechile müzâreanın esâsı, bir tarafta sâhib-i arzın tarlasiyle, öbür tarafta ziraatçinin sa'y-ü ameliyle bi'l-iştirâk kurulmakla berâber tohum, çift hayvanı gibi esâs-i sâbıka inzimâm eden vesâitin gâh birisi gâh ikisi birden ya

---

[1] عن نافع ان رافع بن خديج اخبر عبد الله ابن عمر و هو متكئ على يدى: ان عمومته جاؤا الى رسول الله صلى الله عليه و سلم ثم رجعوا فقالوا : ان رسول الله صلى الله عليه و سلم نهى عن كراء المزارع . فقال ابن عمر : قد علمنا انه كان صاحب مزرعة . يكريها على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم على ان له ما فى ربيع السواق الذى تفجر منه الماء و طائفة من التبن و لا ادرى ما هو [رواه الطحاوى].

sâhib-i arz, yâhud ziraatçi tarafından verilmek ve esnâ-yi akidde ekilecek şeyin cinsi, icârenin müddeti ta'yîn edilmek veyâhud edilmemiş bulunmak gibi hususlardan dolayı akd-i müzârea eşkâl-i muhtelife arz eder ki, fıkıh kitablarında tafsîl olunduğu üzere bunlardan câiz olanlar bulunduğu gibi fâsid olanları da vardır. İbn-i Abbâs ile İbn-i Ömer hadîslerinden müstefâd olduğuna göre bu nehiy, mutlak sûrette müzâreadan nehy olmayıp şurût-i fâsideyi muhtevî icârelere munhasırdır. Müzâreanın böyle girift ve karışık muhtelif şekiller arz etmesinden dolayı İmam Ebû Hanîfe bu akdi tecvîz etmemiştir. İmâmeyn ve Cumhûr-i fukahâ mahsûlün nısf, sülüs gibi muayyen bir mikdârı mukābilinde müzâreayı tecvîz etmişlerdir. Ve İmâmeyn kavliyle fetvâ verilmiştir.

Bir Süâl ve Cevâbı : Elimizdeki Buhârî şerhlerinin hemen hepsinde bu hadîste Abdûllāh İbn-i Ömer'in Muâviye devrini, bir devr-i emâretle tavsîfine ilişiyorlar. Bâzıları emâreti, hilâfetle tefsîr etmişlerse de bâzı şârihler bunu doğru bulmuyorlar. Bunlar Abdullāh İbn-i Ömer'e göre ümmetin bîatinde ictimâ etmediği kimseye halîfe ıtlâkı sahîh değildi.

Muâviye'ye de halk müctemian bîat etmemişti. Bu cihetle İbn-i Ömer bunu devr-i emâretle tavsîf etmiştir, diyorlar. Filhakîka İbn-i Ömer, Abdullāh İbn-i Zübeyr ile Abdü'l-Melîk İbn-i Mervân arasında ihtilâf devâm ettiği müddetçe her ikisine de bîat etmemişti.

Sonra *Buhârî* şârihleri Abdullāh İbn-i Ömer'in bu hadîste hulefâ-yi erbaadan Ebû Bekr'i, Ömer'i, Osmân'ı zikr edip de Alî'yi sükût ile geçmesinin sebebini de beyân ederek bâzıları Hazret-i Alî'nin hilâfetinde icmâ' bulunmadığı için İbn-i Ömer bîat etmemişti, demişlerse de Aynî, Kastalânî bunu doğru bulmuyorlar. Ve İbn-i Ömer'in Alî hakkındaki bu sükûtu, onun devr-i hilâfetinde müzârea muâmelesi cereyân etmemiş ve bunun için sükût etmiş olmalıdır, diyorlar.

***

1059. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ كُنْتُ أَعْلَمُ فِى
عَهْدِ رَسُولِ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّ ٱلْأَرْضَ تُكْرٰى ثُمَّ

خَشِيَ عَبْدُ ٱللهِ أَنْ يَكُونَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَدْ أَحْدَثَ فِي ذٰلِكَ شَيْئاً لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُهُ فَتَرَكَ كِرَاءَ ٱلأَرْضِ.

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan (oğlu Sâlim) şöyle rivâyet etmiştir :

İbn-i Ömer : Pek iyi bilirim ki, Resûlullāh *salla'llahu aleyhi ve sellem* zamânında (tarla) kirâlanırdı, dedi. Sonra Abdullāh (İbn-i Ömer) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kirâ-i arz (ın neshi) hakkında kendisinin muttali' olmadığı bir hüküm ihdâs etmiş olmasından korkarak (her ihtimâle karşı) kirâ-i arzı terk eyledi.

Î Z Â H I

Bu hadîs de ayni bâbın yâni ziraat husûsunda arâzî sâhibi mü'-minlerin tarlasız bulunan ziraatçi mü'minlere muâvenetine dâir Buhârî'nin *Sahîh*'inde açtığı bâbın hadîslerinden birisidir. İbn-i Ömer bununla yukarıdaki Râfi' hadîsinin mâhiyetini izhâr etmek istemiştir. Ve : iyi bilirim ki, Asr-ı Saâdet'te mahsûlün bir cüz'ü ile tarla kirâlanırdı. Fakat kim bilir belki de Resûlullāh benim muttali' olmadığım bir kavil ve beyâniyle kirâ-i arzı neshetmiştir? İşte bu endîşe ile kirâ-i arzı terk etmeği muvâfık-ı takvâ buldum, demiş oluyor.

Bu hadîsi Müslim, Ebû Dâvud, Nesâî de tahrîc etmişlerdir. Bunların rivâyetlerinde gerek Râfi' İbn-i Hadîc'in, gerek amucası Züheyr İbn-i Râfi''in Bedir gazâsında hazır bulunmuş kudemâ-yi Ashab'tan olduklarına da işâret edilip böyle kadîmü'l-İslâm iki zâtın rivâyet etmiş olmaları İbn-i Ömer'i nihâyet endîşelendirmiş ve kirâ-i arzı terk eylemiştir.

NUKŪD İLE KİRÂ-İ ARZ : Mahsûlât-i arziyenin bir sülsü veya rub'u gibi bir mikdârı mukābilinde kirâ-i arzın cevaz veya kerâhetini ifâde eden iki muhtelif rivâyet karşısında arzın nukūd ile kirâlanmasının cevâzında ihtilâf edilmemiştir. Buhârî *Sahîh*'inde bunun için

müstakil bir bâb akdederek ibtidâ ta'lîkan İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın : "*Sizin işlediğiniz işlerin en efdali* –içinde dikili ağaç olmayan– *düz tarlayı* (altın, gümüş akçe ile) *seneden seneye kirâlamaktır*" dediğini rivâyet etmiştir[1].

Bu ta'lîk, Vekî' tarafından *Musannef*'inde mevsûlen de İbn-i Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Bu rivâyette *(seneden seneye)* yerinde *(altın ve gümüş nukūd ile)* istîcâr kaydi bulunduğundan yukarıdaki tercememizde bu kaydi de kavis içinde göstermiştik. Buhârî, bâbının unvânını da bu rivâyetten istifâde ederek yazmış olacaktır.

İbn-i Ebî Şeybe'nin Musannef'inde ise nukūd ile seneden seneye arâzî istîcârının cevâzı keyfiyeti Sa'd İbn-i Ebî Vakkās, Saîd İbn-i Müseyyeb, İbn-i Cübeyr, Sâlim, Urve, Muhammed İbn-i Müslim, İbrâhim, Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Alî İbn-i Huseyn Hazarâtından da hikâye edilmiştir. Saîd İbn-i Zeyd hadîsinde de : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize arâzîyi altın ve gümüş nukūd ile kirâlamamızı emrederdi, vârid olmuştur. İbn-i Münzir de nukūdı kirânın cevâzı hakkında Ashâb'ın icmâı bulunduğunu bildirmiştir.

Şârih İbn-i Battal nukūd ile kirâ-i arzın cevâzını şöyle tebârüz ettiriyor : kirâ-i arzın nakdeyn ile cevâzı Râfi'den merfûan rivâyet edilmiştir. Bu rivâyet cevaz hükmünde hâs olan bir nastır. Bunun mukābilindeki rivâyetler ise, altın ve gümüş ile kirâ istisnâ edilmiyerek umûmî sûrette nehy ifâde eden haberlerdir. Hâs ile âm olan haberler teâruz etmemek için usûlen hasr ile amel edilir. Âmmın hükmünden hâssın mikdârı iskāt ve tenzîl edilir.

Şârih İbn-i Battal'ın merfûan Râfi'den rivâyet edildiğini bildirdiği hadîs-i şerîfi Buhârî *Sahîh*'inde ve bu bahiste şöyle rivâyet etmiştir :

Râfi' İbn-i Hadîc : [Bana amucalarım (Züheyr ile Müzahhir) Nebî *sala'llāhu aleyhi ve sellem* zamânında Sahâbe tarlanın muayyen bir parçasında biten mahsûl ile, yâhud (mahsûlün sülüs, rubu' gibi) bir mikdârı sâhib-i arza bi'l-istisnâ verilmek üzere tarla

[1] و قال ابن عباس رضى الله عنهما : ان امثل ما انتم صانعون ان تستأجروا الارض البيضاء من السنة الى السنة [رواه البخارى معلقا]. و وصله وكيع فى مصنفه عن ابن عباس بهذا المتن و زاد بالذهب و الفضة بدل من السنة الى السنة .

kirâya verirlerdi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu yolda kirâ-i arzdan nehyettiğini haber verdi] demiştir. (Râvî Hanzale) Râfi'den :

— Ya, dînar ve dirhem mukābilinde kirâ-i arzın hükmü nedir? diye sordum da Râfi' :

— Dînar ile, dirhem ile istîcârda beis yoktur, diye cevab verdi, demiştir [1].

Bu hadîste Râfi'in : dînar ile, dirhem ile kirâ-i arzda beis yoktur, sözü ya Râfi'in eser-i ictihâdıdır; yâhud bunun cevâzına nas tarîkıyle bir bilgisi lâhık olmuştur; yâhud dînar ve dirhemle kirânın nehiyde dâhil olmadığını bilmesine mebnîdir.

1060. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَوْمًا يُحَدِّثُ وَ عِنْدَهُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ ٱلْبَادِيَةِ أَنَّ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ ٱلْجَنَّةِ ٱسْتَأْذَنَ رَبَّهُ فِي ٱلزَّرْعِ فَقَالَ لَهُ أَلَسْتَ فِيمَا شِئْتَ قَالَ بَلَى وَ لٰكِنِّي أُحِبُّ أَنْ أَزْرَعَ قَالَ فَبَذَرَ فَبَادَرَ ٱلطَّرْفَ نَبَاتُهُ وَ ٱسْتِوَاؤُهُ وَ ٱسْتِحْصَادُهُ فَكَانَ أَمْثَالَ ٱلْجِبَالِ فَيَقُولُ ٱللّٰهُ تَعَالَى دُونَكَ يَا ٱبْنَ آدَمَ فَإِنَّهُ لَا يُشْبِعُكَ شَيْءٌ فَقَالَ ٱلْأَعْرَابِيُّ وَ ٱللّٰهِ لَا تَجِدُهُ إِلَّا قُرَشِيًّا أَوْ أَنْصَارِيًّا فَإِنَّهُمْ أَصْحَابُ زَرْعٍ وَ أَمَّا نَحْنُ فَلَسْنَا بِأَصْحَابِ زَرْعٍ فَضَحِكَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ .

---

[1] عن رافع بن خديج. قال حدثنى عمى انهم كانوا يكرون الارض على عهد النبى صلى الله عليه و سلم بما ينبت على الاربعاء او شئ يستثنيه صاحب الارض. فنهى النبى صلى الله عليه و سلم عن ذلك . فقلت لرافع كيف هى بالدينار و الدرهم ؟ فقال رافع : ليس بها بأس بالدينار و الدرهم [رواه البخارى] .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir gün huzûrunda Bâdiye halkından bir kimse bulunduğu halde (Ashâb-ı Kirâm'a) şöyle hikâye buyurmuştur :

Ehl-i Cennet'ten bir kimse (Cennet'te) ziraat etmek üzere Rabbinden istîzân etti de Cenâb-ı Hak ona :

— (Ey kulum!) Sen, arzu ettiğin halde değil misin? diye sordu. O kimse :

— Evet Rabbim! (Hâlimden memnûnum). Fakat ziraat etmeyi seviyorum, dedi. Resûl-i Ekrem (devam buyurup) :

— Bu kimse (ye izin verildi). Tohum attı, tohmu lâhzada çıkmağa, büyümeğe, biçilmek devrini idrâke başladı. (Ziraatin bu atvârı sür'atle geçti). Dağlar misâli (çeç) oldu. Şimdi Allāhu Teâlâ :

— Ey Âdem oğlu, al işte! Sen (in gözün) ü hiç bir şey doyurmaz, buyurur. Bunun üzerine (huzurdaki) bedevî Arab:

— (Yâ Resûla'llāh!) Va'llāhi bu ziraatçiyi ya Kureyşî, yahud Ensârî bir kimse bulursun. Çünkü Kureyş ile Ensâr ziraat ashâbıdırlar. Fakat biz, (Bâdiye halkı), ziraat sâhibleri değiliz, dedi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (A'râbînin bu sözüne) tebessüm buyurdu.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Tevhîd bahsinde de tahrîc etmiştir. Burada sebeb-i îrâdı ise, Ensâr ve Muhâcirîn'in erbâb-ı ziraatten olmaları delâletiyle kirâ-i arzdan nehye dâir vârid olan ahâdîs-i şerîfedeki nehyin, nehy-i tenzîhî olup nehy-i tahrîmî olmadıklarını bildirmektir. Ziraat, nefs-i beşerin kesretle kendisine her zaman meyl-ü muhabbet ve ihtirâs ile rağbet ettiği bir kazanç yoludur. Bunun içindir ki, Cennet'te bile kendisine hiç bir lüzum ve ihtiyac olmadığı halde ehl-i Cennet'ten ziraat etmek istiyenler bulunuyor.

Hadîsteki (الست فيما شئت = *Sen, dilediğin halde yaşamıyor musun?*) vecîzesinden nefs-i beşer dünyâ amellerinden ve lezzetlerinden her ne arzû ederse Cennet'te onun bulunduğu mânâsı istifâde edilmiştir. Sûre-i Zuhruf'ün (71) inci âyetinde de Cennet'te herkesin canı çektiği ve her gözün telezzüz ettiği şeylerin bulunduğu bildirilmiştir[1].

Secde Sûresi'nin (32) inci âyetinde de ashâb-ı Teheccüde mev'ûd olan ni'met-i ilâhiye tasvîr olunarak : *(Ashâb-ı teheccüd için gözlere nûr, gönüllere sürûr bahş eden ni'metlerden Allāh'ın kenz-i mahfîsinde gizlenmiş olanları hiç bir nefis bilmez)*[2] buyurulmuştur.

BUHÂRÎ'NİN BİR BÂBI VE İKİ HADÎSİ : Buhârî'nin ihtisâren burada *Tecrîd*'e alınmayan iki hadîsi vardır. Bunların mensûb oldukları bâbın unvânı : usûlü nebâtattan garsi mu'tâd olan eşcâr ve nebâtın garsi hakkındadır.

Bu iki hadîsten birincisi Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh* hadîsidir. Buhârî'nin Kitâbü'l-Cüm'a'nın sonlarında da tahrîc ettiği bu hadîste Sehl İbn-i Sa'd diyor ki : Cum'a günü geldimi biz şâd ve mesrûr olurduk. Şöyle ki : bizim ihtiyar bir Hanım ninemiz vardı. Kadıncağız her Cum'a, bizim su kenarlarına diktiğimiz *(silk= çökündür)* denilen nebâtın köklerinden toplayıp çömleğine koyarak ve buna arpa tâneleri de ilâve ederek pişirirdi. Râvî der ki, pek bilmem amma Sehl, bu yemeğin içinde ne iç, ne de et yağı yoktu, demişti. Cum'a namazını kılınca biz, bu kadıncağızı ziyâret ederdik. O da hazırladığı bu yemeği bize ikrâm ederdi. Cum'a günü olunca bu kadıncağızın hazırladığı yemekten dolayı sevinirdik. Biz kuşluk yemeğini Cum'a namazından sonra yer, kaylûleyi de Cum'a'dan sonraya bırakırdık[3].

Bu hadîsin istişhâd edilen noktası, kökü yenilen çökündür otunun dikilip yetiştirilmesi keyfiyetidir. Bunun gibi yenilmesi mu'tâd olan her nebâtın dikilip yetiştirilmesi lüzûmu iş'âr edilmiş bulunuyor.

---

1 وفيها ماتشتهيه الأنفس وتلذالاعين و أنتم فيها خالدون [سورةالزخرف].

2 فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين [سورةالسجدة].

3 عن سهل بن سعد رضى الله عنه انه قال : انا كنا نفرح بيوم الجمعة : كانت لنا عجوز تأخذ من اصول سلق لنا . كنا نغرسه فى اربعائنا. فتجعله فى قدر لها فتجعل فيه حبات من شعير. لا اعلم الا انه قال ليس فيه شحم و لاودك . فاذا صلينا الجمعة زرناها فقربته الينا. فكنا نفرح بيوم الجمعة من اجل ذلك . و ما كنا نتغدى و لا نقيل الا بعد الجمعة [رواه البخارى].

İkincisi de Ebû Hüreyre *radiya'llāhu ank*'in meâli bervech-i âtî bir hadîsidir : Ebû Hüreyre der ki : nâs, Ebû Hüreyre çok hadîs rivâyet ediyor, derler. Ben, amden ihtiyâr-ı kizb edersem, Allah bunu benden sorar. Yine nâs : Muhâcirîn ve Ensâr için Ebû Hüreyre'nin hadîsi kadar çok hadîs rivâyet etmek müyesser olmadı, derler. Fakat Muhâcir kardeşlerimi çarşılardaki alış verişi meşgūl ederdi. Ensâr kardeşlerimi de ekim, dikim işi meşgūl ederdi. Ben ise *(Ehl-i Suffe'den)* miskîn bir kişi idim. Karnım doyasıya Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in meclisine devâm ederdim. Ensâr ve Muhâcirîn'in huzûr-ı Saâdet'ten gaybûbetleri zamânında ben meclis-i Nebî'de hazır bulunurdum. Onlar Peygamber'in teblîgātını unuttukları zamanlarda ben hıfz ederdim.

Günün birinde Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Sizden biriniz elbîsesini ben hitâbemi îrâd edip bitirinceye kadar yayar da sonra elbîsesini toparlayıp bağrına basarsa o benden duyduğunun bir parçasını alsā unutmaz)* [1] buyurmuştu. Ben de sofdan bürdemin bir parçasını Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hitâbesini îrâd edinceye kadar (nısfını) yere serdim. Üzerimde başka elbîsem de yoktu. Sonra bürdemi toplayıp bağrıma bastım. Resûl-i Ekrem'i hak Peygamber ba'seden Allāh'a yemîn ederim ki, Resûl-i Ekrem'in bütün teblîgātından şu günüme erişinceye kadar hiç bir şey'i unutmadım. (Ebû Hüreyre devamla) Vallāhi Kitâbullah'ta iki âyet olmasaydı, size ben kat'iyyen bir şey rivâyet etmezdim, demiş ve : *(ان الذين يكتمون ما ازلنا من البينات) nazm-ı şerîfini (الرحيم) kavline kadar okumuştur [2].

---

[1] Bu hadîsteki : *(O kimse benden duyduğunun hiç bir parçasını aslā unutmaz)* fıkrasındaki adem-i nisyân, Peygamber'in o meclisteki makālesine munhasır değildir. Belki bâdemâ Ebû Hüreyre'nin Peygamber'den işittiği teblîgātına da şâmildir. Çünkü bu müstesnâ kudret-i hâfıza, Resûl-i Ekrem'in düâ-i seniyyeleri eser-i feyz-ü bereketidir; bu makālesinin hıfzına maksur ve munhasır değildir. Resûl-i Ekrem'in düâsındaki i'câz ve berekete lâyık olan budur. Yoksa yalnız o meclisteki makālelerini unutmamağı kasdetmek kāsırdır; hiç bir kalbi alâkalandırmaz [*Feyzü'l-Bârî alâ Sahîhi'l-Buhârî:* C. 3, S. 32].

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 159.

[2] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال : يقولون ان ابا هريرة يكثر الحديث و الله الموعد . و يقولون ما للمهاجرين و الانصار لا يحدثون مثل احاديثه . و ان إخوتى من المهاجرين كان يشغلهم الصفق بالاسواق. و ان اخوتى من الانصار كان يشغلهم عمل اموالهم . و كنت امرأ مسكينا ألزم رسول الله صلى الله عليه و سلم على ملء بطنى . فاحضر حين يغيبون و اعى حين ينسون . و قال النبى صلى الله عليه و سلم يوما : لن يبسط احد منكم ثوبه حتى اقضى مقالتى هذه ثم يجمعه الى صدره فينسى من مقالتى هذه شيأ ابداً . فبسطت نمرة ليس على ثوب غيرها حتى قضى النبى صلى الله عليه

Bu hadîsi Buhârî bâzı takdîm, te'hîr ile Kitâbü'l-İlim'de de muhtasar sûrette rivâyet etmiştir. Burada Buhârî'nin sebeb-i sevk ve îrâdı Ensâr-ı Kirâm'ın ziraatle, gars-i eşcâr ile iştigallerini beyandan ibârettir. Hadîsteki (amel-i emvâl) ile murâd, kendi arâzîlerinde ziraatle, gars-i eşcâr ile Ensâr'ın meşgûl olmalarıdır.

Hadîste haber verilen iki âyet, Sûre-i Bakare âyetlerindendir. Tamâmının meâl-i şerîfi şöyledir : *(O kimseler ki, inzâl ettiğimiz beyyinâtı ve mahz-ı hidayet olan âyâtı*–biz bunu insanlar için kitabda beyan ettikten sonra– *gizlerler, her halde bunlara Allah lâ'net eder ve lâ'net etmek şânından olanlar da lâ'net eder)* [1].

Bu âyetlerde bildirilen cezâ bir vaîd-i şedîdtir ki, Peygamberler teblîgātını öğrenip de başkalarına teblîğ etmeyip ketmedenlere âid bulunuyor. Bu cihetle din mürşidlerine ve İslâm âlimlerine terettüb eden mânevî mes'ûliyet çok ağırdır. Vâcibât-ı dîniyesini bilmiyenlere dînî vazîfelerini tebliğ ve tâlim ile mükellef olanların bu mukaddes vazîfeden gafletleri afvolunur günahlardan değildir. Husûsiyle millet hazînesinden bu nâma maaş alanların mes'ûliyetleri daha büyüktür. Hem mânevî, hem kānûnîdir.

HÂTİME

Müzârea, halk arasında ve münhasıran zürrâ' ile arâzî sâhibleri arasında dâimâ akdedilen bir şirkettir. Bu şirket halk arasında *(ortaklık)* diye anılır ki, şirketin Türkçemizle tam bir tercemesidir. Şeriklere de *(ortakçı)* derler ki, bu da şerîkin Türkçe bir ifâdesidir. Bu şirket, âkıdlerinin ehliyetleri, âkıdlerin nasibleri, müddet-i müzârea, tarla, tohum, sa'y-ü amel gibi erkân ve şerâitine göre muhtelif eşkâl arz eder. Bunların pek lüzumlu olan fıkhî vaziyetlerini de bervech-i âtî îzâh ediyoruz :

Dürrü'l-Muhtar'da beyân olunduğu üzere müzâreanın erkânı dörttür : Tarla, tohum, sa'y-ü amel, çift hayvanı ile ziraat âlâtıdır. *Redd-i Muhtar*'da bu erkân-i erbaaya göre bir taksîm-i aklî ile müzâ-

---

وسلم مقالته ثم جمعتها الى صدرى فو الذى بعثه بالحق ما نسيت من مقالته تلك الى يومى هذا . و الله لو لا آيتان فى كتاب الله ما حدثتكم شيأ ابدأ : (ان الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات) الى قوله (الرحيم) [رواه البخارى].

1 ان الذين يكتمون ما أنزلنا من البينات والهدى من بعد ما بيناه للناس فى الكتاب اولئك يلعنهم الله و يلعنهم اللاعنون [سورة البقرة: آية : ١٥٩].

reanın yedi nev'i bildiriliyor ki, bunlardan üçü câiz ve sahîh, öbürleri fâsid olan ortaklıktır. Şimdi bunları îzâh ederken görüleceği üzere müzâreanın bu yedi nev'i, erkân-ı erbaadan bir kısmının şeriklerden birisi, öbür kısmının diğer şerik tarafından vaz' edilmiş olması i'tibâriyledir. Bunun bir de erkân-ı erbaadan birisi şeriklerden birisinin olmak, diğer üç rüknü de iki şerîke müştereken âid bulunmak i'tibâriyle birtakım müzârea envâı daha varsa da biz, *Dürrü Muhtâr* ile şerhlerinde tafsîl edilen bu nevi'lerin îzâhına girişmiyeceğiz.

MÜZÂREA-İ SAHÎHA ENVÂINDAN BİRİNCİSİ : âkıdlerden birisi tarlasiyle, öbürüsü de tohum, sa'y-ü amel, çift hayvanı ve levâzımiyle iştirâk ederek ve sâhib-i arza hâsılattan bir hisse-i şâyia verilmek üzere akdedilen şirkettir. Bu şekilde vücud bulan şirket, sahîh bir müzâreadır. Çünkü bu sûrette tohum sâhibi olan ziraatçi, hâsılâtın muayyen bir cüz'ü ile tarla sâhibinden toprağını istîcâr etmiş bulunuyor. Arzın nukûd ile istîcârı sahîh olduğu gibi hâsılât-ı arziyenin bir cüz'ü şâyii mukābilinde istîcârı da sahihtir. Bunu, yukarıda İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhüm*'ün rivâyetleriyle îzâh etmiş bulunuyoruz.

İKİNCİSİ : sa'y-ü amel ziraatçiye, tarla, tohum, çift hayvanı öbür şerîke âid olmak üzere akd-i iştiraktir; bu da câiz ve sahîhtir. Bu sûrette de tohum sâhibinin kendi tarlasında kendi öküziyle ve levâzım-ı zirâiyyesiyle kendi tohumu ile ziraat etmesi için hâsılâtın cüz'ü muayyeni mukābilinde âmili istîcâr etmiş oluyor. Nasıl ki, kendi alât-ı sınâiyesiyle bir dülgerin ve diğer erbâb-ı sınâatin istîcârı da sahîhtir.

ÜÇÜNCÜSÜ : Tarla ve tohum bir şerîke; çift ile sa'y-ü amel diğer şerîke âid olmak üzere te'sîs edilen şirkettir. Bu müzârea da sahih ve mu'teberdir. Bu sûrette de işçi olan şerik kendi hayvaniyle tarla ve tohum sâhibi olan ortağının tarlasında çalışmak üzere sâhib-i arz tarafından istîcâr edilmiş oluyor. Bu müzâreada da istîcâr, amel üzerine vukū' bulmuştur. Çift hayvanı âmilin bir âletidir, levâzım-ı zirâiyesinden ma'dudtur. Sanâyi-i sâire erbâbının âlât ve edevâtı levâzım-ı sınâiyesinden addolunduğu gibi. Binâenaleyh müzâreanın bu nev'i de câiz, sahihtir.

Müzâreanın *Mecelle*'deki : *(Bir taraftan arâzî, diğer taraftan amel yâni ziraat olarak, hâsılat aralarında taksîm olunmak üzere bir nevi' şirkettir)* sûretinde ta'rîfi kāsırdır, yukarıdaki her üç nev'i ihtivâ etmemektedir.

Şu kadar ki, tarla ile sa'y-ü amel, ziraatin umde-i erkânı bulunduğundan bu ikisiyle iktifâ edilerek ta'rîf edilmiştir, denilenilir. Nasılki biz de müzâreayı bu sûretle ta'rîf etmiştik.

Müzâreanın bu üç nev'inde şerikler arasında mahsûlün taksîmindeki nisbet her zaman ve her nevi'de nısfiyet üzere müsâvî mikdarda değildir. Tarafeynin kudret-i iştirâkıyelerine göre sülüs, rubu' gibi tarafeynin mutâbık kaldıkları mikdarda değişebilir. Yukarıda İbn-i Ömer'den mervî hadîsin îzâhında bildirdiğimiz vechile Hazret-i Ömer de arâzi-i meftûha müzâreaya bağlanırken toprakla berâber tohum, demir sapan gibi çift ve ziraat âlâtı verildiğinde mahsûlün sülsânının Beytü'l-Mâle âid olacağını âmillerine bildirmişti. Hisse tâyin olunmayan müzârea ise esâsen sahîh değildir; fâsiddir. Müzârea-i fâside'de ise hâsılat, kâmilen tohum sâhibinin olur. Diğer şerik tarla sâhibi ise tarlasının ücretini alır; çiftçi ise ecr-i misil alır.

MÜZÂREANIN FÂSİD OLAN NEVİ'LERİNDEN BİRİNCİSİ : şeriklerden birisi tarlasiyle, çiftiyle; öbürüsü de tohumiyle, sa'y-ü ameliyle akdedilen iştirâktir. Bu nevi' müzârea zâhir-i rivâyete göre fâsidtir. Gerçi bu müzâreanın cevâzı İmam Ebû Yûsüf'ten rivâyet edilmiş ise de zâhir-i rivâyet ihtiyâr edilmiş ve onunla fetvâ verilmiştir.

İKİNCİSİ : Tohum bir şerikten, diğerleri de öbür şerikten olmak üzere akdedilir ki, bu da fâsiddir.

ÜÇÜNCÜSÜ : Tohum ile çift hayvanı bir şerik tarafından, emekle tarla da öbür şerik tarafından vaz' edilerek akd olunur ki, bu da fâsidtir.

DÖRDÜNCÜSÜ : Çift hayvânâtı bir şerik; diğerlerini de öbür şerik te'mîn ederek te'sîs edilir ki, bu da fâsidtir.

Ötedenberi memleketimizde arâzî ve çiftlik sâhibleriyle köylüler ve çiftçiler arasında cârî olan ortakçılık şekilleri, yukarıda îzâh ettiğimiz müzârea-i sahîhanın üç nev'ine munhasır gibidir. Bunda, vicdân-i dînîsini tatmîn için takvâ sâhibi zevâtın müzâreanın mücâz olan bu şekillerini iltizâm etmelerinin büyük te'sîri olsa gerektir. Müzârea, ziraat hayâtında vâsi' mikyasta cereyân etmekle berâber envâı pek ziyâde girift ve sahîhi ile fâsidini ayırmak müşkül olduğu için müzârea ve müsâkāt bahsinin sonuna böyle bir hâtime ilâvesiyle îzâh etmeyi faydalı bulduk. Bu faydayı tamamlamak için sa'y-ü amel ile sûret-i müzârea, müzâreanın feshi hakkında da bâzı ma'lûmat ilâve edeceğiz.

SA'Y-Ü AMEL NEDİR? : Müzâreanın tarla, tohum, çift hayvanı, sa'y-ü amelden ibâret olan dört rüknünden üç evvelkiler ne derece vâzıh ise, sonraki sa'y-ü amel de o derece muhtâc-ı îzâhtır. Bu sa'y-ü amelin mâhiyeti, hudûdu, mebde' ve müntehâsı nedir?. Şimdi de bunu îzâh edeceğiz :

Şeriklerden ziraat işini deruhde eden şerîkin sa'yi ile maksûd olan, ekinin taksîminden evvelki mesâi-i ziraiyedir. Zirâî mesâî üç devreye ayrılmıştır :

BİRİNCİ DEVRE : Ekin idrâk etmezden evvel ziraatin, kendisine muhtâc olduğu ef'aldir : tarlayı nadas etmek, tohumu tarlaya nakletmek, sürülmüş tarlaya zer' etmek, sulak bir tarla ise sulamak, hüsnü muhâfaza etmek, bu işler tamâmen ziraat işini deruhde eden şerîke âidtir. Bunların ziraatçi tarafından îfâ edilmesi örfen akd-i müzâreanın muktezâsıdır. Bu sebeble âmil, bu işlerin, hepsini, yâhut bâzılarını terk etmekle ekin bozulsa âmile zaman lâzım gelir.

İKİNCİ DEVRE : Ekin idrâk edip fakat taksîm edilmezden evvelki ef'aldir : ekini biçmek, harman yerine nakletmek, döğmek, savurmak gibi işler. Bu işler, âmil ile sâhib-i arz üzerine hâsılattan hisselerine göre bi'l-iştirâk lâzım gelir. Hattâ hîn-i akidde bu masraflar âmile âid olduğu şart edilse müzârea fâsid olur. Çünkü bu şart, akdin muktezâsından olmayan ve menfaati âkidlerden yalnız birisine âid bulunan bir şarttır.

Fakat İmam Ebû Yûsuf'ten gelen bir rivâyete göre, bu hizmetlerin ve ücretlerin zirâî sa'y-ü ameli deruhde eden şerîke âidiyeti şartı, teâmül-i nâsa ve istısnâ' esâsına göre sahîh olur ki, müftâbih olan da budur. Binâenaleyh ekin biçmek, harman yerine nakletmek gibi masrafların hîn-i akidde âmile âidiyeti şart edilmezse şeriklerin hisselerine göre hâsılattan tesviye edilir. Sarf edilirse sahih ve müftâbih olan kavle göre âmil üzerine lâzım gelir. Bu masârifin tarla sâhibine âid olduğu şart edilmesi ise bi'l-ittifak akdi ifsâd eder. Zîrâ bunda i'tibâr edilecek bir teâmül yoktur.

ÜÇÜNCÜ MESÂÎ DEVRESİ : Mahsul idrâk edilip iki şerik arasında taksîm edildikten sonraki iştir. Bu da hubûbâtın harman yerinden naklidir ki, herkesin hissesini nakletmek kendisine âid olduğudur.

ŞURÛT-I MÜZÂREA : Müzâreanın iki nevi' şartı vardır : in'ikādının şartı, sıhhatinin şartı.

İn'ikādının şartı: âkıdeynin ehliyeti yâni âkıl olmasıdır. Esâsen bey', icâre, kefâlet, havâle gibi ukūdun hepsinde akıl, bir şart-ı esâsî olarak kabûl edilmiştir; ehliyetsiz hiç bir akid sahîh olmaz. Binâenaleyh birisi veyâhud ikisi birden deli veyâhud gayr-i mümeyyiz sabî olursa, akd-i müzârea bâtıl olur. Şu kadar ki, müzâreada âkıdeynin bâliğ olması şart değildir; sabiyye-i me'zûn da akd-i müzârea edebilir. Binâenaleyh âkıdeynin ikisi de sabiyy-i me'zûn olabileceği gibi, biri velîsi tarafından akde me'zûn sabiyy-i mümeyyiz, diğeri âkıl olabilir. Sabiyy-i mümeyyiz, gayr-i me'zûn olursa, onun akd-i müzâreası velîsinin iznine mütevakkıftır. [*Redd-i Muhtâr*].

Şartın İkinci Nev'i : şürût-ı sıhhattir ki : tohumun kimin tarafından verileceğinin tesbîti, çiftçinin hâsılattan cüz'ü şâyi' olarak hissesinin takrîri, müddet-i icârenin, tohumun cinsinin tâyin edilmesi gibi şartlardır. Bütün bu şartlar, ileride vukūu melhuz ve muhtemel olan nizâı vukūundan evvel def' etmek gāyesine mâtuftur.

Evvelâ : Müzâreanın sıhhatine tohumun sâhib-i arz tarafından mı, yoksa çiftçi tarafından mı verileceğinin tâyini, vukūu melhuz nizâı def' için lâzımdır. Esnâ-yi akidde bu cihet zikredilmemiş ise örf-ü âdetle hükmolunur. Eğer muttarid bir örf yoksa müzârea fâsid olur.

Sâniyâ : Tarafeynin hisselerinin nısıf, sülüs gibi cüz'ü şâyi' olarak tâyin edilmesi şarttır. Çünkü müzârea, ibtidâ icâre hâlinde ise de ennihâye mahsûlün idrâki sırasında şirket olarak mün'akid olduğundan hisse-i iştirâk hâsılattan olmak lâzımdır. Hattâ çiftçinin hissesi hâsılattan başka bir şey verilmek üzere tâyin edilirse, müzârea sahîh olmaz. Meselâ sâhib-i arz hâsılattan değil de kendi malından şu kadar kile verilmesini şart etse, müzârea sahîh olmaz.

Yine böyle âhâd-i âkıdeynin hisselerinin cüz'ü şâyi' olarak mahsûlün nısfı, sülsü, rub'u diye tâyin edilip beş, on, yirmi kile diye zikredilmemesi de lâzımdır. Çünkü mahsûlün mikdârını, idrâk etmezden evvel tâyin ve takdîr etmek mümkün değildir ki, mahsûlün tâyin edilen mikdardan az olması da ihtimal dâhilindedir. Bu sûrette de hâsılatta şirket bulunmaz.

Yine böyle : müzâreaya konulan tarlanın muayyen bir mahallinin hâsılâtı şeriklerden birine âid olmak üzere hisselerin mahallen tâyin edilmemesi de lâzımdır. Hisseler bu sûretle tâyin edilirse, müzârea

sahîh olmaz. Çünkü bir tarafa tâyin edilen toprak daha münbit ve mahsuldar olabilir. Ve bu sûretle öbür şerîkin zararını mûcib olur. Sonra böyle mahallen hisse tâyininde bir tarafın hissesine bir âfet isâbet edip de öbür şerîkin hissesinin masun kalması muhtemeldir. Bu da tarafeynden birisinin zararını mûcib olduğundan sahîh değildir. 1051 numaralı hadîse bak!.

Yine böyle müzâreaya konulan arâzînin sulak kısmı birine, kurak kısmı diğerine yâhud da fülân hark ile sulanan bir şerîke, başka bir hark ile sulanan da diğer şerîke âid olmak üzere hisse tâyini de doğru değildir. Bunda da şeriklerden birisinin zararı muhakkaktır. Tarafeynin hisselerinin bu yolda mahallen ta'yîni şartı müfsidtir; şirketin fesâdını mûcibtir; taraf-ı Risâlet'ten nehyedilmiştir. Bunu (1051, 1057, 1058, 1059) numaralarla terceme ettiğimiz hadîslerin îzâhlarında mufassalan bildirmiştik.

SÂLİSÂ : Müddet-i icârenin bir, iki... sene olarak tâyini de şarttır. Bunun da ileride zuhûru melhuz olan nizâı def' için pek lüzumlu bir şart olduğunu yukarıda İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet olunan bir haberle tevsîk ve îzâh etmiş bulunuyoruz.

Yine orada : Müddet beyân edilmiyen müzârealarda ilk bir senede alınacak ilk mahsul zamânına masruf ve binâenaleyh müzâreanın sahîh olacağı eimme-i seleften bâzılarının mezhebi olduğunu bildirmiştik ki, *Redd-i Muhtar*'da bu ictihâdın müftâbih olduğu zikredilmiştir.

RÂBİÂ : Tohumun cinsinin ve buğday, arpa gibi hangi hubûbattan ekileceğinin tesbîti de yine melhuz ve müstakbel bir nizâı def' etmek için şarttır. Bâzı mezrûât bâzı toprağa muzır olabilir; bu cihetle bu da bir husûmet tevlîd edebilir. Şu kadar ki, tohumun cinsinin esnâ-yı akidde tâyin edilmemesi, tohumun tarla sâhibi tarafından verilmesi meşrut olan müzârea nev'inde câizdir. Eğer tohum çiftçi tarafından atılacaksa, müzârea fâsid olur. Meğer ki, esnâ-yi akidde çiftçiye dilediğini ekmek üzere umûmî bir salâhiyet verilmiş ola. Bu sûretle müzâreanın sıhhati temin edilmiş olur.

Buraya kadar ta'dâd ettiğimiz şartlar, müzâreanın en umde olan şartlarıdır. Bunlardan başka arzın tahliyesi ve çiftçiye teslîmi ve şirket fi'l-hâric gibi bir, iki şartı daha varsa da bunlar tâlî şartlardır. Ve hattâ bâzı fukahâ nazarında şirket fi'l-hâric müstedrek bir şarttır.

MÜZÂREANIN HÜKMÜ : Müzâreanın iki hükmü vardır : hâle ve istikbâle âid olan hükümlerdir. Hâlen müzâreanın hükmü, menfaate mâlik olmaktır. Müzârea ile, çiftçi tarla sâhibinin, tarla sâhibi de çiftçinin menfaatine mâlik olurlar.

İstikbâle âid olan hükmü de çıkan mahsulde iştirâktir. Bu sebeble ekin âfet-zede olup da harman zamânında mahsul alınmamış olursa, şeriklerden her ikisi de bir şey alamazlar. Ne çiftçi sa'y-ü ameli mukābilini, ne de sâhib-i arz icâresini almak nasîb olur. Tohum, ister arâzî sâhibi tarafından, ister çiftçi tarafından atılmış olsun, müsâvîdir. Bu i'tibâr ile ekin idrâk etmezden evvel, Allah esirgesin, bir âfet isâbet eder de telef olursa, *Redd-i Muhtar*'da beyân olunduğu üzere, şeriklerden hiç birisi diğerine karşı bir hak taleb edemez.

MÜZÂREANIN FESHİ :

Müzâreanın en mühim bir bahsi de müzâreanın feshine dâir olan mes'elelerdir. Müzârea, beş sebeble münfesih olabilir.

BİRİNCİ SEBEB : Âkidlerden birisinin vefâtıdır ki, bu takdirde müzârea bâtıl ve binâenaleyh münfesihtir. Çünkü müzârea, ibtidâ bir icâredir; icâre ise âkidlerden birisinin vefâtiyle bâtıl olur. Şu kadar ki, vefâtın henüz ziraat edilmeden veyâhud ziraat edilip ekin bitip yetiştikten sonra, yâhud da ziraat edilip de bitmeden evvel vukū' bulması ayrı ayrı tafsîle tâbîdir : *Tarlaya ekin ekilmeden âkidlerden birinin vefâtı halinde müzârea bâtıl olur.* Yine böyle üç sene müddetle akd-i müzârea edilip de birinci sene ekildikten sonra tarafeynden birisi vefât ederse, ikinci ve üçüncü seneler için müzârea bâtıl olur. Birinci sene için ekin yeşil iken tarla sâhibi vefât ederse, ekin yetişinceye kadar çiftçi işine devâm eder; müteveffânın vârisleri ona mânî olamazlar. Eğer çiftçi vefât etmiş bulunursa, vârisi onun makāmına kāim olup dilerse ekin yetişinceye kadar ziraat işine devâm eder; tarla sâhibi ona mânî olamaz. Dilerse terk eder; tarla sâhibi çiftçiyi devâma icbâr edemez. Yukarıda bu noktayı îzâh etmiştik.

Ekimden evvel vefat veya her hangi bir sebeble müzârea münfesih olur da çiftçinin tarlayı nadas etmek gibi sa'y-ü ameli sebketmiş bulunursa, bu mesâî mukābilinde kazâen bir şey taleb edemezse de tarla sâhibi çiftçiyi diyâneten irdâ etmelidir.

Ekin ekildikten ve yetişip yeşillendikten sonra vefat vukūunda : Şimdi îzâh ettiğimiz vechile çiftçi işine devâm eder. Ve mahsul çiftçi ile müteveffânın vârisleri arasında ber mûcib-i mukāvele taksîm

olunur. Müteveffânın vârisleri mânî olamazlar. Çünkü akdin îfâsında hem çiftçinin, hem de veresenin haklarına riâyet vardır. Çiftçinin vârisleri ziraat işine devâm etmek istemezlerse, tarla sâhibi tarafından devâma icbâr edilemez.

Ekin ekildikten fakat henüz bitmeden vefat vukûundaki vaziyetin hükmünde ulemâ ihtilâf etmişlerdir : Bâzıları akd-i müzâreanın bekāsiyle hükmedip buna takaddüm eden vaziyetteki gibi çiftçinin işine devâmına kāil olmuşlardır. Bâzıları da müzâreanın feshi ictihâdında bulunmuşlardır.

İKİNCİ SEBEB : Tohum sâhibinin tohum ekilmezden evvel –özürsüz bile olsa– feshetmesiyle münfesih olur. Zîrâ zer' ile tohum telef olmak ihtimâline mebnî tohum sâhibi zer'a icbâr olunamaz. Bu sebeble tohum ekilmedikçe tohum sâhibi bilâ-özür akd-i müzâreayı feshedebilir. Müsâkāt müzârea gibi değildir. Akd-i müsâkāt her iki taraftan da lâzım bir akiddir.

ÜÇÜNCÜ SEBEB : Tarla sâhibinin özrüdür. İcâre gibi müzârea da a'zâr ile münfesih olur. Şöyle ki, tarla sâhibinin tarlasını satmağa mecbûr eden bir deyni zuhûr ederse, ekilmezden evvel müzârea fesholunarak tarla satılabilir. Hattâ zirâatçi diyâneten irzâ' edilmek şartiyle zirâat edilip fakat ekin bitmiş olmadıkça müzârea fesh olunabilir. Bu sûretteki fesihte bâzı fukahâya göre ne kazâen, ne de diyâneten rızâya lüzum yoktur. Şu kadar ki, İmâm Ebû Yûsuf'e göre tohum, çiftçi tarafından ekildiği sûrette tarla sâhibi tohumu tazmîn eder. Ekin bitip yeşillendikten sonra müzârea fesh edilip de tarla satılamaz.

DÖRDÜNCÜ SEBEB : Ekinci hastalansa, yâhud yolculuğu çıksa, yâhud başka bir mesleğe girmek zarûretinde bulunsa müzâreayı feshedebilir.

BEŞİNCİ SEBEB : Zirâatçının hıyâneti zâhir olup, mahsûlü çalmasından korkulmasıdır. Bu sûrette diğer taraf akd-i müzâreayı feshedebilir. Ve onun feshiyle müzârea münfesih olur. Bütün bu mes'eleler *Dürrü'l-Muhtâr* ve *Reddü'l-Muhtâr*'dan alınmıştır.

بسم الله الرحمن الرحيم

فِي ٱلشُّرْبِ

BU BÂB ŞİRBİN VE SU HİSSESİNİN AHKÂMINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFE HAKKINDADIR

Buhârî nüshalarında bu unvân hakkındaki rivâyetler muhteliftir : (كتاب المساقاة، كتاب الشرب، كتاب المياه) nüshaları bu cümledendir. Müellif Zebîdî'nin ihtiyâr ettiği yukarıdaki unvân. Ebû Zerr'in rivâyetidir.

Şirb, sudan isâbet eden haz ve nasibe denir[1]. Fıkıh ıstılâhında: ekin ve hayvan sulamak için su ile intifâ etmek nevbetidir. Buna *(Hakk-ı Şefe)* de denir ki, su içmek hakkı demektir. Yukarıdaki târiften müstefâd olduğu üzere hakk-ı şirb eamdır, hakk-ı şefe ehastır. Hakk-ı şirb mezârî', insân ve hayvâna şâmil olduğu halde hakk-ı şefe yalnız insâna ve hayvâna mahsustur. Hakk-ı şefe, su içmek hakkı demekse de burada insanların içmesi, çamaşır yıkaması, abdest alması gibi levâzımı ile hayvânâtın sulanması, yıkanması gibi ihtiyacları için kullanılmak hakkıdır.

Buhârî bu bahsin unvânında iki âyet-i kerîme zikretmiştir : *Bunlardan birincisi* Enbiyâ Sûre-i Şerîfesi'nin (30) uncu âyeti cümlesinden olan : *[Biz,* (hayvanlardan, nebatlardan,) *her zî-hayatı sudan yarattık.* (Buna) *hâlâ inanmıyorlar mı ?]* meâlindeki nazm-ı şeriftir[2]. Katâde bu âyet-i kerîmedeki (şey') lâfzını sudan yaratılan her zî-hayât diye tefsîr etmiş, Şarih İbn-i Battâl da *(hayâtı)*, hayvânî ve

---

1 و الشرب الحظ من الماء و فى المثل: آخرها شربا اقلها شربا. و اصله فى سق الابل. لأن آخرها يرد و قد نزف الحوض [لسان العرب].

2 و جعلنا من الماء كل شئ حى، أفلا يؤمنون [سورة الأنبياء].

nebâtî hayâta teşmîl eylemiş bulunduğundan tercememizde buna işâret ettik.

İkincisi: Vâkıa Sûresi'nin (68, 69, 70) inci âyetleridir ki, *[İçtiğiniz o suyu gördünüz mü? O* (tatlı suyu) *beyaz ve yağmur yüklü bulutlardan siz mi indiriyorsunuz, yoksa biz mi indiriyoruz? Biz dileseydik onu acı kılardık. Şu halde niçin şükretmezsiniz?]* meâlindedir[1].

Buhârî, nazm-ı şerîfi tahşiye edilen bu kavl-i şerîfin iki kelimesini *Sahîh*'inde bizzat tefsîr ediyor:

Birisi: (اجاج = *ücâc)* lâfzıdır ki, bunu *(mür = acı)* diye tefsîr etmiştir. Bu tefsîr, eimme-i lûgatten Ebû Ubeyd'den menkuldür. İbn-i Ebî Hâtem'in Katâde'den bir rivâyetinde içilmiyecek derecede tuzlu su olmak üzere tefsîr edilmiştir. İbn-i Fâris de sıcak su, demiştir. Biz bunlardan tercemede müellifimiz İmâm Buhârî'nin tefsîrini ihtiyâr ettik.

Öbürüsü: (مزن = *Müzn)* lâfzıdır ki bunu da Buhârî *(sehâb)* ile tefsîr etmiştir. Müellifin bu tefsîri de müfessir Mücâhid ile Katâde'den menkuldur. *(Müzn)* ün müfredi, gurfe vezninde *(Müzne= Beyaz bulut)* olduğu Beyzâvî ve ehl-i lûgat tarafından bildiriliyor. Müstemlî rivâyetinde *(sehâb)* ile tefsîrden sonra (فراتا عذبا = *tatlı su)* sûretinde bir ziyâde de bulunduğundan âyet-i kerîmenin tercemesinde kavs içinde buna da işâret ettik.

SUDA TASARRUF VE HAKK-I İŞTİRÂK:

Güzîde *Buhârî* şârihi Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de hakk-ı şirb i'tibâriyle suların envâı hakkında mühim ma'lûmât vermekte olup bunları fıkhî me'hazlardan edindiğimiz ma'lûmât ile tevsî' ederek bu mevzûumuza bir mukaddime olmak üzere bildirmeği lüzumlu addettik:

SULAR ÜÇ KISIMDIR: BBUNLARDAN BİRİNCİSİ deniz sulariyle Van, Sapanca gibi büyük, küçük göl sularıdır.

DENİZ SULARI MÜBAHTIR: bunlar üzerinde kimsenin hakk-ı mülkiyeti yoktur. Herkes havadan ve güneşle ayın harâret ve ziyâsından intifâ' ettiği gibi denizlerin suyundan da istifâde eder. Meselâ üzerinde büyük, küçük merâkib-i bahriye işletebilir; balık avlayabilir. Güneşin, ayın ziyâsından müstefid olmaktan kimse men' olunamayacağı gibi denizlerden istifâde etmekten de kimse men' olunamaz.

---

1 أفرأيتم الماء الذى تشربون . ءانتم انزلتموه من المزن ام نحن المنزلون . لونشاء جعلناه أجاجا فلولا تشكرون [سورة الواقعة] .

Hattâ İbn-i Âbidîn merhûmun *Reddü'l-Muhtar*'da : denizden müstefîd olan bir kimsenin intifâı, başkalarının menfaatini haleldâr etse bile yine men' edilemiyeceğini Kuhüstânî'den naklen bildirmektedir. Yalnız İbn-i Âbidîn bu gayr-i izrâr keyfiyetini şâyân-ı nazar buluyor [1].

VAN, SAPANCA GİBİ BÜYÜK VE HATTÂ KÜÇÜK GÖLLER DE MÜBAHTIR. Bunların sularında da deniz suları gibi herkesin hakk-ı iştirâki ve hakk-ı intifâı vardır. Herkes bu göllerden harklar, cedveller açarak ve motor ve dolap koyarak buralardan kendi arâzîsine su isâle ile hakk-ı şirb ve hakk-ı şefesinden istifâde edebilir. Kişinin bu serbesti-i intifâına kimse mâni' olamaz. Ancak bu serbesti-i intifâ' da âmmeyi ızrâr etmemekle meşruttur. Cedvel açarken suyu taşırmak, hukuku nâsı ifsâd etmek gibi zarar-ı âmmı mûcib olan hususlar da hükûmetçe men' olunur.

Buradaki gölden maksud, sâhibi olmayan göllerdir; Van gölü gibi büyüğü ile küçüğü arasında hiç bir fark yoktur; her ikisinin suyu da mübâhtır. Sâhibi bulunan yâni bir kimsenin kendi mülkü ve çiftliği dâhilinde sınâî bir sûrette ihrâz ettiği göl o kimsenin mülküdür; suyu umûm için mübâh değildir; sahrınçta, küpte, fıçıda ihrâz olunan sular gibi bu da sâhibinin mülküdür. Mecellenin (1264) üncü maddesinde : *(Herkes hava ve zıyâ ile intifâ ettiği gibi deniz ve büyük göller ile de intifâ edebilir)* sûretinde muharrer olan maddesi yukarıdakî îzâhımızın bir hulâsasıdır.

BUNUN MÜSTENED-İ ŞER'ÎSİ : Suyun insanlar arasında mübâh ve müşterek olduğunun istinâd ettiği delîl-i şer'î, İbn-i Mâce'nin İbn-i

[1] Filhakîka herkes aşağıda görüleceği üzere kendi mülkünde dilediği gibi tasarrufa me'zûn iken bu serbesti-i tasarrufun başkalarını açıktan açığa ızrârı hâlinde tasarruftan men' edileceği esâsına göre, kimsenin mülkü olmadığı halde başkalarına zararı bedîhî olan husûsatta deniz üzerindeki serbesti-i hareketin kabûlü doğru olmamak lâzım gelir. Meselâ büyük bir gölden veya nehirden tarlasına bir cedvel açarak sulamak istiyen kimsenin bu hareketi, komşularının tarlalarını su basmak gibi mahzurlara bâdî olduğunda, hükümetin cedvel sâhibini men'e hakkı olduğu gibi deniz üzerindeki ferdlerin müşterek tasarruflarının lede'l-îcâb kasr-ü tahdîdi kabûl edilmelidir. Şu kadar ki, her nevi' iktisâdî hareket, bir rekābetle karşılaştığına, bu da gayrin ızrârı addedilebileceğine göre, deniz üzerindeki serbesti-i intifâın men'-ü tahdîdi bunlara teşmîl edilmeyip, yalnız menâfi-i umûmiyeyi ızrâra bâdî olan husûsâta hasredilmelidir. Zarar-ı âmmı def' için zarar-ı hâssı ihtiyâr etmek fıkhî esaslardan birisidir.

Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte : *(Müslümanlar su, ot, ateş husûsunda ortaktırlar)* [1] buyurulmuş olmasıdır.

Bu hadîs-i şerifte bildirilen şirket, şirket-i ibâhadır ki, mâbihi'l-iştirâk ayn değildir, ma'nâdır; ihrâz ve temellüke temekkünden ibârettir. Şirket-i akid ve şirket-i mülkte olduğu gibi a'yân ve emvâli temellük değildir.

Bu hadîs-i şerîfe göre gayr-i muhrez su ve gayr-i muhrez ot ile kimsenin mülkünde değil, kırda bayırda şunun bunun yaktığı ateş mübahtır. Herkes bu sudan içebilir; testisini doldurabilir; bahçesini sulayabilir. Yine böyle kırlardaki hüdâ-yi nâbit otları kim isterse biçip toplayabilir; hayvânâtını otlatabilir [2]; kırda yakılmış bir ateşte de ısınabilir. Hulâsa : su, ot, ateş mübahtır. Yalnız bunlar ihrâz ile temellük olunabilir.

İhrâz-ı temellük için müslim ile gayr-i müslim arasında bir fark da yoktur. *Meşârık Şerh*'inde İbn-i Melek'in ve sâir hadîs şârihlerinin beyânı vechile hadîs-i şerifteki *(müslim)* kaydi, bir kayd-i ihtirâzî değildir. Şerîat-i İslâmiye ile muhâtab olanlar müslüman olduğu için müslim kaydi, kayd-i vukūî olarak zikredilmiştir.

İKİNCİ KISIM SULAR : memlûk olmayan enhâr-i âmmedir ki, bu muazzam nehirler hiç bir kimsenin, ve hiç bir cemâatin mülkü

---

[1] قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : (المسلمون شركاء فى الثلاث : الماء و الكلاء و النار)
رواه ابن ماجه عن عبد الله بن عباس رضى الله عنهما • و رواه الطبرانى من حديث عبد الله بن عمر.
و رواه ابو داود عن رجل من الصحابة . و احمد فى مسنده و ابن أبى شيبة فى مصنفه.

[2] Sâhibsiz olan yerlerde hüdâ-yi nâbit olan otlar mübâh olduğu gibi bir kimsenin mülkünde sebebiyeti olmaksızın hüdâ-yi nâbit olan otlar dahi mübahtır. Şu kadar ki, sâhib-i mülk başkalarını mülküne duhulden men' edebilir. Bu ise hüdâ-yi nâbit olan otu ahz ve istimlâkden men' değildir. Mülküne girmekten men'dir. Bir kimsenin mülküne âharın –velevki mübâh olan bir şeyi koparmak için olsun– bilâ-ruhsat girmesi bir nevi' tasarruftur. Bu ise câiz değildir. Bununla berâber *Hâniyye* gibi bâzı fetvâ kitablarında su ve ot hakkındaki şirket-i ibâhaya o kadar ehemmiyet verilmiştir ki : "*Bir kimsenin hayvanına vermeğe mecbûr olduğu otu tedârik için mülk sâhibi mülküne duhulden men' edildiği ve o civârdaki hâlî arâzîde kendi kendine bitmiş ot bulunmadığı sûrette mülk sâhibi ya o kimsenin ot koparmak üzere girmesine ruhsat vermeğe, yâhud da mülk sâhibi bizzat koparıp vermeğe mecburdur*" deniliyor. Bu içtimâî mecbûriyetin hakk-ı şefede de kabûl edildiğini aşağıda göreceğiz.

Cibâl-i mübâhada ve sâhibsiz vâdîlerde ve mer'âlarda yetişen sâhibsiz ağaçların meyvalarını kim olursa olsun devşirebilmesi de bu esâsa tevfîkan kabûl edilmiştir.

olan mecrâlara dâhil olmayarak akarlar. Nil, Furat, Tunca, Ceyhun, Sakarya nehirleri gibi. Bunların suları da birinci kısımda îzâh edilen deniz ve göl suları gibi mübâhtır. Aşağıda görüleceği üzere mübâhın temellükü sebk-ı yed ve ihrâzla olur. Halbuki bunlar gibi enhâr-ı cesîmeyi ihrâz kābil olmadığından hiç bir kimsenin mülkü olmazlar. Bundan evvel İbn-i Abbâs hadîsinde gördüğümüz müsâade vechile herkesin böyle sulardan dilediği gibi hakk-ı şirb ve hakk-ı şefe ile istifâde selâhiyeti vardır.

Mükerreren geçtiği üzere mübâh ile intifâın cevâzı, başkalarına zarar vermemekle meşruttur. Bu intifâ', başka bir kimseye mazarratı mûcib olursa câiz değildir. Bu esâsa mebnî *Fetâvâ-yi Hindiyye*'de : Hükûmet tarafından bir köy halkına şefe için tâyin ve isâle olunan su ile bâzı kimseler bahçelerini, bostanlarını sulamak istediklerinde bakılır; eğer karye ahâlîsine bu sulama muzır ise câiz değildir. Muzır değil ise câizdir, deniliyor.

Yine mübâh ile intifâın cevâzında kabûl edilen istisnâî hâle göre enhâr-ı gayr-i memlûkeden intifâ' ederken nehirin suyu bütün bütün kesilmek veyâhud içinde kayıkların seyrine mâni' olmak gibi ahvâlde devletçe men' olunur. Böyle istisnâî bir hal olmadıkça herkes hava ve ziyâ gibi enhâr-ı cesîmeden istifâde ederek arâzîsini sulayabilir, değirmen, fabrika te'sîs edebilir. Hark, cedvel açabilir.

Üçüncü kısım sular : Enhâr-i memlûkedir. Yâni bir cemâatin mülküne dâhil olan nehirlerdir. Bu da iki nevi'dir :

Birinci nev'i: ol nehirlerdir ki, suyu şerîkler arasında müteferrik ve münkasim olur. Fakat onların arâzîsinde tamâmen mahvolmayıp bakıyesi âmmeye mübâh olan sahrâlara, kırlara cereyân eder. Bu kabilden olan nehirler bir cihetle âm olduğundan enhâr-ı gayr-i memlûke gibi bunlara dahi nehr-i âm denilir. Bunlarda da Şüf'a cârî olmaz[1].

[1] Yâni memlûk-i âm olan bir nehirde hakk-ı şirbi bulunan bir mülk bey' olunduğu sûrette nehirden hakk-ı şirbleri olan diğer emlâk sâhibleri hakk-ı mezkûr sebebiyle mebîa şefî' olamazlar. Zîrâ şüf'anın hikmet-i şer'iyyesi Şüf'a bahsinde îzâh ettiğimiz vechile mülk-i meşfûu iştirâ eden müşterinin şefîa melhûz olan mazarratını ref' etmek içindir. Halbuki nehr-i âmmın suyu sâhiblerine kifâyet ettikten sonra fazla da kaldığından müşterinin, nehr-i âmdan hakk-ı şirbi olan kimseleri hakk-ı mezkûrden dolayı ızrârı mütesavver değildir. Zîrâ nehr-i mezkûrun suyu hem müşteriye hem de sâir arâzî sâhiblerine kifâyet ettikten sonra artacak derecede fazladır.

İkinci nev'i: Nehr-i hâstır ki, onun suyu eşhâs-ı ma'dûdenin arâzîsine müteferrik ve münkasim olur. Ve arâzîlerinin nihâyetine varınca mahvolup hâlî arâzîye, kırlara müntehî olmaz. İşte şüf'a ancak bu nevi'de cârî olur. Binâenaleyh böyle bir nehirden hakk-ı şirbi olan bir mülk bey' olunduğu sûrette mezkûr nehirden hakk-ı şirbleri olan emlâk sâhiblerinin hepsi mebîa şefî' olurlar. Çünkü nehr-i mezkûrun suyu yalnız hakk-ı şirb sâhiblerine kifâyet edecek bir derecede olmakla berâber müşterinin de vakitli vakitsiz suyu mülküne çevirir bir kimse olması melhûz ve bu sûretle nehr-i hâstan hakk-ı şirbi olan diğer emlâk sâhiblerinin mutazarrıı olmaları muhtemel bulunduğundan bu nehirden hakk-ı şirbi olanlara şüf'a tecvîz edilmiştir.

ENHÂR-I MEMLÛKE-İ ÂMME İLE ENHÂR-I MEMLÛKE-İ HÂSSA BEYNİNDE HAKK-I ŞİRB VE HAKK-I ŞEFE HUSÛSUNDA FARK YOKTUR : Bu mühimmeyi Âtıf Bey merhum *Mecelle Şerhi*'nde şöyle îzâh ediyor : Enhâr-ı memlûke-i hâssadan hakk-ı şirbi olmayan bir kimse nehr-i hâstan emlâkini sulayamıyacağı gibi nehr-i memlûk-i âmdan şirbi olmayan kimse de nehr-i mezkûrdan arâzîsini iskā edemez. Meselâ memlûk olan nehr-i âm kurbünde bir kimse bir arz ihyâ etse, nehr-i mezkûrdan ihyâ ettiği arzı sulayamaz. Çünkü su, hissedârların mülküne dâhil olduğu cihetle o sudan başkasının şirbi münkatı' olur. Amma herkesin enhâr-i âmme ile hâssada şefesi vardır. Zîrâ suyun maksimlere duhûliyle yâni su, gayrin mecrâsına girmesiyle o sudan nâsın şefesi münkatı' olmaz. Şefenin inkıtâı yalnız ihrâz ile olur. Halbuki mecrâya duhûl ile mecrâ sâhibleri suyu ihrâz etmiş olmazlar.

KUYU SULARI VE Bİ'R-İ RÛME :

Buhârî Kitâb-ı Şirb'in unvânında yukarıda terceme ettiğimiz âyât-ı kerîme ile yeryüzündeki suların bütün insanlar için birer bahşâyiş-i İlâhî olduklarına işâret ettikten sonra *(Rûme Kuyusu)* vâkıasiyle de tahte'l-arz cârî olan sulara işâret etmek istiyor. Bihârî'nin ta'lîkan rivâyet ettiği bu vâkıayı Şârih İbn-i Battâl şöyle îzâh ediyor :

Rûme Kuyusu Medîne'de bir Yahûdî'ye âid idi. Rûmetü'l-Gıfârî denilen bu Yehûdî zaman zaman kuyunun ağzına bir kilit vurup savuşurmuş. Su içmeğe ve almağa gelen müslümanlar su almadan geri dönmeğe mecbur olurlarmış. Allâhu Teâlâ'nın insanlara bahşettiği su ni'metinden bir Yehûdî'nin müslümanları mahrum

etmek küstahlığında bulunmasından müteessir olan Ashâb-ı Kirâm bu fenâ vaziyeti Resûl-i Ekrem'e arzettiklerinde Nebî *sallaʼllâhu aleyhi ve sellem: (Rûme Kuyuşunu -kendi kovası da müslümanların kovaları gibi bu kuyu içinde müşterek faâliyetle bulunmak üzere- kim iştirâ eder de müslümanlara ıvazsız hediye ederse onun için Cennet mev'uddur)* buyurmuş. Bunun üzerine bunu Osman *radiya'llāhu anh* 'iştirâ (edip vakf) etmiştir [1].

Şârih İbn-i Battâl Medîne'de ma'rûf olan bu kuyuyu Hazret-i Osman'ın otuz beş bin dirheme alıp vakfettiğini naklediyor. Kelbî de Hazret-i Osman tarafından kuyu satın alınıncaya kadar Yehûdî'nin bu kuyunun her kırba suyunu bir dirheme sattığını hikâye etmiştir.

Hadîsteki (kendi kovası da müslümanların kovalariyle müştereken kuyudan su çekerse) fıkrasiyle kuyu iştirâ eden kimsenin her müslüman gibi bunun suyundan istifâde etmek üzere vakf etmesine işâret edilmiştir.

Tirmizî'nin *Sünen*'inde Ebû Abdurrahmân-i Sülemî vâsıtasiyle mevsûlen rivâyetine göre, Buhârî'nin ta'lîkan tahrîc ettiği Bi'r-i Rûme hadîsi, Hazret-i Osmân'ın şehâdet-i elîmesiyle nihâyete eren vak'a-i müessife sırasında îrâd ettiği müessir nutkun bir parçasıdır : Tirmizî'nin tahrîcine göre, Halîfe Hazretleri saâdethânesinde muhâsara edildiği günlerde bir gün evinin üst katından bu âsîlere karşı uzun bir hitâbesinde ezcümle :

— Size yâd eder, hatırlatırım : pek iyi bilirsiniz, Rûme kuyusu ki, bu kuyudan hiç bir kimse parasız bir yudum su içemezken ben onu (Peygamber'in emr ü işâretiyle) satın aldım da zengin, fakîr (yerlilerin ve) yolcuların su içmesi için vakfettim, demiş, bu âsîler de Halîfe'nin bu sözünü :

— Evet, böyledir, diye tasdîk etmeğe mecbûr olmuşlardı. Osmân İbn-i Affân *radiya'llāhu anh* bunun gibi kendisine lisân-ı Peygamberî ile Cennet vaad edilen bir çok meâsir-i hayriyesini -ki, Uhud dağı hâdisesi, Ceyşü'l-Usre'nin techîzi bu cümledendir[2] - yâd

---

[1] و قال عثمان رضى الله عنه قال النبى صلى الله عليه و سلم : من يشترى بئر رومة فيكون دلوه فيها كدلاء المسلمين . فاشتراها عثمان رضى الله عنه [رواه البخارى].

[2] Buhârî'nin Menâkıb-i Ebî Bekr'de tahrîcine göre, Enes İbn-i Mâlik diyor ki : Bir kere Resûl-i Ekrem Uhud dağına çıkmıştı. Ebû Bekr, Ömer, Osmân *radiya'llāhu anhüm* yanında bulunuyorlardı. Bu sırada dağ sarsıldı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem :

ederek nasîhat ettiği ve bu mütecâvizler tarafından da tasdîk edildiği halde li-hikmeti'llâh mukadder olan dil-sûz hâdise-i şehâdetin vukûuna mâni' olamamıştır.

Fıkhî Hükümler : Vakıf gibi bir teâvünü ictimâî esâsını kuran bu hadîs-i şeriften kuyu suyunun zengin, fakîr, yolcu ve yerli herkes için mübâh olduğu ve kuyuların cevâz-ı bey'i gibi fıkhî hükümler istifâde edilmiştir. Binâenaleyh halkın mine'l-kadîm intifâ' edegeldiği kuyu suları da halk arasında müşterektir. *Hâniyye*'de Kitâbü'ş-Şirb'de beyân olunduğu üzere tahte'l-arz cereyân eden sular da fevka'l-arz ve gayr-i muhrez deniz, göl, nehir suları gibi kimsenin mülkü değildir; yer altındaki sudan da üstündeki gibi herkes istifâde edebilir. Tahte'l-arz sular üsttekiler gibi kimsenin mülkü olmadığı için bir kimsenin kuyusunun yanında mülkü olan kimse, arâzîsi dâhilinde kuyu kazabilir. Kuyu sâhibi : benim kuyumun suyu senin kuyuna çekilir! diye i'tirâz edemez.

Kuyuların Envâı : Kuyular, hukûkî vaziyetlerine göre, kimin tarafından kazıldığı malûm olup olmamak; bir kimsenin mülkünde; ve yâhud hâlî arâzîde, sahrâda kazılmış bulunmak; suyu mütetâbiü'l-vürûd olmak ve yâhud zaman zaman suyu kesilmek, yâhud da yağmur sularının terâkümiyle vücud bulan mahzen ve sahrınç hâlinde olmak üzre müteaddid nevi'ler arz eder.

—"اثبت أحد فأنما عليك نبى و صديق و شهيدان = *Uhud dur! Senin üzerinde bir Nebî, bir Sıddîk, iki de şehîd vardır.*" buyurdu. Hazret-i Osmân bu hutbesinde âsîlere karşı bunu da hatırlatmıştı ve onlar da tasdîk etmişlerdi.

Ceyşü'l-usre de Tebûk gazâsı için techîz olunan askerdir. Tebûk gazâsı en sıcak bir mevsime tesâdüf etmişti. Şiddetli bir kaht da hüküm-fermâ bulunduğundan fukarâ-yi Ashâb, ihtiyâcât-ı seferiyelerini tedârik edememişlerdi. Bu sebeble Resûl-i Ekrem : (من جهز جيش العسرة فله الجنة = *Kim ki güçlük harbi askerini techîz ederse, onun için Cennet vardır)* buyurmuştu. Buhârî'nin Menâkıb-ı Osmân'da rivâyetine göre bu askeri Osman *radiya'llâhu anh* techîz etmiştir. Cennet'e nâil olacağı ise va'd-i Nebevî muktezâsıdır. Hazret-i Osmân bu hutbesinde bunu da yâd etmiştir.

İki şehîd ile murâd, Hazret-i Ömer'le Hazret-i Osmân idi. Ve Muhbir-i Sâdık olan Peygamberimiz'in ihbârı vechile bu iki halîfe-i müslimîn şehîden irtihâl etmişlerdir.

İslâm târihinde bir yara hâlinde kanayan bu iki kanlı fâciadan birisiyle yâni Hazret-i Ömer'in âhenîn şahsiyetinin zıyâiyle açılan fitne kapısı bir daha kapanmamış. Aşağıda Kitâbü'l-Fiten'de görüleceği üzere taraf-ı Peygamberî'den defaatle ihbâr buyurulan silsile-i mesâib birer birer târihî seyrini ta'kîb etmiştir.

Kuyular hakkındaki esâsât-ı İslâmiyeye göre, kuyular nasıl olursa olsun yâni gerek kırda bayırda ve arâzî-yi mevatta hafredilmiş olsun, gerek bir kimsenin kendi mülkünde hafr edilsin, iştirâk husûsunda fark yoktur. Çünkü bir kuyu kazılmazdan evvel orada tahte'l-arz su mevcûd idi. Yer altındaki sular ise üstündekiler gibi kimsenin mülkü olmadığından kuyu sâhibi kuyuyu hafretmekle suyuna münhasıran mâlik olamaz. Binâenaleyh kuyu sâhibi suyu ibâha etmeksizin birisi böyle bir kuyuda biriken suyu ahz ve istihlâk eylese, zaman lâzım gelmez. Şu kadar ki, gayrin mülküne rızâsız dâhil olduğu için tekerrürü hâlinde te'dîb olunur.

Bu esâsa göre bunlardan kadîm zamandanberi herkesin intifâ' edegeldiği ve kimin tarafından kazıldığı ma'lûm olmıyan kuyularla herkesin intifâı için yol uğraklarında ve konak yerlerinde zevât-i ma'lûme tarafından kazılan kuyuların suyu mübâhtır; halk arasında müşterektir; herkesin bu kuyulardan hakk-ı şirbi ve hakk-ı şefesi vardır; hiç bir kimse bu kuyuların suyundan intifâ'dan men' edilemez. Hattâ bu kuyulardaki sular tahte'l-arz cârî olmayıp yağmurdan toplanma sahrınç suları olsa ve içindeki sular alındığı sûrette bir daha toplanması yağmur yağmağa veyâhud –az bir sızıntıdan ibâret olup– uzun zaman beklemeğe muhtac bulunsa bile menâfi-i umûmiye için te'sîs olunduklarından, tükeninceye kadar herkesin hakk-ı intifâı vardır.

Bir kimsenin kendi mülkünde sa'y ü ameliyle vücud bulan kuyunun suyu mütetâbiü'l-vürûd olduğu sûrette bu kuyunun suyu da esâs-ı sâbıka göre muhrez değildir. Bununla başkaları da intifâ edebilir. Fakat kuyu sâhibinin de mülküne başkasının duhûlünü men'e hakkı vardır. Bir kimsenin mülkü derûnünde suyu mütetâbiü'l-vürûd olan bir kuyudan yine böyle bir nehirden ve havuzdan su içmek isteyen kimseyi mülk sâhibi mülküne duhulden men' edebilir. Şu kadar ki, o mülkün yakınında başka içecek mübâh su bulunmazsa mülk sâhibi o kimseye su çıkarmağa veyâhud girip su almasına müsâade etmeğe mecburdur.

İbn-i Âbidîn merhum bu bâbdaki kurb ve bu'd-i teyemmüme kıyâsen ve Makdisî'den naklen bir mil yâni dört bin hatve olarak takdîr etmiştir. Binâenaleyh bir mil mesâfede su bulunursa, kurbünde su var demektir. Bundan ziyâde mesâfede bulunan su da uzak demek olur.

Hakk-ı şefe hayâtî bir ciheti de ihtivâ ettiği için ona hakk-ı şirbden ziyâde ehemmiyet verilmiştir. Meselâ mülk sâhibi su istiyen kimseye su vermediği ve su isteyen kimsenin ya kendisinin veyâhud hayvanının susuzluktan telef olmasından korkulduğu takdirde, o kimsenin cebren ve kahren girip su almağa hakkı kabûl edilmiştir. Ancak bu da hakk-ı şefe sâhibinin kuyunun ve havuzun kenârını bozmak gibi bir zarar vermemesiyle meşruttur.

Bir kimsenin kendi mülkünde sa'y-i zâtîsiyle vücûde gelen kuyunun suyu mütetâbiü'l-vürûd olmaz da arkası kesilirse, bu su ihrâz edilmiş bulunur. Binâenaleyh sâhibinin izni olmadıkça bu su ile kimsenin hakk-ı intifâı yoktur. Suyu ihrâz edebilmek için suyun arkası münkatı' olmak şarttır. Kuyuda müterâkim ve cereyânı münkatı' olan su; testiye, küpe, fıçıya doldurulup ihrâz edilen su gibidir. Onda kimsenin hakk-ı iştirâki yoktur.

Tenbîh : Suların mübâh ve kābil-i temellük olan kısımlarını bu bahse bir mukaddime olarak biraz fazla îzâhımız, aşağıda terceme ve îzâh edeceğimiz ahâdîs-i şerîfenin kolayca anlaşılmasına medâr olması mülâhazasiyledir. Ve bu arzumuzun tamâmiyle te'mîn edilmiş bulunduğu, ahâdîs-i şerîfenin mütâleası sırasında görülecektir.

SULARIN ESBÂB-I İSTİMLÂKİ :

Müellif Buhârî Müsâkat ve Şirb bahsine ehemmiyet vererek bu bahsin unvânında : (ومن رأى صدقة الماء و هبته و وصيته جائزة مقسوما كان او غير مقسوم) kavliyle suların esbâb-ı temellüküne de işâret ediyor. Bu kavliyle Buhârî esbâb-ı temellükten yalnız sadaka, hibe, vasiyyet ve verâseti tasrîh edip hakk-ı şirbin şürekâ arasında taksîm olunup olunmamasının vaziyet-i hukūkıyeye müessir olmadığını bildiriyor.

Bunlardan başka bey', hibe, istilâ, da vardır : Bunlar da birer sebeb-i temellüktür. Hattâ Hanefîlerce gasb da sebeb-i mülk addedilmiştir. İhyâ-i mevât da en mühim bir sebeb değil midir?. İşte âhâdi böyle mütekessir olan mâlikiyyet sebeblerini fukahâ üç nevîde topmışlar ve umûmiyetle mübâh olan şeylerin istimlâki keyfiyetinden bahs ederken (esbâb-ı temellük üçtür) demişlerdir.

Birincisi : Bey', Hibe, Hediye, Zekât, Sadaka gibi mülkü bir mâlikten diğer bir mâlike nakleden sebeblerdir. Bu nakil keyfiyetinin bir bedel mukābilinde veya meccânî olması arasında bir fark yoktur. Gāsıbın mâl-i mağsûbu ismi değişecek ve menâfii zâil olacak sûrette

tağyîr etmesi de bu birinci sebeb nev'inden bir sebeb-i mülktür. Bu tağyîr sebebiyle mağsûbu minhten mülk zâil olup gāsıba intikāl eder. Gāsıb, mâl-i mağsûbun ya mislini veyâhud kıymetini mağsûbün minhe zâmin olur. Hattâ mağsûbün minhin mülkü zâil olduğu içindir ki şâyet mağsûbu minh mâl-i mağsûbu tağyîr edilmiş olduğu halde almak istese, gāsıbın rızâsı olmadıkça alamaz. Ve o mal gāsıba kalır.

Gasb, bir fiil-i memnû' olduğundan İmâm-ı Şâfiî Hazretleri gasb üzerine mülk terettüb etmiyeceği ictihâdında bulunmuştur. Fakat gāsıb mağsûbu ismi değişecek derecede tağyîr[1] eylemiş bir san'at-i mütekavvime ihdâs eylemiş bulunduğundan mâlikin hakkını bir cihetle ihlâk etmiş oluyor; bu cihetle ismi bile değişmiş bulunuyor. Gāsıbın ihdâs ettiği san'at-i mütekavvimede hakkı ise fi'l-hâl mevcudtur. Binâenaleyh mevcud ve kāim olan hakkı, min-vechin hâlik ve zâil olan üzerine tercîh etmek îcâb eder. Mâlikin min-vechin kāim bulunan hakkı da mâl-i mağsûbun ya misli, yâhud kıymeti verilmek sûretiyle telâfî olunur.

ESBÂB-I TEMELLÜKTEN İKİNCİSİ : İrs gibi bir kimsenin diğer bir kimseye halef olmasıdır. Vâris irs sebebiyle müverrisinin mülkünü ona halef olarak temellük etmiş bulunuyor.

ÜÇÜNCÜSÜ : sâhibi ve mâliki bulunmayan mübâh bir şey'i ihrâz edip ele geçirmektir ki, vaz'-ı yed eden kimse ona müstakıllen mâlik olur. Mübâh bir nehirden testi, fıçı gibi bir kapla su almak. Av tutmak, cibâl-i mübâhadan odun kesmek, mübâh olan arâzîden ot toplamak, demet yapmak gibi.

Şu kadar ki, kuyudaki suyu ihrâz için suyun cereyânı imtidâd etmeyip arkası kesilmesi şarttır. Binâenaleyh içindeki suyu dâimâ sızan bir kuyudaki su muhrez olmaz. Bu hususta kuyunun mefâzede ve arz-ı mevatta kazılmış olmasiyle kişinin kendi mülkünde hafredilmiş bulunması arasında hiç bir fark yoktur. Zîrâ esas i'tibâriyle kuyu kazılmazdan mukaddem tahte'l-arz su mevcûd olduğundan ve yer altındaki sular kimsenin mülkü bulunmadığından kuyu sâhibi mücerred kuyu kazmakla suya mâlik olmuş sayılmaz. Bu cihetle kuyu sâhibinin rızâsı olmaksızın diğer birisi kuyuda sızıp toplanan suyu sarf ve istihlâk eylese, zaman lâzım gelmiyeceği yukarıda bildirilmişti. Yine bu esâsa göre suyu kesilmeyen ve ne kadar su çıkarsa o kadar su

[1] Gasbedilen buğdayın öğüdülüp un yapılması gibi.

dökülüp giden havuzlardaki su da muhrez değildir. Ancak havuz doldurulduktan sonra su kat' olunsa sahrınç mesâbesinde olup derûnundaki su muhrez addolunur.

1061. عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أُتِىَ ٱلنَّبِىُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِقَدَحٍ فَشَرِبَ مِنْهُ وَ عَنْ يَمِينِهِ غُلَامٌ أَصْغَرُ ٱلْقَوْمِ وَ ٱلْأَشْيَاخُ عَنْ يَسَارِهِ فَقَالَ يَا غُلَامُ أَتَأْذَنُ لِى أَنْ أُعْطِيَهُ ٱلْأَشْيَاخَ قَالَ مَا كُنْتُ لِأُوثِرَ بِفَضْلِى مِنْكَ أَحَدًا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ فَأَعْطَاهُ إِيَّاهُ .

TERCEMESİ

Sehl İbn-i Sa'd *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

(Bir kere) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir bardak (su) getirildi. Resûl-i Ekrem bundan (bir mikdar) içti. Sağında Ashâbın en küçüğü bir genç oturuyordu. Yaşlılar da solunda (ahz-i mevkı' etmiş) lerdi. Bu vaziyette Resûlullāh :

— Delikanlı! Bardakta kalanı ihtiyârlara vermeme izin verir misin? diye sordu. Genç Sahâbî :

— Yâ Resûla'llāh! Senden gelen artığımı hiç bir kimseye ihsân edemem, diye cevâb verdi de Resûl-i Ekrem bardakta kalanı bu gence ihsân buyurdu.

İZÂHI

Bu İbn-i Sa'd hadîsinin bu bahisde îrâd edilmesinin sebebi, su taksîminin meşrû' olduğunu ve kābil-i temellük bulunduğunu isbat ve beyân içindir. Şâyed su kābil-i temellük eşyâdan olmasaydı Resûl-i Ekrem içtiği suyun bakıyesini hadîste tavsîr buyurulduğu

şekilde ihsân buyurmazdı. Resûl-i Ekrem'in âdet-i seniyeleri bir şey'i içtiğinde bakıye-i sü'rünü sağında bulunan kimseye vermek üzere cereyân edegelmişti. Bu vâkıada sağında amuca-zâdesi Fadl İbn-i Abbâs; diğer bir rivâyete göre, Abdullāh İbn-i Abbâs bulunuyordu. Bu sünnet-i seniyye muktezâsı olarak Resûl-i Ekrem'in artığını alıp içmek bu iki kardeş gençlerden birisi için mukaddes ve mükteseb bir hak olmuştu. Bu cihetle Resûl-i Ekrem solunda ahz-ı mevkı' etmiş bulunan Hâlid İbn-i Velîd gibi şüyûh-ı Sahâbe'ye vermek için genç Sahâbî'nin muvâfakatini almağa teşebbüs buyurmuştu. O da : yâ Resûla'llāh! Cihân değer bir fazîlet ve ni'met olan bu hakkımı kimseye bağışlayamam, demesi üzerine Resûl-i Ekrem bardaktaki bakıyeyi bu delikanlıya ihsân buyurmuştur. Ve işte hadîs-i şerîfin Buhârî tarafından burada sebeb-i sevk ve îrâdı budur.

Hadîste : (Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir bardak verildiği) mutlak olarak rivâyet edilmiş olup içinde su bulunduğu sarâhaten zikredilmemiş ise de hadîsin (Kitâbü'l-Eşribe) deki metninde bardak muhteviyâtı (şarab) lâfziyle rivâyet edilmiştir. Şârih Aynî (şarab), sudur, ve su ile karıştırılmış süttür, demekte ise de hadîsin sebeb-i sevkı delâletiyle tercememizde yalnız (su) olarak gösterdik.

Şârih İbn-i Battâl Resûl-i Ekrem'in sağ tarafında oturan gencin Fadl İbn-i Abbâs olduğunu hikâye etmiş,. İbnü't-Tîn de Fadl'ın kardeşi Abdullāh olduğunu bildirmiştir.

Resûl-i Ekrem'in sağ tarafında ahz-i mevkı' etmiş bulunan Sahâbî'nin ta'yîninde ihtilâf edilmiştir. Ebû Hâzim'in babasından rivâyetinde, bu zâtın Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* olduğu bildirilmiştir. Fakat İbn-i Abdi'l-Ber bu rivâyeti hatâlı buluyor ve : Zührî'nin İbn-i Abbâs'tan mevsûlen rivâyetinde bunun Hâlid İbn-i Velîd olduğu mezkûr ve mahfuzdur, diye İbn-i Abbâs'ın şöyle rivâyet ettiğini nakl ediyor :

— Bir kere ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber, Hâlid İbn-i Velîd de bulunduğu halde Meymûne[1]'nin odasına

[1] Meymûne, ezvâc-i mutahherât-i Nebeviyyeden olup Hâris'in kızı Hilâliyye *radiya'llāhu anhâ*'dır. Resûl-i Ekrem Efendimiz kendisini yedinci sâl-i hicrîde Kazâ ömresinden avdet buyurdukları sırada ve henüz ihrâmlı iken tezevvüc buyurmuştu. Zührî'nin rivâyetine göre Meymûne Hazretleri nefsini nikâh için Resûl-i Ekrem'e arz etmiş olmasına mebnî Risâlet-Meâb Efendimiz ezvâc-ı

girmiştim. Meymûne bize içi süt dolu bir kab ile geldi. Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* içti. Ben de yanında kendisiyle berâberdim. Hâlid de sol tarafında idi. Resûl-i Ekrem bana :

— İçmek nöbeti senin hakkındır. Fakat istersen Hâlid'i tafdîl edebilirsin! buyurdu. Ben de :

— Yâ Resûla'llâh! Senin artığını hiç bir kimseye bahş ü ihsân edemem, dedim. Sonra Resûlullâh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Kim ki, Allah ona bir taam yemek müyesser kılarsa, o kimse : *(Yâ Rab, bu ni'metini bize mübârek kıl; ve bundan daha hayırlı ni'metlerini it'âm ve ihsân buyur!)* [1] diye düâ etsin!. Cenâb-ı Hak her kime de süt içmek nasîb ederse o da : *(Yâ Rab, bu sütü bize mübârek kıl, bundan ziyâdesini de bize ihsân buyur!)* [2] diye duâ etsin! buyurdu [3].

Tenbîh : Hadîs-i şerîfte *(Allāh'ım! Bu taâmı bize mübârek kıl...)* sûretindeki duâ yemek sonunda edilen me'sûr düâların biri ve pek muhtasarıdır. Yemeğe Besmele ile başlamak ve böyle bir duâ ile bitirmek, Asr-ı Saâdet'tenberi devâm edegelen bir sünnet-i kadîmedir. Bu nevi' duâlar ni'met-i ilâhiyenin vücûdumuza nâfî bir gıdâ olmasını ve yenilen yemeğin halefinin ihsân buyurulmasını niyâz ve temennîden ve bu vesîle ile arz-ı şükrândan ibârettir. Her ni'metin Hâlık ve Kâzıkına karşı arz-ı şükrân etmek en ma'kûl ve mütehattim bir vazîfe olduğu şübhesizdir. Bu sebeble İngiliz, Alman, Amerikan gibi her

tâhirât idâdına idhâl ederek taltif buyurmuştur. Müellif Mizzî* Meymûne Hazretlerinin Serif mevkiinde (51) târihinde vefât ettiğini nakletmiştir ki, burası Mekke'ye (6) mil mesâfede vâkı'dir (7, 9, 12) mil diyenler de vardır. Kendisinden (46) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir ki, bunlardan (7) hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Yalnız bir hadîsin rivâyetinde Buhârî Müslim'den ayrılmıştır. İbn-i Abbâs, Yezîd İbn-i Esam râvîleri cümlesindendir *[Hulâsa: 437]*.

* مزى: بالكسر و التشديد الى المزه. قرية بدمشق [لب اللباب].

1 (اللهم بارك لنا فيه و اطعمنا خيراً منه = *Allāhumme bârik lenâ fîhi ve at'imnâ hayren minh)*.

2 (اللهم بارك لنا فيه و زدنا منه = *Allāhümme bârik lenâ fîhi ve zidnâ minh)*.

3 روى الزهرى عن عمرو بن حرملة عن ابن عباس رضى الله عنهما قال: دخلت انا و خالد ابن الوليد مع رسول الله صلى الله عليه و سلم على ميمونة. فجاءتنا باناء فيه لبن فشربه رسول الله صلى الله عليه و سلم و انا معه. و خالد عن يساره . فقال لى: الشربة لك، و إن شأت آثرت خالداً. فقلت : ما كنت لاوثر بسؤرك احداً. ثم قال رسول الله صلى الله عليه و سلم : من اطعمه الله طعاماً فليقل: اللهم! بارك لنا فيه و اطعمنا خيراً منه. و من سقاه الله لبنا فليقل: اللهم بارك لنا فيه و زدنا منه [اخرجه ابو عمرو بن عبد البر].

medenî milletin âile sofralarında müntesibi bulundukları dînin îcâbâtına göre yemek önünde ve sonunda böyle duâ ile başlayıp duâ ile hıtâm verildiğini duyup işitiyoruz. Milletler arasında mer'î olan bu âdet, yalnız âile sofralarına da münhasır olmayıp dînî fazâile hürmetkâr olarak te'sîs edilen umûmî ziyâfetler ve yemek sofralarında bile her medenî milletin bu âdet-i kadîmeye ittibâ edegeldiği herkesin ma'lûmudur. Dâimâ görülen ve bilinen gayr-i kābil-i red bir hakîkattir ki, en mütevâzı' kazanç sâhiblerinden bile vezâif-i dîniyesine bağlı olup Allāhu Teâlâ'nın bahşettiği ni'mete her vesîle ile şükür-güzâr olanların günden güne kazançlarında vüs'at, maîşetlerinde feyz ü bereket hâsıl oluyor. Diğer taraftan elindeki servetin nereden geldiğini, kimin verdiğini hatırlamayan ashâb-ı gafletin umulmadık ziyanlarla muazzam servetlerinin mahv ü tebâh olduğu da nâdir vâkıalardan değildir. Minel-kadîm memleketimizde her âile sofrasında reis-i âile cehren Besmele çekerek yemeğe başlardı. Reis-i âilenin bu tarz-ı hareketi âile efrâdından bu Sünnet-i Seniyyeden gaflet edenler için mûcib-i intibâh olurdu. Onlar da Besmele ile başlarlardı. Yemeğin hıtâmında da Allāh'a şükredilip kalkılıyordu. Ziyâfetlerde ise bir duâ ile bu ictimâ miskiyyü'l-hıtâm olurdu. Muharrir-i âciz bu Sünnet-i Seniyye'ye bağlılığımızın gitgide gevşemekte olduğunu görerek bir tenbîh ile Hâlık ve Râzık'ımıza karşı borçlu olduğumuz vazîfe-i şükrân ve mahmideti hatırlatmak istedim. Tevfîk ise Allāh'dandır.

1062. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ
حَلَبْتُ لِرَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ شَاةً دَاجِنٍ فِى دَارِى
وَ شِيبَ لَبَنُهَا بِمَاءٍ مِنَ الْبِئْرِ الَّتِى فِى دَارِى فَأُعْطِىَ رَسُولُ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ الْقَدَحَ فَشَرِبَ مِنْهُ حَتَّى إِذَا نَزَعَ
الْقَدَحَ مِنْ فِيهِ وَ عَلَى يَسَارِهِ أَبُو بَكْرٍ وَ عَنْ يَمِينِهِ أَعْرَابِىٌّ
فَقَالَ عُمَرُ وَ خَافَ أَنْ يُعْطِيَهُ الْأَعْرَابِىَّ أَعْطِ أَبَا بَكْرٍ يَا

رَسُولَ ٱللّٰهِ عِنْدَكَ فَأَعْطَاهُ ٱلْأَعْرَابِيَّ ٱلَّذِى عَلٰى يَمِينِهِ ثُمَّ قَالَ
ٱلْأَيْمَنَ فَٱلْأَيْمَنَ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Ben (bir kere) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (içsin) için evimdeki besi koyununu sağmıştım. Bu koyunun sütü, evimdeki kuyunun suyu ile karıştırılıp Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir bardakla takdîm olundu. Resûl-i Ekrem bardaktan içti. Nihâyet bardağı ağzından ayırdığı sırada, solunda Ebû Bekr, sağında da bir A'râbî bulunuyordu. Ömer, Resûl-i Ekrem'in (bu bakıyeyi) A'râbî'ye vermesinden korkarak :

— Yâ Resûla'llāh; huzûrundaki Ebû Bekr'e ver! demişti. Resûlullāh ise artığını sağındaki A'râbî'ye verdi; sonra :

— "الايمن فالايمن = *Sağa* (ver!) *sıra ile sağa* (ver!)" buyurdu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi Eşribe bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn-i Mâce de hep Kitâbü'l-Eşribe'de rivâyet etmişlerdir. Hadîsin mevzûumuz olan su sehmi ve su mülkiyyetine cihet-i münâsebeti de su ile mahlût olan sütü Resûl-i Ekrem'in taksîm ve bakıyeyi A'râbî'ye ihsân buyurmuş olmalarıdır.

(داجن = *Dâcin)* i İbn-i Esîr : "*Halkın evlerinde besledikleri evcil koyun*" diye ta'rîf ediyor.

İbn-i Tîn sağdaki A'râbî'nin Hâlid olduğunu hikâye etmişse de Şârih Aynî bervech-i âtî farklardan dolayı doğru bulmuyor : bir kere Hâlid İbn-i Velîd bedevî bir A'râb değildi. Benî Mahzûm'un en kibâr bir âilesine mensubdu. Sekizinci sâl-i hicrîde müslümân olarak İslâmiyet'i gecikmiş ise de bilâhare Mûte harbinde bunu da

telâfî etmiş ve eliyle zafer müyesser olup taraf-ı Peygamberî'den *(Seyfullāh)* denilerek muhteşem bir bahâdırlık unvânı bahşedilmiştir. Sonra Hâlid İbn-i Velîd'in bulunduğu kıssa başkadır; bu hâdise de başkadır. Hâlid, biraz evvel bildirdiğimiz vechile Meymûne Hazretlerinin evinde bulunmuş; bu ise Enes İbn-i Mâlik'in evinde vuku' bulmuştur. Üçüncü bir fark da o vâkıada Hâlid, Resûl-i Ekrem'in solunda idi. Bunda ise A'râbî sağında oturduğu rivâyet ediliyor.

Hülâsa : Bu iki vâkıa bir değil ayrı ayrı şeylerdir.

(الايمن فالايمن) cümlesinin iki türlü zabtı bildiriliyor. Birisi nasb ile kırâetidir ki, ekseriyetle Buhârî nüshalarında görülen budur. Müellif Zebîdî de bu kırâeti ihtiyâr etmiştir ki, mukadder bir fi'l ile mansubtur. Biz de bu kırâete göre terceme edip mukadder fi'le tercemede işâret ettik.

Şârih Aynî mübtedâ olarak merfû' kırâetini ve bir haber takdîrini tercîh ediyor : (sağ, ikrâma daha lâyıktır) demek olur. Aynî'nin ref' kırâetini tercîhinin sebebi, bu hadîsin bâzı rivâyet tariklerinde ref' ile : (الايمنون الايمنون الايمنون) vârid olmuştur ki üç defa buyurmuş oluyor. Bundan sonra da Enes İbn-i Mâlik'in :

(فهى سنة فهى سنة فهى سنة) dediği rivâyet edilmiştir. Üç kere teyâmunun sünnet olduğunu ifâde etmiş demek oluyor.

Hazret-i Ömer'in : yâ Resûla'llāh, Ebû Bekr'e veriniz! demesi, Resûl-i Ekrem'e Ebû Bekr'in huzurda bulunduğunu hatırlatmak ve bedevîye de Hazret-i Ebû Bekr'in büyük mevkii hâiz olduğunu bildirmek gāyesine ma'tuftur. Fakat Resûl-i Ekrem bunun –bakıye-i şürbü A'râbî'ye vermek sûretiyle fi'len ve : *(sağa veriniz, sağa)* diyerek de kavlen– doğru olmadığını bildirmiştir. Bu sûretle cihet-i yemînin, sol tarafa fadl ü rüchânına işâretle şâribin sol tarafındaki zat ne derece hâiz-i şeref ve i'tibâr olursa olsun, yine sağındakine ikrâm etmesi meşrû' olduğunu ta'lîm buyurmuştur.

Sağa ikrâm müstehab olarak mı meşru'dur? Yoksa bu, şâribin sağındaki için sâbit bir hak mıdır? : Kādî Iyâz, sağa ikrâm sünnettir. Bunda ulemânın ihtilâfı yoktur, diyor. Nevevî de : sağa ikrâm, sünnet-i vâzıhadır, demiştir. Bu bâbta İbn-i Hazm'in muhâlefeti vardır. İbn-i Hazm : "*Sağında kim bulunursa bulunsun şârib ona ikrâm etmeğe şer'an mecburdur. Bu şer'î mecbûriyetten halâsın bir yolu varsa, o da sağ*

tarafındaki zâtın sola verilmesine muvâfakatidir. O, muvâfakat etmezse, şârib ona vermeğe mecburdur" demiştir.

Bir süâl : Ebû Ya'le'l-Mevsılî'nin isnâd-ı sahîh ile İbn-i Abbâs'tan tahrîcine göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e su gibi meşrûbattan bir şey takdîm edildiğinde :

— (ابدؤا بالكبراء = *Büyüklere sunmakla dağıtmağa başlayınız!*) buyurmuştur. Bu iki rivâyet ne sûretle te'lîf edilir?.

Cevâb : Bu hadîs, Resûl-i Ekrem'in sağında kimse bulunmayıp meclistekilerin hepsi müvâcehesinde bulundukları bir vaziyete göre şeref-vârid olmuştur.

Bir süâl daha : Meyva ve emsâli me'kûlât da mesnûn olarak meşrûbattaki merâsime tâbi' midir?.

Cevâb : Meşrûbât ve me'kûlâtın hepsinde teyâmünün müstehab olduğunda ulemânın ittifâkı vardır. Yalnız İmâm Mâlik'ten teyâmün sünnetinin meşrûbâta mahsus olduğu nakledilmiştir ki, İbn-i Abdi'l-Ber ve daha başkaları İmâm Mâlik'ten böyle bir ictihâdın sudûru doğru olmasa gerek, demişlerdir. Kâdî Iyâz da teyâmünün meşrûbâta tahsîsi hakkında İmâm Mâlik'ten naklolunan bu ictihâdın esâsı şöyle olsa gerek : İmâm Mâlik hadîsin hassaten şirb hakkında vârid olduğuna bakarak sünnet-i şürbe tahsîs etmiş meyva gibi me'kûlât hakkındaki teyâmün için kıyas tarîkını iltizâm eylemiştir, demiştir.

Hadîsten müstefâd olan fıkhî bir hüküm de : sütün su ile tağşîşinin hurmeti satılan süte âid olup kişinin kendi içeceği, âilesine içireceği sütün içine su koymakta hiç mahzûr-ı dînî olmamasıdır.

***

1063. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا يُمْنَعُ فَضْلُ ٱلْمَآءِ لِيُمْنَعَ بِهِ ٱلْكَلَأُ وَ فِي رِوَايَةٍ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَمْنَعُوا فَضْلَ ٱلْمَآءِ لِتَمْنَعُوا بِهِ فَضْلَ ٱلْكَلَإِ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Resûlullāh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in :

[(Sâhibinin ihtiyâcından artan) su fazlası (nı isti'malden kimse) men' edilemez. Bu men' ile binnetîce (mübâh olan) ot, (sâhib-i mevâşîden) esirgenmiş olur] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den gelen bir rivâyette Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*: (İhtiyâcınızdan) fazla suyu (erbâb-ı ihtiyâctan) esirgemeyiniz. Bu men' ile binnetîce ot fazlası esirgenmiş olur, buyurmuştur.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî Terk-i Hiyel bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim Büyû'da, Nesâî İhyâ-i Mevat'ta, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn-i Mâce de hadîsin metninde, isnâdında bâzı mertebe farklarla rivâyet etmişlerdir. Meselâ İbn-i Mâce :(ثلاث لا يمنعن: الماء و الكلاء و النار = *Üç şey aslā men' edilmez: su, ot, ateş)* metniyle rivâyet etmiştir. Yine İbn-i Mâce Âişe *radiya'llâhu anhumâ*'dan da : (لا يمنع فضل الماء ولا يمنع نقع البئر)" = *İhtiyâçtan fazla su men' edilmez; kuyu ile intifâ'dan da kimse men' edilmez*" sûretinde tahrîc etmiştir.

Ahmed İbn-i Hanbel de *Müsned*'inde Amr İbn-i Şuayb vâsıtasiyle müşârün-ileyhin babasından ve ceddinden[1]: (من منع فضل مائه او فضل كلائه منعه الله عز و جل فضله)" = *Her kim ihtiyâcından fazla suyunu, fazla otunu* (halkın isti'mâlinden) *men' ederse, Azîz ve Celîl olan Allah da ondan fazl ü keremini esirger*" metniyle rivâyet etmiştir.

Ebû Ya'lâ'nın da Sa'd İbn-i Ebî Vakkās *radiya'llâhu anh*'den rivâyeti : "من منع فضل ماء منعه الله فضله يوم القيامة = *Her kim ihtiyâcın-*

[1] Amr İbn-i Şuayb'in nesebi : Şuayb İbn-i Muhammed İbn-i Abdullâh İbn-i Amr İbn-i Âs'tır. Abâdile-i Erbaa'dan Abdullâh İbn-i Amr'in hafîdidir. Amr'in, babası Şuayb'den; Şuayb'in de babası Muhammed İbn-i Abdullāh ile büyük babası Abdullāh İbn-i Amr *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyetleri vardır. Amr, Buhârî ve ehl-i intikād nazarında mu'teberdir. Ahmed İbn-i Hanbel'in yukarıdaki isnâdı da bu silsile üzerine mürettebtir.

dan fazla bir suyu (muhtâcînden) *esirgerse, Cenâb-ı Hak da Kıyâmet gününde kerem ve inâyetini ondan esirger*" sûretindedir.

Bu vücûh-i rivâyâtı nakletmekle, Resûl-i Ekrem tarafından erbâb-ı ziráatin, ashâb-ı ağnâm ve mevâşînin biribirlerine muâvenetlerle yüksek bir kıymet ve ehemmiyet atfedilmiş olduğunu bildirmiş bulunuyoruz.

Îzâhiyle iştiğâl ettiğimiz Ebû Hüreyre hadîsinin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı : (Su sâhibi, suyu, kanıncaya kadar isti'mâle herkesten ziyâde hak sâhibidir) [1] sûretindedir. Şârih İbn-i Battâl : Su sâhibinin bu hakkı hâiz olduğunda ulemâ arasında ihtilâf yoktur, diyor. Sonra Ebû Hüreyre'den iki tarîk ile rivâyet edilen ve mevzûubahsimiz olan hadîsi sevk ediyor. Bu unvân ile îrâd olunan bu hadîslere nazaran su sâhibinin ihtiyâcından fazlasını men' etmesi mûcib-i kerâhet olur. Bu da ihrâz edilmeyen su hakkındadır. Yoksa kapda, küpde, fıçıda ihrâz edilmiş suyun fazlasını vermek için bir mecbûriyet-i şer'iyye bulunmadığını yukarıda mufassal sûrette îzâh etmiş bulunuyoruz. Mâ-i muhrezin sarfı, mezheb-i sahîha göre yalnız muztar için vâcibtir ki, bunu da yukarıda îzâh etmiştik.

Su sâhibinin ihtiyâcını ulemâ; kendisinin, âilesinin, zirâatinin, mevâşîsinin su ihtiyâcı olmak üzere takdîr etmişlerdir.

Metindeki (ليمنع به) lâfzındaki lâm'a nahivciler lâm-i ta'lîl derlerse de burada beyân-ı âkıbet içindir ki, buna tercemede işâret ettik.

Hadîsin metn-i şerîfi çok mücmel rivâyet edilmiş bulunduğundan şârihler bu hadîsi hâricî şevâhidle temsîl etmişlerdir. *Sahîh-i Buhârî*'nin en zekî şârihlerinden Hattâbî şöyle diyor : Bu hadîs, ol kimse hakkında vârid olmuştur ki, o, arz-ı mevâtta bir kuyu kazar; ihyâ ve i'mâr ederek kuyuya mâlik olur. Kuyunun yakîninde de mevâşînin otlağı olan bir arz-ı mevat bulunur ki : şâyed kuyu sâhibi, arz-ı mevatta otlayan koyunların kuyusundan sulanmasını men' edecek olursa, koyun sâhibi için orada kalmak mümkün olmaz.

Şimdi böyle bir vaziyete karşı Resûl-i Ekrem kuyu sâhibine kuyusunun fazla suyu ile koyun sâhibinin koyunlarını sulamasını men' etmemesini emrediyor. Şâyed kuyu sâhibi fazla sudan koyun sâhibinin intifâını men' ederse, bu esirgeme, koyunun mer'adan otlamasını men'e de bâdî olacağını ve yakîninde başka mer'a da bulun-

---

1 باب من قال : ان صاحب الماء احق بالماء حتى يروى [بخارى].

madığından, koyunların hayâtını tehlikeli bir vaziyete sokacağını bildirmiş oluyor.

Şârih Aynî de Cumhûr-ı Muhaddisîn'in hadîsin medlûlü hakkındaki nokta-i nazarlarını şöyle tasvîr ediyor : Bir kimsenin mefâzede mâlik olduğu kuyusunun civârında bir mer'a bulunuyor ki, burada başka bir su bulmak mümkün değildir. Bu cihetle o kuyudan mevâşîyi sulamadıkça mer'ada otlatmak ve barındırıp yaşatmak imkânı da yoktur. Bu halde kuyu sâhibinin zâtî ihtiyâcından fazla suyunu koyun sâhibinden esirgemesi, onu mer'adan men' etmek demektir.

Pek vecîz olan metn-i hadîsi, Cumhûr'un bu tasvîri ile Hattâbî'nin tasvîri arasında bir fark olmamakla berâber Cumhûr'un tasvîri daha sâdedir. Tercememizde kavis içinde görülen ziyâdeler, Cumhûr'un ve Hattâbî'nin tasvîrlerinden mülhem olarak yazılmıştır.

Su, fıtraten ot gibi Cenâb-ı Hakk'ın mübâh kıldığı en büyük bir ni'met olduğu halde zâtî ihtiyâcının fazlasının ashâb-ı ihtiyaçtan esirgenmesi, en hasîs bir buhl olup bilhassa köy hayâtında beynel-' müslimîn matlûb olan hayırhâhlıktan ictinâb demek olan bu buhl-i içtimâîden, bâzılarını yukarıda naklettiğimiz, ahâdîs-i şerîfe ile men' edilmiştir. Turuk-ı muhtelife ile zabt ve nakledilen bu men' ve tahzîrlere nazaran mâlikî imâmı Bezîze : Su sâhibinin ihtiyâcını tatmîn ettikten sonra geri kalan suyu erbâb-ı ihtiyaçtan esirgemek günâh-i kebâirden olduğunu Yahyâ'nın *Kitâbü'l-Harac*'ından naklen bildiriyor.

***

HADÎSTEKİ NEHYİN TAHRÎMÎ VEYA TENZÎHÎ OLDUĞUNDA ULEMÂNIN İHTİLÂFI : Su fazlasını erbâb-ı ihtiyaçtan esirgemekten nehye dâir olan nusûsun ifâde ettiği nehiy, tenzîhî bir nehiy midir, yoksa tahrîmî midir? sûretindeki ihtilâfı hakkında Tıybî : "*Bu ihtilâfı ulemâ, su temlîk olunur mu, yoksa olunmaz mı? sûretindeki ihtilâfa binâ etmişlerdir; evlâ olan bu nehyi kerâhete hamletmektir*" diyor ki, biz bunu yâni suyun kābil-i temlîk olup olmadığını yukarıda (suda tasarruf ve hakk-ı iştirâk) nâmiyle açtığımız husûsî bir unvânda mufassalan îzâh etmiş bulunuyoruz.

Bu nehyin tenzîhî veya tahrîmî olduğuna gelince : *Tavzîh*'te şöyle îzâh ediliyor : Bu bâbta vârid olan nehiy, Mâlik'e, Evzâî'ye göre tahrîme mahmûldür. Tahrîmî nehiy olduğunu Hattâbî İmâm-ı Şâfiî'den de nakletmiştir. Bâzı ulemâ da su fazlasını sâhibinin erbâb-ı

ihtiyâca bahşetmesi müstehabtır, demişlerdir. Şâfiîlerce vâzıh olan kavle göre bu teâvün vâcibtir; fakat mevâşîyi sulamak husûsunda. Yoksa mezrûâtı sulamak için vâcib değildir. Sâdât-i Şâfiiyye'den Müzenî mevâşî ile mezrûât arasındaki farkı İmâm-ı Şâfiî lisânından şöyle îzâh ve hikâye etmiştir : Mevâşî, zî-ruhtur; susuzluktan terk-i hayât etmesinden korkulur; mezrûât ise böyle değildir; susuz idâme-i hayât ve idrâk edebilir.

Şârih Aynî : *"Hanefîlerce su mes'elesi böyledir. Yâni su fazlasında erbâb-ı ihtiyâcın intifâı mevâşî hakkındadır ve yalnız mevâşîye mahsustur"* diyor.

Ulemâ arasında ihtilâf edilmeyen bir cihet varsa, o da su sâhibinin kana kana suyunda hakk-ı intifâı bulunduğudur. Çünkü Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* su sâhibini, ihtiyâcından fazla suyu satmaktan men' etmiştir. Binâenaleyh fazla olmayan su nehiyde dâhil değildir. Bir malın sâhibi, malından istifâdeye başkalarından daha lâyıktır.

***

1064. عَنْ عَبْدِ ٱللهِ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَنْ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ يَقْتَطِعُ بِهَا مَالَ ٱمْرِئٍ مُسْلِمٍ هُوَ عَلَيْهَا فَاجِرٌ لَقِيَ ٱللهَ وَ هُوَ عَلَيْهِ غَضْبَانُ فَأَنْزَلَ ٱللهُ عَزَّ وَ جَلَّ (إِنَّ ٱلَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ ٱللهِ وَ أَيْمَانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً) ٱلْآيَةَ فَجَاءَ ٱلْأَشْعَثُ فَقَالَ مَا يُحَدِّثُكُمْ أَبُو عَبْدِ ٱلرَّحْمٰنِ فِيَّ أُنْزِلَتْ هٰذِهِ ٱلْآيَةُ كَانَتْ لِي بِئْرٌ فِي أَرْضِ ٱبْنِ عَمٍّ لِي فَقَالَ لِي شُهُودَكَ قُلْتُ مَا لِي شُهُودٌ قَالَ فَيَمِينَهُ قُلْتُ يَا رَسُولَ ٱللهِ إِذاً يَحْلِفَ فَذَكَرَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ هٰذَا ٱلْحَدِيثَ فَأَنْزَلَ ٱللهُ عَزَّ وَ جَلَّ ذٰلِكَ تَصْدِيقاً لَهُ :

TERCEMESİ

Abdullāh (İbn-i Mes'ûd) *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir : (İbn-i Mes'ûd bir mecliste) [Resûl-i Ekrem :

— Her kim müslümân bir kimsenin malını koparmak için yemîninde yalancı olarak and içerse, kıyâmet gününde o, Cenâb-ı Hakk'ın gazâbına uğrayarak Allāh'a mülâkî olur, buyurdu. Ve müteâkıben Resûl-i Ekrem Allah Azze ve Cell'in :

— Onlar ki Allāh'ın ahdini ve kendi yemînlerini çok az bir para ile satarlar. İşte bunların âhirette hiç nasîbi yoktur : Kıyâmet günü Allah onlara söylemiyecek, onlara iltifât etmiyecek, onları temize çıkarmıyacak. Onların yalnız nasîbi, kendilerini ağrıtıp inleten müdhiş bir azâbtır[1], meâlindeki kavl-i şerîfini inzâl buyurduğunu bildirdi,] demiştir.

Bu sırada (meclise) Eş'as İbn-i Kays gelmiş ve sâmiîne :

— Ebû Abdurrahmân (İbn-i Mes'ûd) size ne anlatıyor?. Bu âyet benim hakkımda nâzil oldu. (Şöyle ki:) amuca-zâdemin tarlasında bir kuyum vardı. (O, bunu inkâr ediyordu.) Resûlullāh bana :

— Şâhidlerini hazırla! buyurdu. Ben :

— Şâhidlerim yoktur, dedim. Resûlullāh :

— Öyle ise yemîn etmesini iste! buyurdu. Ben :

— Yâ Resûla'llāh! Yalan yere yemîn eder, dedim. Bunun üzerine Resûlullāh :

— (Her kim bir müslümânın malını koparmak için yalan yere yemîn ederse...) hadîsini îrâd etti. Allah Azze ve Cell de Resûlullāh'ı tasdîk ederek bu âyeti inzâl buyurdu, demiştir.

---

[1] ان الذين يشترون بعهد الله و ايمانهم ثمناً قليلاً، اولئك لاخلاق لهم فى الآخرة و لا يكلمهم الله ولا ينظر اليهم يوم القيامة و لا يزكيهم و لهم عذاب أليم [سورة آل عمران: آية ٧٧].

Î Z Â H I

RÂVÎLER VE TURUK-I RİVÂYETLER :

Hadîste İbn-i Mes'ûd'un rivâyetini te'yîd eden ve âyet-i kerîmenin kendi hakkında nâzil olduğunu bildiren Eş'as İbn-i Kays, Ebû Muhammed-i Kindî'dir; Sahâbî'dir. Onuncu sene-i Hicriye'de Arabın Yemen'e mensûb en meşhur bir kabîlesi olan Kindeliler tarafından Resûl-i Ekrem'e arz-ı İslâmiyet için gönderilen hey'et içinde bulunmuştur. Bu hey'et-i meb'ûse altmış süvârîden müteşekkil olup Eş'as bunlarla Medîne'ye gelerek birlikte müslümân olmuş ba'dehu Yemen'e avdet etmiştir. İrtihâl-i Peygamberî'den sonra ehl-i irtidâd arasına karışdıysa da makām-ı hilâfetten gönderilen seriyye tarafından esîr edilmiş ve halîfe Hazretlerinin huzûrunda tecdîd-i îmân etmiştir ki, bu da başlı başına bir dâsitandır. Müşârün-ileyh Yermûk, Kādisiyye, Irak, Medâyin, Nihâvend gazâlarında bulunup Heysem'in rivâyetine göre, Yermûk'te bir gözünü kaybetmiştir. Hazret-i Osmân tarafından da Âzerbaycan vâliliğine tâyin edilmiştir. Son derece sahî ve kerîm olan müşârün-ileyh bir yemîninden keffâret vermek îcâb ettiğinde on beş bin dirhem keffâret-i yemîn dağıtmıştır. Sıffîn harbinde maiyyet-i Alî Murtezâ'da bulunup Hazret-i Alî'nin şahâdetinden kırk gün geçe 63 yaşında vefât etmiştir. *Kutüb-i Sitte*'de kendisinden dokuz hadîs rivâyet edilip bir hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir.

Buhârî bu hadîsi *Sahîh*'inin Eşhâs, Şehâdât, Nüzûr, Tefsîr, Ahkâm bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim Îmân'da, Ebû Dâvud hem Îmân'da, hem Nüzûr'da, Tirmizî Büyû' ile Tefsîr'de, Nesâî Kazâ ile Tefsîr'de, İbn-i Mâce de Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Metn-i hadîsin bâzı elfâzında râvîlerin ihtilâfı bulunmakla berâber hepsi meâlen müttehiddir. *Kütüb-i Sitte* ashâbının turuk-ı müteaddide ile rivâyet ettikleri ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. Hadîsin rivâyetindeki bu tevâfürde ve ictimâın sebebi, rivâyetin Abdullāh İbn-i Mes'ud Hazretleriyle berâber bir çok Ashâb-ı Kirâm'a müntehî olmasında aranmalıdır. Bu eserimizin (4) üncü cildinde ve belki (584) numara ile terceme ettiğimiz hadîsin îzâhında müşârün-ileyh Hazretlerine rivâyet husûsundaki hazm-ü ihtiyâtın müstesnâ derecesini bildirmiştik.

Bununla berâber bu hadîs yalnız İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet edilmeyip ayni zamanda İmrân İbn-i Husayn, Hâris İbn-i

Bersâ, Câbir İbn-i Abdullāh, Ebû Ümâme, Câbir İbni-Atîk, Ebû Sevde, Saîd İbn-i Zeyd, Sa'lebe İbn-i Suayr, Abdullāh İbn-i Üneys[1] *radiya'llāhu anhüm*'den de rivâyet edilmiştir.

Bu rivâyetlerde cezâ husûsu farklıdır: Abdullāh İbn-i Mes'ûd'un: (*Yalancı, Cenâb-ı Hakk'ın gazâbına uğrayarak Allāh'a mülâkî olur*) rivâyetine bedel bu rivâyetlerde (*Cehennem'de mekânını hazırlasın*), (*Allah bu yalancıya Cennet'ini harâm, Cehennem'i vâcib kılar*) gibi cezâlar nakledilmiştir.

Şârih Aynî, bu rivâyetler ve bu cezâlar arasında münâfât yoktur. Yalancının bu çeşid cezâların hepsini müctemian tatması müstebâd değildir, diyor.

Sonra bu büyük şârih, bu zevât-i Sahâbî'ye vâsıl olan *Kütüb-i Sitte* ve sâiredeki bu rivâyetleri büyük bir hazâkatle toplamıştır.

Bu hadîsi Buhârî: (kuyu hakkında husûmetin ve hükm ü kazânın beyânı) unvâniyle açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. Hadîsin bu unvânına mütâbakat noktası da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bu kuyu da'vâsında evvelâ Eş'as İbn-i Kays'ten –ki müddeîdir– beyyine taleb etmiş, müddeînin beyyine ikāmesinden aczi hâlinde de müddeâ-aleyhin yemîni ile hükmeylemiş olmasıdır..

Gadab: Kalbdeki kanın galeyânı zamânında nefiste hâsıl olan tağayyürdür ki, bununla teşeffi-i sadr edilir. Gadabın mâhiyeti böylece nefsin infiâlinden ibâret olduğuna göre, hadîste vârid olan gadabullāh ile böyle bir mânâ kasd edilmek ihtimâli yoktur. Bu cihetle İbnü'l-Arabî gadabla, irâde-i ukūbet veya ukūbetin bizzat kendisi maksudtur, demiş. Bu husustaki daha birtakım tevcîhler arasında en mükemmeli âyet-i kerîme ile mütenâzır olanı Hâfız Irâkî'nin tevcîhidir. Müşârün-ileyh Hazretleri: "*Gadabu'llāh ile murâd, insanın kırıldığı, darıldığı kimseye – yüzüne bakmamak, söz söylememek,*

1 Abdullāh İbn-i Üneys nâmiyle üç Sahâbî vardır. Cühenî, Ensârî, Huzâî nisbetleriyle yekdiğerinden tefrîk olunur. Buradaki râvî bunlardan hangi Sahâbî olduğuna vâkıf değiliz. Bunlar arasında kadîmü'l-İslâm olanı Cühenî Ebû Yahyâ'dır. Müşârün-ileyh Ensâr'ın dostu idi. İkinci Akabe bîatinde, Uhud harbinde bulunmuştur. Muâz İbn-i Cebel ile birlikte Benî Seleme'nin putlarını kırmak sûretiyle ibrâzı gayret ederdi. Hazret-i Câbir'in sâhib-i tercemeden rivâyeti vardır. Câbir bir hadîs öğrenmek için müşârün-ileyhin ikāmet ettiği Mısır'a kadar ihtiyâr-ı sefer etmiştir. İbn-i Yûnüs, Abdullāh'ın 80 târihinde vefât ettiğini bildirmiş ise de diğer *Tabakāt* sâhibleri Hazret-i Muâviye'nin hükûmeti zamânında (54) târihinde vefât ettiğini haber vermişlerdir.

temiz bir adam saymamak sûretindeki– muâmelesi gibi Allāh'ın, yalan yere yemîn ederek bir müslümânın malını elinden almak isteyen kimseye Kıyâmet günündeki muâmelesidir" demiştir. Bu tevcîh, tercemesi bundan sonra gelecek olan Ebû Hüreyre hadîsine de tamâmiyle muvâfıktır.

ÂYETİN DİĞER BİR SEBEB-İ NÜZÛLÜ : Buhârî (ان الذين يشترون الآيه) nazm-ı şerîfinin sebeb-i nüzûli için Abdullāh İbn-i Ebî Evfâ *radiya'llāhu anh*'den diğer bir vech daha rivâyet etmiştir ki, şöyledir : Çarşıda metâını satmağa arz eden birisinin malına bir müslüman alıcı çıkmış. Pazarlık esnâsında bâyi', müslüman müşterisine yemînle müekked olarak :

— Bu mala, senin vermediğin parayı verdim, diyerek tavlamak iştemiş. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olmuştur[1].

Hadîste Eş'as İbn-i Kays'in amuca-zâdesinin ismi bildirilmemiştir. Bunun Ma'dân İbn-i Esved olduğunu *Buhârî* şârihleri haber veriyorlar.

BU HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN BİR HÜKM-İ FIKHÎ : Müddeînin beyyinesi bulunmadığı sûrette, sâhib-i hak sıfatiyle müddeâ-aleyhten yemîn taleb etmese bile hâkimin yemîn teklîfine hakkı bulunduğudur. Çünkü Eş'as İbn-i Kays da'vâsında müşârün-ileyh, amuca-zâdesinden yemîn taleb etmediği halde Resûl-i Ekrem Ma'dân İbn-i Esved'e yemîn etmesini emretmiştir.

Hadîsten (beyyinenin müddeîye, yemînin de müddeâ-aleyhe teveccüh etmesi) esâsı müstefâd olduğuna göre, bâzı fukâhâ bununla : "*Eğer müddeî, beyyinesi bulunmadığını i'tirâf ederse, sonradan da'vâsı kabûl olunmaz*" sûretindeki ictihadlarına istidlâl etmek istemişlerdir. Fakat hadîs bunların ictihadlarına delîl olamaz. Çünkü bu da'vâda Eş'as İbn-i Kays kendisinin beyyinesi bulunduğunu sonradan, iddiâ etmemiştir ki. Böyle olduğu halde Resûl-i Ekrem da'vâyı rü'yete devâm ederek Ma'dân'e yemîn etmesini emir buyurmuş, o da Eş'as'in tahmîni vechile yalan yere yemîn etmiştir.

Bu yemîne ehl-i ilim (yemîn-i gamûs) derler. Gams, lûgaten dalmak ve batmak demektir. Istılahda yemîn-i gamûs mâzîye âit bir fiilin vukūu veya adem-i vukūu iddiâ edilerek yalandan edilen yemîndir; en büyük bir günâhtır. Bu yemîn, sâhibini günâha daldırdığı

---

[1] روى البخارى عن عبد الله بن ابى اوفى رضى الله عنه : ان رجلا اقام سلعته فى السوق فحلف : لقد اعطى بها ما لم يعطه ليوقع فيها رجلا من المسلمين فنزل : ان الذين يشترون الآيه.

için mâzîye âid ihtiyâr-i kizb ile edilen yemîne yemîn-i gamûs, denilmiştir ki, bu yeminlerin envâı yakında îzâh edilecektir.

* * *

Buhârî'nin Bir Bâbı ve Bir Hadîsi : Buhârî'nin bu îzâh ettiğimiz İbn-i Mes'ûd hadîsinden evvel kişinin mülkünde kazdığı bir kuyuda husûle gelen zarar ve cinâyetten mes'ûl ve tazmîn ile mükellef olmadığına dâir bir bâb açarak burada bu fıkhî hükmü te'yîd için Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunan : (المعدن جبار و البئر جبار و العجماء جبار و فى الركاز الخمس = *Ma'den ocağı hederdir, kuyu hederdir, behîme hederdir;* (zarârı, sâhibi tazmîn etmez). *Câhiliyyetten kalma defînede de humüs harç vardır)* hadîsini sevk etmiştir.

Bu hadîsi Buhârî yukarıda Zekât bahsinde de rivâyet etmiş, (746) numara ile terceme edilmişti. Hadîsin oradaki sebeb-i sevkı, Câhiliyet devrinden kalma bir defîneyi bulan kimseden humüs nisbetinde harc lâzım olduğunu isbât ve beyân içindi. Buradaki sebeb-i sevkı ise, kişinin mülkünde kazdırdığı kuyu yüzünden husûle gelen ziyânın heder ve müstelzim-i tazmîn olmadığını isbât içindir.

Meselâ : bir kimse bahçesinde bir kuyu kazdırsada hâriçten biri girip o kuyuya düşse, ona zaman lâzım gelmez. Çünkü bunda ne bir düşmanlık, ne de hâne sâhibinin taksîri vardır. Hâlî bir yeri temellük için hayır olarak yol uğrağında kazılan kuyular da böyledir. Şu kadar ki, evinde sokak kapısiyle evin arasındaki dehlizde kazılan bir kuyuya hâne sâhibinin dâvetiyle gelip de düşerse, zaman lâzım gelir. Devletin izni olmaksızın tarîk-ı âmda, sâhibinin izni olmaksızın başkasının bahçesinde, tarlasında kazılan kuyulara da bir insân veya hayvan düşerse, kazanın âkılesine tazmîni lâzım gelir. Hâsılı kazılması mücâz olan yerlerde kazılan kuyularda kazâ vukūunda kazdırana mes'ûliyet terettüb etmez. Mes'ûliyet ancak kazılması mücâz olmayan yerlerdeki kuyularda vukū' bulan kazâlardan sâhibi mes'ûl olur.

Kuyu zararının heder olduğu şöyle de temsîl ediliyor : bir kuyu ustası kuyu kazmak üzere isticâr ediliyor. Kuyucu kuyuyu kazarken maaza'llāh göçüyor; kuyucu telef oluyor. Bu hadîse nazâran bunda da zaman lâzım gelmiyor.

1065. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ثَلَاثَةٌ لَا يَنْظُرُ ٱللّٰهُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ

وَ لَا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ رَجُلٌ كَانَ لَهُ فَضْلُ مَاءٍ
بِالطَّرِيقِ فَمَنَعَهُ مِنَ ابْنِ السَّبِيلِ وَ رَجُلٌ بَايَعَ إِمَامَهُ لَا
يُبَايِعُهُ إِلَّا لِدُنْيَا فَإِنْ أَعْطَاهُ مِنْهَا رَضِيَ وَ إِنْ لَمْ يُعْطِهِ
مِنْهَا سَخِطَ وَ رَجُلٌ أَقَامَ سِلْعَتَهُ بَعْدَ الْعَصْرِ فَقَالَ وَ اللّٰهِ
الَّذِي لَا إِلٰهَ غَيْرُهُ لَقَدْ أُعْطِيتُ بِهَا كَذَا وَ كَذَا فَصَدَّقَهُ
رَجُلٌ ثُمَّ قَرَأَ هٰذِهِ الْآيَةَ (إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَ
أَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا).

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir :

Üç (şahıs vardır ki,) Allah kıyâmet gününde onlara iltifât etmez, onları temize çıkarmaz, onlar için ağrıtıp inleten müdhiş bir azâb mukarrerdir : (Birincisi) bir kişidir ki, onun yol (üstün) de (ihtiyâcından) fazla suyu bulunur da onu yolculardan esirger. (İkincisi) bir kişidir ki, o da (büyük) devlet reîsine yalnız dünyâ (metâı) için muâhede eder de, reîs-i devlet dünyâlık verirse hoşlanır, vermezse gazablanır. (Üçüncüsü) ol kimsedir ki, bu da metâını ikindiden sonra (pazara) çıkarır, ve : "*kendisinden başka ilâh olmayan Allāh'a yemîn ederim ki, bu mala ben, emîn ol, kat'î olarak şöyle böyle para verdim*" der, müşteri de onu tasdîk eder (ek o fiatle malını alır).

Bundan sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* şu : · (ان الذين يشترون بعهد الله و ايمانهم ثمنا قليلا) âyetini okudu.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî : (ihtiyâcından fazla suya mâlik olup da bunu yolcuların isti'mâlinden esirgeyen kimsenin günâhını beyân) için açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. Bu esirgemenin günahkârlık olduğu hadîsin birinci fıkrasında tasrîh buyurulmuştur. Bu sebeble şârih İbn-i Battâl : hadîsteki (ihtiyâcından fazla suya mâlik olan) fıkrası : *"lede'l-hâce kuyu sâhibinin yolculardan ziyâde isti'mâle hakkı olduğuna ve ihtiyâcını istîfâ ettikten sonra geri kalan suyun ebnâ-i sebîlden esirgemek câiz olmadığına delâlet eder"* diyor.

(Allah bunların yüzüne bakmaz...) ta'bîri hakkında Zemahşerî : *"bu adem-i nazar, adem-i insandan kinâyedir"* diyor. Sonra bu vaîd-i ilâhîye müstehak olarak üç sınıf insanın zikr ü tansîs buyurulması, bu adedden ziyâdeye münâfî de değildir, diyerek şöyle îzâh ediyor : çünkü vaîd-i ilâhîye müstehak olan bedbahtlar, yalnız ebnâ-i sebîlden suyunu esirgeyen, devlet reîsine isyân eden, pazarlıkta yalan yere yemîn ederek tavcılık eden günahkârlara münhasır değildir. Allāh'ın kıyâmet gününde iltifât etmiyeceği, tezkiye buyurmıyacağı, elîm bir azâb içinde inleteceği daha nice şakîler vardır.

Bu üç sınıf günahkârlar cürümde müsâvîdirler. Bunu, haklarında müsâvî ukūbet ta'yîn buyurulmuş olması ifâde eder. Bunlar arasında reîs-i devlete çatmak, mal ve câh sâhibi olmak hülyâsiyle arz-ı bî'at edip de nâil-i emel olamayınca nakz-ı ahd etmek hiç şübhesiz ahlâksızlığın şekāvet derecesidir. Fevzâ-yi içtimâîye kapı açmaktır. Esas i'tibâriyle Müslümanlık devletçi bir dindir. Her vesîle ile devlet reîsine itâati emreder ve onun riyâseti altında ümmetin yekpâre bir vahdet arzetmesini ister.

Hattâ bu millî vahdet ve tesânüdü te'mîn ve muhâfaza için onun asâletine, şahsî kusur ve ma'sıyetine de bakmaz; fıskının vesîle-i muhâlefet edilmesine müsâade etmez; ona karşı isyânı şekāvet addeder. Çünkü bu yolda izâle-i mefsedete çalışmak, memleket içinde ve millet arasında daha büyük fesâd kapıları açmaktır. Yeter ki ahkâm-ı adâleti ikāme ve hudûdu memleketi düşmandan muhâfazaya muktedir olsun.

Şimdi bir de buna bî'atte matlūb olan millî ve âlî gâyelere değil, şahsî ve hasîs ihtirâslarla bî'at etmek hüdgâmlığı inzimâm edince dînî, siyâsî ve ictimâî en büyük bir cürüm hâlini alır. Bu

cihetle nakz-ı ahd eden şakî, Allāh'ın nazar ve iltifâtından dûr, tezkiyesinden mehcûr ve elîm bir azâba müstehak oluyor.

PAZARLIKTA YEMÎN İLE MÜEKKED OLAN YALANCILIK VE TAVCILIK da ta'bîr-i mahsûsiyle hurûc ale's-sultân derecesinde bir şekāvettir.

Tavcının bilhassa yemîni dikkate şâyandır. Bu yalancı tâcir, yemîn ederken şekl-i ma'ruf ile : Vallāhi demekle iktifâ etmiyerek tevhîde delâlet eden bir cümle ile te'kîd ediyor. Bununla da kanâat etmiyerek lâm-i ibtidâiye ile ve burada tahkîk ifâde eden (kad) edâtiyle de yalanını yaldızlayarak müşteriyi: "(والله الذى لا اله غيره لقد اعطيت كذا و كذا = *Kendisinden başka Tanrı olmayan Allāh'a yemîn ederim ki, bu mala muhakkak sûrette ben, şu kadar, bu kadar para verdim*" diye iğfâl ediyor. Müşteri bunun yemîn ile ve birtakım müekkidât-ı lisâniye ile müzeyyen sözüne aldanarak istediği parayı veriyor. İşte bu da iblîsâne bir kazanç şeklidir; cemiyet içinde devlete karşı isyân derecesinde bir şakāvettir. Bir cemiyette bu nevi' tavcılığın revac bulması en tehlikeli bir maraz-ı içtimâîdir[1]. Bir hadîs-i şerifte (اليمين الغموس تدع الديار بلاقع) buyurulmuştur ki, hukūk-ı ibâd üzerine yalan yere yemîn, evleri, barkları yıkar, harâbe-zâre çevirir, demektir.

---

[1] Bu yemîne lisân-ı fıkıhta (Yemîn-i gamûs) denilir ki, geçmiş bir şey hakkında bilerek ihtiyâr-ı kizbetmek sûretiyle yemîn etmektir. Yemîn-i gamûs, sâhibini günâha daldıran yemîn demektir. Hanefî mezhebinde yemînin bu nev'i için keffâret yoktur. Çünkü bu yemînin günâhı keffâretle afv olunmaz. Ancak tevbe ve istiğfârla afvolunur. Bu yemîn ile bi'l-iğfâl hukūk-ı ibâd ahz ü gasb olunmuş ise istirdâd ile, istihlâl ile istifâ-yi hukūk edilir. Hadîs-i şerifteki tahzîr ve tehdîd bu nevi' yemîn hakkındadır.

Yemînin ikinci nev'i : istikbâle âid bir şey için edilen yemîndir. Buna da (Yemîn-i mün'akid) denilir : (Vallāhi fülân işi yapmadım) diye edilen yemîndir. Bu nevi' yemîn yerine getirilmezse, keffâret-i yemîn lâzım gelir ki, bunun ednâ mikdârı on fakîre on fıtre mikdârı para vermektir. Fülân ile konuşmam, diye fiil-i menhî üzerine edilen yemîn de bu nevi'dendir. Böyle gayr-i meşrû' şeyler üzerine edilen yemîn üzerinde sebât ve ısrâr haramdır; yemîn nakzedilerek keffâret vermek lâzım gelir. Fiil-i meşrû' üzerine edilen yemînde sebât etmek lâzımdır. Nakzedilince keffâret lâzım gelir.

Yemînin üçüncü bir nev'i de vardır ki : Buna da (Yemîn-i lağv) denilir. Geçmiş bir şey'e kendi zannına göre yemîn etmiştir. Halbuki yemîn edilen şey hâlifin zannı hilâfına vâkı' olmuş bulunur. Hanefîlerce yemîn-i lağvın şekli budur. Şâfiîlere göre, yemîn-i lâğv: esnâ-yi kelâmda medâr-ı kelâm olarak ve hiç yemîn kasd etmiyerek ağızdan çıkıveren yemîndir. Arablar arasında yemîn-i lağv çok şâyi'dir. Bu yemînden keffâret lâzım gelmez. Allāh'ın afvı temennî olunur. Şer'an ve örfen ayıb olan bu yemînden de hazer edilmelidir.

Bunların meta'larını ikindiden sonra pazara arz etmelerine gelince: Bu asır ve ikindi bir kayd-i ihtirâzî olarak hadîste zikredilmemiştir. Belki bu nevî gaddârâne pazarlıkların ve satışların âhir-i neharda vukû' bulmasından dolayıdır. Çünkü bu sırada çarşı, pazar dağılır da bu hâinler safdilleri iğfâl için tenhâ bir zemin bulurlar.

Hadîsin asıl sebeb-i sevkı olan su buhlüne gelince, bunu da Resûl-i Ekrem diğerleri derecesinde bir cürüm addetmiştir. Çünkü muhrez olmayan suda bütün insanların ve hayvanların hakk-ı şefesi vardır. Susuz bir kimseyi, hattâ hayvanını bu haktan men'e kimsenin salâhiyeti yoktur. Husûsiyle o civarda içecek başka mübah su bulunmazsa, kuyu sâhibi su vermeğe veyâhud almasına müsâade etmeğe mecburdur. *Tavzih*'te bu mecbûriyeti tanımayıp su vermemekte temerrüd edenlerden ihtiyac sâhiblerinin cebren ve kahren almak hakkı vardır, denilmiştir ki, bunu yukarıda îzâh etmiştik.

***

Abdullâh İbn-i Zübeyr radiya'llâhu anhümâ'nın da su yolları ve su nöbeti hakkında bir rivâyeti vardır ki, bunu da İmâm Buhârî *Sahîh*'inde mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinden sonra tahrîc etmiştir. Fakat müellif Zebîdî merhum ihtisâr için burada *Tecrîd*'e almamıştır. Bir âyet-i kerîmenin de sebeb-i nüzûlünü iş'âr etmekte olması cihetiyle bu hadîs-i şerîfi de bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz :

Abdullâh İbn-i Zübeyr *radiya'llâhu anhümâ* diyor ki : Ensâr'-dan birisi Harre mevkiindeki hurmalıkları suladıkları su yollarından ve su nöbetinden dolayı Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e Zübeyr İbn-i Avvâm hakkında arz-ı şikâyet etti. (Bu yollardan geçen su, ibtidâ Zübeyr'in hurmalığına uğrayordu. Sonra da Ensârî'-nin tarlasını sulayordu. Bir kere Zübeyr suyu tarlasında tutup sulayacağı sırada). Ensârî Zübeyr'e :

— Suyu tutma, bırak da bize gelsin! demişti. Fakat Zübeyr kendi hurmalığını sulamadan bırakmak ve nöbetini komşusuna vermek istememişti. Tarafeyn Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda muhâkeme oldular. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Zübeyr'e :

— Yâ Zübeyr, tarlanı sula; sonra suyu habsetme, komşuna salıver! buyurdu. Ensârî hiddetlenerek :

— Zübeyr hala-zâden olduğu için mi? diye ta'rîz etti[1]. (Ve Zübeyr'i iltizâm ediyorsun demek istemişti. Bu küstâhâne sözden müteessir olarak) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vech-i saâdeti tegayyür etti. (Çünkü makām-ı Nübüvvet'e gösterilmesi îcâb eden hürmet, hetkedilmiş bulunuyordu). Sonra *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*:

— Yâ Zübeyr tarlanı sula, sonra suyu habset, hurma ağaçlarının köklerine eriştirmedikçe bırakma; su hakkını tamâmiyle istîfâ et! buyurdu.

Bu vâkıayı nakl ve rivâyet eden Zübeyr *radiya'llāhu anh*:

— Vallāhi öyle zan ediyorum ki : فلا و ربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما)" (شجر بينهم الآية = *Hayır* (Peygamberim!) *Rabb'ına and olsunki o* (mü'miniz diyen) *ler, aralarında çıkan ihtilâfta seni hakem yapıp sonra verdiğin hükümden nefislerinde hiç bir güçlük duymayarak tam bir teslîmiyetle teslîm olmadıkça îmân etmiş olmazlar*" [Sûre-i Nisâ : âyet 65]. Nazm-ı şerîfi bu hâdise hakkında nâzil olmuştur[2].

Müslim'in Fezâil-i Nebî *aleyhi's-selâm* bahsinde, Ebû Dâvud'un Kazâyâ'da, Tirmizî'nin Ahkâm ile Tefsîr'de, Nesâî'nin Kazâ ile Tefsîr'de, İbn-i Mâce'nin Sünen'le Ahkâm bahislerinde tahrîc ettikleri bu hadîsin ifâde ettiği ahkâmdan birisi ve en mühimmi vâdîlerde akan enhâr-ı mübâhadan halkın su nöbeti ve sûret-i istifâdesidir. Bu hadîse göre, nehrin cereyânı takîb edilerek ibtidâ âlâ istifâde eder. Nevbet sâhibi suyu kendi tarlasına, bostanına çevirerek mikdâr-ı masruf

---

[1] Hazret-i Peygamber'le ammesi (yâni babasının kız kardeşi ki, lisânımızda hala deriz) Safiyye Bint-i Abdülmuttalib Zübeyr İbni'l-Avvâm'ın vâlidesi idi. Resûl-i Ekrem'in halalarından yalnız Safiyye müslümân olmuştur. Câhiliyyet devrinde, Safiyye, Ebû Süfyân'ın kardeşi Hâris İbn-i Harb ile evlenmişti. Hâris'in vefâtı üzerine Avvâm İbn-i Huveylid'e varmış ve bu izdivâcdan Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr Hazretleri dünyâya gelmiştir. Safiyye *radiya'llāhu anhâ* Hicretin yirminci senesinde 73 yaşında vefât etmiştir. Hamze *radiya'llāhu anh* ile bir anadan dünyâya gelmiştir.

[2] عن عبد الله بن الزبير رضى الله عنهما ان رجلا من الانصار خاصم الزبير عند النبى صلى الله عليه و سلم فى سراج الحرة التى يسقون بها النخل. فقال الانصارى: سرح الماء يمر. فأبى عليه. فاختصما عند النبى صلى الله عليه و سلم فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم للزبير اسق يا زبير، ثم ارسل الماء إلى جارك !. فغضب الانصارى، فقال : آن كان ابن عمتك. فتلون وجه رسول الله صلى الله عليه و سلم. ثم قال : اسق يا زبير، ثم احبس الماء حتى يرجع الى الجدر فقال الزبير : و الله إنى لا حسب إن هذه الآية نزلت فى ذلك : (فلا و ربك لا يؤمنون حتى يحكموك فيما شجر بينهم).

su aldıktan sonra alt taraftaki komşusuna bırakır. O da bu sûretle hakk-ı şirbini isti'mâl eder. Binâenaleyh âlânın hakk-ı şirbi takdîm olunur.

Bu da'vâda Resûl-i Ekrem Hazret-i Zübeyr ile Ensârî arasında ibtidâ sulhan hükmetmek istemişti. Sakiy ile iktifâ edip suyun habsedilmemesini emretmişti. Ensârî'nin i'tirâzı üzerine tarafeynin ma'rûf olan haklarını istîfâ etmelerini iltizâm ederek Hazret-i Zübeyr'e örfen kana kana istîfâ-yı hak ettikten sonra suyu bırakmasını emretmiştir.

Hadîste Ensârî diye zikrolunan bu kimsenin ta'yîn-i hüviyeti hakkında muhtelif ve müteaddid rivâyetler vardır. Bunlardan hiç birisi kanâat-bahş bir kuvvette değildir. Bu cihetle Hâfız Irâkî : "*bu hadîsin benim vâkıf olduğum rivâyet tarîklerinden hiç birisinde bu adamın ismine tesâdüf etmedim. Öyle zannediyorum ki, gerek Zübeyr radiya'llāhu anh, gerek Zübeyr'den sonraki râvîler, Ensârî diye rivâyet ettikleri bu adamın ismini hükmü Peygamberî'ye küstâhâne i'tirâzından dolayı gizlemişler de kinâye tarîkıyle Ensârî diye rivâyet etmişlerdir*" diyor.

Bu ihtilâfa bu sûretle nihâyet verildikten sonra ehl-i ilim şimdi daha mühim ikinci bir mes'ele ile karşılaşmışlardır. Bu da Ensârî diye rivâyet olunan bu kimsenin Sahâbî olması ve bir Sahâbî'nin hükmü Peygamberî'ye böyle serkeşlik etmesinin müsteb'ad bulunmasıdır. Bu cihetle Kādî Iyâz, Buhârî râvîlerinden Dâvudî'nin bu adamın münâfık olduğunu rivâyet ettiğini hikâye etmiştir. Bu rivâyet, bu mütecâviz adamın hal ve vaziyetine tamâmiyle uygun olmakla berâber (Ensârî) kelimesi buna mâni' bulunmuştur. Nevevî de bu şübhe ve mânii kaldırarak : "*Ensârî demek Ensâr kabîlesine mensub demektir; yoksa Ensârî müslimînden demek değildir*" diyor ki, hakîkaten bu tevcîh Sahâbî nisbetinin muktezâsı olabilir. Fakat bu tevcîh de kuvvetli bir mâni' ile karışıyor ki, Buhârî'nin Kitâbüs's-Sulh'da : (انه من الانصار قد شهد بدراً = *bu mu'teriz Ensâr'dan idi; Bedir gazâsında da hazır bulunmuştu)* sûretinde gāyetle sarîh ve kuvvetli bir rivâyeti vardır. Hakîkaten Bedr'de bulunan bu Sahâbî'ye münâfık demek hiç bir müslümânın hakkı ve haddi değildir. Buhârî'nin bu rivâyetini Tirmizî'nin ve başkalarının : (Ensârî, hükmü Nebî'ye hiddetlenerek : Yâ Resûla'llāh!) diye söze başladığına dâir rivâyetleri te'yîd etmektedir. Müslümân olmayanlar Resûl-i Ekrem'e (Yâ Resûla'llāh!) diye hitâb etmezlerdi; (Yâ Muhammed!) diye hitâb ederlerdi.

Bu adamın münâfık olduğuna kanâat eden Dâvûdî merhum bu kanâatini muhâfaza ile berâber yukarıdaki rivâyetlerin ortaya koyduğu bu şübheyi de izâle ederek diyor ki : bu hâdise Bedir gazâsından evvel vukū' bulmuştur. O zaman münâfıktır demekte hiç bir mahzur yoktur. Hâl-i nifakta Resûl-i Ekrem'in hükmüne i'tirâz etmiştir denilebilir; bilâhare Bedir gazâsı vukū' bulmuş; bu zat da Bedir'e iştirâk ettiği için nifak ile tavsîf ancak bundan sonra câiz olmamalıdır.

Dâvudî'nin nokta-i nazarı bu sûretle teeyyüd ettikten sonra *Mesâbih* şârihi ve Şîrâz'ın en benâm âlimi Tûribiştî'nin de mühim bir tevcîhi vardır. Müşârün-ileyh diyor ki : Zübeyr'in hasmı olan bu zat Ensâr'dan bir Sahâbî olduğu cihetle buna nifak nisbeti hiç doğru değildir. Ensârî bir vasf-ı medihtir. Eimme-i selef nifak ile müttehem olanlara Ensâr nâm-ı mübeccelini ıtlāk ve isnâd etmemişlerdir. En doğrusu buna, gazab sırasında Şeytan'ın bu adamı izlâli ile ağzından kaçırdığı bir sözdür, demelidir..

NEVEVÎ DE : Ulemânın böyle bir sözü, bu gün bir insân tefevvüh ederse, hakkında ahkâm-ı mürted icrâ olunur. Resûl-i Ekrem'in bu kimse hakkında bir cezâ tertîb etmiyerek terk etmesi bu hâdisenin ibtidâ-yi İslâm'da cereyân etmesi ve o devrin nâsın te'lîf-i kulûbüne çalıştığı ve her hâdisenin hüsnü sûretle def' edildiği bir zamâna müsâdif olmasındandır, dediklerini naklediyor.

BİR MÜHİMME : Esnâ-yi hükümde hâkimin gam, gussa, açlık, uykusuzluk gibi sıhhat-i tefekküre mâni' olabilen bir ârıza ile zihni müşevveş olmaması âdâb-ı kazâ cümlesinden olduğu gibi gazab ve asabiyetle selâmet-i fikir ve muhâkemesinin muhtal olmaması da en mühim kazâ âdâbındandır. Böyle olmakla berâber Resûl-i Ekrem'in vech-i saâdeti tegayyür edecek derecede müteheyyic bulundukları halde muhâkeme ve edâ-yi hükmetmeleri, hâl-i rizâda da, hâl-i gazâbda da ma'sum olmalarının netîcesidir. O hakîm-i Enbiyâ'nın her halde isâbeti vardı. Dâimâ hak düşünür, hak söylerdi.

Bu hadîsten müstefâd olan bir hükm-i fıkhî de devlet reîsinin hudûdu ikāmeye hakkı olduğu gibi tağyîre, afve de hakkı olduğudur.

***

1066. وَ عَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ بَيْنَا رَجُلٌ يَمْشِى فَاشْتَدَّ عَلَيْهِ الْعَطَشُ

فَنَزَلَ بِئْراً فَشَرِبَ مِنْهَا ثُمَّ خَرَجَ فَإِذَا هُوَ بِكَلْبٍ يَلْهَثُ
يَأْكُلُ ٱلثَّرَى مِنَ ٱلْعَطَشِ فَقَالَ لَقَدْ بَلَغَ هٰذَا مِثْلَ ٱلَّذِى بَلَغَ
بِى فَمَلَأَ خُفَّهُ ثُمَّ أَمْسَكَهُ بِفِيهِ ثُمَّ رَقِىَ فَسَقَى ٱلْكَلْبَ
فَشَكَرَ ٱللّٰهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ قَالُوا يَا رَسُولَ ٱللّٰهِ وَ إِنَّ لَنَا فِى
ٱلْبَهَائِمِ أَجْراً قَالَ فِى كُلِّ كَبِدٍ رَطْبَةٍ أَجْرٌ .

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur :

Birisi (Mekke yolunda) giderken ansızın susuzluğu arttı.. Hemen bir kuyuya indi. Suyundan içti. Sonra çıktı. Bir de orada adamcağız bir kelb ile karşılaştı ki hayvan susuzluktan dilini çıkarıp soluyor, rutûbetli toprak yalıyordu. Bu yolcu (kendi kendisine) : bana erişen harâret gibi bu hayvana da susuzluk ârız olmuştur, de (yip merhamet eyle) di. Ve (kuyuya indi) Mesti (nin birini çıkarıp içi) ne (su) doldurdu. (Kuyudan çıkarmak için) mesti ağziyle tuttu. Sonra çıktı. Kelbi suladı. (Ve kandırdı). Bundan dolayı Allah bu kulunu senâ etti. Ve onu mağfiret buyurdu. Ashâb-ı Kirâm :

— Yâ Resûla'llāh! Behâim (sulamak) da bize de ecir var mıdır? diye sordular. Resûlullāh :

— (Evet! kendisinde eser-i hayat olan) her yaş ciğer (i sulayan için) de ecir vardır, buyurdu.

İ Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Mezâlim'de, Edeb bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in Hayvân'da, Ebû Dâvud'un Cihâd bahislerinde rivâ-

yerleri vardır. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbın unvânı : suya muhtâc olan her şey'i sulamanın fazîletine dâirdir. Rivâyet tarîkleri pek çok olan bu hadîs-i şerîfin tercemesinde görülen ziyâdeler hep bu tarîklerden alınarak gösterilmiş ve bunların ayrı ayrı îzâhına lüzum görülmemiştir.

Bu hadîste (hayat) dan kinâye olarak vârid olan "«فى كل كبد رطبة أجر» = *her yaş ciğerde de sevâb vardır*" fıkrası : Susuzluktan henüz ölmemiş olan ve fakat müşrif-i helâk olup kendisinde eser-i hayat olarak biraz rutûbet bulunan her hayvânı sulamakta da ecir vardır, demektir.

Bu ecrin her hayvâna edilen ihsâna da şümûlü var mıdır? Bu babda ulemânın ihtilâfı vardır. Dâvudî merhum her hayvâna zamân-ı şedâidde edilen ihsânın ecri vardır, demiş. Nevevî : ecrin umum ve şümûlü yalnız muhterem olan ve katli emrolunmıyan hayvâna mahsustur. İhtirâm lâzım olan hayvanı sulamakla müsâb olunur. Hattâ aç hayvanı doyurmak gibi her nevî ihsân da sevâbı müstelzimdir, demiş. Ebû Abdü'l-Melîk de : bu vâkıa Benî İsrâil zamânına âidtir. Devr-i İslâm'da ise köpeklerin katli emrolunmuştur, demiştir.

Bütün bu akvâli bize nakleden Şârih Bedrü'd-Dîn-i Aynî yalnız Dâvudî'nin nokta-i nazarını ihtiyâr ederek : "*gönlünde eser-i şefekat ve merhamet olan her insân, her hayvâna açlık, susuzluk gibi zamân-ı mesâibde edilen ihsânın müstelzim-i sevâb olduğu yolundaki ictihâdını kabûl eder de Ebû Abdü'l-Melîk'in sözlerinden gönlünde derin bir sızı duyar*" diyor. Sonra da Ebû Abdi'l-Melîk'in mütâlaalarını şu sûretle birer birer reddediyor :

Evvelâ : Bu vâkıanın Benî İsrâil zamânında olup geçmiş bulunduğuna dâir bir delîl yoktur. Belki aksine olarak Dârekutnî'nin rivâyetinde görüldüğü üzere, İbn-i Vehb'in Mâlik'ten gelen bir tarîkında : (يمشى بطريق مكة) vârid olduğu üzere bu vâkıa Mekke yolunda bu ümmette vâkı' olmuş da Resûl-i Ekrem'e keşf olunup ihbâr buyurularak Muhammed ümmeti vücûh-i birr ü hayra tergîb edilmiştir.

Sâniyâ : Devr-i İslâm'da köpeklerin öldürülmesi emr olunmasının bu da'vâya delîl olması ihtimâli yoktur. Çünkü Resûl-i Ekrem'in kelbi itlâf ile emir buyurmaları ibtidâ-yi İslâm'da idi. Sonra av, koyun, zirâat için köpekle intifâ mübah kılınarak o emîr nesho-

lundu. Çünkü tahrîmden sonra ibâha nesihtir; tahrîmi ref' etmekten başka bir şey değildir.

SÂLİSÂ : Bu ecrin bâzı behâime hâs olduğunu delîlsiz iddia tahakkümdür. Hükm-i âmmı bilâ-delîl tahsîs etmek, âmmın dâire-i şümûlünde bulunan bir kısım hükmü ilgâ demektir ki, kat'iyyen câiz değildir.

Sonra Aynî Nevevî'yi tenkîd ederek diyor ki : Ebû Abdü'l-Melîk gibi Nevevî'nin de hadîsteki umûmu, lâzimü'l-ihtirâm hayvânâta tahsîs etmesi şâyân-ı taaccübtür; bunun da delîli yoktur. Hadîsin esâs i'tibâriyle sebeb-i vürûdu Allāhu Teâlâ'nın mahlûkātına karşı şefekat ibrâz edilmesi Şâri'in matlûbu olduğunu ta'limdir. İzhâr-ı şefekat ve merhamet ise, muzır hayvanların katledilmesine münâfî değildir. Arada münâfat olmadığını İbn-i Teymî : "*susuz ve muzır hayvan ibtidâ sulanır, sonra öldürülür*" söziyle bildirmiştir. Hakîkaten İslâm Dîni kısas ile emreder; fakat müsle denilen işkenceden men' eder. Siyâset meydanına getirilen bir cânînin bile işkencesiz ve hayâtına, insânlık şerefine hürmet edilerek i'dâm edilmesini emreder. Günün en sıcak bir saatinde su başına sürünüp gelen yılan, su içtikten sonra öldürülmekle hem hayvana şefekat, hem de cemiyete mazarratı izâle edilmiş olur.

SU HAYRININ EHEMMİYETİ : Bu hadîs-i şeriften istifâde edilen ahkâmdan en mühimmi su hayrının Hakk'a yakınlık olduğudur. Bâzı Tâbiî ulemâsı : "*günâhı çok olanlar, susuzları sulasın!*" demişlerdir. Susuz bir köpeği sulamak vesîle-i gufrân olunca bir mü'min-i müvahhidin susuzluğunu ve su ihtiyâcını izâlenin vesîle-i mağfiret olacağı muhakkaktır. Bir hadîs-i şerifte vârid olduğuna göre, Resûl-i Ekrem'e : hangi sadaka efdaldir? diye sorulmuş da *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz : su sadakası, buyurmuştur. Hattâ bu hususta müslim, kâfir diye bir fark da gözetilmemiştir. Bu sebeble İslâm ictimâî hayâtında su hayrına çok ehemmiyet verilmiştir. İslâm diyârında her nereye gidilirse, ya bir çeşmeye, yâhud bir kuyuya tesâdüf edilir. Hattâ su bulunmayan sahrâlarda civar köy halkı tarafından yol uğraklarına küpler gömülerek sıcak mevsimlerde her sabah doldurulup yolcuların su ihtiyaçlarını telâfîye çalıştıkları vâkı'dir.

Buhârî bu ehemmiyeti, aşağıda nakl ve terceme ettiğimiz üç hadîsin tahrîciyle tebârüz ettiriyor :

1) Esmâ Bint-i Ebî Bekr *radiya'llāhu anhumâ*[1] 'dan rivâyet olunduğuna göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gün tutulduğu bir sırada küsûf namazı kılıp namazdan fâriğ olduktan sonra :

— Bana namazda (Cehennem gösterildi). Bana Cehennem ateşi o kadar yaklaşmıştı ki, hattâ ben : Allāh'ım! Ben de ehl-i nârla berâber miyim? di (ye bu vaziyyetten teaccüb ve bunu istib'âd etmiş) tim. Orada bir kadın gördüm. –Esmâ zan edersem Resûlullāh– bu kadının yüzünü bir kedi tırmalayordu, buyurmuştu. Resûlullāh :

— Bu kadının günâhı nedir? diye azâb meleklerine sormuştu da onlar :

— Bu kadın dünyâda bir kediyi aç ölünceye kadar habsetmişti, diye cevab vermişlerdir[2].

2) Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet olunduğuna göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* bir kadın, aç ölünceye kadar habsettiği bir kedi yüzünden Cehennem'e dâhil oldu, buyurmuş ve devamla Resûl-i Ekrem : Allah bilir amma bu kadına taraf-ı İlâhî'den :

---

[1] Esmâ Hazretleri, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'in büyük kızı ve Hazret-i Âişe'nin ablasıdır. Aşere-i Mübeşşere'den Zübeyr İbn-i Avvâm'ın da zevcesidir. *(Zâtü'n-nitâkayn)* unvâniyle İslâm târihinde şöhret-şiâr olan Esmâ Hazretleri ilmi, irâde ve yüksek seciyyesi i'tibâriyle İslâm kadınlık âleminin en yüksek sîmâlarındandır. İbn-i İshâk'ın rivâyetine göre, on yedi Sahâbî müslümân olduktan sonra on sekizinci olarak Esmâ müslümân olmuştur. Kendisinden 56 hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan 14 ünün rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk edip dört hadîsin rivâyetinde Buhârî, dört hadîsin rivâyetinde de Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden oğlu Abdullāh İbn-i Zübeyr'in, diğer oğlu Urve'nin, kölesi Abdullāh İbn-i Keysân'ın, İbn-i Abbâs'ın ve bir hayli Sahâbî'nin rivâyetleri vardır. Bu hadîsteki râvîsi İbn-i Ebî Müleyke'dir.

Esmâ Hazretlerinin yüksek irâde ve seciyyesi oğlu Abdullāh İbn-i Zübeyr'in Mekke'de Haccâc tarafından muhâsara ve tazyîk edildiği sırada oğlu Abdullāh'ı merdâne müdâfaa ve sebâta teşvîk için îrâd ettiği hakîmâne nasîhatlarında pek bâriz bir sûrette görülür ki, bunlar siyer kitablarında mazbuttur. Müşârün-ileyhâ sehâsiyle meşhurdur. Maraz-ı mevtinde bütün kölelerini âzâd ettiğini Fâtıme Bint-i Münzir nakletmiştir. İbn-i İshâk 63 târihinde vefât ettiğini rivâyet etmiştir ki, oğlunun şehâdetinden az bir zaman sonradır. Zehebî de Muhâcir kadınlarından en son vefât eden Esmâ Hazretleri olduğunu kaydetmiştir.

[2] عن اسماء بنت ابى بكر رضى الله عنهما ان النبى صلى الله عليه و سلم صلى صلاة الكسوف فقال دنت منى النار حتى قلت : اى رب و أنا معهم . فإذا امرأة حسبت أنه قال : تخدشها هرة . قال : ما شأن هذه ؟ . قالوا حبستها حتى ماتت جوعا [رواه البخارى].

— Ey kadın! Sen bu hayvanı habsedip yedirmedin içirmedin, yer yüzünde mukadder nasîbini bulup yemek için salıvermedin! buyurulup kadının ukūbeti bildirilmiştir[1].

3) Bu da tercemesi yakında (1061) numara ile geçmiş olan Sehl İbn-i Sa'd hadîsidir ki, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e bir bardak süt veyâhud su getirilmişti. O sırada Resûl-i Ekrem'in sağında en genç bir Sahâbî olan Fadl İbn-i Abbâs yâhud Abdullāh İbn-i Abbâs oturuyordu. Sol tarafında da yaşlı yaşlı Ashâb-ı Kirâm ahz-i mevkî etmişlerdi. Resûl-i Ekrem bardaktaki bakıyyenin soldaki yaşlı Ashâb'a verilmesine izni olup olmadığını gençten sorduğunda o da: Yâ Resûla'llāh! Senin artığından bana teveccüh eden nasîbimi kimseye bahşedemem demiş; Resûl-i Ekrem de o gence vermişti.

Bu hadîsi İmâm Buhârî'nin *Sahîh*'inde tekrâr îrâdının sebebi, hakk-ı şirbe dâir mühim bir mes'ele-i şer'iyyeyi isbât ve izhâr içindir ki, suyun ihrâz ve temellükü keyfiyetidir. Bu bahsin baş tarafında bir mukaddime hâlinde verdiğimiz îzâhatta suyun bardak, testi, fıçı, küp, havuz gibi bir şeyde toplanarak ihrâz edildiğini bildirmiştik. Binâenaleyh böyle bir kap derûnunda ihrâz olunan su muhrizine ve sâhibine âidtir. Bu suda tasarrufa herkesten ziyâde sâhibinin hakkı vardır. Bu suyu munhasıran sâhibi kullanabilir; o satar, o hibe eder, o tasadduk edebilir. Sâhibinin izni olmadıkça başkalarının bundan bir katre almağa hakları yoktur. Meğer ki muztar ola; suya kendisinin veyâhud hayvânâtının ihtiyâcı bulunup da o civarda bu sudan başka su bulmak mümkün olmaya. Yalnız böyle bir muztarrın hakk-ı şefesi vardır. Su sâhibinin böyle bir muztarra su vermek mecbûriyeti vardır.

Yukarıda Sehl İbn-i Sa'd hadîsinde Resûl-i Ekrem'in sağındaki gençten solundaki ihtiyarlara vermek için rızâ ve muvâfakatini taleb etmesi, sağında bulunan gencin hakk-ı mülkiyetini kabul buyurduğuna delâlet eder. Şimdi İmâm Buhârî bu hadîsi burada sevk etmekle şunu demek istiyor ki; Resûl-i Ekrem'in mücerred sağında oturmak bardaktaki suya kesb-i istihkāk edilirse, suya zi'l-yed olan kimsenin suyuna münhasıran mâlik olması bitarîkı'l-evlâ sâbit olur.

---

[1] عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما أن رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : عذبت امرأة فى هرة حبستها حتى ماتت جوعا فدخلت فيها النار. قال فقال و الله اعلم : لا أنت أطعمتها و لا سقيتها حين حبستها و لا أنت ارسلتها فأكلت من خشاش الارض [رواه البخارى].

1067. وَ عَنْهُ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِىِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ وَ الَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَأَذُودَنَّ رِجَالاً عَنْ حَوْضِى كَمَا تُذَادُ الْغَرِيبَةُ مِنَ الْإِبِلِ عَنِ الْحَوْضِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : [Hayâtım yed-i kudretinde olan Allâh'a yemîn ederim ki : (Kıyâmet gününde) ben, bir güruh adamları havz (-ı Kevser) imden muhakkak tard edeceğim. Yabancı devenin havuzdan uzaklaştırıldığı gibi] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfin hadd-i tevâtüre vâsıl olmak derecesinde kat'iyyet ifâde eden müstesnâ bir mevkii vardır. Hadîsin tevâtüre yakın âlî bir dereceye yükselmiş bulunduğu, ulemâdan bir cemâatin re'y ü ictihâdıdır. Binâenaleyh hadîsin mazmûnuna ve ifâde ettiği havz-ı Kevserin vücûdüne îmân vâcib olduğu sayısız ehl-i ilimden nakledilmiştir.

Bu hadîs-i şerîfi Resûl-i Ekrem'den, Sahâbe'den pek çoğu rivâyet etmiştir ki, bâzıları şunlardır : İbn-i Ömer, İbn-i Mes'ûd, Câbir İbn-i Semure, Cündeb İbn-i Abdullâh, Zeyd İbn-i Erkam, Abdullâh İbn-i Amr, Enes İbn-i Mâlik, Huzeyfe, Sevbân, Ebû Bürde, Câbir İbn-i Abdullâh, Ebû Saîd-i Hudrî, Büreyde, Ukbe İbn-i Âmir, Hârise İbn-i Vehb, Müstevrid, Ebû Berze, Ebû Ümâme, Abdullâh İbn-i Zeyd, Sehl İbn-i Sa'd, Süveyd İbn-i Cebele, Ebû Bekr-i Sıddîk, Ömerü'l-Fâruk, Berâ İbn-i Âzib, Âişe, kardeşi

Esmâ, Ebû Bekre, Havle Bint-i Kays, Ebû Zerr-i Gıfârî *radiy' allāhu anhüm*[1].

Ashâb'tan olan bu zevâtın bir de yüzlerce Tâbiî ve Etbâ-ı Tâbiî râvîleri göz önüne getirilince Resûl-i Ekrem tarafından sıdk-u adillerine şehâdet buyurulan kurûn-i selâse ricâlinin ahkâm-ı İslâmiyenin zabt ve naklinde gösterdikleri ihtimâma hayretten, insan kendini bir türlü zabtedemez. Târîh-i âlemde hiç bir millete nasîb olmayan bu vâkıa, *(وإنا له لحافظون = *Biz bu dîn-i mübîni kat'î sûrette elbette muhâfaza edeceğiz)* va'd-i sübhânîsinin mes'ûd bir tecellîsidir. Bu gün bu hadîs-i şerîfin fem-i saâdetten şeref-vârid olduğu gibi bize vâsıl olduğuna ilmen ve tamâmen kāni' bulunuyoruz. Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şân'ın bütün âyâtı ise bundan daha yüksek bir vuzuh ve kat'iyetle her asırda hem hâfızadan hâfızaya, hem de sahifeden sahifeye naklolunagelmiştir. Hem milyonlarla insanın dikkat ve ihtimâm ile. Bu cihetle Kur'ân'ın bir cümlesinde, hattâ bir kelimesinde ve bir harfinde şübhe etmek, ilimden, akıldan uzaklaşmaktır.

Ahâdîs-i Nebeviyye içerisinde Havz hadîsi, rü'yet hadîsi gibi yüksek bir derece-i kemâlde rivâyet olunanlar çok değilse de her ilim adamının vicdân-i ilmîsini tatmîn edecek dereceden de dûn değildir. Bunların hepsi de usûl-i hadîs dediğimiz sıkı bir usûl-i intikād ile hurdebîn-i enzâr-ı tecessüsün tedkîkinden geçmiştir.

Bu tebaî olarak bahsettiğimiz hakāik-ı ilmiyeyi burada bırakarak mevzuumuza avdet edip deriz ki, Resûl-i Ekrem *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Havz-ı Kevser'den tard ettiği bu sınıf insanların ta'yîninde ulemâ ihtilâf etmişlerdir : İbn-i Tîn bunlar, münâfıklardır demiş, İbn-i Cevzî de ehl-i bid'at olduklarını iltizâm etmiş. *Sahîh-i Buhârî*'de ise bunların tebdîl-i dîn eden ehl-i irtidâd oldukları zikredilmiştir.

Hadîste müşebbehün-bih olarak zikrolunan, garîb devenin su içmeden çevrilmesi, deve çobanlarının bir âdetiyle îzâh ediliyor : Deve çobanları develerini bir havuz ve bir su başına sulamak için

---

[1] Ashâb'dan bu zevâtın hepsi de kāri'lerimizce az, çok tanınmış mübârek sîmâlardır. Yalnız Müstevrid *radiya'llāhu anh*'i yeni işitmiş olanlarımız bulunabileceğini düşünerek bunun da İbn-i Şeddâd İbn-i Amr olduğunu Mısır'ın fethinde bulunduğunu ve Hicret-i Seniyye'nin 45 inci sâlinde İskenderiye'de vefât ettiğini bildirmek isteriz. Kendisinden 7 hadis rivâyet edilmiştir. Müslim de iki hadîsini münferiden rivâyet etmiştir.

* Sûre: 15 (Hicr), âyet: 9

sürdükleri sırada develerinin arasına garîb bir deve karışırsa, derhal bu yabancı deveyi develerinin arasından çıkarmak ve bu zavallı hayvana su içirmemek i'tiyâdında imişler.

Bu hadîs-i şerîfin *Sahîh-i Buhârî*'deki unvânına nazaran bardak, küp, kırba, havuz gibi kablarda ve mahallerde ihrâz ve iddihâr olunan suyun sâhibi, suyunda tasarrufa ve bundan intifâa herkesten ziyâde hak sâhibidir. Çünkü o su, sâhibinin mülküdür; sâhibi ona bi'l-fiil vâzıü'l-yeddir. Nasılki mevzûu-bahsimiz olan Havz hadîsinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'in Havz-ı Kevser'i kendi nefsine izâfe ile (benim havuzum) buyurmuştur ki, bu, mülkiyyeti, ve havuzdaki suda tasarrufa herkesten ziyâde müstehak olduğunu ifâde eder.

* * *

Buhârî'nin mevzûu-bahsimiz olan Ebû Hüreyre hadîsinden sonra müellif Zebîdî'nin *Tecrîd*'e almadığı bir hadîsi daha vardır ve Zemzem kuyusuna dâir olup şöyledir :

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın rivâyetine göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : Allah İsmâil'in anası Hâcer'e rahmet etsin!. Hâcer Zemzem suyunu (ilk zuhûrunda) kendi hâline bıraksaydı bu su meydanda bir pınar hâlinde nebeân eder dururdu. (Bir müddet sonra bu Zemzem civârına) Cürhüm (kabîlesi) geldi. Bunlar Zemzem suyunun sâhibi Hâcer'e :

— Civârına inip mekân tutmamıza müsâade eder misin! diye sordular.

Hâcer bunlara :

— Evet, izin veririm. Fakat bu suda mülkiyet hakkınız olmamak şartiyle dedi. Cürhümîler de :

— Evet, Zemzem'de mülkiyet hakkımız olmamak üzere, dediler [1].

Sahîh-i Buhârî'de bu hadîs-i şerîf de mâ-i muhrezin mülkiyyeti sâhibine âid olduğunu isbât için sevkolunan hadîslerden birisidir. Nasılki Hazret-i Hâcer Zemzem kuyusunun yegâne mâliki bulunduğundan Cürhümîler Yemen'den Mekke'ye gelip orada mekân tutmak için müsâade istediklerinde su üzerinde hakk-ı mülkiyyetin

---

[1] عن ابن عباس رضى الله عنهما قال النبى صلى الله عليه و سلم : يرحم الله ام اسماعيل لو تركت زمزم . او قال لو لم تغرف من الماء لكان عينا معينا . و اقبل جرهم فقالوا : أتأذنين أن ننزل عندك؟. قالت نعم و لا حق لكم فى الماء . قالوا : نعم [رواه البخارى].

kendisine âid olduğunu kabûl etmeleri şartiyle kendilerine müsâade etmiş, onlar da buna muvâfakat etmişlerdir.

Hattâbî diyor ki: Bu hadîse nazaran kimsenin mülkü olmayan sahrâda bir kimse bir kuyu kazıp su çıkarsa, bu suya mâlik olur; başkaları bu suya ortak olamazlar. Ancak suyu istinbât eden kimsenin rızâ ve muvâfakatiyle intifâ edebilirler. Şu kadar ki, su sâhibi ihtiyâcından fazlasından başkalarının infitâını men' edemez. Bu fazladan başkalarının intifâı için sâhibinin rızâ ve muvâfakati alınmaz. Hazret-i Hâcer'in Cürhümîlere karşı dermeyân eylediği şart, temellük iddiâ etmemeleri içindi. Hulâsa : sahrâdaki kuyunun suyu sâhibinin ihtiyâcına kâfî derecede olursa, başkalarının bu suda yalnız hakk-ı şefesi vardır. İhtiyâcından fazla olursa, bu fazlada başkalarının da hakk-ı şirbi vardır.

İsmâİl'İn anası Hâcer : Bu ana ile oğulun Mekke civârına sûret-i vürûduna dâir beş sahifelik uzun bir metin ile *Sahîhayn*'de rivâyet edilen târihî ma'lûmâtı[1] Şârih Aynî bu hadîsin şerhinde şöyle hulâsa ediyor :

İbrâhim *aleyhi's-selâm* ikāmet ettiği Şam'da bir kaht zuhûru üzerine zevcesi Sâre'yi de müsteshiben Mısır'a gitmişti. Lût *aleyhi's-selâm* da kendilerine refâkat etmişti. Mısır'da ferâine-i Mısır'ın birincisi olan Sinân İbn-i Alvân bulunuyordu. Hazret-i Sâre fevkâlade bir hüsn-ü âne mâlikti. Siyer sâhiblerinin îzâhı vechile Sâre yüzünden Hazret-i İbrâhim ile Mısır Fir'avni arasında ma'lûm olan mâcerâ geçmiş ve en-nihâye Cenâb-ı Hak Hazret-i Sâre'yi bu Fir'avn'in şenâatinden sıyânet buyurup Hâcer'i hizmetine tahsîs etmişti. Sâre Hazretleri de kendisine hediye edilen Hâcer'i Hazret-i İbrâhim'e vermişti. Bir müddet sonra Hâcer, İsmâil'i doğurmuştu. Kadınlık muktezâsı Sâre, Hâcer'i kıskanmağa başlayınca emr-i İlâhî ile Hazret-i İbrâhim bu ana ve oğulu alarak Mekke'ye getirdi. Ve elyevm Hicr-i İsmâil denilen mevzi-i mübâreke indirdi. İçmek üzere bir kırba da su bıraktı. Bir müddet sonra su bitti. O mın-

---

[1] *Sahîhayn*'in bu uzun metninde Beyt-i Muazzam'ın inşâsına tekaddüm eden vakâyii yâni emr-i İlâhî ile Hazret-i İbrâhim'in Hazret-i Hâcer'le oğlu İsmâil'i, Beyt-i Şerîf'in elyevm bulunduğu mahall-i mübâreke götürüp bırakması ve bunların orada geçirdikleri hârika-nümâ hayatları, sonra Beyt-i Şerîf'in sûret-i inşâsı bütün tafsîlâtiyle İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet edilmiştir. Şarih Aynî bu tafsîlâtı hulâsa etmiştir.

tıka-i hârrede kendisine ve çocuğuna susuzluk bastı. Taraf-ı İlâhî'den Cibrîl *aleyhi's-selâm* gönderildi. Hazret-i Cibrîl bu ana oğul ile Zemzem kuyusunun bulunduğu yere geldi. Ve kanadiyle yere vurdu. Hemen bir pınar nebeân etmeğe başladı. Suyu gören Hâcer hemen kırbasını doldurdu. Ve suyun etrâfını çevirip suyu idhâr etmek istedi. Su ise muttasıl nebeân ediyordu. Hazret-i Hâcer'in su husûsundaki bu vaziyetine, îzâhiyle meşgul bulunduğumuz hadîste Resûl-i Ekrem: *(Allah İsmâil'in anasına rahmet etsin! O eğer Zemzem'i ilk zuhûru zamânında kendi hâline bıraksaydı açıkta nebeân eder dururdu)* kavl-i şerîfiyle işâret buyurmuştur. Hâcer'in su husûsunda bu ıztırab ve ihtirâsını gören Hazret-i Cibrîl Hâcer'e:

— Artık bundan sonra bu belde halkının susuzluğundan endîşe etme! Çünkü Zemzem öyle bir sudur ki, ondan ileride Beyt-i Şerîf'e gelecek olan Allāh'ın bütün müsâfirleri içecektir. Burada bu çocukla babası Beytu'llāh'ı binâ edeceklerdir, dedi.

Sonra Cürhümîler geldi. Mekke'nin alt tarafına indiler. Ve Mekke'nin ilk sâkini oldular. Beytu'llāh'ın bundan sonraki târîh-i hayâtı için bu eserimizin altıncı cildinin baş tarafı mütâlâa buyurula.

1068. وَعَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ ثَلَاثَةٌ لَا يُكَلِّمُهُمُ ٱللهُ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ رَجُلٌ حَلَفَ عَلَى سِلْعَةٍ لَقَدْ أَعْطِىَ بِهَا أَكْثَرَ مِمَّا أُعْطِىَ وَهُوَ كَاذِبٌ وَرَجُلٌ حَلَفَ عَلَى يَمِينٍ كَاذِبَةٍ بَعْدَ ٱلْعَصْرِ لِيَقْتَطِعَ بِهَا مَالَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ وَرَجُلٌ مَنَعَ فَضْلَ مَائِهِ فَيَقُولُ ٱللهُ ٱلْيَوْمَ أَمْنَعُكَ فَضْلِى كَمَا مَنَعْتَ فَضْلَ مَا لَمْ تَعْمَلْ يَدَاكَ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Üç kişi vardır ki, Allah kıyâmet gününde onlara söylemez, onlara iltifat buyurmaz; (birincisi) o kimsedir ki, metâına revâc vererek ve : (vaktiyle) buna (şimdi) verilen fiattan fazla bedel verilmiştir, diye yalan yere and içer. (İkincisi) o kimsedir ki, müslüman bir kişinin malını koparmak için ikindiden sonra (malını satışa çıkarır da) yalandan Allah adına and içer. (Üçüncüsü de) o kimsedir ki, suyunun fazlasını (susuzlardan) esirger. Allah da (kıyâmet gününde) ona :

— Bu gün ben, fadl-ü ihsânımı senden esirgerim; nasıl sen, (vaktiyle) kesb-i yemînin olmıyan bir suyun fazlasını (susuzlardan) diriğ ettinse! buyurur.

İ Z Â H I

Bu hadîs yine Ebû Hüreyre'den rivâyet olunmak sûretiyle biraz evvel geçmişti. Şu kadar ki, her iki metin arasında ziyâde, noksan olarak ihtilâf vardır. Yukarıdaki metinde reîs-i devlete nakz-i ahdin de bir şekâvet ve müstehıkk-ı ukûbet olduğu vardı; burada o, eksiktir. Buradaki metinde suyunun fazlasını erbâb-ı ihtiyaçtan esirgeyen hamiyetsiz kimselere kıyâmet gününde irtikâb ettikleri musîbet cinsinden cezâ tâyin ve teblîğ buyurulacağı bildirildiği halde, evvelki metinde bu ziyâde, rivâyet edilmemiştir. Bu ziyâde-i rivâyetde su sâhibinin suyu, sa'y-i zâtîsiyle iktisâb edilmiş bir ni'met olmayıp mücerred taraf-ı İlâhîden ihsân buyurulduğu, ve binâenaleyh buhle hakkı olmadığı da bildirilmiştir. Gerçi her ni'met Cenâb-ı Hakk'ındır, her ni'met insânlara bahşâyiş-i İlâhî'dir. Şu kadar ki, bunların bir kısmının husûlünde kulların sa'y-ü iktisâbı vardır. Fakat hava, ziyâ, su bilâ-vâsıta Cenâb-ı Hakk'ın bütün insânlara, zî-rûh ve gayr-i zî-rûh bütün mevcûdât-i kevniyyeye bilâ-iktisâb mebzûlen ihsân buyurduğu ni'metlerdendir. Vu cihetle bunlar da bütün insanların, bütün hayvanların ve nebatların hakk-ı iştirâki vardır.

*(ءانتم انزلتموه من المزن ام نحن المنزلون) âyet-i kerîmesinde işâret buyurulduğu üzere göklerdeki bulutlardan sular Cenâb-ı Hakk'ın eser-i ihsânı olarak indiği gibi tahte'l-arz sular da kuyulardan, Bârî Teâlâ'nın eser-i kudreti olarak çıkmaktadır. Allah ihsân etmedikçe

* Sûre : 56 (Vâkıa), âyet : 69.

kulların su husûsundaki zaîf iktisâbının ne te'sîri olabilir?. Şurada elli metre derinliğinde kazılan bir kuyuda su bulunmaz da biraz ötesinde üç beş metrede suya tesâdüf edilir ki, şübhesiz bu, ihsân-ı İlâhî'dir. Binâenaleyh bilâ-vâsıta İlâhî bir ni'met olan suyu, susuzlardan esirgemeğe kimsenin hakkı yoktur. Vaziyetin muktezâsına göre her suda her insanın ya hakk-ı şirbi, yâhud da hakk-ı şefesi vardır.

Hadîsteki : (رجل حلف على يمين) cümlesindeki Hilf ile Yemîn bir mânâ ifâde eden iki lâfızdır. Hadîs şârihleri hilf ile yemîn bir yerde ictimâ ederse, yemîn ile mahlûfün-aleyh kasd olunduğunu bildiriyorlar.

1069. عَنِ الصَّعْبِ بْنِ جَثَّامَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا حِمَى إِلَّا لِلّٰهِ وَ لِرَسُولِهِ.

TERCEMESİ

Sa'b İbn-i Cessâme *radiya'llāhu anh*'den [Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* korumak ittihâzı, yalnız Allāh'a ve Resûlüne has (bir hak) dır, buyurdu] dediği rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Müslim'den münferid olarak rivâyet etmiştir. Aynî, Tekiyyü'd-Dîn-i Kuşeyrî'nin müttefekun-aleyhtir, demesini bir eser-i vehimdir, diyor. Buhârî'nin Cihâd bahsinde de bir rivâyeti vardır. Ebû Dâvud Harac'da, Nesâî Hüms'de ve Siyer'de rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsi Sa'b'dan da Abdullāh İbn-i Abbâs rivâyet etmekle hadîsin senedinde Sahâbî'nin Sahâbî'den rivâyeti gibi bir husûsiyeti vardır.

Sa'b, Leysî ve Hicâzî'dir. Kendisinden bir hayli ahâdîs-i şerîfe rivâyet edilmiş ise de Buhârî ile Müslim'in rivâyetinde ittifâk ettikleri iki hadîsi vardır. Bir hadîsini Buhârî münferiden rivâyet etmiştir. Sa'b'ın Ashâb'dan yalnız bir râvîsi vardır. O da

bu hadîsi kendisinden rivâyet eden İbn-i Abbâs Hazretleri'dir. Hediyye-i Sayd'daki râvîsi de yine İbn-i Abbâs'tır.

Hımâ lâfzı lûgaten halktan muhâfaza ve halkın duhûlüne ve hayvanlarının otlamasına müsâade edilmeyen otlu mahaldir. Binâenaleyh hımâ, "*Fial*" vezninde isim olup mef'ul mânâsınadır. Istılāh-ı şer'îde arâzî-i mevattan devletin beylik mevâşî için koruduğu ve halkın burada hayvânâtını otlatmasını yasak ettiği bir hıtta-i arâzîdir.

Bu hadîsin sebeb-i vürûdu olarak İbn-i Esîr *Nihâye*'sinde diyor ki : Câhiliyet devrinde eşrâf-i Arabdan birisi nüfûzu altındaki arâzî dâhilinde bir tarafa gidince konak yerinde bir köpek ürdürürdü. Köpeğin sesi duyulduğu mıntaka onun korusu addolunurdu. Artık bu mıntakaya kimse yaklaşmazdı; hayvanlarını yayamazdı. Fakat eşraftan olan bu adam, bu hudûdun dâhilinde olduğu gibi hâricindeki halkın mer'âsında da hayvanlarını otlatabilirdi. Bu yüzden bir çok mücâdele ve muhârebeler olmuştu. Meşhur Besûs[1] harbi de bu yüzden çıkmıştır.

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bi'set olunduktan sonra bu âdeti kaldırdı; koruma hakkı yalnız Allāh'ın ve Resûlullāh'ındır, buyurdu ki devlete âid bir hak demektir. Bu korulukta gâzîlerin atları beslenirdi; ordunun nakliye kollarında kullanılan develer yayılırdı; zekât develeri gibi harb hâricinde devletin mâlik olduğu hayvanları da bu korular ve hâralarda barındırılırdı.

---

[1] Besûs, *Sıhâh*'da : "*Arab kadınlarından meş'ûm bir kadının ismidir. Bunun yüzünden Arablar arasında 40 sene muhârebe devâm etmiştir. Bu cihetle Arablar arasında şeâmet için :* (اشأم من البسوس) *sözü mesel olmuştur. Şeâmetinden dolayı Besûs harbi de bununla tesmiye olunmuştur*" deniliyor.

Kāmus'da da o meş'ûme kadın şöyle bildiriliyor : mezbûrenin kocası bir gece gördüğü rü'yâsında kendisine üç düâsının müstecâb olacağı bildirilmiş Uyandığında rü'yâsını zevcesine anlattığında kadın bu düâdan birisinin kendisine tahsîsini ricâ ederek Benî İsrâil'den olan bu kadın İsrâilî kadınlarının hepsinden güzel olması düâ edilmesini ricâ ediyor. Bu bedbaht adam ibtidâ bu düâ ile işe başlıyor. Ve hakîkaten kadın perî-sûret bir güzellik iktisâb ediyor. Aynada kendisini görünce kocasına : artık bu güzellikle ben sana yakışmam, diye kocasına hıyânet ediyor. Bundan müteessir olan zevc ikinci düâsını harcayarak : bunun köpek olmasına düâ ediyor ve hakîkaten kancık bir köpek oluyor. Hâriçte bulunan çocukları eve geldiklerinde : bu köpek de nedir ki? diye babalarından sorup o da mes'eleyi anlatınca : geri kalan bir düânın da analarının eski hâline rücûuna sarf etmesini babalarından ricâ ediyorlar. O düâyı da bu meş'ûme kadına sarf ederek zavallı adam hâib ü hâsir kalır.

Buhârî Sahîh'inde Resûl-i Ekrem'in bi'l-fiil Nakî' mevkiini koru ittihâz buyurduğunu İbn-i Şihâb Zührî'den mürselen rivâyet ediyor. İbn-i Vehb de bu meseleyi ve bu mevkii îzâh ederek : *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Nakî' mıntakasını ihmâ buyurmuştu ki bir mil arzında olup derinliği sekiz mil imtidâd eden bir mıntaka-i arazi idi. Medîne'ye yirmi fersahlık mesâfe-i baîdede idi*" diyor. Bâzıları da Medîne'ye yirmi mil uzaktı. Eni, boyu birer berîd misâhada idi, demişlerdir.

Hazret-i Ömer tarafından da zamân-ı hilâfetinde Müzeyne bilâdında Nakîü'l-Hadamât denilen bir mıntaka korutmuştur. Burada zekât develeri güdülür, cihâd atları beslenirdi. Bâzıları Nakîü'l-Hadamât ile Resûl-i Ekrem'in koruluğunun ikisini bir zannetmişlerdi. Fakat Yâkūt-i Hamevî Resûl-i Ekrem'in Nakîi ile Hazret-i Ömer'in koruluğu Nakîu'l-Hadamât'ın başka başka şeyler olduğunu haber veriyor.

Ebû Abdullāh Buhârî'nin İbn-i Şihâb-ı Zührî'den mürselen bir rivâyetinde Hazret-i Ömer'in Seref ve Rebze'de de birer koruluk te'sîs ettiği bildiriliyor[1].

ŞEREF : Medîneye otuz altı mil mesâfede bir mevzın adıdır. Kādî Iyâz, Buhârî'ye göre bu kelime (Şerif) dir, diyor. Yûnîniyye nüshası da (Seref) dir. Şu kadar ki, bu nüsha basılırken tab'ına nezâret eden hey'et-i ilmiye tarafından Şeref nüshasının sahîh olduğu tahşiye edilmiştir. Şârih Aynî bunu doğru bulmuyor : "*çünkü (Şeref) Medîne müzâfâtındandır. (Serif) ise Mekke'dedir; ve lâm-i ta'rifsiz isti'mâl olunur. Bu iki mahal arasında da altı mil mesâfe vardır. Bu mesâfenin 7, 9, 12 mil olduğunu söyliyenler de vardır*" diyor. Serif hakkında İbn-i Esîr de *Nihâye*'de Mekke'ye on mil mesâfede bir mahal olduğunu, Meymûne *radiya'llāhu anhâ*'yı Resûl-i Ekrem'in burada tezvic buyurduğunu bildiriyor. Şu halde Hazret-i Ömer'in bu koruluğunun Şeref sâhasında olduğu teayyün etmiş bulunuyor.

REBZE : Zât-i Irk'a yakın bir köydür. Bununla Medîne arasında üç konaklık mesâfe vardır. Mekke yolu üzerinde vâkı'dir. Hazret-i Osmân tarafından Ebû Zerr-i Gifârî *radiya'llāhu anh* Rebze'de ikāmet ettirilmiş ve 32 târihinde burada vefât etmiş olmakla burada medfundur. Rebze büyük bir karye olup bâzı ulemâ buraya nisbetle

---

1 و قال ابو عبد الله بلغنا ان النبى صلى الله عليه و سلم حمى النقيع و ان عمر حمى السرف و الربذة [صحيح بخارى].

şöhret-şiâr olmuşlardır. Dördüncü karn-i Hicrî evâilinde Karâmıta muhârebelerinde harap olmuştur. Hazret-i Ömer zamânında koruluklarn teaddüd etmesi, fütûhât-i İslâmiyenin tevessüü ve İslâm mücâhidlerinin teksîri üzerine ordu kadrosu genişlemiş, o nisbette koruların teaddüdü ihtiyâcı baş göstermiş olacaktır.

Yukarıda arâzî-i mevâtı ihyâ husûsunu îzâh ederken İmâm Ebû Hanîfe'nin : arâzî-i mevâtı ihyâ için imâmın, devlet reîsinin izni şarttır, dediğini görmüştük. Ebû Ca'fer-i Tahâvî bu hadîs ile ve koru ittihâzı husûsunda Hazret-i Peygamber'in ve hulefâsının ef'âliyle istidlâl ederek Ebû Hanîfe Hazretlerinin ihyâ-i mevât için devletin izni şart olduğuna dâir ictihâdındaki yüksek isâbeti göstermiştir. Filhakîka hadîs-i şerîfte arâzî korumak munhasıran devletin hakkı olunca, mıntaka-i mevât da arâzî cümlesinden bulunduğundan, bunun ihyâ ve i'mârı için de devletin izn ü müsâadesi alınmak zarûrîdir. *"Ebû Hanîfe Hazretleri'nin böyle âlî ictihadlarını görünce insân: İslâm dîni'nin medenî bir devlet kurduğunu, Ebû Hanîfe yüksekliğinde hiç bir müctehidin zekâsı kavramamıştır"* demekten kendisini alamıyor.

***

1070. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ ٱلْخَيْلُ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَ لِرَجُلٍ سِتْرٌ وَ عَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا ٱلَّذِى لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَأَطَالَ لَهَا فِى مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِى طِيَلِهَا ذٰلِكَ مِنَ ٱلْمَرْجِ أَوِ ٱلرَّوْضَةِ كَانَ لَهُ حَسَنَاتٍ وَ لَوْ أَنَّهُ ٱنْقَطَعَ طِيَلُهَا فَٱسْتَنَّتْ شَرَفاً أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ آثَارُهَا وَ أَرْوَاثُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَ لَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَ لَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَ

كَانَ ذٰلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ فَهِيَ لِذٰلِكَ أَجْرٌ وَ رَجُلٌ رَبَطَهَا تَغَنِّياً وَ تَعَفُّفاً ثُمَّ لَمْ يَنْسَ حَقَّ ٱللّٰهِ فِي رِقَابِهَا وَ لَا ظُهُورِهَا فَهِيَ لِذٰلِكَ سِتْرٌ وَ رَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْراً وَرِيَاءً وَ نِوَاءً لِأَهْلِ ٱلْإِسْلَامِ فَهِيَ عَلَى ذٰلِكَ وِزْرٌ وَ سُئِلَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ ٱلْحُمُرِ فَقَالَ مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا شَيْءٌ إِلَّا هٰذِهِ ٱلْآيَةُ ٱلْجَامِعَةُ ٱلْفَاذَّةُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرّاً يَرَهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

At ırkı bâzı kimseler için mahz-ı sevâbtır; bâzı kimseler için de fakr-ü ihtiyâcına bir perdedir; bâzılarının da boynunda bir vebâldir. At kendisi için hayır olan ol kimsedir ki, o, atını Allah yolunda (cihâd için) bağlamıştır; ve atı (nın ayağı) nı da bol otlu geniş bir sâhada veya çayırlıkta uzatmıştır. Bu bol otlu sâhadan veya çayırlıktan atın bu uzun ipinde iken yediği her ot, at sâhibi için birer hasenedir, iyiliktir. Hele bir de atın ipi kopsa da şahlanarak (ön ayaklarını kaldırıp) bir veya iki mil (rakseder gibi) nişât ile koşsa, yerde tırnaklarının bıraktığı izleri ve onun gübreleri de sâhibi için hasenât olur. Bir de hayvân (bu arada) bir nehre uğrayıp da o-(nun suyu) ndan içerse, —sâhibi sulamak istememiş olsa bile— bu su da sâhibi için hasenât olur. Binâenaleyh cihâd için bağlanan bu gazâ atı, sâhibi için büyük bir sevabtır.

Bir kimse de atını, (onunla kazanmak), halktan müstağnî olmak, iffetini muhâfaza etmek için bağlar da sonra o

kimse gerek hayvanlarının üzerindeki Allah hakkı (olan zekâtı) nı, gerek arkalarına tâkatinden fazla yüklememeği unutmazsa, bu at da o kimse için (fakirliğe karşı) bir hâildir. Bir kimse de atını öğünmek için, riyâ için, ehl-i İslâm'a husûmet için bağlar (sa) bu hayvân da onun için azîm bir vebâldir.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e (Ashâb-ı Kirâm tarafından) merkebler (in de feres hükmünde olup olmadıkların) dan soruldu da Resûlullāh :

— Her hükmü câmi' bir vecîze olan şu âyetten başka bana (mansûs) bir şey inzâl buyurulmadı, dedi : Her kim küçük zerre vezninde bir hayr işlerse, onu görecek; her kim de küçük zerre mikdârı bir şer işlerse, bu da onu görecek (meâlindeki iki âyetini okudu).

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi yine böyle Cihâd, Alâmât-i Nübüvvet, Tefsîr, İ'tisâm bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim Zekât'ta, Nesâî de Hayl'de rivâyet etmişlerdir. Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı, herkesin enhâr-i câriyeden su içmek ve hayvanını sulamak hakkını hâiz olduğunu beyâna dâirdir. Enhâr-ı câriyenin suyu mübahtır; hiç bir kimseye hâs değildir; herkesin hakk-ı intifâı vardır. Hiç kimseye danışmadan nehir suyundan istifâdenin herkes için bir hak olduğunda ümmetin icmâı vardır. Enhâr-ı mübâha sularının mâliki Allah'tır. Allāhu Teâlâ bu suları insanlar, hayvânlar, nebâtât için yaratmıştır. Bütün bunlar sudan iktisâb-ı hayât ederler. Şu kadar ki, bu sulardan bir kimse bardağını, testisini... doldurursa, o su onun mülkü olur; onu satabilir, hibe, sadaka edebilir. Daha bunların emsâli suda tasarruf edebilir. Bütün bunları biz bu Müsâkāt bahsinin baş tarafında bu hadîslerin kolayca anlaşılabilmesi için îzâh etmiştik.

İmâm Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik suyu su ile mütefâdılan satmakta, yâhud bir vâdeye ta'lîk edilerek bey' etmekte de beis yoktur, demişlerdir ki, bu iki büyük imâmın bu mütefâdıl beyi' de ribâ eseri görmemeleri, suyun ihrâz ile mülkiyeti gayr-i münker olmakla berâber kable'l-ihrâz mübâh olmalarının netîcesi olacaktır.

Hadîsin nokta-i sevk ve ihticâcı, cihâd için beslenen atın nehre uğrayıp su içmesidir. Eğer nehrin suyu, bir kişiye has olsaydı, onun izin ve müsâadesini almağa lüzum görülürdü. Şâriin kayıtsız mutlak olarak teblîği, enhâr-i câriye kimsenin mülkü olmadığını iş'âr eder.

LÛGAVÎ İZAHLAR :

(مرج = *Merc*) otu bol vâsi' arâzîye denir.

(روضه = *Ravda*) çayırlı, çimenli sulu yerdir. Bostan da derler.

(طيل = *Tıyel*) kelimesi vav ile (طول = *Tıvel*) de okunur. Her ikisi de uzun bir iptir ki, bir ucu hayvanın ayağına bir ucu da yere çakılı bir demire veyâhud kazığa bağlanır. Bu sûretle hayvan bunun etrâfında dönerek fazla mikdârda otlar; canı istediği tarafa gidemez.

(استنان = *istinân*) atın, ön ayaklarını yerden kaldırıp atmak sûretiyle neş'e ve şetâretle koşmasıdır.

(شرف = *Şeref*) yüksekliğe ve arzın mürtefi' mahalline denirse de burada son merhaleye kadar ve bir kavle göre, bir mil mesâfe mikdârı sıçrayarak seğirtmeğe denir.

(آثار = *Âsâr*) eserin cem'idir. Eser, her şey'in bakıyesine ve bıraktığı ize denir. Burada at koşarken tırnaklarının yerde bıraktığı izlerdir.

(Hayvanın rikâbındaki hakku'llāh) ile murad, farz olan zekâttır. Sâime olan bir yıl boyu kırda otlayan attan zekât vermek vâcib olduğuna kāil olan İmâm Ebû Hanîfe için bu da bir hüccettir.

(و لا ظهورها) ile de murad, hayvanın tâkati fevkında yük yükletilmemesidir.

(ريا = *Riyâ*) ile murad da şöyle böyle mehâsini câmi' at yetiştiriyor, denilmesini kast etmektir.

(فاذه = *Fâzze*) ifâde ettiği mânânın umûm ve şümûlü i'tibâriyle münferid ve misli az âyet demektir. Bu nazm-ı şerîfin bu sûretle tafsîf buyurulması, elfâzının kılleti ve ifâde ettiği mânânın kesreti cihetiyle nazîri başka bir âyet-i kerîme bulunmamasından dolayıdır. Çünkü bu nazm-ı şerîf her hayır ve şerrin ahkâmını câmi'dir. Bu iki âyet-i kerîmenin cevâba sûret-i delâletine gelince : Ashâb-ı Kirâm'ın süâlinde, hımârın da feres hükmünde olup olmadığı sorulmuştu. Bu süâle âyet-i kerîme ile şöyle cevab verilmiş oluyor : Merkeb de hayır için bağlanırsa şübhesiz sâhibi, hayr ile mükâfatlanır; ecr ve sevâba nâil olur. Şer için bağlanırsa, şer ile cezâlandırılır; sâhibi azâba müstehak olur.

Şârih Hattâbî bu iki âyetin Ashâb'ın süâline mutâbakati keyfiyetini takrîr ederek diyor ki : Resûl-i Ekrem'den hımâr-ı ehlînin zekâtı sorulmuştu da Resûl-i Ekrem bu iki âyete işâret ve bunlarla cevâba mübâderet buyurmuştur. Çünkü bu âyetlerden birincisi en büyüğünden zerre misâli küçüğüne kadar her nevi' tâatin (hayır) olduğunu ifâde etmekte, ikincisi de mukābilinde her nevi' ma'sıyetin (şer) olduğunu bildirmektedir. Bir derecede ki, ne o tâatin, ne de bu ma'sıyetin âhad ve envâı ta'dâd ve beyân edilebilmekten uzaktır. Ve şüûnât-i kevniyyenin tevâlî ve teâkubu nisbetinde çoktur. Binâenaleyh bu tâat ve ma'sıyetin hepsi, her hayır ve ma'rûfa şâmil olan hasenât ve mukābili seyyiât hükmünde cem' edilerek Ashâb'a cevâben: her muhsin ihsânını, her günahkâr da isâetini kıyâmet gününde görecektir, buyurulmuş oluyor.

(ذرة = *Zerre*), zerrin vâhididir. Râ'nın teşdîdi ile "*Zerr*" de hurde karıncalara denir. Ashâb'dan Gifârî Cündüb İbn-i Cünâde Hazretlerine (Ebû Zerr), haremine de (Ümm-i Zerr) künyesi kendilerinin ve bilhassa çocuklarının cüsseleri son derece ufak yapılı, cüce olmasından dolayı verilmiştir.

Zerre, güneşin şuâı içinde sezilebilen hurdebînî ecsâm-ı sağîreye de denilir ki, bu, zerrenin daha meşhur bir medlûlüdür. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* zerrenin bu medlûlünü daha amelî bir sûrette şöyle ta'rîf etmiştir : Müşârün-ileyh Hazretleri elini toprağa sokup kaldırmış, sonra eline üfliyerek : işte bu elimden uçan ecsâm-ı sağîrenin hepsi (miskâl-i zerredir) demiş.

Hiç şübhesiz İbn-i Abbâs'ın amelî olarak ta'rîf ettiği bu zerre de başlı başına bir âlemdir. Bu âlemde de varlıkları ilm-i İlâhî'de meknûz nice âlemlerin mevcud bulunduğu bir hakîkat-i fenniyedir. Fakat mes'ûliyetin tesbîti ve buna terettüp eden mükâfat ve mücâzâtın hadd-i asgarîsinin takrîri için İbn-i Abbâs Hazretlerinin beşerî hissimizin taallûk ettiği en küçük bir mikyâs ile ifâde etmesi de kâfîdir. Âyette matlûb olan en küçük hayr ü şerrin bile ind-i İlâhî'de zâyi' olmayıp kıyâmet gününde sâhibinin onu görmesi mukadder ve mukarrer olduğunu ifâdeden ibârettir.

Bu iki âyet-i kerîme ayni zamanda az olsa bile hayra terğîbi, yine az ve küçük olsa dahi şerden tenfîri ihtivâ etmektedir. Birinci âyetle te'sîs buyurulan hükm-i âmme tevfîkan Resûl-i Ekrem Efendimiz: (اتقوا النار و لو بشق تمرة فمن لم يجد فبكلمة طيبة = *Ashâbım! Bir hur-*

manın yarısiyle bile olsa kendinizi Cehennem'den koruyunuz. Bunu da bulamayan kendini güzel sözle korusun) buyurmuştur[1]. İkinci âyetin vaz' ettiği esâsa göre de **Resûl-i Ekrem Hazret-i Âişe**'ye hitâben : (اياك ومحقرات الذنوب = *Ey Âişe! Seni, en küçük günahlardan bile men' ederim)* buyurmuştur.

İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh:* Kur'ân'da bu âyetten baha muhkem hiç bir âyet yoktur, demiştir.

Kâ'bü'l-Ahbâr'ın bu iki âyet-i kerîme hakkındaki bir şehâdetini de tefsîr kitâblarında görüyoruz : Ehl-i kitâb'ın en benâm bir âlimi iken **Hazret-i Ebû Bekr** zamânında müslümân olarak Tâbiî râvîleri arasında ahz-i mevkı' eden bu zat da : **Hazret-i Muhammed**'e hâs olarak iki âyet nâzil olmuştur ki, bunlar ne Tevrât'ta, ne Zebûr'da, ne de suhuf-ı sâirede nâzil olmadı, demiştir.

İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde merfûan rivâyetine göre : Zülzilet Sûresi Kur'ân'ın rub'una muâdildir, buyurulmuştur. Hakîkaten bu Sûre-i şerîfede kıyâm-i kıyâmet, mahşere sevk, ba'de'l-hisâb ehl-i Cennet'in Cennet'e, ehl-i Nârın da Cehennem'e gidecekleri en vecîz ve belîğ bir üslûb ile teblîğ buyurulmuş olduğundan, Sûre'nin tamâmen ve harfiyyen bir tercemesini de bildiriyoruz :

"*Arz, o müdhiş sarsıntısiyle sarsıldığı, yine arz, kıymetli ağırlıklarını çıkardığı, insan da* (haşyetle) *bu yere ne oluyor? dediği zamân ki : o gün arz, kendisinde olup bitenleri sayar döker. Muhakkak ki, ona Rabb'in ilhâm buyurmuştur. O gün insanlar, amelleri kendilerine gösterilmek için* (kabirlerinden) *bölük bölük fırlaya* (rak mahşere gide) *cekler. Her kim küçük zerre ağırlığında bir hayır işlerse, onu görecek; her kim de küçük zerre vezninde bir şer işlerse, bu da onu görecek*[2]."

BU SÜÂLİ RESÛL-İ EKREM'E SORAN SAHÂBÎ'NİN İSMİ; hadîsin turuk-ı rivâyâtında bildirilmemiştir. Şârih **Hattâbî** bunun **Sa'saa İbn-i Nâciye** olduğunu haber veriyor. Müşârün-ileyh Mücâşiî'dir ki, Temîm kabîlesinin bir şu'besidir. Şâir-i şehîr **Ferezdak** de bu Mü-

---

[1] Bu eserimizin 5 inci cildinin 699 numara ile terceme edilen **Hazret-i Âişe** hadîsi de mütâlâa oluna.

[2] اذا زلزلت الارض زلزالها ● و اخرجت الارض أثقالها ● و قال الانسان مالها ● يومئذ تحدث اخبارها ● بأن ربك اوحى لها ● يومئذ يصدر الناس اشتاتاً ليروا اعمالهم ● فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ● و من يعمل مثقال ذرة شراً يره [سورة الزلزال].

câşi' kabîlesine ve bu Sa'saa âilesine mensuptur. Sa'saa'dan Hasen-i Basrî'nin rivâyeti vardır.

BU HADÎSTEN MÜSTENBÂT OLAN MÜHİM BİR HÜKMÜ FIKHÎ : Bu hadîste umûmât-ı nusûs ile ihticâca işâret buyurulmuş olması, bunun da ümmete istinbât-ı ahkâmı ve kıyâs ile amel etmelerini tenbihten ibâret bulunmasıdır. Hadîste taraf-ı Risâlet-Penâhî'den hımâr-ı ehlî hakkında mansûs bir hüküm inzâl buyurulmadığı beyân edildikten sonra âyetin umûmu ile cevâba işâret edilerek âyetten istinbâtı hükmedilmiş ve hımâr-i ehlînin ferese kıyâs edilmesi tarîkı irâe buyurulmuş oluyor.

* * *

1071. عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ أَصَبْتُ
شَارِفاً مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي مَغْنَمٍ يَوْمِ بَدْرٍ
قَالَ وَ أَعْطَانِي رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ شَارِفاً أُخْرَى
فَأَنَخْتُهُمَا يَوْماً عِنْدَ بَابِ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ وَ أَنَا أُرِيدُ أَنْ
أَحْمِلَ عَلَيْهِمَا إِذْ خِراً لِأَبِيعَهُ وَ مَعِيَ صَائِغٌ مِنْ بَنِي قَيْنُقَاعَ
فَأَسْتَعِينَ بِهِ عَلَى وَلِيمَةِ فَاطِمَةَ وَ حَمْزَةُ بْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَشْرَبُ
فِي ذٰلِكَ الْبَيْتِ مَعَهُ قَيْنَةٌ فَقَالَتْ : أَلَا يَا حَمْزُ لِلشُّرُفِ النِّوَاءِ
فَثَارَ إِلَيْهِمَا حَمْزَةُ بِالسَّيْفِ فَجَبَّ أَسْنِمَتَهُمَا وَ بَقَرَ خَوَاصِرَهُمَا
ثُمَّ أَخَذَ مِنْ أَكْبَادِهِمَا قَالَ عَلِيٌّ فَنَظَرْتُ إِلَى مَنْظَرٍ أَفْظَعَنِي
فَأَتَيْتُ نَبِيَّ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ عِنْدَهُ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ
فَأَخْبَرْتُهُ الْخَبَرَ فَخَرَجَ وَ مَعَهُ زَيْدٌ فَانْطَلَقْتُ مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَى

حَمْزَةَ فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ فَرَفَعَ حَمْزَةُ بَصَرَهُ وَ قَالَ هَلْ أَنْتُمْ إِلَّا
عَبِيدٌ لِآبَائِي فَرَجَعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يُقَهْقِرُ
حَتَّى خَرَجَ عَنْهُمْ وَ ذٰلِكَ قَبْلَ تَحْرِيمِ الْخَمْرِ .

TERCEMESİ

Alî İbn-i Ebî Tâlib *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber bulunduğum Bedir (gazâsında o)günü ganîmetten ben, yaşı kemâle ermiş bir deveye nâil olmuştum. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* başka bir ihtiyâr deve de (Bedir'den evvel) vermişti. (Fâtıme'nin velîmesinden evvel) bir gün bu develerimi Ensâr'dan bir kimsenin kapısı yanında ıhdırmıştım. Bunlara izhir (otu) yükleyip satmak ve parasiyle Fâtıme'nin velîme taâmına istiâne etmek istiyordum. Kaynukā' kabîlesinden (bu işe vâkıf) bir kuyumcu da benimle berâberdi. Bu sırada Hamze İbn-i Abdülmuttalib bu Ensârî'nin evinde (şarab) içiyor ve berâberinde bir muğanniye tegannî ediyordu. Muganniye :

— Ey Hamze, semiz develere bak! demekle hemen Hamze kılıciyle bu iki hayvana doğru sıçrayarak bunları boğazladı. Hörgüçlerini kopardı; böğürlerini yarıp ciğerlerinden birer parça aldı, (gitti). Alî *radiya'llāhu anh* (devamla) diyor ki:

— Beni tedhîş eden bu (fecî) manzaraya baktım. Sonra Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldim, yanında Zeyd İbn-i Hârise vardı. Hâdiseyi haber verdim. Resûlullāh berâberinde Zeyd İbn-i Hârise olduğu halde çıktı. Ben de berâber gittim. Resûlullāh Hamze'nin yanına girdi. Ve

Hamze'ye karşı gayz ve teessür gösterdi. Hamze de gözlerini kaldırarak :

— (Ey Abdullāh ve Ebû Tâlib evlâdları!) Siz, babam (Abdülmuttalib) in köleleri değil misiniz?. di (ye izhâr-ı fahr et) ti. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de (amucasının şuursuzluğundan ictinâb ederek) arka arka çekildi; nihâyet oradakilerin yanından çıktı. Bu vâkıa hamr tahrîm buyurulmazdan evvel vukū' bulmuştu.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî Megāzî, Büyû', Libâs, Humüs bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim ile Ebû Dâvud da tahrîc etmişlerdir. Hadîsin *Buhârî* metnindeki bâbının unvânı (odun ve kuru yaş ot toplayıp satmanın hükmünü beyâna dâir) dir. Kitâb-ı Şirb'de böyle bir bâbın sebeb-i küşâdı; suyun, odunun, otun intifâı câiz ve mübah mevaddan olmakta iştirâkleri bulunmasından dolayıdır. Filhakîka kimsenin hakkı teallûk etmeyen arâzîde yetişen odun, ot da su gibi mubahtır, herkesin hakk-ı iştirâk ve intifâı vardır. Bunlar üzerinde hiç bir kimse inhisâr iddiâ edemez. Bunlardan her birisi üzerinde mülkiyet, ancak ihrâz ile sebk-ı yed ile tahakkuk eder. Şârih İbn-i Battâl : "*Mübah baltalıktan odun, arâzî-i hâliyeden ot toplamak mübah olduğunda bütün ulemânın ittifâkı vardır. Odun, ot toplanıp demet edilince mülkiyet sâbit ve ibâha mürtefi' olur*" demiştir. Bu ciheti Kitâb-ı Şirb'in ibtidâsında tamâmiyle îzâh etmiştik.

Hadîsin bu unvâna mütâbakat noktası ve sebeb-i sevkı Hazret-i Alî'nin : Ben, bu develerime izhir toplayıp yüklemek ve götürüp satmak istiyordum, demiş bulunmasıdır. Bu söz, odun ve ot toplamak mübah olup toplayanın mâlik olduğuna, satmak, hibe ve hediye etmek gibi tasarrufa hakkı bulunduğuna sarâhaten delâlet eder.

Metn-i hadîsteki (شارف = *Şârif)* yaşlı deveye denir. Şeref'den ism-i fâil sîgasıdır. Şeref, âlî mekân demek olup ihtiyâr koca deve sinn-i kemâle erdiği için şârif denilmiştir.

Hazret-i Alî'nin iki devesinden birisi Bedir ganîmeti humsünden verildiği rivâyet edildiği halde öbürüsünün nereden verildiği bildirilmemiştir. Bunun da Bedir harbinden evvel Abdullāh İbn-i

Cahş kumandasında gönderilen bir seriyyenin Kureyş Kârbânından iğtinâm ettiği emvâlden verildiğini şârihler bildiriyorlar.

Bedir harbi, müslümanların ilk gazâsı ve ilk zaferi olduğundan esirler hakkında ne yolda muâmele edileceği, ganîmet mallarının ne sûretle taksîm olunacağı henüz ma'lûm değildi. Bu sırada Enfâl Sûresi'nin 41 inci ve müteâkıb âyetleri inzâl buyurulup iğtinâm edilen malın beşte biri Allâh'ın, Peygamber'in, hısımların, öksüzlerin, yolcuların hakkı olduğu bildirilmişti. İşte Hazret-i Alî'ye Bedir günü taraf-ı Peygamberî'den verilen deve bu humüsten idi[1].

(اِزخر = *İzhır)* ı İbn-i Esîr *Nihâye*'de : Güzel kokulu bir nevî' ottur ki, binâyı kapatan kerestelerin üstüne tavan makāmında konulur, diye ta'rîf ediyor.

Kāmus Tercemesi'nde de Âsım Molla Türkçede Mekke ayrığı ve Mekke samanı denilen güzel kokulu ottur; diye terceme etmiştir.

(صوّاغ = *Savvâğ*) ı İbn-i Esîr, hulliyyât isâğa eden san'atkâr, diye ta'rîf ediyor ki, kuyumcudur. Kaynukā', Yehûdîlerden bir kabîledir ki, Medîne'nin sınâî ve ticârî hayâtına bu Kaynukā' kabîlesi hâkimdi.

(قينة = *Kayne)* muğanniye demektir. Hadîsteki mısrâ' bu muğanniyenin irticâlen îrâd ettiği bir kasîdenin matlaıdır ve mâ-ba'di şöyledir :

الا ياحمز للشرف النواء　　و هن معقلات بالفناء
ضع السكين فى اللبات منها　　و ضرجهن حمزة بالدماء
و عجل من اطايبها لشرب　　قديدا من طبيخ او شواء

Mânâsı: Ey Hamze, semiz develere bak! Evin önündeki sâhada ayakları sımsıkı bağlanmıştır. Haydi Hamze, bunların boğazlarına bıçağı daya, boyunlarını kana boya!. Ve bunların en nefis parçalarından şarab için biryân ve çömlek kebabı yapmağa müsâreat et!.

Hadîste rivâyet olunan mısrâ'daki (يا حمز), Hamze'nin mürahhamıdır. (Şürüf), şârifin cem'idir. Şârif, yaşı kemâle ermiş deveye denir. (Nevâ') da nâviyenin cem'idir; semiz demektir; şürüfün vasfıdır.

Hamze'nin, kestiği develerin ciğerleriyle hörgüçlerini kebab için intihâb etmesi, bunların Arablar arasında devenin en nefis parça-

---

[1] و اعلموا ان ما غنمتم من شیء فان لله خمسه و للرسول و لذى القربى و اليتامى و المساكين و ابن السبيل الآية .

ları olarak iştihâr etmiş bulunmasından dolayıdır. Arablar : "اطيب الجزور السنام و الكبد" = *kesilen devenin en temiz parçaları hörgücü, bir de ciğeridir*" derler.

Hazret-i Alî bu fecî levhaya bakınca dilhûn olmuştu. Hazret-i Fâtıme'nin velîme masraflarını karşılamak için yegâne mesnedi ve esâsen yegâne medâr-ı maîşeti olan develerinin bu fenâ âkıbetleri karşısında mebhût ve mütehayyir kalmıştı. Hamze'ye ve huşûnet-i tab'ını pek iyi bildiği amucasına karşı bir şey de söyleyemiyordu. Böyle müşkül zamanlarda ümmetin müşfik bir penâhı olan Resûl-i Ekrem'e koşup arz-ı hâl etmişti. O sırada huzûr-ı saâdette bulunan Zeyd İbn-i Hârise de[1] Hazret-i Peygamber'in âzadlısı ve Hâşimîlere karışmış pek sevgilisi idi; beyne'l-ashâb kardeşlik akdedilirken Resûl-i Ekrem Zeyd'i, amucası Hazret-i Hamze ile kardeş yapmıştı. Üçü birlikte Hamze'nin yanına gittiler. Resûl-i Ekrem her hâliyle gayz u gazâbını amucasına karşı izhâr ediyordu. Hazret-i Hamze Resûl-i Ekrem'i gazablı görünce Hâşimîlerin medâr-ı iftihârı olan Abdülmuttalib'e yakın nisbeti ile gerek Resûl-i Ekrem'den ve gerek Hazret-i Alî'den bir batın daha yakın olmasiyle fahrederek ve kölenin bütün mâmeleki ve şeref ü i'tibârı Efendisine âid olduğu gibi Resûl-i Ekrem'in de Hazret-i Alî'nin de Abdülmuttalib'e hürmet etmeleri lâzım olduğunu îmâ eyliyerek :

---

[1] Zeyd İbn-i Hârise, Ebû Üsâme'dir; an-asıl Yemenli'dir; Benî Huzâa'nın Kelb kabîlesindendir. Çocukken esîr edilip Sûk-i Ukâz'a getirilerek Hazret-i Hadîce tarafından alınmış ve Resûl-i Ekrem'e hibe edilmişti. Resûl-i Ekrem de âzâd edip evlâd edinmişti. Abdullâh İbn-i Ömer: Biz, Zeyd'i dâimâ (Zeyd İbn-i Muhammed) diye çağırırdık. Nihâyet : (ادعوهم لآبائهم) nazm-ı kerîmi nâzil olup herkesin, babası adiyle çağırılması emrolundu, demiştir. Zeyd ilk müslümân olan kudemâ-yi Ashâb'tandır. Hadîce, Alî, Ebû Bekr'den sonra Zeyd müslümân olmuştu. Bedir gazâsında bulunmuş ve Bedir zaferi haberini Medîne'ye ibtidâ Zeyd getirmişti. Sonra bütün gazâlarda Resûl-i Ekrem'in maiyyetinde hazır bulunmuştur. Hicret'in sekizinci senesi Rumlara karşı gönderilen bir orduya kumandan ta'yîn buyurularak (Mûte) deki muhârebede şehîd olmuştur. Resûl-i Ekrem Zeyd'i çok severdi. (Zeyd bana kavmimin en sevgilisidir) buyurduğu Üsâme'den mervîdir. Resûl-i Ekrem'in bu müstesnâ teveccühünü gören Hazret-i Âişe : irtihâl-i Nebevî sırasında Zeyd sağ olsaydı, muhakkak Resûl-i Ekrem Zeyd'i istihlâf ederdi, demiştir. Kendisinden dört hadîs rivâyet edilebilmiştir. Râvîleri de Enes İbn-i Mâlik ile İbn-i Abbâs ve sâir Sahâbî'dir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de yegâne adı anılan Sahâbî Zeyd İbn-i Hârise'dir [*Radiya'llâhu anh*].

— Siz babamın köleleri değil misiniz? demiş ve bu sözü söylerken ciddî bir tavır ile gözlerini yükseklere kaldırmıştı.

Buhârî'nin Cihâd bahsinin sonlarındaki rivâyetine göre Resûl-i Ekrem, tab'an asabî olan amucasını hâl-i sekirde daha fazla iğdab etmemek için mübârek gözlerini Hamze'ye dikerek arka arka oradan çıkıp ayrılmıştır. Esâsen bu sırada hamr henüz tahrîm edilmemiş bulunduğundan, Resûl-i Ekrem tarafından başka bir muâmeleye lüzum görülmemiştir.

Hazret-i Hamze hicret-i seniyyenin üçüncü senesi Şevval ayının ortasında vukû' bulan Uhud gazâsında şehîd düşmüştü. Şarab ise Uhud'dan sonra tahrîm buyurulmuştur. O vakte kadar şarab içilmesi mubâh idi. Bu cihetle Resûl-i Ekrem gayz u gazab izhâriyle iktifâ buyurup başka türlü müâhaze etmemişti.

Şecâati ve hamâseti nisbetinde ashâb-ı semâhatten olan Abdülmuttalib'in bu necîb oğlu sâika-i sekir ile işlediği bu münâsebetsizlikten müteessir olarak İbn-i Ebî Şeybe'nin *Musannef*'indeki rivâyetine göre, bilâhare Hazret-i Alî'ye develerin bedelini vermek sûretiyle işlediği ziyânı tazmîn etmiş, bu mes'ele de bu sûretle kapanmıştır.

HAMZE *radiya'llāhu anh:* Abdülmuttalib oğullarından olup Resûl-i Ekrem'in amucasıdır. Künyesi, Ebû Umâre, Ebû Ya'lâ'dır. Vâlidesi de Hâle Bint-i Vüheyb İbn-i Abd-i Menâf'dır. Hâle, Resûl-i Ekrem'in vâlide-i muhteremeleri cenâb-ı Âmine'nin am-zâdesi idi. Resûl-i Ekrem Efendimiz'i emzirmiş olan Ebû Leheb'in âzadlısı (Süveybe), Hazret-i Hamze'yi de irzâ' etmiş olmakla cenâb-ı Hamze Resûl-i Ekrem'in süt kardeşi bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'den iki ve bir rivâyete göre dört yaş büyük idi. Bi'set-i Muhammediye'nin ikinci senesi müslümân olmuştu. Müşârün-ileyh Kureyş arasında hamâset ve şecâatiyle meşhur bulunduğundan Hazret-i Hamze'nin müslümân olması hiç şübhesiz İslâmiyet için büyük bir kuvvet ve mesned idi. Medîne'ye hicret etmiş Bedir harbinde bulunarak yararlıklar göstermiştir. Kureyş rüesâsından Tuayme İbn-i Adiy Hazret-i Hamze tarafından öldürülmüştür. Uhud harbinde de ibrâz ettiği kahramanlıklarla Kureyş'in en nâmdâr bahâdırlarından otuzdan fazlasını tepelemiş, yirmiden fazla yara almıştı. En-nihâye Cübeyr İbn-i Mut'ım'in

kölesi Vahşî tarafından atılan bir zencî mızrağı ile şehîd olmuştur [1]. Sonra da Ebû Süfyân'ın zevcesi Hind tarafından babası Utaybe'nin intikāmını almak hırsiyle bu Seyyidü'ş-şühedâ'nın karnı deşilerek ciğeri çıkarılmış ve yemeğe uğraşmak gibi pek nâmerdâne vahşet gösterilmişti. Resûl-i Ekrem muhterem amucasını bu vaziyette görünce teessüründen ağlamış ve Kureyş'e bed-düâ etmiştir. Medîne'ye avdet edildiğinde baştanbaşa mâtem içinde bulunan şehirde herkes biribirini ta'ziye ederken bütün Ashâb da Hamze için Re-

---

[1] Buhârî *Sahîh*'inde Uhud harbine dâir olan bâbında Hazret-i Hamze'nin fâcia-i şehâdetini bizzat Vahşî lisânından rivâyet etmekte bulunduğundan târihin her vechile şâyân-ı istibsâr olan bu vâkıasını hulâsaten bervech-i âtî nakilediyoruz :

Vahşî Hımıs'de ikāmet ettiği sırada Ashâb'dan Ubeydullâh İbn-i Adiy, yine Ashab'dan Amr İbn-i Ümeyye ile Hazret-i Hamze'nin şehâdetini sormak üzere Vahşî'nin yanına gitmişler. Ubeydullâh diyor ki, Vahşî'ye :

— Bize Hazret-i Hamze'nin sûret-i katlinden haber verir misin? diye sordum, Vahşî :

— Evet veririm, dedi ve şöyle anlattı : Hamze evvelce Bedir muhârebesinde Tuayme İbn-i Adiyy'i katletmişti. Tuayme'nin kardeşi oğlu Cübeyr İbn-i Mut'im benim Efendim idi. Bu adam bana dedi ki: Eğer Hamze'yi öldürürsen seni âzâd ederim, diye va'detti. Uhud için Kureyş Mekke'ye hareket ettiğinde ben de berâber çıktım. Harp başlayıp kızıştığında ben bir taş arkasında siperlenerek Hamze'yi tarassud ediyordum. Kureyş tarafından nâmdâr bahâdır olan Sibâ' çıkıp mübâriz istediğinde Hamze çıkmış ve bir hamlede Sibâ'ı yok etmişti. Sonra Hamze yanıma yaklaşmıştı. Ben hemen mızrağımı attım. Mızrağı Hamze'nin iki göğsü arasına koydum, arkadan çıktı; ve şehîd oldu. Kureyş Mekke'ye döndüğünde onlarla ben de Mekke'ye avdet ettim. Hudeybiye Müsâlehası'ndan sonra Mekke'de Müslümânlık intişâr etmeğe başlayınca korktum, Tâif'e kaçtım. Sonra Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Mekke'yi fethettiğinde Tâifliler an-cemâatin müslümân olduklarını arzetmek üzere Mekke'ye bir hey'et-i meb'ûse gönderdiler. Beni de o hey'et meyânına intihâb ettiler. Ve bana sakın korkma! Şeref-i İslâm ile müşerref olan elçilere Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* tarafından zarar gelmez, demişlerdi. Bu hey'etle berâber gittim. Resûlullâh'ın huzûruna çıktığımızda beni görünce :

— Sen Vahşî misin? buyurdu. Ben de :

— Evet, Vahşî'yim dedim. Resûlullâh :

— Hamze'yi sen mi katlettin? diye sordu. Ben de :

— Bu iş size haber verildiği gibi oldu, dedim. Resûl-i Ekrem :

— Bana yüzünü göstermiyebilir misin? buyurdu. Ben de hemen huzûru saâdetten çıktım. Bir daha görünmedim.

Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* irtihâl buyurduğunda Müseylemetü'l-Kezzâb vak'ası çıkmıştı. Kendi kendime : ben de Müseyleme'ye karşı çıkayım. Belki öldürürüm de Hazret-i Hamze hakkındaki irtikâb ettiğim cinâyetin mukâ-

sûl-i Ekrem'i ta'ziye etmişlerdir. İslâm târihinde her ne zaman Uhud vak'ası yâd olunursa, Uhud'daki şühedâ kāfilesinin alemdârı olarak Seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i Hamze anılır.

İSTİNBÂT OLUNAN HÜKÜMLER :

1) Hadîsin asıl sebeb-i sevkı olan mubâh ottan ihrâz ve intifâın cevâzı. Bu cevâz hükmünü tebârüz ettirmek için Buhârî *Sahîh*'inin bu bâbında bir meâlde iki hadîs daha rivâyet etmiştir ki ; ikisi de ihtitâb hadîsidir. Birisi bu eserimizin beşinci cildinde (731) numara ile tercemesi geçen Ebû Hüreyre hadîsidir. Bunun için burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. İkincisi de onun îzâhında terceme ettiğimiz Abdullāh İbn-i Zübeyr İbni'l-Avvâm hadîsidir ki : (Sizden birinizin bir ip alıp da bir demet odun bağlayarak getirip satması ve böylece Allāhu Teâlâ'nın o kulunun şerefini, şuna buna yüzsuyu dökmekten esirgemesi, elbetteki halktan istemesinden hayırlıdır. Kim bilir istediği kimse de ya verir, yâhud da vermez) [1] meâlindedir. Bu iki hadîsin de ihtitâbın halline delâleti pek sarîhtir.

2) Velîme taâmının mesnûn olduğu. Çünkü Hazret-i Alî develeriyle getireceği izhir otunu toplayıp satacağı ve bedelini Fâtıme'nin velîme taâmına sarf edeceği hadîste müsarrahtır. Alî ile Fâtıme *radiya'llāhu anhumâ*'nın izdivâcı Hicret'in ikinci yılı Bedir muhârebesinden sonra vukū' bulmuştur. Bu sırada Hazret-i Alî'nin otuz yaşında veyâhud bir iki sene eksik veya ziyâde olduğu *Tezkiretü'l-Huffâz*'da bildiriliyor. İbn-i Esîr de Hazret-i Fâtıme'nin Hicret'ten 13 sene evvel dünyâya geldiğini ve ikinci sene-i Hicriyede evlendiğini bildirdiğine göre, hîn-i izdivâcında 15 yaşında olmak îcâb eder.

---

bil mükâfâtı olur, dedim. Ve sevk olunan orduya karıştım, gittim. Müseyleme vak'ası ma'lûm olduğu üzere cereyân etti. Nihâyet günün birinde başının kül rengindeki deve tüyüne benzeyen saçları darma dağınık birisinin bir duvar deliğinde bulunduğunu gördüm. Harbemi bunun üzerine attım. Ve iki göğsü arasına kondurdum. Harbe bunun kitfeyni arasından çıktı. Müteâkıben Ensâr'dan birisi (Abdullāh İbn-i Zeyd) Müseyleme'nin üzerine atılıp başına kılıçla vurdu. Evin içinden bir câriye :

— Eyvâh! Emîrü'l-mü'minîn'i (Müseyleme'yi) siyâh bir köle öldürdü, diye feryâd etti.

[1] عن عبد الله بن الزبير بن العوام رضى الله عنهما عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : لان يأخذ احدكم حبلا ؛ فيأخذ حزمة من حطب فيبيع ؛ فيكف الله به وجهه خير له من ان يسأل الناس. اعطى او منع [رواه البخارى]

Hazret-i Alî küçük yaştanberi Resûl-i Ekrem'in dest-i terbiyesinde ve maiyyetinde büyümüştü. Bu sebeble müstakil bir ev sâhibi değildi. Bu izdivâc-ı mes'ûd üzerine Alî Hârise İbn-i Nu'mân'dan bir ev kirâlamış ve Ümm-i Seleme ile Ümm-i Eymen Bereke tarafından hazırlanan bu eve Hazret-i Fâtıme nakledilmişti.

Siyer müellifleri tarafından Hazret-i Alî'nin zırhını Hazret-i Osmân'a dört yüz seksen dirheme sattığı bu para ile velîme zıyâfeti ve düğün masârifi te'mîn edildiği bildiriliyor ki, mevzûumuz olan hadîste Hazret-i Alî'nin izhir kazancıyle keşîde etmek tasavvurunda bulunduğu bildirilen ziyâfet masârifi bu sûretle te'mîn edilmiş bulunuyor. Hazret-i Osmân tarafından bedeli ile berâber zırhın da Hazret-i Alî'ye hediye edildiği ve Zinnûreyn Hazretlerinin bu vesîle ile de mazhar-ı düâ ve iltifât-ı Risâlet-Penâhî olduğu cümle-i rivâyâttandır.

Hazret-i Fâtıme Resûl-i Ekrem'in en küçük kerîmesi idi. Hazret-i Alî'nin Hazret-i Fâtıme'den Hasan, Hüseyin, Muhsin ismindeki üç oğlu ile Zeyneb, Ümm-i Gülsüm ismindeki iki kızı tevellüd etmiştir. Resûl-i Ekrem'in diğer kerîmelerinden bâzılarının evlâdı olmamış, olanların çocukları da küçük yaşta vefât etmiş bulunduklarından Resûl-i Ekrem'in nesl-i mübâreki Hazret-i Fâtıme'nin evlâd ve ahfâdına munhasır kalmıştır. Kendisinden on sekiz hadîs rivâyet edilip birisinin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir ki, bu hadîsin metni ve tercemesi 1079 numaralı hadîsin îzâhında gelecektir. Kendisinden zevci Alî, oğlu Hüseyn, Âişe, Enes İbn-i Mâlik ve bir cemâat-i Sahâbî rivâyet etmişlerdir. Bu silsile-i neseb-i Nebevî'nin ilk iki mübârek halkasından birini, îzâhiyle meşgul bulunduğumuz hadîs-i şerîfin senedindeki iki necl-i necîbin esâmîsi teşkîl eder ki, metn-i Buhârî'de mevcûd olan ve ehl-i rivâyet ıstılâhında *(Silsiletü'z-Zeheb = Altın zincir)* unvânını hâiz bulunan sened, şöyledir : (اخبرنى ابن شهاب عن على ابن حسين بن على، عن ابيه حسين بن على عن ابيه على بن ابى طالب رضى الله عنهم).

Bu seneddeki Alî İbn-i Huseyn, *(Zeyne'l-Abidîn)* unvân-ı fâhirini hâiz bulunan Ebü'l-Hüseyn-i Hâşimî'dir. Zeyne'l-Âbidîn Hazretleri'nin, ceddi Hazret-i Alî'den mürselen rivâyeti vardır. Babası Hüseyn, Âişe, Safiyye Bint-i Huyey, Ebû Hüreyre, İbn-i Abbâs ve bir çok Ashâb *radiya'llâhu anhüm*'den de

mevsûlen rivâyet etmiştir. Kendisinin râvîleri, oğulları Muhammed Bâkır, Ömer, Abdullâh, Zeyd, Zührî, Hakem İbn-i Utaybe'-dir. İbn-i Şihâb-ı Zührî: Kureyşîler arasında Zeynü'l-Âbidîn'-den daha fâzıl, Zeynü'l-Âbidîn'den daha fakîh hiç bir kimse görmedim, demiştir. İbn-i Ebî Şeybe de yukarıdaki sened hakkında *(Esahhü'l-esânîd)* diye şehâdet etmiştir. Saîd İbn-i Müseyyeb gibi bir çok eâzımın Zeynü'l-Âbidîn'in fazl ü kemâli hakkında şehâdetleri vardır. Müşârün-ileyh yemîn etmekten son derece ictinâb edermiş. Kendisinin hafîdi Ebû Ca'fer Muhammed Bâkır Hazretleri babası Hüseyn İbn-i Alî'den –ki, Hüseyn-i Asfâr demekle meşhurdur– ceddi Alî Zeynü'l-Âbidîn'in müddet-i hayâtında iki def'a yemîn ettiğini rivâyet etmiştir. Ebû Nuaym müşârün-ileyh Hazretlerinin hicretin 92 inci yılında vefât ettiğini bildirmiştir.

Yine bu seneddeki Hüseyn İbn-i Alî İbn-i Ebî Tâlib de Resûl-i Ekrem'in sıbt-i mükerremi ve Hazret-i Fâtıme'nin ikinci oğludur. Doğrudan doğruya ceddi server-i Enbiyâ Efendimiz'-den sekiz hadîs rivâyet etmiştir. Babası Aliyyü'l-Murtazâ'dan, vâlidesi Fâtıme-i Zehrâ'dan, Hazret-i Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden de oğlu Alî Zeynü'l-Âbidîn, onun oğlu Zeyd, iki kızı Sekîne ve Fâtıme rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd, Hazret-i Hüseyn'in dördüncü sene-i Hicriyede doğduğunu bildirmiştir. *Hulâsa*'da Resûl-i Ekrem'in bir kere Hazret-i Fâtıme'ye : *(Sen, baban, şu iki küçük, bir de şu Râid ki, bunların babası Alî'dir. Hepimiz Cennet'te bir yerde bulunacağız)* buyurduğu Ebû Dâvud-i Tayâlisî'den nakklediliyor [1].

[1] *Hulâsa*'da Ümm-i Seleme *radiya'llâhu anhâ*'dan şöyle bir haber de naklediliyor : Bir kere Hasan'la Hüseyn Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda oynarken Cebrâil *aleyhi's-selâm* gelmiş ve Hazret-i Huseyn'e işâret ederek : Yâ Muhammed! Senden sonra ümmetin senin şu oğlunu öldürecektir, demiş. Resûl-i Ekrem teessüründen ağlamış ve çocuğu alıp bağrına basmış sonra Cebrâil : Yâ Resûla'llâh! Yanınıza şu toprağı bırakıyorum, demiş. Resûl-i Ekrem toprağı alıp koklamış ve:(Bu toprakta gam, gussa, belâ kokuyor,) buyurmuş; ve Ümm-i Seleme'ye hitâben: (Ey Ümm-i Seleme! Bu toprak ne zaman kana tehavvül ederse, bil ki o anda bu oğlum katl olunmuştur) buyurmuş.

Ümm-i Seleme demiştir ki : Ben bu toprağı bir şişenin içine koydum. Buna her gün bakmağa devâm ettim. O felâket günü hulûl ettiğinde hakîkaten toprağın kana tehavvül ettiğine şâhid oldum.

Hüseyn İbn-i Alî *radiya'llāhu anhumâ* Hicret-i Muhammediyyenin 61 inci senesinde Irak'ın Kerbelâ meydanında şehîden vefât etmiştir. Şehâdeti sırasında Hazret-i Huseyn *radiya'llāhu anh* 54 yaşında idi..

ŞÂRİH AYNÎ HADÎSTEN ŞU HÜKÜMLERİN DE MÜSTEFÂD OLDUĞUNU BİLDİRİYOR :

1) İçilmesi mubâh olan meşrûbâtın müctemian içilmesinin cevâzı, meselâ bir kaç ahbâbın bir araya toplanıp çay veya ayran içmelerinde îş-ü nûş meclisine teşebbüh gibi bir mahzûr-ı dînî yoktur, câizdir. 2) Söylenmesi mubâh olan bir şiiri teğannî ile inşâd etmenin, teğannî ile edâ-yı hitâbetin cevâzı. 3) Sâhibinin izni lâhık olmadan hayvan kesen bir kimsenin zebîhası halâl olduğu. 4) Devletçe işlenmesi memnû' bir fiil-i münker irtikâb edilen eve, hükûmet adamlarının girmek hakkını hâiz oldukları. 5) Zevi'l-erhamdan birisi tarafından işlenilen cinâyetin tazmîninin muktezâ-yi karâbet heder addedilmesi mu'tâd olduğu. Nasıl ki, Hazret-i Alî tarafından da böyle bir şey taleb edilmemiştir. Buna mukābil cinâyetin mürtekibi tarafından da tazmîn kastiyle olmasa bile hediye olarak telef edilen şeyin bedelinin zarar gören akrabâya verilmesi de mütekābil ve müstahsen bir âdet bulunduğu ki, bu da Hazret-i Hamze'nin semîhâne hareketinden müstefâd olmuştur. 6) Tahrîm-i hamrin sebebi ve hikmeti.

HAMRİN TAHRÎMİ : Hamrin tahrîmine; Hazret-i Hamze'nin vâkıası gibi şâyân-i esef hâdiseler sebeb olmuştur. Bahs-i mahsûsunda îzâh edeceğimiz bu hâdiselerin hepsinin mevlidi birdir : Aşağıda göreceğimiz nass-ı Kur'ânî'de ta'lîl buyurulduğu üzere akıl ve şuûru selbeden müskirât isti'mâlinin mü'minler arasına buğuz ve adâvet îkā etmesi ve onları zikrullāhtan ve namaz gibi ibâdetlerden alıkoymasıdır. Hazret-i Hamze gibi Resûl-i Ekrem'e karşı gönlünde aşırı bir muhabbet ve itâat besleyen ve onunla İslâmiyet uğrunda fedâ-yi hayât eden bir kahramânın Abdülmuttalib'e Resûl-i Ekrem'den bir batın yakınlığiyle iftihâr edeyim derken deliler gibi gözlerini dikerek Şâhenşâh-i Kevneyn Efendimiz'i bir köleye benzetmek gafletinde bulunmazdı. Bu, şübhesiz sekrin verdiği muvakkat bir cinnetin geçici eseri idi. Yine bu muvakkat cinnetle pek sevdiği birâder-zâdesi Alî'nin, bir parça ciğer için iki devesini yere sermişti. Sekri zâil olup da hâl-i tabîîye avdet edince yaptığı işten nedâmet duyarak İbn-i Ebî Şeybe'nin rivâyeti vechile tarzıye ve tazmîne müsâreat etmişti.

Hazret-i Hamze'nin bu kıssası içki memnûiyetinin sebeblerinden bir mühimmi olduğunda şübhe olmamakla berâber ancak bu memnûiyetin târihini ta'yîn husûsunda ehl-i hadîsin ihtilâfı vardır : Bunu feth-i Mekke senesine kadar uzatanlar olduğu gibi Uhud harbini müteâkib üçüncü veya dördüncü sâl-i Hicrî'de tahrîm buyurulduğunu kabûl edenler de vardır. Ve bu nokta-i nazar daha kuvvetli ve doğrudur.

Şirb-i hamrin feth-i Mekke senesi harâm kılındığını iltizâm ederek Hâfız İbn-i Hacer buna dâir *Fethü'l-Bârî*'de Mâide Sûresi'nin tefsîrinde Ahmed İbn-i Hanbel'in Abdurrahmân İbn-i Va'le-i Sebeî[1] vâsıtasiyle bir rivâyetini nakl ediyor. İbn-i Va'le demiştir ki, İbn-i Abbâs'a içki satmanın hükmünü sordum. İbn-i Abbâs bana : Resûlullāh'ın Sakîf, yâhud Devs kabîlesinden bir dostu vardı. Feth-i Mekke günü elinde şarab tulumu ile Resûlullāh'a mülâkî oldu. Resûl-i Ekrem ona: Ey fülân, Allāhu Teâlâ'nın şarabı harâm ettiğini bilmiyor musun? buyurdu, diye cevâb verdi.

Fakat bu rivâyet, içkinin feth-i Mekke senesi Mekke'de haram kılındığına delâlet etmez. Belki Resûl-i Ekrem'e mülâkî olan bu adamın feth-i Mekke zamânına kadar şarabın haram olduğuna muttali' olmadığını ifâde eder. Sakîf kabîlesinin sekizinci sene-i Hicriyede müslümân olması da bunu te'yîd etmektedir. Bu adam Sakafî değil de Devsî ise, Devsîler daha evvel müslümân olmuşlarsa da Medîne'den uzakta bulunmaları cihetiyle tahrîm-i hamre henüz muttali' olmamış bulunmaları kabûl edilmelidir. Kabâil-i baîde halkının yeni nâzil olan ahkâma geç muttali' olduklarının emsâli pek çoktur.

Şİrb-İ hamrİn feth-İ Mekke senesİ tahrîm buyurulduğuna istİnâd edİlen bİr delîl: *Sahîh-i Müslim*'de rivâyet edilen Ebû Saîd-i Hudrî hadîsidir. Bu rivâyete göre de Ebû Saîd-i Hudrî şürb-i hamr ile bey'-i hamrın birlikte tahrîm buyurulduğunu haber vermiş bulunmasıdır. Fakat bu rivâyette de bu birlik, tahrîmin Mekke'de ve feth-i Mekke sırasında vukû' bulduğu zikredilmemiştir. Halbuki Beyi' bahsinde ribâ hakkındaki îzâhımızda geçtiği üzere

[1] İbn-i Va'le, Mısır'da ikâmet etmiştir. Kendisinden iki hadîs rivâyet edilmiştir ki, birisi budur.

bey'-i hamrın hurmeti Medîne'de vukū' bulduğu ve Resûl-i Ekrem'in Mescid-i Nebevî'de halkı toplayıp teblîğ buyurduğu, Hazret-i Âişe ile Hazret-i Câbir'den naklolunan rivâyetlerle sâbittir.

İçkinin Uhud harbini müteâkib tahrîmini kabûl edenlerin delîline gelince : Bunların en kuvvetli delîlleri şürb-i hamri tahrîm eden âyât-i celîlenin Medîne'de ve hattâ Uhud harbini ta'kîb eden günlerde nâzil olduğuna delâlet eden haberlerdir ki, bunlardan birisi Enes İbn-i Mâlik, öbürüsü Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhumâ*'dan naklen *Sahîh-i Buhârî*'de tahrîc edilmiştir.

Enes İbn-i Mâlik hadîsi şöyledir : Müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki : Vaktiyle bizim şu *(fazîh)* dediğimiz hurma şarâbından başka bir içkimiz yoktu; bunu içerdik. Bir kere Ebû Talha'nın evinde fülân fülân da olduğu halde içiyorduk. Ben de sâkîlik vazîfesini îfâ ediyordum. Bu sırada birisi geldi :

— Yahu haberiniz yok mu, duymadınız mı? dedi. Meclistekiler :

— Bu haber de ne imiş? diye sordular. O da :

— Hamr haram kılındı! dedi. Orada bulunanlar bana :

— Ey Enes! Artık şu bakıyye-i şarâbı dök! dediler. Ve bu adamın ihbârından başka bu mes'eleyi tahkîka lüzum görmediler[1].

Enes İbn-i Mâlik'in diğer bir rivâyeti : Enes Hazretleri diyor ki, *(fazîh)* denilen şu hurma şarabının döküldüğü gün, ben Ebû Talha'nın evinde bir aşîret meclisinde sâkîlik ediyordum. Hamrın tahrîmi hakkındaki âyet-i kerîme[2] nâzil oldu, Resûl-i

---

[1] قال انس بن مالك رضى الله عنه : ما كان لنا خمر غير فضيخكم هذا الذى تسمونه الفضيخ و انى لقائم اسق ابا طلحة و فلانا. اذ جاء رجل فقال : و هل بلغكم الخبر؟ فقالوا: و ما ذاك؟. قال : حرمت الخمر. قالوا أهرق هذه القلال يا انس!. قال : فما سألوا عنها و لا راجعوها بعد خبر الرجل [رواه البخارى].

[2] Bu âyet-i kerîme Mâide Sûre-i şerîfesinin (90) ıncı âyetidir; ve şöyledir :
"«يا ايها الذين آمنوا انما الخمر و الميسر و الانصاب و الازلام رجس من عمل الشيطان فاجتنبوه لعلكم تفلحون» = *Ey îmân eden kullar! İçki, kumar, putlar, fal, kumar ve taksîm zarları ve kalemleri hep Şeytan işi sayılan pis şeylerdir. Onun için bunlardan çekininiz ki felâh bulasınız*"

Altındaki (91) inci âyet-i kerîmede de hamrın sebeb-i tahrîmi bildirilmiştir ki, bu da tahrîmin bir müeyyedesi mâhiyetindedir ve şöyledir :
"«انما يريد الشيطان ان يوقع بينكم العداوة و البغضاء فى الخمر و الميسر و يصدكم عن ذكر الله و عن الصلاة فهل انتم منتهون» = *İçki ile kumarda Şeytanın yegâne gâyesi, aranıza adâvet ve kin sokmak ve sizi Allāh'ı anmaktan, namaz kılmaktan alıkoymaktır. Artık* (içki ile kumardan) *vaz geçiyorsunuz değil mi?*"

Ekrem bir münâdîye emredip i'lân ettirdi. Bu sesi işitince Ebû Talha bana :

— Çık, bak! Bu ses nedir? dedi. Ben de çıktım, sonra gelip :

— O münâdî : (ألا ان الخمر قد حرمت = *Ey mü'minler! Biliniz ki şarâb haram kılınmıştır*) diye i'lân ediyor, dedim. Bunun üzerine Ebû Talha bana :

— Haydi git, bu şarabı dök! dedi. (Döktüm herkes de evindeki şarabını döktü) Medîne sokaklarında su gibi şarab aktı. O zaman Medînelilerin içkileri "*Fazîh*" idi.

Bu sırada halk arasında bâzı kimseler :

— (Uhud günü) bütün mücâhidler, mîdelerinde şarab dolu olarak öldüler; (bunlar ne olacak?) demişti. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak : *(O îmân edip de iyi işler işliyerek ölenlerin tattıklarında günâh yoktur)* meâlindeki nazm-i kerîmini inzâl buyurdu[1].

Câbir Hazretleri de diyor ki : Uhud mücâhidleri, Uhud gecesi şarab içerek sabahladılar. Bunların hepsi o gün şehîd olarak vefât ettiler[2].

Bu haberlerin üçü de içkinin tahrîmi, Uhud harbini ta'kîb eden üçüncü ve nihâyet dördüncü senede vukû' bulduğunu sarîh olarak

---

Bu istifhâma huzûru Saâdet'te bulunan Hazret-i Ömer (انتهينا يا رب = *Vaz geçiyoruz Allâh'ım!)* diye mukâbele etmiştir. Hazret-i Ömer Mekke'denberi dâimâ içki aleyhtârı idi. Bilâhare kendisine Muâz İbn-i Cebel gibi bâzı Ashâb da iştirâk ve refâkat etmişlerdi. Fakat bütün Arabistan halkı şarab içiyordu. En büyük Arab şâirleri şarabtan ilhâm alıyorlardı. Bu sebeble Arabı son derece me'lûf bulunduğu işret hayâtından birden ayırmak muvâfık-ı basîret değildi. Bu cihetle içki hakkındaki ahkâm-ı İslâmiye üç def'ada tedrîcen tahrîm buyurulmuştur. Ve üçüncüsünde yukarıdaki âyet-i kerîme ile kat'î sûrette nehiy buyurulmuştur. Mekke'denberi aradığı içki yasağını bulunca Hazret-i Ömer sevincinden (انتهينا يا رب) diye cevâz-ı müsâreat etmiştir.

1 عن انس رضى الله عنه قال : ان الخمر التى اهرقت الفضيخ كنت ساق القوم فى منزل ابى طلحة فنزل تحريم الخمر ، فأمر مناديا فنادى. فقال ابو طلحة اخرج، فانظر ما هذا الصوت ؟ . قال فخرجت فقلت هذا مناد ينادى : ألا ان الخمر قد حرمت . فقال لى اذهب فاهرقها . قال فجرت فى سكك المدينة . فقال فكانت خمرهم يومئذ الفضيخ . فقال بعض القوم قتل قوم و هى فى بطونهم. قال فانزل الله: ليس على الذين آمنو و عملوا الصالحات جناح فيما طعموا.

2 عن جابر رضى الله عنه قال : صبح الناس غداة احد الخمر فقتلوا من يومهم جميعاً شهداء و ذلك قبل تحريمها [رواه البخارى].

ifâde etmektedir. Hattâ bu hususta hiç bir haber olmamakla berâber Uhud mağlûbiyetinin bir sebebi de ordunun Hamze gibi en bahâdır anâsırının aşırı şerhoş bulunmaları olsa gerek. Bunu Hazret-i Câbir'in Uhud gecesi tâ be-sabâh işret edildiğine dâir ihbârı da anlatıyor. Binâenaleyh Uhud harbini müteâkıb hamrin tahrîmi zamânı gelmişti. Şiddetle içki aleyhtârı olan Hazret-i Ömer'in («اللهم بين لنا امرك فى الخمر بيانا شافيا» = *Allâh'ım, içki hakkındaki emrin ne ise, bunu bize sarîh ve kat'î olarak bildir!*) diye dâimâ ta'kîb ve düâda bulunması da bu işin sekizinci seneye kadar te'hîr edilmediğini ifâde eder.

1072. عَنْ أَنَسٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ أَرَادَ النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنْ يُقْطِعَ مِنَ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَتِ الْأَنْصَارُ حَتَّى تُقْطِعَ لِإِخْوَانِنَا مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِثْلَ الَّذِى تُقْطِعُ لَنَا قَالَ سَتَرَوْنَ بَعْدِى أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِى.

TERCEMESİ

Enes (İbn-i Mâlik) *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir:

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Bahreyn'den (bir kıt'a arâzîyi) mükātaa sûretiyle (Ensâr'a) vermek istedi (de onları da'vet buyurdu). Ensâr:

— (Yâ Resûla'llāh!) Bize mükātaa buyurduğunuz gibi Muhâcir kardeşlerimize de iktâ' etmedikçe (bize ihsân buyurmayınız!) dediler. Resûlullāh:

— (Ey Ensâr!) Benden sonra siz, yakın bir istikbâlde (çok ağır) hodgâmlığa şâhid olacaksınız. Fakat siz (Havz-ı Kevser'de) bana mülâkî oluncaya kadar sabrediniz! buyurdu.

İZÂHI

BAHREYN: Evvelce îzâh ettiğimiz vechile Basra Körfezi'nin garb sâhilinde ve Umân ile Ehsâ arasında imtidâd eden bir hıtta olup

merkezi Hecer kasabasıdır. Şimdiki coğrâfiyyûna göre Bahreyn, Ehsâ medlûlünde dâhildir. İslâm'ın ilk devirlerinde ise Ehsâ da Bahreyn'den ma'dûd idi. Arab târihlerinde ve coğrâfî eserlerinde bu ikinci mânâ müsta'meldir. Bahreyn zamân-ı Saâdet'te İran devletinin taht-ı tâbiiyetinde olup altıncı veya sekizinci sene-i Hicriye'de Alâ' İbn-i Hazremî *radiya'llāhu anh* tarafından fetholunup taraf-ı Risâlet'ten vâli ta'yîn buyurulmuştur. Asr-ı Saâdet'te en çok zekât malı Bahreyn'den gelirdi. İrtihâl-i Peygamberî'de Bahreyn'de kemâkân vâli bulunan Hazremî Hazretleri oralarda zuhûr eden erbâb-ı irtidâdı tenkîl edip Ebû Bekr ve Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın hilâfetleri zamânında da Bahreyn'i pek güzel idâre edip 14 üncü sene-i Hicriye'de Bahreyn'de vefât etmiştir.

Hadîsin *Buhârî*'deki bu tarîk-ı rivâyetinde (min)-i teb'îziyye vârid olduğuna göre, Resûl-i Ekrem Bahreyn arâzîsinden bir parçasını Ensâr'a mukātaa sûretiyle vermek istediği müstefâd oluyor. Beyhekî rivâyetinde (min) edâtı yoktur. Bu sûretle Bahreyn kıt'asını toptan mukātaa sûretiyle Ensâr'a vermek istenildiği fakat Ensâr'ın âlî-cenâblık göstererek ibtidâ Muhâcir kardeşlerine hisse verilmesini ricâ etmiş oluyorlar. Bunu *Buhârî*'nin Menâkıb-ı Ensâr bahsinde (min) edâtı olmaksızın rivâyet etmiş olması da te'yîd etmektedir.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu hadîsten sonra ayni meâlde yine Enes İbn-i Mâlik'ten bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır ki, bunda Resûl-i Ekrem'in iktâ' için Ensâr'ı huzûruna da'vet ettiği de bildirildiğinden, tercemede kavis içinde bu rivâyete işâret ettik.

Buhârî'nin Menâkıb-ı Ensâr ile Gazve-i Tâif bahislerinde yine Enes İbn-i Mâlik'ten gelen bir rivâyetinde : *(bana havuzda mülâkî olursunuz)* diye Âhiret'teki mev'id-i mülâkāt tasrîh edilmiş bulunduğundan, bunu da tercemede gösterdik. Yine bu rivâyette (أثرة شديدة) vârid olduğundan buna da işâret ettik.

(أثرة =*Esre*) kelimesi hakkında Ezherî : isti'sârdır; diyor. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem kendisinden sonra gelecek birtakım rüesâ-yi umûrun, umûr-ı dünyâda Ensâr'a kendi nefislerini ve başkalarını takdîm edeceklerini bildirmiş demek olduğunu bildiriyor ki, bu nevi' rüesânın bu hareketleri ancak hodgâmlık demek olduğundan bu sûretle terceme ettik.

(اقطاع = *Iktâ'*), Devlet reîsinin arz-ı haraciyyeden bir adama bir mikdâr toprağı mukātaa sûretiyle vermesine denir. Bu da ya dev-

letin muktâün-leh olan kimseye temlîki, yâhud da muayyen bir zamân için o arzın menâfiinden istifâde etmesi sûretiyle verilir. Temlîk olunduğu sûrette kendisine iktâ' olunan kimse –ki, mukattaun-lehtir– o arzın rakabesine mâlik olur. O toprak onun mülkü olur. Sâir mülk sâhiblerinin emlâkindeki tasarrufu gibi o toprakta tasarruf eder. Galle ve menfaati verildiği sûrette de toprağın yalnız menfaatine mâlik olur; rakabesine değil. Binâenaleyh menâfii kendisine bahş olunan cündî[1] bu arâzîyi îcâre verebilir. Çünkü toprağın rakabesine mâlik olmasa bile menfaatine mâliktir. Bunun fıkıhta bir çok emsâli de vardır : 1) Bir müste'cir, kirâladığı meselâ bir binâyı îcâr hakkına mâliktir. Halbuki onun rakabesine değil, yalnız menfaatine mâliktir. 2) Bir mülkü, sâhibi, menfaati fülâna âid olmak üzere vakfedebilir ve bu vakıf sahîhtir. Mevkûfün-leh olan kimsenin onu îcârı sahîhtir. 3)' Bir senelik hizmeti mukābilinde musâleha edilen bir köleyi, müsâleha eden kimse bu sene zarfında îcâre verebilir. Halbuki müsâleha eden kimse onun rakabesine değil belki menfaatine mâliktir.

Îcâr câiz olduğu gibi müzârea da câizdir : Çünkü mukātaa cârî olduğu devirlerde bütün kurâ ve mezâri' pâdişahlar tarafından mukātaa sûretiyle cündîlere yâni sipâhîlere, devlet adamlarına, saray erkânına veriliyordu ki, bunların bu arâzîyi bi'l-fiil işletmeleri

---

[1] Cünd, askere ve bir kimsenin a'vân ve ensârına denir. Sunûf-ı nâstan bir sınıfa mensûb kimseye de ıtlâk olunur. Ümmet lâfzı da böyledir ki, bir cemâatten bir ferd demektir. Emsâl-i Arab arasında : (ان لله جنودا منها العسل = *Allāh'ın birtakım cünûdü vardır. Bunlardan birisi de baldır)* meseli, cündün bu isti'mâline göre zebanzeddir. Cündî de lisân-ı fıkıhta pâdişâhın arâzî-i haraciyeden toprak verdiği kimseye denir. O cündî, asker olabilirdi, devlete hüsnü hizmeti sebkeden bir kimse olabilirdi, yâhud etbâ' ve a'vânından birisi olabilirdi. Bu sunûfu nâsa mensûb her hangi toprak verilen kimseye cündî denilmesi şâyi'dir.

Yukarıdaki meselin madrûbun-lehi ve sebeb-i şüyûu olmak üzere *Kāmus* mütercimi Âsım Molla Şârih lisânından aynen şöyle bir hâdise bildiriyor : Eşter-i Nehâî *radiya'llāhu anh* ki, şüc'ân-i Ashâb'dan ve Emîrü'l-mü'minîn Aliyyü'l-Murtazâ *kerrema'llāhu veche* tarafdarlarından olup Sıffîn vak'asında Şâmîleri beğāyet tazyîk ve şîrâze-i cem'iyyetlerini temzîk derecesine gelmişti. Nâgehân asel-i zehirnâk tenâvül eylemekle vefât etmeğin Muâviye cenabları, mumâileyh hakkında bu meseli îrâd eyledi.

Hulâsa'da Eşter-i Nehâî'nin –ki, ismi Mâlik İbn-i Hâris'tir– Muhadremûn'dan olduğu bildiriliyor. Bu cihetle *Kāmus* şârihinin Eşter Hazretlerini Ashâb'dandır demesi, bir eser-i sehiv olsa gerek. Ömer ve Alî *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği ve Yermûk harbinde bir gözünü zâyi' eylediği, 37 târihinde vefât ettiği *Hulâsa*'da bildiriliyor.

imkânı yoktu. Ve bunların ekip dikmek, sulayıp yetiştirmek, harman edip kaldırmak gibi felâhât işleriyle iştiğâl etmeleri de muvâfık değildi. Memleket dâhilinde âsâyiş ve emniyet, tevzî-i adâlet gibi mesâlih-i ümmeti kim te'mîn edecekti; hârice karşı hudûdu İslâmiyeyi kim muhâfaza edecekti[1]. Dâhilde can, mal masûniyetinin, hârice karşı vatanı sıyânetin te'mîni ile iktisâdî vaziyetin salâhı nâmına memleket topraklarının cündîler elinde oyuncak olmaktan kurtarılıp erbâb-ı zirâatin demir ellerine verilebilmesi için mukātaaya merbut arâzî hakkında icâre, müzârea gibi ukūdün meşrûiyeti kabûl edilmek zarûreti vardır. Bu cihetle ashâbımız eimme-i Hanefiyye tarafından kādî ve hâkimin fakr-ü ihtiyâcı olursa taraf-ı sultânîden mukātaa sûretiyle verilen arâzîyi alması ve icâre ve müzârea sûretiyle işletip intifâ' ederek tehvîn-i ihtiyâc etmesi tecvîz edilmiştir.

Şârih Hattâbî ulemânın mühim bir mutâlâasını bildiriyor : Ehl-i ilim nâmına Hattâbî diyor ki, pâdişahların ıktâ' hakkı arâzîye ve usûl-i eşcâra munhasırdır; pınarlarda nebeân eden suları ve tuz, zift, neft gibi maâdin-i zâhireyi ıktâı, şuna buna ihsânı câiz değildir. Çünkü suda, tuz gibi maâdin-i zâhirede bütün insânların hakk-ı iştirâki vardır. Bunları herkesin hakk-ı ahzi ve hakk-ı intifâı vardır. Bunlar üzerinde mülkiyet ancak ahz ü ihrâz ile sâbit olur. Kimsenin bunları ne nefsine, ne de başkasına hasr ü tahsîse hakkı yoktur : Sudan, meâdin-i zâhireden intifâ', ferdlerin ve ferdler nâm ü hisâbına cemiyetin ve devletin hakkıdır.

Maâdin-i bâtına ve gayr-i mekşûfeye gelince : bunları işletmek, bunlarda medfûn bulunan cevâhiri çıkarmak vesâit-i fenniye isti'mâline ve mebâliğ-i cesîme sarfına mütevakkıf bulunduğundan, bu maâdinde kimsenin hakk-ı mülkiyeti ve iştirâki yoktur. Para sarf ederek ve vesâit-i fenniye isti'mâl ederek her kim işletmek isterse, devletin izniyle işletebilir. Ve işlettiği müddetçe hakk-ı intifâı ona âid olur. Yalnız istihsâl ve intifâı nisbetinde devlete vergi verir. Her ne zaman ta'tîl-i faâliyet ederse, o zaman devletin başkasına ıktâa hakkı

[1] Yukarıda (1045) numara ile terceme ettiğimiz Bâhilî Ebû Ümâme Hazretlerinin rivâyet-kerdesi olan bir hadîs-i şerifte Resûl-i Ekrem'in bir demir sapana işâret ederek: *(Bu sapan hudud muhâfızı olan bir halk zümresinin evine girdi mi, o eve ebedî bir züll-ü hakāret de birlikte girer)* buyurmaları, memleketin hudûdunu, nâmus ve istiklâlini muhâfaza gibi mukaddes bir vazîfenin terk ve ihmâlini mûcib olmasından dolayı idi. Bu vesîle ile oradaki îzâhımız bir kere daha mütâlâa olunsun.

bulunur. Elyevm ma'mûlün-bih olan maâdin nizamnâmesinde de bu esaslar gözetilmiştir.

Hadîsten müstefâd olan bir mühimme : Resûl-i Ekrem'in kendisinden sonra gelecek pâdişahların ıktâ-ı arâzî gibi umûr-ı dünyâya taallûk eden hususlardaki hodgâmlıklarını, milletin kanı ile müdâfaa ettiği toprakları, mücâhidlerden ve millet hâdimlerinden esirgeyip de hazîne-i hâssasına birer menba-ı vâridât edileceklerini kendi a'vân ve ensârlarına bol bol ihsân edeceklerini bir kelime ile (أثرة = *Esere)* kelimesiyle bir mu'cize olarak bildirmiş olmasıdır. Ve hakîkaten Hülefâ-yı Râşidîn devri geçtikten sonra Emevîlerin, Abbasîlerin hükümrân oldukları saltanat devirlerinde bu hal bütün fecâatiyle görülmüştür.

1073. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ مَنِ ابْتَاعَ نَخْلاً بَعْدَ أَنْ تُؤَبَّرَ فَثَمَرَتُهَا لِلْبَائِعِ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ وَ مَنِ ابْتَاعَ عَبْداً وَ لَهُ مَالٌ فَمَالُهُ لِلَّذِى بَاعَهُ إِلَّا أَنْ يَشْتَرِطَ الْمُبْتَاعُ .

Tercemesi

Abdullâh İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

Her kim hurma ağacını, aşıladıktan sonra satarsa, onun meyvası satanın hakkıdır. Meğer ki, müşteri (kendisine âidiyetini) şart ede. Her kim ki, malı bulunan bir köleyi satarsa, bunun da malı satanındır. Meğer ki, müşteri (kendisinin olacağını) şart ede.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî'nin *Sahîh*'inde (birisinin bağçesindeki suda hakk-ı şirbi veyâhud hurma ağacında hakk-ı intifâı olan kimsenin o bağçede hakk-ı mürûru hâiz bulunduğuna) dâir [1] açtığı bir bâbında rivâyet ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir.

Buhârî'nin böyle bir unvânı burada açmasının sebebine gelince, Buhârî bundan evvelki hadîsde devletin arâzi-i haraciyye üzerindeki iktâı bildirilmişti. İktâın da ya temlîk veyâhud intifâ' tarîkleriyle olduğunu îzâh etmiştik. Buradaki bâbında ise Buhârî, gerek mülkiyet ve gerek intifâ' haklarının ayn-i vâhid üzerinde ictimâ edebileceğine işâret etmek istemiştir. Filhakîka hadîsten müstefâd olan vaziyete göre ayn-i vâhid üzerinde bu iki nevi' hukûkun ikisi birden ictimâ' etmiş bulunuyor. Şöyle ki : birisi hurmalığındaki hurma ağaçlarını timar ve îcâb eden aşı ameliyesini tatbîk ettikten sonra hurmalığı ve hurma ağaçlarını bir müşteriye satıyor. Şimdi İbn-i Ömer'in bu rivâyetine göre, ağaçların üzerindeki mahsûl bâyie âid bulunuyor. Bâyie âid olunca da bâyi' bostanda hakk-ı mürûr iktisâb ediyor. Meyva kemâle erip toplayıncaya kadar bostana girip ağacı sulayabiliyor ve timar edebiliyor; müşteri bâyii bostana girmekten men' edemiyor. İşte ayn-i vâhid olan bostanda müşterinin hakk-ı mülkiyeti ile bâyiin hakk-ı intifâı ictimâ' etmiş bulunuyor. Hadîsten delâleten müstefâd olan bu hükmü, Buhârî *Sahîh*'inde kendisinin eser-i ictihâdı olan : (فللبايع الممر و السقى حتى يرفع = *mahsul kaldırılıncaya kadar bâyiin sattığı bostanda hakk-ı mürûru ve hakk-ı sakyi vardır)* söziyle tebârüz ettiriyor. Sonra buna : (و كذلك رب العرية = *yine böyle ariyye sâhibinin de bostanda hakk-ı mürûru ve ağacı hakk-ı sakyi vardır)* söziyle bir nümûne de ilâve ediyor.

Ariyye, (1007, 1008, 1009) numaralı hadîslerin îzâhlarında bildirdiğimiz üzere beş veskten az olmak şartiyle bir veya iki ağaç yaş hurmayı ağacı üzerinde kuru hurma ile mübâdeleden ibârettir. Bunu İbn-i Esîr *Nihâye*'de şöyle tasvîr ediyor : Birisinin yaş hurma mevsiminde, ne hurmalığı, ne de yaş hurma alacak parası bulunmadığından çocuğuna çoluğuna hurma alamıyor. Yalnız bunun evinde

---

[1] باب الرجل يكون له ممر او شرب فى حائط او نخل. قال النبى صلى الله عليه و سلم: من باع نخلا بعد ان تؤبر فثمرتها للبائع فللبائع الممر و السقى حتى يرفع و كذلك رب العرية [بخارى].

ihtiyâcından fazla kuru hurması bulunuyor.. Bir bostan sâhibine varıyor : şu hurmalıktaki ağaçlardan bir veya iki tânesini üzerinde hurmasiyle berâber bana kirâlarsan sana şu kadar hurma veririm, diyor. Mutâbık kaldıklarında muayyen bir, iki ağaç hurmayı tesellüm eder. Ve ağaç üzerinde hurma bitinceye kadar ariyye sâhibi bostanda hakk-ı mürûr iktisâb eder. Lede'l-îcâb gider; ağacı sular, temizler. Mahsul zamânı tav ṭav varıp meyva toparlar. Bostan sâhibi buna mümâneat edemez. Çünkü bu müşteri hakk-ı intifâ ile berâber hakk-ı mürûr iktisâb etmiştir. Binâenaleyh ariyye mes'elesinde de ayn-i vâhid üzerinde hakk-ı mülkiyet ile hakk-ı intifâ birleşmiş bulunuyor [1].

Bûhârî yukarıdaki bildirdiğimiz unvânında hakk-ı intifâa kıyâs ederek hakk-ı şirbi de ilâve ediyor. Hakîkaten hakk-ı şirbin de böyle olduğunu yukarıda îzâh etmiştik. Birisinin bostanındaki havuzunda hakk-ı şirbi olan kimsenin o bostanda hakk-ı mürûru da vardır. Bostana ve havuza zarar vermeksizin bostandaki hakk-ı mürûrunu isti'mâl ederek havuz başına gidip su içebilir; testisini doldurabilir; zarar vermemek şartiyle hayvanını sulayabilir. Bütün bu îzâhâtı *Umdetü'l-Kārî*'sinden istifâde ettiğimiz Allâme şârihimiz Bedrüddîn-i Aynî, bi-inâyeti'llāh bu mesâilde fukahâ arasında ihtilâf bulunmadığını bildiriyor.

Burada Müsâkat bahsi bitmiştir. İnşâ-Allāh (İstikrâz, Hacir, İflâs) bahsine başlayacağız.

---

[1] 1001 numara ile terceme ettiğimiz İbn-i Ömer hadîsinde îzâh ettiğimiz vechile bu bir bey'-i münâbezedir; yaş meyva ağacı üzerinde kurusiyle bey'-ü mübâdeleden ibârettir ve memnû'dur. Fakat yukarıda tasvîr ettiğimiz vechile, bostan olmayan, para gibi vâsıta-i mübâdeleye mâlik bulunmayan kimseler için az bir mikdar olmak şartiyle zarûret üzerine tecvîz buyurulmuştur. Bey'-ü münâbezedeki nehy-i şer'îden ârî olduğu için de (Ariyye) denilmiştir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابُ الْإِسْتِقْرَاضِ وَ الْحَجْرِ وَ التَّفْلِيسِ

BU KİTÂB İSTİKRÂZ, HACİR VE İFLÂS İLE MAHKÛMİYETİN HÜKMÜNE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

İstikrâz, ödünç bir şey istemektir. Hacir de lûgaten mutlak sûrette men' etmektir ki, vermemek demektir. Fıkıh ıstılâhında : Sığar-ı sin, cünûn, ateh gibi bir sebebten dolayı şahs-ı muayyenin kavlen tasarrufunun nefâzını men' etmektir[1]. Hacr edilen şahsa *mahcûr* denilir. Hacri terk etmeye de *İzin* denilir ki, hakk-ı men'i iskāt eylemektir. İzin verilen kimseye de me'zûn denilir. *Hacr*, hân'ın harekât-ı selâse ile bâb-ı evvelden masdardır, akla da hıcr ıtlāk edilmiştir. Bu ıtlāk, aklın, insanı kabâyihten men' etmesine mebnîdir. Sûre-i Fecr'in 5 inci âyeti olan (هل فى ذلك قسم لذى حجر = *fecre, leyâl-i aşre, şef'-ü vetre ve geçtiği sırada geceye kasemde her akıl sâhibi için yemîn vardır, değil mi?)* kavl-i şerîfindeki (hıcr) akıl ile tefsîr edilmiştir[2].

Yukarıdaki hacrin ta'rîfinde muhtâc-ı îzâh olan bir cihet varsa o da : (Şahs-ı muayyenin kavlen tasarrufunun nefâz ve i'tibârını men' etmek) fıkrasıdır. *Şahs-ı muayyen* ile murad; sabî, mecnûn,

---

[1] و الحجر فى اللغة مطلق المنع. و فى الاصطلاح: منع نفاذ تصرف قولى لا فعلى لصغر اورق و جنون [تعريفات سيد].

[2] Bu âyet-i kerîmedeki (ذلك) ism-i işâretinin müşârün-ileyhi, bu âyete takaddüm eden (و الفجر و ليال عشر و الشفع و الوتر و الليل اذا يسر) âyetlerindeki dört nevi' kasemdir. *Fecr* ki, şafak atması ve Tan-yerinin ağarmasıdır. *Leyâl-i aşr* ki, Zilhicce'nin ilk on gecesidir. *Şef'-u vetr* de her çift ve tek eşyâdır. Dördüncü olarak da *gece geçtiği* andır. Bu zamanlar, o zulmetten nûra, kederden bayram sürûruna intikal gibi inkılâbât-ı kevne delâlet ettiklerinden bunlara kasem buyurulmuştur.

ma'tûh, müflistir. *Kavlen tasarruf* da Bey', Îcâr, Havâle, Kefâlet Rehin, Hibe, İkrâr gibi kavlî tasarruflardır. *Nefâzini men' etmek* de sözüne i'tibâr edilmez, demektir. Binâenaleyh bir sabînin, bir mecnûnun, bir ma'tûhun bey'-ü şirâ, îcâr ve isticâr gibi kālî tasarrufâtının nüfûz ve i'tibârı yoktur.

Târifteki tasarrufu tasarruf-ı kavlî ile takyîd, tasarruf-ı fi'lîden ihtirâz içindir. Çünkü tasarrufât-ı fi'liyede hacir cârî olamaz. Meselâ bir çocuk birisinin malını itlâf etse, o malı itlâf etmemiş sayılıp da tazmîn etmekten kurtulamaz; malından tazmîn edilir. Mecnûnun itlâfı da böyledir. Çünkü âsâr-ı hâriciyesi meşhûd olan meydandaki bir hâdiseyi yok addetmek hakāyık-ı eşyâyı inkâr cümlesinden addolunur ki, bâtıldır. Gerçi bir söz sâhibinin lisânından sâdır olan akvâli söylememiş gibi addetmek de aşağı yukarı ef'âl-i sâdıra gibidir; bunu da söylenmemiş farz etmek câiz değildir. Fakat akvâlin ta'rîfindeki mânâ ile murad, akvâlin medlûlât-ı hukūkıyesine i'tibâr edilmemektir. Bu ise câiz ve mümkündür.

Bunu hâricde bir misâl ile temsîl ederek deriz ki : birisi (şu malımı sana sattım) dese bu sözün eseri hâriçte mer'î olmadığından, ademî i'tibâr edilerek medlûl-i hukūkîsini hükümsüz addetmek câizdir, bundan hakāyık-ı eşyâyı inkâr etmek gibi bir mahzûr lâzım gelmez. Fakat tasarruf-ı fi'lînin âsârı hâricde mer'î ve mevcud bulunduğundan bunun ademini i'tibâr etmek câiz olmuyor. Meselâ birisini öldüren bir delinin cinâyetini yok farz etmek, bir çocuğun kırdığı bir vazoyu kırılmamış farz ederek mahcûru zamandan kurtarmak mümkün değildir. Bunların ademini farz etmek safsatadan başka bir şey olmaz.

REDD-İ MUHTAR'da îzâh olunduğu üzere tasarrufu kavlîden men'i üç nevî'dir ve üç mertebedir :

BİRİNCİ NEV'İ : Tasarruf-ı kavlînin aslından men'idir ki, bu meni', asıl tasarrufun bir hüküm ifâde etmesinin reddidir. Gayr-i mümeyyiz bir çocuğun, bir mecnûnun tasarruflarının men'i gibi ki, bu nevî' hacir, hacrin en kuvvetlisidir. Bir çocuğun, bir delinin tasarrufât-ı kavliyeleri bâtıldır. Bunların tasarrufları kendilerine nâfi' olsa ve velîleri tarafından tasarrufa müsâade edilmiş olsa bile, câiz olmaz. Sağîr-i mümeyyizin, malını birisine hibe etmesi de böyle câiz değildir. Çünkü kendisine zararı kat'î olan tasarrufun zâtinden sağîr-i mümeyyiz de memnu'dur. Bu tasarruf da izn-i velî ile olsa bile câiz değildir.

Şu kadar ki, sağîr-i mümeyyizin, nef' ile zarar beyninde deverân eden ukūdu, velîsinin müsâadesine mevkūfen mün'akid oluyor. Velîsi de izin verip vermemekte muhayyerdir. Sağîr hakkında faydalı görürse izin verir; görmezse izin vermez.

İKİNCİ NEV'İ : Tasarrufun aslından değil, vasfından ve nefâzından men'idir. Bu da tasarruf-ı kavlîye mahsûs mütevassıt derecede bir hacirdir. Aslen bâtıl değildir. Velînin izniyle kābil-i telâfîdir. Sağîr-i mümeyyiz ile ma'tûhun nef' ile zarar beyninde dâir olan tasarrufât-ı kavliyelerinin nefâzından men' gibi. Binâenaleyh mahcûr olan sabiyy-i mümeyyizin, ma'tûhun, birisine mal satması memnû'dur. Fakat velîsi bilâhare muttalı' olup da bu bey'in sağîr için nâfi' olduğuna kanâat ederek muvâfakat ederse, bu bey' sahîhtir. Meselâ bir sağîr-i mümeyyiz, yâhud bir ma'tûh, velîsinin gıyâbında bir mal satsa, velevki değerinden ziyâdeye satmış olsa bile, bey'in nefâzı velîsinin icâzetine mevkuftur. Zîrâ bu bey', esâsında nef' ile zarar beyninde mütereddid olan ukuddendir.

ÜÇÜNCÜ NEV'İ : Tasarrufun vasfının vasfından yâni nefâzın filhâl tahakkukundan meni'dir. Nefâz, kavlîn bir vasfıdır. Nüfûz-ı kavlînin filhâl vukūu da vasfın vasfıdır. Ve hacrin en zaîf mertebesidir. Deyn ile mahcûr olan kimsenin ikrârının filhâl nefâzından men' bu nevi'dendir. Meselâ mahcûr olan medyûn-ı müflisin, başkasına borç ikrâr etmesi vakt-i hacirde mevcûd emvâli hakkında filhâl nâfiz ve mu'teber olmaz. Binâenaleyh medyûn-ı müflisin hibe, sadaka, semen-i misilden noksana mal satmak gibi guremânın hakkını ibtâle müeddî olan her nevi' akdinde, tasarrufunda, teberruunda hacir müessir olur. Şu kadar ki, hacrin bu te'sîri vakt-i hacirdeki emvâline maksurdur. Ba'de'l-hacir iktisâb ettiği emvâline şumûl ve te'sîri yoktur. Mahcûrun bu mükteseb emvâli hakkındaki ukūdu, hibe ve sadaka gibi tasarrufâtı mu'teberdir. Yine böyle başkasına ikrâr ettiği borcu filhâl mu'teber olmayıp ba'de zevâli'l-hacir mu'teber olduğu gibi ba'de'l-hacir iktisâb ettiği emvâlden verilmek üzere de ikrârı nâfiz olur.

Hacrin bu nevi' zinâ, katil gibi bâzı ef'âlde de bulunuyor. Meselâ bir sabî birisini öldürse, kısas lâzım gelmez. Bilâkis hacrin bu nevi' bâzı akvâlde de câiz ve cârî değildir. Sağîr-i mümeyyizin hibe ve sadaka kabûl etmesi gibi. Binâenaleyh hacrin bu üçüncü nevi' ve mertebesindeki men'in bütün akvâle şümûlü kāsırdır. Hem de bâzı

ef'âlin hacrin bu nev'inde duhûlüne mâni' değildir. Bu nevi'de hacrin akvâle hâs ve ef'âle mâni' olması, kıllet ve kesret i'tibâriyledir : akvâlin çoğu bu nevi'de dâhildir; ef'âlin çoğu hâriçtir. Akvâlin bu nev'inde hâriç olanı azdır : fakat ef'âlin çoktur.

Hacrin sebebleri : Hacrin gerek ta'rîfinden ve gerek îzâhâtımızdan anlaşılmıştır ki, hacrin sabâvet, cünûn, ateh, sefeh gibi bir çok sebebleri vardır ki, bunların hepsi akıl ve şuûr ile alâkadardır. Hacir, malında tasarrufa kifâyet edecek akıl ve şuûra mâlik olmayanlara masrûf bir sıyânettir. Cenâb-ı Hak insanı eşref-i mahlûkāt yaratmış ve onu cevher-i akıl ile hayvanlardan mümtâz kılmıştır. Saâdet-i beşeriyye ancak akıl ile, aklın irşâd ve hidâyetine tevfîk-ı hareket etmekle te'mîn edilir. Dünyâ bir dâr-ı ibtilâ ve imtihân olduğundan, Cenâb-ı Hak cevher-i aklın mukābilinde hevâ ve hevesi de yaratmıştır ki, bu da bir hasîsa-i behîmiyyedir. İşte insân dünyâda bu iki mütekābil kuvvetin medd-ü cezri arasında sıkı bir devre-i imtihâniye geçirmektedir. Aklı, havâsına galebe edenler, behîmiyyetten hakîkî insanlığa irtikā eden bahtiyarlardır. Hevâ ve hevesi aklına galebe edenlerse akl-ü şuûrdan ve havâss-ı beşeriyyeden mahrum dört ayaklı hayvanlar gibi, belki daha aşağı süfehâdırlar. Bunlar A'râf Sûresi'nin (179) uncu âyetinde şöyle tasvîr ediliyor : "*Ale't-tahkîk biz, Cin ve İnsten bir çoğunu Cehennem için* (azık) *yarattık. Bunların* (görünüşte) *kalbleri vardır; fakat bu kalblerle bir türlü anlamazlar. Onların gözleri de vardır; fakat o gözlerle göremezler. Onların kulakları da vardır; fakat o kulaklarla işitemezler. Bunlar, behâyim gibi, belki daha aşağı kimselerdir. Bunlar tam mânâsiyle histen, şuurdan gāfillerdir*" buyuruluyor [1].

İşte şerîat-i İslâmiye sabî, ma'tûh gibi kemâl-i aklîden mahrûm olanlarla cevher-i aklı zıyâa uğrayan bîçâreleri mallarında tasarruf husûsunda muhtâc-ı sıyânet buluyor. Bunlar gibi süfehâ-i nâsı'da âyet-i kerîmede tasvîr buyurulduğu üzere behâimden addederek bunları da delilere ilhâk ediyor. Bir demet bin liralık banknotu götürüp denize atan, yâhud bir kibritle yakan delilerle, cemiyetin servetini tarîk-ı sefâhette saçıp savuran bu sefîhler arasında ne fark vardır. Belki bu ikinciler daha şuursuz, daha âdî kimselerdir. Bu

---

1 و لقد ذرأنا لجهنم كثيرا من الجن و الانس، لهم قلوب لا يفقهون بها، و لهم اعين لا يبصرون بها، و لهم آذان لا يسمعون بها، أولئك كالانعام بل هم اضل، أولئك هم الغافلون [سورة الاعراف].

sefîhlerin âileleri bunların sefâhetlerini aldırmasalar bile cemiyetin servetini sıyânet için devletin hakk-ı müdâhalesi vardır; vilâyet-i âmmesiyle bunları mallarından keyfine göre tasarruftan men' eder. Hattâ bu bir hak değil, baba gibi veliyy-i hâs, hâkim gibi veliyy-i âm üzerine vâcib bir vazîfedir.

Sıgar-ı sinnin, cünûnun, atehin esbâb-ı hacirden oldukları müttefekun-aleyhtir. Şürünbülâlî, Müftî-i Mâcin'in, Tabîb-i Câhil'in, Mekkâri-i Müflis'in de hacri câiz olduğunda ulemânın ittifâkı bulunduğunu nakletmiştir[1]. Maraz-ı mevt de kısmen esbâb-ı hacirden addedilmiştir.

Sefeh ile deyn İmâm Ebû Hanîfe'ye göre, esbâb-ı hacirden ma'dûd değildir. Ebû Hanîfe Hazretleri'nin bu ictihâdı hurriyet-i şahsiyeye ve ferdin serbesti-i tasarrufuna fazla ehemmiyet vermesinin şâyân-ı ihtirâm bir netîcesidir. Fakat İmâm Ebû Yûsüf'le İmâm Muhammed, millî servetin sıyâneti gibi ictimâî mülâhaza ile esbâb-ı hacirden addetmişlerdir. *Fısk* sâdât-ı Hanefiyye'nin ittifâkıyle bir sebeb-i hacir değildir.

Şeyh Muhammed Enver Keşmîrî, *Buhârî Şerhi Feyzü'l-Bârî*'de İbn-i Hazm'in İmâm Ebû Hanîfe'ye karşı bu sefâhet sebebiyle hacri inkârdan dolayı ta'n-u teşnî'de bulunduğunu bildiriyor. Ve İbn-i Hazm'in makām-ı istidlâlde büyük bir gafletini yakalayarak diyor ki :

İbn-i Hazm Sûre-i Nisâ'nın (5) inci âyeti olan («و لا تؤتوا السفهاء اموالكم» = *sefîhlere mallarınızı vermeyiniz!)* Kavl-i şerîfi, sefîh üzerine hacrin vukūunu isbât için sarîhtir; bu sarâhat karşısında Ebû Hanîfe nasıl inkâr etmiştir? diyor. Ben de derim ki : eğer İbn-i Hazm'in aradığına âyet delîl olsaydı (و لا تؤتوا السفهاء اموالهم = *sefîhlere mallarını vermeyiniz!)* buyururdu. Çünkü hacir, mahcûrun kendi malındaki tasarrufunu men'dir; halkın malında tasarruftan men' değildir. Sonra Keşmîrî : Bak, acele, insanı ne derece acâib mutâlâalara sevk ediyor? diye İbn-i Hazm'e ta'rîz ediyor.

HACRİN MEHÂSİNİ : *İnâye*'de hacrin mehâsini, sûret-i umûmiyede ibâdu'llāha şefkat ve merhametten ibârettir. Halka şefkat, emr-i

[1] Müftî-yi Mâcin : kavl-ü fi'li mülevves olan ve mübâlât-ı dîniyesi bulunmayan müftü demektir. Böyle müftü hükûmetçe iftâdan men' edilir. Câhil tabîb de böyledir. O da icrâ-yi tabâbetten men' olunur. Mekkârî-i müflis de hiyleli iflâs i'tiyâd eden hud'akâr tüccardır ki, bu da icrâ-yi ticâretten men' edilir.

diyânetin iki kutbundan birisidir. Emr-i İlâhî'ye ta'zîm ve itâat de öbürüsüdür. Bu şefkat ya mahcûre âid olur. Sabîyi, mecnûn, ma'tuh ve sefîhin hacrinde olduğu gibi. Yâhud mahcurdan başka bir alâkadâra râci' olur. Medyûnun müftiyy-i mâcinin, mekkârî-yi müflisin, tabîb-i câhilin – sülüs malından fazlasında tasarruftan – marîzin hacri gibi.

Hacrin zıddı izindir ki, ıtlaktan ibârettir. Itlak da fekk-i hacre denir. İzin, bâb-ı ticârette lüzûmu olan hukûkî bir muâmeledir. Fekk-i hacir ile, hakk-ı men'i iskāt ile tâbir olunur. İzin ile mahcûrun vilâyeti kendisine isbât ve iâde edilmiş bulunuyor. Hacri fekkeden, sabîye nisbetle velîdir; sefîhe nisbetle hâkimdir. Çünkü sefîhi yalnız hâkim hacredebilir. Medyûna nisbetle de dâyindir.

Hacri fekkin bâb-ı Ticâret'te lüzûmunu kayd etmiştik. Fılhakîka hibeyi kabûl gibi menfaat-i mahzadan ibâret olan tasarrufâttan izne ve fekk-i hacre lüzum yoktur. Talâk, hibe gibi zarar-ı mahz olan tasarrufâtta da *i'dâm*, yâni hacir, keenlem-yekün addedilmek îcâb etmekle bunda da izin cereyân etmez. Nasılki sadakada, kefâlet-i bi'l-mâlda da fekk-i hacr olunmaz. Sağîr-i mümeyyizle ma'tûhun da ticâretin gayri ahvâlde hacri iskāt olunamaz *[Redd-i Muhtâr]*.

İZNİN MEŞRÛİYETİ : (ابتغوا من فضله) emr-i şerîfinin delâletiyle sâbittir. Ticâret, esas i'tibâriyle Cenâb-ı Hakk'ın kerem ve inâyetinden hissemend olmağı talebden ibârettir. Fekk-i hacir ile meselâ velînin, sabînin ticâretine izin vermesi, Allāh'ın fadl-ü keremini aramağa me'zûn kılması demektir.

SEBEB-İ MEŞRÛİYETİ de lüzum ve ihtiyacdır. Tekallübât-ı kevniyede insanın öyle zamanları olur ki, bizâtihi kesb-i ticâret edemez de sağîrden istiâneye mecbûr olur.

İZNİN ŞARTLARI İKİDİR : 1) İzin veren kimsenin hacir ve ıtlâk, men' ve iskāt husûsunda me'zûn üzerinde velâyeti hâiz bulunması; 2) Me'zûnun tasarrufa aklen kifâyeti bulunduğuna ve tasarrufa me'zûn kılındığına ilm-i lâhık olması. Bu iki şarta şu mes'eleler teferru' eder :

1) Bir sabîye, vasî olmayan anası veya kardeşi izin verse, bu iznin hükmü yoktur.

2) Hükkâmı nasbe me'mûr ve me'zûn olmayan vülât-i umûrun izninin de hükmü yoktur.

3) Bir sabîyy-i mümeyyiz üzerinde bir kimse babasıyım diye fuzûlî velâyet iddiâ ederek ticârete izin verdiğini piyasada i'lân edip de muâmele ve mübâyaatta bulundursa; sonra asıl babası çıkıp da kendisinin oğlu olduğunu isbât etse, *Fetâvâ-yı Hindiye*'de sağîre ne filhâl ne de bâliğ olduktan sonra bir şey lâzım gelmez, deniliyor.

4) Gayr-i mümeyyiz sabî ile mecnûna izin verilemez; verilse bile kıymet-i hukûkıyesi olamaz.

5) Me'zûnun, kendisine izin verildiğine ilim ve ıttılâı lâhak olmadıkça me'zûn olamaz. Binâenaleyh me'zûnun ba'de'l-izin ve kable'l-vukuf tasarrufu sahîh değildir. Bu vukuf bir şahsın ihbâriyle bile olsa mu'teberdir.

İZNİN MAHALLİ : Sabiyy-i mümeyyiz ile ma'tûh ve kesb-i salâh eden sefîh-i mahcurdur.

İZNİN HÜKMÜ : Me'zûnun ticârete ve ticâret tevâbiinden olan tasarrufâta mâlik bulunmasıdır. Binâenaleyh me'zûn, hibe gibi ticâret aksam ve tevâbiinden olmayan tasarrufâtı hâiz olamaz.

İZNİN RÜKNÜ DE : İzin veren zâtın me'zûna : (sana ticârete izin verdim) demesidir.

BAHSİN UNVÂNINDA ZİKROLUNAN TEFLÎS : Hâkimin, bir kimsenin iflâsına hükmetmesi mânâsınadır. İflâs da, bir kimsenin malı tükenmek mânâsınadır ki, müflis olmak ta'bîr olunur. İflâs kelimesinin hemzesi selb içindir. Yanında bir pulu kalmadı da fülûs-i ahmere muhtâc oldu, demektir. İflâs kelimesi (Feles) ten isimdir. Feles de malını bitirip bir felse, bir pula ve mangıra muhtâc olmağa denir.

Hanefîler indinde bir kimsenin iflâsına hükmedip de iflâsını i'lân etmek şâyânı i'tibâr bir şey değildir. Çünkü mal denilen şey sabah gelir, akşam gider; sabahleyin fakir olan bir kimse, akşam üzere zengin olabilir. Binâenaleyh iflâsına hükmedilen bir kimsenin müteâkıben zengin olması mümkündür[1].

Buhârî nüshalarının hepsinde bu kitabın unvânında istikrazdan sonra bir de (edâ-i düyûn) vardır. İstikrâzı, edâ-i düyûnun ta'kîb etmesi bir tertîb-i tabîîdir. Buhârî'nin bu bâbda edâ-i düyûna dâir bir hayli tahrîcleri de vardır ki, birisini şimdi terceme edeceğiz.

[1] *Feyzü'l-Bârî* : [C. 3, S. 310].

1074. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ أَدَاءَهَا أَدَّى اللّٰهُ عَنْهُ وَمَنْ أَخَذَهَا يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللّٰهُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : [Her kim halkın malını ödemek niyetiyle (istikrâz eder veya bir muâmele sebebiyle) alırsa, Allah o kimseye (dünyâda) edâsını müyesser kılar. Her kim de halkın malını itlâf etmek kasdiyle alırsa, Allah telef ettirir] buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi İbn-i Mâce de Ahkâm bahsinde rivâyet etmiştir. Hadîsin *Buhârî*'deki bâbının unvânı, hadîsin muhtasar bir şeklidir. Ödemek kasdiyle alınan malı Allāh'ın itlâf ettirmesi, müstakrizin aldığı malın feyz-ü bereketini, hayr-ü menfaatini bulmaması ve görmemesidir.

Hâkim'in sıhhatine şahâdet ederek Hazret-i Âişe'den bir rivâyeti vardır ki, Ebû Hüreyre'nin bu hadîsini îzâh eder mâhiyettedir. Bu rivâyete göre, Âişe *radiya'llâhu anhâ* bir kere borç almış da kendisine :

— Ey Ümmü'l-mü'minîn! Ne cesâretle borçlanıyorsun? Ödeyecek malın yoktur, denilmiş. Sıddîka-i Müşârün-ileyhâ :

— Ben her zaman Resûlullāh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : *(Borcunu ödemek niyyetinde bulunan hiç bir kul yoktur ki, elbet ona Allah Azze ve Cell tarafından yardım olur)* buyurulduğunu işittim. Ben de Allāh'ın bu yardımını dilerim, demiştir[1].

[1] عن عائشة رضى الله عنها انها كانت تدان. فقيل لها مالك و الدين و ليس عندك قضاء؟. قالت انى سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول ما من عبد كانت له نية فى اداء دينه الا كان له من الله عز و جل عون. فانا التمس ذلك العون [رواه الحاكم مصححا]

Yine Hâkim'in Ebû Ümâme *radiya'llâhu anh*'den merfûan rivâyetine göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem: (Her kim, gönlünde ödemek niyyeti olarak borçlanır da sonra borcunu ödeyemeden ölürse, Cenâb-ı Hak onun borcundan vaz geçer de alacaklısını dilediği ıvazı vererek irzâ eder. Her kim de bir borç ile borçlanır da gönlünde ödemek arzusu bulunmayarak ölürse, Cenâb-ı Hak kıyâmet gününde bu borçludan garîminin hakkını alır)* buyurmuştur[1].

Yine Hâkim'in Buhârî ile Müslim'in şartına göre merfûan Sevbân *radiya'llâhu anh*'den rivâyetine göre, Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem: (Her kim üç şeyden: kibirden, ganîmet malına hıyânetten, borcundan uzak olarak ölürse, Cennet'e dâhil olur)* buyurmuştur[2].

Halktan alınan mal istikrâz sûretiyle olduğu gibi sâir muâmelât-ı medeniyyeden bir muâmele cihetiyle de olabilir. Bu cihetle Şârih Aynî edâ-i deyni Şârih Kirmânî'nin cihet-i karzdan dolayı mukrize tahsîsini muvâfık bulmuyor. Gerek mukrize, gerek başka bir muâmele-i ticâriyeden dolayı her hangi bir zimmet sâhibine teşmîl ediyor ki, hepsi de vâcibü'l-edâ zimmet olmakta müsâvî derecede bulunduğundan çok doğru bulduğumuz bu ta'mîmi ihtiyâr ederek tercememizde işâret ettik.

Bir de İbn-i Mâce'nin, İbn-i Hibbân'ın, Hâkim'in Meymûne *radiya'llâhu anhâ*'dan rivâyet ettikleri bir hadîs-i şerîfte: Her hangi bir müslüman bir borç borçlansın ve o borcu ödemek istediğini Allah bilsin de dünyâda o müslümâna borcunu ödemeği müyesser kılmasın. Kat'iyyen böyle bir müslümân olamaz. Muhakkak Cenâb-ı Hak dünyâda borcunu ödemeyi müyesser kılar, buyurmuştur[3]. İşte bu hadîs-i şerîfte edâ-i deynin dünyâda müyesser buyurulacağı tebşîr olunduğundan bu tarîk-ı rivâyete de tercemede işâret ettik.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER: 1) Borcunu ödemek istiyenlerin min-tarafi'llâh mazhar-i sühûlet olacakları, itlâf etmek

---

1 عن ابي امامة رضى الله عنه : من تداين و في نفسه و فاؤه ثم مات تجاوز الله عنه و ارضى غريمه بما شاء و من تداين بدين و ليس في نفسه و فاؤه ثم مات اقتص الله لغريمه منه يوم القيامة [رواه الحاكم مرفوعا].

2 عن ثوبان رضى الله عنه : من مات و هو برئ من ثلاث الكبر و الغلول و الدين دخل الجنة [رواه الحاكم مرفوعا].

3 عن ميمونة رضى الله عنها : ما من مسلم يدان دينا يعلم الله انه يريد اداءه الا اداه الله عنه في الدنيا [رواه ابن ماجه و ابن حبان و الحاكم].

istiyenlerin de aldığı paranın hayr-ü bereketini görmemek sûretiyle cezâlandırılacakları bildirilmektedir. 2) Hadîste niyyât ve makāsıdımızın ef'âlimiz üzerindeki te'sîrât-i mahsûsası bulunduğuna işâretle hüsnü niyete terğîb buyurulmuştur. 3) Edâ-i deyn etmek kasdiyle borçlanmanın fazîletkâr terbiyesi de bulunduğuna işâretle istidâneye terğîbi de muhtevîdir. İbn-i Mâce'nin, Hâkim'in Abdullāh İbn-i Ca'fer[1]'den Muhammed İbn-i Alî[2] vâsıtasiyle rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Ca'fer istidâne i'tiyâdında imiş. Bunun sebebi kendisinden sorulduğunda müşârün-ileyh Hazretleri :

— Ben, Resûlullāh *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in : «ان الله مع الدائن حتى يقضى دينه» (*=Borçlu ödeyinceye kadar Allah, borçlu ile berâberdir)*. buyurduğunu işittim, diye cevâp vermiştir. Hiç şübhesiz her

---

[1] Abdullāh İbn-i Ca'fer *radiyaʼllāhu anhümâ*, Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'in oğludur; Hâşimî'dir; Ebû Ca'fer lâkabını hâizdir. Habeşe'de Habeşe muhâcirleri arasında ilk doğan çocuk Abdullāh idi. Kırâet-i Kur'ân'da cevdet-i kırâeti bulunan zevât-i Sahâbîdendir. Kesret-i ilminden kinâye olarak *(El-bahr)* unvân-ı fâhiriyle yâd olunurdu. Kendisinden (25) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir ki, bunlardan iki hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Râvîleri oğulları İsmâîl, İshak, Muâviye ile Urve İbn-i Zübeyr, İbn-i Ebî Müleyke, Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz gibi zevât-ı âliyedir. Kesret-i sehâ ile meşhur ve bu hususta bir çok nevâdir menkuldür. Cümleden birisi şöyle rivâyet ediliyor. Zübeyr *radiyaʼllāhu anh* sâhib-i tercemeden selem tarîkıyle binlerle dirhem borç almış. Zübeyr vefât ettiğinde oğlu Abdullāh, İbn-i Ca'fer'e gelerek :

— Babamın evrâkı arasında bulduğum bir varakada sizde babamın şu kadar bin dirhem matlûbu olduğu anlaşılıyor, der. Abdullāh İbn-i Ca'fer hiç tereddüd etmeden :

— Baban doğrudur; ne zaman almak istersen bu para emrine hazırdır, diye cevâb verir. Bir müddet sonra buluştuklarında Abdullāh İbn-i Zübeyr :

— Afvedersiniz, ben vehmetmişim; babamın sizde değil, sizin babamda bu kadar matlûbunuz olduğunu anladım, demiş. Fakat İbn-i Ca'fer :

— Artık bu parayı sizden almak istemem, buyurup Abdullāh İbn-i Zübeyr'e bu mühim meblâğı bağışlamıştır. Müşârün-ileyh Hicret'in (80) târihinde vefât etmiştir [*Hulâsa*].

[2] Muhammed İbn-i Alî İbn-i Ebî Tâlibü'l-Hâşimî, İbnü'l-Hanefiyye denilmekle ma'ruftur. Vâlidesi Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib'in kızı Havle'dir. Müşârün-ileyhâ babası Hazret-i Alî'den, Hazret-i Osmân'dan ve daha bir hayli Ashâb-ı Kirâm'dan rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğulları İbrâhim, Abdullāh, Hasen ile Amr İbn-i Dînâr gibi bir çok zevâtın rivâyeti vardır. İbrâhim İbn-i Cüneyd: Muhammed Hanefiyye'den ziyâde sahîhü'l-isnâd bir zât bilmiyorum, demiştir. Ebû Nuaym'in rivâyetine göre (80) târih-i Hicrî'sinde vefât etmiştir [*Hulâsa*].

borcunu ödemek kaydinde olan borçlu pek iyi bilir ki : borçlular, deyninin edâsı vesîlesiyle dâimâ Cenab-ı Hakk'ın bârigâh-i inâyetine ilticâ etmektir. Hiç bir an kalbi Allah'dan gāfil bulunmaz. Âlimü's-sir ve'l-hafiyyât olan Allāh'ın bâb-ı inâyetine ilticâ eden bir kulundan uzak bulunması mümkün ve mütesavver değildir. İşte Allāh'ın borçlu kuliyle birlik bulunmasının sirri ve mânâsı budur.

4) Dâvudî mevzûumuz Ebû Hüreyre hâdisinden : borçlunun tasadduka ehil bulunmadığını ve sadaka vermesi câiz olmadığını hattâ vermek isterse hacir ve reddedilmesini bildirmiştir. Fakat Şârih Aynî Ebû Hüreyre hadîsinin vücûhu delâlâttan hiç bir vechile böyle hükme delâlet etmediğini söyliyerek Dâvudî'nin bu ictihâdını reddediyor.

BUHÂRÎ'NİN BU HADÎSTEN EVVEL BİR BÂBI DAHA VARDIR. Bu bâb : (ya hiç parası olmaksızın, yâhud parası olup da hazırlığı bulunmayarak bir mal iştirâ etse, bu bey' câizdir) sûretindedir[1]. Böyle borçla veresiye bey'in cevâzında icmâ' vardır. Bu cevâzın en vâzıh delîli de Müdâyene âyetidir. Bu âyet-i kerîmede : "» يا ايها الذين آمنوا اذا تداينتم بدين الى اجل مسمى فاكتبوه «* = *Ey îmân eden kullar, siz muayyen bir vakte kadar bir deyn ile borçlan* (arak muâmele yap) *tığınızda o borcu yazınız!*" buyurulmuştur.

Buhârî bu âyet-i kerîme ile sâbit olan cevaz hükmünü iki hadîs sevk ederek te'yîd etmiştir : *Bunlardan birisi Câbir hadîsidir* ki, bu eserimizin (6) ıncı cildinde (976) numara ile terceme ve îzâh edilmiştir. Yalnız orada uzun bir metin ile rivâyet ettiği Câbir hadîsini müellif Buhârî burada çok muhtasar bir metn ile şöyle rivâyet ediyor[2].

Câbir *radiya'llāhu anh* demiştir ki, (Tebük seferinde) ben, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber gazâ ettim. (Avdetde) Resûl-i Ekrem (râkib bulunduğum durgun deve için) bana :

— Ey Câbir! Deven hakkında ne görüp düşünüyorsun; bunu bana satar mısın? diye sordu. Ben de :

---

1 من اشترى بالدين و ليس عنده ثمنه او ليس بحضرته [بخارى].

* Sûre : 2 (Bakare) âyet : 282,

2 عن جابر بن عبد الله رضى الله عنهما قال : غزوت مع النبى صلى الله عليه و سلم قال : كيف ترى بعيرك أتبيعنيه ؟. قلت نعم! فبعته اياه. فلما قدم المدينة غدوت اليه بالبعير فاعطانى ثمنه [رواه البخارى].

— Evet satarım! dedim. Ve deveyi Resûlullāh'a sattım. Resûlullāh Medîne'ye gelince, Resûl-i Ekrem'e kuşluk vakti devemle geldim. Bana devenin bedelini (ziyâdesiyle) verdi. (Sonra deveyi de ihsân buyurdu). Bu hadîs borçla mal almanın cevâzını ifâde etmekte pek sarîhtir. Resûl-i Ekrem deveyi Câbir'den satın aldığında bedeli yanında hazır değildi. Yolda derhal vermedi de Medîne'yi teşrîf buyurduğunda verdi.

İkincisi de Hazret-i Âişe hadîsidir. Âişe *radiya'llāhu anhâ* da : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Ebû'ş-Şahm denilen) bir Yehûdîden va'deye muallâk olarak bir mikdâr buğday iştirâ etti. Demirden bir zırh da rehin eyledi, demiştir[1]. Bu da borçlanarak bey'in cevâzına delâlet etmekte gâyet sarîhtir.

1075. عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا أَبْصَرَ يَعْنِي أُحُداً قَالَ مَا أُحِبُّ
أَنَّهُ تَحَوَّلَ لِي ذَهَباً يَمْكُثُ عِنْدِي مِنْهُ دِينَارٌ فَوْقَ ثَلَاثٍ إِلَّا
دِينَاراً أُرْصِدُهُ لِدَيْنٍ ثُمَّ قَالَ إِنَّ الْأَكْثَرِينَ هُمُ الْأَقَلُّونَ إِلَّا
مَنْ قَالَ بِالْمَالِ هٰكَذَا وَ هٰكَذَا وَ قَلِيلٌ مَا هُمْ وَ قَالَ مَكَانَكَ
وَ تَقَدَّمَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَسَمِعْتُ صَوْتاً فَأَرَدْتُ أَنْ آتِيَهُ ثُمَّ ذَكَرْتُ
قَوْلَهُ مَكَانَكَ حَتَّى آتِيَكَ فَلَمَّا جَاءَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ الَّذِي
سَمِعْتُ أَوْ قَالَ الصَّوْتُ الَّذِي سَمِعْتُ قَالَ وَ هَلْ سَمِعْتَ
قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَتَانِي جِبْرِيلُ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ فَقَالَ

---

1 عن عائشة رضى الله عنها ان النبى صلى الله عليه و سلم اشترى طعاما من يهودى الى اجل و رهنه درعا من حديد [رواه البخارى]

مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِكَ لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئاً دَخَلَ الْجَنَّةَ قُلْتُ وَ إِنْ فَعَلَ كَذَا وَ كَذَا قَالَ نَعَمْ.

TERCEMESİ

Ebû Zer(-i Gifârî) *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Ben (bir seferde) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber bulundum. (Avdetde) Resûlullāh onu yâni Cebel-i Uhud'u görünce :

— Benim için Uhud'un altın olmasını, ondan (meselâ) bir dînârın üç günden fazla yanımda beklemesini arzu etmem. (O) bir dînârı (da) ben, yalnız borç (ödemek) için hazırla-(mak iste) rim, buyurdu. Sonra Resûlullāh (devâmla) :

— (Malca) çok (zengin) ler vardır ki, onlar, (sevabca) çok azdırlar. Meğer ki, onlar mallarını şöyle böyle (nâsa ve vücûhü birre) sarf etmiş olalar. Bu (seciyyede insa) nlarsa her halde azdır, buyurdu. Sonra Resûlullāh bana :

— (Ben yanına gelinceye kadar) yerinde dur! buyurup uzak değil (şöyle yakın) gitti. Bu sırada ben bir ses işittim de Resûlullāh'ın yanına gelmek istedim. Sonra Resûlullāh'ın: ben gelinceye kadar yerinde bekle! buyurduğunu hatırladım (da vaz geçtim). Resûlullāh gelince :

— Yâ Resûla'llāh! O işittiğim (ne idi?); yâhud o işittiğim ses (ne idi?) diye sordum. Resûlullāh :

— Sen de (böyle bir ses) işittin mi? buyurdu. Ben de :

— Evet, dedim. Resûlullāh :

— Yanıma Cebrâil *Aleyhi's-selâm* gelmişti de bana o :

— Ümmetinden her kim Allāh'a hiç bir şey'i şerîk koşmayarak (tevhîd akîdesiyle), ölürse, Cennet'e dâhil olur, dediğini hikâye buyurdu. Ben :

— (Yâ Resûla'llāh!) şöyle (zinâ gibi), şöyle (sirkat gibi) bir günâh işlerse de mi? diye sordum. Resûlullāh :

— Evet! diye tasdîk buyurdu.

Î Z Â H I

Buhârî bu hadîsi İstîzân, Bed'-i Halk gibi *Sahîh*'inin müteaddid bahislerinde rivâyet etmiştir. Hadîsteki (تحول ، صار) mânâsına bir fiil-i nâkıs olup ismi (Uhud)'a râci' zamir, haberi de (zeheb) kelimesi bulunduğundan : (Benim için Uhud dağı altın olmasını...) sûretinde terceme ettik. (İrsâd) ın da (i'dâd) mânâsına olduğunu Şârih Aynî'den istifâde ederek o yolda terceme ettik.

Hadîsin metni çok dar ve muhtasar rivâyet edilmiş bulunduğundan îzâh için turuk-ı rivâyattan ve râvîleri, şârihleri, îzâh ve tefsîrlerinden istifâde ettiğimiz ma'lûmâtı bervech-i âti bildiriyoruz :

(ان الاكثرين مالاً هم الاقلون ثوابا) ، (ان الاكثرين هم الاقلون)

sûretinde ve şârihler tarafından tefsîr edildiğinden, tercemede bunu gösterdik.

(الا من صرف المال على الناس فى وجوه البر) ، (الا من قال بالمال)

sûretinde tefsîr edildiğinden buna da tercemede işâret ettik. Bu tefsîre göre (kavl), kelâm mânâsına değil, (sarf ve i'tâ) mânâsında isti'mâl edilmiş bulunuyor.

(هكذا و هكذا) ism-i işâretlerinin kinâye tarîkıyle zikir edilen müşâr-ün-ileyhleri birtakım hayır yollarıdır ki, bunu hadîsin senedinde zikredilen Ebû Şihâb[1] eliyle önüne, sağına, soluna işâret etmek sûretiyle göstermiştir. Bu sûretde Resûl-i Ekrem : *(Çok kimseler vardır ki, mal cihetiyle zengindirler, fakat sevâb cihetiyle fakirlerdir. Meğer ki, bir kimse malını halkın ihtiyâcına ve vücûh-i birr ü hayra [mübârek eliyle önüne, sağına, soluna işâret ederek] şöyle şöyle sarf etmiş ola; o kimse hem mâl, hem sevâb cihetiyle zengindir. Fakat bu seciyyede insanlar maa'l-esef insanlar arasında çok azdır)* buyurmuş demektir.

---

[1] Ebû Şihâb, İbn-i Nâfi' Kinânî'dir; Hannât, ve Asğar lâkabiyle meşhurdur. Kûfe'li olup Medâyin'de ihtiyâr-ı ikâmet etmiştir. Leys İbn-i Ebî Süleym'den, A'meş'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Buhârî'nin meşâyihi cümlesinden olan Yahyâ İbn-i Âdem ve Müsedded rivâyet etmişlerdir. İbn-i Maîn, sâhib-i tercemenin rivâyette mevsûk ve mu'temed olduğuna şehâdet ediyor. (171) târihinde vefât etmiştir. [*Hulâsa*].

Yâ Resûla'llāh, o işittiğin ne idi?. Yâhud o işittiğin ses ne idi? sûretindeki terdîd-i süâl râvînin şekkinden mütevelliddir.

İşitilen bu sesin Hazret-i Cibrîl'in mübârek sadâsı olduğu ve âlî bir tebşîri muhtevî bulunduğu, Resûl-i Ekrem in cevâbından sarâhaten münfehim oluyor ki : Muhammed Ümmeti'nden şirke düşmeden tevhîd-i Bârî akîdesiyle Âhiret'e gidenlerin Cennet'e dâhil olacağı beşâretidir.

Bu yüce müjde râvî Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhumâ*'nın nazar-ı dikkat ve hayretini celb etmiş olacaktır ki, derhal Resûl-i Ekrem'e : (و ان فعل كذا و كذا = *Bu mü'min-i müvahhid, şöyle böyle günâh işler işlese de Cennet'e girer mi?)* sûretinde bir süâl sormağa mecbûr oluyor ve *(evet)* diye tasdîkî bir cevâb alıyor.

Görüyoruz ki, bu metn-i şerifteki bu süâl de *(şöyle böyle işler işlese)* diye mücmel rivâyet edilmiştir. Bunu da Buhârî'nin Rikak bahsinde : (و ان زنى و ان سرق = *zinâ ve sirkat etse de)* sûretindeki rivâyetinden istifâde ederek tercemede tefsîr ettik.

Hadîsin bu fıkrasından Muhammed ümmetinin ümem-i sâireye fadl ü rüçhânı bulunduğu müstefâd olmakla berâber fâsıkın fisk u ma'sıyeti Cennet'e duhûlüne mâni' olmayacağı da anlaşılmıştır. Fâsıkın fiskından ve hakku'llāh ile hukūk-ı ibâddan dolayı mukadder azâbı çekerek temizlendikten sonra Cennet'e girecektir. Bu eserimizin (4) üncü cildinde (617) numara ile terceme ettiğimiz yine Ebû Zerr-i Gıfârî ile (618) numara ile terceme ettiğimiz Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîslerinin îzahlarında bu mevzûa dâir kâfî derecede tafsîlât bulunduğundan, oraya mürâcaat buyurulsun!.

Bu hadîsin *Buhârî*'deki bâbının unvânı, (edâ-i deynin vücûbu) hakkındadır. Buhârî bu vücûb hükmünü bu unvânında Nisâ Sûresi'nin meâli bervech-i âtî (58) inci âyet-i kerîmesiyle te'yîd etmiştir : "*Allah size kat'î olarak emreder ki: Siz, emânetleri ehline veresiniz. Ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmedesiniz. Hakîkatte Allah size bunlardan her birisiyle ne güzel va'z veriyor. Muhakkak sûrette Allah, dâimâ* (hükmünüzü) *işidir; ve* (o emânet husûsundaki harekâtınızı) *görür*"[1].

---

[1] ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها و اذا حكمتم بين الناس ان تحكموا بالعدل ان الله نعما يعظكم به ان الله كان سميعا بصيرا [سورة النساء].

Bu âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Ekser müfessirînin ittifâk ettikleri bir sebeb, bu âyetin Kâ'be-yi Muazzamâ'nın miftâhdârı Abdüddâr evlâdından Osmân İbn-i Talha[1] hakkında nâzil olduğudur. İbn-i Sa'd'in ve siyer sâhiblerinin rivâyetine göre, feth-i Mekke günü Resûl-i Ekrem Kâ'be-i Muazzama'nın önüne geldiğinde Osmân İbn-i Talha Kâ'be'nin anahtarını getirip Resûl-i Ekrem'e : (emânettir yâ Resûla'llāh!) diye teslîm etmişti. Kâ'be açılıp derûnu putlardan temizlendikten sonra miftâh-i Kâ'be'yi Hazret-i Alî eline almıştı. Bunun üzerine bu âyet-i kerîme nâzil olup Resûl-i Ekrem de anahtarı Hazret-i Alî'den alarak İbn-i Talha'ya vermiştir.

Kādî Şüreyh bir hükmünde iki hasımdan birisine, âhare hakkını vermesini emretmiş; çünkü demiş Allāhu Teâlâ : (ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها) buyurmuştur, bu cihetle fukahâ (emânât) ile murad ribâ da dâhil olduğu halde hukūk-ı ibaddır, demişlerdir. İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan edâ-yı emânet hükmünün daha âm ve şâmil olduğu rivâyet edilmiştir. Cemi' sîgasiyle (emânât) vârid olmasına da bakarak ehl-i ilim; emânât ile murâd namâz, zekât, oruç gibi ibâdu'llāh üzerine vâcib olan hukūku'llāh ile bâzı kulların diğerleri üzerinde bulunan vedîa gibi haklarıdır, demişlerdir. Bütün bunların edâsını bu âyet-i kerîme ile emretmiştir. Bu dünyâda edâ-yı hukuk edilmezse kıyâmet gününde alınır. Bir hadîs-i sahîhte Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*: "*Hukuk, muhakkak sûrette ehline edâ olunur. Hattâ boynuzsuz koyunun hakkı boynuzlu koyundan alınır*" buyurulmuştur.

Buhârî'nin bu bâbda Ebû Hüreyre'den de bir rivâyeti vardır. Bu rivâyetin metni başkadır. Fakat ayni Ebû Zerr-i Gıfârî

---

[1] Osmân İbn-i Talha, Abdüddâr evlâdındandır. Bu âile ötedenberi câhiliyyet devrinde Kâ'be'nin miftahdârı idi. Hudeybiye sırasında Hâlid İbn-i Velîd ve Amr İbn-i Âs ile berâber müslümân olmuştu. Mekke'nin fethi sırasında Resûl-i Ekrem'in maiyyetinde bulunmuştur. Bu cihet *Hulâsa*'da bu sûretle mazbut bulunduğundan Osmân İbn-i Talha'nın Mekke'nin fethi sırasında henüz müslümân olmadığına dâir rivâyetler doğru değildir. Feth-i Mekke günü taraf-ı Risâletten kendisine bahş olunan miftâh-ı Kâ'be'yi Osmân İbn-i Talha Medîne'ye avdet ederken amm-zâdesi Şeybe İbn-i Osmân'a vermiş ve bâdemâ Kâ'be'nin miftahdarlığı vazîfesi Benî Şeybe'de kalmıştır. Bu gün de Şeybe oğullarında bulunmaktadır. Osmân İbn-i Talha'dan Abdullāh İbn-i Ömer ile Benî Süleym'den bir kadının rivâyeti vardır. (42) sene-i Hicriyesinde vefât etmiştir.

hadîsi meâlindedir ve şöyledir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki : benim Uhud (dağı) misâli altınım olsa, ondan bir parçası, nezdimde bulunarak üç (gece) geçmesi beni sevindirmez; ancak o parçayı (edâ) diye hazırlamış olmam beni mesrûr eder[1].

Bu hadîsin metni ile tercemesi tatbîk edilse (ان لا يمر) sîgasının müsbet sûrette terceme edildiği görülür. Sebebi burada edât-ı nefyin zâid olmasıdır.

1076. عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ ٱللهِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ أَتَيْتُ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَهُوَ فِي ٱلْمَسْجِدِ ضُحًى فَقَالَ صَلِّ رَكْعَتَيْنِ وَ كَانَ لِي عَلَيْهِ دَيْنٌ فَقَضَانِي وَ زَادَنِي.

TERCEMESİ

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir : ben (Tebûk seferinden avdetimde) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldim. Resûlullāh duhâ vakti (Medîne) Mescidi'nde bulunuyordu. Resûlullāh bana: Haydi iki rek'at namaz kıl! buyurdu. Benim, Resûlullāh uhdesinde (deve bedelinden) matlūbum vardı. Resûlullāh bana matlūbumu edâ buyurdu; (bir kırat da) ziyâde eyledi.

İ Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Müslim'den münferid olarak rivâyet etmiştir. Ve bu eserimizin altıncı cildinde uzun bir metn ile ve (976) rakamiyle tercemesi geçmiştir. Oradaki terceme ve îzâhımız mutâlâa buyurulsun. Bundan başka Buhârî'nin *Sahîh*'inde ayni isnâd ile Kitâbü's-Salât'ta ve seferden avdet edildiğinde kılınan namaz hak-

---

1 عن ابى هريرة رضى الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: لو كان لى مثل احد ذهبا ما يسرنى ان لا يمر على ثلاث و عندى منه شئ الا شئ ارصده لدين [رواه البخارى]

kında açtığı bir bâbında da rivâyetleri vardır. Buradaki rivâyeti hüsnü sûretle edâ-i deynin müstehab olduğunu isbât içindir.

Hazret-i Câbir'in Resûl-i Ekrem'i duhâ vakti ziyâret ettiğini Buhârî metninde : (قال مسعر اراه قال ضحى = Râvî Mis'ar İbn-i Kidâm : Öyle zan ediyorum ki (Câbir'den bana bu hâdisi rivâyet eden Muhârib İbn-i Disâr, duhâ vaktidir demişti, diyor.

Şârih Kastalânî Hazret-i Câbir'e taraf-ı Peygamberî'den bir ziyâde olarak verilen mikdârın bir kırat olduğunu bildirdiğinden, tercemede bunu gösterdik. Kastalânî'nin rivâyetine göre, Hazret-i Câbir demiştir ki : ben bu kıratı keseme koymuştum; yanımdan hiç ayırmazdım. Tâ ki, Şam askeri Hârre günü Medîne'ye geldi. Medîne'de yağmakerlik ettikleri sırada benden de bu bir kıratı aldılar.

Buhârî'nin bu bâbında Ebû Hüreyre'den de bir rivâyeti vardır ve şöyledir : Ebû Hüreyre diyor ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* uhdesinde (A'râbî) bir kişinin üç yaşında bir deve alacağı vardı. Günün birisinde bedevî gelip Resûl-i Ekrem'den bu genç devesini istedi. *Salla'llāhu aleyhi ve sellem* Ashâbına :

— Bu adamın (sinne) devesini veriniz! buyurdu. Ashâb-ı Kirâm aradılarsa da bu yaşta genç bir deve bulamadılar! Ancak ondan daha yüksek yaşta (,yedisine girmiş kıymetli rebâî) bir deve buldular. (Resûl-i Ekrem'e bunu arz ettiklerinde) :

— Bu âlâ deveyi veriniz! buyurdu. Şimdi (bu semâhatli emri işiden) A'râbî (sevinçle) :

— (Yâ Resûla'llāh!) Sen benim hakkımı mükemmel bir sûrette verdin; Allah da sana eksiltmeden mükâfâtını versin! diye düâ etti. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Sizin hayırlınız, borcunu en güzel vereninizdir, buyurdu[1].

Buhârî bu bâbında bu hadîsi diğer bir tarîk ile yalnız metne âid birtakım farklarla bir daha rivâyet etmiştir; ayni meâlde olduğu için bunu nakle lüzum görmedik.

---

[1] عن ابى هريرة رضى الله عنه قال : كان لرجل على النبى صلى الله عليه و سلم سن من الابل فجاءه يتقاضاه . فقال النبى صلى الله عليه و سلم : اعطوه ! . فطلبوا سنه فلم يجدوا له الاسناً فوقها . فقال : اعطوه! فقال أوفيتنى وفى الله بك . قال النبى صلى الله عليه و سلم: ان خياركم احسنكم قضاء [رواه البخارى].

Sahîh-i Buhârî metnine bakılırsa bundan bir bâb yukarıda bu hadîsin üçüncü bir tarîk-ı rivâyeti daha görülür. Bu rivâyet tarîkında metnen ve meâlen fark bulunduğu için onu aynen terceme edip bildirmek isteriz. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* diyor ki :

(A'râbî) bir kimse Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'de matlūbu olan bir devesini taleb etmiş ve Bedevîlik âdeti üzere Resûl-i Ekrem'e karşı talebinde gılzat göstermişti. Derhal Ashâb-ı Kirâm bedevîye (kavlen veya fi'len haddini bildirmeğe) azmetmişlerdi. Fakat *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm:*

— Şu bedevîyi bırakınız!. Her sâhib-i hakkın (edeb dâiresinde) hakk-ı talebi vardır; buna bir deve alıp verin! buyurdu. Ashâb-ı Kirâm :

— Yâ Resûla'llāh! Aradık, bunun devesinden daha yaşlı ve kıymetli deveden başka deve bulamadık! demişlerdi. Resûl-i Ekrem :

— O âlâ deveyi iştirâ edip buna veriniz! Sizin hayırlınız borcunu güzel vereninizdir, buyurdu[1].

Bu hadîslerde bir deve alınıp bedevîye verilmesi hakkında doğrudan doğruya Resûl-i Ekrem'in emirlerine muhâtab olan zâtın Resûlullāh'ın âzadlı kölesi Ebû Râfi'[2] olduğunu Şârih Kastalânî bildiriyor.

Bu kaba bedevînin ismi bu hadîsin rivâyet tariklerinin hiç birisinde bildirilmemiştir. Yalnız Ta'berânî'nin *Mu'cem-i Evsat*'ında

---

[1] عن أبي هريرة رضى الله عنه : ان رجلا تقاضى رسول الله صلى الله عليه و سلم فأغلظ له. فهم اصحابه فقال ; دعوه! فان لصاحب الحق مقالا، و اشتروا له بعيرا فأعطوه اياه. و قالوا : لا نجد الا افضل من سنه. قال : اشتروه فأعطوه اياه ! فان خيركم احسنكم قضاء [رواه البخارى].

[2] Ebû Râfi' *radiya'llāhu anh*'in ismi İbrâhim, yâhud Eslem, yâhud Sâbit'tir. Uhud, Handak muhârebelerinde bulunmuştur. Kendisinden (68) hadîs-i şerif rivâyet edilmiştir. Bunlardan bir hadîsini Buhârî, üç hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Kendisinden oğlu Ubeydullāh ile Süleymân İbn-i Yesâr rivâyet etmiştir. Resûl-i Ekrem Ebû Râfi'i âzadlılarından Selmâ ile evlendirmişti. Selmâ Resûl-i Ekrem'in necl-i necîbi İbrâhim'in kabîlesi olmuştur. Ebû Râfi' an-asıl Mısır'lı olduğundan Kıbtî diye anılırdı. Mısır'ın fethinde bulunmuştur. *Hulâsa*'da Hazret-i Osman'ın şehâdetinden az bir zaman sonra vefât ettiği, Vâkıdî'den rivâyet olunuyor. *Tehzib*'de de Hazret-i Osman'ın şehâdetinden evvel ve Hazret-i Ali'nin devr-i hilâfetinde vefâtına dâir iki rivâyet daha bildiriliyor.

bu bedevînin Irbâz İbn-i Sâriye olduğunu ifhâm eder bir rivâyeti bulunduğunu Şârih Kastalânî bildirmekle berâber Nesâî'nin, Hâkim'in mezkûr hadîsi sûret-i rivâyetlerini de nakletmektedir ki, bunlar da Irbâz İbn-i Sâriye kıssasının bundan ayrı bir istikraz mes'elesi olduğunu söylemektedir. Irbâz demiştir ki : (Nebî *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'e genç bir deve bey' etmiştim. Mutâlebe için geldiğimde Resûl-i Ekrem : Evet, şimdi sana daha necîb bir deve vereyim, buyurdu. Hakîkaten bana daha güzel bir deve vermek sûretiyle hakkımı edâ buyurdu. Sonra Resûl-i Ekrem'e bedevî birisi geldi. O da müsinne bir devesinin ödenmesini istiyordu...) diyerek A'râbî kıssasını hikâye etmiştir. İşte Irbâz'ın bu rivâyeti her iki kıssayı da ayrı ayrı vâzıhan bildirmektedir.

Her ne ise bedevînin ismi ma'lûm olsun, olmasın asıl ma'lûm olan bir hakîkat vardır ki, Resûl-i Ekrem'in mekârim-i ahlâkından, ulüvv ü cenâbından ve afv-ü inâyetinden en vahşî bir bedevî bile mütehassis olarak ibtidâ şiddet ve gılzatle istîfâ-yi hak ederken en sonu (أوفيتني و أوفى الله بك = *Ey Peygamber-i Âlî-Şân! Sen bana hakkımı mükemmel bir sûrette verdin; Allah da sana mükâfâtını eksiksiz versin!*) diye düâya müsâreate mecbûr olmuştur. Bedevînin rûhunda uyanan bu tehavvül ve inkılâbın şâyân-ı hayret bir derecede bulunduğunu öğrenmek için bu vahşî bedevînin evvelâ ne herzegûlık ve hezeyân ettiği de bilinmelidir.

Şârih Kastalânî'nin beyânına göre, bu bedevînin gılzatle söylediği söz : Ey Abdü'l-Muttalib oğulları! Siz, borcunuzu uzatır, yalanla geciktirirsiniz, cümlesidir ki, pek şenî' bir bühtandır. Resûl-i Ekrem'in ecdâdı ve amucaları hiç de böyle değillerdi. Abdü'l-Muttalib oğulları sözlerinin eri ve her nevî medenî muâmelelerinde doğruluk onların rehberi idi. Muttalibîlerin vefâsı, kerem ve semâhati târihin şehâdetiyle sâbit bir hakîkattir. Bu cihetle Ashâb-ı Kirâm, bedevîyi döğmek istemekte tamâmen haklı idiler. Fakat Resûl-i Ekrem bedevîlerin tab'an haşîn ve bilâ-reviyyetin söz söyler kimseler olduğunu bildiğinden afv ile, ihsân ile mukābele buyurup hidâyetine delâlet etmiştir.

HÜSN-İ MUTÂLEBENİN İSTİHBÂBI : Buhârî'nin burada *zimem* sâhiblerinin ashâb-ı düyûndan hüsn-i mutâlebeleri hakkında bir bâbı da vardır. Te'yîd için de Huzeyfe Hazretlerinin bir hadîsini rivâyet etmiştir. Fakat müellif Zebîdî merhum bu hadîsi *Kitâbü'l-Büyû'*'da

zikrettiği için ihtisâren buradaki rivâyeti *Tecrîd*'e almamıştır. *Kitâbü'l-Büyû*'daki rivâyeti bu eserimizin altıncı cildinde (969) numara ile terceme ve îzâh edilmiştir. Buhârî'nin buradaki rivâyeti daha muhtasardır, Huzeyfe İbn-i Yemân *radiya'llāhu anh*'in Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittiğini bildirdiği hadîs-i şerifte meâlen şöyle buyurulmuştur :

(Sizden evvel geçen milletlerden) bir kişi ölmüştü. (Rûhu Melekler tarafından karşılanarak) ona :

— (Dünyâda ne hayır işledin? diye) soruldu. O da :

— Ben, halka mal satardım. (Zimemlerimi tahsîl ederken) ganîden ferâgat ve müsâmaha, fukarâdan da (borcunu) tahfîf (ve imhâl) ederdim, diye cevab verdi de bundan dolayı o kimse mağfiret olundu [1].

Ebû Mes'ûd, (Ukbe İbn-i Âmir) :

— (Peygamber'in) bu (kelâmı) nı ben (de) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim, demiştir ki, bu şekl-i isnâd, ehl-i rivâyete göre, ta'lîk sûretinde mevsûlen rivâyettir. Müslim'in bir rivâyeti ise bu vasl-i rivâyeti daha iyi tebârüz ettirmektedir. Müslim'in tahrîcine göre, Huzeyfe ile Ebû Mes'ûd bir arada otururken Huzeyfe yukarıdaki hadîsi rivâyet etmiş, Ebû Mes'ûd da Huzeyfe'yi tasdîk ederek : evet ben de Resûlullāh'tan bu sûretle işittim, demiştir ki, bu hadîsi iki Sahâbî mevsûlen rivâyet etmiş bulunuyorlar.

***

1077. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ مُؤْمِنٍ إِلَّا وَ أَنَا أَوْلَى بِهِ فِي ٱلدُّنْيَا وَ ٱلْآخِرَةِ ٱقْرَؤُا إِنْ شِئْتُمْ ٱلنَّبِيُّ أَوْلَى بِٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ

[1] عن حذيفة رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول : مات رجل فقيل له. قال : كنت ابايع الناس فأتجوز عن الموسر واخفف عن المعسر فغفر له . قال ابو مسعود : سمعته من النبى صلى الله عليه و سلم [رواه البخارى].

فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ مَاتَ وَ تَرَكَ مَالاً فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا وَ
مَنْ تَرَكَ دَيْناً أَوْ ضَيَاعاً فَلْيَأْتِنِى فَأَنَا مَوْلَاهُ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Nebî *salla'llāhu aleyhı ve sellem*'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir :

"*Hiç bir mü'min yoktur, ancak ben, ona dünyâ ve âhiret* (işlerin) *de* (kendisinden) *daha yakın* (bir şefik) *im. İsterseniz* (ihticâc içir), (النبى اولى بالمؤمنين من انفسهم) *kalv-i şerîfini okuyunuz!. Her hangi bir mü'min ölür de mal bırakırsa, bu mala kim olursa olsunlar, onun asabesi vâris olsun. Her hangi bir mü'min de borç, yâhud* (fakîr bir) *âile bırakırsa, o da bana gelsin!. Ben onun velîsiyim.*"

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Tefsîr bahsinde de rivâyet etmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'de bu hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı, (borç bırakarak ölen kimsenin cenâze namazının hükmüne dair) dir. Bu hüküm hadîsten müstefâd olduğu üzere iltizâm-ı deynin vazîfe-i dîni îfâya mâni' olmayacağı merkezindedir. Resûl-i Ekrem'in borçlu ölenlerin cenâze namazını kılmamaları, ibtidâ-yi İslâmda idi. Fütûhât-i İslâmiye inkişâf edip de Beytü'l-mâl refâha kavuştuktan sonra borçlu ölen mü'minlerin borçları taraf-ı Risâlet'ten te'diye edilerek namazları kılınmıştır. Resûl-i Ekrem'in borçdan istiâze buyurmaları da bizâtihî borçtan dolayı değildir. Belki borca terettüb eden bir sürü gāileden dolayıdır.

Buhârî'nin bu bâbında bundan evvel başka bir sened ve metniyle yine Ebû Hüreyre'den bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır ve meâlen şöyledir : Her kim mal bırakırsa, o mal müteveffânın veresesine âidtir. Her kim de borç ve âile ağırlığı bırakırsa, bu da bana râci'dir, buyurmuştur [1].

---

[1] من ابى هريرة رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : من ترك مالا فلورثته و من ترك كلاً فالينا [رواه البخارى].

Evvelki metinden ziyâde hâiz-i iştihâr olan bu metni, Buhârî *Kitâbü'l-Vekâlet*'in âhirinde, Ferâiz'de, Ahzâb Sûresi'nin tefsîrinde, mevzûumuz olan bu bâbda da rivâyet etmiştir. Müslim de Ferâiz'de, Ebû Dâvud Harac'da tahrîc etmişlerdir. Şârih İbn-i Battâl : borçlu ölenlerin, Resûl-i Ekrem tarafından namazlarının kılınmaması yolunda cârî olup gelen fi'l-i Nebevî bu hadîs ile neshedilmiştir, diyor ki, biraz evvel bildirmiştik. Esâsen bu iki hadîsi Buhârî'nin burada sevkından gâye de budur. Ve hadîslerin unvâna mütâbakat noktası burasıdır..

İkinci hadîsin metnindeki (كَلّ) i İbn-i Esîr, insana külfet veren her şey'in yüklediği ağırlıktır ve gâiledir diye tefsîr etmiştir ki, borç da insana ağırlık veren tekellüflerin en başında gelir.

Resûl-i Ekrem'in mü'minlere bütün dünyâ ve âhiret işlerinde nefislerinden daha re'fetli ve şefkatli olmaları o Nebiyy-i Zî-Şân'ın mü'minlere dâima esbâb-ı salâh ve saâdetlerini emr-ü irâe; şerr-ü fesatlarını îcâb eden şeylerden men'-ü tahzîr buyurmasında tecellî eder. Halbuki nefs öyle değildir. O, helâke da'vet eder. Peygamber ise tarîk-ı necâta irşad buyurur. Binâenaleyh Peygamber mü'minlere kendilerinden daha sevgili ve onun emr ü irşâdı, kendi nefislerinin arzu ve temâyüllerinden daha nâfiz ve mutâ' olmalıdır. Yine böyle müşfik Peygamberlerine karşı şefkatleri ve bağlılıkları, kendi nefislerine şefkat ve i'timatlarından daha tam bulunmalıdır. İşte âyet-i kerîme'den ve hadîs-i şeriften müstefâd olan mânâ budur.

(النبى اولى بالمؤمنين من انفسهم) kavl-i şerîfi ki, Ahzab Sûre-i Şerîfesi'nin (6) ıncı âyetinin matlaıdır. Burada vahy-i metlûv ile vahy-i gayr-i metlûv te'yîd buyurulmuştur. Bu âyetin sebeb-i nüzûlü olarak nakledilen rivâyet de yukarıda arz ettiğimiz mânâyı îzâh ve te'yîd etmektedir : Resûl-i Ekrem Tebûk seferine gidileceğini emr-ü i'lân buyurduğu sırada bâzı kimseler âilelerinden izin istiyeceklerini makâm-ı i'tizarda ileri sürmüşlerdi. Bunun üzerine : (Peygamber'in emr-ü irşâdı mü'minlere nefislerinin ve âilelerinin delâletinden daha hayırlıdır.) buyurulmuştur.

Ehl-i tefsîrin İbn-i Abbas'tan ve Atâ' İbn-i Ebî Rebah'tan rivâyetine göre, âyet-i kerîme'yi şöyle tefsîr etmişlerdir : Resûl-i Ekrem mü'minleri bir şey'e da'vet eder, nefisleri de başka bir şey'e da'vet ederse, Resûlullâh'ın da'vetine icâbet ve itâat etmek, nefislerinin arzularına uymaktan daha hayırlıdır. Müfessir Mukâtil'den

de : "*Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem'in emr-ü irşâdına ittibâ, mü'minlerin bâzısının diğer bâzısının fikir ve ictihâdına tebaiyyetten daha hayırlıdır*" sûretinde bir tefsir nakledilmiştir.

Hadîsteki *(asabe)*, kişinin babası tarafından akrabâsına denir. Ehl-i ferâize göre asabe : *Kitâbullāh*'ta sihâm-ı mefrûzesi olmayıp ashâb-ı ferâiz hisselerini aldıktan sonra geri kalanı ahzeden ve infirâdı hâlinde terekenin mecmûuna vâris olan kimsenin ismidir.

İbn-i Esîr (ضياع) lâfzı feth ile iyâl mânâsınadır ve (ضاع، يضيع) dan masdardır; dâd'ın kesriyle de (dâi') in cem'idir (câi', ciyâ') gibi diyor. İbn-i Cevzî de her iki sûret-i zabtı bildirdikten sonra feth ile kırâatin esah olduğuna işâret ediyor ki, biz de bu sûretle terceme ettik. Bâzı şârihler tarafından da âile, ihtiyac ile takyîd edildiğinden tercemede buna da işâret ettik.

BUHÂRÎ'NİN ÜÇ BÂBI VE ÜÇ RİVÂYETİ : Buhârî'nin *Sahîh*'inde mevzûumuz olan Ebû Hüreyre hadîsinden evvel üç bâbı daha vardır ki, bunların hadîslerini müellif Zebîdî ihtisar kasdiyle *Tecrîd*'e almamıştır. Halbuki ifâde ettikleri ahkâm-ı şer'iyye i'tibâriyle İstikrâz ve Edâ-i Deyn bahsinde bunların mutâlea edilmeleri çok lüzumlu bulunduğundan bunları da okuyucularımızın nazar-ı mütâlealarına arz ediyoruz :

BU BÂBLARDAN BİRİNCİ BÂB : Alacaklının rızâ ve muvâfakati ile borçlunun borcunun dûnünde bir mikdar vererek tamâmını ödemesinin, yâhud alacaklının matlûbunun hepsini borçluya helâl etmesinin cevaz ve meşrûiyetine dâirdir[1]. Buhârî bu bâbında Hazret-i Câbir'in bir hadîsini sevk ediyor ki, başka bir senedle ve hayli farklı bir metn ile Kitâbü'l-Büyû'da da rivâyet ettiği bu hadîsi bu eserimizin (6) ıncı cildinde (988) numara ile terceme ve îzâh etmiş bulunuyoruz. Gerek her iki metin arasındaki farkı ve gerek cevâz-ı şer'îyi tebârüz ettirmek için buradaki metni de terceme ediyoruz :

Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhumâ* diyor ki : babam Abdullāh İbn-i Amr, Uhud günü şehîd olarak vefât etmişti. Halbuki üzerinde (yalnız bir Yehûdîye otuz vesk hurma) borç vardı. Alacaklılar haklarını talebde şiddet göstermeğe başladılar. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldim. (Vaziyeti arz ettim). *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* bunlara hurmalığımın mahsûlünü kabûl edip

---

1 باب اذا قضى دون حقه او حلله فهو جائز [بخارى]

babamı üzerindeki haklarından ibrâ etmelerini teklîf etti. Fakat alacaklılar bu teklîfi kabulden imtinâ ettiler. Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* de bunlara hurmalığımı vermedi. Ve bana :

— Sana kuşluk vakti gelirim! buyurdu. Ferdâsı sabah kuşluk zamânı bana geldi. Hurmalıkta dolaştı. Mahsûlün bereketi hakkında düâ buyurdu. Hurma mahsûlünü kestim. Alacaklıların haklarını tamâmen verdim. Bana da hurmamdan (bâkîsi, aslı gibi hiç bir şey eksilmeksizin) kaldı[1].

İKİNCİ BÂB : Medyûnun hurmayı hurma ile, yâhud hurmayı arpa, buğday gibi hubûbat ile takas ederek, yahud Mücâzefe ki, mahsûlü ölçüp tartmaksızın hads ve tahmîn eyliyerek alacaklıya edâ-yi deyn etmesinin cevâzına dâirdir[2].

Mühellib, Müellif Buhârî'nin bu unvânına i'tirâz ederek : ulemâdan hiç birisi hurmadan matlûbu olan dâyinin, mücâzefe sûretiyle borçlunun verdiği hurmayı almasını tecvîz etmemiştir. Çünkü bu sûretle edâ-yi deynde cehl ve zarar vardır. Yalnız böyle mücâzefe tarîkıyle edâ-yi deyn, verilen hurmanın borçtan az olduğu ve alacaklı da bu noksânı bilerek muvâfakat ettiği sûrette câiz olabilir, demiştir.

Şârih Aynî : Bu i'tirazdan mu'terizin garazı, Müellif Buhârî'nin yukarıdaki unvânının doğru olmadığını izhâr etmektir, deyip şöyle cevab veriyor : Buhârî'nin bu unvân ile maksûdu, sırf ahde vefâ ve mutlak sûrette mîâdında deyni edâ için müâvezât-i sâirede tecvîz edilmeyen tahmin ve takdir keyfiyetini vefâ-i düyûnda tecviz buyurulduğunu tebârüz ettirmektir. Nasıl ki, Arâyâda da zarûret üzerine bey'-ü Müzâbene tecvîz edilmiştir. Yukarıda îzâh etmiştik ki, hurmanın kurusiyle yaşı arasındaki muâvaza ve mübâdele yalnız arâyâda yâni âilesinin yaş hurmaya ihtiyâcı olup da kuru hurmadan başka vâsıta-i bey'-ü mübâdelesi olmayan fukarâ-yi nâs hakkında ve beş veskten az bir mikdarda tecviz buyurulmuştur. Yoksa esas i'tibâriyle

---

[1] عن ابن كعب بن مالك ان جابر بن عبد الله رضى الله عنهما اخبره: ان اباه قتل يوم احد شهيدا و عليه دين. فاشتد الغرماء فى حقوقهم. فأتيت النبى صلى الله عليه و سلم فسألهم ان يقبلوا تمر حائطى و يحللوا ابى. فأبو فلم يعطهم النبى صلى الله عليه و سلم حائطى و قال سنغدو عليك فغدا علينا حين اصبح. فطاف فى النخل و دعا فى ثمرها بالبركة فجددتها فقضيتهم و بقى لنا من تمرها [رواه البخارى].

[2] (باب اذا قاص او جازفه فى الدين تمرا بتمر او غيره) هكذا فى النسخ المشهورة و زاد فى رواية ابو ذر و ابو الوقت و الاصيلى هنا فهو جائز .

lisân-ı şerîatte Müzâbene denilen bu şekl-i mübâdelede cehl ve tağrîr bulunduğu için menhî iken zarûret sevkıyle bir iki ağacın mahsûlü hakkında Resûl-i Ekrem tarafından tecviz buyurulmuştur. İşte edâ-yi düyûndaki Mücâzefe de vefâ-yi mahz olarak tecvîz edilmiştir.

Buhârî bu bâbındaki cevaz hükmünü de yine Câbir hadîsinin diğer bir tarîk-ı rivâyetiyle isbât ediyor. Bu tarîk-ı rivâyete göre de Câbir İbn-i Abdullāh *radiya'llāhu anhumâ* demiştir ki : babam vefât etti. Vefâtında üzerinde Yehûdî birisine otuz vesk (hurma) borç bırakmıştı[1].

Câbir o borcu ödemek için va'de istedi. Fakat Yehûdî borcu imhâl etmekten imtinâ eyledi. Bunun üzerine Câbir hakkında Yehûdîye delâlet buyurmasını Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arzetti. Resûl-i Ekrem Yehûdîye otuz veska bedel bir hurmalığın mahsûlünü almasını teklîf buyurdu. Fakat Yehûdî imtinâ eyledi. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hurmalığa girdi. İçinde gezdi. Sonra Câbir'e :

— "*Hurmayı kes, Yehûdîye matlūbu olan hurmayı ver!*" buyurdu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* geri gittikten sonra Câbir mahsûlü topladı. Yehûdîye otuz vesk borcu verdi. On yedi vesk de kendisine kaldı. Müteâkıben Câbir, olup biteni arzetmek üzere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldi. Resûlullāh'ı ikindi namazı kılar buldu. Resûl-i Ekrem namazdan fâriğ olduktan sonra bu fazl-ü bereketi kendilerine arzetti. Resûl-i Ekrem de : "*Sen bu vâkıayı*

---

[1] Bir vesk (60) sâ' ve her sâ', Irâkîlere göre (1040) dirhem olduğuna göre, otuz vesk [30 × 60 = 1800 × 1040 = 187200 dirhem] 4680 eski okka eder ki, 6002 Kgr. 324 grama müsâvîdir.

Vâkıdî *Megâzî*'de ve Câbir *radiya'llāhu anh*'in deyn kıssasında bu Yehûdînin adı Ebu'ş-Şahm olduğunu bildirmiştir ki, hadîsin diğer rivâyet tariklerinden müstefâd olduğuna göre, Câbir'in borcu yalnız bu yağlı ve kirli Yehûdîye âid değildi. Başka alacaklılar da vardı ki, o zamâna göre hayli çok ve ehemmiyetli bir borçtu. İbn-i Asâkir'in *Dimeşk Târihi*'nden naklen *Müntekā*'da beyânına göre, Câbir'in babası Abdullāh İbn-i Amr İbn-i Haram şehîden vefât ettiğinde altı tâne de kız evlâd yetim bırakmıştı. Bu cihetle Câbir Hazretlerinin vaziyet-i mâliyesi çok bozuktu. Şâyed Resûl-i Ekrem'in bir mu'cizesi Câbir'in meded-resi olmasaydı, bu borçlardan yakasını kurtarması çok müşküldü. Bu müşkülâttan kurtulduktan sonra fevkalâde mütehassis olan sâhib-i terceme, hayâtının en kıymetli hâtırası olan bu sergüzeştini dâimâ yâd etmiş olmalıdır ki, bu hâdisenin her cebhesi zabtedilmiş ve müteaddid tarîk-ı rivâyât ile nakledilmiştir.

Ömer İbni'l-Hattâb'a hikâye et!" buyurdu. Câbir Hazret-i Ömer'e gidip haber verdiğinde müşârün-ileyh Hazretleri :

— Ben, esâsen senin hurmalığında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* gezip dolaşınca hurma mahsûlünde müstesnâ bir feyz-ü bereket hâsıl olacağını kemâl-i kat'iyyetle bilmiştim, demiştir[1].

Resûl-i Ekrem'in Ashâb arasından hâssaten Hazret-i Ömer'e ihbâr edilmesini emir buyurması, Câbir'in borciyle Hazret-i Ömer'in pek yakından alâkalanması ve belki de bu hâdisenin evveliyâtında hazır bulunmuş olması cihetiyledir.

Üçüncü bâb : Borç ihtiyâr ve iltizâmından Allāh'a istiâzeye dâirdir. Bu bâbında da Buhârî Âişe *radiya'llāhu anhumâ*'dan Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in her namaz akabinde şöyle duâ etmeğe müvâzabet buyurduğunu rivâyet ediyor :

— Yâ Rab! Günahtan, borçtan Sana sığınırım. Bir kāil (ki, Âişe kendisidir) :

— Yâ Resûla'llāh! Hiç bir şeyden istiâzeniz, borçtan istiâzeniz kadar çok olmadı, demiş de Resûlullāh :

— Kişi borçlandığı zaman, mâzîden bahseder de (şimdiye kadar şöyle böyle ödeyemedim diye) yalan söyler, sonra (: yarın, öbürüsü gün veririm, diye) va'd eder de, akabinde hulf eyler (, va'dini yerine getirmez), buyurmuştur[2].

Bu Hadîs-i Şerîf nazmı i'tibâriyle bir vecîze-i edebiye; medlûlü cihetiyle de yüksek bir hakîkat-i ictimâiye ifâde etmektedir : Hadîsin nazmında borçlunun hâlet-i rûhiyesini tasvîr için mâzîye âid i'tizârı,

---

[1] ... عن جابر بن عبد الله رضى الله عنهما انه اخبره : ان اباه توفى و ترك عليه ثلاثين و سقا لرجل من اليهود. فاستنظره جابر فابى ان ينظره . فكلم جابر رسول الله صلى الله عليه و سلم ليشفع له اليه. فجاء رسول الله صلى الله عليه وسلم و كلم اليهودى ليأخذ تمر نخله بالذى له فابى فدخل رسول الله صلى الله عليه و سلم النخل فمشى فيها. ثم قال لجابر : جد له ! فأوف له الذى له !. فجده بعد مارجع رسول الله صلى الله عليه و سلم . فاوفاه ثلاثين و سقا. و فضلت له سبعة عشر وسقا . فجاء جابر رسول الله صلى الله عليه و سلم ليخبره بالذى كان فوجده يصلى العصر. فلما انصرف اخبره بالفضل. فقال: اخبر ذلك ابن الخطاب ! فذهب جابر الى عمر فاخبره فقال له عمر : لقد علمت حين مشى فيها رسول الله صلى الله عليه و سلم ليباركن فيها [رواه البخارى].

[2] عن عروة ان عائشة رضى الله عنها اخبرته : ان رسول الله صلى الله عليه و سلم كان يدعو فى الصلاة و يقول : اللهم انى اعوذبك من المأثم و المغرم فقال له قائل :

— ما اكثر ما تستعيذ يا رسول الله! من المغرم. قال :

— ان الرجل اذا غرم حدث فكذب و وعد فاخلف [رواه البخارى].

istikbâle dâir va'di zikrediliyor, sonra i'tizârında kizbi, va'dinde hulfü harf-i ta'kîb ile tertib buyurulmuştur ki, en belîğ bir nümûne-i edebiyedir. Hadîsin iş'âr ettiği emrâzı ictimâiye de kizb ile hulfdur; şübhesiz bunlar da büyük mühlikât-i ictimâiyedendir. Borç, bu iki âfeti tevlîd ettiği içindir ki, Resûl-i Ekrem namazları müteâkıb istiâze buyurmuştur. Borç, nefse'l-emirde bir münâsebet-i medeniye olduğu için hadd-i zâtında fenâ değildir. Fakat mefâside vesîle olduğu için her zaman ümmeti borçlanmaktan tahzir buyurmuştur. Bu mefâsidden başka, borcun borçluya tahmîl ettiği zillet de çok ağırdır. Hele nobran bir mal sâhibine borçlu olmak –Allah esirgesin!– üç orta ıtâbına mâruz olmaktır ki, bu daha ağırdır. Bu sebeble Şârih İbn-i Battâl : bu hadîs sedd-i zerâyiin vücûbuna delildir, diyor.

1078. عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ
النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللهَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ عُقُوقَ
الْأُمَّهَاتِ وَوَأْدَ الْبَنَاتِ وَمَنَعاً وَهَاتِ وَكَرِهَ لَكُمْ قِيلَ
وَقَالَ وَكَثْرَةَ السُّؤَالِ وَإِضَاعَةَ الْمَالِ .

TERCEMESİ

Muğîre İbn-i Şu'be *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem: [Allah size analara isyânı, kız* (mevlûd) *ları diri diri defni, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını haram kıldı. Yine Allah sizin için kīl-ü kāli, çok süâli, izâa-i mâlı kerîh gördü]* buyurmuştur.

İ Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî *Sahîh*'inde izâa-i emvalden nehye, izâa-i emvalden hacre, beyi'de hiylekârlıktan dâir nehye açtığı bir bâbında rivâyet etmiştir. *İzâa-i mal,* malı sebebsiz ve lüzumsuz yerlerde harcamaktır ki, israftır, kavâid-i tasarruf hâricinde muzır bir

harekettir. Bâzı âlimler de idâa-i malı, Allāh'a tâatin gayri şeylerde harcamaktır, isrâf ve tebzîr etmektir, demişlerdir ki, bu mânâ daha hâsdır.

Buhârî'nin bu hadîse dâir bir rivâyeti de Kitâbü'z-Zekât'ta vardır. Oradaki rivâyetin metni muhtasar olmakla berâber sûret-i sevkında, hadîsin rivâyet husûsundaki kıymet-i ilmiyesini yükselten şu tafsîlât vardır : bu hadîsin râvîlerinden Şa'bî diyor ki : Muğîre İbn-i Şu'be'nin kâtibi (Verrâd) ın bana bildirdiğine göre, Muâviye İbn-i Ebî Süfyân Muğîre'ye bir mektub göndererek Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittiği hadîslerden bir hadîs yazıp göndermesini ricâ etmiş, Muğîre de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : *(Allāhu Teâlâ üç şey'i sizin hakkınızda kerih gördü: kīl-ü kāl, idâa-i mal, kesret-i süâl)* buyurduğunu işittim, diye bu hadîs-i şerîfi yazıp göndermiştir[1].

Hadîsin kıymet-i ahlâkıye ve ictimâiyesi hakkındaki îzâhımızı âtîye bırakarak burada ilm-i rivâyet nokta-i nazarından hâiz bulunduğu ehemmiyeti tebârüz ettirmek isteriz : Hadîsin râvîsi Muğîre İbn-i Şu'be hiç şübhesiz dühât-i Arabdan ve Ashab-ı Kirâm'ın en müteayyin sîmâlarındandır. Handak gazâsı sırasında müslüman olmuş, Hudeybiye'de hazır bulunmuş ve Yemâne, Yermük, Kādisiye seferlerine iştirâk etmiştir. *Hulâsa*'da tasvîr olunduğu üzere âkıl, edîb, fatîn, zekî bir zâttır. Kendisinden 136 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Hazret-i Ömer tarafından Basra, sonra Kûfe vâliliğine tâyin olunmuş ve Hazret-i Osman zamânında azlolunup ihtilâf zamanlalarında hiç bir tarafa iştirâk etmemek basîretini göstermiştir. Ma'lûm olan ihtilâf bertaraf edildikten sonra Hazret-i Muâviye tarafından Kûfe'ye vâli tâyin olunup âher ömrüne kadar orada vâli bulunmuştur. Hadîs hakkındaki muhâbereleri de bu vâliliği zamânında olması çok muhtemeldir. Bu hadîsi Muâviye gibi bir dâhî Sahâbe'nin, Muğîre gibi bir dâhîden ahzetmesi, bu ahz-ü zabtın kitâbetle icâzete müstenid olması hadîsin ilmî kıymetini yükseltmiştir.

İzâa-i mâlin ve münâsebât-ı medeniyede hiylekârlığın menhî olduğunu İmam Buhârî bu unvânında Kur'ân-ı Mübîn'den dört tâne delil serdederek isbât ediyor ki, ber-veçh-i âtîdir:

---

1 عن الشعبى حدثنى كاتب المغيرة بن شعبة قال: كتب معاوية بن ابى سفيان الى المغيرة بن شعبة ان اكتب الى بشىء سمعته من النبى صلى الله عليه و سلم. فكتب اليه سمعت النبى صلى الله عليه و سلم يقول: ان الله كره لكم ثلاثا: قيل و قال و اضاعة المال و كثرة السؤال [رواه البخارى]

Birincisi : Sûre-i Bakare'nin (205) inci âyetinin hâtimesi olan (و الله لا يحب الفساد = *Allah bozgunculuğu hoşlanmaz)* kavl-i şerîfidir. *Sahîh-i Buhârî* râvîlerinin çoğu bu sûretle rivâyet etmişlerdir. Şârih İbn-i Hacer *Fethü'l-Bârî*'de Nesefî'nin (ان الله لا يحب الفساد) rivâyet ettiğini nakil ile kırâat kasd edilmiyerek bu sûretle naklin cevâzını iddia etmişse de Aynî ve Kastalânî'nin dediği gibi nazm-i Kur'ân'a mugâyir olduğu için bunun, Nâsihın eser-i sehvi olduğunu kabûl etmek daha doğru bir harekettir[1].

İkincisi : Yûnüs Sûre-i Şerîfesi'nin (81) inci âyeti olan "«لا يصلح عمل المفسدين» = *Allah müsfidlerin* (bozuk) *işini düzeltmez*" kavl-i şerîfidir.

Üçüncüsü : Hûd Sûre-i Şerîfesi'nin (87) inci âyeti olan [«قالوا يا شعيب أصلواتك تأمرك ان نترك ما يعبد آباؤنا او ان نفعل فى اموالنا ما نشاء انك لانت الحليم الرشيد» = *Onlar* (ehl-i Medyen)[2]:

— "*Ey Şuayb! Babalarımızın taptıkları şeyleri, yâhud mallarımızda dilediğimiz vechile tasarrufumuzu terk etmemizi sana namazların mı, emrediyor?. Muhakkak ki sen, halîmsin, çok akıllısın" demişlerdi*][3].

---

[1] Bu âyet-i kerîmenin tamâmı şöyledir : و من الناس من يعجبك قوله فى الحياة الدنيا و يشهد الله على مافى قلبه و هو الد الخصام. و اذا تولى سعى فى الارض ليفسد فيها و يهلك الحرث و النسل و الله لا يحب الفساد [سورة البقرة].

Meâl-i şerîfi şöyledir : "*İnsanlardan bâzı kimseler vardır ki, onun dünyâ hayâtına dâir sözü seni imrendirir. O, gönlündeki* (gizli) *fesâda da Allâh'ı şâhid tutar. Halbuki o, en azgın din düşmanıdır. O,* (bir de) *iş başına geçerse yeryüzünde, dünyâ dâhilinde fesad çıkarmak, emvâl ve ensâli mahvetmek için çalışır. Halbuki Allah fesâdı sevmez.*"

[2] Medyen : Ca'fer vezninde Medyen İbn-i İbrâhim *aleyhi's-selâm*'dır. Medyen'in neslinden vücûde gelen kavme ehl-i Medyen denilmiştir. "«و الى مدين اخاهم شعيبا» = *Ehl-i Medyen'e de onların kardeşi Şuayb'i Peygamber gönderdik*" nazm-i şerîfine göre, Hazret-i Şuayb de evlâd-ı İbrâhim'den ve ehl-i Medyen'den (Şuayb İbn-i Ma'kıl İbn-i Yeşcür İbn-i Medyen) dir. Sonra Medyen Bahr-i Kulzum civârında Hazret-i Şuayb'in te'sis-kerdesi olan kasabaya denilmiştir. Daha sonra (Akabe) körfezinden (Vâdi-i Hums) a kadar devam eden mıntaka-i arâzî bu nâm ile anılmıştır. Bâzı Arab coğrâfiyûnuna göre, Medyen kasabası, hıtta-i mezkûrenin merkezinde ve Tebûk'ün hizâsında vâkı' idi. Şimdiki halde merkezi sâhilde bulunan (El-Vech) kasabasıdır. Ve bundan başka ma'mûresi yoktur. Mısır Fir'avunlariyle Romalılar zamânından kalma bir çok harâbeleri ve eski Nebtîlerin otuz iki ma'mûresinin vîrâneleri nazar-ı ibretle görülmektedir..

Hazret-i Mûsâ, Şuayb *aleyhi's-selâm*'a hizmet etmiş ve kendisine dâmad olmuştur ki, bunu Sûre-i Kasas âyetleriyle bu cildimizde *Kitâbü'l-İcâre*'nin baş tarafında îzâh etmiştik. Bu cihetle de Medyen, Mûsâ *aleyhi's-selâm*'ın izhâr-ı mu'cizât ettiği diyar arasında zikr olunur.

[3] Bütün *Buhârî* nüshalarında (أصلواتك) kırâeti mazbut bulunduğundan o sûretle terceme ettik.

Bu âyet-i kerîmeye tekaddüm eden (84, 85, 86) ıncı âyetlerden müstefâd olduğuna göre Şuayb *aleyhi's-selâm* her peygamber gibi kavmini tevhid akîdesîne da'vet etmiş, eksik kile ve terâzî kullanarak halkı aldatmaktan şu sûretle men' eylemişti :

— *[Ey kavmim, Allāh'a ibâdet ediniz!. Sizin için Ondan başka ibâdet edecek hiç bir ilâh yoktur. Kile ve terâzîyi de eksik ölçüp tartmayınız! Hiç şübhesiz sizi ben bir servet içinde görüyorum;* (buna şükretmezseniz) *üzerinize çok müstevlî bir günün azâbı çökmesinden elbette korkarım. Ey kavmim! Ölçüyü tartıyı adâletle îfâ ediniz!. Nâsın metâlarına haksızlık etmeyiniz! Ve yeryüzünde müfsidâne kötülük yapmayınız!. Allāh'ın* (haramdan) *bakıyye* (ve arınmış) *ni'meti,* –eğer mü'minseniz– *sizin için daha hayırlıdır. Bununla berâber ben, üzerinizde sıkı bir muhâfız da değilim]* demişti[1] de ehl-i Medyen hatîb-i enbiyâ unvânını hâiz bulunan Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın lisân-ı hikmetle ve kemâl-i talâkatle teblîğ ettiği ahkâm ve nasâyiha karşı son derece müstehziyâne bir edâ ile : bunları sana namazın mı emrediyor? süâlini îrad ve buna : sen halîm, reşîd bir zatsın! diye bir istihzâ ve istihfâf daha ilâve etmişlerdi.

Şârih Aynî'nin beyânına göre Şuayb *aleyhi's-selâm* çok namaz kılarmış. Kavmi namaz kılarken gördüklerinde gözle, kaşla işâret ederek gülüşürlermiş. Bu müstehzî kavmin Şuayb'e : *(bunları sana namazın mı emrediyor)* diye alay etmeleri o habîs i'tiyadlarının kavlen izhârından ibârettir ki, bu tefevvühatlarındaki (emir) mecaz tarîkıyle (salât) a isnâd edilmiştir.

Ehl-i Medyen abede-i asnâm idiler. Hazret-i Şuayb bunları tevhîde da'vet etmiştir. Ölçüleriyle tartılariyle ve silik, kesik, vezni eksik paralariyle dâimâ halkı aldatırlardı. Zeyd İbn-i Eslem[2]'in

---

[1] و الى مدين اخاهم شعيبا قال : يا قوم اعبدوا الله مالكم من اله غيره، و لا تنقصوا المكيال و الميزان، انى اراكم بخير و انى اخاف عليكم عذاب يوم محيط. و يا قوم اوفوا المكيال و الميزان بالقسط و لا تبخسوا الناس اشياءهم و لا تعثوا فى الارض مفسدين. بقيت الله خير لكم ان كنتم مؤمنين، و ما انا عليكم بحفيظ [سورة هود].

[2] Zeyd İbn-i Eslem, Adevî'dir. *Tehzib*'de Hazret-i Ömer'in kölesi olduğu bildiriliyor. Babasından, İbn-i Ömer'den, Câbir'den, Hazret-i Âişe'den, Ebû Hüreyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden de oğulları, Dâvud İbn-i Kays, Ma'mer rivâyet etmişlerdir. Ahmed İbn-i Hanbel, Ya'kûb İbn-i Şeybe, Nesâî, Ebû Hâtem mevsuk ve mu'temed bir zât olduğuna şehâdet ettikleri halde her nasılsa İmâm Mâlik Zeyd'i ta'n etmiştir. (136) târihinde vefât etmiştir.

rivâyetine göre, bunlar dirhemlerin, dînarların etrâfını keserek bunları halka sayı ile sürerler, halktan alırken de bu paraları tartı ile alırlardı. Şuayb *aleyhi's-selâm* bunları bu fenâ hareketlerinden men' ettiği için onlar da istihzâ etmek küstahlığında bulunurlardı. Kemâl-i talâkatle söylediği her sözü bir hikmet ve belâğat enmûzeci olan Şuayb *aleyhi's-selâm*'ın bu müstehzî kavminin istihzâlarına karşı verdiği cevâbı da asıl îzâhiyle meşgul bulunduğumuz âyet-i kerîmenin bir âyet aşağısında şöyle bildiriyor :

— "*Ey kavmim, bana söyler misiniz? : Eğer ben Rabbimden bir beyyine üzerine* (meb'ûs) *bulunuyorsam ve Rabbim kendi* (hazînesi) *nden bana güzel birtakım rızk ihsan buyurduysa* (bana bunu haram ile şâibedâr etmek yakışır mı?). *Ben size muhâlefet etmekle sizi kendisinden nehyettiğim fenâ kazançları ben* (kazanmak) *istemem. Ben gücüm yettiği kadar* (sizi) *ıslâh etmek isterim. Muvaffakıyyetim de ancak Allāh ile olabilir. Ben yalnız O'na dayandım. Ve yalnız O'na yöneliyorum*[1]."

İşte Hazret-i Şuayb'in *Kur'ân-ı Mübîn*'de bildirilen nasâyih ve irşâdâtı hep böyle birer hizmet ve fazîlet enmûzecidir; her asırda her vicdânın, her akl-ı selîmin seve seve kabûl edeceği mâhiyettedir. Şuayb *aleyhi's-selâm* kavmine : "*Allāh'ın ihsân ettiği ni'meti haram ile nemâlandırmak, sonra haram yollarda harcamak hilm ile, rüşd ile tavsîf ettiğiniz benim gibi bir Peygamber'e düşer mi? Yoksa haram kazançlardan sizi men' edip de bu kârlara kendim mi konmak istiyorum? sûretinde gāyetle mantıkî hıtab ve son derece nâzikâne bir edâ ile müâhaze ettikten sonra : hayır! diyor; ben sizin gibi olmak istemiyorum. Ancak sizi ıslâh etmek, sizi fesaddan kurtarıp tarîk-ı salâh ve istikāmete sevk etmek istiyorum. Buna da ancak Allāh'ın inâyetiyle muvaffak olabilirim; ben, yalnız O'na dayandım, O'na güveniyorum.*" buyuruyor.

Ehl-i Medyen üzerinde bu nasîhatlar bir türlü müessir olmamıştı. Tuttukları gaddârâne kazanç yolunu bir türlü bırakmamışlardı. Bunun üzerine o hatîb-ienbiyâ bir kere de kavmini ümem-i sâlifeden târihî örnekler göstermek sûretiyle îkāz ve irşâd etmeğe çalışmıştı ki, mevzûumuzu, yâni muâmelât-ı medeniyyede hud'akârlığın fenâlığını tamâmiyle tebâruz ettirmek için Hazret-i Şuayb'in Sûre-i Hûd'-

---

[1] قال يا قوم ! أرأيتم ؟ ان كنت على بينة من ربى و رزقنى منه رزقاً حسناً ، و ما اريد ان اخالفكم الى ما انهيكم عنه ، ان اريد الا الا صلاح ما استطعت، و ما توفيق الا بالله، عليه توكلت و اليه انيب [سورة هود: آية ٨٨].

daki kıssasını mutâlâaya devâm ediyoruz. Hazret-i Şuayb devâm edip :

— "*Ey kavmim! Bana muhâlefetiniz, sakın sizi Nûh kavminin, yâhud Hûd, yâhud Sâlih kavminin musâb oldukları mesâib gibi bir musîbete giriftâr olmanızı size kazandırmasın!. Lût kavmi de* (zaman, mekân, ef'al) *cihetiyle sizden uzak değildi. Ey kavmim* (mütenebbih olup) *Rabbınıza istiğfâr ediniz, sonra tevbe edip O'na rücû' ediniz! Her halde Rabbim çok merhametlidir,* (mü'minleri) *çok sever.*" buyurdu.

O müstehzî Medyenîler Enbiyâ târihinin bu şâyân-ı i'tibâr vakāyiinden de mütenebbih olmayıp ıstihzâlarını artırarak :

— "*Ey Şuayb!* (Sen ne söylüyorsun?); *senin söylediğin sözlerden çoğunu biz iyi anlamıyoruz; hem biz, seni her halde içimizde çok zelîl görüyoruz. Eğer* (ıızzeden ma'dûd) *teallûkātından bir kaç kişi* (nin hatırı) *olmasaydı muhakkak seni taşlar, öldürürdük. Sen bizim nazarımızda aziz değilsin!*, dediler. Şuayb *aleyhi's-selâm:*

— *Ey kavmim! Nazarınızda benim bir kaç efrâd-ı kabîlem mi Allah'dan azizdir? Halbuki siz Allāh'ı arkanıza atıp unuttunuz. Muhakkak ki, Rabbim, sizin bu harekâtınızı muhîttir, buyurdu.*"

Şuayb *aleyhi's-selâm* bundan sonra bu gaddar kavmine son söz olarak tarîk-ı tehdîdi iltizâm edip :

— "*Ey kavmim, bütün kudretinizle dilediğinizi yapınız! Ben* (de) *vazîfemi yapıyorum. İnsanı rezîl edecek azab kime gelecektir? Ve kim yalancıdır yakında görürsünüz. Şimdi siz, işlerinizin sonuna bakınız!, Ben de sizinle berâber* (o günü) *gözlüyorum, buyurdu.*"

Artık şimdi Şuayb *aleyhi's-selâm* ehl-i Medye'nin irşâdından nâ-ümid olarak kat'-ı münâsebet edip bunlara gelmesi mev'ûd olan azâbın hulûlüne intizâr etmekte idi ki, bunun da mâhiyetini, dehşet ve azametini doğrudan Cenâb-ı Hak şöyle bildiriyor :

— "*Vaktâki emrimiz* (in tecellî zamânı) *geldi. Şuayb'e ve onunla berâber îmân edenlere tarafımızdan bir rahmet olarak biz necat verdik. Zulmedenleri ise bir sayha* (-i azâb ve recfe) *yakaladı da oldukları yerde çökerek sabaha erdiler. Bu ilde yaşamamış gibi nâ-bedîd oldular. Düşününüz ki Semûd* (hayattan) *uzaklaştığı gibi Medyen de uzaklaştı*[1]."

---

[1] و يا قوم لا يجرمنكم شقاقى ان يصيبكم مثل ما اصاب قوم نوح او قوم هود او قوم صالح و ما قوم لوط منكم ببعيد (٨٩) و استغفروا ربكم ثم توبوا اليه ان ربى رحيم و دود (٩٠) قالوا يا شعيب ما نفقه كثيراً مما تقول و انا لنراك فينا ضعيفا و لو لا رهطك لرجمناك،

Hazret-i Kur'ân'ın enzâr-ı i'tibârımız karşısında tasvîr ederek bir tablo hâlinde canlandırdığı Şuayb ve Medyen kıssasının bu hazîn netîceye ermesinin âmili ikidir : 1) şirk, 2) alış verişte hiylekârlık, gaddarlık ki, Buhârî bu bâbını bundan nehye dâir şeref-vârid olan nusûsu sevk ve îrâd için açmıştı. Biz de Sûre-i Hûd'dan Şuayb kıssasını tamâmen naklederek ikmâl etmiş bulunuyoruz.

Dördüncüsü : Nisâ Sûre-i şerîfesi'nin (5) inci âyetinin matlaı olan (و لا تؤتوا السفهاء اموالكم = *Mallarınızı sefihlere vermeyiniz)* kavl-i şerîfini de Buhârî bu bâbının unvânında zikrediyor. Âyet-i kerîmenin mâ-ba'di şöyledir : «التى جعل الله لكم قياماً و ارزقوهم فيها و اكسوهم و قولوا لهم قولا معروفا» = *O mallar ki, Allah sizi onlara sâbit bekçi kılmıştır. Bu mallarda*(nemâ ve tasarruf ile) *sefihleri besleyiniz, onları giydiriniz, ve onlara güzel sözle nasîhat ediniz*".

Buhârî'nin bu âyet-i kerîmeyi burada îrâdı, süfehâya mal vermek, o malı hebâ etmek demek olduğunu ifhâm içindir. Müfessir Dahhâk, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan süfehâ ile murad, kadınlar ve çocuklar olduğunu rivâyet etmiştir. İbn-i Ebî Hâtim de Ebû Ümâme *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in kadınların zevcine karşı itâatsiz olanları süfehâdır, buyurduğunu nakletmiştir. Yine İbn-i Ebî Hâtim Ebû Hüreyre *radiya'l-lāhu anh*'den, âyetteki süfehâ ile murad, insan şeytanları olan hizmetçilerdir, sûretinde bir tefsir rivâyet etmiştir.

Bu tefsirlerin hey'et-i umûmiyesinin müşterek medlûlleri, üzerlerinde vilâyet-i hâssası bulunan reîs-i âilenin servetini sefâhete meyyal kadınların ve hizmetçilerin ellerinde mahv-ü tebâh olmaktan memnû' bulunduğunu ifâde etmektedir.

(و ارزقوهم فيها و اكسوهم) kavl-i şerîfinin tefsîrinde İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan : aşağıdaki ictimâî ve iktisâdî bir nasîhati rivâyet edilmiştir ki, bütün şumûliyle âyet-i kerîmenin mazmûnunu ifâde etmektedir :

و ما انت علينا بعزيز (٩١) قال يا قوم ارهطى اعز عليكم من الله و اتخذتموه وراءكم ظهريا، ان ربى بما تعملون محيط (٩٢) و يا قوم اعملوا على مكانتكم انى عامل سوف تعلمون من يأتيه عذاب يخزيه و من هو كاذب، و ارتقبوا انى معكم رقيب (٩٣) و لما جاء امرنا نجينا شعيبا و الذين آمنوا معه برحمة منا و اخذت الذين ظلموا الصيحة فاصبحوا فى دارهم جاثمين (٩٤) كأن لم يغنوا فيها، ألا بعداً لمدين كما بعدت ثمود (٩٥).

Malına kıyma! Allah sana o malı temlik buyurmamıştır; onu sana hakîkatte vesîle-i maîşet kılmıştır. Böyle iken sen onu karına, yâhud oğullarına verirsin de sonra onların elindeki servete bakar, muhtac olursun! Hayır ey mü'min, öyle yapma! Malını sıkı tut; onu ıslâh ve hüsnü idâre et! Esâsen sen, onlara yedirmeğe, giydirmeğe ve her türlü ihtiyaclarını te'mîne mecbursun! [1].

İbn-i Cerîr-i Taberî'nin, Şa'bî vâsıtasiyle Ebû Bürde'-den, onun da Ebû Mûse'l-Eş'arî'den *-radiya'llāhu anhumâ-* bir rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: [Üç sınıf insanlar Allāh'a düâ eder de Allah onların düâsına icâbet etmez:* 1) *bir kişi ki, fenâ huylu bir kadına mâlik olur ve onun fenâlığını bile bile onunla geçinir de ondan ayrılmaz;* 2) *bir kişi de malını sefîhe verir. Halbuki, Cenâb-ı Hak: (mallarınızı süfehâya vermeyiniz!) buyurmuştur;* 3) *bir kişi de birisine borçlanır da borcuna şâhid tutmaz*] buyurmuştur.

İbn-i Kesîr (و لا تؤتوا السفهاء اموالكم) kavl-i şerîfinin tefsîrinde süfehânın hacri ve mallarında tasarruftan men' olunmaları bu âyet-i kerîmeden alınmıştır, demiştir. Yukarıda esbâb-ı hacri îzâh ederken bunun sığar-i sin, cünûn, ateh, sefeh gibi birtakım sebebleri olduğunu bildirmiş sefâheti de müstakil bir sebeb-i hacr olarak göstermiştik. (Sefeh) i Fukahâ-yi Hanefiyye: şer'in muktezâsı hilâfına harekettir ve hevâ ve arzuya ittibâdır, diye ta'rîf etmişlerdir. Sefîhin âdetinden biri de hattâ birincisi tarz-ı maîşetde, tasarruf-ı emvalde israf ve tebzirdir. Hem de hiç bir garaz ve gâyeye müstenid olmayarak, yâhud da ehl-i diyânetten hiç bir sâhib-i akıl ve şuûrun garaz ve menfaat tasavvur etmediği yolda israftır. Lû'b ve lehve dökülen servetler gibi. Ticârette memdûh olmayan aldanmalar da sefehden addedilmiştir.

Yukarıda bildirdiğimiz vechile Ebû Hanîfe Hazretleri sefâhet sebebiyle hacri muvâfık bulmamıştır. İmâm Züfer'in ictihâdı da böyledir. İbrâhîm-i Nehâî'nin, Muhammed İbn-i Sîrîn'in mezhepleri de böyledir. Öbür tarafta Ebû Yûsüf, Muhammed, Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshak, Ebû Sevr sefîhin hacrini

---

[1] عن ابن عباس : لا تعمد الى مالك ! و ما خولك الله و جعله لك معيشة فتعطيه امرأتك او بنيك ثم تنظر الى ما فى ايديهم. و لكن امسك مالك و اصلحه و انت التى تنفق عليهم من كسوتهم و مؤنتهم و رزقهم.

kabûl etmişlerdir. Bu ictihad Alî, İbn-i Abbâs, İbn-i Zübeyr, Âişe *radiya'llāhu anhüm*'den de menkuldür.

İmâm Ebû Hanîfe'nin bu bâbdaki müstened-i şer'îsi bu eserimizin altıncı cildinde (982) numara ile terceme ve îzâh ettiğimiz : (اذا بايعت فقل لا خلابة) hadîs-i şerîfidir. Dârekutnî'nin rivâyetine göre, Ashab'dan Habbân İbn-i Münkiz *radiya'llāhu anhumâ* alış verişte dâima aldanırmış da bir kere Resûl-i Ekrem'e bu hâlinden şikâyet etmiş, Resûl-i Ekrem de : *(Bir şey aldığın zaman bâyie: Müslümanlıkta aldatmak yoktur, de!)* buyurmuştur. Hazret-i Habbân'ın kafa tasına Uhud harbinde bir taş isâbet etmiş ve bu sûretle melekât-i akliyyesi bir derece âfet-zede olmuştu.

Bu cihetle Bey'-ü şirâda memdûh olmayan bir şekilde aldanırdı. Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan gelen bir rivâyete göre, bu hâlinden dolayı İbn-i Münkiz'e taraf-ı Risâlet-Penâhî'den üç günlük bir hakk-ı hıyâr bahş olunmuş, ve : Ey Habbân! Sen aldığın malda üç gün muhayyersin : bu müddet zarfında istersen aldığın malı imsâk edersin, istersen malı sâhibine iâde edersin, buyurulmuştur. Bununla beraber Resûl-i Ekrem Habbân'ı malında tasarruftan men' etmemiştir.

Diğer ulemânın bu bâbtaki delilleri *(ولا تؤتوا السفهاء اموالكم) nazm-i şerîfidir.

MUĞÎRE HADÎSİNDEN MÜSTEFÂD OLAN İCTİMÂÎ VE AHLÂKÎ HÜKÜMLER :

1) Ukūk-ı ümmehât yâni, analara isyânın hurmeti. Ukūk fi'l-asıl katı' mânâsınadır. Sanki anasına âsî olan çocuk, anasiyle kendi arasındaki hukūku kesip atmış oluyor. Babalara karşı serkeşlik de haram olduğu halde hadîste anaların hâssaten zikredilmesi, kadınların derkâr olan fıtrî za'fından bi'l-istifâde çocukların analarına karşı daha fazla isyankâr olmalarına mebnîdir, denilebilir. Bundan daha mühim bir sebeb de evlâdın babadan evvel anaya karşı iyi davranmasını hatırlatmaktır. Ebeveyne karşı birr-ü ihsanda hiç şübhesiz ana, babaya takdîm edilir. Evlâdın bütün neşv-ü nemâ devri ananın âğûş-i şefkatinde geçmiş ve kemâle ermiştir. Bir de ebeveynden birinin zikri, diğerinin de ayni hukūku hâiz olduğuna delâlet ettiğinden, ananın zikriyle iktifâ edilmiştir, denilebilir.

* Sûre : 4 (Nisâ'), âyet : 5.

2) Ve'd-i benâtın hürmeti. Ve'd-i benât, doğan kız çocuğunu diri diri toprağa defnetmek demektir. Ebû Ubeyd'in beyânına göre, câhiliyet devrinde birinin kız çocuğu dünyâya gelirse, doğar doğmaz hemen zavallı nevzadı toprağa gömerdi. Bu vahşiyâne hareketi kimi sevk-ı gayretle kimi de çocuğu büyütüp beslemeği külfet addederek iltizâm ederdi. Bu ikinci kısmın diğer bir şekli, zamânımızda çocuk düşürmek sûretiyle revac bulmuştur ki, bilhassa şehir hayât-i ictimâiyesinde sık sık tesâdüf edilen bu fazîhanın ictimâî bünyemizde ne ağır cerîhalar açtığını fâzıl-ı muhterem Hamdi Akseki arkadaşımız *Yeni Hutbelerim* nâmındaki mebrûr eserinin bir hutbesinde teşrîh etmiştir.

Bu satırları yazdığımız sırada nüfus sayımı münâsebetiyle *Tasvîr-i Efkâr Gâzetesi*'nde muhterem edîbimiz Peyâmî Safâ'nın *(Kavanoz Çocukları)* başlığiyle neşredilen bir makālesinde de bu ictimâî fâcianın kemiyet ve keyfiyeti edebî üslûb ile teşrîh edilmiş bulunduğundan bu çok kıymetli makāleyi buraya not olarak dercediyoruz[1].

[1] Hergün, Türkiye'nin büyük şehirlerinde, göze görünmiyen, sessiz ve mes'ûliyetsiz bir cinâyet işlenir : Yüzlerine beyaz maske, ellerine lâstik eldivenler geçirmiş, beyaz gömlekli adamlar, biribirine Lâtince parolalar fısıldıyarak, içinde mâdenî parıltılar savrulan aydınlık bir odada meş'um işlerini görürler. Yapılan işin teknik adı : "*kürtaj*" dır, yâni ameliyatla çocuk düşürmek.

Bu cinâyetin, meşhur mütehassısları vardır. Mahalle bekçisine sorunuz, onun evini, köşedeki eczahâneye sorunuz, onun muâyenehânesini size gösterir. Bu cinâyetin yeri ve târifesi muayyendir. Diyana heykeline eş, nârin sedef vücûdunun ince çizgilerini, gebelik hâlinde karnının davlumbaz şişkinliğiyle bozmak istemiyen, çıtıpıtı zarîf bayan, meşhur kürtaj mütehassısının muâyenehânesine gider, pey verir ve randevu alır, günü ve saati gelince tıpkı bir çürük diş çektirenlerin soğukkanlılığiyle, vücûdunda teşekküle başlıyan canlı insan mukaddemesini aldırtır ve öldürtür. Maktul, yumuk yüzlü, şiş karınlı ve ince bacaklı, serçe parmak kadar küçümencik bir gāfildir; doğmasiyle ölmesi bir olmuştur; lâboratuvarın cam rafı üstünde duran içi alkol dolu kavanoz onun hem beşiği, hem tabutudur.

İstatistik Umum Müdürlüğü, memleketin senede böyle kaç bin veya kaç yüz bin kavanoz çocuğu kaybettiğini bilmese gerektir. Fakat memleketin büyük şehirlerinde herkes bu cinâyetin hemen hergün işlendiği, alenî îtirafların şâhidi sıfatiyle pek iyi bilir. Eğer kürtaj âdetinin vatana girdiği tarihtenberi düşürülen kavonoz çocukları şimdi sağ olsalardı, üç gün sonra yapılacak sayım belki bir iki milyon daha kabarırdı.

Adâletin ve devletin gözü önünde işlenen bu kürtaj cinâyetlerinin, fen adamı geçinen ve herkesçe ma'lûm faâliyetlerinden ciddî bir hesap soracağımız güne kadar, nüfus dâvâsında, hakîkî bir mesâfe ölçüsüyle kaydedilmeye lâyık, büyük bir adım atmış olmıyacağız.

3, 4) (منع و هات), iki nehye işâret olunan iki kelimedir. Hadîs şârihleri birincisini : verilmesi üzerine vâcib olan borcu (men') edip vermemektir, diye; ikincisini de : alınmasında hayır ve şeref bulunmayan bir şey'i almak sûretinde tefsîr etmişlerdir ki, her ikisi de yâni vermemek de, almak da haramdır. Bu iki kelimenin medlûllerini en güzel teşrîh eden Ahmed İbn-i Hanbel Hazretleridir. İshâk İbn-i Mansûr diyor ki : bir kere Ahmed İbn-i Hanbel'e bu kelimelerin mânâsını sordum da bana : 1) uhdendeki hukûk-ı fukarâyı men' edip tasadduk etmemendir; 2) sana verilmezken elini uzatıp halktan sadaka istemendir, diye cevab verdi.

HADÎS-İ ŞERİFTE ÜÇ ŞEY'İN DE KERÂHETİ BİLDİRİLİYORDU :

1) KÎL-Ü KÂL ki, dedi-kodu demektir. Ve kîl-ü kālin tam bir tercemesidir. Bu iki kelime birincisi mechul, ikincisi ma'lûm olmak üzere ya iki fiildir, yâhud iki masdardır. Her iki hâle göre de şerhlerde birtakım tasarrufât-ı lisâniye bildirilmekte ise de bunların naklinde bir fâide mülâhaza etmedik. Kîl-ü kālin ilmî medlûlüne gelince, şârih Hattâbî mecâlis ve mahâfilde ve elsine-i nâsta : fülân hakkında şöyle denildi, fülân da böyle dedi, sûretinde tehaddüs eden fuzûlî muhâverelerdir ki, dünyevî ve uhrevî hiç bir ciddî fâidesi yoktur, diyor.

Dedi-kodunun, ciddî bir fâide te'mîn etmesi şöyle dursun, bu ibtilâ, ferdler için de cemiyet için de çok muzirdir, emrâz-ı ictimâiyenin en mühliklerindendir. Ferdleri atâlete sevk eder, cemiyet içinde fitne ve fesad uyandırır, millî birliği ve dirliği bozar. Daha bir çok mazarratlar tevlîd eder. Bu cihetle dedi-kodudan tahzir buyurulmuştur.

Bâzı ulemâ da dedi-kodu mevzûunu îzâh için : "*kendisine nehy teallûk eden dedi-kodu : sıhhate makrûn olmayan ve hakîkati nâkılince ma'lûm olmayan saçma sözlerdir. Hadîsteki nehy bunlara müteveccihtir ve bunlar hakkında sahîhtir. Sıhhati olan ve hakîkati kāilince ma'lûm bulunan vâkıât ve hâdisâtı mevsuk ve dürüst bir menbaa isnâd sûretiyle nakl ve hikâye, hadîsteki nehyin şümûlünden hâriçtir. Böyle sahîhü'l-vukū' şeyleri nakl ve hikâye etmeği de nehye bir sebeb yoktur, nefsü'l-emir'de mezmûm da değildir.*" demişlerdir.

Bâzıları da dedi-kodu hakkındaki nehyin umûmıyetle gıybet, nemîme gibi âfât-i lisâniyelere şümûlü bulunduğunu bildirmişlerdir ki, bu pek tabiîdir. Çünkü gıybet ki, mestûrü'l-hâl bir kimse hakkında ardı sıra söylenen sözdür; işitirse incineceği muhakkaktır. Ahlâk-ı

İslâmiyemiz bunu âfât-i lisâniyeden addetmiştir. Çünkü böyle bir söz ya doğrudur, adına gıybet denir, yâhud yalandır. Buna da bühtan denir. Bu daha ağır ve gayr-i ahlâkî bir hal olmakla berâber her ikisi menhîdir. Nemîme ki, koğuculuktur, ifşâ-yi sirdir, yine mestûrü'l-hâl olan bir kimsenin, keşfi mekrûh olan bir hâlini mecâlis ve mahâfilde ifşâ etmektir. Hattâ ifşâ lisânen dedi-kodu şekline de munhasır olmayıp remz ile, gözle kaşla işâretle ve kitâbet sûretiyle ifşââta da şâmildir. Binâenaleyh bu nevi'lerden ma'dûd olan âfât-i kelâmiyenin hem kāili, hem de sâmii, en çirkin fazîha-i ahlâkıyede bulunmuş olurlar.

2) İzÂA-İ MAL da hiç bir sâhib-i aklın garaz ve fâide mülâhaza etmediği bir şekilde mal sarfetmektir. Bu da hem ferdler için, hem de cemiyet için tehlikelidir. Ferdlerin izâa-i emvâl ve isrâfı, kendisi için ne kadar muzır ise, millî serveti hebâ ettiği için cemiyet için de öyle muzırdır. Ferdlerin kazancı ve tasarrufu, cemiyeti ne derece takviye ederse, israf ve izâası da o nisbette ve ma'kûsen tevhîn eder; za'fa uğratır, *(Yeni Hutbelerim)* in birinci cildinde tasarrufa dâir (31, 32, 33) numaralı hutbelerin mutâlâasını tavsiye ederiz.

3) KESRET-İ SÜÂL'i hadîs şârihleri iki türlü tefsîr ediyorlar : 1) ihtiyacsız çok dilenmek, 2) lüzumsuz her akla esiveren şeyi sormak. Bunların ikisi de muzirdir, ikisi de menhîdir. Bu hadîsi Buhârî *Sahîh*'inde (لا يسألون الناس إلحافا*) nazm-ı şerîfinin îzâhı sadedinde de sevketmiş olmasına nazaran birinci mânâya delâleti ve binâenaleyh kesret-i süâlin el ile zarûretsiz, ihtiyacsız her zaman dilenmeği san'at ittihâz etmek mânâsı olduğu anlaşılmakla berâber ikinci mânâya hamline de bir mâni' yoktur. Hattâ bu ikinci mânâ, süâlin kerâhetine daha yüksek derecede delâlet eder. Bu lüzumsuz sorguyu şârih Hattâbî : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den lüzum ve ihtiyac görülmeyen şeylerin sorulmasıdır, diye târif ettikten sonra Kur'ân-ı Kerîm'de zikr olunan süâllerin iki kısım olduğunu, memduh ve mezmûm süâller bulunduğunu bildiriyor. Sonra bu iki kısım süâlleri şöyle îzâh ediyor :

MEMDÛH OLAN SÜÂLLER : [1] (يسألونك ماذا ينفقون = *Sana Ashâb'ın ne infak edilir, diye sadakanın mikdârını sorarlar)* kavl-i şerîfinde zikrolunan

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 273.
[1] Sûre : 2 (Bakare), âyet : 215

bu ve emsâli emr-i dinde bilinmesi lüzumlu ve zarûrî bulunan şeylerin sorulmasıdır. Hattâ bu yoldaki süâlleri sormak bir vazîfedir. [1] (فاسألوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون) kavl-i şerîfi mûcibince bilinmeyen ve bilinmesi zarûrî bulunan umûr-ı dîniyenin ehl-i ilimden sorulup öğrenilmesi emrolunuyor.

Mezmûm olan süâller : [2] (يسألونك عن الروح) nazm-ı şerîfinde bildirildiği üzere, rûhun mâhiyetinden vukū' bulan süâller gibidir. Bu nevi' süâller de [3] (لا تسألوا عن اشياء ان تبد لكم تسؤكم) kavl-i şerîfi ile nehyedilmiştir. Her aklınıza geliveren şeyleri sormağa kalkışmayınız!. Eğer süâllerin cevâbı verilip de mâhiyetleri îzâh ve izhâr edilirse, sonra fenânıza gider, neş'eniz kaçar, buyuruluyor.

Sa'd İbn-i Ebî Vakkās'ın bu bâbda Buhârî tarafından tahrîc edilen bir hadîsi de mezmûm süâli tamâmiyle îzâh eder mâhiyettedir. Sa'd *radiya'llāhu anh* diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere (Müellefe-i kulûb) dan bâzı kimselere dünyâlık dağıtıyordu. Bu Sa'd de [râvînin kendisi] orada bulunuyordu. Derken Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* içlerinden birisini bıraktı. Ona bir şey vermedi. O bana en sevimli bir zâtti. Bunun üzerine ben :

— Yâ Resûla'llāh! Fülânı bıraktın; va'llāhi onu ben mü'min biliyorum, dedim. Resûlullāh bana :

— Öyle deme, müslim de! buyurdu. Az bir müddet sustum. Sonra o adam hakkındaki bildiğim bana galebe etti de yine sözümü tekrâr ederek :

— Fülânı niçin bıraktın, yâ Resûla'llāh! Va'llāhi onu ben mü'min biliyorum, dedim. Resûl-i Ekrem yine :

— Öyle deme, müslim de! buyurdu. Yine az bir zaman sustum. Sonra o zat hakkındaki duygum bana galebe etti. Sözümü tekrâr ettim.

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* yine o sözü tekrâr ettikten sonra :

— Ey Sa'd! Vallāhi (bâzı def'a) daha çok sevdiğim kimse varken (onu bırakırım da) başka birisine (dünyâlık)veririm. (Sebebi,)

---

[1] Sûre : 16 (Nahl), âyet : 43; Sûre : 21 (Enbiyâ'), âyet : 7
[2] Sûre : 17 (İsrâ'), âyet : 85
[3] Sûre : 5 (Mâide), âyet : 101

Allāh'ın o adamı (mal hırsiyle) yüzü koyu Cehennem'e atması endîşesidir, buyurdu[1].

Vâkıdî'nin *Meğâzî*'de tasrîh ettiğine göre, bu mahrûm edilen zât, Muhâcirîn'den *(Cüeyl İbn-i Sürâka) radiya'llāhu anh*'tir. Sa'd Hazretlerinin *(mü'min)* demesini Resûl-i Ekrem'in mükerrer sûrette *(müslim de!)* buyurup tashîh etmesi, îmânın vicdânî bir emr-i bâtınî olup onun ilmi Cenâb-ı Hakk'a âid ahvâl-i gaybiyyeden bulunmasına mebnîdir. Zâhir-i hâle göre *(müslim)* demek daha doğru olduğu ihtar ve ta'lim buyurulmuş oluyor.

Şârih Aynî yukarıda kesret-i süâl hakkında bildirdiğimiz iki vecihten başka şunları da bildiriyor : 1) Halkın kendine âid muâmelâtından sormak, meselâ : dün ne yaptın, bu gün ne iştesin, yarın ne yapacaksın? gibi herkesin ahvâl-i şahsiyesini soruşturup şurada burada bunlardan bahs etmek.

2) Kesret-i süâlin bir veehi de mevzûât-i ilmiyede imtihân için ve alınan cevâba i'tirâz ederek bir mücâdele kapısı açmak için süâl sormağı iş edinmektir. Bu da lisân-ı edebiyatta softalık ta'bîr olunan muzır bir zihniyetin hâricî tezâhürüdür. Ta'bîr-i âherle sâikı kaba bir ihtirâstır. Lisâna âid ahlâkî mühlikâtın en çirkinidir. İlmî bir hakîkatin inkişâfı için müzâkereler, mübâhaseler ne derece nezih ve mergūb ise öbürüsü de o nisbette mat'ûn ve menfurdur, menhîdir. Tercemesi bundan sonra gelecek olan Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîsi de mutâlâa edilsin!.

Asıl mevzûu-bahsimiz olan izâa-i mal hakkında Tıybî merhûmun da malımızın ve kazancımızın sûret-i sarfına dâir güzel bir taksîmini bildirerek, oldukça uzayan bu îzâhımıza nihâyet veriyoruz : mal ya sarfı vâcib olan bir cihete harcanılır; şahsın ve âilesinin nafakası, malın zekâtı ve emsâli vâcibât-i mâliye gibi ki, bunda zıyâ-ı mal olmadığı şübhesizdir. Mendûb olan sadaka da böyledir. Yâhud

---

[1] عن سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه قال : اعطى رسول الله صلى الله عليه و سلم رهطا و سعد جالس فيهم قال فترك رسول الله صلى الله عليه و سلم منهم رجلا لم يعط و هو اعجبهم الى فساررته فقلت: مالك عن فلان ؟ و الله انى لاراه مؤمنا. قال : أو مسلما قال فسكت قليلا ثم غلبنى ما اعلم فيه. فقلت: مالك عن فلان؟ و الله انى لاراه مؤمنا. قال: او مسلما. قال: فسكت قليلا ثم غلبنى ما اعلم فيه فقلت يا رسول الله! مالك عن فلان و الله انى لاراه مؤمنا قال: او مسلما. فقال : و الله انى لا اعطى الرجل و غيره احب الى منه خشية ان يكب فى النار على وجهه [رواه البخارى].

mal, sarfı haram ve yâhud mekrûh olan bir cihete sarf olunur. Bunun azı da, çoğu da izâa ve israf olmakta müsâvîdir. Yâhud da mal mübah bir cihete sarf olunur. İzâa-i emvâlin asıl mûcib-i iştibâh olan ciheti budur. Nasıl ki, bâzı kimseler halâl kazancını mübâh olan cihete hiç bir kāide-i tasarrufa tâbi' olmıyarak sarfetmekte hiç bir ahlâkî mahzur tasavvur etmezler, mübâh addederler. Halbuki hakîkat böyle değildir. Ebniyenin tezyîni, nafakanın hadd-i ma'ruftan ziyâde tevsîi ve tenvîi, yemeklerin sıhhî olması fevkında lezîz ve câlib-i iştihâ olması, yine böyle elbîse, ev eşyâsı, yemek takımı ve sâire ve sâire de kadr-i ma'rûfun fevkında ihtiyâr olunan tekellüfât, tamâmiyle tasarruf kavâidi hâricinde ihtiyâr olunan israflardır. Bütün bunlar menhî olan izâa-i emvalden ma'dudtur. Bu eserimizin dördüncü cildinde (618) numara ile terceme ettiğimiz Berâ' İbn-i Âzib hadîsinin îzâhı da mütâlâa buyurulsun. Alış verişte fâhiş sûrette aldanmak da hacri mûcib sefeh addolunmuştur.

***

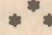
Buhârî'nin *Sahîh*'inde bu bahsi tâkib eden bir bâbı ve bir hadîsi daha vardır ki, bu hadîs-i şerîf üçüncü cildde Kitâbü'l-Cum'a'-da (487) numara ile geçtiği için ihtisâren burada *Tecrîd*'e alınmamıştır. İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet olunan bu hadîs-i şerifte hak, vazîfe ve mes'ûliyet umdelerine işâret edilmekte olduğundan ve hadîsin buradaki sebeb-i sevkı hâdimin efendisinin malını muhâfazaya vazîfeten me'mûr olduğunu ve efendisinin malında ancak onun izniyle tasarruf edebileceğini beyâna masrûf bulunduğundan bunu da nakil ve yalnız bir terceme ile iktifâ edeceğiz. İzâhı için Kitâbü'l-Cüm'a'ya mürâcaat oluna.

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'dan (en kuvvetli bir senedle)[1] şöyle rivâyet edilmiştir : İbn-i Ömer, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu işittim, demiştir : "*Sizin hepiniz râîsiniz ve kendi raiyyesinden mes'ûlsünüz: Devlet reîsi bir râîdir,*

[1] Bu hadîsin senedi (Zührî, Sâlim İbn-i Abdullāh'tan, İbn-i Ömer'-den, Abdullāh İbn-i Ömer de Resûl-i Ekrem'den rivâyet etmiş) olmak üzere müselseldir. Bu silsileden müteşekkil hadîs senedi Abdullāh İbn-i Ömer'e müntehî ve vâsıl olan senedlerin en kuvvetlisidir. Bu senedle rivâyet olunan hadîs de ahâdîs-i merviyye içinde en ziyâde sahîhü'l-isnâd olanıdır.

kendi milleti (nin muhâfaza-i hukūku) *ndan mes'ûldür. Er kişi de bir râîdir, kendi âilesi* (nin maîşeti) *nden mes'ûldür. Kadın da zevcenin evinde bir râîdir, ve âile yuvasi* (nın hüsnü idâresi) *nden mes'ûldür. Hâdim de efendisinin malı üzerinde bir râîdir, raiyyesinden* (, efendisinin malını muhâfazadan) *mes'ûldür."*

Abdullāh İbn-i Ömer (devamla) diyor ki : bu mes'ullerin mes'ûliyetlerini Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den işittim (ki, şübhesizdir). Öyle zan ediyorum ki, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem: "Reşid bir genç de babasının malında bir râîdir. O da kendi raiyyesinden mes'ûldür. Hepiniz de râîsiniz, hepiniz raiyyenizden mes'ûlsünüz."* buyurdu [1].

[1] عن عبد الله بن عمر رضى الله عنهما انه سمع رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: كلكم راع و مسؤل عن رعيته : فالامام راع و هو مسؤل عن رعيته. و الرجل راع فى اهله و هو مسؤل عن رعيته و المرأة فى بيت زوجها راعية و هى مسؤلة عن رعيتها. و الخادم فى مال سيده راع و هو مسؤل عن رعيته. قال: فسمعت هؤلاء من رسول الله صلى الله عليه و سلم و احسب النبى صلى الله عليه و سلم قال: و الرجل فى مال ابيه راع و هو مسؤل عن رعيته. و كلكم مسؤل عن رعيته [زواه البخارى].

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابٌ فِى الْخُصُومَاتِ

BU KİTÂB HUSÛMÂTIN BEYÂNINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvan *Buhârî* nüshaslarının ekserîsinde, husûsiyle Yûnîniyye nüshasında : (باب ما يذكر فى الاشخاص و الخصومة بين المسلم و اليهود) sûretindedir. Ebû Zerr-i Herevî ile Asîlî nüshaları da böyledir. Yalnız bu nüshalarda (اليهودى) yerinde (اليهود) zikredilmiştir. Şârih Aynî, Müellif Zebîdî'nin; Şârih Kastalânî de Cumhûr'un nüshasını ihtiyâr etmişlerdir.

Husûmât, husûmetin cem'idir. *Husûmet*, nizâ' mânâsına isimdir. *İşhas* da müddea-aleyhi hâkimin hükmü ile cebren mahkemede ihzardır. Şu halde yukarıdaki unvanların müctemian ifâde ettikleri mânâ; (mü'minler arasında tehaddüs eden nizâ' ve husûmet üzerine müddeînin taleb ve hâkimin hükmü ile müddea-aleyhin mahkemeye celb ve ihzârı keyfiyetini beyâna dâir ahâdîs-i şerîfeyi muhtevîdir) demek olur.

1079. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَجُلاً يَقْرَأُ اٰيَةً سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ خِلاَفَهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ فَأَتَيْتُ بِهِ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ

عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ كِلاَكُمَا مُحْسِنٌ لاَ تَخْتَلِفُوا فَإِنَّ مَنْ
كَانَ قَبْلَكُمْ اَخْتَلَفُوا فَهَلَكُوا .

TERCEMESİ

Abdullâh İbn-i Mes'ûd *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : müşârün-ileyh demiştir ki : bir kimsenin (Mescidde Rahmân Sûresi'nden) bir âyeti, benim Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den işittiğim kırâet (-i Nebevî) hılâfına okuduğunu duydum. Hemen elinden tutup Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e getirdim. (Aramızdaki ihtilâfı arz edince yüzünde âsâr-ı şiddet hissettim. Bununla berâber) Resûlullâh : ikinizin kırâeti de güzeldir; (Kur'ân hakkında) sakın ihtilâf etmeyiniz!. Sizden evvelki ümmetler, (kitablarında) ihtilâf ettiler de öyle helâk oldular, buyurdu.

İZÂHI

RÂVÎLER VE RİVÂYET TARİKLERİ :

Bu hadîsi Buhârî Benî İsrâil ve Fazâil-i Kur'ân bahislerinde de tahrîc etmiştir. Nesâî'nin de Fazâil-i Kur'ân'da rivâyeti vardır. Buhârî'nin Fazâil'deki rivâyetinde Abdullâh İbn-i Mes'ûd'un o kimseyi Huzûr-ı Saâdet'e götürdüğünü ifâde eden fıkradan sonra : (فاخبرته فعرفت فى وجهه الكراهية = *Resûl-i Ekrem'e vâkıayı haber verdim de mübârek yüzünde âsâr-ı şiddet hissettim)* ziyâdesi vardır. Bunu da tercemede kavis içinde gösterdik.

Bu Kur'ân okuyan Sahâbî'nin ismi ne hadîsin râvîleri, ne de şârihleri tarafından bildirilmemiştir. Hâfız İbn-i Hacer *Mukaddime*'sinde bu zâtin ismini bilmediğini kaydettiği halde *Fethü'l-Bârî*'de bunun Ömer *radiya'llâhu anh* ile tefsîr olunmak ihtimâli vardır, dediğini Şârih Kastalânî nakl etmekte ise de çok zaif bir ihtimaldir. İbn-i Hibbân'ın aşağıda bildirdiğimiz rivâyetine göre, bu zâtın Ashâb-ı Suffe'den olması en yakın bir ihtimaldir. İbn-i Hibbân'ın bu rivâyetinde kırâeti zemîn-i ihtilâf olan âyet-i kerîme'nin Sûre-i

Rahmân âyetlerinden olduğu tasrîh edilmiş bulunduğundan, tercemede buna da işâret ettik.

Beğavî'nin *Mu'cem*'inde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : (ان هذا القرآن انزل على سبعة احرف فلا تماروا فى القرآن. فان المراء فيه كفر = *Şu Kur'ân muhakkak yedi lûgat üzerine inzâl buyurulmuştur. Sakın Kur'ân hakkında şek ve iştibâh etmeyiniz! Bu hususta iştibâh küfürdür)* buyurduğu rivâyet edilmiş olup bu cihetle mevzûumuz bulunan İbn-i Mes'ûd hadîsindeki menhî olan ihtilâf, Kur'ân hakkındaki ihtilâfa masruf bulunduğundan buna da tercememizde işâret ettik.

İbn-i Hibbân'ın *Sahîh*'indeki rivâyeti daha mufassaldır ve Buhârî'nin bu rivâyetini îzâh eder mâhiyettedir. Bu cihetle onu da nakl ve terceme ediyoruz :

İbn-i Hibbân'ın rivâyetine göre, Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh* demiştir ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Rahmân Sûresi'ni ta'lim buyurmuştu. Ben : (عشى = *Aşiy*)[1] vakti çıkıp Mescid'e gittim, bir cemâatin arasına oturdum. Bunlardan birisine :

— Haydi bana (Rahmân Sûresi'ni) oku bakayım! dedim. Okudu, fakat o benim okumadığım bir lehce ile okudu. Ona :

— Bunu sana kim okuttu? diye sordum. O da :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ta'lim buyurdu, diye cevab verdi. Bunun üzerine kalkıp Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gittik; Huzûr-ı Saâdet'te durduk. Ben (müddeî sıfatiyle) :

---

[1] *Sıhah*'ta beyân olunduğuna göre (عشى = *Aşiy* ve (عشيه = *Aşiyye*) akşam namazı vaktinden ateme denilen şefak zâil olduğu yatsı vaktine kadar güzerân eden zamâna denir (عشاء = *ışâ)* da aşî gibidir. (عشاآن = *ışâân)* akşamla yatsı vakitleridir. Bâzı ehl-i lûgat da (ışâ), zevâl-i şemsden tulû-ı fecre kadar imtidâd eden zamandır, demişlerdir. Ezherî de *(aşiy)* zevâli ile gurup arasındaki zamandır. Aşiy namazları da öğle ile ikindi namazlarıdır; Güneş gurûb ettikten sonraki zamâna da ışâ denilir. Işâ da memdûd olarak gadâ mukābili olarak akşam taâmıdır.

İbn-i Esîr *Nihâye*'de bu kelimelerin medlûllerini bu sûretle îzâh ettikten sonra ahâdîs-i şerîfedeki sûret-i isti'mallerine de işâret ederek şu iki hadîs-i şerîfi zikrediyor : râvî 1) «صلى بنا رسول الله صلى الله عليه و سلم احدى صلاتى العشى فسلم من اثنين»" = *Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem bize iki ışâ namazlarından birisini kıldırdı da iki rek'atten sonra selâm verdi.*" demiş ve öğle, ikindi namazlarından birisini kasd etmiştir. 2) "اذا حضر العشا و العشاء فابدؤا بالعشاء" = *Akşam namazı ile akşam taâmı bir araya geldiği zaman yemekle başlayınız!*" buyurulmuştur ki, aradaki farkı tercemede gösterdik. Yemeğin namaza takdîmi emredilmesi, gönlün namazda meşgûl olmaması içindir.

— Yâ Resûla'llāh! Biz, kırâet husûsunda ihtilâf ettik. dedim. Ben ihtilâf der demez Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vech-i saâdeti teğayyür etti. Ve nefsinde bir teessür uyandırdı da :

— (Sakın Kur'ân hakkında ihtilâf etmeyiniz!). Sizden evvel helâk olan ümmetler hep ihtilâf yüzünden varlıklarını kaybetmişlerdir, dedi. Ve mes'eleyi Hazret-i Alî'ye havâle buyurdu. Alî *radiya'llāhu anh* de :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* herkesin Kur'ân'ı bildiği lehce ile okumasını emrediyor. Sizden önce târihe karışan ümmetleri ihtilâf edinilen fevzâ-yi ictimâî öldürmüştür, buyuruyor, dedi. Abdullāh İbn-i Mes'ûd : bu cevab üzerine biz de gittik. Bizden herkes, arkadaşının okumadığı lûgatle okumağa devâm etti, demiştir[1].

İbn-i Hibbân'ın bu rivâyetinden müstefâd olan şey, İbn-i Mes'ûd'un mescide varıp içlerine girdiği cemâatin (Ashâb-ı Suffe) olması ve kırâetinde ihtilâf edilen zâtın da bu Dârü'l-ilim talebesinden biri bulunmasıdır. Bunu biz, İbn-i Mes'ûd'un : (haydi bana Rahmân Sûresi'ni oku!) demesinden öğreniyoruz. Hâfız İbn-i Hacer'in zan ettiği vechile İbn-i Mes'ûd'un Hazret-i Ömer'e böyle hitâb etmesi müsteb'addir. Bu hitâb, üstâdın tilmîzine tevcîh ettiği bir hitâb-ı tedrîs ve ta'lîmidir. Esâsen İbn-i Mes'ûd, Asr-ı Saâdet'in yegâne dârü'l-irfânı olan (Suffe) müessesesinin en mümtaz kurrâ ve müderrislerinden birisi değil mi idi. Bunu biz, yukarıda İcâre bahsinde (1031) numaralı Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinin îzâhında bildirmiştik.

Sonra İbn-i Mes'ûd'un, bu adam benim okumadığım bir lehce ile okudu, demesi de bunun Hazret-i Ömer olmadığını te'yîd eder. Çünkü Hazret-i Ömer ile Abdullāh İbn-i Mes'ûd

---

[1] عن عبد الله بن مسعود رضى الله عنه قال : اقرأنى رسول الله صلى الله عليه و سلم سورة الرحمن. فخرجت الى المسجد عشية فجلست الى رهط. فقلت لرجل : اقرأ على فاذا يقرأ حرفا لا أقرأها. فقلت من اقرأ ك ؟ قال اقرأنى رسول الله صلى الله عليه و سلم. فانطلقنا حتى وقفنا على رسول الله صلى الله عليه و سلم فقلت : اختلفنا فى قرائتنا. فاذا وجه رسول الله صلى الله عليه و سلم فيه تغير. و وجد فى نفسه حين ذكرت الاختلاف و قال انما هلك من كان قبلكم بالاختلاف فأمر عليا رضى الله عنه فقال: ان رسول الله صلى الله عليه و سلم يأمركم ان يقرأ كل رجل منكم كما علم فانما اهلك من كان قبلكم الاختلاف. قال: فانطلقنا و كل رجل منا يقرأ حرفا لا يقرأ صاحبه [رواه ابن حبان].

arasında lehce cihetiyle bir fark yoktu. Bu cihetle tercemede İbn-i Hacer'in nokta-i nazarına işâret edemedik.

Resûl-i Ekrem'in İbn-i Mes'ûd ile yanında gelen Sahâbî'ye *(ikiniz de güzel okumuşsunuz!)* diye tasvib buyurmaları her iki kırâetin, kırâet-i seb'adan hâric olmadığına delâlet eder.

SEB'A-İ AHRÜF NEDİR? Harf, fi'l-asıl her şey'in ucuna ve kenarına denir. Ve müteaddid ma'nâlarda isti'mâl edilmiştir: 1) Hurûf-ı teheccîden birisine ıtlāk edilmiştir. 2) Nahivcilerin isim ve fi'lin mâadâsı kelimelere ıtlāk etmeleridir. 3) Bir vecih, bir sebeb, bir gāye ma'nâsında kullanılmıştır ki, *(و من الناس من يعبد الله على حرف = *ba'zı kimseler dil uciyle* (ve meselâ) *riyâ kasdiyle Allāh'a ibâdet ederler)* kavl-i şerîfinde bu ma'nâ kasdedilmiştir. 4) Harfin (lûgat) ma'nâsında isti'mâlidir ki, burada matlūb olan budur. *(Ahruf)*, harfin cem'i olduğu cihetle (سبعة احرف), lûgat-ı Arab'dan yedi fasîh lûgat demektir ki, Kureyş, Hüzeyl, Sekîf, Tay, Hevâzin, Yemen, Temîm kabîlelerinin tekellüm ettikleri yedi nevi' lûgattir. Akvâm-ı mezkûreden her birisinin kendi selîkalarına göre ifâde-i merâm ettikleri kelimeler ve lehcelerdir.

Seb'a-i ahrüfün ta'yîn-i medlûlü hakkında pek çok ihtilâf edilmiştir. Bu bâbtaki akvâl-i merviyeyi Süyûtî *İtkan*'da kırk bire iblâğ ve ta'dâd etmektedir. *Feyzü'l-Bârî*'de de Keşmîri kırk beşe çıkarıyor. Fakat bunların hepsi zaîf ve hattâ mühmel şeyler olduğunu ve bunun hakîkî medlûli, aralarında teğayyür-i yesîr olan lehcelerden ibâret bulunduğunu aşağıda îzâh edeceğiz.

SEB'A-İ AHRÜFÜN ASLI VE MÜSTENED-İ İLMÎSİ OLAN HABERLER:

1) İbn-i Hibbân[1] *Sahîh*'inde Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet ediyor. Müşârün-ileyh Hazretleri demiştir ki:

---

* Sûre: 22 (Hacc), âyet: 11

[1] İbn-i Hibbân; Ebû Hâtim Hâfız Muhammed İbn-i Hibbân İbn-i Ahmed'dir. Semerkand'de yetişip bir müddet orada kadılık etmiştir. Mısır'dan Horasan'a kadar bütün İslâm ilim merkezlerinde ne kadar ehl-i hadîs varsa İbn-i Hibbân bunlara mülâkî olmuş, hepsinden istifâde etmiştir. *Kitâbü'l-Envâ*'ında İbn-i Hibbân kendisi, hadîs ahzettiği meşâyihinin iki binden ziyâde olduğunu bildirmiştir. Bunların arasında Ebû Abdurrahmân-i Nesâî, Ebû Ya'le'l-Mevsılî, Ebû Bekr İbn-i Hazeme gibi mu'teber te'lîfat sâhibleri Huffâz-ı ahâdîs de vardır. Kendisinden de Hâkim gibi bir çok zevat hadîs ahzetmişlerdir.

İbn-i Hibbân huffâz-ı âsârdan ve fukahâ-yi dinden olduğu gibi ayni zamanda tıbba, nücûma ve sâir ulûm ve fünûna da vukūfu vardı. Bu cihetle Hâkim, müşârün-

birisi bir âyet okudu. Halbuki o âyeti ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûrunda o adamın kırâetinden başka türlü okumuştum. ona :

— Bu âyeti sana kim okuttu? diye sordum. O da :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, diye cevab verdi. Onunla Resûlullāh'ın huzûruna gittim. ve :

— Yâ Resûla'llāh! Bu âyeti bana şöyle şöyle ta'lim buyurmuştun değil mi? diye sordum. Resûlullāh :

— Evet, diye tasdik buyurdu. Bu def'a da o kimse :

— Bu âyeti bana da şöyle şöyle öğrettin! demişti de Resûl-i Ekrem ona da :

— Evet, diye cevap verip buyurdu ki: Cebrâil ve Mîkâil *aleyhime's-salâtü ve's-selâm* bana geldiler de Cebrâil *aleyhi's-selâm* sağ tarafıma, Mîkâil *aleyhi's-selâm* da soluma oturdu. Cebrâil :

— Yâ Muhammed; Kur'ân'ı bir lûgat üzerine oku! dedi. Bunun üzerine Mîkâil bana :

— Ziyâde isteyiniz! dedi. Ben de ziyâde etseniz, dedim. Bu defa Cibrîl :

— İki lûgat ve lehce üzerine okuyunuz! dedi. Yine Mîkâil bana :

— Ziyâde istemekliğimi teklîf etti. Yedi lûgate bâliğ olunca : (كل كاف و شاف = *artık bu yedi lûğat kâfî ve şâfîdir,)* dedi ve bir rivâyete göre : Kur'ân, yedi lûgat(-i fasîha) üzerine inzâl buyurdu, dedi[1].

---

ileyh hakkında : İbn-i Hibbân fıkıh'ta, lûgatte, hadîs'te, vaaz ve hitâbet'te ilim hazînelerinden ve ukalâ-i ricalden ma'duddur, demiştir. Hatîb Bağdâdî de : İbn-i Hibbân mevsuk, fehîm, âkıl bir zat idi, diye senâ etmiştir. İbn-i Salâh, müşârün-ileyhin tasarrufâtında galatı vardır, diye tenkîd etmiştir.

İbn-i Hibbân ilim ile ameli nübüvvetin levâzımından addederdi. Müşârün-ileyhin bu bâbda sözü pek vâsi' intikādı da'vet etmiştir. Zehebî bile *Tezkiretü'l-Huffaz*'da te'vîl ile meşgûl olmuştur. (354) târihinde vefât etmiştir.

1 عن ابى بن كعب رضى الله عنه قال : قرأ رجل آية و قرأتها على غير قرائته. فقلت من أقرأك هذه؟ قال : رسول الله صلى الله عليه و سلم . فانطلقت فقلت : يا رسول الله ! اقرأتنى آية كذا و كذا ؟ قال نعم ! . فقال له الرجل : اقرأتنى آية كذا و كذا ؟. قال نعم ! ؛ ان جبريل و ميكائيل عليهما الصلاة و السلام اتيانى؛ فجلس جبريل عليه الصلاة و السلام عن يمينى و ميكائيل عليه الصلاة و السلام عن يسارى. فقال جبريل: يا محمد اقرأ القرآن على حرف ! . فقال ميكائيل : استزده ! . فقلت: زدنى ! . فقال: اقرأه على حرفين ! . فقال ميكائيل استزده حتى بلغ سبعة احرف ! فقال كل كاف و شاف . و فى لفظ: انزل القرآن على سبعة احرف [رواه ابن حبان].

2) Tirmizî'nin Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den bir tarîk-ı rivâyetinde müşârün-ileyh Hazretleri : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere Hazret-i Cibrîl'e mülâkî olduğunda :

— [Ey Cebrâil! Ben, ümmî bir kavme Peygamber gönderildim. Bunların içinde genci var, acûz ve ihtiyârı var; köle ve câriye makūlesi var, aslā bir mektûbu okuyamıyan kişiler var ; (kırâet husûsu teshîl edilse) dedi. Cibrîl Resûl-i Ekrem'e :

— Kur'ân yedi lûgat üzerine inzâl buyruldu, diye cevab verdi] demiştir[1].

3) Buhârî ile Müslim'in Fazâil-i Kur'ân bâbında İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan müşterek bir rivâyetleri vardır ki, Buhârî bunu ayrıca (Bed'-i Halk) bâbında da rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: (Cibrîl bana Kur'ân'ı ibtidâ bir lûgat üzerine okutmuştu. Fakat ben, dâimâ bunun ziyâde edilmesini istemiştim. Cibrîl her defaki talebimi is'âf ve ziyâde etti de ennihâye Kur'ân'ın vücûh-i lûgati yediye bâliğ oldu)* buyurmuştur[2].

4) Hazret-i Ömer'le Hişâm İbn-i Hakîm arasında cereyân eden bir kırâet hâdisesi de bu mevzûun en vâzıh bir müstened-i ilmîsidir. Buhârî'nin rivâyetine göre, Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh* diyor ki : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in sağlığında bir kere Hişâm İbn-i Hakîm[3] namazda Furkān Sûresi okuyordu, onun kırâatini dinledim. Hışâm, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in bana ta'lîm buyurmadığı birtakım lûgati Arab şîvesiyle okuyordu. Az kaldı fırlayıp namazı bozacaktım. Fakat selâm verinceye kadar güçlükle sabr ettim. Ve selâm verir vermez hemen ridâsının yakasına sarılıp çektim. Ve :

---

[1] و عند الترمذى قال النبى صلى الله عليه و سلم: يا جبرائيل! انى بعثت الى امة امية فهم العجوز و الشيخ الكبير و الغلام و الجارية و الرجل الذى لم يقرأ كتابا قط قال: يا محمد! ان القرآن انزل على سبعة احرف.

[2] عن ابن عباس رضى الله عنهما ان رسول الله صلى الله عليه و سلم قال : اقرأنى جبريل عليه الصلاة و السلام القرآن على حرف و لم ازل استزيده فيزيدنى. حتى انتهى الى سبعة احرف [اخرجه البخارى فى بدأ الخلق و فى فضائل القرآن و اخرجه مسلم فيها].

[3] Hişâm İbn-i Hakîm, kabâil-i Arab'tan Esed kabîlesine mensubdur. Feth-i Mekke senesi müslümân olmuştur. Kendisinden bir hayli ahâdîs-i şerîfe rivâyet edilmiştir. Müslim münferiden bir hadîsini rivâyet etmiştir. Hişâm'dan Cübeyr İbn-i Nazîr'in, Urve'nin rivâyetleri vardır. İmâm Mâlik Hişâm İbn-i Hakîm ma'rûf ile emreder, münkerden nehyederdi, demiştir.

— Şu Sûreyi okuduğunu işittiğim vechile sana kim öğretti? diye sordum. O da :

— Bunu bana Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* okuttu! diye cevap verdi. Ben, derhal :

— Yalan söylüyorsun. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bu Sûreyi bana, senin okuduğun lûgatin gayri bir lehce ile ta'lîm buyurdu, dedim. Ve onu sürükliyerek Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna götürdüm. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Ben, bu adamın Fürkān Sûresi'ni senin bana tâlim buyurduğun lûgatten başka lûgatlerle okuduğunu işittim, diye şikâyet ettim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Yâ Ömer, hele yakasını bırak! buyurdu. Ve Hişâm'a :

— Yâ Hişâm, oku bakayım! diye emretti. O da Resûlullāh'a karşı da benim kendisinden işittiğim bir edâ ile okudu. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunun üzerine :

— Bu Sûre böyle inzâl buyuruldu, dedi. Sonra bana :

— Yâ Ömer, sen de oku bakayım! buyurdu. Bana da :

— Bu Sûre böyle inzâl buyuruldu, diye kırâetimi tasvîb etti; ve :

— Kur'ân yedi lûğat üzerine inzâl buyurulmuştur. Bunlardan kolayınıza gelen lûgati okuyunuz! buyurdu[1].

Süyûtî *İtkān*'da : Kur'ân-i Mübîn'in yedi lûgat-i fasîha üzerine nüzûlü hakkındaki hadîs-i şerîf, Ashâb-ı Kirâm'dan aded-i mühim bir cemâat-i Sahâbî tarafından rivâyet edildiğini bildirerek bunlardan olmak üzere kibâr-ı Sahâbî'den yirmi bir zâtın esâmi-i mübârekelerini zikrediyor. Hattâ Ebû Ubeyd'in bu bâbta tevâtür bulunduğuna

---

[1] عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه يقول : سمعت هشام بن حكيم يقرأ سورة الفرقان فى حياة رسول الله صلى الله عليه و سلم. فاستمعت لقرائته. فاذا هو يقرأ على حروف كثيرة لم يقرءنيها رسول الله صلى الله عليه و سلم. فكدت اساوره فى الصلاة. فتصبرت حتى سلم. فلببته بردائه فقلت: من اقرأك هذه السورة التى سمعتك تقرأ قال: أقرأنيها رسول الله صلى الله عليه و سلم. فقلت كذبت! فان رسول الله صلى الله عليه و سلم قد اقرأنيها على غير ما قرأت. فانطلقت به اقوده الى رسول الله صلى الله عليه و سلم. فقلت : انى سمعت هذا يقرأ بسورة الفرقان على حروف لم تقرءنيها. فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم: ارسله!. اقرأ يا هشام !. فقرأ عليه القرائة التى سمعت يقرأ. فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم ! كذلك أنزلت ؛ ثم قال : اقرأ يا عمر! فقرأت القرائة التى اقرأنى. فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم: كذلك انزلت ؛ ان هذا القرآن انزل على سبعة احرف؛ فاقرؤا ما تيسر منه [رواه البخارى و مسلم و ابو داود و الترمذى و النسائى و هذا المتن للبخارى].

kat'iyetle hükmettiğini haber veriyor. Aliyyü'l-Kārî *Mişkât* Şerhinde : Ebû Ubeyd'in tevâtür ile murâdı, tevâtür-i lâfzîdir; tevâtür-i ma'nevîye gelince, bunun vukūunda ulemâ arasında ihtilâf yoktur, diye Kur'ân-ı Kerîm'in yedi fasîh lûgat-ı Arab üzerine nâzil olduğunu te'yîd ediyor.

Şu halde tenzîl-i Kur'ân'ın gerek kelime ve gerek edâ-i kelime i'tibâriyle seb'a-i ahrüf denilen, Kureyş, Hevâzin Sekîf, Tay, Yemen, Hüzeyl, Temîm kabîlelerinin lûgatları üzerine vukūu ve Asr-ı Saâdet'te Kur'ân'ın bu yedi lûgat üzerine okunduğu şübhesizdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in müteaddid mevzîlerinde *(انا انزلناه قرآنا عربيا) buyurulup Kur'ân'ın mutlak olarak Arabiyye ile tavsîf buyurulması da tenzîl-i Kur'ân'ın Kureyş lûgatine munhasır olmadığını te'yîd etmektedir. Sûre-i Şüarâ'nın (195) inci âyetinde de mutlak olarak (بلسان عربى مبين) vârid olup Hazret-i Kur'ân'ın Rûhu'l-Emîn Cibrîl vâsıtasiyle kalb-i Muhammedîye açık bir Arab diliyle tenzîl buyurulduğu bildirilmiştir.

KUR'ÂN-I MÜBÎN'İN AHRUF-İ SEB'A ÜZERİNE TENZÎL VE KIRÂETİNDEKİ ÂLÎ FÂİDE : Kur'ân-ı Kerîm Resûl-i Ekrem'e âyet âyet nâzil olurdu. Ve her âyetin yeri ve hangi Sûrenin neresine yazılacağı Hazret-i Cibrîl tarafından bildirilirdi. Resûl-i Ekrem de vahiy kâtiblerine bu sûretle yazdırır, hâfızlar da bu tertîb üzere hıfzederlerdi. Böyle bir i'tinâ-i mahsûs ile hıfz ve tahrîr olunan Kur'ân-ı Mübîn her sene Ramazan'ında Hazret-i Cibrîl Resûl-i Ekrem'e mülâkî olarak nâzil olan âyetler müdârese ve tekrar arzedilmek sûretiyle takrîr edilirdi. İmâm Buhârî tarafından *Sahîh*'inin müteaddid bâblarında tahrîc edilen İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ* hadîsinde Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ramazân-ı şerîfte'ki Cibrîl ile müdârese buyurmaları şöyle haber veriliyor; İbn-i Abbâs diyor ki : Resûlullāh cömerdlik cihetiyle hiç şübhesiz halkın en yükseği idi. Resûl-i Ekrem'in bu cömerdliği, Ramazân-ı şerîf hulûl edip de kendisine Cibrîl mülâkî olduğu sırada bir kat daha artardı. Ramazan'da her gece Cibrîl *aleyhi's-selâm* Resûl-i Ekrem'e mülâkî olurdu da Kur'ân müdârese ve müzâkere ederdi[1].

* Sûre : 12 (Yûsuf), âyet : 2

1 عن ابن عباس رضى الله عنهما قال كان رسول الله صلى الله عليه و سلم اجود الناس و كان اجود ما يكون فى رمضان حين يلقاه جبريل عليه الصلاة و السلام. و كان جبريل يلقاه

Kur'ân-ı Mübîn'in keyfiyet-i nüzûlüne ve hıfzına dâir olan bu safhası bu sûretle tesbît edildikten sonra ikinci safhasına geçerek deriz ki : yukarıda Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llâhu anh* hadîsinde görüldüğü üzere o zamanlar kavm-i Arab, bir ümmet-i ümmiyye idi; içlerinde okur, yazar kısmı pek az olduğu gibi o zamanki Cezîretü'l-Arab hayâtına göre halk arasında köle ve câriye makûleleri mühim bir yekûna bâliğ oluyordu. Bunların her biri bir kabîleye mensubtu. Kendi lehcelerinden başka bir lûgatle Kur'ân öğrenmeleri gāyetle müşküldü. Halbuki nûr-ı Kur'ân'ın bir an evvel bütün kabâil-i Arab arasında ve bu sûretle bütün milel ve akvâm-ı âlem içinde intişârı matlûb ve muktazî idi. Binâenaleyh bu müşkülü izâle etmek ve ümmete sühûlet göstermek îcâb ediyordu. Bunun için müşfik Peygamberimiz Kur'ân-ı Kerîm'in yalnız Kureyş lûgati ile değil, her fasîh lûgat-i Arabiye ile de nâzil olmasını ve ol vechile okunabilmesini arzû ediyorlardı. Übey İbn-i Kâ'b hadîsinde görüldüğü üzere, Resûl-i Ekrem bu arzularını Hazret-i Cibrîl'e zaman zaman izhâr etmekten fâriğ olmamıştı. Bu sûretle Kur'ân'ın nâzil olduğu ve kırâetine müsâade buyurulduğu lûgat-i Arab yediye bâliğ olmuştur. Ve böylece on sene gibi kısa bir zaman zarfında Kur'ân nûru, berkî bir sür'atle Cezîretü'l-Arab âfâkına intişâr etmiş ve bütün âleme intişârı da bu sâyede müyesser olmuştur.

KİTÂB-I İLÂHÎNİN HER KELİMESİ LÛGAT-İ SEB'A İLE KIRÂET EDİLMİŞ DEĞİLDİR. Belki ekseriyetle Kureyş lûgati üzere nâzil olan Kur'ân'ın bâzı kelimeleri meselâ Hüzeyl, bâzısı Hevâzin ve sâir kabîlelerin selîka-i lisâniyelerine göre nâzil olmuş ve öylece okunmuştur. Nazm-ı Kur'ân bu sûretle seb'a-i ahrüf üzere silk-i sütûr-ı sahâif olmakla Kur'ân'ın mânâ-yi münîfi esaslı bir tebeddüle uğramıyordu : müsbet menfî olmak, halâl haram kılınmak gibi tegayyürü ve tenâkuzu müstelzim olmuyordu. İbn-i Şihâb-ı Zührî : "*Seb'a-i ahrüfe dâir ma'lûmât bana vâsıl oldu. Bununla yalnız bir medlûlü ifâde eden müteaddid selîkalara müsâade buyurulduğuna muttali' oldum. Yoksa hıll-ü hurmeti müttefekun-aleyh olan halâl ve harâma dâir hiçbir kelime üzerinde ihtilâf yoktur*" demiştir [1].

فى كل ليلة من رمضان فيدارسه القران. فلرسول الله صلى الله عليه و سلم حين يلقاه جبريل اجود بالخير من الريح المرسلة [اخرجه البخارى فى مواضع من صحيحه].

[1] قال ابن شهاب الزهرى: بلغنى ان تلك الاحرف السبعة انما هى فى الامر تكون واحدا لا تختلف فى حلال و لا حرام متفق عليه [مشكاة].

Bedrüddîn-i Aynî de : *"Bu mevzûa dâir bir çok rivâyetler vardır. Fakat bunlar arasında bahsimizi en iyi îzâh eden İbn-i Mes'ûd radiya'llāhu anh'in şu sözüdür"* diyerek *(Suffe)* Dârü'l-İrfânının en yüksek müderrisi olan İbn-i Mes'ûd'un : *[Kur'ân kārîlerini dinledim. Hepsinin kırâetini mânâ cihetiyle çok yakın buldum. Münzel kırâetlerden olmak üzere, siz muktedir olduğunuz lûgatle Kur'ân okuyabilirsiniz; aradaki fark, sizin* (هلم ، تعال ، اقبل) *demeniz gibidir]* dediğini hikâye ediyor.

Keşmirî Muhammed Enver merhum *Sahîh-i Buhârî* Şerhi *Feyzü'l-Bârî*'de bu mevzûa ehemmiyet vererek bir hitâb-ı tenbîhî ile şöyle îzâh ediyor : Seb'a-i ahrüf arasında râbıta ve tekārüb olmıyarak her vechile bir tegāyür bulunduğu vehm edilmemelidir. Seb'a-i ahrüf arasında bâzan (mücerred, mezîd) olmak üzere bir fark bulunur. Bâzı kelimeler arasında da bâbları cihetiyle bir fark müşâhede edilir. Bâzı def'a da (hâzır, gāib) sîgalariyle bir fark arzeder. Hemzenin (tahkîkı, teshîli) cihetiyle de bir fark bulunuyor. Bu tegayyürât ister az olsun, ister çok olsun bizâtihî bir harftir, bir lûgattir.

Bu bâbta bir çok ümmetle ve şevâhid-i Kur'âniye ile daha derin îzâhat ve ma'lûmâtı aşağıda Fazâil-i Kur'ân bahsinde Şârih Kastalânî verecektir.

Seb'a-i ahrüfün hepsi Kur'ân'da mevcud mudur, yoksa bâzısı ref' olunub bâzısı kalmış mıdır?. Bu süâle de *Feyzü'l-Bârî*'de Enver Keşmirî şöyle cevab veriyor : Arza-i ahîrede Cebrâil *aleyhi's-salâtu ve's-selâm*'ın Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e kırâet edip arz ettiği âyât ve kelimât-i Kur'âniyenin kâffesi Mushaf-ı Osmânî'de tamâmen sâbit ve mevcudtur. İbn-i Cerîr'e göre, yedi lûgatten altısı ref' olunup birisi kalmıştır, deniliyor.

Tabakāt-ı Kurrâ nâmındaki bir eserimizde Tahâvî'nin *Müşkülü'l-Âsâr* nâmındaki çok kıymettar eserinden naklen bu mevzûu şöyle îzâh etmiş bulunuyoruz : kavm-i Arab'ın bir ümmet-i ümmiyye olmasına mebnî kırâet-i Kur'ân husûsundaki Asr-ı Saâdet'e hâs olan bu ruhsat ve tevsia öyle devam edip gitmiş değildir. Bir müddet sonra kabâil-i Arab'a mensub mü'minlerin dilleri Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in lehce ve şîvesine tehavvül edip Kur'ân-i Kerîm'i Kureyş lûgati üzere okumağa başlayınca kırâet-i Kur'ân husûsundaki bu müsâade ve serbestî yine asr-ı Risâlet'te nihâyet bulmuş oluyor.

Hazret-i Cibrîl'in, irtihâl-i Nebevî senesi Kur'ân'ı Resûl-i Ekrem'e en son olarak bir arz ve teblîği vardır ki, (Arza-i ahîre) denilir. İşte bu arza-i ahîredeki kırâet tekarrür etmiştir.

ARZA-İ AHÎRE, İRTİHÂL-İ NEBEVÎYE MÜSÂDİF OLAN ARZDIR. Ve bu arz keyfiyeti sâir senelerde senede bir defa vukū' bulduğu halde irtihâl-i Nebevî senesi iki defa vâkı' olmuştur. Buhârî ile Müslim'in Hazret-i Âişe vâsıtasiyle Fâtıme-i Zehrâ *radiya'llāhu anhâ*'dan bir rivâyetlerine göre, Hazret-i Fâtıma diyor ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bir kere bana gizlice : *(Her sene Cibrîl Kur'ân'ı benimle mukābele ederdi. Bu sene ise iki def'a arz ve mukābele etti. Her halde ecelim yaklaştı zan ediyorum)* buyurdu[1]. *Tavzîh* sâhibi *Sahîhayn*'de Hazret-i Fâtıme'den rivâyet edilen yegâne hadîs bundan ibâret olduğunu bildiriyor.

Yine Buhârî ile Müslim'in müştereken ve ayni meâlde Ebû Hüreyre'den de bir rivâyetleri vardır : Ebû Hüreyre *radi'yallāhu anh* diyor ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e her sene Kur'ân bir kere arz olunurdu. Refîk-ı A'lâya irtihal buyuruldukları sene içinde ise iki defa arz olundu. Her sene on gün i'tikâf ederken irtihal senesinde yirmi gün i'tikâf buyurdu[2].

SEB'A-İ AHRÜF İLE MURÂD, MEŞHUR KIRÂET-İ SEB'A DEĞİLDİR. *Feyzü'l-Bârî*'de bu hususta ulemânın ittifâkı olduğu bildirilerek şöyle îzâh ediliyor. Seb'a-i ahrüf, kırâet-i seb'adır, diyebilmek için seb'a-i ahrüften her biri kırâet-i seb'adan bir kırâet olmak îcâb eder. Halbuki kırâet-i seb'a ile ahruf-i seb'a arasında böyle bir intıbak yoktur. Belki kırâet-i seb'a ile ahrüf-i seb'a arasında umûm ve husûs-i min vecih vardır. Çünkü vücûh-i kırâet yediye münhasır değildir ki. Bunu yâni kırâet-i Kur'ân'ın yediye adem-i hasrını İbn-i Cezerî (النشر فى قرائة العشر) nâmındaki risâle-i meşhûresinde tasrîh etmiştir. *Feyzü'l-Bârî*'de : "*vücûh-i kırâetten elsine-i enamda seb'anın iştihârı kırâet-i seb'i, Şâtıbî'nin cem' etmiş olmasındandır*" deniliyor.

Filhakîka (و عبد الطاغوت) nazm-ı şerîfinin kırâetindeki vücûh, yirmi dörde bâliğ olmuştur ki, bunlardan yalnız ikisi seb'iyyedir : bunun birisi Cumhûrun fiil-i mâzii ma'lûm sîgasiyle (عبد الطاغوت = *Abede't-tāğût*) kırâetidir. Öbürüsü de bâ'nın zammı ve dâl'ın fethi,

---

1 و قال مسروق عن عائشة عن فاطمة عليها السلام أسر الى النبى صلى الله عليه و سلم ان جبريل يعارضنى بالقرآن كل سنة مرة و انه عارضنى العام مرتين و لا اراه الاحضر اجلى [رواه البخارى] .

2 عن ابى هريرة رضى الله عنه انه قال كان يعرض على النبى صلى الله عليه وسلم القرآن كل عام مرة فعرض عليه مرتين فى العام اللذى قبض فيه [أخرجه الشيخان]

Tāğût kelimesinin de cerri ile Hamze'nin (عبد الطاغوت = *Abüde't-tāğût)* kırâetleridir. Kırâât-i Şâzze de : 1) Cemi' sîgasiyle ve mâkablindeki âyetde (من لعنه الله) nazm-ı şerîfindeki (من) lâfz-ı âmmine mürâat olarak Übeyy'in (عبدوا الطاغوت) kırâeti, 2) ayn'in ve dâl'in fethi ve bâ'nın sükûniyle, Tāğût kelimesinin de nasbı ile (عبد الطاغوت) kırâetidir ki, A'meş ile Nehâî'nin kırâetleridir. (ملك يوم الدين) âyeti de vücûh-i kırâeti çok olan nazm-ı şeriflerdendir.

Kelimât-i Kur'âniyede yedi ve daha fazla sûretlerle kırâet olunanlar bulunmakla berâber bunlar pek azdır. Ve yediden fazlası Butûn ve Efhazdan ibâret olup (Seb'a) ya râci' olduklarını ulemâ bildirmişlerdir.

HULÂSA : Ahrüf-i seb'a, Kırâet-i seb'a demek değildir. Böyle zannetmek her iki terkibde de (seb'a) lâfzının bulunmasındandır. Yalnız buraya ilâve etmek istediğimiz bir şey varsa, o da Aliyyü'l-Kārî'nin bir mütâlâasıdır. Bu çok zekî Hanefî muhakkıkı, şu da hatıra gelir ki, diyor : *Aleyhi's-salâtü ve's-selâm* Efendimiz'e ümmeti arasında kırâet-i mütevâtirenin yedi sûrette karar kılacağı ma'lûm ve münkeşif olmuştur. O da el-ân mevcûd olup tevâtürü müttefekun-aleyh bulunan vücûh-i kırâettir. Nasılki ulemâ kırâet-i seb'anın mâfevkine şâz nazariyle bakmışlar ve onunla kırâeti tecvîz etmemişlerdir.

AHRÜF-İ SEB'A HAKKINDA ULEMÂNIN ÂRÂ VE MEZÂHİBİ : Kur'ân-i mübînin ahrüf-i seb'a üzere tenzîl ve kırâeti hakkında şeref-vârid olan ahbâr-ı şerîfenin yukarıda îzâh ettiğimiz vechile turuk-ı rivâyetinde ne derece kesret ve kuvvet varsa ta'yîn-i mânâsında da o nisbette ihtilâfât-ı kesîre mevcuttur.

Bu akvâlin kırk bire bâliğ olduğu *İtkan*'da zikr-ü ta'dâd edilen ve yukarıda bildirdiğimiz üzere *Feyzü'l-Bârî*'de de kırk beş çıkarılan akvâl-i mezkûrenin İbn-i Hibbân'da yekdiğerinde mütedâhil ve bâzısı öbürlerine müşâbih şeyler olduğunu bildiriyor. Hanefî eimmesinden Bişr-i Merîsî[1] de "*bunlardan pek çoğunun ne müstenedini, ne de kimden nakledildiğini bilmiyorum. Pek çoğu Hazret-i Ömer'le Hişâm İbn-i Hakîm hadîsine de mugāyirdir. Bu iki büyük Sahâbî tefsirde, ahkâmda değil, yalnız kırâet-i hurufta ihtilâf ettikleri halde akvâl-i mezkûre sâhiblerinin*

---

1 مريسى، بالفتح و كسر الراء و تحتية و مهملة الى مريس، قرية بمصر. منها بشر المريسى [لب اللباب] .

ekserîsi (seb'a-i ahrüf) i (ahkâm) ile tefsîr ve te'vîl etmişlerdir. Hattâ avamdan çokları (seb'a-i ahrüf) ile (kırâet-i seb'a) maksuddur zannetmişlerdir ki, bu da çirkin bir cehâlettir" diyor.

Biz burada *İtkan*'daki akvâl ve efkârı birer birer zikr ve ta'dâd edecek değiliz. Bunları ibtidâ şu sûretle tasfiye edeceğiz : Evvelâ : (seb'a) lâfzından aded-i muayyen kasd edilmeyip teksîre hamledilen akvâli, sâniyen : hadîsin gāye-i vürûdu olan teysîr ve teshîle hamle müsâid bulunmayan tevcîhâtı bırakacağız. Çünkü bu iki sınıf akvâl ve tevcîhât (seb'a-i ahrüf) hadîsinin mantûkuna ve hikmet-i vürûduna münâfîdir. Bunlar bu sûretle tasfiye edildikten sonra geriye hem aded-i mansûs kasd edilen, hem de teysîr ve teshîle hamle müsâid olan akvâl kalır ki, onlar da bervech-i âtîdir :

1) Seb'a-i ahrüf ile lûgat-i Arab'dan yedi lûgat-i fasîha maksud olduğudur ki, bu kavli Ebû Sâlih, İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'dan rivâyet etmiştir. Ebû Ubeyd, Sa'leb, Zührî buna zâhib olmuşlardır. İbn-i Atıyye de bunu ihtiyâr etmiştir. Beyhekî (Şuab-i İmân) da : *"sahîh olan bu kavildir"* diye tasvîb eylemiştir. Hadîs şârihleri de ta'yîn-i mânâda bunu tercîhan zikretmektedirler. Biz de yukarıdanberi bu bâbtaki hadîsleri hep bu sûretle terceme ve bu kavli te'yîd ettik.

2) Mânâ cihetiyle mütekārib-i eflâz-ı muhtelife ile edâdan hâsıl olan vücûh-i seb'a kasd edilmesidir. (اقبل، تعال، هلم، عجل، اسرع) lâfızları gibi. Bu re'ye da Süfyân İbn-i Uyeyne, İbn-i Cerîr-i Taberî, İbn-i Vehb zâhib olmuşlardır. İbn-i Abdi'l-Ber de bu re'yi bir çok ulemâya nisbet etmektedir. Bu bâbda Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan bir haber zikretmiştik. İbn-i Abdi'l-Ber (ahrüf-i seb'a) bir meseldir. Onunla mefhûmen müttehid ve mesmûan muhtelif meânî maksuddur, diyor. Ve misâl olarak şu kıraetleri zikrediyor : Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh* (كلما اضاء لهم مشوا فيه - مروا فيه - سعوا فيه)* vücûhi ile[1], İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*

---

* Sûre : 2 (Bakare), âyet : 20

[1] Belâgat-i Kur'âniyenin şâheser bir nümûnesi olan bu âyetlerde münâfıkların ileri, geri mütereddid vaziyetleri tasvir buyurulup : bir sayyib-i semâvî farz edilerek bardaktan dökülür gibi yağmur boşanıyor. Bu sırada her tarafı kesif karanlıklar kaplayıp gözleri, gönülleri sıkıyor; mütemâdiyen gök gürlüyor, şimşek çakıyor, zaman zaman karanlıkları yarıyor; ölüm endîşesiyle yıldırımlardan korkarak parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar —Halbuki Allah bu kâfirleri her taraftan kuşatmıştır.— Şimşek çaktıkça gözlerini kapacak gibi olur. (كلما اضاء لهم مشوا فيه =

de (الذين آمنوا انظرونا - امهلونا - اخرونا) sûretleriyle kırâet etmişlerdir. Fazâil-i Ebî Ubeyde'de yine İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'den rivâyet edildiğine göre, müşârün-ileyh Hazretleri bir A'râbîye * (ان شجرة الزقوم طعام الاثيم) âyet-i kerimesini ta'lîm ederken, câhil bedevî bir türlü okuyamaz, muttasıl (طعام اليتيم) dermiş. İbn-i Mes'ûd ona (طعام الفاجر) diyebilir misin? diye sorduğunda cevâb-ı tasdîk alınca (haydi öyle oku!) diye müsâade etmiştir ki, fâcir de aynı mânâyı ifâde etmektedir.

Ashâb-ı Kiram'dan Übey İbn-i Kâ'b ve İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anhumâ* gibi bâb-ı kırâette sitâyiş-i Nebevî'ye mazhar olmuş iki zât-i âlî-kadrin mişkât-i Nübüvvet'ten ahzettikleri kelimât-i Kur'âniyeyi hod-behod değiştirmeleri cidden müsteb'addir. Binâenaleyh Übey İbn-i Kâ'b ile İbn-i Mes'ûd bu âyetleri fem-i Peygamberî'den iki, üç vechile ahz edip o kadar kırâet etmişlerdir. Nasıl ki, bu gün ilm-i vücûh müntesibîni, ma'rûf olan vücûh-i ihtilâfâtı bu sûretle okumakta ve Hazret-i Kur'ân'ın her vechile masûniyeti te'mîn edilmekte ve edile-gelmektedir. Yâhut da İbn-i Ka'b ile İbn-i Mes'ûd tefsir kasdiyle kırâet etmiş olsunlar[1].

3) (Ahruf-i Seb'a) ile lâfz-ı Kur'ân'ın mânâsında, sûretinde, i'râbında vâkı' tegayyür olmasıdır ki, bunun da ba'de'l-istikrâ' yediye bâliğ olduğu İbn-i Kuteybe'den nakledilmiştir. Fakat bu kavlin de edâ-i kelimattaki ihtilâfâta şümûlü yoktur.

4) Hülefâ-yi Erbaa ile Übey İbn-i Kâ'b, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs gibi yedi Sahâbî'dir : ahrüf-i Seb'a ile bunların kırâetleri kasd edilmiştir ki, bu da şâyân-ı iltifat bir kavil değildir.

HULÂSA OLUNARAK, AHRÜFÜ SEB'A İLE BİRİNCİ VE İKİNCİ MÂNÂLAR KASD OLUNUYOR.

Tenbîh: İzâhiyle meşgûl bulunduğumuz Abdullāh İbn-i Mes'ûd hadîsinde Resûl-i Ekrem'in, hem İbn-i Mes'ûd'un kırâetini, hem de muhâlifi bir kırâeti tasvîb ve tahsîn buyurmalarının sebeb ve hikmetini beyan ve gönüllerde uyanan bir şübheyi ilmî bir sûrette izâle ederken bu hadîs-i şerîfin burada asıl sebeb-i sevk ve îrâdını te'hîr etmiş bulunuyoruz. Şimdi de onu bildireceğiz :

önlerini aydınlattıkça onun ışığında yürürler) ; (و اذا اظلم عليهم قاموا = *üzerlerine karanlık çökünce de dikilip kalırlar)* buyuruluyor.

İşte burada (مروا فيه، سعوا فيه) yerinde (مشوا فيه) kırâetleri de ayni mânâyı ifâde etmektedir.

* Sûre : 44 (Duhân), âyet : 43

[1] *Şerh-i Mişkât-i Aliyyü'l-Kârî:* (C. 2, S. 920).

Hadîsin mensûb olduğu bâbın unvânı : mü'minler arasında tehaddüs eden nizâ' ve husûmet üzerine müddeînin huzûr-ı hâkime müddeâ-aleyhi celb ve ihzar hakkını beyâna dâirdi. Hadîsin bu unvâna mutâbakat noktası İbn-i Mes'ûd'un, kırâeti hılâfına Kur'ân okuyan Sahâbî'yi elinden tutarak Şâri-i A'zam *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Efendimiz'in huzûruna götürmesi keyfiyetidir. Bu celb ve ihzâr husûsunu İbn-i Hibbân'ın rivâyetinde ve Hazret-i Ömer'in hadîsinde de vâzıhan görüyoruz. Şu kadar ki, bu celb ve ihzârın hâkimin hükmü ile olması, bundan sonra terceme edeceğimiz Ebû Hüreyre hadîsinden müstefâd olmakta bulunduğundan, bu ciheti bu husûmet bahsinin ibtidâsında kayd ettik.

1080. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ ٱسْتَبَّ رَجُلَانِ
رَجُلٌ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ وَ رَجُلٌ مِنَ ٱلْيَهُودِ فَقَالَ ٱلْمُسْلِمُ وَ ٱلَّذِي
ٱصْطَفَىٰ مُحَمَّداً عَلَى ٱلْعَالَمِينَ فَقَالَ ٱلْيَهُودِيُّ وَ ٱلَّذِي ٱصْطَفَىٰ
مُوسَىٰ عَلَى ٱلْعَالَمِينَ فَرَفَعَ ٱلْمُسْلِمُ يَدَهُ عِنْدَ ذٰلِكَ فَلَطَمَ وَجْهَ
ٱلْيَهُودِيِّ فَذَهَبَ ٱلْيَهُودِيُّ إِلَى ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
فَأَخْبَرَهُ بِمَا كَانَ مِنْ أَمْرِهِ وَ أَمْرِ ٱلْمُسْلِمِ فَدَعَا ٱلنَّبِيُّ صَلَّى
ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ ٱلْمُسْلِمَ فَسَأَلَهُ عَنْ ذٰلِكَ فَأَخْبَرَهُ فَقَالَ
ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ لَا تُخَيِّرُونِي عَلَىٰ مُوسَىٰ فَإِنَّ
ٱلنَّاسَ يَصْعَقُونَ يَوْمَ ٱلْقِيَامَةِ فَأَصْعَقُ مَعَهُمْ فَأَكُونُ أَوَّلَ مَنْ
يُفِيقُ فَإِذَا مُوسَىٰ بَاطِشٌ جَانِبَ ٱلْعَرْشِ فَلَا أَدْرِي أَكَانَ فِيمَنْ
صَعِقَ فَأَفَاقَ قَبْلِي أَوْ كَانَ مِمَّنِ ٱسْتَثْنَى ٱللّٰهُ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir. Müşârün-ileyh demiştir ki : (Bir kere) biri müslümanlardan, öbiri Yehud'dan iki kişi biribirlerine sebb-ü şetm etmişti de müslüman zat, yehûdîye :

— Muhammed'i, âlemler üzerine tercîh ve ihtiyâr eden Allāh'a yemîn ederim ki, demişti. Yehûdî de müslümana hitâben :

— Mûsâ'yı âlemlere tercîh ve ihtiyâr eden Allāh'a yemîn ederim ki, demesi üzerine müslüman elini kaldırıp yehûdînin suratına bir tokat yapıştırdı. Bunun üzerine yehûdî Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e gitti. Kendisinin ve müslim zâtın ahvâlinden olup biten şeyleri Resûl-i Ekrem'e haber verdi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* Beni Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz!. Hakîkat halde insanlar, kıyâmet gününde (o günün dehşetinden yıldırım çarpmış gibi) bayılacaklar; onlarla berâber ben de bî-hûş olacağım. Fakat ilk ifâkat bulan ben olacağım. O anda bir de ben ne bakayım ki, Mûsâ Arşın bir tarafına sıkıca tutunmuş duruyor. Bilmiyorum Mûsâ da bayılanların içinde idi de benden evvel mi ifâkat buldu. Yâhud baygınlıktan istisnâ edilen (bahtiyar) lardan mı bulundu?.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî böylece Tevhid, Rikāk bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim'in Fazâil'de, Ebû Dâvud'un Sünnet'de, Nesâî'nin de Nuût ve Tefsir bâblarında rivâyetleri vardır.

Ebû Hüreyre'nin bu hadîsinden sonra Buhârî'nin Ebû Saîd-i Hudrî[1] *radiya'llāhu, anh*'den de bir rivâyeti vardır ve meâlen

[1] Ebû Saîd-i Hudrî Hazretleri, Sa'd İbn-i Mâlik İbn-i Sinân-ı Ensârî'dir. Medîne'nin sekene-i kadîmesinden Hazrec kabîlesine mensubtur. Ulemâ-i Sahâbe'den ve Bîat-i Şecere'de hazır bulunan bahtiyarlardandır. Pederi

şöyledir : Ebû Saîd Hazretleri demiştir ki, bir kere Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* oturduğu sırada bir yehûdî geldi. Ve :

— Yâ Ebe'l-Kāsım! Ashâb'ından birisi yüzüme vurdu, diye şikâyet etti. Resûl-i Ekrem :

— O kimdir? diye sordu. Yehûdî :

— Ensâr'dan birisi olduğunu söyledi. Resûl-i Ekrem de :

— Onu çağırınız! diye emretti. (O adam Huzûru Saâdet'te ihzâr olununca) :

— Sen bu yehûdîyi döğdün mü? diye sordu. O zât da :

— Evet!. Bunun çarşıda : "*Mûsâ'yı, bütün beşeriyete tercîh ve ihtiyâr eden Allāh'a*" diye yemîn ettiğini işittim. Ben de :

— Ey habîs! Muhammed *salla'llāhu aleyhi ve sellem* üzerine de mi (tercîh etti) dedim. O sırada bana ânî bir öfke geldi de suratına vurdum, dedi. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

— Enbiyâ arasında birini öbürlerine tercîh ederek kadirlerini tenkîs etmeyiniz! Kıyâmet gününde insanlar (o günün şiddetinden) bayılacaklar; (onlarla berâber ben de bî-hûş olacağım). Fakat kabri ilk açılan ben olacağım. O anda ben, kendimi Mûsâ'ya yakın bulacağım. Mûsâ, Arşın direklerinden birisine tutunmuş bulunacak. Bilmiyorum, Mûsâ da bayılanlar arasında bulundu (da benden

---

Malik İbn-i Sinân da Uhud Şühedâsından olmakla Ebû Saîd-i Hudrî Sahâbî oğlu Sahâbîdir. Uhud harbi sırasında (13) yaşında bulunduğundan harbe hazırlandığı halde taraf-ı Risâlet-Penâhî'den harbe iştirâkine müsâade edilmemiştir. Fakat Uhud'dan sonraki bütün gazalara iştirâk etmiştir. Ebû Saîd Hazretleri Ashâb-i Suffe'den idi. Bu dârü'l-ilim'den ahz-i feyzettiği için kendisinden pek çok hadîs rivâyet edilmiştir. Merviyyâtının bin yüz küsûr hadîse bâliğ olduğu bildiriliyor ki, bunlardan 43 hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifak etmişlerdir. 16 hadîsini Buhârî, 52 hadîsini de Müslim münferiden rivâyet eylemişlerdir. Abdullāh İbn-i Ömer, Câbir İbn-i Abdullāh ve daha bir hayli Ashâbı Kirâm'ın kendisinden rivâyetleri vardır. Amr İbn-i Süleym, Nâfi', Ebû Nadre, Ebû Seleme İbn-i Abdurrahmân gibi bir çok Tâbiî râvileri de vardır. Bir hayli zaman da iftâ ile meşgûl olmuştur. 86 yaşında vefât etmiştir. Vakıdî'nin rivâyetine göre vefâtı (74) târihine müsâdiftir [*Tezkiretü'l-Huffâz:* C. 1, S. 37], [*Hulâsa: 115*].

Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinin Merkad-i mübârekinin İstanbul'da Ayvansaray'da Ka'riye câmi-i şerîfi havlisinde bulunduğuna dâir bir rivâyet vardır. Ve bu maksadla orası mine'l-kadîm ziyâretgâhtır. Gerçi Tabakāt kitablarında böyle bir kayde tesâdüf edilmekte ise de vaktiyle Ebû Eyyûb-i Ensârî gibi bir çok kibâr-ı Sahâbe'nin Kostantîniyye seferine iştirâk ettiklerine ve şehîden burada vefât edip kaldıklarına göre Ebû Saîd-i Hudrî'nin bu kāfile-i şühedâ arasında bulunması ve bunun da an'ane hâlinde rivâyet edilmiş olması kabûl edilir.

evvel) mi (ayıldı)?. Yoksa (Tûr-ı Sînâ'daki) Sa'ka-i ûlâ ile mahsub mu edildi, buyurdu[1].

Yehûdîyi tokatlayan zâtin Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh* olduğu rivâyet olunuyor. Bunu Süfyân İbn-i Uyeyne *Câmi'*inde, İbn-i Ebü'd-Dünyâ da *Kitâbü'l-Ba's*'de tahrîc etmişlerdir. İbn-i İshâk'ın Tefsîr'inde de tokatlanan yehûdînin ahbâr-i yehûddan Finhâs olduğu zikredilmiştir. Ve Âl-i İmrân Sûresi'nin (181) inci âyeti olan (لقد سمع الله قول الذين قالوا : ان الله فقير و نحن اغنياء = *Şübhesiz ki, Allah onların; muhakkak Allah fakîrdir; biz zenginiz, diyenlerin sözlerini işitti)* kavl-i şerîfi bu hâdise hakkında nâzil olduğu bildirilmiştir.

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'ya müntehî olan bu habere göre, Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* bir kere bir Yehûdî mecmaına uğramıştı. Orada bir Yehûdî âlimi olan Finhas'ın başına yehûdîlerden bir güruh toplanmış onlara bir şeyler anlatıyormuş. Ebû Bekr Hazretleri :

— Ey Finhâs! Pek iyi bilirsin ki, Muhammed, Resûlu'llāh'tır. Bu hakîkat elinizdeki Tevrat'ta yazılıdır. Allah'tan kork da îmân et! buyurur. Bu küstâh Yehûd vâızı Ebû Bekr'e cevâben :

— Ey Ebâ Bekr! Bizim Allāh'a ihtiyâcımız yok; belki o bize muhtacdır. Allah zengin olsaydı sâhibiniz bizden para istikrâz etmezdi, gibi birtakım hezeyanlar savurmağa başlar. Bu kâfirâne tefevvuhâtı işitince Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* öfkelenerek bu Yehûdî hahamının suratına şiddetle bir tokat yapıştırır. Ve :

— Sizinle aramızda bir ahd olmasaydı senin şimdi kafanı koparırdım! diye yemîn eder. Bunun üzerine Finhâs, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hadîste görüldüğü üzere şikâyet ediyor. Resûl-i Ekrem Hazret-i Ebî Bekr'i da'vet edip bu hareketin sebeb ve sâikını sorunca Hazret-i Sıddîk :

---

[1] عن ابي سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: بينا رسول الله صلى الله عليه و سلم جالس جاء يهودى فقال: يا ابا القاسم ضرب وجهى رجل من اصحابك. فقال من؟ قال: رجل من الانصار. قال : ادعوه. فقال: أضربته ؟. قال: سمعته بالسوق يحلف و الذى اصطفى موسى على البشر. قلت: اى خبيث! على محمد صلى الله عليه و سلم؟. فأخذتنى غضبة، ضربت وجهه. فقال النبى صلى الله عليه و سلم : لا تخيروا بين الانبياء. فان الناس يصعقون يوم القيامة فاكون اول من تنشق عنه الارض فاذا انا بموسى آخذ بقائمة من قوائم العرش فلا ادرى أكان فيمن صعق، ام حوسب بصعقة الاولى [رواه البخارى].

— Yâ Resûla'llâh! Bu Yehûdîye göre Allah fakir imiş de kendileri ağniyâ imişler, diye Finhâs'ın tefevvühâtını arz ile vurduğu tokatı i'tirâf ediyor. Finhâs bu def'a :

— Ben böyle bir şey söylemedim, diye inkâr ettiğinde : *(Allah fakîrdir, biz zenginiz, diyenlerin sözlerini Allah işitti)* meâlindeki nazm-ı şerîf nâzil olup Ebû Bekr-i Sıddîk tasdîk, Finhâs tekzib buyuruluyor.

Şârih Kastalânî Sûre-i A'râf'ın tefsîrinde Ebû Saîd-i Hudrî'den gelen bir rivâyetinde bu zâtin Ensar'dan olduğu tasrîh edildiğinden bu tokat kıssasının müteaddid olduğunu kabûl etmek ve bu âyetin sebeb-i nüzûlü olan kıssa-i Ebû Bekr ile hadîsteki Ensârî zâtın tokat hâdisesi ayrı ayrı iki vâkıadır, demek doğru olduğunu bildiriyor. Yalnız Sûre-i A'râf'ın tefsîrinde değil İmâm Buhârî'nin Ebû Saîd'den buradaki diğer bir rivâyetinde de Ensârî olduğu tasrîh edilmiştir[1].

Bİr süâl : Şübhesizdir ki, Nebiyy-i Müfahhamimiz Muhammed Mustafâ *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bütün enbiyâ ve mürselînin efdalidir. Bu bâlâ-terîn mertebelerini Müslim'in Fazâil'inde tahrîci vechile : (أنا سيد ولد آدم و لا فخر = *Ben Âdem çocuklarının ulusuyum, fakat bu âlî haslete öğünmem!)* kavl-i şerîfiyle ifâde buyurmuşlardır. Böyle iken burada Resûl-i Ekrem'in Ashâb-ı Kirâm'a: "لا تخيروني على موسى = *Beni Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz!)* buyurmalarının vechi nedir?.

Cevab : Yukarıdaki süâli îrâd eden Şârih-i Allâme Aynî, vücûh-i müteaddide ile de cevab veriyor : 1) Resûl-i Ekrem'in Efdal-i Enbiyâ ve Benî Âdem olduğu kendilerine bildirilmezden evvel *(Beni Mûsâ'ya tafdîl etmeyiniz!)* buyurmuştu. Bilâhare mertebe-i refîaları taraf-ı ilâhîden bildirildikten sonra da : *(Ben, benî Âdem'in efdaliyim, fakat fahr-ü mübâhat etmem!)* buyurmuştur. 2) Hadîsteki nehiy, bâzı enbiyânın şânını tenkîse müeddî olur sûrette tafdîlden nehy olmasıdır. 3) Husûmete sebeb olan tafdîlden nehiy buyurulmuş olmasıdır ki, hadîsteki bir müslimin Yehûdîyi tokatlaması bu yolda bir tafdildir. 4) Resûl-i Ekrem'in tevâzuan böyle söylemiş olmasıdır. 5) Asl-ı Nübüvvette tafdilden nehyedilmiş bulunmasıdır. Yoksa

---

[1] عن ابي سعيد الخدرى رضى الله عنه قال: بينما رسول الله صلى الله عليه و سلم جالس جاء يهودى فقال: يا ابا القاسم ضرب وجهى رجل من اصحابك. فقال من؟ قال: رجل من الانصار الحديث [رواه البخارى].

Enbiyâ-i kirâmın zâtleri ve hasâis-i ilmiyelerine gelince, her Peygamber'e taraf-ı ilâhîden bir meziyyet-i mahsûsa, bir fazîlet-i mümtâze bahşedilmiştir ki, bu sûretle bir Peygamber öbürüsüne tafdîl ve tercîh olunabilir. Nasıl ki, Sûre-i Bakare'nin (253) üncü âyet-i kerîmesinin matlaında : (تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض = *O peygamberler kāfile-i âliyesi yok mu, biz onların bâzısını bâzısından efdal kıldık)* buyurulmuştur.

Hadîsteki (فان الناس يصعقون) cümlesindeki (صعق = Sa'k) ı İbn-i Esîr *Nihâye*'de : "*Sa'k, işittiği şiddetli bir savttan insan üzerine gelen fenâlık ve baygınlıktır. Çok defa insan bu baygınlıkla ölüverir de*" diyor. Sonra bu kelimenin çok defa mevt mânâsında isti'mâl edildiğini bildiriyor. Şu halde Sa'k, yıldırım çarpmış ve bî-hûş, yere serilmiş kimsenin vaziyeti demek oluyor ki, biz de böyle terceme ettik. Zümer Sûresi'nin (68) inci âyetinde [(و نفخ فى الصور فصعق من فى السموات و من الارض الا ما شاء الله، ثم نفخ فيه اخرى فاذاهم قيام ينظرون) = *Sûr'a üflenmişti de göklerde kim varsa, yerde kim varsa çarpılıp düşmüştü,* (helâk olmuştu) *yalnız Allāh'ın dilediği kimseler müstesnâdır. Sonra Sûr'a bir daha üflenmiştir. Bu def'a o serilenler hep kalkmış* (âkıbete) *intizâr ediyorlar]* buyurulup iki nefh beyân edilmiştir : 1) Nefh-ı sâıktır ki, bununla Allāh'ın istisnâ ettiği bahtiyar kullardan başka gökte, yerde ne kadar zî-hayat varsa hepsi yıldırım çarpmış gibi düşüp seriliyorlar. 2) Nefh kıyamdır ki, bununla berâber o bî-hûş yatanlar yerlerinden kalkıp şaşkın şaşkın bakıyorlar; ne olacaktır diye intizâr ediyorlar. Bu andan i'tibâren kıyâmet başlıyor. Buna lisân-ı Kur'ân'da *(Sâat, Vâkıa, Hâkka)* de denilmiştir.

Mevzûumuz olan hadîs-i şerîfin Abdullāh İbn-i Fadıl'dan gelen bir rivâyet tarîkında âyet-i kerîme'de bildirilen iki nefhaya işâret olunarak : *(Sûr'a bir üflenir, göklerde, yerde ne kadar zî-hayat varsa Allāh'ın istisnâ ettiği mahlûkattan başka hepsi yıldırım çarpmış gibi yere serilir. Sonra Sûr'a diğer bir daha üflenir de ilk ba's olunan ben olurum)* buyrulduğuna dâir bir ziyâdeyi de muhtevîdir.

Âyet-i kerîmede bildirilen ve Allāh'ın meşîyetiyle bu helâk ve perîşânîden istisnâ edilen zevât-ı âliye kimlerdir? Şârih Aynî bu Nefh-ı Sâikla helâk olmaktan müstesnâ olanların dört Melâike-i mukarrebîn olan Cebrâil, İsrâfil, Mîkâil, Azrâil olduklarını ve Kâ'b rivâyetinde bu dört Meleğe hamele-i arşın da ziyâde kılındığını Aynî bildiriyor. Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet olunduğuna göre : *(Melâike-i mukarrebînden üçü ki, Azrâil'den mâadâsı, ölür, bunlardan sonra da Melekü'l-Mevt*

ölür. Melekü'l-Mevt üçünün rûhunu kabzeder. Sonra da Melekü'l-Mevt'i de Cenâb-ı Hak imâte eder) buyurulmuştur. Yine Enes İbn-i Mâlik'-ten merfûan gelen rivâyette en son vefât edenin Cebrâil olacağı bildirilmiştir.

Saîd İbn-i Müseyyeb de : "*Nefh-ı Sâıkla helâkten âzâd buyurulanlar şehidlerdir; şühedâ zümre-i âliyesi nefha terettüb eden helâkten müstesnâ olarak Arş-i A'zam'ın etrâfında kılıçları yanlarında takılı olarak ahz-i mevkî edeceklerdir*" demiştir. Bu haberi Kuşeyrî Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet etmiştir. Sa'lebî'nin de Abdullāh İbn-i Ömer'den rivâyeti vardır.

Bu bâbta rivâyet edilen birtakım zaîf haberlerden sarf-ı nazar edilince, bu mevzûun en kuvvetli rivâyeti, istisnâ edilen bu zümre-i âliyenin kāfile-i şühedâ olduğudur. Her nevi' mükâfâtın îfâ edilen hizmet nev'iyle hem-âhenk olması esâsına göre, nefh-i ûlâya terettüb eden bu helâk fecâatinden, dünyâda din ve vatan uğrunda fedâ-yi hayât eden zümre-i şühedânın müstesnâ olmasıdır. Esâsen kāfile-i şühedânın ebedî bir hayâta mazhar olduklarına Sûre-i Bakare'nin meâl-i şerîfi bervech-i âtî (154) üncü âyet-i kerîmesi şehâdet etmiyor mu? : *(Ey mü'minler; Allah yolunda fedâ-yi nefs eden şehidlere ölüler demeyiniz. Belki onlar* (ebedî) *diridirler, fakat siz onlardaki hayâtı anlamazsınız)* [1].

***

1081. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ أَنَّ يَهُودِيّاً رَضَّ رَأْسَ جَارِيَةٍ بَيْنَ حَجَرَيْنِ قِيلَ مَنْ فَعَلَ هٰذَا بِكِ أَفُلَانٌ أَفُلَانٌ حَتَّى سُمِّيَ ٱلْيَهُودِيُّ فَأَوْمَتْ بِرَأْسِهَا فَأُخِذَ ٱلْيَهُودِيُّ فَٱعْتَرَفَ فَأَمَرَ بِهِ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرُضَّ رَأْسُهُ بَيْنَ حَجَرَيْنِ .

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, bir Yehûdî (Ensar'dan) bir câriyenin başını

---

1 و لا تقولوا لمن يقتل فى سبيل الله اموات، بل احياء و لكن لا تشعرون [سورة البقرة].

iki taş arasında ez (erek üzerindeki hulliyyâtını al) mıştı. (Huzûr-ı Risâlet'e getirildiğinde) :

— Sana bu cinâyeti kim işledi; fülân mı, fülân mı? diye sorulup nihâyet Yehûdînin adı anılınca câriye başiyle işâret etti. Bunun üzerine Yehûdî yakalandı ve (cürmünü) i'tirâf etmesi üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in emriyle Yehûdînin başı iki taş arasında ezil (erek kısas edil) di.

İ Z Â H I

Râvîler ve Rivâyet Tarîkleri :

Bu hadîsi Buhârî Vesâyâ ve Diyyât bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de Hudud'da, Ebû Davud ile Tirmizî Diyyât'da, Nesâî Kaved'de, İbn-i Mâce de Diyyât bâbında rivâyet etmişlerdir. Enes İbn-i Mâlik'in bu hadîsi mânâ cihetiyle müttehid olmakla berâber elfâzı i'tibâriyle pek çok ihtilâfa uğramış ve Buhârî, Tahâvî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî gibi eimme-i hadîs taraflarından müteaddid metinlerle rivâyet edilmiştir ki, Şârih-i Allâme Aynî *Umdetü'l-Kārî*'de bunları senedleriyle berâber naklediyor. Bunlardan Buhârî *Sahîh*'inde diğer bir tarîk-ı rivâyetinde : (ان يهوديا قتل جارية على اوضاخ لها = *Bir Yehûdî bir câriyeyi üzerindeki gümüş huliyyâta tamaan öldürmüştü)* diye câriyenin öldürüldüğü bildiriliyor. Gerçi yehûdînin başı ezilmek sûretiyle icrâ-yi kısâs edilmesi de câriyenin ölmüş olmasını îcap ederse de Buhârî'nin buradaki rivâyetine göre henüz ölmediği, başiyle îmâ ve işâret ettiği bildirilmektedir. Fakat aldığı cerîhadan müteessiren bilâhare ölmüş ve irtikâb edilen cürmün mâhiyetinde bir cezâ ile kısas edilmiş olabilir.

Bu rivâyetler arasında, Ebû Dâvud'un metni hepsinden mufassaldır. Bu rivâyete göre : *(Bir Yehûdî Ensar'dan bir câriyeyi üzerindeki gümüş ziynetlerine tamaan katletmiş ve başını ezerek cenâzesini bir kuyuya bırakmıştı. Cânî Yehûdî yakalanıp huzûr-ı Risâlet'e getirildiğinde Nebî salla'llāhu aleyhi ve sellem Yehûdînin ölünceye kadar recmedilmesini emretti de cânî ölünceye kadar recmedildi)* deniliyor[1].

---

[1] و فى رواية ابى داود: ان يهوديا قتل جارية من الانصار على حلى لها. ثم القاها فى قليب رضخ رأسها بالحجارة. فاخذ فأتى به النبى صلى الله عليه و سلم. فأمر به ان يرجم حتى يموت. فرجم حتى مات.

Tirmizî'nin rivâyetinde : (فادركت و بها رمق فأتى بها النبى صلى الله عليه وسلم.) deniliyor ki, bu rivâyet câriyenin henüz ölmediğini fakat ölmek için nazar-ı ahîre erdiğini ifâde ediyor.

Bu rivâyet tariklerinin hiç birisinde, ne kātil Yehûdînin, ne de maktûl câriyenin isimleri bildirilmemiştir. Yalnız Ebû Dâvud'un yukarıdaki rivâyetinde câriyenin Ensar'dan olduğu bildirildiğinden tercemede bunu kavis içinde tasrîh ettik.

İSTİNBÂT VE İHTİLÂF : Ömer İbn-i Abdi'l-Azîz, Katâde, Hasen-i Basrî, İbn-i Sîrîn, Mâlik, Şâfiî, Ahmed, Ebû Sevr, İshak İbn-i Râhûye, İbn-i Münzir ve ehl-i Zâhirden bir cemâat bu hadîs ile ihticâc ederek : kātil maktûlü ne sûretle ve nasıl bir âletle öldürdiyse kātilin o sûretle öldürülmesine zâhib olmuşlardır. İbn-i Hazm'in beyânına göre, İmâm Mâlik : kātil taşla, sopa ile vurarak, yâhud ateşte yakarak, yâhud eczâ-yi bedenini parçalayarak öldürdiyse, kısas ol vechile icrâ olunur, demiştir. İmâm-ı Şâfiî de şu sûretle beyân-ı ictihad etmiştir : kātil, eğer taşla, sopa ile döğüp de öldürdüyse, o da ölünceye kadar taşla, sopa ile döğülür; eğer kātil, maktûlü ölünceye kadar aç, susuz bırakıp da öldürdiyse, o da ölünceye kadar aç, susuz bırakılarak kısâs edilir; kātil, maktûlü suya atarak, yüksekten bırakarak öldürdüyse, ol vechile icrâ-yi kısâs edilir; eli ayağı, eczâ-yi bedeni kesilerek öldürüldiyse, kātil de o sûretle kısâs edilir. Ölürse ne âlâ eğer ölmezse kılıçla katledilir. İbn-i Şübrüme de : suda boğarak cinâyet irtikâb eden, suda boğularak kısâs edilir, demiştir.

Diğer tarafta Şa'bî, İbrâhîm-i Nehâî, Hasen-i Basrî, Süfyân-i Sevrî, Ebû Hanîfe, Ebû Yûsüf, Muhammed *rahimehumu'llāh* da bunlardan her hangi bir sûretle cinâyet irtikâb eden bir kātil, bu cinayetlerin hepsinde seyf ile kısâs edilir, demişlerdir. Bunların müstened-i şer'îleri de Ebû Dâvud-ı Tayâlisî'nin, Tahâvî'nin, Dârekutnî'nin, İbn-i Ebî Şeybe'nin Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anh*'den rivâyet ettikleri : (لا قود الا بالسيف = *Kısas yalnız seyf ile istîfâ' edilir)* hadîs-i şerîfidir. Bu hadîsi yukarıda ta'dâd ettiğimiz eimme-i hadîs, âsâr-ı hadîsiyelerinde hep bu metn-i vecîzi rivâyet etmişlerdir. Yalnız Ebû Dâvud-i Tayâlisî *Sünen*'inde (seyf) yerinde (hadîd) rivâyet etmiştir ki, bununla, seyf maksudtur.

İmâm Ebû Hanîfe ile ashâbının da dâhil bulundukları zümre-i ilmiyenin bu hadîs ile sûret-i istidlâlleri de şöyledir : Mevzi-i

nefiyde nekrenin umûm ifâde ettiği mücmaun-aleyh bir kāide-i edebiyedir. Binâenaleyh hadîs-i şerîfin mânâsı : kısasın her ferdi ve nev'i ancak seyf ile icrâ ve istîfâ' olunur, demektir. Sonra ifâdede nefy ile istisnânın cem'i bir tarîk-ı kasırdır. Bu da en mühim edebî bir kāidedir. Bu hadîste de içtimâ etmiş ve kasr-u tahsîs ifâde etmekte bulunmuştur.

Îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Enes İbn-i Mâlik hadîsine gelince, İmâm Ebû Hanîfe'nin zümre-i ilmiyesi suver-i müteaddide ile cevap vermişlerse de biz bunlardan birisini zikr ile iktifâ edeceğiz ki, şudur : Enes İbn-i Mâlik hadîsinde Yehûdîye baş ezilmek sûretiyle kısas, –cinâyeti cinsinden bir cezâ ve binâenaleyh bir adâlet melhuz olmakla berâber– hiç şübhesiz bir müsledir, bir işkencedir. Gerçi Ureniyyîn vak'asında taraf-ı Risâlet-Penâhî'den tatbîk olunduğu vechile ibtidâ-i İslâm'da müsle ve ta'zîb ile kısas mübâh idi. Aç, çıplak, hastalıklı bir halde Medîne'ye gelen Ureyne kabîlesinden beş on kişi Resûl-i Ekrem'in dest-i terbiye ve ihtimâmında kanlanıp canlandıktan ve tebdîl-i hava için gönderdiği zekât develerinin bulunduğu sahrâlarda gezip eğlendikten sonra koyu bir nankörlükle bu Ureyneliler Peygamber'in çobanlarını gözlerini oymak gibi türlü fezâhatlerle öldürerek develeri önlerine katıp gitmişlerdi. Arkalarından gönderilen bir süvâri hey'et-i askeriye tarafından yakalanıp getirilen bu günahkârlar, irtikâb ettikleri cinâyetleri cinsinden bir cezâ ile kısas edilip Medîne civârındaki (Hârre) taşlığına bırakılmış ve orada inliye inliye terk-i hayât etmişlerdi. İbtidâ-i İslâm'da bu sûretle cezrî hareket etmek zarûreti vardı. Hâinlere aman, zaman vermemek mecbûriyetinde bulunuluyordu. Bilâhare bu zarûret mürtefi' olunca Müsle ve işkence ile kısas neshedilmiştir, haram kılınmıştır.

1082. حَدِيثُ ٱلْأَشْعَثِ تَقَدَّمَ قَرِيباً وَ ذَكَرَ فِيهِ أَنَّهُ ٱخْتَصَمَ هُوَ وَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ حَضْرَمَوْتَ وَ فِي هٰذِهِ ٱلرِّوَايَةِ قَالَ إِنَّهُ هُوَ وَ يَهُودِيٌّ .

TERCEMESİ

Eş'as hadîsi yakında geçmişti. Orada Eş'as *(radiya'llāhu anh)*: kendisiyle Hadramût ahâlîsinden bir kimse arasında husûmet tehaddüs ettiğini zikretmişti. Bu rivâyette ise Eş'as (İbn-i Kays) bu husûmet, kendisiyle bir Yahûdî arasında idi, demiştir.

İZÂHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği Eş'as hadîsi, (1064) numara ile terceme ve îzâh edilmiştir. Bu cildimizde ve pek yakında geçtiğinden oraya mürâcaat olunsun. Orada Eş'as İbn-i Kays'in bir terceme-i hâli de görülecektir.

Buhârî (حضرموت) a bedel *(Arz)* rivâyet etmiştir. Müslim'in rivâyeti de *(Arz-ı Yemen)* dir.

Metn-i hadîsteki *(Hadramût)* terkîbi ehl-i lûgat tarafından meşhûr olan bu sûretle mazbut olmakla berâber mîm'in zammiyle Ankebût vezninde Hadramût sûretinde de okunmuştur ki, bu lûgat lisânımızdaki isti'mâline daha uygundur. Biz de tercememizde bu lûgati ihtiyâr ettik.

Mu'cemü'l-Büldan'da Hadramût hakkında şu îzâhat vardır: Hadramût, Aden körfezinin şarkında sâhil-i bahirde geniş bir nâhiyedir. Etrâfı (Ehkaf) denilen geniş ve kumluk bir çölden ibârettir. Hûd *aleyhi's-selâm*'ın kabri buradadır. En meşhur iki şehri vardır: Terîm, Şibâm. Bu şehirler ma'mûr ve kalelerle muhât olup etrâfında bir hayli karyeler ve kasabalar vardır.

İbnü'l-Fakîh, Hadramût ile sâhil-i bahir arasında bir mil mesâfe bulunduğunu, yine Hadramût ile San'a arasında da (72) fersah uzaklık olduğunu bildirmiştir. Bâzıları da bununla San'â arasında on bir günlük mesâfe bulunduğunu haber vermiştir. İstahrî de Hadramût ile Aden arasında bir aylık uzak bir mesâfe olduğunu bildiriyor. *Kāmûs Tercemesi*'nde de iki kelimeden mürekkeb bir isim olan (Hadramût) ile Cezîretü'l-Arab'ın bu mıntakasının tesmiye edilmesinin sebebini aynen şöyle bildiriyor: *Bahr* nâm tefsirde mersûm olduğu üzere Hazre Mevt, Sâlih *alâ Nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm* arz-ı mezkûre nüzûl ve huzurlarında mevt ve intikalleri hazır olduğu bâis-i tesmiyedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

334

بَابُ الْمُلَازَمَةِ

BU BÂB DÂÎNİN MEDYÛNA MUTÂLEBE-İ DEYN İÇİN MÜLÂZEMET VE MÜRÂCAATININ MEŞRÛİYETİNİ BEYÂNA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında böyle bir bâbın vücûdü ve bu bâbda dâînin mütâlebe-i deyn için medyûna mürâcaatının meşrûiyetine dâir iki hadîs-i şerîf rivâyet edildiği görülüyor. Halbuki müellif Zebîdî merhum bu bâbı ve bu hadîsleri sırf ihtisar maksadiyle *Tecrîd*'e almamış ve İmâm Buhârî'nin İstikraz bahsinden i'tibâren bir tertîb-i tabîî ile sıraladığı bahisler arasında bu bâbın terk edilmesiyle bir boşluk hâsıl olmuştur. İmâm Buhârî'nin *Sahîh*'indeki istikraz ve ondan sonraki bâbları şu sûretle müretteb idi :

1) İstikraz, Edâ-i düyûn, Hacr, İflâs bâbı ve hadîsleri 2) Husûmât, mahkemeye ihzâr bâbı ve hadîsleri; 3) Bâlâdaki mülâzemet ve Tekâzâ-yi hak bâbı ve hadîsleri; bundan sonra da (Lûkata) bahsi ve hadîsleri geliyor.

Her münâsebet düştükçe şikâyet ettiğimiz vechile burada da tekrâr edeceğimiz bir cihet varsa, o da İmâm Buhârî'nin *Sahîh*'inde çok ince bir zekâ ve fetânetle ebvâb-ı fıkha göre vücûde getirdiği tertîb-i müstahseni Zebîdî ihtisâr için tamâmiyle bozmuştur. İki, üç, beş hükmü fıkhî ifâde eden bir hadîsi bir noktada zikr ile iktifâ etmek öbür bablardaki ahkâmı tamâmiyle boş bırakmak demektir. Biz, îzahlarımızda bu boşlukları doldurmağa çalışıyoruz. Bu telâfî gâyesiyledir ki, bütün *Sahîh-i Buhârî* nüshalarında mevcûd olan bu bâbı da zikretmeği ilmî bir vazîfe telâkkî ediyoruz.

Yukarıdaki unvan Asîlî ve Kerîme rivâyetlerine müsteniddir. Yûnîniyye nüshası da bu asla göre zabt edilmiştir. Bâzı *Buhârî* nüshalarında Besmele zikr edilmeyip (باب الملازمة) denilmekle iktifâ edilmiştir.

HADÎS-İ ŞERÎF

عن كعب بن مالك رضى الله عنه انه كان له على عبد الله بن ابى حدرد الاسلمى دين فلقيه فلزمه فتكلما حتى ارتفعت اصواتهما فمر بهما النبى صلى الله عليه و سلم فقال : يا كعب ! و اشار بيده كأنه يقول : النصف. فأخذ نصف ما عليه و ترك نصفا.

TERCEMESİ

Kâ'b İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre müşârün-ileyh Hazretleri'nin Eslemî Abdullāh İbn-i Ebî Hadred zimmetinde alacağı varmış. Bir kere Kâ'b, Abdullāh'a mülâkî olup ondan alacağını taleb etmiş, her ikisi de ileri geri söylenmişler, hattâ sesleri yükselmiş. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunların yanına uğramış da :

— Yâ Kâ'b, buyurmuş Abdullāh'ın uhdesindeki matlūbunun nısfını al!, der gibi (mübârek) eliyle işâret etmiştir. Kâ'b da Eslemî'nin uhdesindeki matlūbunun nısfını almış da öbir nısfını bırakmıştır.

İZÂHI

Buhârî'nin, *Sahîh*'inin bir çok yerlerinde rivâyet ettiği bu hadîsin buradaki sebeb-i sevkı ve unvânına mutâbakat noktası, Kâ'b İbn-i Mâlik-i Ensârî'nin istîfâ-yi deyn için mürâcaat etmesi ve Resûl-i Ekrem tarafından bu mürâcaata vâkıf olduğu halde men' etmemesi, hattâ Kâ'b'e, matlūbunun nısfını mürüvveten bırakıp nısf-ı diğerini almasını emir buyurmasıdır. Binâenaleyh nısfını bırakmak bir müsâmahadır, yoksa her halde bırakmak lâzım değildir *[Feyzü'l-Bârî]*.

HADÎS-İ ŞERÎF

عن خباب رضى الله عنه قال : كنت قينا فى الجاهلية و كان لى على العاص بن وائل دراهم. فأتيته أتقاضاه. فقال : لا اقضيك حتى تكفر بمحمد. فقلت : لا و الله لا اكفر بمحمد صلى الله

عليه و سلم حتى يميتك الله ثم يبعثك. قال : فدعنى حتى اموت ثم ابعث فاوتى مالا و ولداً ثم اقضيك فنزلت : أفرأيت الذى كفر بآياتنا و قال لاوتين مالا و ولداً الآية.

TERCEMESİ

Habbâb İbn-i Eret *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : müşârün-ileyh hazretleri demiştir ki : câhiliyet devrinde ben kılıççı idim. Âs İbn-i Vâil uhdesinde (kadın müzeyyenâtı ücretinden) matlūbum vardı. Bu alacağımı taleb etmek üzere ona mürâcaat ettim. Âs bana :

— Sen, Muhammed'e küfredinceye kadar sana paranı vermem, dedi. Ben de :

— Hayır, vallâhi ben — Allah seni öldürüp sonra ba's edinceye kadar — Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e küfretmem! dedim. Âs :

— Demek ben muhakkak ölürüm, sonra dirilirim! Öyle mi? dedi. Ben de :

— Evet, öleceksin, sonra dirileceksin! dedim. Âs :

— Öyle ise beni bırak! Ben ölüp sonra ba's olunayım. Bana orada mal, çoluk çocuk verilsín, sonra borcumu kazâ edeyim! di (ye istihzâ et) ti. Bunun üzerine nihâyete kadar : (أفرأيت الذى كفر بآياتنا و قال لاوتين مالا و ولداً)* (âyeti) nâzil oldu.

İ Z Â H I

Sûre-i Meryem'in (77-78) inci âyetleri olan bu nazm-ı şerîfin meâl-i münîfi : *(Kur'ân'ımıza şu küfredip de elbette bana* (Cennet'de) *mal, oğul ve kız verilir! diyen münkiri gördün, a! O adam, gayba muttali' mi olmuş, yoksa Rahmân* (olan Allâh'ın) *yanında bir ahid mi almış?)* sûretindedir.

Bu istifham, mâ-ba'dindeki âyet-i kerîmede şöyle inkâr buyruluyor :

[Hayır, biz onun dediğini yaz (mağı emred) *eceğiz. Kendisine* (küfrünün) *azâbından yüksek bir azab ziyâde edeceğiz ve onun* (dünyâda) *sayıp*

---

* Sûre : 19 (Meryem), âyet : 77

döktüğü malını, çoluğunu çocuğunu elinden alacağız da (kıyâmet gününde) *o, biz* (im dîvânımız) *a tek başına gelecektir.]*[1].

Hadîsin tercemesinde kavis içinde gösterilen ziyâdeler Tirmizî'-nin rivâyetinden alınmıştır.

Bu hadîsin bir tercemesi bu eserimizin altıncı cildinde (974) numara ile geçmiştir. Onunla bu tarîk-ı rivâyet arasında lâfzan bâzı tehâlüf olmakla berâber meâlen birdir. Orada hadîsin daha mufassal bir rivâyet tarîkıyle Âs İbn-i Vâil'in sayılı zındıklardan olduğunu ve Habbâb Hazretlerinin îmânındaki salâbetini îzâh etmiştik. Gerek o, gerek eserimizin dördüncü cildinde (631) numara ile terceme ettiğimiz Habbâb Hazretlerinin diğer bir hadîsi mutâlea buyurulsun!.

Burada hadîsin sebeb-i sevkı ve bahsimize mütâbakat noktası Habbâb Hazretlerinin mütâlebe-i deyn için Âs İbn-i Vâil'e mürâcaat etmiş bulunmasıdır.

* * *

1 كلا سنكتب ما يقول و نمدله من العذاب مدا. و نرثه ما يقول و يأتينا فردا.
[سورة مريم آية : ٧٩، ٨٠].

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابٌ فِي اللُّقَطَةِ

BU KİTÂB, LUKATANIN AHKÂMINI BEYÂNA DÂİR VÂRİD OLAN AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvan, Müstemlî ve Nesefî'nin rivâyet-kerdesidir. İbn-i Tîn ile İbn-i Battal'ın kitablarında da bu rivâyet ihtiyâr edilmiştir. *Aynî* ve *Kastalânî*'de de böyledir. Bu unvânı da (Lukatanın sâhibi gelip de lukatanın alâmetini haber verince mültekıt, lukatayı sâhibine def' eder) sûretinde bir bâb tâkib etmektedir [1]. Bâzı *Buhârî* nüshalarında ise Besmele'den sonra yalnız bu bâba âid unvan görülmektedir.

LUKATA : Yerde bulunan ve sâhibi ma'lûm olmayan maldır. Bu kelimenin lâm'ın zammı ve kâf'ın fethi ile zabtı en fasîh lûgattir; ism-i fâilin mübâleğa sîgasıdır; Hümeze kelimesi gibi. Gûyâ ki, yerden bulunup alınan şey, alan mültekîyi arayıp bulmuş oluyor. Kâf'ın sükûnu ile *lukta*, gayr-i fasîhtir; ism-i mef'ûl mânâsınadır; *lokma* gibi. Bu ikinci tevcih de mânâ cihetiyle zâhirdir. Fakat ehl-i lûgat tahrîci müşkül olmakla berâber birincinin fasâhatini tasrîh etmişlerdir.

Birincinin fasâhatinden sarf-ı nazar edilip de ikinci tevcîhin mânâ cihetiyle zuhûruna i'tibâr edildiği sûretde lukta : *yerde bulunan ve sâhibi ma'lûm olmayan mal demektir.* Bu kelime hakkında Şârih Aynî'nin derin tahkîkât-ı lûgavîsi vardır.

---

1 و اذا اخبره رب اللقطة بالعلامة دفع اليه [بخارى].

1083. عَنْ أُبَىِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِىَ اَللّٰهُ عَنْهُ قَالَ وَجَدْتُ صُرَّةً فِيهَا مِائَةُ دِينَارٍ فَأَتَيْتُ النَّبِىَّ صَلَّى اَللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ عَرِّفْهَا حَوْلاً فَعَرَّفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ مَنْ يَعْرِفُهَا ثُمَّ أَتَيْتُهُ فَقَالَ عَرِّفْهَا حَوْلاً فَعَرَّفْتُهَا فَلَمْ أَجِدْ مَنْ يَعْرِفُهَا ثُمَّ أَتَيْتُهُ ثَالِثاً فَقَالَ اَحْفَظْ وِعَاءَهَا وَ عَدَدَهَا وَ وِكَاءَهَا فَإِنْ جَاءَ صَاحِبُهَا وَ إِلَّا فَاسْتَمْتِعْ بِهَا .

TERCEMESİ

Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir. Übey demiştir ki : (Bir kere) ben bir kese buldum; içinde yüz dînar vardı. (Onu) Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arz ettim. Resûlullāh : bunu bir sene (mecâmi-i nâsda) bildir, i'lân et, buyurdu. Ben de bir sene onu i'lân ettim. Fakat onu bir bilene tesâdüf etmedim. Sonra Resûlullāh'a geldim. Resûlullāh bir sene (daha) bildir!, buyurdu. Onu bir sene daha i'lâm ettim. Fakat bir bilen kimseye tesâdüf etmedim. Sonra üçüncü bir def'a daha Resûlullāh'a arzettim. Bu def'a Resûlullāh : bu paranın kesesini, sayısını, ağız bağını hıfzet! Sâhibi gelir (de sayısını, çıkınını, ağız bağını haber verir) se keseyi ona ver!; gelmezse onunla müstefîd ol, buyurdu.

İZÂHI

Buhârî bu hadîsi burada iki tarîk ile rivâyet etmiştir. Müslim de Lukata bahsinde, Ebû Dâvud ile Tirmizî Ahkâm'da, Nesâî Lukata'da, İbn-i Mâce Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Müslim, turuk-ı müteaddide ile ve daha uzun bir metin ile rivâyet etmiştir. Bu

rivâyet tariklerinden birisi: (فان جاء احد يخبرك بعددها و وعاءها و وكاءها فاعطها اياه = *Birisi gelir de paranın sayısını, çıkınını, ağız bağını haber verirse, keseyi ona ver!)* sûretinde bir ziyâdeyi muhtevîdir. Tirmizî'nin Süfyan tarîkıyle bir rivâyetinde de bu meâlde bir ziyâde bulunduğundan bu ziyâdeyi tercememizde kavis içinde gösterdik.

İmam Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedine nazaran bu hadîsi Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llâhu anh*'den Süveyd İbn-i Gafele rivâyet etmiştir. Müşârün-ileyh : bir kere Übey İbn-i Kâ'b'a mülâkî oldum. Bana : içinde yüz dînâr dolu bir kese buldum, diye hadîsi sevk etmiştir.

Süveyd İbn-i Gafele : Nehâî'dir; Kûfî'dir; künyesi Ebû Ümeyye'dir. Câhiliyet devrine yetişmiş muammerîndendir. Devr-i İslâm'da müslüman olmuş fakat hicret edememişti. Bilâhare Medîne'ye geldiği zaman Resûl-i Ekrem irtihâl etmişti. Ve Ashâb-ı Kirâm Resûl-i Ekrem'in defninden henüz fâriğ olmuşlardı. Kendisinden : (Ben fil yılında doğdum. Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* ile ikizim) dediği rivâyet edilmiştir. Yermûk harbinde bulunmuştur. Ebû Bekr, Ömer, Osmân, Alî, Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llâhu anhumâ*'dan rivâyeti vardır. Kendisinden de İbrâhîm-i Nehâî, Şa'bî, Seleme İbn-i Küheyl, Abdullâh İbn-i Ebî Lübâbe ve daha başkaları rivâyet etmişlerdir.

Ebû Nuaym, Süveyd'in 80 târihinde vefât ettiğini bildirmiştir. *Tezkiretü'l-Huffaz*'da 81 târihi bildiriliyor. Vefâtında 130 yaşında olduğu *Hulâsa*'da haber veriliyor.

RÂVÎLER VE RİVÂYET TARİKLERİ :

Bu hadîs, Ashab'dan bir hayli zevât taraflarından da rivâyet edilmiştir. Tirmizî'nin rivâyetine göre, Abdullâh İbn-i Ömer, Cârud, Iyâz İbn-i Hammâd, Cerîr İbn-i Abdullâh *radiya'llâhu anhüm* bu cümledendir. Bu esâmîye Şârih Aynî şunları da ilâve ediyor : Ömer İbn-i Hattâb, Ebû Saîd-i Hudrî, Sehl İbn-i Sa'd-i Sâidî, Ebû Hüreyre, Câbir İbn-i Abdullâh, Abdullâh Şuhayr, Ya'lâ İbn-i Mürre, Süveyd Ebû Ukbe, Zeyd İbn-i Hâlid, Âişe, Mikdâd ve bir Sahâbî *radiya'llâhu anhüm.*

Yukarıda esâmi-i mübârekeleri zikredilen Ashâb-ı Kirâm'dan rivâyet olunan lukataya dâir hadîsleri Şârih Allâme Aynî merhum

Umdetü'l-Kārî'de müteaddid metinleriyle, senedleriyle birer birer meâhiz-i müteaddideden nakledip zikretmiştir.

Metn-i hadîsteki (عرفها) lâfzı ta'rîften me'hûz bir emir sîgasıdır. (Ta'rîf) i Şârihler : (yitik bir şey bulup da alan kimsenin sokaklarda, halkın toplantı yerlerinde, cemâat çıkarken mescid kapılarında ve daha bunlara müşâbih olan mecâmi-i nâsda : "*kimin bir şey'i kaybolduysa gelsin, benden sorsun, istesin*" diye nidâ etmesidir) sûretinde tefsir ve ta'rîf etmişlerdir ki, halk toplantılarında kaybolan şey'in herkese ifşâ edilmesinden ibâret bulunduğundan (ta'rîf) i *biz*, (bildirir) diye terceme ettik. Ayni zamanda Şârihler bu i'lânın mescid dâhilinde icrâ edilmemesini kayd etmektedirler.

Hadîsin mâ-ba'di : Bu hadîsin nihâyetinde Râvî Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llāhu anh*'in (فاستمتعت = *ben de bir sene i'lân ettikten sonra yüz dînar ile faydalandım)* dediği rivâyet edilmiştir. Bu cümle, kelâm-ı Nebevî olmadığı için, ihtisâren *Tecrîd*'e alınmamıştır. Yine hadîsin mâ-ba'di olup Râvîlerden Şu'be'ye âid bulunan فلقيته بعد بمكة (فقال : لا ادرى أثلاثة احوال او حولاً واحداً = *Şu'be der ki, bir zaman sonra ben Mekke'de Seleme'ye mülâkî oldum. Seleme bana: Süveyd, Kâ'b İbn-i Mâlik'in bulduğu bu paranın üç sene mi, yoksa bir sene mi i'lân edildiğini pek iyi bilmiyorum, dedi)* sûretinde bir fıkrası daha vardır ki, bu da ihtisâr edilip *Tecrîd*'e alınmamıştır.

Halbuki bu ufak bir fıkrada hadîs rivâyetinde ve ahkâm-ı İslâmiyenin zabt ve naklinde Ashab ve Tâbiîn'in ve bunların tâbi' ve râvîlerinin Hudâ-pesendâne ne büyük himmetler sarf ettiklerinin yeni bir nümûnesine daha şâhid oluyoruz :

İmâm Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedine göre bu hadîsi (Şu'be), (Seleme) den, o da (Süveyd İbn-i Gafele) den, Süveyd de (Übey İbn-i Kâ'b) dan rivâyet etmiştir. Buhârî'nin hadîsi sûret-i sevkıne göre, bulunan bu yüz dînar kıssasını Süveyd, Übey İbn-i Kâ'b'dan işitiyor ve Seleme'ye bildiriyor. Seleme de Şu'be'ye bu paranın bulan lâkît tarafından üç sene i'lân edilmesi emrolunduğu şeklinde rivâyet ediyor. Aradan on sene bir zaman geçiyor; Seleme ile Şu'be Mekke'de birleşiyorlar. Bu mülâkatlarında Seleme Şu'be'ye : vaktiyle sana hikâye ettiğim bu kıssanın zamâna âid olan kısmını Süveyd'den üç sene mi, yoksa bir sene

olarak mı? İşittiğini pek iyi bilmediğini söyliyerek tereddüdünü izhâr etmeği dînî bir vazîfe addediyor.

Rivâyetin bu şekl-i rivâyeti ahkâm-ı İslâmiyemizin ne derece ciddî bir dikkatle zabt edilip ayni ihtimam ile hâfızadan hâfızaya nakl olunduğunun celî bir misâlidir. Târihin hiç bir devrinde hiç bir milletin mâzîye âid vâkıaları bu derece dikkat ve ihtimâm ile hıfz ve nakledilmiş değildir. Bu, yalnız ve hiç şübhesiz İslâm ümmetine müyesser olmuş bir hasîsadır ki, Cenâb-ı Hakk'ın lisân-ı Muhammedî ile teblîğ ettiği Hazret-i Kur'ân'ın ve onun te'sîs ettiği dîn-i mübîn-i İslâm'ın masûnîyeti hakkındaki *(وانا له لحافظون = *Hiç şübhesiz onun hâfızı da her halde ve muhakkak sûrette biziz)* va'd-i Sübhânîsinin bürhân-ı tecellîsidir.

Şu'be'nin Seleme ile Mekke'deki bu ikinci mülâkâtı birinciden on sene sonra vukû' bulmuştur. Bunu Müslim'in bir rivâyeti îzâh etmektedir. Ebû Dâvud-ı Tayâlisî de bu sûretle tasrîh etmiştir.

Seleme'nin zamâna âid bu şekki, hükm-i fıkhî üzerinde müessir olmuş, yitik bir şeyi bulan kimsenin ancak bir sene ta'rîf ve i'lân etmesi esâsı kabûl edilmiştir. *Hidâye*'de İmâm Ebû Hanîfe'nin ve Muhammed'in mezhebi bu merkezde olduğu bildiriliyor. Yalnız İmâm-ı A'zam on dirhemden az olan lukatanın dört defa, ziyâde kıymette olanın da bir sene ta'rîf ve i'lânını kabûl etmiş, İmâm Muhammed ise, bunun az veya çok olması gibi bir tefrîka lüzum görmemiştir ki, zâhirü'l-Mezheb de budur.

Bir sene i'lân keyfiyeti Alî, İbn-i Abbâs, Saîd İbn-i Müseyyeb, Şa'bî'den de rivâyet edilmiştir. İmâm Mâlik, Kûfe fukahâsı, İmâm-ı Şâfiî de buna zâhib olmuşlardır. İbn-i Cevzî: bu bir sene müddet târîh-i i'lândan mu'teberdir; yitiği bulduğu günden değil, demiştir.

Münzirî: Bu hadîsin zâhirine nazaran eimme-i fetvâdan hiç birisi üç sene i'lân keyfiyetini kabûl etmemiştir, diyor. Bu müddet Hazret-i Ömer'den de mervî olmakla berâber müşârün-ileyh Hazretlerinden üç ay i'lân edilmesi hakkında da bir rivâyet vardır ki, bunu İbn-i Hazm de nakletmiştir. Dört ay rivâyeti de vardır. Sevrî de, dirhem dört gün ta'rîf olunur, demiştir.

---

* Sûre : 15 (Hicr), âyet : 9

Bâzı ulemâ tarafından bu hadîs ile bir sene mürûrunda mültekıtin bulduğu mala mâlik olacağına istidlâl edilmiştir ki, bunu şârih Aynî çok garib bir ictihaddır, diyor. Çünkü lâkît olan mal mültekıtin yedinde vedîa olarak bulunur ve bir sene mürûrunda sâhibi çıkarsa sâhibine reddolunur. Bu babda fetvâ imamlarının icmâı vardır. Husûsiyle *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de "(فأدها إليه = *Bir sene sâhibi çıkarsa, ona ver!*) buyurmuştur.

HADÎSTEN MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER :

Birinci derecede hadîsten müstefâd olan hükmü fıkhî, bulunan paranın sâhibini bulmak için ta'rîf ve i'lâm müddetidir ki, bunun üç sene olduğu müstefâd olmakta ise de yukarıda îzâh ettiğimiz râvînin üç sene midir, yoksa bir midir? sûretinde şek ve tereddüdü, meşkûkün -ki, üçtür- sukūtunu îcâb ettiğinden umûmiyetle fukahâ tarafından bir sene olarak kabûl edilmiştir. Şârih İbn-i Battal : "*Fetvâ imamlarından hiç birisi hadîsin zâhirine bakarak lukatayı ta'rîfin müddeti üç sene olarak hükmetmemiştir.*" diyor.

İkinci müstefâd olan bir hüküm de medâr-ı ta'rîf ve ta'yîn olmak gibi mesâlihe mebnî lukatanın çıkınının, çıkındaki ağız bağının, sayısının hıfzıdır. Bulunan bir kese paranın muhteviyâtı alınarak kabının atılması bir âdet-i câriye olduğundan, para kesesinin ve ağız bağının hıfzı hassaten emir ve tavsiye buyurulmuştur. Kesenin hıfzı me'mûrün-bih olunca ihtivâ ettiği paranın hüsnü muhâfazası bi-tarîkı'l-evlâ me'mûrün-bih olur.

Üçüncü derecede müstefâd olan da : bulunan parayı, bulan kimsenin kendi malına karıştırmayarak kesesiyle ayrıca muhâfaza etmesidir. Çünkü günün birinde sâhibiyim diye birisinin çıkıp gelmesi, ve doğru zan edilerek verilmesi ihtimâli bulunduğundan, böyle bir yanlışlığa mâni' olmak üzere ayrıca muhâfazası tavsiye edilmiştir. Bütün bu vesâyâ, bulunan bir paranın sâhibini ta'yînindeki müşkülâta mebnîdir. Bu cihetle İmam Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Şâfiî, bulunan paranın hadîste bildirilen evsâf-ı selâsesini bildiren kimseye bilâ-beyyine verilmesini tecvîz etmemişlerdir. Bu para bunundur, diye, beyyine ile verilmesi vâcibtir, demişlerdir. Bu hadîsi de beyyine ikāmesinden âciz olan ve evsâf-ı selâse ile sıdk-ı mekāline i'timâd olunan sâhib-i mala tahsîs etmek sûretiyle te'vîl etmişlerdir.

İmâm Mâlik'le ashâbı, Ahmed İbn-i Hanbel, Dâvud-ı Zâhirî, paranın hadîste bildirilen evsâf-ı selâsesini doğru, dürüst ta'rîf eden kimseye verilir; beyyine talebine lüzum yoktur, demişlerdir ki, hadîsin zâhiri de bunu ifâde etmektedir. Fakat İmâm Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Şâfiî : bu para benimdir, demek, bir iddiadır. Müddeînin beyyine ikāmesi (البينة على المدعي) hadîsi muktezâsıdır, diyerek beyyinesiz verilmesini tecvîz etmemişlerdir. Hattâ lukatanın, evsâf-ı selâsesi takrîr edilerek verildikten sonra birisi çıkar da kendisine âid olduğunu beyyine ile isbât ederse, sâdât-i Hanefiyeye göre mültekıtın ta'yîn-i evsâf ile verdiği kimseden parayı istirdâd edip sâhibine vermesi muktezîdir. Verdiği kimse şâyed malı telef ettiyse sâhib-i malın talebine göre mültekıt ya aynen ve yahud bedelen ödemeğe mecburdur. Bunun için Hanefî fukahâsı para verilirken kefâletle verilmelidir, demişlerdir. Ödedikten sonra mültekıtın ibtidâ ta'yîn-i evsaf ile verdiği kimseye hakk-ı mürâcaatı vardır. Fakat beyyine-i âdile ile verdikten sonra ikinci bir iddiaya i'tibâr edilmez; tazmîni lâzım gelmez.

Eşyâ ve evsâf-ı selâseden birinci derecede hâiz-i ehemmiyet olan, para kesesiyle ağzının bağıdır. Paranın kemiyeti ikinci gelir. Bunu, *Tecrîd*'e almayan fakat tarafımızdan yakında bildirilecek olan *Sahîh-i Buhârî* hadîslerinden öğreniyoruz.

Dördüncü bir hüküm de: yitik bir para bulan kimsenin onu alırken, sâhibini bulduğu zaman vermek üzere alması muktezîdir. Onu temellük için alırsa gasıb hükmündedir. Binâenaleyh telef veya zâyi' ettiği sûrette sun'-u taksîri lâhık olmasa bile tazmîni lâzım gelir. Lukataya karşı mültekıtın vaziyeti bir yed-i emindir; sâhibi bulununcaya kadar hüsnü muhâfazaya me'mûr ve alelâde i'lân ile mükelleftir. Ara sıra mecâmi-i nâsda : para kaybeden var mıdır? diye soruşturmaktan ibârettir.

Bir mühimme : Hadîsin beyne'l-eimme ma'rûzu ihtilâf olan mühim bir noktası (إلا فاستمتع بها = *paranın sâhibi çıkmazsa faydalan!)* emri ve müsâadesidir. Şimdi mültekıt, bulduğu paradan ne sûretle müstefîd olacaktır?. İmâm-ı Şâfiî, bulan kimse, o paraya, sâhib ve mâlik olarak istifâde eder, demiştir. Eimme-i Hanefiye'ye göre, mültekıt eğer fakîr olursa, temellük sûretiyle istifâde ve isti'mâl eder. Zengin olursa tasadduk eder. Şu kadar ki, hükûmetin izni ve hâkimin hükmü ile ganî de temellük edebilir, sahîhtir, denilmiştir.

Para bulan kimsenin bulduğu paraya karşı bir sene i'lândan sonraki *Hidâye*'de bildirilen şer'î vaziyeti budur.

İmâm-ı Şâfiî zengin, fakîr diye bir tefrîka lüzum görmemiştir. Bu hususta Übey İbn-i Kâ'b'ın intifâ etmesiyle istidlâl etmiştir. Übey İbn-i Kâ'b, hakîkaten Ashâb'ın belli başlı zenginlerinden idi. *Hidâye* sâhibi bu istidlâle cevab veriyor : Übey, Peygamber kendisine izin verdikten sonra yüz dînâra mâlik olmuştur. Hükm-i hâkimle lukatada zenginin mülkiyeti Hanefîlerce de kabûl edilmiştir, diyor.

Bu mes'elede iki nevi' vilâyet içtimâ' etmiş bulunuyor : para bulan kimsenin vilâyet-i hâssasiyle devletin vilâyet-i âmmesi. Binâenaleyh vilâyet-i hâssa, vilâyeti âmmenin hükmüne verilmiştir. Bulunan parada, Hanefîler, zengininin tasarrufunu hükûmetin iznine tâbi' tutmuşlardır. Çünkü bulunan para fi'l-asıl bulanın değildir.

Hazret-i Alî'den mervî olan bir haber de mezheb-i Şâfiî'yi te'yîd için dermeyân edilmektedir. Alî *radiya'llâhu anh*: bir kere bir dinâr bulmuştum. Bu para ile Resûl-i Ekrem'e gelip arzettiğimde bunu i'lân et! buyurdu. Bilâhare gelip :

— Yâ Resûla'llâh! İ'lân ettim, fakat bir bilene ve sâhibine tesâdüf etmedim, demiştir. Resûl-i Ekrem :

— "شأنك = *artık onunla intifâ sana âiddir.*" buyurdu. Bu bir dînârı üç dirheme terhîn edip buğday, yağ aldım. Bu sırada paranın sâhibi çıka geldi. Paranın evsâfını ta'rîf etti. Ben de Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e gidip haber verdim. Resûlullâh :

— "هذا صاحب الدينار فأده اليه = *bu adam dînar sâhibidir; artık buna ver!*" buyurdu. Ben de ona verdim.

İhticâc için eimme-i Şâfiiyye tarafından denilmiştir ki : Alî'nin bulduğu bu para ba'de'l-i'lân sadakaya rücû' etseydi, Alî için bununla intifâ halâl olmazdı. Çünkü Ehl-i Beyt'ten olan Alî'ye sadaka alması haramdır. Fakat bu rivâyeti münkatı'dır. Şüreyk, Atâ' İbn-i Yesar'dan rivâyet etmiştir. Hakkında ehl-i ilmin intikâdı vardır, şâyân-ı ihticâc değildir.

Bu mevzua dâir Ömer *radiya'llâhu anh*'den de şu haber rivâyet edilmiştir : Süfyân İbn-i Abdullâh *radiya'llâhu anh* –ki, Hazret-i Ömer'in Tâif âmilidir– bir kere bir heğbe bulmuştu. Bunu Hazret-i

Ömer'e getirip hükmünü sordu. Hazret-i Ömer, bir sene i'lân etmesini emretti. Ve :

Sana gelip evsâfını ta'rîf eden olursa ona verirsin. Olmazsa bu heğbe senindir! demiştir. Aradan bir sene geçtiği halde tesâhüb ve ta'rîf eden bir kimse çıkmamıştı, bu vaziyeti de Ömer *radiya'llāhu anh*'e arz ettiğinde Hazret-i Ömer :

Şimdi bu heğbe senindir!. Çünkü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bize bu sûretle emretti, demiştir. Süfyân, benim buna ihtiyâcım yoktur!, demesi üzerine de Hazret-i Ömer, Beytü'l-Mal hisâbına almıştır.

Fakat bu da Şâfiîler için bir delîl olamaz. Çünkü Hazret-i Ömer : (bu heğbe senindir) sözünü temlik kasdiyle söylememiştir.

Bu bâbta Hazret-i Alî'den Âsım İbn-i Damre'nin bir rivâyeti vardır ki, Hanefîler için bu bir hüccettir. Âsım demiştir ki :

— Hazret-i Alî'ye bir kere birisi geldi. Ben bir çıkın dirhem buldum. Evsâfını ta'rîf eden bir kimse zuhûr etmedi. Ne buyurulur? diye sordu. Hazret-i Alî :

— Tasadduk et! İleride sâhibi zuhûr eder de senin tasaddukuna râzı olursa, ecri ona âidtir. Olmazsa onu ödersin de sadakanın ecri senin olur, demiştir.

Eimme-i Şâfiiyyenin : Hazret-i Übey Medîne'nin en zengini idi, demeleri de doğru değildir. Çünkü Übey İbn-i Kâ'b Resûl-i Ekrem'in hayâtında zengin değildi. Übey Hazretleri sonra zengin olmuştur. Bundan evvel fakîr idi. Yukarıda (723) numaralı hadîsin îzâhında görüldüğü üzere Ebû Talha hurmalığını vakfetmek istediğinde Resûl-i Ekrem : öyle yapma, rakabesini fakîr akrabâna ver! buyurmuştu da Ebû Talha Hassân ile Übey *radiya'llāhu anhumâ*'ya vermişti.

Bu hususta Mâridînî de Ömer, Alî, Âişe, İbn-i Abbâs, Abdullāh İbn-i Ömer, Saîd İbn-i Müseyyeb, Şa'bî, Hesen Basrî, Tâvus, İkrime *radiya'llāhu anhüm*'den de ba'de'l-i'lân lukatanın sadaka edilmesine dâir haberler bast-u temhîd eylemiştir [*Feyzü'l-Bârî*: C. 3, S. 323, 324].

Tenbîh : Buraya kadar verdiğimiz îzâhat lukataya yâni bulunan yitik paraya ve eşyâya âidtir. Bunun bir de canlı mahlûkâta âid olan

kısmı vardır ki, o da (ضالة = *Dâlle)* unvân-ı şer'îsiyle zeban-zeddir. Dâlle umûmiyle hayvan yitiklerine mevzû bir ıstılâhtır. *Sahîh-i Buhârî'*-de deve ve koyun dâllelerine dâir bir kaç hadîs tahrîc edildiği halde yine bizim müellif Zebîdî merhûm ihtisâr kasdiyle bunlardan hiç birisini burada *Tecrîd*'e almamıştır. Bu boşluğu telâfî için bunları da bervech-i âtî nakl-ü terceme ediyoruz :

1) Zeyd İbn-i Hâlid-i Cühenî[1] *radiya'llâhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, bir kere Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e bir A'râbî gelerek bulduğu bir yitiğin hükmünden sormuş, *aleyhi's-salâtü ve's-selâm :*

— Bir sene i'lân et, sonra bunun çıkınını ve ağız bağını sakla!. Bu müddet zarfında birisi gelir de yitiğini ve evsâfını sana haber verirse (ona edâ et!). Kimse gelmezse nafakalan! buyurmuş. Sâil :

— Yâ Resûla'llâh! Koyun yitiğinin hükmü nedir? diye sormuş. Resûlullâh (buna da) :

— (لك، او لاخيك، او الذئب) vecîzesiyle cevab vermiş ki, bu yitik koyunu sen alır, i'lân eder de sâhibini bulamazsan sana âittir. Sen almaz da mü'min kardeşin alırsa, o, mültekıtindir, o da almazsa artık koyun kurdundur, buyurdu. (Bu defa da) Sâil :

— Yitik devenin hükmü nedir? diye sordu. Bu def'a *aleyhi's-salâtü ve's-selâm*'ın (şiddet-i teessürle mübârek) yüzü tegayyür etti, cevâben :

— Ondan sana ne? O hayvanın (gezecek) tabanı var, (karnında) su tulumu var. (Sâhibi gelinceye kadar bizâtihî) suya gelir, sâfi uzun ot yer[2].

[1] Zeyd İbn-i Hâlid Cühenî, Medenî'dir. *Tehzîb*'de meşâhir-i Ashab'dan olduğu kaydedilmiştir. Kendisinden 81 hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir ki, bu da şöhretinin bir delîlidir. *Sahîh-i Buhârî*'de Müslim'den münferiden üç hadîsi vardır. Kendisinden oğlu Ebû Harb Hâlid, Saîd İbn-i Müseyyeb, Saîd İbn-i Yesâr rivâyet etmiştir. İbn-i Berkî'nin beyânına göre, Medîne'de 78 yaşında vefât etmiştir [*Hulâsa*].

[2] عن زيد بن خالد الجهنى رضى الله عنه قال: جاء اعرابى النبى صلى الله عليه و سلم فسأله عما يلتقطه. فقال: عرفها سنة، ثم احفظ عفاصها و كاءها. فان جاء احد يخبرك بها و الا فاستنفقها. قال يا رسول الله! فضالة الغنم؟. قال: هو لك او لاخيك، او للذئب. قال: ضالة الابل؟. فتمعر وجه النبى صلى الله عليه و سلم فقال: مالك و لها معها حذاؤها و سقاؤها، ترد الماء و تأكل الشجر. و فى طريق آخر حتى يجد ربها [رواه البخارى].

Sahîh-i Buhârî'de Zeyd İbn-i Hâlid'in bu hadîsi diğer iki tarîk ile daha rivâyet edilmiş ise de ayni meâlde olup ufak farkları da tercemede kavis içinde gösterdiğimizden, bunların tekrârına lüzûm görmedik.

Tenbîh : bu hadîsin birinci fıkrasında altun, gümüş, inci, elmas gibi kıymettar ahcâr ve maâdin ile hayvânattan başka yitik eşyâ bulan kimsenin, bulduğu eşyâya karşı şer'î vaziyeti bildirilmiştir ki, bu cihet bundan evvelki Übey İbn-i Kâ'b *radiya'llâhu anh* hadîsinde bildirildiğinden, burada Zeyd İbn-i Hâlid hadîsinin sebeb-i sevkı (Dâlletü'l-İbil ve Dâlletü'l-Ganem) yâni deve ve koyun yitiklerine dâir ahkâmı bildirmek üzere sevk olunmuştur. Ve *Sahîh-i Buhârî*'de iki bâba ayrılıp gerek koyun, gerek deve yitiğine dâir olan babların ikisinde de Zeyd İbn-i Hâlid hadîsi aynen ve fakat ayrı ayrı senedlerle tahrîc edilmiştir.

Koyun, fıtratı i'tibâriyle nahîf olup kurda, kuşa ve umûmiyetle müfteris hayvanlara karşı mukâvemetsiz bir hayvan olduğundan her nasılsa sürüden ayrılmış serseri bir halde gezmekte bulunuşu sıyânet için (Dâlle) addedilmiş ve sâhibi bulunduğunda verilmek üzere bunun tevkîfi emr edilmiştir.

Deveye gelince, Cenâb-ı Hak, kolay kolay ele avuca sığmayan bu mühib hayvanda mezâhime tehammül edecek kuvâ-yi bedeniyeyi nefsinde yaratmış olduğundan beri benzer yırtıcı hayvanlara bizâtihî karşı koyacak kābiliyettedir. Bu hayvan, kudret-i fâtırenin ayağına bahşettiği kalın tabanlarla gezmekten ve mi'desine bir kaç günlük kifâyet edecek suyu bir defada doldurmakta olup sâhibi kendisini buluncaya kadar kimsenin muâvenet ve sıyânetine muhtâc olmaksızın sulanıp otlamakta bulunduğundan Şâri-i A'zam *salla'llâhu aleyhi ve sellem* deveye (Dâlle) olarak tesâhübü muvâfık bulmamıştır.

At, sığır gibi, ufak tefek yırtıcı hayvanlara mümâneate muktedir olan hayvanları da ulemâ deveye kıyâs etmişlerdir. Kaz, ördek, güvercin gibi uçmakla kendisini koruyan hayvanların da iltikātı tecvîz edilmemiştir. Şu kadar ki, deve ve mülhakātı hayvanların sahrâlardaki vaziyetleri ile yolu, mescidi, mektebi olan ma'mûrelerdeki vaziyetleri arasında fark gözetilmiştir. Bu hayvanların sahrâlardaki vaziyetleri kendileri için daha emin görülerek buralarda iltikātı tecvîz edilmemiştir. Fakat ma'mûreler dâhilinde serseri gezen

hayvanların şunun bunun yed-i gasbına geçmesi endîşesiyle Ebû Hanîfe ile ashâbı bunların iltikātını tecvîz etmişlerdir.

***

1084. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنِّي لَأَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِي فَأَجِدُ التَّمْرَةَ سَاقِطَةً عَلَى فِرَاشِي فَأَرْفَعُهَا لِآكُلَهَا ثُمَّ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ صَدَقَةً فَأُلْقِيهَا .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Müşârün-ileyh Hazretleri Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den : [(Zaman olur ki,) *ben, ıyâlimin yanına döner gelirim de firâşımın üzerine düşen bir hurmayı bularak* (alır,) *yemek üzere onu kaldırırım; sonra sadaka* (hurması) *olmasından korkarak onu muhakkak sûrette bırakırım*] buyurduğunu nakletmiştir.

Î Z Â H I

Bu hâdisî Buhârî Büyû' bahsinde şübühattan ictinâbe dâir açtığı bir bâbında da ta'lîkan rivâyet etmiştir. Buradaki bâbının unvânı da : (yolda bir hurma bulduğunda almak ve yemek câizdir) sûretindedir. Hadîs Şarihlerinin beyânına göre hadîsde hurma bir kayd-i ihtirâzî olarak zikredilmiş değildir. Bir hurma kıymetindeki her hakîr şey de böyledir : almak câizdir.

Buhârî'nin bu bâbında Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den de bir rivâyeti vardır. Müşârün-ileyh hazretleri de : (Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* giderken yolda bir hurmaya rast geldi de :

bunun sadaka hurması olmasından korkmasaydım, muhakkak alır, yerdim) buyurdu demiştir [1].

Bu hadîsi de Buhârî Büyû' bahsinde tahrîc etmiştir. Her iki hadîs-i şerîfin medlûllerine ve buradaki sebeb-i rivâyetlerine nazaran yola atılmış veya düşmüş bir hurma ve bu değerdeki muhakkarat yitik eşyâ mâhiyetinde olmayıp almak ve i'lâna lüzum olmadan yemek câizdir. Sâhibi talep etmiyeceği muhakkak olduğu için lukata mâhiyetini hâiz değildir. Resûl-i Ekrem'in tenâvül buyurmaması, yola düşdüğü için değil, sadaka hurması olması ihtimâline mebnî teverruandır. Sadaka Resûl-i Ekrem için ve Ehl-i Beyt'i için harâm idi. Bu sebeble Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ* yolda bulduğu bir hurmayı almış, yarısını yemiş, yarısını da yanından geçen bir fakîre vermiştir. Abdurrezzâk'ın rivâyetine göre, Hazret-i Alî *kerema'llāhu veche* de bir nar dânesi iltikāt edip yemiştir. *Feyzü'l-Bârî*'de kütüb-i ahâdisten naklolunduğuna göre, Hazret-i Ömer de bir kere A'rabtan birisinin elindeki bir hurmayı lukata addederek i'lân ederken yanından geçmiş ve o kaviyyü'ş-şekîme Halîfe elindeki kırbacını sallayarak :

— (كل يا بارد الزهد = *ye ey kaba sofu!*) diye i'lândan tahzîr buyurmuştur.

* * *

---

1 عن انس رضى الله عنه قال مر النبى صلى الله عليه و سلم بتمرة فى الطريق قال : لو لا انى اخاف ان تكون من الصدقة لاكلتها [رواه البخارى].

بسم الله الرحمن الرحيم

كِتَابُ الْمَظَالِمِ

BU KİTÂB MEZÂLİM'İN, GASB-I HUKUK VE EMVÂLİN TAHRÎMİNE DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Mezâlim, Mezlimenin cem'idir; zaleme, yazlimü'den masdar-ı mîmîdir.

Zulm, fi'l-asıl cevrdir, haddi tecâvüzdür. Mânâ-yi şer'îsi : ber şey'i mevzû-ı şer'îsinden başka bir yere koymaktır. Bâzıları da zulmü, başkasının mülkünde sâhibinin izni olmıyarak tasarruftur, diye ta'rîf etmişlerdir. Mazlime, sâhibinden haksız olarak alınan şey'in ismidir de denilmiştir ki, dâd ve tezallüm edilen şeyden ibârettir.

Âsım Molla *Basâir*'den naklen diyor ki : vaz'-ı mezkûr ya ziyâde ile, yâhud noksan ile, ya vaktinden veyâhud mekânından udûl ile olur; sonra zulmün üç gûnâ olduğunu bildirerek şöyle îzâh ediyor : *biri*, Allah ile insanlar beyninde olur. Bunun a'zamı küfürdür, şirktir, nifaktır. *İkincisi* zâlimle insanlar arasında olur. *Üçüncüsü* de zâlimle kendi nefsi arasında olur. Ve hakîkaten zâlim kendi nefsine karşı zulmetmiş sayılır. Kaldı ki, bu üç nevi hakîkatte kişinin kendi kendine de zulmetmesidir. Zâlim, bir zulme mübâderet ettikde ibtidâ nefsine zulmetmiş olur. Nitekim *(و ما ظلمهم الله و لكن كانوا انفسهم يظلمون) âyet-i kerîmesi onu nâtıktır.

Yukarıdaki unvânı Müstemlî : (كتاب المظالم و الغصب) sûretinde rivâyet etmiştir ki, biz gasbı, unvânın tercemesinde gösterdik. *Gasb* lûgatte bir şey'i zulmen almaktır; alınan şey ister mal olsun,

* Süre : 16 (Nahl), âyet : 33

ister başka bir hakka tecâvüz olsun. *Şerîat ıstılâhında gasb*, hâiz-i kıymet olan muhterem bir malı, sâhibinin izni olmaksızın gizlice değil, açıktan almaktır[1]. (Sâhibinin izni olmaksızın) kaydi, vedîadan ihtirazdır. Gizli olmıyarak kaydi de sirkati târiften ihraç için konulmuştur.

Buhârî *Sahîh*'inde yukarıdaki mezâlim ve gasb unvânından sonra da Ebû Zerr-i Herevî'nin rivâyetine göre, Sûre-i İbrâhim'in 42, 43, 44, 45, 46, 47 inci âyetlerini îrâd ediyor ki, meâl-i münifleri şöyledir :

[Habîbim hatırla ve sakın Allâh'ı zâlimlerin işlediklerinden gâfil sanma! Muhakkak onlar (ın cezâların) *: Allah öyle bir güne kadar te'hîr eder ki, o gün* (ün dehşetinden) *gözler belirir, zâlimler başlarını dikerek, nazarlarını kendilerine çevirmiyerek koşarlar. Gönülleri ise,* (korkudan) *içi boş* (sanki) *bir havâ. Habîbim! O zâlimleri korkut da; insanlara o azab gününün geleceğini haber ver! O gün zulümkârlar :*

— Ey Rabbimiz! Bizi yakın bir zamâna te'hîr buyur da da'vetine icâbet edelim ve peygamberlerin izinde gidelim diyecek. Onlara :

— Haniya siz, bundan evvel (dünyâda) *: sizin için zevâl yoktur, diye yemîn etmiş değil miydiniz? Siz de* (dünyâda), *sizden evvel nefislerine o zulüm edenlerin meskenlerinde oturmadınız mı? Onlara nasıl muâmele ettiğimiz sizce tebeyyün etmiştir. Size* (Kur'ân'da) *emsâl de gösterdik. Hakîkatte onlar her türlü hud'a-kârlığı yaptılar. Allah indinde hud'aları ma'lûmdur, cezâ mukarrerdir; isterse onların hud'aları dağları yerinden oynatacak* (derecede büyük) *olsun,* (diye cevab verilir). *O halde* (Peygamberim!) *sakın Allâh'ı, Peygamberlerine olan va'dinde hulf eder sanma! Hiç Şübhesiz Allah azîzdir, intikâm sâhibidir*[2] *]*.

Buhârî *Sahîh*'inde bu âyât-i kerimedeki (مهطعين) kelimesini Mücâhid'in (idâme-i nazar) la tefsîr ettiğini de rivâyet ediyor ki, zâlimlere azab mev'ûd olan günde onların havf-ü vahşetten beliren

---

1 الغصب فى اللغة، اخذ الشئ ظلما مالا كان او غيره و فى الشرع : اخذ مال متقوم محترم بلا اذن مالكه بلا خفية [تعريفات سيد].

2 و لا تحسبن الله غافلا عما يعمل الظالمون، انما يؤخرهم ليوم تشخص فيه الابصار. مهطعين مقنعى رؤسهم لا يرتد اليهم طرفهم و افئدتهم هواء و انذر الناس يوم يأتيهم العذاب فيقول الذين ظلموا: ربنا اخرنا الى اجل قريب نجب دعوتك و نتبع الرسل، أو لم تكونوا اقسمتم من قبل مالكم من زوال و سكنتم فى مساكن الذين ظلموا انفسهم و تبين لكم كيف فعلنا بهم و ضربنا لكم الامثال، و قد مكروا مكرهم و عند الله مكرهم و ان كان مكرهم لتزول منه الجبال. فلا تحسبن الله مخلف وعده رسله، ان الله عزيز ذو انتقام [سورة ابراهيم].

gözlerini hiç bir tarafa çevirmeden bir noktaya dikerek Sûr ile çağıran İsrâfil'e doğru koşacaklar demek oluyor. Bâzıları da (مسرعين) ile tefsîr etmişlerdir. Yîne Buhârî (و افئدتهم هواء) nazm-ı şerîfini de (جوفا لا عقول لهم) ile tefsîr ediyor. Hevâ, lûgaten yerle gök arasındaki boşluğa denildiğine göre yevm-i mev'udde zâlimlerin fart-ı hayret ve dehşetten akılları başlarından gidip bir şey düşünmiyerek gönülleri bom boş olacak demek oluyor.

Zâlimlerin yevm-i mev'uddaki hâli âyette iki cümle içinde ve bir teşbîh-i mahz hâlinde o kadar belîğ tasvîr buyurulmuştur ki, onun teşrîhinden sarf-ı nazarla i'tirâf-ı acz ederek kemâl-i füsûn ve hayretle dinlemek en doğru bir hareket olsa gerek.

Bu tasvîr, İsrâfil'in Sûr'u üzerine kabirlerden kalkıp hisab mevkiine gidiş vaziyetine âiddir.

Bunun Kamer Sûresi'nde de bir tasvîri vardır ki, meâlen şöyledir:

"*O günkü da'vetçi* (İsrâfil), *görülmedik müdhiş bir hisâba çağırır. Nâs, gözleri düşük bir halde kabirlerden çıkar. Sanki onlar bir çekirge dalgası hâlinde çağırana doğru koşarlar. Kâfirler :* (Aman), *bu ne müşkül gün ? der*[1]."

Daha sonra Buhârî (قصاص المظالم) unvanlı bir bâb açarak Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinin ber-vech-i âtî hadîsini tahrîc ediyor :

1085. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَلَصَ الْمُؤْمِنُونَ مِنَ النَّارِ حُبِسُوا بِقَنْطَرَةٍ بَيْنَ الْجَنَّةِ وَالنَّارِ فَيَتَقَاصَوْنَ مَظَالِمَ كَانَتْ بَيْنَهُمْ فِي الدُّنْيَا حَتَّى إِذَا نُقُّوا وَهُذِّبُوا أُذِنَ لَهُمْ بِدُخُولِ الْجَنَّةِ فَوَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ لَأَحَدُهُمْ بِمَسْكَنِهِ فِي الْجَنَّةِ أَدَلُّ بِمَسْكَنِهِ كَانَ فِي الدُّنْيَا .

[1] يوم يدع الداع الى شئ نكر. خشعا ابصارهم يخرجون من الاجداث كأنهم جراد منتشر. مهطعين الى الداع، يقول الكافرون: هذا يوم عسر [سورة القمر : آيت ٦، ٧، ٨].

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir. Müşârün-ileyh Hazretleri Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den söyle buyurulduğunu nakletmiştir :

Kıyâmette mü'minler Cehennem (üzerine kurulmuş Sırat) dan kurtulduktan sonra Cennet'le Cehennem arasındaki (ikinci bir) köprüde tevkîf olunurlar. Burada dünyâda aralarında bulunan (ufak tefek) mezâlimden biribirine hakkını vererek hisablaşırlar. (Küçük günahlarından da) pâklenip arındıkları zaman, bunların Cennet'e girmelerine izin verilir. (Sonra Resûl-i Ekrem) :

— Muhammed *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in hayâtı yed-i kudretinde olan Allâh'a yemîn ederim ki : o mü'minlerden biri Cennet'teki ârâm-gâhını dünyâda yaşadığı meskeninden daha iyi bilir ve (kılavuzsuz) bulur, buyurmuştur.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî Rikâk bahsinde de tahrîc etmiştir. Mü'minlerin Cehennem'den halâs olup da Cennet'le Cehennem arasında tevkîf oldukları kantarayı yâni köprüyü Kurtubî ikinci Sırat'tır, diyor. Birinci Sırat, –bilâ-hisab Cennet'e dâhil olan bahtiyar mü'minler müstesnâ olmak üzere– bütün mahşer halkı için mevzû' büyük Sırattır. Ve bu, Cehennem üzerine kurulmuştur. Burdan geçip halâs olmak yalnız mü'minler için mukadder ve müyesserdir. Müfessir Mukâtil İbn-i Süleymân diyor ki : büyük Sırat kat' edilip geçildikten sonra Cennet'le Cehennem arasında kurulu olan ikinci Sırat gelir. Burada mü'minler tevkîf olunup dünyâda kendi aralarında geçen mezâlimden sorulup hesap olunurlar ki, hadîs-i şerifdeki : (اذا خلص المؤمنون من النار حبسوا بقنطرة الخبيث) kâvl-i şerîfi bu hakîkati ifâde etmektedir. Mü'minlerden hiç bir kişi buradan geri çevrilip Cehennem'e iâde edilmeyeceği için hadîste (halâs) ile ta'bîr buyurulmuştur.

Mü'minlerin bu kantarada pâklenip arındıktan sonraki ahvâli ile ba'zı mukaddes vak'alar Zümer sûre-i şerîfesinin son âyetlerinde en belîğ bir üslûb ile şöyle tebliğ ve tasvîr buyuruluyor.

Bu arınıp pâklenen müttekîler fevc fevc Cennet'e sevk olunur. En-nihâye Cennet'e vardıklarında Cennet kapıları açılarak : Cennet bekçileri (selâm durup) onlara :

— Selâm olsun sizlere, ne temizsiniz! (Buyurunuz,) ebedî burada yaşamak üzere giriniz! dedikleri, onlar da :

— Ol Allāh'a hamd olsun ki, O, bize (Cennet'le) va'dini doğru etti. Ve bizi Cennet toprağına vâris (ve mutasarrıf) kıldı. Artık Cennet'ten istediğimiz yerde mekân tutuyoruz, dedikleri zaman (Cenâb-ı Hak) :

— (فنعم اجر العاملين = Bak artık Cennet, âmillere yaraşan ne güzel ecirdir, (buyurur ve devamla) :

— Habîbim! O sırada Melekleri de : Arşı her taraftan donatıp tavâf ederek Rablarına hamd ile tesbîh ediyorlar, bir halde görürsün! (İşte böyle) ehl-i mahşer arasında adâletle hükmolunur (, ehl-i nâr Cehennem'e, mü'minler de Cennet'e girer de mü'minler tarafından:) âlemlerin Rabbisi Allāh'a hamd olsun! denilir (buyurur)[1].

Bir rivâyet farkı : Metn-i hadîsteki (فيتقاضون) lâfzı *Tecrîd* nüshalarında dâd ile mazbuttur ki, Küşmeyhenî'nin rivâyetidir. (تقاضى = *tekāzî*) de biribirine hakkını vererek hukuklaşmaktır. Biz de hadîsi bu rivâyete göre bu sûretle terceme ettik.

Cumhûrun rivâyeti ise sâd-ı müşeddede ile (فيتقاصون) dir. Biribiriyle hesaplaşırlar, demektir ki, lisânımızda (takas) ta'bîr olunur. Bu mevkifte mü'minler arasındaki ufak tefek hakları, sevab vermek, günâh almak sûretiyle kendi aralarında bizzât takas ve mahsûb ederek küçük günâhlardan arınırlar, demek oluyor ki, bu da (tekāzî) nin ifâde ettiği mânâya delâlet etmektedir.

Bu takas muâmelesi mü'minlerin kendi aralarında kendileri tarafından îfâ edilmesi delâlet ediyor ki, mahsûb muâmelesi yalnız

---

[1] و سيق الذين اتقوا ربهم الى الجنة زمرا، حتى اذا جاؤها و فتحت ابوابها و قال لهم خزنتها: سلام عليكم طبتم فادخلوها خالدين. و قالوا: الحمد لله الذى صدقنا وعده و اورثنا الارض نتبوأ من الجنة حيث نشاء فنعم اجر العاملين. و ترى الملائكة حافين من حول العرش يسبحون بحمد ربهم و قضى بينهم بالحق و قيل: الحمد لله رب العالمين [سورة الزمر].

küçük hukuk ve ufak tefek günâhlar hakkındadır. Büyük günâhlar olmazdı. Çünkü onlarla temizlenme işi ancak Cehennem'de olabilir.

Bir süâl : Bu hadîs, Kıyâmette iki Sırat olduğunu iş'âr eder : birisi Cehennem üzerine kurulmuş olan meşhur Sırat, öbürüsü de bu hadîsde zikrolunan Cennet'le Cehennem arasında mevzû' bulunan Sırat.

Cevab : Şârih Dâvudî, cevab olarak diyor ki : Bir kısım *Buhârî* Şârihleri Sırâtın bu teaddüdünü istib'âd ve böyle bir süâl ile karşılaşmaktan ictinâb ederek bu ikinci sırat, müstakil olmayıp meşhur Sırât'ın Cennet tarafıdır. Binâenaleyh Sırat iki değil, birdir, diye te'vîl etmişlerdir. Fakat Sırât'ın teaddüdünde bir mahzur yoktur; varsın iki olsun, maamâfih Sırât'ın bir olduğuna delâlet eden bir delil de yoktur. Sırât'ın bir olduğuna delâlet eden bir delil olsaydı, o sûrette hadîste zikrolunan Sırat, meşhur Sırât'ın Cennet tarafında nihâyet bulan bir zeyli ve bir tetimmesidir, diye te'vîl ederdik, diyor.

Şârih Aynî, bu cevâbı beğenmiyor. Ve hattâ öyle bir süâle de lüzum yoktur; çünkü hadîste (بين) lâfzı sarîh olarak iş'âr eder ki, bu Sırat, meşhur Sırattan ayrıdır; onunla Cennet arasında müstakil bir köprüdür, tetimmesi değildir. Sırât'ın bir olduğu bir delîl ile sâbit değildir, diyor.

Hadîsin (اذا نقوا و هذبوا = *mü'minler küçük günâhlardan da temizlenip arındıkları zaman Cennet'e girerler)* cümlesini Câbir *radiya'llāhu anh*'in aşağıdaki hadîsi te'yîd etmektedir. Tevhîd bahsinde rivâyet olunan bu hadîste Câbir hazretleri Resûl-i Ekrem'in : لا يحل لاحد من اهل الجنة ان يدخل الجنة و لاحد قبله مظلمة) = *Ehl-i Cennet'ten hiç birisinin üzerinde kul hakkı olduğu halde Cennet'e girmesi helâl olmaz)* buyurduğunu rivâyet etmiştir.

Mü'minlerin Cennet'teki makamlarını dünyâdaki meskenlerinden daha iyi bilmeleri ve kendi makamlarını hiç bir kılavuza muhtâc olmaksızın gidip bulmaları, kabirde her sabah, akşam ehl-i kabre makamları arz olunmuş bulunmasına mebnîdir, deniliyor.

***

1086. عَنِ ٱبْنِ عُمَرَ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ ٱللهَ يُدْنِي ٱلْمُؤْمِنَ فَيَضَعُ

عَلَيْهِ كَنَفَهُ وَ يَسْتُرُهُ فَيَقُولُ أَ تَعْرِفُ ذَنْبَ كَذَا أَ تَعْرِفُ
ذَنْبَ كَذَا فَيَقُولُ نَعَمْ أَىْ رَبِّ حَتَّى إِذَا قَرَّرَهُ بِذُنُوبِهِ وَ
رَأَى فِى نَفْسِهِ أَنَّهُ قَدْ هَلَكَ قَالَ سَتَرْتُهَا عَلَيْكَ فِى الدُّنْيَا
وَ أَنَا أَغْفِرُهَا لَكَ الْيَوْمَ فَيُعْطَى كِتَابَ حَسَنَاتِهِ وَأَمَّا الْكَافِرُ
وَ الْمُنَافِقُ فَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى رَبِّهِمْ أَلَا
لَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الظَّالِمِينَ .

Tercemesi

İbn-i Ömer *radiya'llâhu anhümâ*'dan Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir :

(Kıyâmet günü) muhakkak Allah mü'mini yaklaştırır ve onun üstüne cenâh-i şefkatini ve hicâb-i hıfzını örter de onu (ehl-i mevkifin gözünden) esirger. Ve :

— (Ey kulum! İşlediğin) fülân günâhı bilirsin değil mi? Fülân günâhı (da) bilirsin değil mi?; diye sorar. Mü'min de :

— Evet, Rabbim! diye tâ bütün günâhlarını takrîr ve i'tirâf ettiği ve içinde helâkine kanâat geldiği zaman Cenâb-ı Hak :

— (Ey kulum!) Aleyhindeki bu günâhları dünyâda (halktan) gizledim. Bu gün de senin lehine bunları mağfiret ediyorum! buyurur. Ve mü'minin hâssaten defteri (sağından) kendisine verilir.

Kâfirlere, münâfıklara gelince : (onlar için de Peygamberlerden, Meleklerden bir çok) şâhidler :

— Ha şunlar, Rablarına (şerîk zu'm ederek) yalan söyliyenlerdir; Allâh'ın lâ'neti (o) zâlimler üzerine olsun! derler.

İZÂHI

Mevkıfdeki süâli, müstesnâ bir ihtişâm-ı edebî ile takrîr eden bu hadîs-i şerîfi müellif İmâm Buhârî Tefsîr, Edeb, Tevhîd bahislerinde de tahrîc etmiştir. Büyük müellif burada üstâdı Mûsâ İbn-i İsmâil'den rivâyet ettiği halde Tefsîr, Edeb, Tevhîd bahislerinde diğer üstâdı Müsedded'ten rivâyet etmiştir. Müslim Tevbe bahsinde Züheyr İbn-i Harb'den, Ebû Mûsâ'dan, Bindâr'dan rivâyet eder. Nesâî'nin Tefsîr'deki tahrîci Ahmed İbn-i Ebî Ubeydullāh'tan, Rikak'taki de Süveyd İbn-i Nasr'dandır. İbn-i Mâce'nin de Humeyd İbn-i Mes'ade'den Sünnet bahsinde rivâyeti vardır.

Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de sûret-i sevki –ki, maalesef ihtisâr için *Tecrîd*'e alınmamıştır– ilm-i rivâyet bakımından müstesnâ bir kıymet-i ilmiyeyi hâizdir; ve şöyledir : bu hadîsi Abdullāh İbn-i Ömer'den rivâyet eden Mâzinî Safvân İbn-i Muhriz[1]'dir. Basra'nın bu büyük muhaddisi diyor ki : bir kere Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhumâ*'nın elinden tutup giderken birisi geldi. İbn-i Ömer'e :

— Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in (Necvâ)[2] hakkındaki beyânâtını nasıl işittiniz, bunu lütfen bildirir misin? diye sordu. İbn-i Ömer de :

---

[1] Safvân İbn-i Muhriz, Basra'da yetişen Tâbiî ulemâsındandır. Kendisi fi'l-asıl Mâzin kabîlesinden iken Basra'da ihtiyâr-i ikāmet etmiştir. *Hulâsa*'da Abdullāh İbn-i Mes'ûd'dan, Ebû Mes'ûd'dan, *Tehzîb*'de de İbn-i Mes'ûd'a bedel İbn-i Abbâs ve İbn-i Ömer'den rivâyet ettiği bildiriliyor. Kendisinden de Sâbit, Katâde, Âsım-ı Ahvel, Muhammed İbn-i Vâsi' gibi Tâbiî rivâyet etmişlerdir. İbn-i Sa'd, müşârün-ileyhin mevsuk, takvâ ve fazîlet sâhibi olduğunu bildiriyor. İbn-i Nuaym, sâhib-i tercemenin 174 târihinde vefât ettiğini bildirmiş ise de zühûl edilmiş olacaktır. Bu zühûlü, *Tehzîb*'de Abdülmelik zamânında vefât ettiği bildirilmiş ve yüz adedi zikr edilmiyerek 74 târihi tesbît edilmiş olduğundan anlıyoruz. İbn-i Ömer'le mülâkātı da bunu te'yîd eder. Müşârün-ileyh Hazretleri de bu târihte vefât etmişti. Aynî de (94) de vefât ettiğini bildiriyor.

[2] (نجوى = *Necvâ*) yavaşca söz söylemeğe denir ki, fısıldamak ta'bîr olunur. Nasılki İbn-i Esîr de *Nihâye*'de : Necvâ, isimdir; masdar makāmına kāimdir, kıyâmet gününde Allāhu Teâlâ'nın abd-i mü'mine sirren hitâbıdır, diyor. *Buhârî* şârihleri de Necvâ : Allāhu Teâlâ ile mü'min kulu arasında kıyâmet günündeki hafî mükâlemedir ki, bunda kulun ma'sıyetleri sirren kendisine ta'dâd olunur ki, Allāh'ın fazlıdır, diyorlar.

— Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den şöyle buyurduğunu işittim..., diye hadîsi sevk etti, demiştir[1].

Târihî hâdiselerin vukūu sırasında hazır bulunub da nakledenlerin, hâdise ricâlinin o sıradaki vaz'iyyetlerine dâir de az, çok ma'lûmât vermelerinin asıl hâdisenin sıdk-ı vukūu üzerinde derin bir te'sîri vardır. Meselâ söylenen bir sözün veyâhud işlenen bir işin kāil veya fâilinin o sırada ayakta veya oturur bulunduğunun, neş'eli veya asabî olduğunun nakli, intikād-i târihî âlimlerinin en çok aradıkları bir mes'eledir. Bu ince noktaya hadîs râvîlerinin pek çok ihtimâm ettiklerini bir çok hadîslerin nakli sırasında görüyoruz. Burada râvî Safvân'ın (İbn-i Ömer'in Peygamber'den rivâyetine göre) demesiyle (İbn-i Ömer'le el ele yapışıp gittiğimiz sırada birisinin gelip de Necvâ'dan sordu. O da şöyle rivâyet etti) demesi arasında rivâyet bakımından büyük bir fark vardır.

Hadîs-i şerîfin birinci fıkrası Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kulunu Cenâh-ı rahmeti altına alıp da enzâr-ı ehl-i mevkıften setrederek hitâb ve süâl buyurması belîğ bir temsîli ihtivâ etmektedir. İbn-i Esîr, Şârih Kirmânî, Tıybî gibi âlimler hadîsin bu fıkrasındaki teşbîh-i belîği birer gûnâ tasvîr etmişlerdir ki, biz bunlardan Tıybî'nin tasvîrini arz ile iktifâ edeceğiz.

Evvelâ (كنف) lâfzının medlûlünü İbn-i Esîr *Nihâye*'de ahâdîs-i şerifdeki vücûh-i isti'mâline göre bildiriyor ki, Cânib, Via', muhâfaza medlûlleridir ki, bunların hepsinde setir ve muhâfaza ma'nâ-yı müştereki vardır. Meselâ Hazret-i Ömer, vücûdu ufak tefek yapılı olan İbn-i Mes'ûd'un ilmen büyüklüğünü ifâde için tasgîr sîgasiyle : (كنيف ملئ علما = *içi ilim dolu ufak bir dağarcık)* demişti.

Tıybî diyor ki : Bu hadîs-i şerifte kenf ve hıfz-ı ilâhî, kuşun kanadından istiâre buyurulmuştur. Kuş, kanadiyle kendi hayâtını sıyânet ettiği gibi yumurtasını da örtüp muhâfaza eder. İşte bu hal, Cenâb-ı Hakk'ın mü'min kulunu ehl-i mevkıfin nazarından setr edip zelîl ve rüsvây olmaktan sıyânet etmesi için istiâre buyurulmuştur.

Hadîs-i şerîfin nihâyetindeki : (و يقول الاشهاد...) kavl-i şerîfi Sûre-i Hûd'un (18) inci âyetinin nazm-i ahîridir; tamâmı

[1] عن صفوان بن محرز المازنى رحمه الله قال : بينما انا امشى مع ابن عمر رضى الله عنهما آخذ بيده اذ عرض رجل فقال: كيف سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول فى النجوى؟. فقال: سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: ان الله يدنى المؤمن الحديث [بخارى].

meâlen şöyledir : (şirk gibi) bir yalanı Allāh'a iftirâ edenden daha zâlim kim olabilir?. Allāh'a karşı o yalan söyleyenler, (kıyâmet gününde) Rablarına arz olunacaklar (Peygamberlerden, Meleklerden bir çok) şâhidler :

— Ha şunlar, Rablarına yalan söyliyenlerdir; Allāh'ın lâ'neti (o) zâlimler üzerine olsun! derler[1].

Şâhidler âyet-i kerîmede bildirilmemiştir. Bâzı ulemâ bu şâhidlerin Peygamberler olduğunu kabûl etmişler. Bâzıları da Melekler demiş, bâzıları da ümmet-i Muhammed olduğuna kāil olmuştur.

Âyetteki zulm ile murad da küfür ve nifaktır; yoksa her zulüm değildir. Zulüm, yakında îzâh ettiğimiz vechile mutlak olarak bir şeyi mahallinin gayriye koymak demek olduğuna göre küçük günâhlar da zulüm medlûlünde dâhil bulunur. Lâ'n, Allāh'ın rahmetinden tard ve ib'âd olduğuna göre sağâir, müstelzim-i lâ'n değildir. Ehl-i Sünnet'e göre, mü'minlerden günahkâr olanlar, ma'sıyetlerinden dolayı tekfîr olunmazlar; lâ'ne de müstehak olmazlar.

1087. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ اَلْمُسْلِمُ أَخُوا الْمُسْلِمِ لاَ يَظْلِمُهُ وَ لاَ يُسْلِمُهُ وَ مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللّٰهُ فِي حَاجَتِهِ وَ مَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللّٰهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ مَنْ سَتَرَ مُسْلِماً سَتَرَهُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet olunduğuna göre :

Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* [her müslüman müslümanın (din) kardeşidir. Müslüman müslümana zulm

---

[1] و من اظلم ممن افترى على الله كذبا، اولئك يعرضون على ربهم، و يقول الاشهاد: هؤلاء الذين كذبوا على ربهم الا لعنة الله على الظالمين [سورة هود: آية ١٨] .

etmez; müslüman müslümanı (başına gelen musîbette) terk etmez de; hangi müslüman ki (müslim) kardeşinin hâcetinde bulunursa, Allah da onun hâcetini kazâ eder; (müslüman bir kul din kardeşinin yardımında bulundukça Allah da ona yardımda bulunur;) hangi müslüman ki, bir müslümandan dünyâ darlığını giderip şâd ederse, Allah da Kıyâmet gününde onun gussasını giderip mesrûr eder. Kim ki müslüman kardeşi (nin dünyâda aybı) nı örterse, Allah da kıyâmet gününde onun ayıbını örter] buyurmuştur.

Î Z Â H I

Teâvün-i ictimâînin en mühim umdelerini ta'lîm eden bu hadîs-i şerîfi müellif İmâm Buhârî İkrâh bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî Hudud'da Nesâî de Recm bahsinde rivâyet etmişlerdir. Müslümanın müslümana yardımına dâir kavis içinde görülen fıkra, Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den tahrîc ettiği bir hadîs-i şeriften istifâde edilmiştir.

Bu hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'de mensûb olduğu bâbının unvânı, hadîsin evvelindeki : *(müslüman müslümana zulmetmez ve bir zâlimin pençe-i zulm-ü gadrinde bırakmaz)* bu bir haber olmaktan ziyâde haber sûretinde bir nehiydir ve daha beliğdir. Binâenaleyh müslimin müslime zulm etmesi haramdır. (و لا يسلمه) eslemeden muzârî sîgasıdır; zâlimin pençe-i zulmunda bırakmaz, demektir. Taberânî'nin *Mu'cem*'indeki rivâyeti : (و لا يسلمه فى مصيبة نزلت فيه) sûretinde ve îzâh mâhiyetinde bir ziyâdeyi muhtevî bulunduğundan bu ziyâdeyi tercemede kavis içinde gösterdik.

Bu hadîs-i şerîf teâvün-i ictimâîye, hüsnü muâşerete, setr-i uyûba terğîb, uyûbu ve zünûbu teşhirden tahzîr gibi âdâb-ı İslâmiyemizden pek çok fazâili muhtevî bulunmaktadır.

1088. عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِماً أَوْ

مَظْلُوماً قَالَ يَا رَسُولَ ٱللهِ هٰذَا نَنْصُرُهُ مَظْلُوماً فَكَيْفَ نَنْصُرُهُ ظَالِماً قَالَ تَأْخُذُ فَوْقَ يَدَيْهِ .

Tercemesi

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llâhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir : (bir kere) Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem :*

— (Ey mü'min! Mü'min) kardeşine, ister zâlim olsun, ister mazlûm olsun, yardım et! buyurmuştu. Birisi :

— Yâ Resûla'llâh! Şu mazlûm olan kişiye yardım edebiliriz. Fakat o zâlime nasıl nusrat ederiz? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— Zâlimin iki elinin üstünü tutarsın! diye cevab verdi.

İ Z Â H I

Bu hadîs Buhârî'nin münferiden rivâyet ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. Resûl-i Ekrem'den süâl eden zâtin bir kişi olduğunu ifâde eden (قال = *Kâle)* müfredi Ebü'l-Vakt'in rivâyet-kerdesidir. İkrâh bahsindeki rivâyet de böyle müfred olarak (فقال رجل) dir. Cumhûr ise cemi' sîgasiyle (قالوا) rivâyet etmişlerdir ki, Buhârî nüshalarının ekserîsinde ve bilhassa Yûnîniyye nüshasında (sah) işâretiyle Cumhûrun rivâyeti iltizâm edilmiştir. *Buhârî* şârihleri tarafından da cemi' sîgası tercîhan zikredildiği görülüyor. Metn-i hadîsteki (ننصره) sîgası da cemi' rivâyetini te'yîd etmektedir.

(هذا) ism-i işâretinin müşârün-ileyhi cemi' rivâyetine göre sâillerin zihinlerinde yardım edilmesi mütesavver olan mazlûm kişidir. (ننصره) kelimesi (مظلوما) deki zamîr-i mansubdan haldir. Tercememiz, bu lûğavî tahlîle istinâd etmektedir.

Zâlime nusratın, zâlimin iki elinin üstünü tutmak sûretiyle icrâsı ta'lîm buyurulması husûsuna gelince, Şârih Aynî *(fevk-ı yedeyn)* ta'bîrindeki *(fevk)* lâfzı mukhamdır, metrûktür. Yâhud isti'lâ ve kuvvetle zâlimin elini tutup zulümden men' etmekten kinâyedir, diyor. ki, bu ikinci mânâ diğer *Buhârî* şârıhleri tarafından da müsta-

kıllen zikredilmekte olduğundan (fevk) kelimesini bu ikinci mânâda i'mâl etmek, mukham ve metrûktür, demekten daha doğrudur. Müslim'in Câbir'den bir rivâyeti de bu ikinci tasarrufu te'yîd etmektedir : *(yardım edilen kişi zâlim ise müslüman kardeş o zâlimi zulmetmekten men' etsin! Bu da zâlim için nusrattir)* buyurulmuştur [1].

Şârih İbn-i Battâl : [*salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : "*zâlime nusrat ve muâvenet, onu zulümden men' etmektir*" sûretindeki tefsîri, fasâhatin acîb, belâğatin vecîz bir nümûne-i edîbesi olduğunu tebârüz ettirerek] diyor ki : nusrat, arabcada iâne ve yardım demektir. Binâenaleyh zâlimi zulümden men' etmek sûretiyle zâlime nusrat, bir şey, mâ yeûlü-ileyh ile tesmiye kabîlinden en vecîz bir belâgat-i edebiyyedir. Filhakîka zâlim, tuttuğu tarîk-ı şekāvetten çevrilmezde kendi başına bırakılırsa o yol onu kısâsa, meydân-ı siyâsete kadar götürebilir. Fakat onu bir müslüman kardeşin men' etmesi, bu tehlikeli âkıbetten korumaktır, kurtarmaktır; mâ yeûlü-ileyh ile tesmiye edilen edebî üslûb ile ifâde edilen hakîkat budur. Ve cidden çok beliğdir.

HADÎSİN SEBEB-İ VÜRÛDU : Müslim *Sahîh*'inde Ebû Zübeyr tarîkıyle Câbir *radiya'llāhu anh*'den îzâhiyle meşgul bulunduğumuz Enes İbn-i Mâlik hadîsinin sebeb-i vürûdu hakkında şu hâdiseyi rivâyet ediyor ki, bununla hadîsin zamân-ı vürûdu da anlaşılıyor : Muhâcirlerden birisiyle Ensar'dan bir genç mücâdele ediyor. Muhâcir kavgacı : Ey Muhâcirler, yetişiniz! diye istiâne ediyor. Ensârî genç de : Ey Ensâr, yetişiniz! diye istimdâd edip bağırıyor. Her iki tarafın feryad ve istimdâdını işiten Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* derhal dışarı çıkarak :

— Bu yaygara nedir, yoksa câhiliyet devrinin dâvâ ve âdeti ihyâ mı ediliyor? diye soruyor. Orada bulunanlar :

— Hayır, öyle bir şey yoktur, yalnız şu iki delikanlı mücâdele edip biribirlerini vurmuşlar, diye cevab verilince Resûl-i Ekrem :

— Öyle ise beis yok, (و لينصر الرجل اخاه ظالما او مظلوما = *kişi, zâlim olsun, mazlûm olsun din kardeşine varsın yardım etsin...)* buyurmuştur.

Müslim'in bu rivâyetinden hadîsin Medîne'de vârid olduğu müstefâd oluyor.

Aynî ve Kastalânî'nin beyânına göre, *Telvîh*'de Dabbî Müfaddal İbn-i Seleme'nin *Kitâb-ı Fâhir*'inde şöyle zikredildiği

---

1. و فى رواية مسلم عن جابر رضى الله عنه: ان كان ظالما فلينهه. فانه له نصرة.

bildirilmiştir : (انصر اخاك ظالما او مظلوما) kelâmını ibtidâ Cündeb İbn-i Anber İbn-i Amr İbn-i Temîm esir düştüğü zaman halâs ümîdiyle Es'ad İbn-i Zeyd için söylediği beytin bir mısrâıdır. Beyit şöyledir :

يا ايها المرؤ الكريم المكسوم   انصر اخاك ظالما او مظلوم

Mânâsı : ey o kerîm ve kâr-güzâr olan er kişi, ister zâlim yâhud mazlûm olsun, kardeşine yardım et! demektir. Tabiî bu, ve emsâli neşîdeler hamiyyet-i câhiliyyeyi tahrîk için söylenmiş sözlerdir. Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in tefsîrindeki ulvî gāye ile münâsebeti yoktur.

Târihî de Eslâ' İbn-i Abdullāh için şu beyti söylemiştir.

اذا انا لم انصر اخى و هو ظالم   على القوم لم انصر اخى حين يظلم

Ben kavmin zâlimi olan kardeşime yardım etmezsem kardeşim de bana zulmolunduğu zaman nusrat etmez, demektir.

***

Mazlûma yardım bâbı : Buhârî, îzâh etmekte bulunduğumuz Enes İbn-i Mâlik hadîsinden sonra bu ünvân ile meâlleri bervech-i âtî iki hadîsi tahrîc ediyor :

Birincisi, Berâ' İbn-i Âzib *radiyaʼllāhu anh* hadîsidir ki, müşârün-ileyh Hazretleri : Nebî *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem* bana yedi şey emretti; yedi şeyden de nehy-ü men' etti, diyerek şu fazâili zikretmiştir : 1) iyâde-i marîz, 2) ittibâ-ı cenâiz, 3) teşmît-ı âtıs, 4) redd-i selâm, 5) Nusret-i mazlûm, 6) icâbet-i dâî, 7) ibrâr-ı muksim[1].

Bu hadîsi Buhârî Cenâze bahsinde de daha uzun bir metn ile tahrîc etmişti. Fakat takdîm te'hîr i'tibâriyle iki metin arasında fark vardır. Buradaki metin muhtasardır. Burada me'mûrün-bih olan yedi şey'in zikriyle iktifâ edilip, menhî olan yedi şey bildirilmemiştir. O metinde her ikisi de zikredilmiştir. O Berâ' hadîsi, bu eserimizin dördüncü cildinde (619) numara ile terceme ve îzâh edildi. Oraya mürâcaat buyurulmasını hassaten ricâ ederiz. Burada yedi me'mûribihin medlûllerine işâretle iktifâ edeceğiz :

İyâde-i marîz : hastayı ziyâret etmek ve onun hâl-ü hatırını sormak, muhtâc olan hastaya istitâati dâhilinde yardım etmektir. Bu yolda hasta ziyâreti sünnettir.

---

1 عن البراء بن عازب رضى الله عنهما قال: امرنا النبى صلى الله عليه و سلم بسبع و نهانا عن سبع فذكر عيادة المريض و اتباع الجنائز و تشميت العاطس و رد السلام و نصر المظلوم و اجابة الداعى و ابرار المقسم [رواه البخارى].

İTTİBÂ-I CENÂİZ de, cenâzeyi peşi sıra ta'kîb etmek, cenâze namazı kılmak, kıldıktan sonra da ta'kîbe devâm eylemektir. Bu da farz-ı kifâyedir.

TEŞMÎT-I ÂTIS, aksıran kimse *(El-Hamdü li'llâh)* derse ona karşı *(yerhamükâ'llâh)* diye mukâbele etmektir. Bu da sünnettir.

REDD-İ SELÂM, farz-ı kifâyedir.

NASR-I MAZLŪM ki, zulüm-dîde mü'min kardeşe yardımdır; ve hadîsin burada sebeb-i rivâyeti olan bir fıkradır; mazlûmun müslim veya fakîr olması arasında bir fark gözetilmiyerek muâvenet edilmesi farz-ı kifâyedir.

İCÂBET-İ DÂÎ de velîme gibi hayırlı bir da'vete icâbet etmektir. Bu da müslümanlar arasında riâyeti mûcib hukūk-ı müşterekedendir. Da'vetler arasında velîme da'veti, en ziyade icâbeti mûcib bir da'vettir. Hattâ Şâfiî'ler ve Hanbelî'lere göre velîmetü'n-nikâha icâbet farz-ı ayndır.

İBRÂ-İ MUKSİM de verilen sözü, edilen yemîni reddetmeyip kabûl etmek ve hulfetmemektir. Bu da mekârim-i ahlâk cümlesindendir. Bu yedi me'mûrün-bih, fazâil-i beşeriye ve içtimâiyenin en mühim umdelerindendir.

Berâ' Hazretlerinin men' olunduğu yedi şey, hadîsin bu tarîk-ı rivâyetinde zikredilmemiştir. Pek büyük ehemmiyet-i iktisâdiye ve ictimâiyeyi hâiz olan bu menhiyyât için (619) numaralı hadîsin îzâhı mütâlâa oluna! Orada görülecektir ki, bu memnûât-i seb'anın hepsi ile yalnız bir gâye istihdâf edilmiştir : hayat ve maîşette israf ve tefâhürü mûcib usûl-i maîşetten ictinâb ile i'tidâl ve tasarrufa riâyet etmektir. Filhakîka Resûl-i Ekrem tarafından gümüş yemek takımı edinmek, erkeklerin altın yüzük, ipekli elbîse ittihâzı men' edilmiştir ki, bu memnûâtın hepsi isrâfı, sefâheti, beyne'l-beşer tefâhurü mûcib şeylerdir.

İkincisi, Ebû Mûse'l-Eş'arî *radiya'llâhu anh* hadîsidir. Müşârün-ileyh Hazretleri Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den : *[Mü'minin mü'mine tesânüdü, parçaları biribirini bağlayıp tahkîm eden* (yekpâre) *binâ gibidir]* buyurduğunu ve (bu tesânüdü irâe için) Resûl-i Ekrem'in parmakları arasını yaklaştırdığını rivâyet etmiştir[1].

---

1 عن ابى موسى رضى الله عنه عن النبى صلى الله عليه و سلم قال : المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضا. و شبك بين اصابعه [رواه البخارى].

Hâşiyemizdeki metn-i hadîste görülen (teşbîk-i esâbi') i İbn-i Esîr *Nihâye*'de : parmakların bâzısını bâzısına idhâl etmektir, diyor ki, aralarında açıklık bırakmıyarak birleştirmektir. (İştibâk-i nücûm) ı da İbn-i Esîr : yıldızların hepsi tam bir vuzûh ile görünerek zıyâlarının biribirine ıhtilât arz etmesidir, diye ta'rîf ediyor. Binâenaleyh Resûl-i Ekrem mübârek parmaklarını biribirine zam ederek mü'minler arasında tahakkuku matlûb olan tesânüdü, bağlılığı ve binnetîce vahdeti, rasâneti kavlen yalçın bir binâ ile temsil buyurduğu gibi mübârek parmaklarını yekdiğerine zam ederek de fi'len irâe etmiştir. (صف = *Saf)* Sûre-i şerîfesinin dördüncü âyetinde mü'minler arasında ve bilhassa harb ve kıtâl gibi zamân-ı musîbette vücûdü matlûb olan vahdet ve tesânüd, *(bünyân-ı mersûs)* ile temsîl[1] buyurulmuştur ki, eczâ ve anâsır-ı inşâiyesi biribirine kurşunla kenetlenmiş yek-pâre binâ demektir.

Ebû Mûse'l-Eş'arî'nin bu hadîsi de Kitâbü's-Salât'ta geçtiğinden burada *Tecrîd*'e alınmamıştır.

İNTİSÂR-I MAZLÛM :

Bu unvan, Buhârî'nin burada açtığı müstakil ve husûsî bir bâbına âidtir. Bu bâbında Buhârî aşağıda terceme ettiğimiz iki âyet-i kerîmeyi zikretmiş bulunuyor. *(İntisâr)* i şârihler (intikām) ile tefsîr ediyorlar ki, ukūbetle cezâdır; ahz-i sâr ile ve öç almakla ta'bîr olunur. Mazlûmun zâlimden intikāmına dâir Buhârî'nin zikrettiği iki âyet-i kerîmeden :

Birincisi Sûre-i Nisâ'nın (148) inci âyet-i kerîmesidir. Meâl-i şerîfi şöyledir : *[Allah, kötü sözün i'lân edilmesini sevmez. Meğer ki,* (ifşâ eden) *mazlûm kimse ola. O halde Allah, mazlûmun* (intikām için yükselen) *feryâdını dinler, ıztırâbını yakînen bilir]*[2].

Alî İbn-i Ebî Talha'nın -ki, Hâşimî'dir- İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan bir rivâyetine göre, İbn-i Abbâs, bu âyet-i kerîmeyi : (Allah, bir kimsenin başkasının mesâvî ve seyyiâtini aynen sayıp dökmesini sevmez, meğer ki, ondan zulüm görmüş, rencîde edilmiş ola) sûretinde tefsîr etmiştir. Binâenaleyh hakkına tecâvüz

---

[1] «ان الله يحب الذين يقاتلون فى سبيله صفا كأنهم بنيان مرصوص» = *Ale't-tahkîk Allah, o hani kendi yolunda kurşunla kenetlenmiş bir binâ gibi saf bağlayarak çarpışan* (mücâhid) *leri sever»* [Sûre-i Saf.]

[2] لا يحب الله الجهر بالسوء من القول الا من ظلم، و كان الله سميعا عليما [سورة النساء].

edilen mazlûm, zâlim hakkında lisân-ı şikâyetini uzatır, feryâd eder, kötülüklerini sayıp dökebilir. Bir tefsîre göre de mazlûm, zâlim aleyhinde bed-düâ edebilir ve çok müessirdir. Buhârî'nin İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet ettiği bir hadîste : "«اتق دعوة المظلوم فانها ليس بينه و بين الله حجاب» = *Ey mü'min, mazlûmun düâsından hazer et!. Çünkü mazlûmun düâsiyle Allah arasında düânın kabûlüne mâni' hiç bir hâil yoktur*" buyurulmuştur.

Bu âyet-i kerîmede ferdlerin hukūkuna tecâvüz edildiğinde ferdin ferdden kavlen ahz-i sâr edebileceği bildirilmiştir. Bundan sonraki âyet-i kerîme de bir hey'et-i ictimâiyenin hukūkuna tecâvüze dâirdir.

İkincisi Şûrâ Sûresi'nin (39) uncu âyetidir ve meâli şöyledir : *(O mü'minler ki, haklarına, yurdlarına tecâvüz edildiği zaman onlar, yardımlaşarak öc alırlar)* [1]. Bu âyet-i kerîmede dâhilden ve hâricden cemiyetin hukūkuna bir tecâvüz vukūunda tutulacak yol, alınacak tedbir bildiriliyor ki, millî vahdet ve tesânüdün te'mînidir. Âyet-i kerîmede : *(mü'minler, o seciyyede erlerdir ki, onlar, kendilerine her ne sûretle olursa olsun, bir tecâvüz vukū' buldumu, onun def'-ü tenkîlini kendi aralarında kurdukları millî intisâr ve intikām birliğiyle te'mîn ederler; tecâvüz eden zâlimden öclerini alırlar)* buyurulmuş oluyor.

Bu âyet-i kerîmede mündemic bulunan siyâsî ve millî yüksek bir hakîkati İbrâhîm-i Nehâî bildiriyor. Buhârî'nin *Sahîh*'inde mürselen rivâyetine göre bu büyük İmâm, eimme-i seleften naklederek bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde : [Selef, müslümanlara bir tecâvüz vukūunda müslümanların, mütecâviz bâğî tarafından tezlîl olunmasını çirkin görürlerdi. (Hemen intikāma ve ahz-i sâre savaşırlardı. Düşmandan öc almağa sa'yi terk etmeği zillet addederlerdi) Düşmanı tepelemeğe muktedir olunca da mâzîdeki seyyiâtın hisâbını sormayıp afvederlerdi] demiştir [2].

Eimme-i selef'in âyet-i kerîme'yi bu tefsirlerine göre : 1) İslâm câmiasına bir tecâvüz vukūunda hemen millî birlik te'sîsine çalışılarak intikām alınması emir buyuruluyor; 2) Bunun terki, düşman tarafından milletin tezlîli ve gurûr-ı millînin kırılması demek olduğu

---

1 و الذين اذا اصابهم البغى هم ينتصرون [سورة الشورى].

2 قال ابراهيم كانوا يكرهون ان يستذلوا فاذا قدروا عفوا [رواه البخارى معلقا].
İbrâhim Nehâî'nin seleften nakl ettiği bu tefsîrin tercemesinde görülen kavis içindeki ziyâdeyi, *Sahîh-i Buhârî*'nin son ve çok zekî şârihi Keşmîrî üstad Mehmed Enverî'nin *Feyzü'l-Bârî*'sinden istifâde ettik.

bildiriliyor; 3) Düşmandan öc alındıktan sonra kin güdülmiyerek, eski hisablar karşıtırılmıyarak zâlimi afvetmek gibi âlî-cenablık gösterilmesi ta'lîm buyuruluyor.

İşte dört beş kerîmeden ibâret olan küçük bir âyetiyle Hazret-i Kur'ân'ın bize kurduğu muazzam bir düstûr-ı siyâsî ki, içinde milletin tenâsur ve tesânüdü, gurûr-ı millînin muhâfazası, milletin âlî-cenablık şiârı münderic bulunuyor.

Buhârî'nin bu ta'lîkını Abd İbn-i Humeyd ile İbn-i Uyeyne, tefsirlerinde mevsûlen de rivâyet etmişlerdir ki, bu sûretle haber, ilmen daha ziyâde iktisâb-ı kuvvet etmiş bulunuyor. Hattâ bir rivâyette Mansûr İbn-i Mu'temir –ki, Tâbiî ulemâsının meşâhirindendir– İbrâhîm Nehâî'ye bu âyet-i kerîmenin medlûlünden sordum. Bana : (Eimme-i selef mü'minlerin mütecâviz zâlime karşı nefislerini tezlîl etmelerini çirkin görürlerdi. Bu meskenet ve düşmandan ümîd-i merhamet, mütecâviz bâğîlerin mü'minler üzerine tecâvüz cür'etini artırır) diye cevab verdi[1] demiştir ki, bu tefsîr daha vâzıhtır. Bilhassa bu tefsîrin fıkra-i ahîresine, bu satırları yazdığımız sene* içinde gördüğümüz şüûnât-i siyâsiyenin her biri birer canlı şâhidtir.

İslâm dîni, izzet-i nefis dînidir, gurûr-ı millî dînidir. İslâm dîninin vaz' ettiği siyâsî ve ahlâkî umdeler arasında bu mukaddes gurûrun muhâfazası birinci derecede gelir. Binâenaleyh böyle hengâm-ı musîbette mü'minlerin şeref ve i'tibarlarını muhâfaza edebilmelerinin yolu ta'lîm-i ilâhî mûcibince milletin biribirine intisâr ve teâvünüdür. Milletin her çâreyi, her kudreti kendisinde arayıp bulmasıdır. (من عرف نفسه فقد عرف ربه) kelâmının en güzel bir tercemesi olarak inşâd edilmiş olan :

Kör gibi her tarafa atma elin   Ara, bul! Sende senindir emelin

Beyti, ferdin kuvâ-yı rûhiyesini idrâke ve böylece ma'rifet-i Bârî'ye intikâle masrûf olmakla berâber bir hey'et-i ictimâiyenin, bünyesinde mevcud hayat unsurlarını idrâk etmek ve bu anâsır-ı hayâtiyeyi birleştirerek vicdân-ı millîde yekpâre bir cevher-i asâlet meydana getirmek demek olması da doğru olsa gerek.

---

1 قال منصور: سألت ابراهيم عن قوله : و الذين اذا اصابهم البغى هم ينتصرون قال: كانوا يكرهون للمؤمنين ان يذلوا انفسهم فيجترئ الفساق عليهم.

* Bu cildin ilk baskısı 1940 yılında yapılmıştır.

Târihin uzak vâkıalarından misâl arayıp yorulmağa hiç de lüzûm yoktur. İçinde yaşadığımız şu bir sene zarfında dünyânın en medenî bir parçasında ve en medenî milletleri arasında cereyân eden vâkıalar enzâr-ı i'tibârımız önünde birer canlı levhalar hâlinde görünmiyor mu? Mütecâvizlere karşı millî istiklâllerini millî varlık ve birlikleriyle müdâfaa edecek yerde kemâl-i zilletle müstevlîlere teslîmiyet arz eden milletlerin fecî âkıbetlerini göz önüne getirmek kâfîdir. Hiç şübhesiz ki, bu milletler, bu müstevlî zâlimlerden bir hayır, bir merhamet umuyorlardı. Fakat netîce hiç de onların umdukları gibi çıkmadı. Gündengüne mütecâvizlerin girdikleri yerlerde ihtirasları, iştihaları arttı.

Hem bu menfur ihtiras hâli, yalnız bu müstevlîlere de hâs değildir. İbrâhim Nehâî Hazretlerinin eimme-i seleften naklettiği tefsîr-i Kur'ânî vechile umûmîdir. Ve belki de muktezâ-yi fıtret ve kānûn-ı tabiattir.

و الظلم من شيم النفوس. و ان تجد ذا عفة فلعلة لا يظلم

Ey insan oğlu! Zulüm, nüfûs-i beşeriyenin fıtretinde mevcud bir hasîsadır; arada müstesnâ olarak sâhib-i iffet geçinenler bulur ve görürsen, elbette bu riyâkârların da zulmetmemekte bir gāyeleri ve menfaati kendilerine âid bir maksadları vardır, diyen büyük şâir ve feylesof Mütenebbî tamâmiyle isâbet etmiştir, denilebilir.

Bu gün istiklâllerinden tecerrüd eden ve kendi vatanlarında yarı aç, yarı tok birer mültecî hayâtı yaşayan bu milletler, Kur'ân'ın ta'lîmi vechile millî intisâr ile mütesânid ve müttehid bir cebhe almış olsalardı hiç de böyle bu zelîl vaziyete düşmezlerdi.

MİLLÎ CİDÂLİMİZ : Bu da'vânın muazzam bir şâhidi millî mücâdelemizdir. Bu mücâdelenin mebdeinde bir çok kozmopolit düşünceler garbin kaviyyü'ş-şekîme devletleri tarafından muâvenet gören bir düşmanla mücâdele âdetâ bir cinnettir, diye tenkîd ediyorlardı. Vâkıâ aklın hisab ve tahmînine pek uymayordu. Ve uymazdı. Çünkü bu kıyâm, gurûr-ı millîden doğan mukaddes bir heyecânın mevlûdi idi. O târihî günlerde milletin her fiil ve hareketinde munhasıran o mukaddes heyecan hâkimdi. İskolâstik mantık ve muhâkemeler tamâmiyle sukût etmişti, her şey'i o millî heyecan emrediyor ve ondan doğuyordu. Millî heyecânın bir mevlûdi de millette vahdet, millette tesânüd idi. Millî heyecandan doğan her karar, sarsılmaz bir tesânüd ile îfâ ve icrâ ediliyordu.

İşte mukaddes heyecânın mevlûdi olan o kıyâm, yine onun mevlûdi olan millî birlik ve berâberlik bize, mübâleğasız bütün cihânın hisab ve tahminlerini alt üst eden muazzam bir zafer doğurdu. Öyle bir zafer ki, o gün bize millî istiklâlimizi, millî şeref ve nâmûsumuzu, atalarımızdan mevrûs kahramanlık menkabelerimizi kazandırdı. Bu gün de o bizim yalçın bir mesnedimizdir. Yarının da yanılmaz bir emniyet ve i'tibar zamânıdır. O bizim sarsılmaz bir mesnedimiz, sağlam bir i'tibar zamânımız olduğu gibi müstakbel nesillerimizin de menkabe-i fahr-ü gurûru olacaktır.

İzâhiyle meşgûl bulunduğumuz (و الذين اذا اصابهم البغى هم ينتصرون = *Mü'minler o seciyede erlerdir ki, haklarına, yurdlarına tecâvüz edilince onlar hemen bir birlik kurarak düşmandan öc alırlar)* âyet-i kerîmesinde alınması Müslümanlık ve erlik şiârı olan intikāmın on dört asır sonra yeni bir misâli, millî hareketimizdeki intisâr ve intikāmdır. *(Düşmandan öc almağa savaşmağı terk, mûcib-i zillet ve meskenettir)* diyen İbrâhîm-i Nehâî Millî müdâfaa savaşında gösterdiğimiz kahramanlıklar gibi vatan uğrunda birlik, fedâkârlık lüzûmunu bildiriyor.

Bozgunculuk : Tehlike zamânında ve harb hengâmında en ziyâde dikkat edilecek ve dâimâ müteyakkız bulunulacak bir şey varsa, o da düşmanın kudretinden, kuvvetinden bahs ile milletin kudsî heyecânını, millî irâdesini za'fa, birliğini tezelzüle uğratacak propagandalar ki, bunları yine millî heyecanla derhal boğmak gerektir. Âl-i İmrân Sûresi'nin (173) üncü âyetinde millî hareket esnâsındaki propagandaların tam bir misâli ve mü'minlerin yüksek bir şuûr ve heyecanla verdikleri cevâbı hikâye buyurulmuştur. Şöyle ki : Uhud harbinden sonra ahz-i intikām için Medîne'de İslâm ordusu tensîk ve tanzîm edildiği sırada Kureyş, propaganda için Medîne'ye gönderilen Nuaym-i Eşcaî : *"Ey ahâlî, haberiniz olsun!. Bütün kabâil-i Arab aleyhinize birlik kurmuşlardır. Bu da'vâdan vaz geçiniz!"* diye Müslümanları sındırmak istemişti. Halbuki bu tehditkârâne sözler korkmak değil, bilâkis mü'minlerin îmanlarını, irâdelerini yükseltmişti de Nuaym'e : haydi çekil git! (حسبنا الله و نعم الوكيل = *Allah bize kâfîdir, o ne güzel vekildir)* diye karşılamışlardır[1].

---

[1] الذين قال لهم الناس: ان الناس قد جمعوا لكم!، فاخشوهم فزادهم ايمانا و قالوا: حسبنا الله و نعم الوكيل فانقلبوا بنعمة من الله و فضل لم يمسسهم سوء، و اتبعوا رضوان الله و الله ذو فضل عظيم. انما ذلكم الشيطان يخوف اوليائه فلا تخافوهم و خافون ان كنتم مؤمنين [سورة آل عمران].

TECRÎD'E ALINMAYAN BİR BÂB DAHA :

Büyük müellifimiz İmâm Buhârî bundan sonra yüksek bir mühimme-i ahlâkıye ta'lîmi için de mazlûmun zâlimi afvına dâir bir bâb açarak burada da, terceme edeceğimiz diğer âyet-i kerîmeyi zikretmiştir.

Birincisi Nisâ Sûresi'nin (149) uncu âyetidir ve meâli şöyledir : [*Bir haberi izhâr eder, yâhud onu gizlerseniz, yâhud bir zulmü afvederseniz* (iyi edersiniz). *Çünkü Allah da çok afveden Kādir-i Mutlak bulunuyor şübhesiz* [1]].

Bu âyet-i kerîmeye tekaddüm eden (148) inci âyet ki, (لا يحب الله الجهر بالسوء ...) nazm-ı şerîfidir. Bunun mazmûnu münîfi mazlûmun zâlim aleyhinde bess-ü şekvâsına müsâadeyi muhtevî bulunduğunu yakında îzâh etmiştik. Onu müteâkib bu âyet-i kerîmede de mazlûmun zâlim aleyhindeki itâbı ve alenen ref'-i şikâyeti müsellem bir hak olmakla berâber mazlûmun zâlimi afvı da mekârim-i ahlâktan olduğu ve mazlum kulun – bî-hudûd bir kudreti hâiz olduğu halde afvı çok olan – Allâhu Teâlâ'nın (عفو = *Afüv)* sıfatiyle ittisâfını mûcib bulunduğu ta'lîm buyurulmuştur.

Sebeb-i nüzûl olarak Hâzin gibi tefsir kitablarında rivâyet edilen bir vâkıa her iki âyetin mazmûnunu îzâh etmektedir : bir kere Resûl-i Ekrem'in huzûrunda birisi Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e alenen sebb-ü şetm etmiş Ebû Bekir, bir müddet sükût etmekle berâber nihâyet sabrı tükenerek reddeylemişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem ayağa kalkıvermişti. Hazret-i Ebû Bekr :

— Yâ Resûla'llāh! Bu adam bana şetmederken oturuyor, bir şey söylemiyordunuz. Ben reddetmek isteyince niçin kıyâm buyurdunuz? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

Bir Melek senin hisâbına bu adama cevab veriyordu. Sen redde başlayınca Melek gitti. Yerini bir Şeytan istihlâf etti. Şeytan gelince ben de oturmadım, kalktım, buyurdu. Bunun üzerine de bu âyet nâzil oldu [2].

---

[1] ان تبدوا خيرا او تخفوه او تعفوا عن سوء فان الله كان عفوا قديرا [سورة النساء].

[2] Hazret-i Ebû Bekr'in mukābele etmesi üzerine Meleğin yerini Şeytan istihlâf etti, buyurması, o sırada iki tarafı biribirine saldırtmak için Şeytanın da faâliyete geçtiğini ifâde etmektedir. Hakîkaten o sırada heyecanla tarafeynin şuursuz bir hâle gelmeleri, bunun bir şâhididir. Resûl-i Ekrem'in ayağa kalkmaları ile de tarafeynin sevk-ı asabiyetle nâhoş bir vaziyet ihdâs etmelerinin önünü almak için en güzel bir çâre ta'lim buyurulmuş oluyor.

Hatîb de *Tefsîr*'inde sebeb olarak şunu bildiriyor : bir kimse bir kavme misâfir olmuştu. Bunlar adamcağıza misâfir-perverlik lâzimesini îfâ etmemişler, aç bırakmışlardı. O da yanlarından ayrılınca alenen bunlar aleyhinde söylenmişti. Bu şikâyetinden dolayı da itâb edilmişti. Bunun üzerine (لا يحب الله الجهر بالسوء ...) âyeti nâzil oldu.

Ebû Dâvud'un Ebû Hüreyre'den bir rivâyeti de hem birinci sebeb-i nüzûlü te'yîd etmekte, hem de (149) uncu âyeti tefsîr eylemektedir. Bu rivâyete göre Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* Ebû Bekr *radiya'llâhu anh*'e hitâb ederek : *(Hiç bir kul yoktur ki, o, bir zâlimin zulüm ve gadrine uğrayıp da onu afvetmez, ancak Allâhu Teâlâ'nın nusratı, o kulu i'zâz ve i'lâ eder)* buyurmuştur.

Bu âyet-i kerîmede insanların biribiriyle olan mütekâbil muâmeleleri beyan buyurulmuştur. Bu mütekâbil muâmeleler ya bir menfaat celbi için olur ki, âyet-i kerîmenin birinci fıkrasındaki : (gizli veya âşikâr hayr etmek) dir. Yâhud mütekâbil bir muâmele ile bir zarar def' edilir ki, bu da (fenâlığı, zulmü afveylemek) dir. (فان الله كان عفوا قديرا) kavl-i şerîfi de zulmü afvin mekârim-i ahlâktan olduğunu bildirmektedir.

MAZLÛMUN ZÂLİMİ AFVINA DÂİR BİR ÇOK ÂSÂR-I ŞERÎFE VÂRİD OLMUŞTUR. Cümlesinden birisi : Hamele-i arş olan Melekler, Allâhu Teâlâ'yı tesbîh ederken bunlardan bâzıları : *(Rabbimiz, ilminden sonra hilmin için Sen'i tesbîh ederiz!)* derlermiş.

Bir hadîs-i sahîhde de : *(sadaka vermekle mal eksilmez. Afvetmekle de Allah kulunun izzet ve şerefini eksiltmez, bilâkis artırır, bu muhakkaktır)* buyurulmuştur. Yine böyle (من تواضع لله رفعه الله = *kim ki, Allah rızâsı için tevâzu' ederse Allah onun mertebesini yüceltir)* buyurulmuştur.

İkincisi Şûrâ Sûre-i şerîfesinin (40, 41, 42, 43, 44) üncü âyetleridir. meâlleri şöyledir : *[Her kötülüğün cezâsı onun benzeri bir kötülüktür. Fakat kim ki afvedip de* (husûmeti) *düzeltirse, onun ecri de Allâh'a âidtir. Her halde Allah* (ibtidâen de, cezâen de) *zulm edenleri sevmez. Her kim de zulm olunduktan sonra* (afvetmez de) *hakkıyle intikâmını alırsa, o müntekımlere* (cezâ tâyinine) *yol yoktur.* (Cezâ) *yolu yalnız nâsa zulüm ve haksız olarak yeryüzünde hukûka tecâvüz edenler üzerinedir. İşte onlar için muhakkak elîm bir azab vardır. Şübhesiz sabreden ve suç örten kimse* (nin malı) *da şiddetle arzu edilen umurdandır. Her kim ki, Allah onu şaşırtır; artık ondan*

sonra ona hiç bir dost yoktur. Ve Habîbim zâlimleri azâb gördükleri zaman göreceksin: onlar geri dönmeye bir yol var mıdır? diyecekler [1].

Bu âyetlere tekaddüm eden (39) uncu âyet-i kerîmede : Mü'minlerin hukūkuna bir tecâvüz vukūunda onlar bi'l-ittihad intikām alırlar, buyurulmuştu. Burada (40) ıncı âyet-i kerîmede ahz-i sâr ederken bunun da bir zulüm derecesine çıkarılması, görülen fenâlığa, onun benzeri bir ukūbetle mukābele edilip iktifâ olunması ta'lîm buyuruluyor ki, bu da akūbet ve cezâ tâyini husûsunda te'mîn-i adâlet için riâyet edilmesi vâcib olan en âlî bir düsturdur. Ekseriyetle mazlûmun ahz-i sârı, kana susamış bir aslan gibi zâlimi pençe-i intikāmına alarak : "*şimdi artık ölümlerden ölüm beğen!*" diyecek derecede şiddetlenmekte ve bu sûretle dünün mazlûmu bu günün başka bir zâlimi kesilmekte olduğundan bu intikāmın müntehâ-yi hudûdu tâyin buyurularak : fenâlığa, onun benzeri bir fenâlıkla mukābele edilmesi sûretinde bir düstur vaz' edilmiştir ki, adâlet lâfzının tam bir medlûl-i hukūkîsidir.

Cürüm ile cezâ arasında münâsebet ve müsâvât ta'lîm buyurulduktan sonra mü'mini fazîlet ve mekârim-i ahlâk şâhikasına yükseltmek için de : (41) inci âyette (فمن عفا و اصلح فاجره على الله = *Kim ki, afvedip de aradaki fenâlığı düzeltirse, onun ecrini vermek Allāhu Teâlâ'ya mahsustur)* buyurulmuştur. (42) inci âyet-i kerîmede de kim ki bu suretle afiv ve ıslāh-ı beyn etmeyip de intikām almak isterse, intikām, kendisi için bir hak olduğundan müntekımlere cezâ ta'yînine mahal olmadığı, çünkü cezâ yolu sebebsiz ve haksız yeryüzünde zulüm edenlere mahsus olup onlar için elîm bir azab mukarrer bulunduğu bildiriliyor.

İşte Bâhirü'l-Bürhân olan Kitâb-ı Mübîn'imiz de, bağiy ve hukūka tecâvüz edildiğinde mü'minlerin tâkib edecekleri tarîk-ı necât ve selâmet ve mütecâviz hakkında ta'yîn edilecek ahkâm-ı adâlet mukābil bir zulümden sıyânet için bu sûretle ta'yîn ve ta'lîm buyurulmuştur.

---

[1] و جزاؤ سيئة سيئة مثلها، فمن عفا و اصلح فاجره على الله انه لا يحب الظالمين. و لمن انتصر بعد ظلمه فاولئك ما عليهم من سبيل. انما السبيل على الذين يظلمون الناس و يبغون فى الارض بغير الحق اولئك لهم عذاب اليم. و لمن صبر و غفر ان ذلك لمن عزم الامور. و من يضلل الله فما له من ولى من بعده، و ترى الظالمين لما رأوا العذاب يقولون هل الى مرد من سبيل [سورة الشورى].

1089. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : Zulüm, kıyâmet gününde zulmetlerdir, buyurduğu rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Müslim'in Edeb'de, Tirmizî'nin de Birr-ü İhsân bahsinde tahrîc ettikleri bu hadîs-i şerîf vecîz bir mesel sûretinde vârid olmuştur. Bu vecîzeyi Şârih Kastalânî : *"dünyâda irtikâb edilen zulmün, sâhibini zulmetler hâlinde bürümesidir. Bu kesîf zulmetler zâlimi şuursuz harekete mecbûr ederek giderken Cehennem'in bir çukuruna yuvarlanacağı"* sûretinde îzâh etmiştir. Sonra Kastalânî Abdullāh İbn-i Mes'ûd *radiya'llāhu anh*'in : Zâlim, zulmet içinde getirilip ateşten bir tabuta konulur, dediğini bildiriyor.

İbn-i Cevzî zulüm, iki günâhı ihtivâ eder, diyerek şöyle îzâh etmiştir : birisi haksız yere başkasının malını almak, öbürüsü de adâletle emr eden Allāhu Teâlâ'ya muhâlefet ve mübâreze etmektir ki, bu ikinci, insanların irtikâb ettiği günâhların en büyüğüdür. Hiç şübhesiz ki, zulüm, kavînin Allah'dan başka yardımcısı olmayan zaîfe îkā' ettiği fiil-i münkerdir. Zaîf, Allāh'ın zaman ve emânında iken ona zulüm etmek, Allāh'ın emânını tanımamak demektir ki, en şenî' bir günâhtır.

Zulüm, kalbin zulmetinden, kararmasından neş'et ediyor. Zâlimin kalbi hidâyet nûriyle nurlanmış olsaydı zulmün avâkıbini, fenâlığını düşünüp anlayabilirdi. Nasılki, müttekîler kıyâmet gününde tekvâ nûrunun sâye-i delâlet ve hidâyetinde yürüyeceklerdir.

Bu hadîs-i şerîfi Ahmed İbn-i Hanbel Hazretleri de *Müsned*'inde İbn-i Ömer'den rivâyet etmiştir. İmâm Ahmed'in rivâyetinde hadîsin evvelinde : (يا ايها الناس اتقوا الظلم = *Ey âkıbet-bîn olan insanlar, zulümden ictinâb ediniz!)* sûretinde bir ziyâde vardır. Bir rivâyette de bu hadîs : (اياكم و الظلم) diye başlıyor. Müslim'in Câbir'den bir

rivâyeti de : (اتقوا الظلم! فان الظلم ظلمات يوم القيامة و اتقوا الشح) lâfziyle rivâyet edilmiş ve buhülden ictinâb edilmesi de ziyâde kılınmıştır.

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'in bu hadîsinden sonra *Sahîh-i Buhârî*'de : (mazlûmun düâsından hazer edilmesine dâir) de bir bâb vardır ve bu bâbda İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhumâ*'nın bir hadîsi rivâyet edilmiştir ki, şöyledir : İbn-i Abbâs diyor ki, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* Muâz İbn-i Cebel *radiya'llāhu anh*'i (onuncu sene-i Hicriye'de) Yemen ahâlîsine vâli tâyin edip göndermişti. (Sadakalarını alacak, şer'î ihtiyaclarını ta'lîm edecekti. Resûl-i Ekrem'in Muâz İbn-i Cebel'e verdiği evâmir arasında) :

— Ey Muâz! (âsî olsa bile) mazlûmun düâsından ictinâb et!. Çünkü mazlûmun düâsiyle Allah arasında (icâbete mâni') hiç bir hâil yoktur, fermânı da vardı[1]. Mazlûmun düâsiyle Allāhu Teâlâ arasında hicab ve mâni' bulunmamak, düânın kabul buyurulacağından ve aslā red edilmiyeceğinden kinâyedir.

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den merfûan rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte de düâ-i mazlûmun reddedilmiyeceği şu sûretle tasrîh edilmiştir : Üç sınıf vardır ki, düâsı Dîvân-ı Kibriyâ'dan reddolunmaz : 1) İftar zamânında sâimin düâsı, 2) Âdil bir devlet reîsinin düâsı, 3) Mazlûmun düâsı. Düâ-yı mazlûmu Allah, bulutların üstüne ref' ettirir; gök yüzünün kapıları düâ-yi mazlûma açılır da Cenâb-ı Hak : İzzetim hakkı için ey mazlûm, bir zaman sonra olsa bile, elbette sana nusrat ederim! buyurur[2].

1090. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلِمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَىْءٌ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ ٱلْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَ لَا

---

1 عن ابن عباس رضى الله عنهما ان النبى صلى الله عليه و سلم بعث معاذا الى اليمن فقال: اتق دعوة المظلوم فانها ليس بينها و بين الله حجاب [رواه البخارى]

2 عن ابى هريرة رضى الله عنه: ثلاثة لا ترد دعوتهم : الصائم حين يفطر ، و الامام العادل و دعوة المظلوم، يرفعها الله فوق الغمام و تفتح لها ابواب السماء و يقول الرب : و عزتى لا نصرنك ، و لو بعد حين [رواه الترمذى مرفوعا].

دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ مِنْهُ بِقَدْرِ مَظْلِمَتِهِ وَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ.

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Resûlullâh *salla'l-lâhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurdu dediği rivâyet edilmiştir :

Kim ki, uhdesinde (bir din) kardeşinin nefsine, yâhud malına tecâvüzden mütevellid hakk bulunursa —dînâr, dirhem bulunmıyan (kıyâmet günü gelmez) den evvel— bu gün (dünyâ) da mazlumdan o hakkı bağışlamasını istesin!. (İstihlâl edilmediği sûrette) zâlimin amel-i sâlihi bulunursa, ondan (kıyâmet günü) zâlimin zulmü mikdârı alınır (da mazlûma verilir). Eğer zâlimin hasenâtı bulunmazsa mazlûmun seyyiâtından alınıp zâlim üzerine yükletilir.

İ Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî münferiden rivâyet etmiştir. Hadîsteki, (عرض = *Irz*) ı İbn-i Kuteybe nefs ile, beden ile tefsîr etmiştir. (شئ = *Şey*) i de Şârihler mal ile tefsîr ettiklerinden (nefsine, yâhud malına tecâvüz) diye terceme ettik. Tirmizî'nin (من عرض و مال) sûretindeki rivâyeti de bunu te'yîd etmektedir.

Şârih Hattâbî : *"burada istihlâlin mânâsı, zâlimin mazlumdan üzerindeki hakkını hibe ve bahş etmesini dilemesidir. Çünkü Allâh'ın haram kıldığı meselâ gıybetten hâsıl olan günâhı, kimsenin halâl kılması mümkün değildir"* diyor ve te'yîd-i müddeâ için İbn-i Sîrîn *rahimehu'llâh*'dan vukû' bulan bir istihlâle verdiği cevâbı bildiriyor. Bir kere İbn-i Sîrîn'e bir kimse gelmiş :

— Ben, seni gıybet etmiştim : bunu bana halâl et! demiş. İbn-i Sîrîn de bu adama cevâben :

— Allâh'ın haram kıldığı bir münkeri ben halâl edemem; yalnız benim yapabileceğim bir şey varsa, bana âit olan hakkı halâl etmektir. Biz de tercemede bu tefsîr tarîkını iltizâm ederek : (mazlûmdan hakkını bağışlamasını istesin!) sûretinde terceme ettik.

Bu hadîsi Buhârî'nin Rikak bahsindeki rivâyeti (من كانت عنده) sûretinde bulunduğundan, buradaki rivâyetinde bulunan lâm-i ta'lîlin (عند) mânâsına olduğu istifâde edilerek : (uhdesinde) diye terceme ettik.

Şârih Kastalânî'nin Mâzirî'[1]den naklen beyânına göre, bâzı mübtedia bu hadîs-i şerîfi – Kur'ân-ı Kerîm'in bir çok suver-i şerîfesinde mezkûr olan – (و لا تزر وازرة وزر اخرى = *Günâh yüklü bir kişi, başkasının hamûle-i vebâlini çekmez)* kavl-i şerîfine muğâyir zan etmişlerdir ki, bâtıldır, bu zan açık bir cehâlet eseridir. Çünkü zâlim başkasının hisâbına değil, kendi seyyiesiyle ıkāb olunuyor. Bir sâhib-i hakkın zâlim uhdesindeki hukūkundan dolayı zâlimin hasenâtından alınıp mazlûma veriliyor. Zâlimin hasenâtı bulunmadığı sûrette de mazlûmun seyyiâtinden mikdâr-ı kâfî alınıyor. Zâlimin boynuna yükletiliyor. Binâenaleyh zâlim günahsız ıkab da olunmıyor.

Bu hadîs-i şeriften istifâde olunarak : madde ta'yîn olunup zulmü teşkîl eden seyyie beyân edilerek ibrâ-i hak edildiği sûrette bu ibrâ sahihtir, nâfizdir ve bu bâbda ulemânın icmâ ve ittifâkı vardır. Fakat iki kişi arasında karışık bir hisab veya muâmele üzerine istihlâl-i hukuk edilirse, arada cereyân eden bu mechul hisab ve muâmele hakkında halâllaşmak câiz ve mu'teber midir? Bu hususta ulemâ ihtilâf etmişlerdir.

Bâzı ulemâ : böyle madde ta'yîn ve mikdar beyân edilmiyerek halâllaşmak da hem dünyâ, hem âhiret için berâettir, demişlerdir. Diğer bâzıları muhâlefet etmişlerdir ve ta'yîn-i madde edilerek istihlâle kāil olup bu hadîs-i şerîf ile istidlâl etmişlerdir. Bunlara göre Resûl-i Ekrem'in : *(Zulüm ve tecâvüz ettiği hak mikdârı zâlimin sevâbından alınır)* kavl-i şerîfi, halâl edilmesi mazlumdan taleb edilen şeyin mikdârı ma'lûm olmasına delâlet eder.

---

[1] Mâzirî'yi Süyûtî *Lübbü'l-Lübâb*'da zâ'nın ve râ'nın kesriyle zabt ediyor. Bu kitabın Almanya'da (1842) senesinde basılan bir nüshasının hâşiyesinde de deniliyor ki : Süyûtî *Müşterekе*'de (Mâzir) lâfzını zâ-yi muaccemenin fethiyle Sıkilliye* adasında bir şehirdir. İmâm Mâlik'in *Müvatta*'ının Şârihi Mâzerî buraya mensubtur, demiştir. Mu'cemü'l-Büldan'da da râ'nın fethi ile mezbuttur.

* Sıkılliye, meşhur Sicilya adasıdır. Arablar bunu Sıkılliye diye kırâet ederler ki, Bahr-i Sefîd'in en büyük ve en ziyâde meskûn cezîresidir. İtalya'dan ma'dudtur. Ve İtalya'nın cenûb-i garbîsinde vâkı'dir. Karadan Mesina Boğaziyle ayrılmıştır.

1091. عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ مَنْ ظَلَمَ مِنَ ٱلْأَرْضِ شَيْئًا طُوِّقَهُ مِنْ سَبْعِ أَرَضِينَ .

TERCEMESİ

Saîd İbn-i Zeyd *radiya'llâhu anh*'in Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in : [Kim ki arzdan bir karış yer haksız zabt ederse, (kıyâmet gününde) yerin yedi katı halka gibi onun boynuna geçirilir] buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Râvî Saîd İbn-i Zeyd Hazretleri Adevî'dir; Cennetle mübeşşer olan on zatten birisidir. İlk kâfile-i Muhâcirîn ile hicret etmiştir. Bedir gazâsından başka bütün meşâhidde hazır bulunmuştur. Müellif Buhârî *Sahîh*'inde Bedir'de bulunan Ashâb-ı Kirâm arasında Râvî Saîd İbn-i Zeyd'i de zikr ederse de hadîs ve tabakât müelliflerinin çoğu Bedir'de bulunmadığını kaydederler. Kendisinden otuz sekiz hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan iki hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Bir hadîsi de Buhârî münferiden rivâyet eylemiştir. Müşârün-ileyh Hazretleri Bedir gazâsında bulunmadığı halde taraf-ı Risâletten kendisine bir hisse ayrıldığının turuk-ı müteaddide ile rivâyet edildiği *Hulâsa*'da bildiriliyor. (51) târihinde vefât etmiştir. Vâkıdî, Akık mevkiinde vefât edip cenâzesinin Medîne'ye nakledildiğini haber vermiştir.

Metindeki (Şibr) karış demektir ve burada kılletten kinâye olarak zikredilmiştir. Az tecâvüz müstelzim-i ukūbet olunca, çoğu evleviyyetle mûcib-i ukūbet olur.

Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Seleme İbn-i Abdurrahmân İbn-i Avf tarîkıyle Hazret-i Âişe *radiya'llâhu anhâ*'dan da bir

rivâyeti vardır. Bu rivâyete göre Ebû Seleme[1] ile (kendi kavminden) bâzı kimseler arasında husûmet tehaddüs etmiş de bu husûmet Âişe *radiya'llāhu anhâ*'ya arzedilmiş, Âişe Hazretleri ona :

— Ey Ebû Seleme, yer (gasb etmek) ten ictinâb et! Çünkü Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* [Kim ki (başkasının) arzından bir karış mikdârı (bir yere) tecâvüz ederse, kıyâmet gününde yedi kat yerden (isâbet eden toprak,) o mütecâvizin boynuna halka gibi geçirilir.] buyurdu, demiştir[2].

Buhârî'nin yine böyle Bed'-i Halk'da, Müslim'in de Büyû' bahsinde rivâyet ettiği Hazret-i Âişe'nin bu hadîsini, gerek îzâhiyle meşgûl bulunduğumuz Saîd İbn-i Zeyd hadîsini Taberî ile İbn-i Hibbân'ın Ya'lâ İbn-i Mürre *radiya'llāhu anh*'den merfûan bir rivâyetleri îzâh etmekte bulunduğundan bunu da nakl ve terceme ediyoruz :

Ya'lâ[3] Hazretlerinin rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* [Her hangi bir kişi (başkasının) toprağından bir karış yeri haksız istîlâ ederse, Allah ona, yedi kat yerin nihâyetine erişinceye kadar tecâvüz ettiği yeri kazmasını teklîf eder; sonra onu (Arasat meydanında) beyne'n-nâs hisab bitinceye kadar boynuna halka gibi geçirirler] buyurmuştur[4].

MÜSTEFÂD OLAN FIKHÎ HÜKÜMLER :

1) Arzda, toprakta zulüm, gayrin mülküne tecâvüz ve istîlâdan ibâret olduğuna göre, rivâyet olunan bu üç hadîsin üçü de gasbın

---

[1] Ebû Seleme, Aşere-i Mübeşşere'den Abdurrahmân İbn-i Avf'in oğludur. İsmi Abdullāh veya Abdurrahmân'dır. Kibâr ve fukahâ-yi Tâbiîn'dendir. Bu eserimizin (4) üncü cildinde (145) [İkinci Baskı, sh: 120] inci sahifesinde bir terceme-i hâli muharrerdir.

[2] عن ابى سلمة انه كانت بينه و بين أناس خصومة. فذكر لعائشة رضى الله عنها فقالت له: يا ابا سلمة، اجتنب الارض (فلا تغصبن منه شيأ). فان النبى صلى الله عليه و سلم قال: من ظلم قيد شبر من الارض طوقه من سبع ارضين [رواه البخارى].

[3] Ya'lâ İbn-i Mürre, Ebü'l-Mürâzim Sakafî'dir, Sahâbî'dir. Siyâbe denmekle ma'ruftur. Hudeybiye'de, Hayber gazâsında hazır bulunmuştur. Kendisinden hayli ahâdîs-i şerîfe rivâyet edilmiştir. İki oğlu Abdullāh ile Osman râvîleridir.

[4] عن يعلى بن مرة رضى الله عنه قال سمعت رسول الله صلى الله عليه و سلم يقول: ايما رجل ظلم شبرا من الارض كلفه الله ان يحفره حتى يبلغ آخر سبع ارضين. ثم يطوقه يوم القيامة حتى يقضى بين الناس [رواه الطبرى فى التهذيب و ابن حبان].

emvâl-i gayr-i menkûle ve akara da şümûlüne, yalnız emvâl-i menkûleye münhasır olmadığına delâlet eder.

Yalnız gasb-ı arz hakkında eimme-i Hanefiye arasında ihtilâf vardır. Sâhib-i mezheb Ebû Hanîfe Hazretleriyle İmam Ebû Yûsüf indinde gasb yalnız emvâl-i menkûlede tahakkuk edebilir. Çünkü bir mal üzerinden sâhibinin yed'i, nakil ile izâle olunur, akarda ise nakil yoktur. Binâenaleyh bir kimse bir akarı gasb etse de gāsıbın yedinde iken telef olsa, meselâ yansa, gāsıbın sun'-u taksîri ile değilse, zaman lâzım gelmez.

İmam Muhammed'e göre, gāsıbın tazmîni lâzım gelir. Ebû Yûsüf'ün de ilk kavli böyledir. Züfer, Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbn-i Hanbel de zamâna kāil olmuşlardır.

Hulâsa : Sâdât-i Hanefiye arasındaki ihtilâf gasb hakkındadır. Gāsıbın sun'-u taksîri ile itlâf hakkında değildir. Bu sûrette bilittifak gāsıbın tazmîni lâzım gelir. Şârih Kirmânî Hanefî mezhebindeki gasba dâir arz ettiğimiz bu îzâha hiç temas etmeden mutlak sûrette : "*Hanefîler, gasb-ı arza muhâliftir*" demiştir ki, Şârih Aynî'nin beyânı vechile Kirmânî'nin bu sözü, vukufsuz olarak ortaya atılmış bir tecâvüzdür. Tekrar ediyoruz : Eimme-i Hanefiye arasındaki ihtilâf, gasb hakkındadır. Yoksa ba'de'l-gasb mâl-i mağsûbu işgāl ve isti'mâl ederken gāsıbın taksîriyle vukū' bulan itlâf hakkında değildir.

Şurası da hassaten kayde şâyandır ki, bu hadîslerle gayr-i menkul magsûbun tazmînine istidlâl doğru değildir. Çünkü bu hadîslerde Resûl-i Ekrem bu gasbın uhrevî cezâsını bildirmiştir. Zaman ise ahkâm-ı dünyeviyedendir. Şâyed zaman vâcib olsaydı o da, taraf-ı Risâlet'ten beyan buyurulurdu, denilebilir.

2) Bu hadîsler, bir arza mâlik olan kimsenin o arzın müntehâsına kadar esfeline de mâlik olduğuna delâlet eder. Bu cihetle Şârih Hattâbî diyor ki : Kişinin mâlik olduğu tarla, ve bahçesine tahte'l-arz lâğım, izbe, in, kuyu kazmak isteyen ecnebîyi hakk-ı men'i vardır. Bu kazılan şey'in arsaya ister mazarratı olsun, ister olmasın, müsâvîdir. İbn-i Cevzî de : Arzın altının hükmü üstüne tâbi'dir, diye ta'lîl etmiştir. Bu cihetle sâhib-i arz, tahte'l-arz da dilediği gibi tasarruf edebilir; kuyu kazabilir; bilâd-i harrede olduğu gibi serdab yapabilir.

Sâhib-i arz tahte'l-arz hakk-ı tasarrufu hâiz olduğu gibi fevka'l-arz da havaya yükselmek hakkını hâizdir. Binâenaleyh dilediği kadar

yüksek mebânî inşâ edebilir. Yalnız ulemâmız bu hakkın isti'mâli, komşularının zararını mûcib olmamakla meşrut olduğunu –bir şehircilik mütehassısı gibi– kaydetmişlerdir. Biz bunu, şehrin bediî manzarasını ihlâl etmemekle de meşruttur, diye kıyas ve teşmîl edebiliriz.

3) Mühim bir mes'ele de bu üç hadîs-i şerîfin arâzî gāsıblarını tehdîdi muhtevî bulunmasıdır.

1092. عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ مَنْ أَخَذَ مِنَ الْأَرْضِ شَيْئًا بِغَيْرِ حَقِّهِ خُسِفَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى سَبْعِ أَرَضِينَ .

TERCEMESİ

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* [Kim ki haksız olarak (gayre âid) yerden (az, çok) bir şey gasb etse kıyâmet gününde arz-ı mağsûb ile yedi kat yere batırılır] buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîs-i şerîfi, Buhârî burada olduğu gibi Bed'-i Halk bâbında da Abdullāh İbn-i Mübârek vâsıtasiyle Abdullāh İbn-i Ömer'den rivâyet etmiştir. Şu kadar ki, burada Buhârî ile Abdullāh İbn-i Mübârek arasındaki vâsıta Müslim İbn-i İbrâhim'dir. Bed'-i Halk'da Bişr İbn-i Muhammed'dir.

Sahîh-i Buhârî metnine bakılırsa, burada bu hadîsten sonra rivâyete dâir şöyle bir ibâre görülür : (قال الفربرى قال ابو جعفر بن ابى حاتم ، قال ابو عبد الله هذا الحديث ليس بخراسان فى كتاب ابن المبارك أملاه عليهم بالبصرة).

Firebrî, en meşhur *Buhârî* râvîlerindendir. Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Ebî Hâtem de İmam Buhârî'nin hemşehrisi ve yazıcısıdır. Bunun için Varrak yâd olunur. Firebrî, Varrak Ebû Ca'fer'den *Sahîh-i Buhârî* hakkında pek çok ma'lûmât-ı müfîde ahzetmiş ve müellifin *Sahîh*'inde bunları zikr etmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'yi Firebrî'den okuyup ahz edenlerden birisi de Ebû Zerr-i Herevî'-

dir. Yukarıdaki ibârenin ilk cümlesi yalnız Ebû Zerr'in rivâyetinde vardır, öbürlerinde yoktur.

Bu ibâreye göre, Firebrî diyor ki : Ebû Ca'fer İbn-i Ebî Hâtem'in bana bildirdiğine göre, Ebû Abdullâh yâni İmam Buhârî : *(Yukarıdaki İbn-i Ömer hadîsi, Abdullâh İbn-i Mübârek'in Horasan'daki kitabında yoktu. Onu İbn-i Mübârek Basra'da hadîs tâlib ve râvîlerine yazdırdı)* demiştir.

Bu ibâreden anlaşılan şudur ki : Abdullâh İbn-i Mübârek Hazretleri hadîse dâir eserini Horasan'da iken yazmış ve orada iken tahdîs ve neşreylemiş, kendisinden bir çok ehl-i hadîs ahzedip öğrenmiş, yalnız Abdullâh İbn-i Ömer'in yukarıdaki hadîsi, Horasan'da yazıp neşr-ü tahdîs eylediği eserinde yokmuş da bunu Basra'ya geldikten sonra oradaki hadîs tâlib ve hâfızlarına Basra'da imlâ edip, yazdırmıştır.

Ahâdîs-i Nebeviye'nin hıfz-ü naklinde ne derece ihtimâm edildiğinin bu da şâheser bir delîlidir. Bu vâkıanın yüksek sîmâsı Abdullâh İbn-i Mübârek Hazretlerinin terceme-i hâlini bildireceğiz :

ABDULLAH İBN-İ MÜBÂREK, Hârizm[1] Türklerinden "*Mübârek İbn-i Vazıh*" ın oğludur. Vaktiyle Horasan'ın en mühim ilim ve medeniyet merkezi olan *(Merv)* de doğmuştur. Velâdeti, Hicret-i Seniyye'nin 118 târihine müsâdiftir. Yâhud da bir sene sonradır. Bütün ömrünü hac, cihad, ticâret, ilim yolunda ifnâ etmiştir. Bu siyâhatlerinde Süleymân-i Teymî, Âsım-ı Ehvel, Hâmid-i Tavîl, Rebî' İbn-i Enes, Hişâm İbn-i Urve gibi bir çok âlimlerden hadîs tahsîl etmiştir. Hattâ kendisinden küçük yaşda olan ilim adamlarından bile tahsîl-i ilim etmekten çekinmemiştir. Bütün bunlardan istifâde ettiği ahâdîs-i şerîfeyi yazmıştır. Bu seyâhatlerinde İmam Ebû Hanîfe'ye mülâkî olmuş ve onun ahass-ı şâkirdânı sırasına geçmiştir. Hattâ ilm-i hadîse dâir eserini Ebû Hanîfe'nin ebvâb-ı fıkhına göre tedvîn etmiştir.

Abdullâh İbn-i Mübârek Hazretleri bütün bu seyr-ü seyahatleri esnâsında her uğradığı ilim merkezlerindeki ulemâ kendisine mürâcaat eder, hadîs ahz eylerdi. Bunlardan en meşhûru İmam Ahmed İbn-i Hanbel'dir ki, bu da kendisi gibi Merv'de doğmuş ve Bağdad'da neş'et etmiş Şeyban'lı bir Türk çocuğudur. İbn-i

[1] Hârizm : Bahr-i Hazer'in cihet-i şarkıyesinde ve bahr-i mezkûr ile Aral gölü ve Ceyhun ırmağı arasında bir hıtta-i vâsiadır.

Maîn, Ebû Bekr İbn-i Ebî Şeybe gibi pek çok hadîs imam ve müellifleri vardır. Bunlar arasında yine bir Türk âlim ve muhaddisi olan Hüseyn İbn-i Hasen-i Mervezî de zikre şâyandır. Zehebî ki, Hadîste, târihte, tabakāt ve terâcim-i ahvâl ve intikādda en yüksek ilmî pâyeyi hâiz ve güzîde lûgatiyle meşhur olan İmâm-i Hümâm Şemsüddîn Zehebî'dir; *Tezkiretü'l-Huffâz*'da Abdullāh İbn-i Mübârek'e âid tezkirede müşârün-ileyhi *(İmâm Hâfız, Allâme, Şeyhü'l-İslâm, Fahrü'l-Mücâhidîn, Kıdvetü'z-Zâhidîn)* gibi elkāb-ı nebîle ile yâd ettikten sonra : "*kendisinin İbn-i Mübârek'ten isnâd-ı âlî ile mervî hadîsi bulunduğunu icâzetnâmesinde de aralarında altı râvîlik en kısa bir vâsıta mevcûd olduğunu*" bildirerek bununla iftihar ve birr-ü hayr temennî ediyor ki, ilm-i rivâyet bakımından hakîkaten iftihâra şâyân bir isnâd-ı âlîdir[1].

Bundan daha mühim ve kayde şâyân bir cihet varsa, o da Allâme Zehebî'nin de bir Türk çocuğu olmasıdır.

İslâm târihinin terceme-i hâle âid şu ufak safhasını yazarken ırkımıza mensub bir çok ilmî sîmâları orada toplu görmek bizler için yüksek bir iftihar zemîni teşkîl eder. İslâmiyeti Türk bahâdırlarının süngüleri i'lâ ettiği gibi bütün İslâmî ilimleri de Türk zekâları yükseltmiştir. Bu hakîkat-i ilmî, İslâm cihânını dolduran büyük Türk âlimi Curcan'lı Seyyid-i Şerîf şu kıt'asında pek güzel tasvîr etmiştir :

شمس از افق برج عرب طالع شد   استوا یافت ولی در وسط ملك عجم
یافت در روم زوال از اثر کثرت عرف   جرم بی نور و ضیا ماند درین دار الم

Hakîkaten İslâm ilimleri Arabistan ufkundan bir güneş hâlinde doğmuştu. Fakat o şems-i ilim yürüye yürüye Türk diyârının ortası olan Mâverâünnehr'e gelmiş ve orada hatt-ı istivâyı bulmuştur. Bu Türk elinden diyâr-ı Rûm'a intikāl edip onun muhtelif örf-ü âdetiyle karışarak artık o elem diyârında nursuz, zıyâsız gurûb edip gitmiştir.

Mevzûumuza avdet ederek bir de muâsır ulemânın İbnü'l-Mübârek hakkındaki senâ ve sitâyişlerini dinleyelim :

---

[1] Aşağıda görüleceği üzere Abdullâh İbn-i Mübârek Hazretlerinin vefâtı (181) ve Zehebî'nin vefâtı (748) târihine müsâdif olduğuna göre, aralarında (567) senelik bir zaman farkı bulunmaktadır. Beş buçuk asırlık mühim bir zaman mesâfesini altı vâsıta ile kat' eden bir isnâda nâil olmak büyük bahtiyarlıktır. Bu sebeble Süyûtî eserlerinde bunu müstesnâ kıymette bir rivâyet şâhidi olmak üzere kaydetmektedir.

1) İbn-i Mehdî ki, sâhib-i tercemenin kendisinden rivâyeti vardır. İbn-i Mübârek hakkında : zamânımızın en büyük âlimleri, Mâlik, Sevrî, Hammâd İbn-i Zeyd, İbnü'l-Mübârek'tir, demiş ve sonra İbn-i Mübârek'i Süfyân-ı Sevrî'ye tafdîl eylemiştir.

2) Şüayb İbn-i Harb ki, Ahmed İbn-i Hanbel'in üstadları cümlesindendir. Bu da : İbn-i Mübârek, kendine benzer bir âlime mülâkî olmamıştır, demiştir.

3) Ebû İshak Firazî ki, İmâm-ı Şâfiî gibi eimmenin meşâyihı cümlesindendir. Bu da İbn-i Mübârek, İmâmü'l-Müslimîndir, diye senâ etmiştir.

4) İbn-i Meîn de : İbn-i Mübârek, rivâyetlerini iyice tesbît eder de öyle rivâyet ederdi. Ve tahdîs ettiği kitabı yirmi bin hadîsi muhtevî idi, demiştir.

5) Yahyâ İbn-i Âdem de : Aradığım mesâil-i dakîkayı İbn-i Mübârek'in kitablarında bulamazsam me'yûs olurdum. Çünkü başka bir yerde bulamazdım, sitâyişinde bulunmuştur.

6) Hasen İbn-i Îsâ da demiştir ki : Bir kere İbn-i Mübârek'in ashâbından bir kısmı bir arada toplanmıştı. Aralarında İbn-i Mübârek'in şahsî fazîletlerini saymışlar da : İlm, fıkıh, edeb, nahiv, lügat, zühd, şecâat, fasâhat, kıyâm-ı leyl, hac, gazâ, ferâset, insâf, mâlâ-ya'nîyi terk İbn-i Mübârek'in umde-i fazâilidir, demişlerdir ki, biz de bununla İbn-i Mübârek'in saymakla tükenmiyen menâkıbini burada kesiyoruz. Müşârün-ileyh Hazretlerinin Dımaşk ve Nisâbur târihlerinde, *Hilye*'de, Hatîb'in *Târîh*'inde pek çok menkabeleri muharrerdir. *Tezkiretü'l-Huffaz*'dan naklettiğimiz bu ma'lûmatdan başka onda daha bir çok sitâyişler de mukayyedtir.

Abbâs İbn-i Mus'ab'ın *Târîh*'inde İbrâhim İbn-i İshak vâsıtasiyle İbn-i Mübârek'ten rivâyetine göre, bizzat İbn-i Mübârek Hazretleri : Dört bin muhaddise mülâkî olup bunlardan hadîs telâkkî ettim. Fakat bunlardan yalnız bin tânesinden işittiğimi rivâyet ettim, demiştir. Müverrih Abbas İbn-i Müs'ab bunlardan sekiz yüzüne ben de mülâkî oldum, demiştir.

Müşârün-ileyh Hazretleri ilmi derecesinde ırkının hamâset ve şecâatini de hâiz idi. Bu safhadan bahs etmiyeceğiz. Yalnız yüksek irâdesinin bir şâhidi olarak şunu bildirmek isteriz ki : İbn-i Mübâ-

rek Hazretlerinin hayâtının en dağdağalı kısmı Hârûnü'r-Reşîd zamânında geçmiştir. Reşîd'in Horasan'lı bir âile olan Bermekîlere karşı son derece zâlimâne bir husûmet-perverde ve en-nihâye imhâ etmesi dolayısiyle her Horasan'lı gibi İbn-i Mübârek de Abbâsîlere ve Hârûnü'r-Reşîd'e karşı isyankâr bir ruh taşırdı. Bu cihetle Hârûnü'r-Reşîd tarafından vukû' bulan mükerrer da'vete icâbet etmemiş ve başkaları gibi gizlenmeyi de izzet-i nefsine yediremiyerek dostlarının ihtifâ tavsiye etmelerine rağmen serbest gezmiştir, İbn-i Mübârek'e dokunmak bütün Horasan'ın ve Türk âleminin kıyâmı demek olduğunu pek iyi bilen Hârûnü'r-Reşîd de hiç bir sûretle teaddîye cesâret edememiştir.

Abdullāh İbn-i Mübârek Hicret'in 181 târihinde Hîyt'de vefât etmiştir [*Rahmetu'llāhi aleyh*]. Hîyt, Bağdad'ın Deylem kazâsında ve Bağdad'ın yüz kilometre garbinde Furat kenarında nâhiye merkezi bir kasabadır. Vaktiyle bir çok ulemânın makar ve menşei iken şimdi büyücek bir köy hâlindedir.

1093. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ مَرَّ بِقَوْمٍ يَأْكُلُونَ
تَمْراً فَقَالَ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ يَنْهٰى
عَنِ الْإِقْرَانِ إِلَّا أَنْ يَسْتَأْذِنَ الرَّجُلُ مِنْكُمْ أَخَاهُ .

TERCEMESİ

Yine İbn-i Ömer *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

İbn-i Ömer (Medîne'de Irak'lı) bir cemâate hurma yedikleri sırada uğramış (hurmayı ikişer ikişer yediklerini görmüş) de : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hurmayı ikisini birleştirerek yemekten nehyederdi. Meğer ki, sizden bir kimse (mü'min) kardeşinden izin istemiş (almış) ola, demiştir.

İ Z Â H I

Buhârî bu hadîs-i şerîfi At'ime ve Şirket bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim'in, Ebû Davud'un, Tirmizî'nin, İbn-i Mâce'nin de At'ime bahsinde rivâyetleri vardır. Nesâî Velîme'de rivâyet etmiştir.

Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki sûret-i sevk-u îrâdı şu îzâhı ihtivâ etmektedir : hadîsi İbn-i Ömer'den rivâyet eden Cebele[1] diyor ki : Biz bir ara Medîne'de bâzı Iraklılarla bulunuyorduk. O sırada kaht u galâ vardı da Abdullāh İbn-i Zübeyr tarafından bize hurma veriliyordu. Biz hurma yediğimiz sırada yanımızdan İbn-i Ömer geçerdi. (Bâzı Iraklıların açlık sâikasiyle hurmayı ikişer ikişer yediğini görürdü de) bize : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hurmayı çiftliyerek yemekten nehy buyurdu. Meğer ki, sizden biriniz mü'min kardeşine öyle çift yemeğe izin vermiş ola) der idi[2].

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde Hasen İbn-i Ebu'l-Hasen vâsıtasiyle Ebû Bekr'in kölesi Sa'd'den rivâyetinde müşârün-ileyh: (Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûr-ı Saâdet'ine bir kere hurma takdîm etmiştim. Huzurda bulunanlar hurmayı çiftleyerek ikişer ikişer yemeğe başlamışlardı da Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* bunlara : Çiftlemeyiniz! buyurdu) demiştir[3].

İbn-i Mâce'nin yine Ebû Bekr Hazretlerinin kölesi Sa'd'den rivâyetinde Sa'd'in Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e hizmet ettiğine ve Resûl-i Ekrem'in Sa'd'in hizmetinden hoşlandığına dâir bir ziyâde de vardır. Hulâsa Sa'd'in bir hadîs rivâyet ettiği, râvîsi de Hasen İbn-i Ebü'l-Hasen olduğu bildirilmektedir ki, bu *(Ikrân-ı Temr)* hadîsi olacaktır.

Bezzâr'ın da *Müsned*'inde bu mevzûa dâir bir rivâyeti vardır. Ebû Hüreyre: "*Bir kere Resûlullāh salla'llāhu aleyhi ve sellem Ashâb'ı*

---

[1] Cebele, Şeybânî İbn-i Süheym'dir; Kûfe'de yetişen Tâbiî ricâlindendir. Muâviye ve Abdullāh İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhüm*'den rivâyeti vardır. Kendisinden de Şu'be, Süfyân-i Sevrî gibi Tâbiî ricâli rivâyet etmişlerdir. (125) târihinde vefât etmiştir.

[2] عن جبلة كنا فى المدينة فى بعض اهل العراق فاصابتنا سنة. فكان ابن الزبير يرزقنا التمر فكان ابن عمر يمر بنا فيقول: ان رسول الله صلى الله عليه و سلم نهى الحديث [رواه البخارى].

[3] روى احمد من حديث الحسن عن سعد مولى ابى بكر قال! قدمت بين يدى النبى صلى الله عليه و سلم تمرا فجعلوا يقرنون. فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم : لا تقرنوا!. و رواه ابن ماجه ايضا عن سعد مولى ابى بكر و لفظه و كان يخدم النبى صلى الله عليه و سلم و يعجبه خدمته، ان النبى صلى الله عليه و سلم نهى عن الاقران يعنى فى التمر.

arasında hurma taksim buyurdu. Bâzıları hurmayı çiftliyerek yemeğe başladılar da Resûl-i Erkem böyle birleştirerek yemekten nehiy buyurdu. Yalnız arkadaşımın izniyle çiftliyerek yenilmesini nehiyden istisnâ eyledi" demiştir.

Hâkim de *Müstedrek*'inde Resûl-i Ekrem, ehl-i Suffe'nin açlıktan hurmayı birleştirerek yediklerini görüp nehiy buyurduğunu rivâyet etmiştir. Taberânî'nin de Ebû Talha'dan ayni meâlde bir rivâyeti vardır.

Görülüyor ki, bu rivâyetlerin bâzısında kaht zamânında, bâzısında açlık sâikasiyle birleştirerek yenildiği bildirilmekle böyle bir zarûrete müstenid olsa bile Resûl-i Ekrem âdâb-ı ictimâiyeye mugāyir olan bu hareketten men' etmiştir.

MEN'İN SEBEBİ : Âişe ve Câbir *radiya'llāhu anhumâ* sebeb-i nehiy, bu sûret-i tenâvülün aç gözlülük ve pis boğazlık gibi fenâ bir hareket olmasıdır; sâhibine şîn îrâs etmesidir, demişlerdir. Şu kadar ki, ulemâ kendi malını kişinin dilediği gibi yemesi câizdir, demişlerdir. Nasıl ki, Sâlim İbn-i Abdullāh kendi hurmasını avuç avuç yermiş. Bu sebeble cumhûr-ı ulemâ hadîsin mahall-i sevkı cihetiyle bu nehyi biliştirâk yenilmeğe tahsîs etmişlerdir.

1094. عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِنَّ أَبْغَضَ الرِّجَالِ إِلَى اللّٰهِ الْأَلَدُّ الْخَصِمُ.

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : Allah indinde ricalden en ziyâde menfûr olanı, husûmette gaddar bulunandır, buyurulduğu rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî Ahkâm ve Tefsîr bahislerinde de rivâyet etmiştir. Müslim de Kader, Tirmizî ile Nesâî Tefsir'de tahrîc etmişlerdir. Nesâî'nin ayrıca Kazâ bahsinde de rivâyeti vardır. Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı : (و هو الد الخصام) nazm-i şerîfidir ki, Bakare Sûresi'nin (204) üncü âyetinin fıkra-i ahîresidir. Ve tamâmı şöyledir : «ومن الناس من يعجبك قوله في الحياة الدنيا و يشهد الله على ما في قلبه]

«و هو الد الخصام» = (Habîbim!) *Nâsdan bâzı* (gaddar) *kimseler vardır ki, onların dünyâ hayâtı hakkındaki sözleri seni imrendirir; o,* (müslümanlık izhâr ve) *kalbindeki kanâatine* (muvâfakatini iddia eder) *de Allâh'ı şâhid tutar].*

(الد = *Eled)* lûgaten a'vec yâni eğri demektir. Cem'i *(lûd)* dur. (و تنذر به قوما لدا)[1] nazm-ı celîli bu sûretle tefsîr edilmiştir. Şimdi âyetin sebeb-i nüzûlünde îzâh olunacağı üzere bu âyet-i kerîme en sahîh rivâyete göre, münâfıklar hakkında nâzil olmakla *(Eled)* lâfzı hakkındaki bu tefsîr, sebeb-i nüzûle tamâmiyle muvâfıktır. Münâfıklar da husûmet hâlinde yalan söyler, türlü tezvîratta bulunur, iftirâ eder, Hulâsa doğruluğu iltizâm etmezler de i'vicaclı, dolambaç yolları ihtiyâr ederler. Münâfıkın bu gayr-i ahlâkî mesâîsinden gâye, muhâtabın gadri, iğfâli olduğu için bu kelimeyi *(gaddar)* diye terceme ettik. Bâzıları da *(Eled)* i *"Şedid cidalci"* diye tefsîr etmişlerdir. Bu tefsîri *Kâmûs* mütercimi şöyle îzâh ediyor : Eled, müteannid, mütemerrid şedîdü'l-husûme adama denir ki, ihlâs ve insaf tarafına meyl eylemeye.

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında şu haberler bildiriliyor :

1) Müfessir Süddî diyor ki : (و من الناس من يعجبك) âyeti mâba'dindeki iki âyetle berâber Sekafî Ahnes İbn-i Şerîk hakkında nâzil olmuştur. Bu münâfık herif Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'e müslümanlık izhâr etmişti. Fakat kalben ızmâr-ı küfr ediyordu. Hazret-i Peygamber'den ayrıldıktan sonra müslümanların ekin tarlalarına uğramış, ateşe vermişti.

2) İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyet olunan bir habere göre (Recî' seriyyesi) nde[2] bulunup şehîd edilen (Hubeyb

---

[1] Bu âyet-i kerîmenin tamâmı şöyledir : "«فانما يسرناه بلسانك لتبشر به المتقين و تنذر به قوما لدا» = *Biz, Kur'ân'ı senin lisânına müyesser kıldık. Tâ ki onunla müttekîleri tebşîr, gaddar* (münâfık) *ları da inzâr edesin!*"

[2] Recî', Hüzeyl kabîlesi yurdunda bir suyun adıdır. Bu şahâdet fâciası burada vukû' bulduğundan o nâmı almıştır. Hâdisesi şöyledir. Adal ve Karre kabîlelerinden bâzı kimseler huzûru Risâlet'e gelerek kabîlelerine ta'lîm-i dîn ve Kur'ân için bâzı muallimler gönderilmesini ricâ etmişlerdi. Resûl-i Ekrem bunlara Mersed, Âsım İbn-i Sâbit, Hubeyb İbn-i Adiy gibi Ashâb-ı Suffe'den ve Kurrâ-i Kirâm'dan bâzı zevâtı göndermişti. Recî' mevkiine geldiklerinde bu kabîle halkı Kurrâ-i Kirâm'ı burada gaddârâne şehîd edip Hubeyb ile Zeyd'i Mekke'ye götürüp orada salben şehîd etmişlerdir [*radiya'llâhu anhüm*].

İbn-i Adiy) *radiya'llāhu anh* ile rüfekāsının şehâdetleri hakkında bâzı münâfıklar ileri geri söz söyleyip şühedâ-yi recîi ayıblamışlardı. Münâfıkları zem, Hubeyb ile refiklarını medh için bu üç âyet inzâl buyurulmuştur.

3) Müfessir Katâde, Mücâhid, Rebî' İbn-i Enes ve daha bir çok ulemânın bu âyetleri bütün münâfıkların nifak-cûyâne vaziyetlerini beyân için nâzil olduğuna dâir sözleri vardır. Şârih Aynî bu tefsîr hakkında (bu sahihtir) diyor. Bu hükmiyle öbürlerinin adem-i sıhhatini iddia etmek istemediğine kāniiz; (bu tefsir daha umûmîdir, daha sahihtir) demek istemiştir. Çünkü bir âyet-i kerîme müteaddid vâkıalar ve hâdiseler üzerine nâzil olmuş olabilir.

(خصم = *Hasım)*, husûmette mâhir, diye tefsîr edilmiştir. Zuhruf Sûresi'nin (58) inci âyeti olan : "و قالوا ءالهتنا خير ام هو، ما ضربوه لك الا جدلا، بل هم قوم خصمون" = *Kureyş de: Bizim ilâhlarımız mı hayırlı, yoksa o mu? demişlerdi. Hiç şübhesiz ki, Kureyş bunu sana bir cidal olarak sormuşlardır. Doğrusu onlar cidalci, husûmette mâhir kimselerdir*" kavl-i şerîfindeki (hasım) da âyet-i kerîmenin siyâkı i'tibâriyle bu mânâyı vâzıhan ifâde etmektedir.

1095. عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَنَّهُ سَمِعَ خُصُومَةً بِبَابِ حُجْرَتِهِ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ وَ إِنَّهُ يَأْتِينِي الْخَصْمُ فَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَبْلَغَ مِنْ بَعْضٍ فَأَحْسِبُ أَنَّهُ صَدَقَ فَأَقْضِيَ لَهُ بِذَلِكَ فَمَنْ قَضَيْتُ لَهُ بِحَقِّ مُسْلِمٍ فَإِنَّمَا هِيَ قِطْعَةٌ مِنَ النَّارِ فَلْيَأْخُذْهَا أَوْ لِيَتْرُكْهَا.

TERCEMESİ

Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in zevci Ümm-i Seleme *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : (Bir kere)

Nebî *salla' llâhu aleyhi ve sellem* Ümm-i Seleme odasının kapısı (önü) nde, şiddetli bir kavga işitti de bunlara çıktı: Ve şöyle buyurdu :

Şübhesiz ben (de sizin gibi) bir insanım!. Zaman olur ki bana (sizden iki) hasım gelir de bâzınız (haksızken) daha düzgün ifâde-i merâm etmiş olabilir; ben de o belîğ sözleri doğru zannederek onun lehine hükmedebilirim. Binâenaleyh kimin lehine bir müslimin (ve gayri müslimin) hakkıyle hükmettimse (bilsin ki) bu hak ateşten bir parçadır : ister onu alsın, ister bıraksın!.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Buhârî yine böyle Ahkâm, Şahâdet, Terk-i hiyel bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim Kazâ'da, Ebû Dâvud da Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki senedine üç Tâbiî ricâli –ki, Sâlih İbn-i Keysân, Zührî, Urve'dir – biribirinden rivâyet etmiştir. Bu hal, usûl-i rivâyet bakımından medâr-ı sıhhattir. Hadîsin Sahâbî râvîsi de ikidir : birisi Zeyneb bint-i Ümm-i Seleme'dir. Öbürüsü Zeyneb'in vâlidesi zevcât-i tâhirâttan Ümm-i Seleme'dir. Bu da hadîse medâr-ı sıhhat ikinci bir husûsiyet bahş etmektedir.

Bu ana, kız Ashâb-ı Kirâm arasında ilimleriyle temâyüz etmiş kadınlardandır. Ümm-i Seleme Hazretlerinden (378) hadîs rivâyet edilmiştir. Bunlardan (13) hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Üç hadîsini Buhârî, üç hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmişlerdir. Ümm-i Seleme Hazretleri erbâb-ı fasâhatten de idi. Asıl ismi (Hind) idi. İbtidâ Ebû Seleme Abdullâh İbn-i Esed'le evlenmiş, onunla birlikte müslüman olmuş, onunla Habeşistan'a hicret etmişti. Zeyneb orada dünyâya geldi. Ve (Berre) tesmiye edildi. Habeşeden vâlidesiyle birlikte gelip Ümm-i Seleme ezvâc-ı Nebevî idâdına girdikten sonra Resûl-i Ekrem'in rebîbesi olan (Berre) nin ismi taraf-ı Risâlet'ten (Zeyneb) e tebdîl buyuruldu. Maamâfih Resûl-i Ekrem'in rebîbeliği şerefini izhâr için vâlidesine nisbet edilerek Zeyneb bint-i Ümm-i Seleme denilirdi.

Zevneb de vâlidesi gibi zamânının en yüksek bir âlimi, zekî bir fakîhi idi. Buhârî Zeyneb'in doğrudan Resûl-i Ekrem'den rivâyeti bulunduğunu bildirir. Vâkıdî'nin rivâyetine göre, Ümm-i Seleme Hazretleri (59) târihinde vefât etmiştir. Ümmihât-i müslimînden en son vefât eden Ümm-i Seleme'dir. Zeyneb'in vefâtı da (73) târihine müsâdiftir.

(Ben de sizin gibi bir insanım) kavl-i şerîfi şöyle bir kanâati red için îrad buyurulmuştur : bir peygamber gaybi bilir. Bâtınî umûra muttali' olur. Binâenaleyh mazlûmun hakkı peygambere hafî değildir. Resûl-i Ekrem *(ben de bir insanım)* demekle peygamberin de beşeriyet muktezâsı yalnız umûr-ı zâhireyi idrâk ettiği ve vahiy ile müeyyed olmayan hususlarda sàir insanların meftur bulunduğu şeylerle Peygamberlerin de mütehallik olduğu ifâde buyurulmuş oluyor.

(Müslim) kaydi de bir kayd-i ihtirâzî değildir. Muhâtab Ashâb olmak i'tibâriyle vâkıî bir kayıd olarak zikredilmiştir. Buna tercemede işâret ettik.

(Bu ateş parçasını dileyen alsın, dileyen bıraksın!) fıkrası hakkında Sevrî, bu bir tahyir değil, belki bunun mânâsı tehdidtir. Nasıl ki (من شاء فليؤمن و من شاء فليكفر = *dileyen îmân etsin, dileyen küfretsin!)* hitâb-ı şerîfi de böyle bir vaîdi ihtivâ etmektedir. (اعملوا ما شئتم = *dilediğiniz işi işleyiniz!)* hitâbı da böyle değil midir?. Maamâfih bu sîganın her ikisi de tehdîdi mufid değildir. İkinci *(dileyen terk etsin)* emri vücûb içindir.

HADÎSTEN İSTİFÂDE EDİLEN HÜKÜMLER :

1) Hükmün zâhir-i hâle göre vukūu. Kurtubî bu noktayı îzâh ederek diyor ki : bu hadîsin bir tarîk-ı rivâyetinde : (انما احكم بما اسمع = *ale't-tahkîk ben işittiğime göre hükmederim)* vârid olmuştur. *(İnnemâ)* lâfzı hasr ifâde ettiğine göre *(benim için işittiğimden başka türlü hükmetmek ihtimâli yoktur)* demek olur.

Hükm-i hâkimin münhasıran semâa istinâdı, ve ilm-i hâkimin medâr-ı hükm olamıyacağı husûsu ulemâ arasında zemîn-i ihtilâf olmuştur. İmam Mâlik'ten meşhur olarak nakl olunan bir kavle göre hâkim, hiç bir mes'ele hakkında ilmiyle hükmedemez. Ahmed İbn-i Hanbel, İshak İbn-i Râhûye, Ebû Ubeyd, Şa'bî de bu yolda hükmetmişlerdir. Kādî Şüreyh'ten de böyle rivâyet edilmiştir. Bir kısım ulemâ da emvâl ve hudûda dâir olan bütün da'vâlarda hâkim ilmiyle hükmedebilir; başka bir beyyine aramıyabilir,

demişlerdir. Bu, Ebû Sevr'in kavlidir. İmâm-ı Şâfiî'nin iki kavlinden biri de budur.

Bir kısım ulemâ da tefrika kāil olmuşlar ve hâkimin yalnız meclis-i kazâda işittiği şeylerden hâsıl olan kanâatinin medâr-ı hüküm olabileceğini kabûl etmişlerdir. Bu ashâb-ı tefrık da ikiye ayrılarak mes'eleyi ayrı ayrı takrîr etmişlerdir: Bunlardan bir kısmı: hâkim, yalnız meclis-i kazâda işittiği şey'e ilmiyle, vukūfiyle hükm eder; ne meclis-i kazâdan başka bir yerde, ne de kazâ ve muhâkemeden evvel işittiği beyyineye has olan ıttılāiyle hâssaten emvâl hakkında hükmedemez, demişlerdir ki, bu da Evzâî'nin ve İmam Mâlik'in ashâbından bir cemâatin kavlidir. İmam Mâlik'ten de bu kavli rivâyet etmişlerdir. Öbür kısmı da "*Hâkim, gerek meclis-i kazâda, gerek başka bir yerde işittiklerinden hâsıl olan kanâatiyle hükmedebilir. Elverir ki hâkim, mahkeme hâricinde işittiği sözü, mahall-i hâkimiyeti olan şehir dâhilinde işitmiş olsun. Yoksa başka bir şehirde veyâhud hüküm ve hâdiseden evvelki işidilen şeylere binâ-yi hükm edilemez*" demişlerdir. Bu ictihad da İmam Ebû Yûsüf'le İmam Muhammed'in kavli olduğu gibi İmâm-ı Şâfiî'nin de iki kavlinden biridir.

Bütün bu ihtilâflardan sonra ulemânın ittifâk ettikleri bir nokta varsa, o da Hâkim'in cerh ve ta'dîl husûsunda mücerred ilmiyle hükmedebilmesi cihetidir[1].

2) Sûre-i Bakare'nin (188) inci âyet-i kerîmesi olan [« و لا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل و تدلوا بها الى الحكام لتأكلوا فريقا من اموال الناس بالاثم و انتم تعلمون » = *Ey mü'minler! Mallarınızı aranızda haram yolda yemeyiniz!. Nâsın mallarından bir kısmını da yalan* (yemin, şehâdet gibi) *bir sebeble yemek için mallarınız* (a âid umûr) *ı haksızlığınızı bilerek hâkimlerin önüne atmayınız!*] kavl-i şerîfi, Ümm-i Seleme Hazretlerinin rivâyet-kerdesi olan ve iki muhâsıma karşı îrâd buyurulmuş olan nutku Peygamberî üzerine inzâl olunduğu tefsîr kitablarında sebeb-i nüzûl olarak rivâyet edilmiştir ki, bu âyet-i kerîmenin mazmûnu münîfine göre, hadîs-i şerîfin mânâsı: *(talâkat-i lisân ile îrâd-ı hüccet ederek hüküm kazanmakla Allāh'ın haram kıldığı bir şey halâl olamaz)* demek oluyor. Ve hadîs-i şerifteki tahzîr-i şedîd, hurmet ifâde ediyor.

---

[1] *Cerh* = Şâhidin kizbine, fiskına delâlet eden bir şey ile ittihâmıdır ki: hâkim bu töhmetten nâşî şâhidin adâletini iskāt edip şahâdetini reddedebilir.
Ta'dîl de = Şâhidin tezkiye edilmesidir.

Hadîste rivâyet olunan hitâbet-i Nebeviyye'nin sonunda : *(bu ateş parçasını dileyen alsın, dileyen bıraksın!)* fermân-ı Nebevî'si üzerine tarafeyn ağlayarak : "*Benim hakkım arkadaşımın olsun!*" demiş ve taraf-ı Risâlet-Penâhî'den kendi aralarında ta'yîn-i hukuk edip biribiriyle halâllaşmaları emir buyurulmuştur.

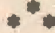
3) Bu hadîs-i şeriften Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'l-ictihad hüküm buyurdukları da istifâde edilmiştir ki, Şârih Hattâbî'nin beyânına göre, Resûl-i zî-Şân'ın bi'l-ictihad hükme me'zûn oldukları muhakkık ulemânın kavlidir.

4) Her Müctehidin ictihâdında isâbet etmediği mesâil de bulunduğu, hadîsten istifâde edilen ahkâm cümlesindendir. Ve müctehid ictihad ettiği zaman hatâ ederse, hatâya terettüb eden günah ma'füvdür.

5) Resûl-i Ekrem'in : *(belîğ sözleri doğru zannederek onun lehine hükmedebilirim)* kavl-i şerîfinden zan ile amel câiz olduğu istifâde edilmiştir. Bu münâsebetle Tahâvî mühim bir nokta hakkında ulemânın ihtilâflarını bildiriyor. Şöyle ki, bir kısım ulemâ : "*temlîk-i mal, izâle-i mülk, isbât-ı nikâh ve talâk ve daha bunlara benzer birtakım vâkıalar hakkında hâkimin hükm-ü kazâsı, hükmolunduğu vechile mu'teberdir. Eğer hakîkat ve nefse'l-emirde vâkıa, iki şâhidin şahâdetleri, ve bu şahâdetler üzerine binâ-yi hükmeden hâkimin hükmü hilâfına ise kazâ-i kâdî temlik, tahlil, tahrimden hiç bir şey'i mûcib olmaz*" demişlerdir.

Diğer bir kısım ulemâ da bunlara muhâlefet ederek "*hâkimin, iki şâhidin hilâf-ı vâkı' şahâdetleri üzerine binâ-yi hükmederek verdiği hüküm, temlîk-i mal hakkında ise, hükm-i bâtın mu'teberdir. Fakat talâk, nikâh hakkında* – zâhirde âdil, bâtında ve hakîkatte mecruh – *iki şâhidin şehâdeti üzerine vukû' bulan hükm-i hâkim zâhiren de, bâtınen de nâfiz olur*" demişlerdir ki, bu da İmam Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'in kavlidir.

***

Müellif İmam Buhârî *Sahîh*'inde Ümm-i Seleme *radiya'llâhu anhâ*'nın hadîsinden sonra (اذا خاصم فجر = muhâsame esnâsında fısk, isyân ve yalan dolan irtikâb eden kimsenin günâhı) hakkında bir bâb açarak Abdullâh İbn-i Amr İbn-i Âs *radiya'llâhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in şöyle buyurduğuna dâir bir rivâyetini tahrîc etmiştir.

"*Dört huy, her kimde bulunursa* (hâlis) *münâfık olur. Yâhud kendisinde bu dertten bir huy bulunursa, onu bırakıncaya kadar kendisinde münâfıklıktan*

bir haslet mevcud olur: söz söylerken yalan söyler, vaad ettiğinde hulf eyler, ahd ettiğinde ahdini tutmaz, husûmet (ve mürâfaa) *olduğu zaman haktan ayrılır*[1]."

Bu hadîs yukarıda Îmân bahsinde, Alâmet-i münâfık bâbında geçmiştir. (32) numara ile tercemesi geçen bu hadîsin oradaki metni ile buradaki metin arasında takdîm, te'hîr i'tibâriyle bir fark bulunduğu gibi oradaki (اذا ائتمن خان = *Bir şey emniyet edildiği zaman hıyânet eder)* fıkrasına bedel buradaki rivâyette (و اذا وعد اخلف = *vaad edince hulf eyler)* sûretinde bir fark vardır. Gerek Kitâb-ı Îmân'da, gerek burada zikredilmeyen fıkraların medlûlleri öbür fıkralarda münderıcdir.

Bundan sonra müellif Buhârî'nin burada *Tecrîd*'e geçmiyen bir rivâyeti ve bir bâbı daha vardır ki, bu da ifâde etmekte olduğu hükm-i fıkhî i'tibâriyle burada zikredilmesi çok lüzumludur. Hadîsin bâbına verilen unvan (hakkına tecâvüz edilen mazlûmun, zâlimin malını bulunca hâkimin hükmü olmaksızın hakkı kadar zâlimin malından bizâtihî istîfâ-yı hukūkuna) dâirdir ki, bunun hukūkî vaziyetini aşağıda îzâh edeceğiz. Hadîse gelince, Âişe *radiya'llāhu anhā*'dan rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyhâ demiştir ki :

Utbe İbn-i Rebîa[2]'nın kızı Hind bir kere Resûlullāh *sala'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna gelip :

---

[1] عن عبد الله بن عمرو عن النبى صلى الله عليه و سلم قال: اربع من كن فيه كان منافقا او كانت فيه خصلة من اربعة كانت فيه خصله من النفاق حتى يدعها: اذا حدث كذب و اذا وعد اخلف و اذا عاهد غدر و اذا خاصم فجر [رواه البخارى].

[2] Utbe İbn-i Rebîa, Kureyş'in en yüksek reislerinden idi. Ebû Cehil'den de ziyâde hâiz-i şeref ve i'tibâr idi. Bu cihetle müslümanlarla Kureyş'in hasmâne ilk temâsı olan Bedir muhârebesinde Kureyş tarafından baş kumandan intihab edilmişti. Ve Bedir'de Hazret-i Hamze'nin âhenîn bir darbesiyle helâk olmuştur. Bedr'i tâkib eden Uhud harbinde Utbe'nin kızı Hind'in, Seyyidü'ş-şühedâ Hazret-i Hamze'nin ciğerini ağzına alarak çeğnemek gibi vahşiyâne hareketlerinin sâikı, babasının kātili olması idi. Ne garibdir ki, Utbe'nin diğer oğlu Ebû Huzeyfe vaktiyle müslüman olmuştu ve Bedir harbinde babasiyle karşılaşmak gibi yüksek bir salâbet-i dîniye izhâr etmişti. Hazret-i Ebû Bekr'in de henüz İslâmiyet'i kabûl, etmiyen oğlu Abdurrahmân ile karşılaşması gibi bir çok emsâli bulunduğundan bu şâyân-ı ibret vâkıa Âl-i İmrân Sûresi'nin (13) üncü âyetinde: «لقد كان لكم آية فى فئتين التقتا فئة تقاتل فى سبيل الله و اخرى كافرة» = *Ey mü'minler! Karşı karşıya gelen; biri Allah yolunda döğüşen, öbürü kâfir olan iki hizb* (in hâlin) *de sizin için şübhesiz bir ibret vardır.*" kavl-i şerîfiyle tasvir buyurulmuştur.

— Yâ Resula'llāh! (Zevcim) Ebû Süfyân çok sıkı bahil bir kimsedir. Buna âid olan maldan âilemize yedirmekte bana bir günâh olur mu? diye sordu. Resûl-i Ekrem :

— Örfen bir âilenin yiyebileceği mikdar ile âile halkını iâşede sana bir günâh yoktur!, diye cevab verdi[1].

Hind'in zevci Ebû Süfyân ki, ismi Sahr İbn-i Harb Emevî'dir. Feth-i Mekke'de müslüman olmuştur. Fakat müslüman olana kadar geçen hayâtını İslâm târihi çok kirli kaydeder. Bedir harbine bunun yaygarası sebebiyet vermiş, Uhud harbini kendisi ihzâ edip bizzat kumanda etmiş ve böyle Mekke'nin fethine kadar husûmet izhârından bir an hâlî kalmamıştır. Mekke'nin fethi sırasında İslâmiyet'in galebe-i kat'iyyesini anlayınca hemen İslâm ordugâhına koşmuş ve Hazret-i Ömer'in lûtf-u delâletiyle müslüman olmuştur.

Şâyân-ı dikkattir ki, bu hasis ve haris-câh adam müslüman olur olmaz müslümanlığını da istismâra kalkışmış, Mekke'de kendisine bir imtiyaz verilmesini istemiştir. Taraf-ı Risâlet-Penâhî'den de : Fetih günü Ebû Süfyân'ın evine ilticâ edenlerin emîn olmaları imtiyâzı bahşolunarak zevci Hind dâhil olmak üzere bütün âilesinin ve âşinâlarının hayâtını da muhakkak olan bir tehlikeden kurtarmış ve feth-i Mekke'yi tâkib eden Huneyn harbine de iştirak ederek hem kendisi, hem de mültecîleri yüzer deve ve kırkar okıyye gümüş ganîmet hissesine nâil olmuşlardı.

Hind'in de zevci gibi kable'l-İslâm târih-i hayâtı çok lekeli olmakla berâber bu kadın dostluğunda da düşmanlığı kadar dürüst idi. Kâfirâne hayâtının son günü ki, Ebû Süfyân'ın Müslüman olup Mekke'ye geldiği gündür. Bunu duyunca Ebû Süfyân'ın sakalından yakalayarak : "*Ey Gālib oğulları, ibtidâ şu dönek adamın kafasını koparınız!*" diye haykırmıştı. Müslüman olduktan sonra da yüksek bir şâir ve hatîb olan Hind, bütün gazâlara iştirâk ederek neşîdeleriyle İslâm dilâverlerini teşvik ve teşcî' eylemiştir. Ebû Süfyân da Tâif ve Yermûk muhârebelerine iştirâk ederek Tâif harbinde bir gözünü kaybetmiştir.

---

1 عن عائشة رضى الله عنها قالت: جاءت هند بنت عتبة بن ربيعة فقالت: يا رسول الله! ان ابا سفيان رجل مسيك فهل على حرج ان اطعم من الذى له عيالنا؟. فقال لا حرج عليك ان تطعميهم بالمعروف [رواه البخارى].

Ebû Süfyan'dan bâzı hadîsler rivâyet edilmiştir ki, bunlar arasında en meşhûru bu eserin birinci cildinde (7) numara ile terceme edilen Kayser-i Rûm "*Hirakl*" in İslâm'a va'vet olunmasına dâir olan hadîstir ve çok mühimdir. Bu hadîsi Ebû Süfyan'dan İbn-i Abbâs rivâyet etmiştir. Hudeybiye sulhunu müteâkib Resûl-i Ekrem etrafdaki devlet rüesâsına birer nâme-i Risâlet-Penâhî gönderdiği sırada Dihyetü'l-Kelbî vedâatiyle de Kayser-i Rûm Hirakl'e bir nâme gönderip İslâm'a da'vet buyurmuştu. O sırada Kayser Hirakl, İlya denilen Beyt-i Makdis'te bulunuyordu. Resûl-i Ekrem'in da'vet-nâmesini alınca Resûl-i Ekrem'in şahsı, hayâtı âilesi, da'vet ettiği dînin ahkâm-ı esâsiyesi hakkında ma'lûmât edinmek istemişti. Bu sırada bir ticâret kâfilesiyle Şam'a gitmekte bulunan Ebû Süfyân, refâkatindeki tüccarlarla berâber Kayser'in sarayına da'vet olunarak huzûruna çıkarılmıştı. Uzamâ-yi Rûm, mecliste hazır oldukları halde Kayser'in huzûruna kabûl edilmiş olan Arab ticâret hey'eti arasında Resûl-i Ekrem'e neseben en yakın olan Ebû Süfyan'dan tahkîk edilmesi, fakat o, Kayser'in süâllerine yalan cevab verirse öbürlerinin tashîh etmeleri Kayser tarafından bildirilerek Ebû Süfyan'dan süâller sorulmuş, cevablar tevâlî etmiştir.

Târih müvâcehesinde sıdk-ı Nübüvvet-i Ahmediyye'ye delâlet eden ve uzun tahkîkâtı ihtivâ eden bu süâller, cevablar birinci cilddeki İbn-i Abbâs hadîsinin tercemesinden mutâlea olunabilir. Yalnız burada Ebû Süfyân'ın, râvî İbn-i Abbâs'a söylediği bir sözünü bildirmek isteriz : Ebû Süfyân, (Kayser'e verdiğim cevabların sıhhatini te'mîn için beni, arkadaşlarımın öyle sıkı bir mürâkabesi altında tutuyordu ki : "*Vallâhi arkadaşlarım yalancıdır diye şurada, burada söylerler, diye utanmasaydım Resûlullâh hakkında yalan uydururdum*", demiştir) ve çok doğru söylemiştir. Hakîkaten Ebû Süfyân verdiği cevablarda sadâkatten ayrılmak imkânını bulamamıştır.

Ebû Süfyân'ın râvîlerinden biri İbn-i Abbâs olduğu gibi diğer bir râvîsi de Kibâr-ı Tâbiîn'den ve Muhadremûn'dan Kays İbn-i Ebî Hâzim'dir. İbn-i Sa'd'in beyânına göre, Ebû Süfyân 32 ve Medâinî'nin beyânına göre de 34 târihinde vefât etmiştir ki, Hazret-i Osman'ın zamân-ı hilâfetine müsâdiftir. Hind de Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetinde vefât etmiştir.

Mevzûumuzun esâsı mazlûmun istifâ-yi hukûku keyfiyeti idi. Evet malı elinden alınan bir mazlûm, zâlimin malına tesâdüf edince bunu almak hakkını hâiz midir, değil midir?. Ulemâ arasında ihtilâf

mevzûu olan bu mes'ele hakkında Buhârî îzâhiyle meşgûl bulunduğumuz Hazret-i Âişe hadîsinden evvel Muhammed İbn-i Sîrîn'in ta'lîkan bir fetvâsını neşrediyor ki, bu rivâyete göre İbn-i Sîrîn : Mazlûm, malı mislinden zâlimin malından takas sûretiyle hakk-ı ahzi vardır, demiş ve delîl olarak da Nahl Sûre-i şerîfesinin (126) ıncı âyeti olan (فان عاقبتم فعاقبوا بمثل ما عوقبتم به = *Eğer ikāb ile hakkınızı istîfâ etmek isterseniz yalnız size vukū' bulan tecâvüzün misliyle mukābele ediniz!)* kavl-i şerîfini zikretmiştir. Buhârî'nin bu ta'lîkını Abdullāh İbn-i Humeyd de *Tefsîr*'inde : (ان اخذ احد منك شيا فخذ مثله = *Eğer birisi senden bir şey alırsa sen de ondan mislini almak sûretiyle istîfâ-yi hak et.)* sûretinde rivâyet etmiştir.

Hazret-i Âişe hadîsinin bu mevzûa mutâbakat cihetine gelince : hadîste taraf-ı Risâlet'ten Hind'e Ebû Süfyân'ın malından örfen âilenin maîşetine kifâyet edecek mikdârın alınmasına müsâade buyurulmuş olmasıdır. Şârih İbn-i Battâl : "*Bu izin ve müsâade bir sâhib-i hakkın, hakkını vermiyen veyahud inkâr eden kimseden istîfâ-yi hak edebilmesinin cevâzına delâlet eder*" diyor. Ve mes'eleyi en vâzıh bir şekilde vaz' etmiş bulunuyor.

Bu mes'ele fıkıhta (Zafer mes'elesi) unvâniyle müteâref olup şu sûretle hulâsa edilebilir : birisinin diğerinde hakkı olup da ödemeği uzatır ve bu gün, yarın diye uzatır da bir türlü vermezse, sâhib-i hak için ayn-ı malını veyâhud malının benzerini bulunca almak hakkı vardır. Yoksa borçlunun, rast gele dilediği her hangi bir malını almak hakkını hâiz değildir. İmam Ebû Hanîfe Hazretleri : "*sâhib-i hakkın hakkı altın ise, altın bulunca alır; gümüş ise, gümüş alır; mekîlâttan bir şey ise, mekîlâttan alır; mevzûnattan ise, mevzûnattan alır. Yoksa cinsinin gayri ne bulursa onu alamaz*" demiştir. İmam Züfer aynin kıymetle alınmasını da kabûl etmiştir. İmâm-ı Şâfiî de ta'mîm edip ziyâde veya noksan olmamak üzere hakkına muâdil ne bulursa onu alır, demiştir. Ve mezheb-i Hanefî fukahâsının müteahhirleri de sû-i ahlâkın teammümü üzerine İmâm-ı Şâfiî'nin mezhebi üzerine fetvâ vermişlerdir [*Feyzü'l-Bârî*].

1096. عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قُلْنَا لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّكَ تَبْعَثُنَا فَنَنْزِلُ بِقَوْمٍ لَا

يَقْرُونَا فَمَا تَرَى فِيهِ فَقَالَ لَنَا إِذَا نَزَلْتُمْ بِقَوْمٍ فَأَمَرَ لَكُمْ
بِمَا يَنْبَغِى لِلضَّيْفِ فَاقْبَلُوا وَ إِنْ لَمْ يَفْعَلُوا فَخُذُوا مِنْهُمْ
حَقَّ الضَّيْفِ .

Tercemesi

Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Biz bir kere Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

— (Yâ Resûla'llāh!) Sen bizi (seriyye hâlinde gazâya) gönderiyorsun. Biz de (kâh) bir kavmin menziline iniyoruz ki, onlar bize müsâfir-perverlik lâzimesini göstermiyorlar. Bu hususta ne emredersiniz? diye sorduk. Resûlullāh bize :

— Siz, bir kavmin menziline inmek istediniz de, size müsâfire lâyık hüsnü kabûl gösterirlerse, ikbâl ediniz!. Şâyed imtinâ ederlerse onlar (ın malın) dan müsâfir hakkını alınız!, buyurdu.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî yine böyle Edeb bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim de Megāzî'de, Ebû Dâvud Et'ıme'de, Tirmizî Siyer'de, İbn-i Mâce de Edeb bahsinde tahrîc etmişlerdir. Tirmizî'nin Ebü'l-Hayr vâsıtasiyle Ukbe İbn-i Âmir'den bir rivâyeti vardır ki, o rivâyet, Buhârî'nin bu tahrîcini îzâh eder mâhiyettedir ve şöyledir : Ukbe İbn-i Âmir diyor ki :

— Ben, yâ Resûla'llāh! Biz (Ashâb-ı Seriyye, kâh) bir kavme uğrayoruz ki, onlar bizi müsâfir edinmekten imtinâ ediyorlar; onlar, üzerlerindeki hakkımızı vermiyorlar; biz de onlardan hakkımızı alamıyoruz! dedim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Eğer onlar müsâfir-perverlikten imtinâ ederler de hoşlanmıyarak almak zarûreti hâsıl olursa (o sûretle) alınız! buyurdu[1].

Sonra Tirmizî Ömer İbn-i Hattâb *radiya'llāhu anh*'in de buna benzer emirler verdiğine dâir rivâyetler vardır, diyor.

ŞİMDİ BU HADÎSLERDEN MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜM ŞUDUR : Hâne ve menzîl sâhibi müsâfirine karşı mihmândarlık vazîfesini îfâ etmezse, müsâfir bu hakkını kerhen ve cebren alır, demek olur. Leys İbn-i Sa'd mutlak sûrette buna kāil olmuştur. Ahmed İbn-i Hanbel de bu mecbûriyeti köylere teşmîl etmiyerek bâdiye halkına tahsîs etmiştir. Ve umran ve meâsir-i medeniyeden mahrum bâdiyede zarûrî ve hayâtî gıdâ maddesi tedâriki mümkün olmadığından müsâfire ziyâfet, onun açlığını izâle edecek derecede vâcib kılınmıştır, demiştir.

Bu yolda vücûba kāil olanların bu Ukbe hadîsinden başka istinâd ettikleri bir hadîs de Ebû Dâvud'un Ebû Kerîme Mikdâm İbn-i Ma'dî Kerib'den bir rivâyetidir ki, bu rivâyete göre de Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:* (müsâfirin her hangi bir müslüman üzerinde konuklandığı gece i'zâz ve infâk edilmek hakkı vardır. Her hangi bir konuk, hâne sâhibinden hüsnü kabûl görmez de menzil hâricinde ve civârında sabahlarsa, hâne sâhibi üzerinde tahakkuk eden bu bir borçtur. Müsâfir dilerse bu hakkını ondan alır, dilerse bırakır! buyurulmuştur[2]. Bu hadîsi Tahâvî de rivâyet etmiştir. Tahâvî'nin bu meâlde Ebû Hüreyre'den de ayrıca bir rivâyeti vardır.

Görülüyor ki bu rivâyetlere göre, müsâfir için bir (hakk-ı zayf) kabûl etmek ve bu hakkı müsâfirin hod-behod istirdâd edebilmesine kāil olmak, nizâm-ı içtimâî nokta-i nazarından çok müşküldür. Bu cihetle Cumhûr-ı ulemâ, müsâfire ikrâm ve it'âm sünnettir, demişlerdir. Tahâvî de ibtidâ vâcib idi. Sonra bu vüçûb nesholundu, demiştir. Ve buna Mikdâd İbn-i Esved *radiya'llāhu anh*'in bir

---

1 و فى رواية الترملى عن ابى الخير عن عقبة بن عامر قال: قلت يا رسول الله انا نمر بقوم فلم يضيفونا و لا هم يؤدون ما لنا عليهم من الحق و لا نحن نأخذ منهم. و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: ان ابوا الا ان يأخذوا كرها فخذوا. ثم قال: و قدروى عن عمر بن الخطاب رضى الله عنه انه كان يأمر بنحو هذا.

2 قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: ليلة الضيف حق على كل مسلم. فمن اصبح بفنائه فهو عليه دين: فان شاء اقتضى و ان شاء ترك [رواه ابو داود عن ابى كريمة].

hadîsiyle istidlâl etmiştir ki, şöyledir : Mikdâd diyor ki, bir dostumla ben bir kere seferden gelmiştik. Açlıktan az kaldı kulaklarımızın, gözlerimizin hissi, feri gidiyordu. Şuna buna hâlimizi arza tasaddî ettik. Bunlardan hiç birisi bizi kabûl etmedi. –Müslim'in bir rivâyetine göre– hâlimizi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Ashâb'ına arz ettik. Onlardan hiç bir kimse bizi müsâfirliğe kabûl edip karnımızı doyurmadı. Bunun üzerine Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e geldik. Resûlullāh bizimle âilesi yanına teşrîf buyurdu. Hâne-i Saâdet'te üç keçi bulunuyordu : haydi şu sütü sağınız, aramızda ortak olsun! buyurdu[1].

Tahâvî bu hadîsten sonra : "*görülüyor ki Mikdâd İbn-i Esved*[2] *ile refîkı kendilerine ihtiyaclarını arz ettikleri halde Ashab bunları müsâfir edinip infak ve i'zâz etmediler. Resûl-i Ekrem de adem-i kabullerinden dolayı itab buyurmadı. Bu adem-i kabûl ve adem-i tevbîh vâzıhan delâlet eder ki, ibtidâ-yi İslâm'da müsâfiri kabul ve infak vâcib bir borç idi. Sonra nesholundu; sünnet oldu*" diyor ki, bu sûretle müsâfirin *(Hakk-ı dayfi = konuk hakkı)* nı cebren istirdâdı hâiz olması da mürtefi' bulunuyor.

Tahâvî'nin nesha dâir olan bu tezini Şârih Aynî de müdâfaa ederek [Müslim'in rivâyet-kerdesi olan Ebû Şureyh hadîsinde : (müsâfirin hakk-ı dayf ve câizesi, bir gün bir gecedir) buyurulup (câize) nin de vâcib değil, tefaddülden ve kerem-ü semâhatten ibâret olduğunu] bi'l-istidlâl zikr ediyor.

Hulâsa : İslâm'ın ilk devirlerinde son derece müzâyeka içinde bulunan müslümanların biribirlerine müvâsâti vâcib kılınmıştı. Bilâ-

---

[1] عن المقداد بن الاسود رضى الله عنه قال جئت انا و صاحب لى حتى كادت تذهب اسماعنا و ابصارنا من الجوع فجعلنا نتعرض للناس فلم يضفنا احد. و فى رواية مسلم: فجعلنا نعرض انفسنا على اصحاب رسول الله صلى الله عليه و سلم فليس احد منهم يقبلنا. فأتينا النبى صلى الله عليه و سلم فانطلق بنا الى اهله فاذا ثلاثة اعنز. فقال النبى صلى الله عليه و سلم احتلبوا هذا اللبن بيننا الحديث بطوله رواه الطحاوى.

[2] Mikdâd *radiya'llāhu anh* Kûfî'dir. Ve *Tezkiretü'l-Huffâz*'da bildirildiği üzere ilk müslüman olan Kibâr-ı Sahâbe'dendir. İbtidâ Habeşistan'a, sonra Medîne'ye hicret etmiş ve Bedir, Uhud gazâlarına yetişip Uhud'da pek çok yararlıklar göstermiştir. Bâdemâ bütün meşâhidde Resûl-i Ekrem'in maiyetinden ayrılmamıştır. Hazret-i Osman'ın hilâfeti zamânında Medîne-i Münevvere'de (70) yaşında vefât etmiştir. Hubb-i Resûlullāh'a nâil olan ebrâr-ı Sahâbe'dendir. Ferâgatkâr hayâtının yüksekliğini de bu hadîs-i şerîften öğrenmiş bulunuyoruz.

hare fütûhat devri idrâk edilince müslümanların maîşetleri yoluna girmiş ve bu vücub nesholunup sünnet tekarrür etmiştir.

Bâzı ehl-i ilim de mevzûu-bahsimiz olan Ukbe İbn-i Âmir hadîsinin zâhiren ifâde ettiği hakk-ı cebri, bir türlü nizâm-ı ictimâîye muvâfık bulmıyarak bu hakkı ve müsâfirin cebren ve kahren almak salâhiyetini (Hâl-i Mahmasa) ya hamletmişler ve bu sûretle hakk-ı dayf'i esirgeyen menzil sâhibinden bunu almak hakkını yalnız açlıktan bunalan kimseye kasr-ü tahsîs etmişlerdir. Hakk-ı şirbde de böyle kabûl edilmiş değil mi idi? Zâtî ihtiyâcından fazla suya mâlik olup da bunu, susuzluktan bunalan bir yolcudan esirgeyen kimseden susuz yolcunun cebren ve kahren almasına müsâade olunmuştu ki, bunu, pek yakında hakk-ı şirb ve hakk-ı şefeye âid müstakil bir unvan altında îzâh etmiştik. Yalnız bu iki ıztırâr arasında şu fark vardır ki, bâzı ulemâ açlık ıztırârında kahren alınan taâmın bedelini muztarrın vermesi lâzım geleceğine kāil olmuşlardır. Bâzı âlimler de su gibi bunda da böyle bir ücrete lüzum yoktur, demişlerdir.

Bâzı ulemâ da hakk-ı dayfin cebren alınması, sadaka âmillerine mahsûs idi, demişlerdir. Sadr-ı İslâm'da zekât tahsîline me'mûr olan âmiller, tahsil esnâsında indikleri köylerde amelleri mukābili hakk-ı dayfi ve lede'l-îcâb hakk-ı cebri hâiz olarak vazîfe deruhde etmişlerdi, deniliyor ki, bunu da Şârih Hattâbî hikâye etmiştir. Hakîkaten o devirde her türlü vesâit-i medeniye ve hayâtiyeden mahrum uzun çöllerde her zaman aç kalmak tehlikesine mâruz olan bir memurun böyle vâsi' salâhiyeti hâiz bulunmadıkça îfâ-yı vazîfe etmesi cidden müsteb'ad idi. Bu cihetle Şârih Hattâbî : "*zamânımızda Beytü'l-mâl tarafından tekâlif-i devleti tahsîle me'mûr olanların erzak ve harcirahları te'mîn edilmiş bulunduğundan tahsildarlar için hakk-ı dayf ve hakk-ı cebir yoktur*" diyor. Ve İmam Ebû Yûsüf'ün mezhebi de bundan ibâret olduğunu bildiriyor.

Bâzı ulemâ da bu mecbûriyet ehl-i zimmete hasdı. Müslüman askerleri bunların köylerine uğradıkça bu askerleri konuklamaları, bu hususta akdedilmiş bir müâhedeye müstenid idi, demişlerdir.

Bu cihet Tirmizî'nin yukarıda naklettiğimiz rivâyetinden de vâzıhan anlaşılıyor. O rivâyette Ukbe Hazretleri: Ne bu kabâil mihmandarlık vazîfesini îfâ ediyorlardı; ne de biz hakkımızı istirdâd ediyoruz, diyordu. Tirmizî : Hazret-i Ömer'in de bu yolda muâhede akdettiği rivâyeti bulunduğunu zikrediyor.

TÜRKLERDE KONUK AĞIRLAMAK TÖRENİ : Türklerin mine'l-kadîm mütehallık bulundukları hasâil-i necîbeden birisi de müsâfir-perverlik hasletidir. Türkün mertliği, dürüstlüğü, hak-perestliği ve kahramanlığı nasıl birer necîb vasıflarından sayılırsa, müsâfir-severliği de bunlar gibi kendisinden ayrılmayan müstesnâ bir vasfıdır. Zengin, fakir; büyük, küçük hattâ kadın, erkek her Türk konuk ağırlamağı mukaddes bir vazîfe bilir. Ve müsâfiri âdetâ ilâhî bir armağan addederek ona *(Tanrı müsâfiri)* der. Ve *(müsâfir kendi kısmetiyle gelir)* diyerek müsâfirin konak yerine hayr-ü bereket getirdiğini i'tikād eder. Bu sûretle Türkler misâfire kudsiyet atfettikleri için sâhib-i hâne zenginse, en nefis taam ile i'zâz eder fakir ise, azığını kendi yemez müsâfirine yedirir ve : *(müsâfir umduğunu yemez, bulduğunu yer)* diye i'zâz eder. Bütün bu ve emsâli meseller, konuğu i'zâz için darb ve vaz' edilmiş birer fazîlet düsturlarıdır. Hepsi de ya nusûsdan yâhud Türk âdet ve törelerinden mülhem olarak söylenmiş ve zamânımıza kadar zinde yaşamış ve bundan böyle de yaşayacak olan fazîlet örnekleridir.

Bu gün Anadolu'nun her hangi bir köyüne gidilirse gidilsin, köyün derece-i vüs'atine göre muhakkak bir, iki, üç müsâfir-hâneye tesâdüf edilir ki, bunlara Anadolu örfünde *(Oda)* denilir. Bu odalar ya bir sâhib-i hayır zengin tarafından müstakıllen idâre edilir. Yâhud köy halkı tarafından an-cemâatin idâre olunur. Buralara gelen her yolcu güler yüzle karşılanır. Onun yiyeceği, içeceği, esbâb-ı istirahati te'mîn edilir. Bütün bunlar meccânen ve münhasıran rızâ-yi Bârî için ihtiyâr olunur. Hattâ oda sâhibi kendisi bulunmazsa âilesi yemek sofrasını getirir, kapı önüne bırakır. Müsâfir de onu alıp yer. İctimâî yardım bakımından bu odaların nasıl birer müsâfir melcei oldukları ancak görülmekle bilinebilir. Bu mukaddes fukarâ ve yolcu ocaklarının câmiamız içinde dâimâ yanmasını ve hiç bir zaman sönmemesini Cenâb-ı Hakk'ın inâyet-i ilâhîsinden temennî ederiz.

BİR TERCEME-İ HÂL : Îzâhiyle meşgūl bulunduğumuz hakk-ı dayfe dâir rivâyetlerin pek çoğu kendisine müntehî olduğunu gördüğümüz Ukbe İbn-i Âmir *radiya'llāhu anh* Cühenî'dir. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in Kibâr-ı Ashâb'ındandır. Ashâb-ı Kirâm arasında fıkhiyle, ilmiyle, cevdet-i kırâetiyle, farâiza vukūfiyle iştihâr etmiştir. Şi'r-i hitâbeti fasâhat ve belâğati cihetiyle de müstesnâ bir mevkii hâizdir. İbn-i Yûnüs –ki, Mısır'da yetişmiş, ulûm ve fünûnu muhtelifedeki vukuf ve ihtisâsı dördüncü asr-ı Hicrî'de bütün İslâm âfâkına intişâr ederek âsârı, Garp kütübhânelerinde de müs-

tesnâ mevkiini almıştır.– Ukbe İbn-i Âmir'in kendi yazısı ile yazılmış bir Mushafını haber vermiş ve bunun el-ân mevcûd olduğunu bildirmiştir. Bu cihetle Ukbe'nin hüsnü hattı bulunduğu da anlaşılıyor. Ebü'l-Hasen İbn-i Yûnüs 399 târihinde vefât ettiğine göre, Ukbe'nin Mushafına dâir Zehebî'nin verdiği bu haberle zamânımız arasında on asra yakın uzun bir fâsıla bulunuyor ve bu müddet zarfında bu Mushaf-ı Şerîf'in mevcûdiyetine dâir bir habere muttali' olamıyoruz.

Ukbe, Muâviye tarafından Mısır'a vâli tâyin edilmiş, bilâhare azledilip denizde açılan bir gazâ seferinde kuvâ-yi bahriye kumandanı tâyin olunmuştur. Kendisinden (55) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan yedi hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk edip bir hadîsin rivâyetinde Buhârî, dokuz hadîsin rivâyetinde de Müslim infirâd etmişlerdir. Kendisinden Câbir, İbn-i Abbâs, Kays İbn-i Hâzim gibi bir çok ehl-i ilim rivâyet etmiştir. İbn-i Yûnüs, Ukbe'nin (58) târihinde vefât ettiğini bildiriyor.

1097. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا يَمْنَعُ جَارٌ جَارَهُ أَنْ يَغْرِزَ
خَشَبَةً فِي جِدَارِهِ ثُمَّ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ مَالِي أَرَاكُمْ عَنْهَا
مُعْرِضِينَ وَ اللّٰهِ لَأَرْمِيَنَّ بِهَا بَيْنَ أَكْتَافِكُمْ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem*'in : [Bir komşu, (evinin) duvarına öbir komşusunu bir ağaç (başı) koymaktan men' edemez] buyurduğu rivâyet edilmiştir. (Bu hadîsi Ebû Hüreyre yanındakilere rivâyet edince işidenler istib'âd edip başlarını yere doğru eğmişlerdi) sonra Ebû Hüreyre : Ne oluyor ki, sizi ben, bu (sünnet) den i'râz eder görüyorum?. Va'llāhi ben cidâr-ı

dâre konulacak hatîl başını, (sonra) sizin omuzlarınızın arasına korum, emîn olunuz! demiştir.

Î Z Â H I

Bu hadîsi Müslim Büyû' bahsinde, Ebû Dâvud Kazâ'da, Tirmizî ile İbn-i Mâce Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Hadîsin sebeb-i sevkı, bir komşu inşaat esnâsında komşusunun duvarına bir ağaç, bir hatîl koymak mecbûriyetinde kaldığı zaman komşusunun bunu men' etmesi muvâfık olmadığını beyân içindir.

(لا يمنع) lâfzı Ebû Zerr'in rivâyetinde ref' ile mazbuttur; nehiy mânâsı ifâde eden bir sîga-i haberdir. Binâenaleyh men' ifâde etmekte daha beliğdir.

(خشبة) lâfzı böyle tenvîn ile ve müfred sîgasiyle Ebû Zerr'in rivâyetidir. Diğer rivâyetler zammeteyn ile ve cemî' sîgasiyle (خشبا) dır. Kastalânî Müzenî'den : İmâm-ı Şâfiî'nin İmam Mâlik'ten rivâyeti de tenvinsiz (haşebehû) olduğunu naklediyor. Cem' olduğuna göre, hadîsin mânâsı : Bir komşunun duvarına, komşusunun hatîl başlarını koymasını men' etmesin!, demek oluyor.

Tahâvî eimme-i hadîsten bir cemâatten müfred sîgasiyle rivâyet ettiklerini nakletmiştir. İbn-i Abdi'l-Ber de : "*Müvatta'da müfred ve cemî' sîgalarının her ikisi de rivâyet olunmuştur. Fakat ifrad rivâyeti, komşuya teklîf edilen müsâmaha husûsunda daha hafiftir. Cemi'de meşakkat vardır*" diye gāyet ma'kul bir delîl îrâd ediyor. Komşusunun duvarına baştanbaşa hatîl başlarının sıralanması, hakîkaten ağır bir teklîf olur.

Ahmed İbn-i Hanbel rivâyetinde: «فلما حدثهم ابو هريرة بذلك طأطأوا رؤسهم» = *Ebû Hüreyre mecliste bulunanlara bu hadîsi rivâyet edince hep başlarını eğmişlerdi*" sûretinde bir ziyâde bulunduğundan, bu ziyâdeyi kavis içinde gösterdik. Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* cemâatin bu hükmü ağır bulduklarını îmâ eden vaziyetlerinden müteessir olarak yemîn ile ve müekkidât-ı kelâmiye ile takviye ederek : Duvara konulacak hatîl başını sonra sizin omuzlarınıza korum! demiştir.

İhtilâf-ı ulemâ : Bu hadîs-i şerîfin ifâde ettiği mânâ hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir : Bâzı ulemâ hadîsin mânâsı, komşuya birr-ü ihsan mendubdur demişler, ve hadîsteki men'i vücûba hamletmemişlerdir. İbn-i Abdü'l-Hakem ulemâ-i seleften ekserîsinin mez-

hebi de bu olduğunu rivâyet etmiştir. Nedbe kāil cümhûr-ı ulemâ bu hâdis-i şerîfteki men'i, *sallaʼllāhu aleyhi ve sellem*'in : «اذا استأذنت احدكم امرأته الى المسجد فلا يمنعها» = *Sizden birinizin kadını mescide gitmeğe izin istediğinde onu men' etmesin!*" kavl-i şerîfindeki men' gibi nedbe hamletmişlerdir. Bâzıları vücûbu, istîzân ile takyîd etmişlerdir.

Şâfiî, Ahmed İbn-i Hanbel, Dâvud-ı Zâhirî, Ebû Sevr ve Ashâb-ı hadîsten bir cemâat hadîsteki men'i vücûbe haml edip duvar sâhibine mazarratı olmazsa, komşunun istîzânını men' etmemek vâcibtir, demişlerdir. Ömer İbn-i Hattâb *radiyaʼllāhu anh*'in mezhebi de budur. Makām-ı istidlâlde İmâm-ı Şâfiî, İmam Mâlik'ten sened-i sahîh ile şöyle bir hükmünü naklediyor : "Dahhâk ve İbn-i Halîfe'nin arâzîsi ile ecille-i Ashâb-ı Kirâm'dan Muhammed İbn-i Mesleme'nin[1] toprağı arasında mülkiyyeti Dahhâk'e âid bir ırmak bulunuyordu.

Dahhâk bu ırmak üzerine bir ağaç köprü kurmak istiyordu. Bu ağaçların bir başı Muhammed İbn-i Mesleme'nin toprağına konulmak ve onun tarlasına uğramak zarûreti bulunduğundan İbn-i Mesleme'den müsâade istemişti. Fakat imtinâ' etmişti. Dahhâk, Ömer *radiyaʼllāhu anh*'e mes'eleyi arz etti. O da müsâade etmesini İbn-i Seleme'ye söylediyse de yine imtinâ etmesi üzerine Hazret-i Ömer kemâl-i mehâbetle :

— "و الله ليمرن به و لو على بطنك = *Vaʼllāhi* (Dahhâk bu köprüyü kurar) *Onunla senin* (değil tarlanı) *karnının üstünü olsa bile muhakkak çiğner geçer.*" demiştir. Hazret-i Ömer hadîsindeki komşuya hurmeti ifâde eden emr-i Peygamberî'yi zâhirine hamletmiş, hattâ biraz da ileri giderek komşusunun muhtâc olduğu her şey için komşusunun evinden, arsasından intifâ' hakkını hâiz olduğunu kabûl etmiştir. Hazret-i Ömer'in bu hükmü kazâsiyle istidlâl eden İmâm-ı Şâfiî vücûbu tercîh eden kavl-i kadîminde bu hâdiseden icmâ' delîli de istinbât ederek diyor ki : Hazret-i Ömer bu sûretle hükmettiği halde muâsır olan Ashâb-ı Kirâm'dan hiç bir kimse muhâlefet etmemiş bulunduğundan bu mes'ele hakkında Ashâb'ın ittifâkı bulunmuş oluyor. Fakat Şârih Aynî bu icmâ hakkındaki istidlâle i'tirâz ederek:

---

[1] Muhammed İbn-i Mesleme Ensâr'dandır. Bedir gazâsından i'tibâren bütün meşâhidde hazır bulunan ecille-i Ashâb-ı Kirâm'dandır. Kendisinden on altı hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bir hadîsini de Buhârî münferiden rivâyet etmiştir. Medâinî, İbn-i Mesleme'nin (77) târihinde vefât ettiğini bildirmiştir :

Ashab'tan muhâlif ictihadda bulunan yoktur, demek bir da'vâ-yı mücerredtir; ikāme-i delîle muhtaçtır, diyor.

İmâm-ı Şâfiî'nin ictihâd-ı cedîdi hakkında iki kavil nakledilmiştir. Bunlardan en meşhuru, komşunun komşu duvarını kullanabilmesi için duvar sâhibinin izni şart kıldığına dâir olan ictihâdıdır ki, eimme-i Hanefiyye'nin mezhebi de budur. Meşâyih-ı Hanefiyye bu bâbda vârid olan emri nedbe hamletmişler; nehyi de tenzîhî nehiydir, demişlerdir. Bu sûretle sâdât-i Hanefiyye, komşunun komşudan intifâına dâir olan nusûs ile mâl-i müslim'in, diğer müslime hurmetine dâir olan rivâyetler arasını cem'-ü te'lîf etmiş bulunuyorlar ki, aşağıdaki iki hadîs de bu cümledendir :

1) "ما زال جبريل يوصينى بالجار حتى ظننت انه سيورثه" = *Cibrîl aleyhi's-selâm komşu hakkına riâyeti o derece devamla tavsıye etmişti ki, hattâ ben, yakında komşuyu vâris kılacaktır, sandım.*"

2) "ما آمن من بات شبعان و جاره طاو" = *Komşusu aç iken tok yatan bir mü'min hakîkaten îmân etmiş değildir.*"

BİR İHTÂR : Müellif İmam Buhârî bundan evvel iki bâbında iki hükmü şer'îyi isbat ve beyân için (1091 ve 1092) numaralarla terceme ve îzâh ettiğimiz iki hadîs-i şerîfi sevk etmişti. Bu hadîslerle isbât ve beyân ettiği iki hükmü şer'î : 1) bir arzın sâhibi, o arzın altına da sâhibdir; tasarruf hakkını hâizdir. 2) Uzak, yakın komşularına muzır olmamak şartiyle mâfevke'l-arz tasarruf hakkını da hâizdir.

Şimdi müellif bir tarîk-ı âmmın iki tarafına mâlik olup da yolun iki tarafındaki iki evinin ortasına bir tarîk-ı âmmın üstüne bir oda, bir sofa yapması câiz midir? Mâfevka't-tarîk, tarîk gibi âmme hukūkıyle alâkadar mı? Bu tasarruf, havâ-i tarikte tasarruf değil midir?. Bu süallere cevab vermek için de bir bâb açmıştır. Bu vaziyette bir sofa, bir oda yapmak câizdir; âmmenin menâfiine, mürûr ve ubûruna mâni' olmadıkça âmme hukūkuna münâfî değildir; havâ-i tarikte tasarruf değildir, diye cevab vermek için (Sakîfe-i Benî Sâide) yi misal olarak sevkediyor.

SAKÎFE-İ BENÎ SÂİDE NEDİR? Ensâr'dan Hazrecîlerin ictimâgâhı olan bir sofadır. Resûl-i Ekrem ara sıra bu odaya teşrîf buyurduğu ve Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e burada bîat olunduğu için Sakîfe-i Benî Sâide İslâm târihinde ma'ruf mahallerden ma'duddur. *(Sâide)*, İbn-i Kâ'b İbn-i Hazrec'dir. Hazrecîlerin ictimâgâhı olarak

müşârün-ileyh tarafından te'sîs edilmiş olacaktır. Hazrecîler Hicret'ten evvel müslümân oldukları ve dîn-i mübîn-i İslâm'a pek çok yararlıkları dokunduğu için Resûl-i Ekrem bu sakîfeye teşrîf buyurup Hazrecîleri taltîf ederdi.

Sakîfe, sofa demektir. (ساباط = *Sabat)* da denilir ki, iki evin arasına bir tarîk-ı âmmın üstüne yapılan tavandan ibâret olup altından yol geçer olacaktır. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bu odaya gelmiş, Ashâb-ı Kirâm ile oturmuş olmaları sakîfe ittihâz etmek ve bu umûma âid mahalde oturmak câiz olduğunu iş'âr etmektedir.

Sonra Buhârî te'yîd-i müddeâ için muttasıl senedle İbn-i Abbâs vâsıtasiyle Hazret-i Ömer *radiya'llāhu anhüm*'den şu haberi tahrîç etmiştir : Hazret-i Ömer diyor ki : Allāhu Teâlâ Nebiyy-i zî-Şân *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in vefâtını irâde buyurduğu zaman Ensâr Sakîfe-i Benî Sâide'de toplanmışlardı. Bunu ben işidince Ebû Bekr'e, (Ebû Ubeyde'yi kasdederek) :

— Bizimle (Ensâr kardeşlerimizin yanına) gitseniz! dedim. Üçümüz Benî Sâide Sakîfesine gittik[1].

Bu haber de cevaz ifâde eder. Böyle sakîf ittihâzı câiz olmasaydı Resûl-i Ekrem Benî Sâide Sakîfesini takrir buyurmaz ve orada oturmazdı. Ve halîfe intihab ve bîati gibi müslümanların en ehemmiyetli bir işi orada görülmezdi.

Ebû Bekr *radiya'llāhu anh*'e bîat kıssası hakkındaki sevk olunan bu hadîs burada çok muhtasar rivâyet edilmiştir. Aşağıda Hicret ve Hudud bahislerinde mufassalan rivâyet olunan bu vâkıayı yâni müslümanların kendilerine bir devlet reisi intihâbı keyfiyetini bu bâbtaki rivâyet tariklerinden hulâsa ederek bervech-i âtî muhtasaran naklediyoruz :

Şehinşâh-i Kevneyn Efendimiz bu hâkdândan âlem-i bekāya irtihal buyurduklarında ilk önce Ashâb-ı Kirâm arasında ma'rûzu ihtilâf olan mes'ele, halîfe intihâbı keyfiyetidir. Resûl-i Ekrem'in irtihâli başta Hazret-i Ömer olduğu halde herkesi şaşırtmıştı. Şaşmıyan ve bütün teessürlerine galebe çalan birisi vardı : Ebû

---

[1] باب ما جاء فى السقائف و جلس النبى صلى الله عليه و سلم و اصحابه فى سقيفة بنى ساعدة. و بالسند المتصل الى ابن عباس اخبره عن عمر رضى الله عنهم قال: حين توفى الله نبيه صلى الله عليه و سلم ان الانصار اجتمعوا فى سقيفة بنى ساعدة. فقلت لابى بكر: انطلق بنا! فجئناهم فى سقيفة بنى ساعدة [رواه البخارى].

Bekîr. O büyük adam, Buhârî'nin Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan rivâyet ettiği vechile irtihâl-i Peygamberî'yi (Sünh)'daki evinde işitince hemen atına binip geldi. Mescid'e girdi. Ve kimseye bir şey söylemeden Hazret-i Âişe'nin hücresine dâhil oldu. Resûl-i Ekrem'in firâşına doğru ilerledi. Mübârek yüzündeki bürdeyi açtı. Kemâl-i ihtirâm ile eğildi. huzû' ve huşû' ile alnını öptü. Gözlerinden yaşlar akmağa başladı. Ve :

— Yâ Nebiyya'llāh, babam, anam sana fedâ olsun! Allah senin üzerinde iki ölüm cem' etmiyecektir. Her insan için mukadder olan ölümü tatmış bulunuyorsun. Azîz Peygamberim, bundan sonra sana ebedî sûrette mevt isâbet etmiyecektir[1], dedi. Ve Resûl-i Ekrem'in yanından çıktı.

Mescid'de heyecân içinde ne yapacağını şaşıran Ashâb'ın meşhur hitâbesiyle heyecânını teskîn etti. Herkese derin bir tesellî verdi. Ve bu mühim işi gördükten sonra Resûl-i Ekrem'in techîz ve tekfîni ile meşgūl olmak üzere Hazret-i Ömer'i alıp hâne-i Saâdet'e girdi. Resûl-i Ekrem'in en yakın akrabâsı ile birlikte Resûl-i Ekrem'e yapılacak bu son vazîfe ile meşgūl bulundukları sırada îzâhiyle meşgul bulunduğumuz hadîs-i şerifte bildirilen haberi işittiler : Ensâr'ın Benî Sâide Sakîfesinde halîfe intihâbı için ictimâı.

Haberi getiren zât Hazret-i Ömer'i çağırmış, Ensâr'ın ve bilhassa Hazrec kabîlesinin (Sa'd İbn-i Ubâde) ye bîat etmek üzere hâl-i müzâkerede bulunduklarını ve müslümanlar arasında kanlı bir tefrika çıkması çok muhtemel bulunduğunu söylemişti. Bunun üzerine Hazret-i Ömer, Ebû Bekr'e :

— Haydi şu Ensar kardeşlerin yanına gidelim, dedim. birlik gittik, diyor[2]. Kendilerine Ebû Ubeyde de refâkat etmişti. Bunların Benî Sâide sofasına varmaları İslâm birliğini vukūu çok muhtemel bir tefrikadan kurtardı. Orada da Hazret-i Ebû Bekir, yüksek bir hitâbeden sonra Hazret-i Ömer'le Ebû Ubeyde'nin namzedliğini teklîf etmişti. Hazret-i Ömer ise : İçinde Ebû Bekr gibi

---

1 قال ابوبكر رضى الله عنه بابى انت يا نبى الله! و الله لا يجمع الله عليك موتتين. اما الموتة الاولى التى كتبت عليك فقدمتها ثم لن تصيبك بعدها موتة ابدا [رواه البخارى فى الجنائز].

2 قال عمر، فقلت لابى بكر : انطلق بنا الى اخواننا هؤلاء من الانصار. فانطلقنا [رواه البخارى فى الحدود].

bir zât-i âlî-kadr bulunan bir cemâate riyâset edemiyeceğini bildirerek ve Hazret-i Ebû Bekr'e :

— Elini uzat, sana bîat ediyorum! diyerek Hazret-i Ebû Bekr'in elini tutup bîat etmiş, bunu Ebû Ubeyde'nin, Osman'ın, Abdurrahmân İbn-i Avf'in bîatleri tâkib etmiş, bunları da Ensâr da dâhil olmak üzere oradaki Ashâb'ın bîatleri tâkib ederek bu çok mühim ihtilâf, çok iyi bir sûrette nihâyete ermiştir. Hazret-i Peygamber'in techîz ve tekfîni ile meşgûl bulunan Hazret-i Alî ile Hâşimîler de bir müddet sonra bîat etmişlerdir. Bu bîatten tahallüf eden yalnız (Sa'd İbn-i Ubâde) olmuştur. *Hulâsa*'da bildirildiği üzere müşârün-ileyh Medîne'den çıkmış ve Şam mülhakātından Havrân'a gitmiş ve Hicret'in 14 veyâhud 16 ıncı senesinde orada vefât etmiştir.

Sa'd İbn-i Ubâde'nin bu çok yanlış hareketi ile berâber İslâm'a sebkeden hizmetleri de pek büyüktür :

Evvelâ : Akabe bîatinde bulunmuş nukabâdandır.

Sâniyâ : Bedirden i'tibâren bütün gazâlarda bulunmuş ve Ensâr'ın alemdarlığı vazîfesini îfâ etmiştir. Harzecîlerin Seyyidi idi. En sahî, en yüksek bir muharrirdi. Yüzmek, atmak gibi sporculuğu meşhurdu. Böyle bir çok fazâil-i beşeriyeyi câmi' bulunduğu için *(Kâmil)* unvâniyle şöhret-şiârdı.

* * *

1098. عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِيَّاكُمْ وَ الْجُلُوسَ عَلَى الطُّرُقَاتِ فَقَالُوا مَا لَنَا بُدٌّ إِنَّمَا هِيَ مَجَالِسُنَا نَتَحَدَّثُ فِيهَا قَالَ فَإِذَا أَبَيْتُمْ إِلَّا الْمَجَالِسَ فَأَعْطُوا الطَّرِيقَ حَقَّهَا قَالُوا وَ مَا حَقُّ الطَّرِيقِ قَالَ غَضُّ الْبَصَرِ وَ كَفُّ الْأَذَى وَ رَدُّ السَّلَامِ وَ أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ.

TERCEMESİ

Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llâhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir : müşârün-ileyhin Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'den rivâyetine göre, Resûl-i Ekrem :

— Yollar üzerine oturmaktan hazer ediniz! buyurmuştu. Ashâb :

— (Yâ Resûla'llāh!) Bizim için bundan istiğnâ mümkün değildir. Yol üzerleri bizim meclislerimizdir; oralarda biz (mesâlihimizi) görüşürüz, di (ye müsâade iste) diler. Bunun üzerine Resûlullāh :

— Mâdemki sizin için her halde oturmak zarûreti vardır. Şu halde yola hakkını veriniz! buyurdu. Ashab :

— Yâ Resûla'llāh! Yolun hakkı nedir? diye sordular da *aleyhi's-salâtü ve's-selâm :*

— (Haramdan) göz yummak, (halka) ezâ vermekten ictinâb etmek, (selâm verenin) selâmı (nı) reddetmek, ma'rûf ile emredip münkerden nehyetmek, (sorana yol göstermek, mazlûma yardım etmek) dir, buyurdu.

Î Z Â H I

Buhârî bu hadîs-i şerîfi İstîzân bahsinde de bu sûretle tahrîc etmiştir. Müslim de hem İstîzan'da, hem de Libâs bahsinde rivâyet etmiştir. Ebû Dâvud'un da Edeb bahsinde rivâyeti vardır.

Gadd-ı Basar : ki, gözü harama bakmaktan men' etmektir. Burada Şârihler kavlen ve fi'len gelip geçene taarruzdan ictinâb olmak üzere daha vâsi' bir mânâ maksûd olduğunu bildiriyorlar.

Keff-i ezâ : da gelip geçeni tahkîr, gıybet etmek gibi hallerden hazer etmektir.

Redd-i selâm : da gelip geçenlerden selâm verenlerin selâmlarını karşılamaktır.

Emr-i ma'rûf : muhassenât-i şer'iyyeden mendûb olan şeyleri emretmektir.

Nehy-i münker : de şer'in kabih kıldığı, haram veya mekruh addettiği şeylerden tahzirdir.

Ebû Dâvud'un rivâyetinde irâe-i tarîk, Taberânî'nin Hazret-i Ömer'den rivâyetinde mazlûma yardım da ziyâde olarak bulunduğundan, tercemede bu ziyâde rivâyetleri kavis içinde gösterdik.

HULÂSA: Yol uğrağı yerlerde kimseye zarar vermeden oturmak câizdir. Fakat bunun mukābilinde gelip geçenlere hayır-hâh ve meded-hâh olmak lüzûmu bildirilmiştir.

İbtidâ taraf-ı Peygamberî'den men' edilmesinin hikmeti : Yol üstünde oturan kimsenin her halde fenâ şeyler görmekten, fenâ söz işitmekten hâlî olmamasıdır. Kurtubî : Ulemânın bu hadîsten anladığı men'-ü tahzîr, tahrîm sûretiyle men' etmek değildir. Belki mefâsidi izâle, mesâliha irşad kabîlinden bir tahzirdir, diyor.

İmam Buhârî bu hadîsin mensûb olduğu bâb için: "«افنية الدور و الجلوس فيها و الجلوس على الصعدات» = *Ev önünde finâ-i dâr ittihâzı ve burada oturmanın hükmü, bir de yol üzerinde oturmanın cevâzı*" sûretinde bir unvan koymuştur. Ev önünde oturacak mahal ittihâzı için Hazret-i Âişe'nin bir hadîsini zikretmiş, alelıtlak yol üstünde oturmanın cevâzı hakkında da îzâh etmekte bulunduğumuz Ebû Saîd-i Hudrî Hazretlerinin hadîsini sevk etmiştir. Müellif Zebîdî Hicret bahsinde zikredeceği için Hazret-i Âişe hadîsini burada ihtisâren *Tecrîd*'e almamıştır.

Hazret-i Âişe'nin Hicret hadîsi dört sahife kadar imtidâd eden uzun bir metni ihtivâ etmektedir. Ve burada rivâyet edilen onun ufak bir parçasıdır ve meâli şöyledir : (Babam) Ebû Bekr *radiya'llāhu anh* (Mekke'de) evinin önünü (taşla çevirip) mescid ittihâz etmişti. Orada (alenî) namaz kılardı, Kur'ân okurdu. Müşrik kadınları, çocukları da biribirini ite kaka izdihamla toplanıp hayretle seyr ederlerdi. Bu sırada Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de Mekke'de idi, (henüz Medîne'ye hicret etmemişti) [1].

Hicret bahsindeki uzun metinde, şu terceme ettiğimiz parçanın üst tarafı hulâsaten şöyledir.

İyi hatırlıyorum ki, babamla anam müslüman olup dîn-i İslâm ile tedeyyün etmişlerdi. Hiç bir gün geçmezdi, illâ Resûlullāh

---

1 قالت عائشة رضى الله عنها: فابتنى ابوبكر رضى الله عنه مسجدا بفناء داره يصلى فيه و يقرأ القرآن. فيتقصف عليه نساء المشركين و ابناؤهم يعجبون منه و النبى صلى الله عليه و سلم يومئذ بمكة [رواه البخارى].

salla'llāhu aleyhi ve sellem günün iki tarafında sabah, akşam bize gelirdi. Müslümanlar,Kureyş kâfirlerinin ezâ ve cefâsına mâruz olup da Habeşistan'a hicret edince babam Ebû Bekr de Habeşistan tarafına hicret etmek üzere evden çıktı. Yolda babama İbn-i Değıne mülâkî olmuş. İbn-i Değine, Benî Hevn'den Kāre kabîlesinin Seyyidi ve ulusu idi. Babama :

— Ey Ebû Bekr! Nereye gidiyorsun? diye sormuş. Ebû Bekr de :

— Kavmim beni memleketten çıkardı. Şöyle bir seyahat etmek, Rabbime ibâdet eylemek istiyorum! diye cevab vermiş. İbn-i Değıne :

— Senin ayarında bir insan ne memleketinden çıkar, ne de çıkarılır : Sen, halka başkalarının yanında bulunmıyan şeyler ihsân edersin; sen, akrabâna mâlen ve bedenen sıle-i rahm edersin; sen, âcizleri sıyânet edersin; müsâfire ikrâm edersin; hak yolunda musîbete uğrayanlara muâvenet edersin! diye Hazret-i Hadîce'nin eşref-i mevcûdât Efendimiz'i tavsîf ettiği sıfat-ı bâliğa ile Değıne de babamı senâ etmiş ve babama :

— Ey Ebû Bekr, ben sana hurmetkârım, himâye ederim. Geri dön de Rabbına memleketinde ibâdet et! demiş. Babam dönmüş, İbn-i Değıne de babamla berâber gelmiş. Ve eşrâf-ı Kureyş'i birer birer dolaşarak bunlara :

— Ebû Bekr sizden gördüğü tazyık üzerine Mekke'yi bırakıp gidiyormuş; yoldan çevirdim. Ebû Bekr misâli fazîletli bir zât ne memleketten çıkar, ne de çıkarılır. - Yukarıda babama yâd ettiği fazîletleri Kureyş'e de sayıp dökerek - ayıptır! Siz böyle kâmil bir insanı mı Mekke'den çıkarmak istiyorsunuz? demiş. Kureyş, İbn-i Değıne'nin babam hakkındaki sahâbetini inkâr etmeyip kabûl etmişler; ve ona :

— Ebû Bekr'e söyle : Rabbine evinde ibâdet etsin, evinde namaz kılsın, ne isterse okusun. Bizi rahatsız etmesin, alenî namaz kılmasın. Biz, kadınlarımızın, çocuklarımızın iğfâl edilmesinden korkuyoruz, demişler. İbn-i Değıne de gelip Kureyş'in bu dileklerini Ebû Bekr'e söyledi. Ebû Bekr de bu sûretle ba'demâ evinde otu-rup evinde Allāh'ına ibâdet etmeğe, namazını alenî kılmamağa başladı. Evinden başka bir yerde Kur'ân okumaz oldu. Sonra babam evinin önünü namazgâh ittihâz etti. Burada namaz kılardı, burada

Kur'ân okurdu. Kureyş müşriklerinin kadınları, çocukları izdihamla gelip toplanarak Ebû Bekr'in ibâdetini hayretle seyrederlerdi. Ebû Bekr, rakîku'l-kalb bir insandı; Kur'ân okurken gözlerine hâkim olamayıp ağlardı.

Hadîsin mâba'di daha uzundur, burada hadîsin sebeb-i sevk ve îrâdı tamam olduğundan biz de burada bırakıyoruz. Tamâmını aşağıda Hicret bahsinde terceme edeceğiz.

Burada hadîsin sebeb-i sevk ve îrâdı, kişinin evinin havlusunu taşla çevirmek, orada oturmak hakkını hâiz olduğunu beyandan ibârettir.

Yukarıdaki unvanda gördüğümüz (أفنية = *Efniye)*, (فناء = *Finâ)* nin cem'idir. Finâ, hânenin önündeki açık avluya denir. Fıkıhta : (فناء الدار لصاحبها = *evin harîmi, hâne sâhibinindir)* sözü bir müteârife olarak müsta'meldir. Ve bu haberlerden istifâde edilmiştir. (صعدات = *Suudât)* saîdin cem'idir. Bunu da İbn-i Esîr : evin kapısı önündeki memerr-i nâs olan yol, diye ta'rîf etmiştir. Yukarıda Ebû Saîd-i Hudrî hadîsinde (طرقات = *Turukât)* vârid olması da İbn-i Esîr'in bu ta'rîfini te'yîd etmektedir.

***

1099. عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَضَى النَّبِىُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَشَاجَرُوا فِى الطَّرِيقِ الْمِيتَاءِ بِسَبْعَةِ أَذْرُعٍ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den : [Bir kere arâzî sâhibleri geniş ve işlek tarîk (-ı âmmın mikdârı) hakkında ihtilâf ettiler de Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem* yedi zirâ' olarak hükmetti] dediği rivâyet edilmiştir.

İ Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfin masrıfını Tahâvî *Müşkülü'l-Âsâr*'ında şöyle tasvîr ediyor : İslâm gāzîleri bir hıtta-i arâzî fethediyorlar da devlet tarafından gāzîler arasında taksîm edilerek burada bir köy, veya bir

şehir te'sîs edilmek istenildiğinde o köy veya şehrin en işlek caddeleri asgarî yedi zirâ' mikdârı tevsî' edilir. Yâhud devlet tarafından hâlî bir hıtta-i arâzî i'mâr için bir kaç kişiye iktâ' edilip, bunlar orayı i'mâr ederken halkın mürûr ve ubûru için en işlek ve geniş caddesi olarak bırakılacak arâzînin mikdârında ihtilâf ettiklerinde bu hadîse göre asgarî yedi zirâ' olarak hükm olunur. Maamâfih zirâın mikdar ve mâhiyetini o zamânın ve o mıntakanın örfü tâyin eder.

***

1100. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ
قَالَ نَهَى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ عَنِ النُّهْبَى وَ الْمُثْلَةِ.

TERCEMESİ

Ensar'dan Abdullāh İbn-i Yezîd *radiya'llāhu anh*'den: Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*, kişinin cebren ve kahren malını almaktan, (kulak, dudak ve burun kesmek gibi) ukūbet-i fâhişeden nehiy buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

***

1101. عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ
النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَقُولُ مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Amr (İbn-i Âs) *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : Kim ki, malı (nı muhâfaza) uğrunda katl olunursa o şehiddir, buyurduğunu işittim, dediği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Tirmizî'nin rivâyeti: *(Kim ki, malını muhâfaza uğrunda katlolunursa, o maktûl şehiddir. Kim ki, hayâtı uğrunda öldürülürse, o da şehiddir.*

Dîni uğrunda terk-i hayât eden mücâhid de şehîdtir. Irzı uğrunda ölen de şehidtir) sûretinde ziyâdeyi muhtevîdir.

***

1102. عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ كَانَ عِنْدَ بَعْضِ نِسَائِهِ فَأَرْسَلَتْ إِحْدَى أُمَّهَاتِ ٱلْمُؤْمِنِينَ مَعَ خَادِمٍ بِقَصْعَةٍ فِيهَا طَعَامٌ فَضَرَبَتْ بِيَدِهَا فَكَسَرَتِ ٱلْقَصْعَةَ فَضَمَّهَا وَ جَعَلَ فِيهَا ٱلطَّعَامَ وَ قَالَ كُلُوا وَ حَبَسَ ٱلرَّسُولَ وَ ٱلْقَصْعَةَ حَتَّى فَرَغُوا فَدَفَعَ ٱلْقَصْعَةَ ٱلصَّحِيحَةَ وَ حَبَسَ ٱلْمَكْسُورَةَ.

TERCEMESİ

Enes İbn-i Mâlik *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, bir kere Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kadınlarından bâzısının (ki, Hazret-i Âişe'dir) yanında bulunuyordu. Bu sırada Ümmehât-i mü'minîn'den birisi bir hâdimin vedâatiyle içi yemek dolu bir çanak göndermişti. Hazret-i Âişe (bir taş parçasiyle) hâdimin eline vurdu. Kab ikiye bölündü. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* iki parçayı birleştirdi. Yemeği içine koydu. Orada bulunanlara : Yeyiniz (ananız gayrete geldi, yeyiniz ananız kıskandı!) buyurdu. Enes *radiya'llāhu anh* diyor ki : Onlar yemeği yediler. Yemek bitinceye kadar hâdimi de kırık çanağı da Resûlullāh tevkîf etti. Sonra sağlam bir tabak verip iâde buyurdu. Kırık tabağı da alıkoydu.

Î Z Â H I

Ümmehât-i mü'minîn'den taam gönderen kadının ismini tâyinde muhtelif rivâyetler vardır : Ebû Dâvûd, Nesâî bunun Hazret-i Safiyye olduğunu rivâyet etmişlerdir. Dârekutnî ile İbn-i Mâce de Hazret-i Hafsa olduğunu, Taberânî de *Evsat*'ında Ümm-i Seleme olduğunu rivâyet etmişlerdir ki, Şârih Kastalânî : İsnâdı cihetiyle Taberânî'nin rivâyeti Dârekutnî'nin rivâyetinden daha sahihtir, diyor. Maamâfih kadın fıtratından neş'et etme bu kıskançlık vâkıasının teaddüd ve tekerrür etmiş olması da muhtemeldir.

Kavis içinde görülen ziyâdeler Tahâvî'nin *Şerh-i Meâni'l-Âsâr*'ındaki rivâyetinden istifâde edilmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

فِي ٱلشَّرِكَةِ فِي ٱلطَّعَامِ وَ ٱلنِّهْدِ وَ ٱلْعُرُوضِ

Bu kitab mutlak sûrette şirkete dâir ahkâmı ihtivâ eden hadîsleri bildirir. Bu bâbda taâm ve kābil-i temellük eşyâda, yoldaşların ârifâne sûretiyle tertîb ettikleri kumanyada, nakdin gayri metâda iştirâkin ahkâmına ve kābil-i keyl-ü vezn olan eşyânın mücâzefe yâni oranlama sûretiyle, yâhud müslümanlar kumanyada beis görmedikleri için onun bâzı parçasını tesâdüfî şu şerîkin, bâzı kısmını da bu şerîkin yemesi sûretiyle avuç avuç ve tutam tutam sûret-i taksîmine, yine böyle altın ve gümüşün bilâ-keyl ve bilâ-vezin cüzâfen taksîmine, bir de hurmanın çift çift sûret-i ekline dâir ahâdîs-i şerîfeyi ihtivâ eder[1].

Bu bahsin unvânını, Buhârî râvîleri, muhtelif şekilde rivâyet etmişlerdir. Yukarıda müellif Zebîdî'nin ihtiyâr ettiği unvân Ebû Zerr'in rivâyetidir. Bu rivâyette kitab, bâb tâbirleri yoktur. Ekser-i rivâyetler (باب الشركة) sûretindedir. Nesefî'nin rivâyeti ise terceme ettiğimiz ve aşağıya da not olarak gösterdiğimiz şekildedir. Kāri'lerimiz, dört kelimelik bir unvânın bu uzun tercemesi nereden çıkarıldı, diye hayret etmemelidir.

(شرك) lügaten nasîb demektir. Bu lâfzın zabtında ehl-i lisân dört lügat bildiriyor ki, dördüncüsü şirktir. Sebe' Sûresi'nin (22) inci âyetindeki : (و ما لهم فيهما من شرك = *Müşriklerin bâtıl ilâhlarının göklerdeki ve yerdeki mevcûdât-ı kevniyede nasibleri ve hakk-ı mülkiyetleri yoktur)* kavl-i şerîfindeki *(Şirk)*, *(Nasîb)* mânâsınadır.

---

[1] كتاب الشركة، باب الشركة فى الطعام و النهد و العروض و كيف قسمة ما يكال و يوزن مجازفة او قبضة قبضة لما لم ير المسلمون فى النهد بأسا ان يأكل هذا بعضا و هذا بعضا و كذلك مجازفة الذهب و الفضة و القران فى التمر [بخارى].

Şirket: de lûgaten, şüyû' veya mücâveret sûretiyle ihtilâttır. Sâd Sûresi'nin (3) üncü âyetindeki "«و ان كثيرا من الخلطاء ليبغى بعضهم على بعض» = *Şeriklerden çoğu hakîkaten yekdiğerine tecâvüz ederler*" kavl-i şerîfindeki *(huletâ)* lâfzı da *(şürekâ)* mânâsınadır.

Istılâh-ı şer'îde şirket : bir şey hakkında iki ve daha ziyâde kimselere hakkın sübut ve ihtisâsı ve onların bu şey ile hukūkan hâiz-i imtiyâz olmalarıdır. Seyyid-i Şerîf *Ta'rîfât*'ında şirketi : iki ve daha ziyâde nasîbin yekdiğerinden ayrılmaz bir sûrette ihtilâtıdır, diye târif ediyor ki, daha vâzıhtır. Sonra şirket nâmı, sebeb-i ihtisas olan akt-i şirkete de ıtlâk olunmuştur ki, bu ıtlakta nasiblerin ihtilâtına da lüzum yoktur. Maâmafih şirket, nasiblerin ihtilâtiyle olduğu gibi hükmî şüyû' ile de olur, irs gibi.

Şirket iki nevi'dir : şirket-i mülk, şirket-i akd.

Birinci, şirket-i mülk : iki kişinin bir şey'e –şirâ, irs, hibe, gibi– esbâb-ı temellükten birisiyle, yâhud bilâ-sun'in halt-ı emvâl ile, yâhud bi'l-irâde ihtilât-ı emvâl ile mâlik olmasıdır. Gerek halt, gerek ihtilât-ı emvâl sûretiyle olan şirket-i mülkte malları yekdiğerinden ayırd edilmesi ya güç veyâhud müteazzir derecede karışmış olması şarttır. Bunların hepsi şirket-i mülktür; şeriklerden her biri, sâhibinin hissesine ecnebîdir. Binâenaleyh iki kişinin müştereken aldıkları bir mal, iki kişiye irsen intikāl eden bir mal, iki kişiye müştereken hibe edilen bir mal onların arasında müşterek olur. Ve onlardan her biri bu malda diğerine müşârik bulunur. Yine böyle iki kişi ya bi'l-iltizâm veyâhud bir ârıza ile zahîreleri ayırd edilemiyecek sûrette biribirine karışsa bu zahîre ikisi arasında müşterek olur. Bu cihetle şirket-i mülk, ihtiyârî ve cebrî olarak iki kısma ayrılır. Yine şirket-i mülk, şirket-i ayn ve şirket-i deyn kısımlarına da ayrılır: şirket-i ayn, muayyen bir malda iştirâktir. Şirket-i deyn de alacakta iştirâktir. Bunlardan her birine terettüb eden birtakım hükümler vardır ki, hepsi fıkıh kitablarında îzâh edilmiştir.

İkinci, şirket-i akid: şeriklerden birisinin âhare: sana şu işte müşâreket ettim! demesi, öbirisinin de kabûl etmesi sûretiyle vukū' bulan akd-i iştirâktir. Borçlar Kānûnunda buna "*âdî şirket*" deniliyor. Ve (520) inci maddesinde: (*şirket bir akittir ki, onunla iki veya ziyâde kimseler sa'ylerini ve mallarını müşterek bir gāyeye erişmek için birleştirmeği iltizâm ederler*). diye târif olunuyor.

Şİrket-İ Akİd de Dört Nevî'dİr: Şirket-i Müfâvaza, Şirket-i İnan, Şirket-i Tekabbül ve Şirket-i vücuhtur. Şirket-i akdin her kısmı vekâleti mutazammındır. Şöyle ki, şeriklerden her biri tasarrufta yâni alıp satmakta ve başkasından iş kabûl etmekte diğerinin vekîlidir. Binâenaleyh vekâlette akıl ve temyiz şart olduğu gibi ale'l-umûm şirketlerde dahi şeriklerin âkıl ve mümeyyiz olmaları şarttır.

Şİrket-İ Müfâvaza: kefâleti, tesâvî-yi mâlî, tasarrufu, deyni tazammun eden şirkettir. Şirket-i müfâvazada müfâvizler biribirinin kefîlidir. Binâenaleyh müfâvizlerin kefâlete ehil olmaları şarttır.

Şİrket-İ İnan: Kefâleti değil, yalnız vekâleti tezammun eden şirkettir. Maamâfih şirket-i inânın hîn-i akdinde kefâlet zikrolunduğu takdirde şerikler biribirinin kefîli olurlar. Bu nevi' şirketin sıhhati için sermâyede hisselerin müsâvâtı şarttır. Kazançta müsâvat şart değildir.

Şİrket-İ Tekabbül: ki, buna Şirket-i Sanâyi' de denir; iki ve daha ziyâde san'atkârın iştirâk etmesidir. Meselâ iki terzinin, yâhud bir terzi ile bir boyacının müşterek iş yapmaları gibi ki, kazançları ikisi arasında müşterek olur.

Şİrket-İ Vücûh: sermâyesiz ve yalnız iki şerîkin vücûh ve i'tibâriyle alış veriş yaparak kazanmak için kurdukları şirkettir. Şirketin bu nev'i de öbirleri gibi vekâleti tezammun eder. Şirket-i akdin bu dört nev'inden her birisine teferru' eden bir çok fıkhî hükümler vardır ki, bunlar da fıkıh kitablarında mufassaldır.

Şİrket-İ Taâm hakkında müellif İmam Buhârî'nin aşağıda müstakil bir bâbı gelecektir.

Şİrket-İ Nehd'i *Kāmus* mütercimi Âsım Molla şöyle târif ediyor: Nûn'un kesri ve fethi ile (نهد) seferber olan yoldaşların kendi aralarında bervech-i ârifâne ale's-seviyye tertîb ve ihrâc eyledikleri kumanyaya denir[1]. Lisânımızda bundan bedî' bir târif yazmak mümkün değildir. Ârifâne sûretiyle iştirâk, bir cins mal hakkında olduğu gibi muhtelif cins yiyecek hakkında da olabilir. Yemek hakkında olduğu gibi meşrûbat hakkında da akdolunabilir. Şeriklerin ale't-tesâvî yemeleri de şart değildir. Binâenaleyh kiminin az, kiminin çok yemesiyle hâsıl olan tefâdul ribâyı istilzâm etmez. İbâha nev'indendir. Ömer İbn-i Ubeyd, Hasan Basrî Hazretlerinden: «اخرجوا نهدكم فانه اعظم للبركة و احسن لاخلاقكم و اطيب لنفوسكم» = *Ey yolcular kumanyanızı*

[1] *Kāmûs-ı Türkî*'de : ârifâne sûretinde yazılması tashih niyetiyle tağlitdir, harîfânedir; esnafca demektir, deniliyor.

çıkarınız! O, bereket cihetiyle çok büyüktür, ahlâkınızı güzelleştirir, gönüllerinizi kayd-i maîşetten kurtarır" dediğini rivâyet etmiştir. Katâde'den-de: (ما افلس المتعاهدان = *Erzâkını birleştiren iki yoldaş, yokluk çekmez)* dediği rivâyet edilmiştir.

Şirket-i Urûz: metâ ortaklığıdır. Urûz, arzın cem'idir. Arz, metâ mânâsınadır; nakid mukābilidir. Fakat şirket-i urûz hakkında fukahânın ihtilâfı vardır. Eimme-i Hanefiye şirket-i müfâveza olsun, şirket-i inân olsun nakdeyn yâni altın ve gümüş ile sahîh olur. Metâ-i ticâretle olmaz, demişlerdir. İmam Mâlik, cinsi müttehid olmak üzere uruzda da iştirâki kabûl etmiştir. Eimme-i Şâfiiyye de mislî olmak üzere tecvîz etmişlerdir. İmam Muhammed, altın ile gümüşe fülûs yâni mâdenî geçer akça ile akd-i iştirâki de nakdeyn gibi sahihtir. demiş ve fülûsün revâcı i'tibâriyle nakdeyn hükmünde olduğunu ta'lîlen bildirmiştir. Fakat İmâm-ı A'zam'la İmam Ebû Yûsüf fülûsün revâcı ârızî ve i'tibârî olduğu cihetle fülûs ile akd-i iştirâki sahih bulmamışlardır.

Kısmetin Keyfiyeti: Müellif Buhârî'nin uzunca unvânında bildirdiği iki esas ki: şirket, kısmet idi. Şirkete dâir umûmî îzâhımıza burada nihâyet vererek şimdi biraz da kısmet hakkında umûmî ma'lûmât arz etmek isteriz:

Kısmet: Şerîat örfünde, hisse-i şâyiayı tâyin etmektir. Yâni keyl, vezn, arşın, metre gibi bir mikyâs ile hisseleri biribirinden ayırmaktır. Bu da iki vechile olur. Şöyle ki, ya a'yân-i müştereke yâni müteaddid ve müşterek şeyler kısımlara bölünerek ferdlerin şâyi' olan hisseleri bu kısımlarda cem' edilmiş olur. Üç kişi arasında müşterek olan otuz koyunu onar onar üç kısma ayırmak gibi, buna: *(Kısmet-i cem')* denilir. Yâhud yalnız bir ayn-i müşterek taksîm olunup onun her cüz'ünde şâyi' olan hisseler birer kısmında taayyün eder. Bir arsanın ikiye taksîmi gibi. Buna da: *(Kısmet-i tefrik)* denilir.

Kısmet bir cihetle İfraz, bir cihetle de Mübâdeledir: Meselâ iki kişi arasında münâsafeten müşterek olan bir arsanın her cüz'ünde her birinin nısıf hissesi olduğu halde kısmet-i tefrik ile ikiye taksîm olunarak her birine birer kısmı verdikte her biri kendi nısıf hissesini ikrâz ve nısf-ı diğerini âherin nısıf hissesiyle mübâdele etmiş olur.

Kısmet-i cem' ile kısmet-i tefrikten her biri iki nev'e taksîm olunur: Birinci nev'i kısmet-i rızâ, ikinci nev'i kısmet-i kazâdır.

KISMET-İ RIZA: müştefrek mal sâhiblerinin rızâlariyle icrâ olunan kısmettir ki, bi't-terâzî aralarında ya kendileri taksîm ederler, yâhud rızâlariyle hâkim taksîm eder.

KISMET-İ KAZÂ: müşterek mal sâhiblerinden birisinin talebi üzerine hâkimin hükmen taksîmidir.

Şu fıkhî mukaddimâtı arzettikten sonra müellif Buhârî'nin yukarıdaki unvânına avdet ediyoruz. Kısmetin târifinde görmüştük ki, kābil-i vezn olan eşyâ vezn ile, kābil-i keyl olan da keyl ile taksîm olunur. Bunların mücâzefe[1] tarîkıyle taksîm edilmeleri câiz değildir. Müellif Buhârî bu unvânında keyl ve vezin mikyaslariyle taksimden Nehdin yâni ârifâne sûretiyle iştirâkin taksîmi müstesnâ olduğuna işâret etmiş ve bunu da bervech-i âtî rivâyetle te'yîd eylemişti.

1103. عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ خَفَّتْ
أَزْوِدَةُ الْقَوْمِ وَ أَمْلَقُوا فَأَتَوُا النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ
فِي نَحْرِ إِبِلِهِمْ فَأَذِنَ لَهُمْ فَلَقِيَهُمْ عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ
فَأَخْبَرُوهُ فَقَالَ مَا بَقَاؤُكُمْ بَعْدَ إِبِلِكُمْ فَدَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ
صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ مَا بَقَاؤُهُمْ بَعْدَ
إِبِلِهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ نَادِ فِي النَّاسِ
يَأْتُونَ بِفَضْلِ أَزْوَادِهِمْ فَبُسِطَ لِذٰلِكَ نِطَعٌ وَ جَعَلُوهُ عَلَى النِّطَعِ
فَقَامَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَدَعَا وَ بَرَّكَ عَلَيْهِ ثُمَّ
دَعَاهُمْ بِأَوْعِيَتِهِمْ فَاحْتَثَى النَّاسُ حَتَّى فَرَغُوا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ

[1] Mücâzefe, ölçüsüz, tartısız hads ve tahmîn ile oranlama taksimdir.

اَللّٰهُ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ وَ أَنِّى رَسُولُ اللّٰهِ .

TERCEMESİ

Seleme İbn-i (Amr-i) Ekva' *radiya'llāhu anh*'in şöyle dediği rivâyet edilmiştir. (Hevâzin seferinde) mücâhidlerin azıkları hafifleşmişti de fakir düşmüşlerdi. Bunun üzerine Ashâb, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e develerini kesmek için (izin istemeğe) geldiler. Resûlullāh da bunlara izin verdi. Müteâkıben bunlar Ömer *radiya'llāhu anh*'e mülâkî oldular. Bu haberi ona da hikâye ettiler. Hazret-i Ömer bunlara :

— Develeriniz gittikten sonra (bu uzun yolculukta) hayâtınızdan eser kalmaz, dedi. Sonra Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna girdi. Ve :

— Yâ Resûla'llāh! Bunların develeri gittikten sonra bunların hiç biri (sağ) kalmaz, dedi. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* de :

— Öyle ise haydi orduya ilân et, herkes geri kalan azıklarını getirsinler! buyurdu. İçine konulmak üzere meşin bir sergi yayıldı. Getirenler buna koydular. Sonunda Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ayağa kalktı, düâ buyurdu ve sergi üstündeki erzak için bereket temennî eyledi. Sonra Ashâb'ın kaplariyle gelmesini emretti. Mücâhidler (gelip) avuç, avuç aldılar. Fâriğ oluncıya kadar (torbalarını doldurdular. Yanlarında dolmadık kab kalmadı. Alınan erzâkın bir misli de arttı, kaldı. Resûl-i Ekrem bu mu'cizeden istiğrâb edip son dişleri görülünceye kadar güldü). Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (makām-ı şükranda) :

— Eşhedü en lâ ilâhe illa'llāh ve ennî Resûlullāh, buyurdu.

ÎZÂHI

Her şeyden evvel şunu bildirmek isteriz ki, tercememizin son kısmında kavis içinde görülen uzunca ziyâde Beyhakî'nin *Delâil*'indeki Ebû Ömretü'l-Ensârî'den vâkı' bir rivâyetinden istifâde edilmiştir. Bu hadîsi Buhârî Cihad bahsinde de rivâyet etmiştir. Ve Buhârî'nin münferiden rivâyet ettiği ahâdîs-i şerîfe cümlesindendir. Hadîsin istişhâd edilen noktası, oradaki erzâkın bir araya toplanıp sonra taksîm edilmesi *(Nehd)* yâni ârifâne mâhiyetinde olmasıdır. Nehdin mebdei şirkettir, müntehâsı kısmettir.

1104. عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْأَشْعَرِيِّينَ إِذَا أَرْمَلُوا فِي الْغَزْوِ أَوْ قَلَّ طَعَامُ عِيَالِهِمْ بِالْمَدِينَةِ جَمَعُوا مَا كَانَ عِنْدَهُمْ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ اقْتَسَمُوهُ بَيْنَهُمْ فِي إِنَاءٍ وَاحِدٍ بِالسَّوِيَّةِ فَهُمْ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُمْ.

TERCEMESİ

Ebû Mûsâ (el-Eş'arî) *radiya'llāhu anh*'den Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem:*

[Hakîkaten Eş'arîler, gazâda azıklarını bitirirken, yâhud Medîne'de âilelerinin taâmı azaldığında hemen yanlarındaki erzâkı bir sevb derûnunda toplayıp sonra bir kab içinde (ölçerek) aralarında ale's-seviye taksîm etmiş kimselerdir. Binâenaleyh Eş'arîler bendendir, ben de Eş'arîlerdenim] buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

ÎZÂHI

Bu hadîsi Müslim Fazâil'de, Nesâî de Siyer'de rivâyet etmişlerdir. Eş'arîler Yemen'de büyük bir kabîledir. Bu kabîlenin inşiâb

ettiği büyük babası *(Eş'ar)*, Sebe' neslinden *(*Nebt İbn-i Eded*)* nâm kimsedir. Gövdesi kıllı doğduğu için bu lâkabı almıştır. Ebû-Mûse'l-Eş'arî Hazretleri bu kabîleye mensubtur. İmam Ebü'l-Hasen Eş'arî'nin cedd-i a'lâsı da bu kabîledendir. Server-i Enbiyâ Efendimiz'in: Eş'arîler bendendir, ben de onlardanım, buyurmaları Eş'arîler için hiç şübhesiz bir menkabe-i azîmedir. Eş'arîler benim gibi yaşar, benim gibi millî tesânüdü, millî müsâvâtı sever insanlardır, demektir ki, artık bundan büyük bir şeref tasavvur olunamaz. Hadîsteki *(min)* edâtı, ittisâle delâlet ettiğinden Eş'arîlerin Resûl-i Ekrem'e nisbeti, şeref-i ittisâl ve kurbiyeti gâyet beliğ bir sûrette ifâde edilmiş bulunuyor.

Ebû Mûse'l-Eş'arî hadîsinden gerek seferde, gerek hazerde azık cem'inin, azık iştirâkinin müstehab olduğu müstefâd olur. Yalnız burada bildirilen taksîm, fukahâ örfünde ma'lûm olan kısmet değildir. Belki toplanan erzâkı şürekâdan bâzısının bâzısına ibâhasıdır.

Bİr İctİhad, bİr İntİkâd: Şârih İbn-i Hacer bu hadîsten müstefâd olan ahkâm arasında: bu hadîs mechûlü hibenin cevâzına delâlet ettiğini de zikr ediyor. Buhârî'nin diğer şârihi ve Hâfız İbn-i Hacer'in güzîde bir muâsırı olan Aynî bunu doğru bulmuyor. Ve :

— Hadîste mechûl-i hibenin cevâzına delâlet eder bir şey yoktur; hadîste yalnız şeriklerin biribirine müvâsât ve muâveneti, bir de ibâhasi vardır. Bu ise hibe değildir. Çünkü hibe, bir malı temlikten ibârettir, Temlik ise ibâha değildir. Yine böyle hibe yalnız îcâb ve kabûl ile mün'akid olur bir muâmeledir. Çünkü akid yalnız îcâb ve kabûl ile kāim olur. Bu sebeble gerek Tâbiî ve gerek sâir ulemânın cumhûruna göre hibeden mevhûb olan şeyi kabzetmek şarttır. Burada ise taksîm olunan erzaktan her şerîkin hissesine isâbet eden sehmi alması, kabz-ı örfî değildir, diyor.

Bu ilmî intikâd üçüncü güzîde bir şârihimiz Kastalânî'nin hoşuna gitmiş olsa gerektir ki, *İrşâdü's-Sârî*'de hem Hâfız İbn-i Hacer'in istinbâtını, hem de Bedrüddîn-i Aynî'nin intikâdını aynen naklediyor. Hiç şübhesiz İslâmî ilimlerimiz ufak bir nümûneden ibâret olan hep böyle serbest ictihad ve intikadlar sâyesinde müstaid olduğu derece-i kemâle yükselmiştir. Bu güzel vesîle ile her üçünü de rahmetle yâd ederiz. Her an füyûzât-ı ilmiyelerinden bu eserimizde kana kana müstefîd olduğumuz bu üç şârihimizin —ki,

ilm-i hadîsin ekānim-i selâsesi mesâbesindedir.— Hazırlamakta bulunduğumuz terceme-i hallerini hiç eksik olmayan böyle bir ilmî münâkaşaları vesîlesiyle kāri'lerimize arz edeceğimizi vaad eyleriz.

RÂFİ' İBN-İ HADÎC HADÎSİ: Îzâh ettiğimiz Ebû Mûse'l-Eş'ârî hadîsinden evvel İmam Buhârî Şirket ve Kısmet hadîsleri arasında Râfi' İbn-i Hadîc[1] *radiya'llāhu anh*'den de şu haberi tahrîc etmiştir: Müşârün-ileyh Hazretleri diyor ki:

— Biz, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile ikindi namazını kılardık. Müteâkıben develerimizi boğazlardık. (Takrîbî) on parçaya ayırırdık. Gün batmazdan önce de pişmiş kebablar yerdik, diyor[2].

Buhârî'nin Mevâkît-i Salât bahsinde akşam namazının vaktini beyân için açtığı bir bâbında da rivâyet ettiği bu hadîs-i şerifte deve etlerinin ibtidâ cem'i, sonra tartmaksızın takrîbî olarak on parçaya taksîm edildiği bildiriliyor ki, bu bir nehddir, mücâzefe sûretiyle taksimdir.

Keşmirî Şeyh Enver'in Hanefî fıkhına dâir bu bâbda bir nakli, kendisinin de bir mütâlâası vardır ki, müşterek kesilen kurban etinin taksîminde çok lüzumlu gördüğümüzden naklediyoruz. Keşmirî: "*Hanefî fıkhında beyân olunduğuna göre: birtakım kimseler iştirâk etseler de* –meselâ yedi kişi sığır– *bir kurban boğazlasalar, şerikler bu kurbanın etini aralarında mücâzefe sûretiyle taksimden hazer etmelidirler; şeriklerin bu kurban etini veznen taksîm etmeleri lâzımdır, deniliyor. Bana göre veznen taksîm şerikler arasında nizâ' vukūunda mürâcaat edilir bir kāidedir. Nizâ olmadıkça mücâzefe sûretiyle takrîbî taksîm edilebilir*" diyor. Sonra hadsî taksîme bundan başka daha bir çok mevâkı' ve mesâilde mürâcaat edildiğini bildiriyor.

---

[1] Râfi' İbn-i Hadîc, Ensâr'dandır. Evs kabîlesindendir Uhud harbinde bulunmuş ve onu tâkib eden bütün gazâlara iştirâk etmiş ülü'l-azim bir Sahâbî'dir. Kendisinden (78) hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bunlardan beş hadîsin rivâyetinde Buhârî ile Müslim ittifâk etmişlerdir. Üç hadîsini de Müslim münferiden rivâyet etmiştir. Râvîleri, oğlu Rifâa ile Beşîr İbn-i Yesâr, Tâvus İbn-i Keyşan'dır. (74) târihinde vefât etmiştir.

[2] عن رافع بن خديج رضى الله عنه قال: كنا نصلى مع النبى صلى الله عليه و سلم العصر فننحر جزورا فنقسم عشر قسم، فنأكل لحما نضيجا قبل ان تغرب الشمس [رواه البخارى].

1105. عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِذِي ٱلْحُلَيْفَةِ فَأَصَابَ ٱلنَّاسَ جُوعٌ فَأَصَابُوا إِبِلاً وَ غَنَماً قَالَ وَ كَانَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فِي أُخْرَيَاتِ ٱلْقَوْمِ فَعَجِلُوا وَ ذَبَحُوا وَ نَصَبُوا ٱلْقُدُورَ فَأَمَرَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ بِٱلْقُدُورِ فَأُكْفِئَتْ ثُمَّ قَسَمَ فَعَدَلَ عَشَرَةً مِنَ ٱلْغَنَمِ بِبَعِيرٍ فَنَدَّ مِنْهَا بَعِيرٌ فَطَلَبُوهُ فَأَعْيَاهُمْ وَ كَانَ فِي ٱلْقَوْمِ خَيْلٌ يَسِيرَةٌ فَأَهْوَى رَجُلٌ مِنْهُمْ بِسَهْمٍ فَحَبَسَهُ ٱللّٰهُ ثُمَّ قَالَ إِنَّ لِهٰذِهِ ٱلْبَهَائِمِ أَوَابِدَ كَأَوَابِدِ ٱلْوَحْشِ فَمَا غَلَبَكُمْ مِنْهَا فَٱصْنَعُوا بِهِ هٰكَذَا فَقُلْتُ إِنَّا نَرْجُو ٱلْعَدُوَّ غَداً وَ لَيْسَتْ مَعَنَا مُدًى أَفَنَذْبَحُ بِٱلْقَصَبِ فَقَالَ مَا أَنْهَرَ ٱلدَّمَ وَ ذُكِرَ ٱسْمُ ٱللّٰهِ عَلَيْهِ فَكُلُوهُ لَيْسَ ٱلسِّنَّ وَ ٱلظُّفُرَ وَ سَأُحَدِّثُكُمْ عَنْ ذٰلِكَ أَمَّا ٱلسِّنُّ فَعَظْمٌ وَ أَمَّا ٱلظُّفُرُ فَمُدَى ٱلْحَبَشَةِ .

TERCEMESİ

Râfi' İbn-i Hadîc *radiya'llāhu anh*'den şöyle hikâye ettiği rivâyet edilmiştir :

(Huneyn dönüşünde Tihâme'den ma'dûd) Zü'l-Huleyfe'-de biz, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile berâber bulunduk.

Hey'et-i seferiye iyice acıkmıştı. (Huneyn'de) bir çok deve ve koyun da ele geçirmişlerdi. Râfi' (devamla) demiştir ki : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ordunun arkalarında kalmıştı. Ashab acele edip ganîmet develerinden, koyunlarından kısmen kesmişler, tencereleri yerleştirmişlerdi. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (gelince) emredip tencereler devrildi. Sonra Resûlullāh mâl-i ganîmeti taksîm buyurdu. (Develerin; koyunların taksîminde o günün râyicine göre) on koyunu bir deveye muâdil saydı.

Bu sırada develerden birisi kaçmıştı. Bunu tâkib ettilerse de o (firârî deve) muakkibleri âciz bıraktı. Ordu içinde (medâr-ı tâkib olan) at da pek az bulunuyordu. Bu sırada mücâhidlerden bir kimse oku ile bu hayvanı tâkib edip (vurdu) da bu sebeble Allah hayvanı tevkîf buyurdu. Bundan sonra *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Vahşî hayvanların firârîsi gibi behâimin de muhakkak firârîsi vardır. Bunlardan biri size galebe ederse, ona böylece muâmele ediniz (avlar gibi vurunuz!) buyurdu. Ben:

— Yâ Resûla'llāh! Yarın (zaman olur ki) muhakkak biz, düşmandan endîşe ederiz (de kılıçlarımızı zebh için körletemeyiz), berâberimizde bıçak da bulunmaz. (Bu halde) kamışla hayvan boğazlayabilir miyiz? diye sordum. Resûlullāh :

— Bol kan akıtan her şey ile zebholunur, üzerine ismu'llāh da zikrolunursa, o mezbûhu yeyiniz! Yalnız dişle tırnak müstesnâdır. Bunun sebebini de her halde size bildirmek isterim : amma diş, bir kemiktir (kesmez), tırnak da Habeşîlerin vesâit-i zebhidir, buyurdu.

Î Z Â H I

Müellif Buhârî bu hadîsi Şirket, Cihâd, Zebâyih bahislerinde tahrîc etmiştir. Müslim Edâhî; Ebû Dâvud Zebâyih; Tirmizî

Sayd ve Siye'de; Nesâî Hac, Sayd, Zebâyih, Edâhî bahislerinde; İbn-i Mâce de Edâhî ve Zebâyih'de rivâyet etmişlerdir.

Bu Zü'l-Huleyfe'yi *Telvîh* sâhibi "*Medînelilerin mîkātı olan Zü'l-Huleyfe değildir, Zât-i Irk yanındaki Tihâme'den ma'dud olan Zü'l-Huleyfe'-dir*" diyor. Yâkut Hamevî ve başkaları hep böyle bildirmişlerdir. Müslim'in bir rivâyetinde de (بذى الحليفة من تهامة) sûretinde mukayyed bulunduğundan tercemede kavis içinde işâret ettik. Kabîsî bunu Medînelilerin mîkātı olan Zü'l-Huleyfe zann etmiş, Nevevî de bu zannın bîşinde yanılmıştır. Bu vâkıa, sekizinci sene-i Hicriye'de Huneyn seferinden avdet buyurulurken cereyân ettiğinden bunu da tercememizde gösterdik. Resûl-i Ekrem'in ordunun en sonlarında kalması, zuafâ-yi Ashâb'ı sıyânet ve kuvâ-yi külliyeye yetişmeleri husûsunda kendilerine muâvenet buyurmak arzusuna mebnîdir.

Nevevî diyor ki: Resûl-i Ekrem'in kaynamakta olan tencerelerin eğilip sularının dökülmesini emir buyurması şübhesiz bir ukūbet idi. Bu şedîd ve ukūbet-âmiz emrin isdâr buyurulması, artık guzât-i müslimînin dâr-i harbten dâr-i İslâm'a vâsıl olması ve dâr-i İslâm'ın müşterek mâl-i ganîmetin kable't-taksîm ekli câiz olmayan bir mahal bulunması cihetiyledir. Taksimden evvel ganîmet malı yalnız dâr-ı harbde mubâh olarak yenilebilirdi. Etlerin de tencerelerden dökülmesi emredilmemiştir. Çünkü bu etler gāzîlerin malıdır. Sonra idâa-i mâl idi. Her vesîle ile idâa-i maldan nehiy buyurulmakta idi.

Develerin, koyunların umûmî taksîmine gelince : bunda Resûl-i Ekrem o günkü râyicini nazar-ı i'tibâre alarak on koyunun kıymetini, mûtedil ve orta halli bir devenin tutarına muâdil addetmiştir. Binâenaleyh Huneyn ganîmetinin taksîminde iltizam buyurulan bu nisbet ve teâdül, udhiyyedeki bir sığırın yedi koyun makāmına ikāme edilmesi kāidesine muhâlif olmaz. Udhiyyede iltizâm buyurulan bu kāide, koyunla mûtedil bir devenin kıymetinde gālib ve şâyi' olan râyic üzerine binâ kılınmıştır.

MÜSTEFÂD OLAN HÜKÜMLER :

1) İslâm hudûduna girdikten sonra kable't-taksîm ganîmet malının ekli câiz olmadığı.

2) İnsî hayvan firâr eder de tutmak mümkün olmazsa av avlar gibi tezkiyenin cevâzı. İmam Ebû Hanîfe ile İmâm-ı Şâfiî *rahimehümâ'llāh*'ın mezhebi budur. Alî, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs,

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhüm* ile Tâvus, Atâ', Şa'bî, Esved İbn-i Yezîd, Nehâî, Hakem, Hammâd, Sevrî, Ahmed, Müzenî, Dâvud Hazarâtının mezhebleri de böyledir.

Nevevî: Cuhmûru ulemâ Ebü'l-Aşrâ' hadîsi ile de ihticâc etmişlerdir, diyor ki, bu Ebû'l-Aşrâ' hadîsini de *Sünen-i Erbaa* sâhibleri rivâyet etmişlerdir ve meâli şöyledir : Ebü'l-Aşrâ'nın babası demiştir ki : ben Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

— Yâ Resûla'llāh! Devenin şer'î kesimi göğsün üstündeki menharle boğazdan kesmek değil midir?. Böyle iken firârî deve, av avlanır gibi vurulmakla tezkiye hâsıl olur mu? diye sordum. Resûl-i Ekrem cevâben :

— Hayvanın oyluğundan vursan bile kâfîdir, senin için tezkiye hâsıl olmuştur, buyurdu[1]. Şu kadar ki, cumhûra muhâlif ictihadda bulunanların bu hadîs hakkında bâzı gûnâ intikadları vardır : 1) Ebü'l-Aşrâ'nın ismi muhtelif sûrette bildirilmiştir. 2) Ebü'l-Aşrâ'nın babasından bu hadîsten başka rivâyeti yoktur. 3) *Sünen-i Erbaa* sâhiblerinin rivâyetine göre sıhhati kabûl edilse bile zarûrete munhasırdır, demişlerdir.

Maamâfih bununla ihticâc edilmese bile Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin mezhebi Ashâb ve Tâbiîn'den isimlerini zikrettiğimiz bunca zevattan rivâyet edilmiştir. Buhârî'nin bu Râfi' İbn-i Hadîc hadîsi ile berâber Muhammed İbn-i Hasen'in Ebû Hanîfe vâsıtasiyle İbn-i Ömer'den bir rivâyeti de vardır. Bu rivâyete göre : bir gün Medîne'nin bir kuyusuna bir deve düşmüş. Minharden boğazlamak mümkün olmamış, bıçakla böğründen vurularak irâka-i dem te'mîn edilmiş. Sonra İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* bu devenin etinden onda birisini iki dirheme satın almış[2].

İmam Mâlik, Rebîa, Leys İbn-i Sa'd firârî hayvan, zekât-i insîye hâs zebh ile boğazlanmadıkça eti yenmez, demişler ve asıl zekâtın meşrûiyetini istishâb ile istidlâl etmişlerdir. Bunlar da : firârî hayvana bir vahşet gelmiştir. Fakat bundan dolayı hayvânât-ı

1 فقد روى ابو العشراء عن ابيه قال قلت : يا رسول الله! أما تكون الذكاة الا فى اللبة و الحلق؟. قال : لو طعنت فى فخذها لا جزأ عنك [رواه الاربعة].

2 روى محمد بن الحسن عن ابى حنيفة عن سعيد بن مسروق عن عباية بن رفاعة بن رافع عن ابن عمر : ان بعيرا تردى فى بئر بالمدينة فلم يقدر على منحره فوجئ بسكين من قبل خاصرته. فاخذ ابن عمر عشيرا بدرهمين. (العشير لغة فى العشر كالنصيف و النصف).

vahşiyeye iltihak etmemiştir. Bunun bir delîli, hayvanın firârî ve üzerinden mâlikinin hakk-ı mülkiyeti zâil olmamış bulunmasıdır, diyorlar.

3) Zekât-ı şer'înin şerâitinden birisi, bol kan akıtmak olduğu da bu hadîsten müstefâd olur. Hayvanın bir an evvel hayattan kurtulması, azab ve ıztırabtan rahata ermesi için bol kan akıtılması matlubdur. Bunu, hadîste mecaz tarîkıyle *(inhâr-ı dem)* ta'bîri kemâl-i belâğatle ifâde etmektedir. Şu halde bu bol kanın hangi damardan akıtılması matlubdur? Râfi' hadîsinde buna işâret olunmadığı gibi *Kütüb-i Sitte*'deki rivâyetler arasında da isâle-i demin muayyen bir damara tahsîsini ifâde eden bir haber yoktur.

Bu sebeble ulemâ, zebihte kat'ı vâcib olan mahal ve damarların ta'yîninde ihtilâf etmişlerdir : Leys İbn-i Sa'd, Dâvud, Ebû Sevr, ashâb-ı Şâfiî'den İbn-i Münzir'e göre, şu dört şey'in kesilmesi şarttır : 1) Hulkum = boğaz. 2) Merî' = hulkuma muttasıl olan mecrâ-yi taâm ve şarâb, 3, 4) Vedecan = boğaz çukurunun iki tarafındaki iki kalın damardır[1]. Verîdân da derler ki, can damarlarıdır. Lisânımızda şah damarları denmekle meşhurdur. İmam Mâlik'ten naklolunan bir rivâyette de bu dört şey'in kesilmesi merkezindedir.

İmâm-ı Şâfiî ile meşhur bir rivâyete göre, İmam Ahmed İbn-i Hanbel yalnız hulkum ile merîi kesmekle iktifâ etmişlerdir. İmam Mâlik hulkum ile vedecan kesilmelidir, demiş. İmam Ebû Hanîfe ile bir rivâyette İmam Ebû Yûsüf yukarıda zikredilen dört âzâdan üçünü kesmek kâfîdir, demişler. İmam Ebû Yûsüf'ten gelen diğer bir rivâyete göre, hulkum ile bâkî üç uzvun ikisi kesilmesi sûretindedir. İmam Muhammed de bu dörtten ekserîsi kesilmelidir, demiştir ki, İmam Ebû Hanîfe'nin kavlidir.

---

[1] "*Vedec*" i lûgat âlimleri müteaddid sûrette tefsîr etmişlerdir. Yukarıdaki mânâyı İbn-i Esîr'in *Nihâye*'sinden naklettik. İbn-i Esîr'in misal olarak «كل ما افرى الاوداج» = *Şah damarları kesilen hayvanın etini ye!*" hadîsini zikrediyor. Bu hadîsi İbn-i Ebî Şeybe'nin Râfi' İbn-i Hadîc'den tahrîcine göre, müşârün-ileyh Hazretleri Resûl-i Ekrem'e : Yâ Resûla'llâh! Kamışla kesilmiş olan hayvanın eti câizü'l-ekil midir? diye sormuş da Resûl-i Ekrem : şah damarları kesilen hayvanın etini yiyebilirsin, yalnız dişlenerek, yâhud tırnakla boğularak öldürülmüş olan hayvan etini yemezsin, buyurmuştur.

4) Hayvan boğazlanırken tesmiye yâni Besmele ile kesilmesi şartı da bu hadîsten müstefâd olur. Çünkü Râfi' hadîsinin fıkra-i ahîresinde Resûl-i Ekrem'in tesmiyeyi tezkiyeye mukārin kılarak ibâhayi bu iki şarta tâlik buyurduğu rivâyet edilmiştir. İki şey'e muallâk olan ibâha, bunlardan her hangi birisinin intifâsiyle münteff olur. İmam Ebû Hanîfe ile İmam Mâlik bu hadîs ile bu sûretle ihticâc ederek Besmele çekilmesini bir şart olarak kabûl etmişlerdir. İmâm-ı Şâfiî tesmiyeyi şart etmemiştir. Binâenaleyh gerek amden, gerek sehven Besmelesiz kesilen hayvanın eti İmâm-ı Şâfiî'ye göre yenilir. Bir rivâyete göre, Ahmed İbn-i Hanbel Hazretlerinin ictihâdı da böyledir.

Sâdât-i Hanefiyeye göre, amden Besmele terk edilirse o zebîha meytedir, yenilmesi câiz değildir. Sehven terk edilmiş olursa yenilmesi câizdir. İmam Ahmed İbn-i Hanbel'den meşhûr olan da böyledir. İbn-i Abbas'tan, Tâvus'dan, Saîd İbn-i Müseyyeb'den, Hasen-i Basrî'den, İshak'tan, İbn-i Ebî Leylâ'dan da bu sûretle rivâyet olunmuştur.

Kudûrî, *Muhtasar-ı Kerhî Şerhi*'nde bu bahsi şu yolda îzâh etmiştir : Ashâb-ı Kirâm nisyan hakkında ihtilâf etmişlerdir : Alî, İbn-i Abbâs Besmele terk olunursa ekil olunur, demişler. Abdullāh İbn-i Ömer ise eklolunmaz, demiştir. Nisyan hakkında nefyen ve isbâten vuku' bulan bu ihtilâf amden terk hâlinde ittifâka delâlet eder.

Şârih Aynî amden tesmiye ne sûretle terk olunur? diye bir süâl îrâd edip şöyle cevab veriyor : zâbih Besmele'nin zebhin şartı olduğunu bilir ve bu şartı hatırladığı halde bile bile Besmele'yi terk ederek zebheder. Eğer zâbih Besmele'nin hil için şart olduğunu bilmezse, bu da nâsî hükmündedir, diyor.

Sâhib-i *Hidâye*: "*İmâm-ı Şâfiî'nin bu bâbtaki ictihâdı icmâa muhâliftir, diyor. Çünkü amden metrûkü't-tesmiye hayvan etinin hurmet-i ekline evvelce vâkıf olan kişi hakkında ulemâ arasında ihtilâf yoktur. İhtilâf yalnız nâsiyen metrûkü't-tesmiye hakkındadır.*" diyor.

1106. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَعْتَقَ شَقِيصاً مِنْ مَمْلُوكِهِ فَعَلَيْهِ

خَلَاصُهُ فِى مَالِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ قُوِّمَ ٱلْمَمْلُوكُ قِيمَةَ
عَدْلٍ ثُمَّ ٱسْتُسْعِىَ غَيْرَ مَشْقُوقٍ عَلَيْهِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* şöyle buyurmuştur :

Her kim memlûkünden (münbais) hissesini âzâd etse, o kimseye kendi malından (bâkî kıymetini vererek) köleyi (tamâmen) halâs etmesi vâcib olur. Şâyed mu'tikın malı yoksa memlûkün âdilâne kıymeti takdîr olunur. Sonra köle (diğer şerîkin nasîbini iktisâb için) meşakkatsiz bir halde çalıştırılır.

İ Z Â H I

Buhârî bu hadîsi Itk, Şirket bahislerinde de tahrîc etmiştir. Müslim de hem Itk'de, hem Müzârea'da; Ebû Dâvud ile Nesâî Itk'de; Tirmizî ile İbn-i Mâce Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir. Hadîsin *Sahîh-i Buhârî*'deki bâbının unvânı: *(Şerikler arasındaki müşterek eşyânın âdilâne bir kıymetle takvîmine dâir)* dir ki, Ebû Hüreyre'nin bu hadîsine göre taksîm için takvîm-i eşyâ câizdir. Bu bâbda ulemâ arasında bir ihtilâf sebketmemiştir. Ancak ihtilâf emtia ve urûzun takvimsiz taksîmindedir ki, ulemâdan ekserîsi şeriklerin rızâ ve muvâfakatleriyle bilâ-takvîm de taksîmin cevâzına kāil olmuşlardır. Yalnız İmâm-ı Şâfiî muhâlefet edip men' etmiştir.

Müellif Buhârî'nin Ebû Hüreyre hadîsinden başka bu bâbda İbn-i Ömer'den de bir rivâyeti vardır. Müşârün-ileyh Hazretlerinin rivâyetine göre, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem: [Her kim müşterek memlûkünden kendisine âid olan sehmini âzadlarsa* (bakılır:) *mu'tik, kölenin âdilâne bir kıymetle* (takvîm olunan) *bedelinin tutarına mâlik bulunursa,. köle* (tamâmen) *âzâd edilmiştir. Eğer mu'tik mâlik bulunmazsa, memlûkten âzâd ettiği hisse-i musîbesini âzâd etmiş olur*][1].

---

[1] عن ابن عمر رضى الله عنهما قال قال رسول الله صل الله عليه و سلم: من اعتق شقصا له من عبد او شركا او قال نصيبا. و كان له ما يبلغ ثمنه بقيمة العدل فهو عتيق و الا فقد عتق منه ماعتق [رواه البخارى].

Her iki hadîsten müstefâd olan fıkhî hükümler için aşağıda terceme ve îzâh edeceğimiz (1113) numaralı İbn-i Ömer hadîsi mütâlâa olunsun.

1107. عَنِ ٱلنُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُمَا عَنِ ٱلنَّبِىِّ
صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ مَثَلُ ٱلْقَائِمِ عَلَى حُدُودِ ٱللّٰهِ وَ ٱلْوَاقِعِ
فِيهَا كَمَثَلِ قَوْمٍ ٱسْتَهَمُوا عَلَى سَفِينَةٍ فَأَصَابَ بَعْضُهُمْ
أَعْلَاهَا وَ بَعْضُهُمْ أَسْفَلَهَا فَكَانَ ٱلَّذِينَ فِى أَسْفَلِهَا إِذَا ٱسْتَقَوْا
مِنَ ٱلْمَآءِ مَرُّوا عَلَى مَنْ فَوْقَهُمْ فَقَالُوا لَوْ أَنَّا خَرَقْنَا فِى
نَصِيبِنَا خَرْقاً وَ لَمْ نُؤْذِ مَنْ فَوْقَنَا فَإِنْ تَرَكُوهُمْ وَ مَا أَرَادُوا
هَلَكُوا جَمِيعاً وَ إِنْ أَخَذُوا عَلَى أَيْدِيهِمْ نَجَوْا وَ نَجَوْا جَمِيعاً.

TERCEMESİ

Nu'mân İbn-i Beşîr *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Nebî *sallā'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuştur ki :

Allāh'ın (men' ettiği) hudud üzerinde duran (, ilerlemiyen) kimse ile (ilerliyen) ve hududda vâkı' olan kimselerin benzeri, bir sefîne halkının meseli gibidir ki, onlar sefîne üzerinde kur'a attılar : bâzısına sefînenin üstü (, güverte) düştü, bâzısına da altı (ambar kısmı) isâbet etti. Sefînenin altında bulunanlar (susayıp) sudan müstefîd olmak istedikleri zaman yukarı (çıkıyorlar ve bura) dakilerin üzerine uğra (yıp geçi) yorlardı. Bunlar (aralarında) : biz, nasîbimiz (ambar) da bir delik açarsak (hem biz ezâlanmamış, hem de) üstümüzdekilere ezâ vermemiş oluruz, dediler. (Bunlardan birisi bir

balta yakalayarak sefînenin en aşağı bir yerini delmeğe başladı. Yukarıdakiler der-akab geldiler :

— Sana da ne oluyor? diye sordular. O da :

— Siz bizim yüzümüzden müteezzî oluyorsunuz, bize muhakkak su lâzımdır! dedi).

Şimdi âlî tabaka sâhibleri, bu esâfil-i nâsı (fenâ) dilekleriyle başbaşa bıraksalardı, hepsi birden helâk olurlardı. Fakat bunların (cinâyetkâr) ellerini tutsalardı (hem) kendileri necat bulurlardı, hem de bu mücrimleri toptan kurtarırlardı.

Î Z Â H I

Diyebiliriz ki, devletin ikāme-i hudûdunun hikmet-i teşrîini ve münevver zümrenin, halkın câhil tabakasını ma'rûf ile emr, münkerden nehyederek tenvîre çalışmalarının ictimâî lüzûmunu bu hadîs-i şerîfin tasvîr ettiği bediî şekilden yüksek hiç bir mütefekkir edîbin kalemi tasvîr edemez.

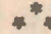
1108. عَبْدِ ٱللهِ بْنِ هِشَامٍ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُ وَ كَانَ قَدْ أَدْرَكَ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ ذَهَبَتْ بِهِ أُمُّهُ زَيْنَبُ بِنْتُ حُمَيْدٍ إِلَى رَسُولِ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ ٱللهِ بَايِعْهُ فَقَالَ هُوَ صَغِيرٌ فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَ دَعَا لَهُ وَ كَانَ يَخْرُجُ إِلَى ٱلسُّوقِ فَيَشْتَرِي ٱلطَّعَامَ فَيَلْقَاهُ ٱبْنُ عُمَرَ وَ ٱبْنُ ٱلزُّبَيْرِ رَضِيَ ٱللهُ عَنْهُمْ فَيَقُولَانِ لَهُ أَشْرِكْنَا فَإِنَّ ٱلنَّبِيَّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَدْ دَعَا لَكَ بِٱلْبَرَكَةِ فَيُشْرِكُهُمْ فَرُبَّمَا أَصَابَ ٱلرَّاحِلَةَ كَمَا هِيَ فَيَبْعَثُ بِهَا إِلَى ٱلْمَنْزِلِ.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Hişâm[1] *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Müşârün-ileyh Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* zamânına yetişmiş ve vâlidesi (Sahâbiyât'tan) Zeyneb bint-i Humeyd kendisini (feth-i Mekke'de) Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e götürmüştü :

— Yâ Resûla'llāh ! Oğlumla İslâm bîati akdediniz, dedi. Resûlullāh :

— O küçüktür, buyurdu. Ve başını sığazlıyarak Abdullāh'a (bereketle) düâ eyledi. (Hafîdi diyor ki:) büyük babam çarşıya çıkıp (ticâret için) erzak aldığı ve İbn-i Ömer'le İbn-i Zübeyr *radiya'llāhu anhüm*'ün kendisine mülâkî oldukları olurdu. Bunlar derhal Abdullāh'a : bizi de (bu mala) ortak et! Çünkü Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* senin için bereketle düâ buyurdu, derlerdi. Abdullāh da bunları şerîk ederdi. Bâzı zaman olurdu ki, tamam bir deve yükü (kâr) isâbet ederdi de o kârı (herkesin) evine gönderirdi.

[1] Abdullāh İbn-i Hişâm, İbn-i Zühre'dir. Kureyşî'dir. Ebû Bekr-i Sıddîk *radiya'llāhu anh*'in kabîlesi olan Benî Teym'dendir. Hişâm Mekke'nin fethinden evvel hâl-i küfürde ölmüştür. Abdullāh ise İbn-i Yûnus'un ve başkalarının beyânına göre, Mısır'ın fethinde bulunmuş ve Muâviye'nin devr-i hükûmetine kadar yaşamıştır. (ابن منده) Abdullāh'ın Resûl-i Ekrem'in hayât-ı seniyyelerinden altı senesine yetişmiş olduğunu bildirmiştir. Müşârün-ileyhin *Sahîh-i Buhârî*'de üç hadîsi rivâyet olunmuştur ki, birisi budur. Râvîsi de hafîdi Ebû Akîl Zühre İbn-i Ma'bed'dir. Bu hadîsi de Abdullāh'dan hafîdi Ebû Akîl rivâyet etmiştir.

بِسْمِ ٱللّٰهِ ٱلرَّحْمٰنِ ٱلرَّحِيمِ

كِتَابُ ٱلرَّهْنِ

BU KİTÂB REHİN AHKÂMINA DÂİR AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Müellif Zebîdî'nin ihtiyâr ettiği bu unvan Küşmeyhenî ile İbn-i Şebbûye'nin rivâyetlerine müsteniddir. Meydûmî'ye, Yûnîniyye'ye kırâet ve arz olunan nüshalarda bu unvan, (كتاب فى الرهن فى الحضر) sûretindedir. Şârih Kastalânî de bu rivâyeti ihtiyâr ve şerh etmiştir. Şârih Aynî de Ebû Zerr'in (كتاب الرهن فى الحضر)rivâyetini ihtiyâr etmiştir.

Bu unvandaki *(Hazer)* kaydi, bir kayd-i ihtirâzî değildir. Rehin, ekseriyetle hâl-i hazarda olduğu, seferber hâlinde rehin gibi medenî muâmeleler pek az vukū' bulduğu için kayd-i vâkıî olarak zikredilmiştir. Şârih İbn-i Battâl'ın beyânı vechile hâl-i hazarda seferde de rehin câizdir. Bu hususta yalnız zâhirîler muhâlefet edip Sûre-i Bakare'nin (283) üncü âyet-i kerîmesi olan: [«وان كنتم على سفر و لم تجدوا كاتبا فرهان مقبوضة» = *Ey mü'minler ! Siz, sefer üzerinde olup da* (borcunuzu yazdıracak) ***kâtib bulamazsanız o zaman*** (medâr-ı te'mînât,) ***alınmış rehinlerdir***] kavl-i şerîfi ile istidlâl etmişlerdir. Filhakîka buna takaddüm eden müdâyene âyet-i kerîmesinde mü'minler biribirlerine borçlandıkları zaman, medenî bir asıl olarak bu borcun bir kâtib-i âdil mârifetiyle tesbit edilmesi tâlim buyurulmuştu. Ona mukābil bu âyet-i kerîmede ekseriyetle yazıcı bulmak müşkül olan sefer hâlinde de tahrîrî vesîka yerine rehin olarak borcun te'mîn edilmesi lüzûmu bildirilmiştir. Fakat bu mütekābil ta'lîm-i ilâhî seferde kâtib bulunursa borcun tahrîrî tesbîtine mâni' teşkîl etmez. Belki seferde kâtib bulun-

madığı zaman rehin ile te'mîn-i hukuk edilmesinin cevâzını ifâde eder. Binâenaleyh rehin, kefil gibi istîsâk olduğu için seferde câiz olduğu gibi hazarda da câiz olur.

(رهن = *Rehn)* lûgaten, mutlak sûrette haps mânâsınadır; tutmak ve bağlamak demektir. Müddessir Sûresi'nin (38) inci âyet-i kerîmesindeki (كل نفس بما كسبت رهينة = *Her insan kazancına bağlıdır)* kavl-i şerîfinde rehîne, mahbûse ve merbûte mânâsınadır[1]. *Şerîat ıstılâhında rehin:* bir malı, kendisinden istîfâ' mümkün olan bir deyn mukâbilinde mahbûs ve mevkûf tutmaktır[2]. Rehn, masdar ismiyle mef'ûle tesmiye kabîlinden mâl-i merhûne de ıtlâk olunur. Rehn, rihân ve rühün üzere cemi'lenir.

İrtihân: rehin kabûl etmektir. *Râhin:* rehin veren kimsedir. *Mürtehin* de: rehn alan kimsedir. *Merhun ve rehin:* rehn edilen maldır, müennesinde *(rehîne)* denir.

Müellif İmam Buhârî rehnin meşrûiyetini beyân için bu bâbın unvânında (و ان كنتم على سفر و لم تجدوا كاتبا فرهان مقبوضة) âyet-i kerîmesini zikretmiştir ki, yukarıda terceme ve îzâh ettik. Burada İbn-i Abbâs'ın bir tefsîrini bildirmek isteriz. Müşârün-ileyh Hazretleri: "*Borcu yazacak kâtib bulunur da kâğıt, yâhud mürekkeb, yâhud kalem bulunmazsa, kitâbete bedel yine sâhib-i hakkın yedine tevdî edilen rehin ile hak te'mîn edilir*" demiştir.

Rehin (فرهان مقبوضة) kavl-i şerîfi delâletiyle mürtehinin kabziyle tamâm olur. Bu sebeble râhin, mâl-i merhûnu teslîm etmezden rehinden rücû' edebilir. Rehnin ahkâmı, erkânı, şerâit-i in'ikâdı, ahkâm-ı umûmiyesi, zevâid-i muttasılası gibi birtakım mesâil ve mebâhisi vardır ki, tafsîli fıkıh kitablarına âiddir.

1109. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٱلظَّهْرُ يُرْكَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً

[1] Yüksek bir düstûr-ı içtimâî ifâde eden bu âlî ve ilâhî vecîze gibi Tûr Sûresi'nde de: (كل امرئ بما كسب رهين = *Her kişi kazancına bağlıdır*) sûretinde tebliğ buyurulmuştur.

[2] الرهن فى اللغة مطلق الحبس. و فى الشرع حبس الشئ بحق يمكن اخذه منه كالدين. و يطلق على المرهون تسمية المفعول باسم المصدر [تعريفات سيد].

وَ لَبَنُ ٱلدَّرِّ يُشْرَبُ بِنَفَقَتِهِ إِذَا كَانَ مَرْهُوناً وَ عَلَى ٱلَّذِى يَرْكَبُ وَ يَشْرَبُ ٱلنَّفَقَةُ .

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir : Resûlullâh *salla'llâhu aleyhi ve sellem* buyurdu ki : Binit hayvanı rehin olunduğu zaman, nafakası (verilmek şartiyle) binilir. Sağım hayvanı rehin olduğu zaman (onun) südü de nafakası verilerek içilir. (Hulâsa) merhun hayvanın nafakası (ona) binen, (südünü) içen kimse üzerine vâcibtir.

İ Z Â H I

İmam Buhârî bu hadîsin unvânında ta'lîkan İbrâhim Nehâî'den : *"Binit bir hayvan bulunduğunda yemi verildiği kadar binilir, yemi verildiği kadar da sağılır. Rehin hayvan da yitik gibidir"* [1]. kavlini nakletmiştir. Yukarıdaki hadîs ile ihticâc ederek İbrâhim Nehâî Hazretleri, *"Merhun hayvanın nafakası sâhibine yâni râhine âid olmak üzere binebilir. Yine böyle merhûnun yemi kendisine âid olmak üzere râhin südünden istifâde edebilir"* demiş oluyor ki, İmâm-ı Şâfiî'nin, zâhirî fukahâsının mezhebleri de böyledir. Ve yukarıdaki hadîsin zâhiriyle istidlâl etmişlerdir. Şu kadar ki, râhin, merhun hayvan üzerindeki hakk-ı rükûbunu, hakk-ı halbini zâyi' eder de binit ve sağım hayvanın yemini vermezse, bu sûrette mürtehin, bu hayvanların yemini vererek binmek ve sağıp südünü içmek hakkını iktisâb eder. Çok binsin az binsin, süd çok olsun az olsun borca mahsûb edilmez, demişlerdir.

Nazarî olarak da : hakk-ı rükûb ve hakk-ı halb râhinindir. Çünkü râhinin rehin üzerinde hakk-ı mülkü bâkîdir. Mülkünden çıkmamıştır. Şu kadar ki, Ebû Hüreyre hadîsinin delâleti vechile rükûb ve ihlâb, merkûb ve mahlûbu infâk edene, besleyene mahsustur, sûretinde ta'lîl etmişlerdir.

---

1 و قال مغيرة عن ابراهيم تركب الضالة بقدر علفها وتحلب بقدر علفها و الرهن مثله [رواه البخارى]

Süfyân-ı Sevrî'ye, Ebû Hanîfe'ye, Ebû Yûsüf'e, Muhammed'e, Mâlik'e, bir rivâyette Ahmed İbn-i Hanbel'e göre, râhinin rehin ettiği hayvan üzerinde böyle bir hakkı yoktur. Öyle bir hakk kabûlü, hükm-i rehne muhâliftir. Çünkü rehin habs-i dâimden ibârettir. Binâenaleyh râhin, rehn üzerinde böyle bir hakka mâlik değildir. Şu halde râhin merhundan istifâde ve intifâ edemez. Merhun köle ise istihdâm edemez, hayvan ise binemez, ve sağamaz, mesken ise ikāmet edemez, hattâ râhin, mürtehinin izni olmadıkça rehini mürtehinden başkasına satamaz da; şâyed satmış olursa, bu akdin sıhhati eimme-i sâlifeye göre mürtehinin izin ve muvâfakatine mütevakkıftır. İzin verirse câiz olur.

Bu eimme, İmâm-ı Şâfiî ile zâhirîlerin ihticâc ettikleri Ebû Hüreyre hadîsi hakkında da diyorlar ki, bu hadîs mücmeldir, râhinin mi, mürtehinin mi, kimin merhun hayvana bineceği ve kimin sağım hayvanını sağıp südü içeceği bildirilmemiştir. Binâenaleyh muhâlifler bu haklar râhinindir, mürtehinin değildir, hükmünü nereden bulup çıkarıyorlar. Bu hakların râhin veya mürtehinden birisine âid olması ancak delîl ile mümkün olabilir.

1110. عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى أَنَّ الْيَمِينَ عَلَى الْمُدَّعَى عَلَيْهِ.

TERCEMESİ

İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in : yemin, müddeâ aleyhe âid olmakla hükmettiği rivâyet edilmiştir.

İZÂHI

Bu hadîsi Buhârî Şehâdât, Tefsîr bahsinde de tahrîc etmiştir. Müslim, Tirmizî, İbn-i Mâce Ahkâm'da, Ebû Dâvud ile Nesâî Kazâyâ'da rivâyet etmişlerdir.

Hadîsin Buhârî metnindeki sûret-i sevkıne nazaran hadîsi İbn-i Abbâs *radiya'llāhu anhümâ*'dan rivâyet eden zât, İbn-i Ebî Müleyke'dir. İbn-i Ebî Müleyke ki, Abdullāh İbn-i Ubey-

dullāh İbn-i Ebî Müleyke'dir. Sûre-i Âl-i İmrân Tefsîrinde terceme edeceğimiz bir rivâyetinde görüleceği üzere müşârün-ileyh Hazretleri iki kadın arasında tehaddüs eden bir dâvâdan dolayı İbn-i Abbâs Hazretlerine bir mektub yazarak mutâlâasını sormuş o da cevâbında, Resûl-i Ekrem'in : yemin, müddeâ-aleyhe âid olduğuna hükmettiğine dâir cevab yazıp bildirmiştir.

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب في العتق

BU KİTÂB, ITKIN AHKÂMINI, FAZÎLETİNİ TA'LÎM EDEN AHÂDÎS-İ ŞERÎFEYİ MUHTEVÎDİR

Bu unvan, Buhârî râvîlerinin ekserîsi tarafından rivâyet edilmiştir. Yalnız (و فضله) ziyâdesi de bulunduğundan tercemede işâret ettik.

Itk: lûgaten kuvvet demektir. Daha birtakım mânâları da vardır. Lisânımızda hürriyet ve kul âzâd olmak mânâlarında kullanılır. *Şeriat ıstılâhında:* hükm-i şer'înin memlûke bahşettiği bir kuvvettir ki, bununla memlûk üzerinden mülkiyet zâil ve tasarrufât-ı hukūkıyeye mâlik olur. Itk, rık mukābilidir. Rık da bir za'f-ı şer'îdir ki, bu za'f, o memlûkü tasarrufât-ı hukūkıye ve medeniyeden âciz bırakır; ehliyyet-i kazâ, ehliyet-i şehâdet, ehliyet-i saltanat, ehliyet-i tezevvüc, ve emsâli birtakım medenî hakları kendisinden selb eder.

Atak, ıtkın ismidir. *Itak* da Ebû Yûsüf ve Muhammed'e göre isbât-i ıtktır. İmam Ebû Hanîfe'ye göre ıtkın husûlüne îsâl eden fi'li isbattan ibârettir.

İmam Buhârî yukarıdaki unvandan sonra Beled Sûre-i şerîfesinin şu âyetlerini zikrediyor ki : [«فك رقبة او اطعام فى يوم ذى مسغبة، يتيما ذا مقربة او مسكينا ذا متربة» = *Bir esîri âzadlamak, yâhud açlık istîlâ ettiği bir zamanda yakîni bir yetîmi, yâhud toprağa düşen bir miskîni doyurmak* (iktihâm-i akabedir.)] buyurulmuştur. Burada iktihâm-i akabe ile murâd, hayır ve tâat için mücâhede-i nefistir.

İşte beşeriyeti esâretten hürriyete, açlıktan tokluğa ve bir kelime ile felâketten saâdete ulaştıran bu âyetler ikişer kelimelik şu vecîzelerdir : fekk-i rakabe, yetîm-i makrabe, miskîn-i metrabe. Kitâb-ı

Mübînimiz bunu, haklardan en yüksek bir hakkı, en âlî bir teâvün-i içtimâîyi bu vecîzelerle ta'lîm etmek kudret-i edebiyesini göstermiş, bu sebeble fesâhat ve belâgatin hâme-rân olduğu bir devirde ve bir muhitte bir nazîri gösterilememiştir.

Burada mevzûumuzla alâkalı olan *(fekk-i rakabe)* dir ki, esir boyunu kurtarmak demektir. Fek halâs, rakabe de boyun demekse de zikr-i cüz' ve irâde-i kül tarîkıyle mecaz olarak şahıs mânâsı kasd edilmiştir. A'zâ-yı bedenden rakabenin hâssaten zikredilmesi de esir ve köle üzerinde efendisinin hâkimiyeti, kölenin boynuna takılmış bir tasma gibi olmasından, artık onun emr-ü irâdesi hâricine çıkmak imkânı bulunmamasındandır. Esîrin ıtkı, boynunun esâret zincirinden halâsı demek oluyor.

Bu âyetlerden sonra Buhârî âtîdeki Ebû Hüreyre hadîsini sevk ediyor.

1111. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ ٱللَّهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّمَا رَجُلٍ أَعْتَقَ ٱمْرَأً مُسْلِمًا ٱسْتَنْقَذَ ٱللَّهُ تَعَالَى بِكُلِّ عُضْوٍ مِنْهُ عُضْوًا مِنَ ٱلنَّارِ .

TERCEMESİ

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den, Resûlullāh *salla'l-lāhu aleyhi ve sellem:*

[Hangi bir kişi, müslim bir rakabe âzadlarsa Allah, onun her uzvuna (mukābil), âzâd edenin bir uzvunu (Cehennem) ateş (in) den halâs eder] buyurdu, dediği rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfi Buhârî Keffârât bahsinde de rivâyet etmiştir. Müslim'le Nesâî'nin Itk, Tirmizî'nin Eymân bahsinde rivâyetleri vardır. Tirmizî bu hadîsi Ebû Hüreyre'den tahrîc ettikten sonra : ıtkın fazîleti husûsunda Âişe, İbn-i Abbâs, Vâile, Ebû Ümâme, Ukbe İbn-i Âmir, Kâ'b İbn-i Mürre *radiya'llāhu anhüm*'den

de rivâyet bulunduğunu zikretmiştir. Şârih Aynî *Umdetü'l-Kârî*'de bu zevât-i Sahâbîye müntehî olan bütün hadîsleri senedleriyle zikrettikten sonra : Muâz İbn-i Cebel, Mâlik İbn-i Amr, Süheyl İbn-i Sa'd, Ebû Mâlik[1], Ebû Mûse'l-Eş'arî, Ebû Zerr-i Gıfârî *radiya'llahu anhüm*'ün esâmi-i mübârekelerini ta'dâd ve sonra bunların rivâyetlerini de birer birer naklediyor ki, bu hesabca ıtkın fazîletini ta'lîm eden hadîs on dört Sahâbî tarafından rivâyet edilmiş bulunuyor ki, hepsi meâlen yekdiğerine çok yakındır.

Buhârî metninde bu hadîs-i şerîfin sevki münâsebetiyle şu kıymetli ma'lûmât da ayrı görülmektedir:

Bu hadîsi Ebû Hüreyre'den rivâyet eden zât, Tâbiî ricâlinden Saîd İbn-i Mercâne'dir ki, hadîsın senedindeki kayde göre, Zeynü'l-Âbidîn unvân-ı fâhiriyle meşhur olan Alî İbn-i Huseyn *radiya'llâhu anhümâ*'nın pek sıkı ve samîmî dostu idi. Ve bu sûretle ma'ruftur[2].

Saîd diyor ki, bir kere dostum Alî Zeynü'l-Âbidîn'in yanına gitdiğimde Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'in bu hadîsini kendisine hikâye etmiştim. Müşârün-ileyh hazretleri bana :

— Bu hadîsi bizzat Ebû Hüreyre'den işittin mi? diye sordu. Ben de :

— Evet, işittim, dedim. Bunun üzerine müşârün-ileyh :

— En güzîde kölesi *(Mutref)* ı kast ederek :

---

[1] Ebû Mâlik Sahâbî'dir, Eş'arî'dir. İsminde ihtilâf edilmiştir. Hâris İbn-i Hâris, Ubeyd, Ubeydullâh ve daha başka birtakım isimler bildirilmiştir. Kendisinden (27) hadîs rivâyet edilmiştir. Kendisinden Câbir, Abdurrahmân İbn-i Ganem rivâyet etmiştir. İbn-i Sa'd Hazret-i Ömer'in devr-i hilâfetinde vefât ettiğini bildirmiştir.

[2] Mercâne, Saîd'in vâlidesinin adıdır. Babasının adı da Abdullâh-i Âmirî'dir. Saîd İbn-i Mercâne'nin bu hadîsten başka rivâyeti yoktur. Bu hadîsi doğrudan Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği, Buhârî'nin buradaki senedinde görüldüğünden Saîd'in Tâbiî olduğunda şübhe yoktur. İbn-i Hibbân, Saîd'in bu rivâyetini -bilâ-vâsıta- Ebû Hüreyre'den tahrîc ettiği ve bu i'tibâr ile Tâbiîdir, dediği halde her nasılsa zühûl ederek başka bir yerde Etbâ-ı Tâbiîn'dendir. Ve Ebû Hüreyre'den bilâ-vasıta rivâyeti yoktur, demiş. Halbuki Buhârî'den başka Müslim, Nesâî ve başkaları da Ebû Hüreyre'den rivâyetini tasrîh etmişlerdir. *Hulâsa*'da Ebû Hüreyre'den başka Abdullâh İbn-i Ömer'den de rivâyeti bulunduğu bildiriliyor. Kendisinden Alî Zeynü'l-Âbidîn'in, Zührî'nin rivâyetleri vardır. İbn-i Hibbân, Nesâî tevsik etmişlerdir. 96 ve bir rivâyete göre, 97 târihinde vefât etmiştir.

— Haydi git, seni Allah rızâsı için hürsün diye i'tâk etti. Halbuki vaktiyle Abdullāh İbn-i Ca'fer İbn-i Ebî Tâlib, Alî İbn-i Hüseyn'e Mutref için, ya on bin dirhem, yâhud bin dînar vermişti[1].

Alî Zeynü'l-Âbidîn Hazretleri Hâşimîlerin en âlî sîmâlarından birisidir. Böyle Hâtemâne semâhati, kesret-i ibâdeti cihetiyle *(Zeynü'l-Âbidîn)* unvân-ı fâhiri ümmet-i İslâmiye tarafından kendisine bahşedilmiştir. Bu cildimizde ve pek yakında kendisinin bir terceme-i hâlini bildirmiştik.

Hadîsin son fıkrasında Asr-ı Saâdet'in iktisâdî vaziyetine de işâret edilmiş oluyor ki, o devirde bir dînârın on dirheme muâdil olduğudur.

1112. عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ إِيمَانٌ بِاللّٰهِ وَ جِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ قُلْتُ فَأَيُّ الرِّقَابِ أَفْضَلُ قَالَ أَغْلَاهَا ثَمَنًا وَ أَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تُعِينُ صَانِعًا أَوْ تَصْنَعُ لِأَخْرَقَ قُلْتُ فَإِنْ لَمْ أَفْعَلْ قَالَ تَدَعُ النَّاسَ مِنَ الشَّرِّ فَإِنَّهَا صَدَقَةٌ تَصَدَّقُ بِهَا عَلَى نَفْسِكَ .

TERCEMESİ

Ebû Zerr-i Gifârî *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir :

Bir kere Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e :

---

[1] (قال سعيد بن مرجانة فانطلقت الى على بن الحسين) و لمسلم : حين سمعت الحديث من ابى هريرة فذكرته لعلى. زاد احمد و ابو عوانة فقال على بن الحسين وءانت سمعت هذا من ابى هريرة؟. فقال نعم (فعمد على بن الحسين الى عبد له) اسمه مطرف كما عند احمد و ابى عوانة و ابى نعيم (قد اعطاه به) اى فى مقابلة العبد (عبد الله بن جعفر) ابن ابى طالب و هو ابن عم والد على ابن الحسين (عشرة الآف درهم او الف دينار). و فيه اشارة الى ان الدينار اذ ذاك بعشرة دراهم.

— (Yâ Resûla'llāh!) Hangi ibâdet efdaldir? diye sordum. Resûlullāh :

— Allāh'a îman ve Allah yolunda cihad, buyurdu. (Yine) ben :

— Hangi esir veya köle (yi âzadlamak) efdaldir? diye sordum. Resûl-i Ekrem :

— Pahası yüksek ve sâhibi yanında rağbeti çok olan, buyurdu. (Tekrar) ben :

— Ya köle âzâdına gücüm yetişmezse? diye sordum. Resûlullāh :

— Ya san'atkâra muâvenet, yâhud beceriksiz, iş bilmez kişiye yardım edersin! buyurdu. (Yine) ben :

— Yardım da yapamazsam? dedim. Resûl-i Ekrem : Şer (rin) den halkı masûn bulundurursun!. Bu da canın için tasadduk ettiğin bir sadakadır, buyurdu.

Î Z Â H I

Bu hadîs-i şerîfi Müslim Îman bahsinde; Nesâî Itık'ta, Cihâd'-da; Îbn-i Mâce de Ahkâm'da rivâyet etmişlerdir.

Hadîs-i şerîfin birinci fıkrasında : fî sebîli'llāh cihâdın îmân-ı bi'llâh'a mukārin olarak zikredilmiş bulunmasından, vatanın hudûdunu muhâfaza ve dînin şerefini, milletin nâmus ve istiklâlini müdâfaa için Allah yolunda ihtiyâr edilen cihâdın, Allāh'ın varlığına ve birliğine îmân ile hükümde müsâvî olduğu istifâde edilmiştir. Bu cihetle hayırlı işlerimiz ve ibâdetlerimiz arasında cihad, ön safta en feyizli bir vazîfe-i dîniye oluyor. Çünkü kelimetu'llāh, ancak cihâd ile i'lâ ediliyor; dînî ve millî bütün varlığımız ve şerefimiz munhasıran bu mukaddesâtı müdâfaa ile masûn bulunuyor.

Hadîsin ikinci fıkrasında da : semen-i gālî, kıymeti âlî ve sâhibi nazarında en mergūb olan memlûkün âzâd edilmesi, fekk-i rikābın efdali olduğu beyan buyurulmuştur ki, bunda, Âl-i İmrân Sûresi'nin (92) inci âyeti olan (لن تنالوا البر حتى تنفقوا مما تحبون = *Sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar kemâl-i hayra eremezsiniz)* kavl-i şerîfine işâret vardır. Nasıl ki bu âyet-i kerîme nâzil olduğunda Abdullāh

İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ* da çok sevdiği bir câriyesini âzâd etmiştir.

(لم أفعل) fıkrasının mânâsı *(işleyemezsem)* demekse de burada *(fiil)* den, fi'li işlemeğe *(kudret)* murâd olunduğundan kudretle terceme ettik. Dârekutnî'nin *Garâib*'inde (لم أستطع) rivâyet edilmiş bulunması da te'yîd etmektedir.

Hadîsin üçüncü fıkrasında : müellif Zebîdî merhum (تعين صانعا) rivâyetini ihtiyâr etmiş bulunduğundan biz de *(bir san'atkâra yardım edersin !)* diye terceme ettik. Halbuki ehl-i rivâyet, bu kelime (صانع = *Sâni'*) midir?, (ضائع — Zâyi') midir? İhtilâf etmişlerdir. Her iki rivâyetin medlûlü arasında ehemmiyetli bir fark bulunduğu için evvelâ râvîler, sonra da bu rivâyetlerden bahsederek hadîs şârihleri bu iki rivâyet üzerinde tevakkuf ve ilmî tedkikde bulunmuşlardır.

Şârih Kastalânî müellif Zebîdî gibi *(sâni')* rivâyetini ihtiyâr ederek bu rivâyetin *Yûnîniyye* nüshasında bu sûretle mazbut olduğunu *Yûnîniyye* nüshası ise Ebû Zerr-i Herevî, Ebü'l-Vakt, Asîlî ve daha bunlardan başka bir çok Buhârî râvîlerinin asıllariyle mukābele edilmiş bulunduğunu iddia ederek metninde bu nüshayı ihtiyâr ettiğini bildirmek istiyor. İlâve ederek : benim vâkıf olduğum bütün usûl-i mu'temedede, ezcümle Meydûmî ve başkalarına arz ve kırâet olunan mu'temed bir asılda da bu kelimenin (sâni') diye mazbut bulunduğunu gördüm, diyor. Sonra Şârih İbn-i Hacer ve başkalarının dad ile *(zâyi')* zabt ettiklerini haber veriyor. *(Zâyi')*, fakir veya âile-cüdâ demek olduğunu zikrederek bunların da esbâb-ı tercîhini bildiriyor ki, bunu şimdi Şârih Aynî lisânından daha mufassal bir sûrette dinleyeceğiz :

Şârih Aynî de *Umdetü'l-Kārî*'nin metninde *(zâyi')* rivâyetini tercîh ederek : bütün Buhârî râvîlerinin rivâyetlerinde bunun dad ile mazbut olduğunu, Kādî Iyâz ve başkalarının bu sûretle cezmettiklerini, Müslim'in de bu sûretle rivâyet ettiğini, yalnız Semerkandî rivâyeti müstesnâ bulunduğunu haber veriyor. Sonra Aynî : "*Dârekutnî'den ve başkalarından : bu hadîsi Hişâm'ın, babası Urve'den bütün rivâyetleri dadla olup yalnız başkalarının Urve'den rivâyetleri sad'la olduğunu naklederek*" *(sâni')* rivâyetinin sahîh olmadığına hükmediyor. Ve bu rivâyetin, bu hadîsin turuk-ı rivâyetinden hiç birisinde bulunmadığını ilâve ederek yalnız İbn-i Münîr'in sad ile gelen rivâyetine

i'timâd ederek şu sûretle ta'lîl ettiğini haber veriyor. İbn-i Münzir demiştir ki :

San'at sâhibine muâvenetin, san'at sâhibi olmayanlara muâvenetten efdal olması, san'atsız takımının mazinne-i muâvenet olması ve herkesin işsizlere yardıma me'lûf bulunması i'tibâriyledir. Fakat san'atkârın vaziyeti böyle değildir. Bir san'atkâr, san'atiyle ma'rûf olduğu için ona muâvenetten gaflet edilir. Ona edilecek yardım, mestûrü'l-hâl bir fakîre verilen sadaka nev'indendir.

Şârih Aynî İbn-i Münîr'in bu ta'lîlini naklettikten sonra : sadla rivâyetin sıhhati sâbit olursa, bu ta'lîl ve tevcîhi kabûl etmekte bir beis yoktur, diyor ki, tarîk-ı maîşetten veyâhud âileden mahrum fakir mânâsına olan (zâyi') lûgati daha vâzıhtır, demek istiyor.

Hadîsin dördüncü fıkrası ki : (أو تصنع لا خرق) cümlesidir. Ahrak, *Kâmus Tercemesi*'nde : elinden bir san'at gelmez ve bir san'atı, bir işi güzelce beceremez olan hemec ve çulpa adama denir, diye ta'rîf olunuyor. Şu halde *(beceriksiz işçi)* ye yardım, efdal-i teâvündür, demek oluyor.

Hadîsin son fıkrası : ki hey'et-i ictimâiyeye hiç bir vechile hayrı dokunmayan kimsedir. Bunun da en feyizli hayâtı, şerrinden cemiyeti masûn bulundurmasıdır. Mademki kimseye iyilik yapmaktan uzaktır. Bâri zararı dokunmasın. Bu da kendi menfaati ve günahtan masûniyeti nâmına tasadduk edilmiş bir sadakadır, buyuruluyor.

Ebû Zerr-i Gıfârî hadîsinin bir husûsiyeti, Müellif İmam Buhârî'ye nisbetle isnâdı âlî olmasıdır. Gerçi Buhârî'nin *Sahîh*'indeki senedi i'tibâriyle hakîkaten Sülâsiyyat'tan sayılmazsa da hükmen Sülâsî'dir. Çünkü Buhârî'nin şeyhinin üstâdı Hişam'dır, Tâbiî'dir. Babası Urve'den rivâyet etmiştir ki, o da Tâbiî'dir. Urve'nin rivâyet ettiği Ebû Mürâvih ki, bu da kibâr-ı Tâbiîn'dendir. Ve Ebû Zerr'in râvîsidir. Binâenaleyh bir devrin üç Tâbiî ricâli yekdiğerinden rivâyet etmiş olmaları cihetiyle nesk-ı vâhid üzere bulundukларından zâhirde Humâsiyat'tan olan haber, hükmen Sülâsiyat'tan sayılabilir. Hattâ Ebû Mürâvîh'i *Tabakât* sâhiblerinden bâzıları Sahâbî addetmişler, sohbet-i Nebevî'ye nâil olduğunu nakleylemişlerdir. Hâkim de Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in zamânına yetişmiştir, fakat görememiştir, diyor. Ebû Mürâvîh'in ismi bilinememiştir. Gıfârî, denilir. Müslim'in rivâyetinde Leysî'dir. Buhârî'nin *Sahîh*'inde Ebû Mürâvîh'ten bu hadîsten başka rivâyeti yoktur.

Müslim'in rivâyetinde Hişâm ile Urve arasında Urve'nin kölesi Habib de bulunduğundan Müslim'in senedi de dört Tâbiîn'in bir siyakta yekdiğerinden rivâyetleri gibi bir husûsiyeti hâizdir.

1113 . عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ
اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَعْتَقَ شِرْكًا لَهُ فِي عَبْدٍ
فَكَانَ لَهُ مَالٌ يَبْلُغُ ثَمَنَ الْعَبْدِ قُوِّمَ الْعَبْدُ عَلَيْهِ قِيمَةَ عَدْلٍ
فَأَعْطَى شُرَكَاءَهُ حِصَصَهُمْ وَعَتَقَ عَلَيْهِ الْعَبْدُ وَإِلَّا فَقَدْ
عَتَقَ مِنْهُ مَا عَتَقَ .

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* buyurmuş ki : her kim bir memlûkteki hissesini bağışlar ve memlûkün (bakıyye-i) semenine bâliğ olur derecede malı bulunursa o sehim için köleye âdilâne kıymet konulur da mu'tık, (vücûben) şeriklerine hisseler (inin kıymet) ini verir ve onun hesâbına köle âzâd olur. Şâyed mu'tikın, şeriklerinin hisselerini ödeyecek malı bulunmazsa, köleden âzadladığı hissesi âzâd olur.

İ Z Â H I

Müslim'in, Ebû Dâvud'un, Nesâî'nin de Itık bahsinde rivâyet ettikleri bu hadîs-i şerîf, Buhârî'nin bu bâbtaki rivâyet tariklerinden birisinde (فعليه عتقه كله) vârid olduğundan kendi hissesini âzadlayan ve diğer şeriklerin hisselerini ödeyecek derecede serveti bulunan kimse üzerine hissedarların hisse-i musîbelerini ödemek vâcib olduğunu ifâde eden bu kayde tercemede işâret ettik.

Köle hakkındaki bu hüküm, aynen câriye hakkında da cârî olduğundan, abd-i memlûk diye terceme ettik.

1114. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ ٱللّٰهِ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ إِنَّ ٱللّٰهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أُمَّتِي مَا وَسْوَسَتْ بِهِ صُدُورُهَا مَا لَمْ تَعْمَلْ أَوْ تَكَلَّمْ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle dediği rivâyet olunmuştur : Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem :* Allah benim sebebimle ümmetimden gönüllerinden geçen yaramaz havâtırı —işlemedikçe veya söylemedikçe— afveyledi, buyurmuştur.

1115. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ لَمَّا أَقْبَلَ يُرِيدُ ٱلْإِسْلَامَ وَ مَعَهُ غُلَامُهُ ضَلَّ كُلٌّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِنْ صَاحِبِهِ فَأَقْبَلَ بَعْدَ ذَاكَ وَ أَبُو هُرَيْرَةَ جَالِسٌ مَعَ ٱلنَّبِيِّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ ٱلنَّبِيُّ صَلَّى ٱللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ هٰذَا غُلَامُكَ قَدْ أَتَاكَ فَقَالَ أَمَا إِنِّي أُشْهِدُكَ أَنَّهُ حُرٌّ قَالَ فَهُوَ حِينَ يَقُولُ يَا لَيْلَةً مِنْ طُولِهَا وَ عَنَائِهَا عَلَى أَنَّهَا مِنْ دَارَةِ ٱلْكُفْرِ نَجَّتِ.

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir :

Müşârün-ileyh Hazretleri kölesiyle berâber İslâm olmak arzusiyle (Yemen'den Medîne'ye) teveccüh edip gelirken bu iki yolcudan herbiri yolu şaşırıp biribirinden ayrı düşmüştü.

(Ebû Hüreyre diyor ki : ben, daha evvel Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in huzûruna geldim. Ve İslâm üzere arz-ı bîat ettim). Bundan sonra (günün birinde) Ebû Hüreyre Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile oturduğu sırada köle geldi (, ansızın görünüverdi). Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* hemen (bana):

— Ey Ebû Hüreyre, şu kölendir!, Sana gelmiştir, buyurdu. Ebû Hüreyre de:

— Yâ Resûla'llāh! Ben de seni işhâd ederim ki : o köle (Allah rızâsı için) muhakkak hürdür, dedi. (ve Medîne'ye gelirken yolda terennüm eylediği şu beyti Huzûru Saâdet'te) inşâd eyledi :

يا ليلة من طولها و عنائها   على انها من دارة الكفر نجت

(Mânâsı:) Ey sefer gecesi! Uzunluğundan ve ta'b-ü meşakkatinden Allāh'a sığınırım. Maamâfih bu meşakkatli uzun gecelerdir ki, dâr-i küfürden beni kurtarmıştır.

İZÂHI

Buhârî metninde müellifin Ebû Hüreyre'den ikinci bir tarîk-ı rivâyeti daha vardır ki, tercemede görülen ziyâdeler hep o metinden istifâde edilmiştir. Şârih İbn-i Hacer, Ebû Hüreyre'nin kölesinin ismine vâkıf olamadığını bildiriyor.

***

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh* Hayber'in fethi gecelerinden birisinde Yemen'den gelmiş ve arz-ı İslâmiyet etmiştir. Medîne'ye gelince Ashâb-ı Suffe sırasına idhal buyurulmuş ve bu dârü'l-irfanda feyiz-yâb olmuştur. Fakr-ü ihtiyâcın, hattâ ölüm derecesine gelen açlığın bütün şedâidine tahammül ederek Huzûru Saâdet'ten bir an ayrılmamıştır. Bu cihetle mahfûzât-ı ilmiyesi çoktu. Doğrudan Resûl-i Ekrem'den merviyyâtından başka Ebû Bekr, Ömer, Übey İbn-i Kâ'b gibi Kibâr-ı Sehâbe'den de ahz-ı ilm etmiş ve bütün bunları metîn hâfızasiyle zabt ederek rivâyet eylemiştir. Bu cihetle Ebû Hüreyre'yi *Tabakāt* sâhibleri *(ev'ıye-i ilim = ilim hazâini)* diye tavsîf ederler. Hiç şübhesiz eimme-i fetvânın da kibârından ma'dud-tur. İbn-i Ebî Zi'b'in Makburî'den rivâyetine göre, müşârün-ileyh Hazretleri :

— Ben, Resûlullâh sallâ'llâhu aleyhi ve sellem'den iki kab dolusu ilim ahzeyledim. Bundan birisini halk arasında neşrettim. Öbür dağarcıktakini de neşretmiş olsam benim boynumu vurursunuz, demiştir.

Hadîsteki beytin Ebû Hüreyre tarafından mı, yoksa kölesi tarafından mı inşâd edildiği husûsunda ihtilâf edilmiştir. Ebû Hüreyre'nin şiir söylemediğine bakarak bâzıları kölenin inşâd ettiğini zannetmişlerdir. Fakat Şârih Aynî'nin nakline göre, Fâkihî *Kitâb-ı Mekke*'sinde mezkûr beytin Ganevî Ebû Mersed tarafından söylendiği hikâye edilmiş bulunduğundan Ebû Hüreyre'nin neşîde-i tab'ı olmayıp temsîlen söylemiş olduğu anlaşılıyor.

Ebû Hüreyre şiir söylememiş olmakla berâber pek beliğ nasâyihi ve hikmet-âmiz sözleri vardır. Bir kere kızına öğüd verirken : (لا تلبسي الذهب فاني اخشى عليك اللهب = *Kızım, altın müzeyyinât kullanma!, korkarım ki Cehennem'de yanarsın)* diye tahzîri gibi edebî sözleri pek çoktur. Hiç şübhesiz Ebû Hüreyre ferâgat-i nefsin ve zühdî hayâtın müşahhas bir timsâli idi. Kadınlar hakkında altın isti'mâli mübâh iken ondan bile kızını men' ediyordu. Bu husûsu tamâmiyle îzâh eden bir vâkıayı *Tezkiretü'l-Huffâz*'dan naklen bildirmeden geçemiyeceğiz :

Muâviye, emâreti zamânında Ebû Hüreyre'yi Medîne vâlisi tâyin etmişti. Ebû Hüreyre zühdî bir hayat içinde îfâ-yı vazîfe ederken her nasılsa Muâviye darılmış ve azledip yerine Mervân'ı tâyin etmiştir. Az bir müddet sonra Mervân'a da darılıp azlederek Ebû Hüreyre Mervân'ı istihlâf etmiştir. Bu vâliliği esnâsında Ebû Hüreyre Hazretleri bir kere dağa gitmiş ve topladığı odun demetini yüklenerek Medîne'ye getirmiş, çarşıdan geçerken :

— Ahâlî açılın! Emîrin mevkibi geliyor, diye Emevî vâlilerin muhteşem hayâtiyle alay etmiştir. Ebû Hüreyre bu eserimizin müteaddid yerlerinde terceme ettiğimiz teaffüf hakkında vârid olan *(Huzmetü'l-hatab)* hadîsinin râvîlerinden birisidir. Kendisi bizzat arkasında odun taşır, satar, nıfsını tasadduk eder, nısfiyle geçinirdi. Şimdi bu eski sanatını ve nazarında bununla vâlilik hayâtı arasında hiç fark olmadığını halka göstermiş oluyordu. İhtimalki Muâviye tarafından azlinin sebebi budur. Müşârün-ileyh Hazretlerinin târîh-i vefâtı olarak 56, 57, 58 olmak üzere üç rivâyet vardır.

1116. عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّهُ أَعْتَقَ فِي الْجَاهِلِيَّةِ مِائَةَ رَقَبَةٍ وَ حَمَلَ عَلَى مِائَةِ بَعِيرٍ فَلَمَّا أَسْلَمَ حَمَلَ عَلَى مِائَةِ بَعِيرٍ وَ أَعْتَقَ مِائَةَ رَقَبَةٍ قَالَ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ ذَكَرَ الْحَدِيثَ وَ قَدْ تَقَدَّمَ فِي الزَّكَاةِ.

TERCEMESİ

Hakîm İbn-i Hizâm *radiya'llâhu anh*'den şöyle rivâyet edilmiştir : Müşârün-ileyh Hazretleri câhiliyet zamânında yüz memlûk âzadlamış, yüz (kurbanlık) deve sevketmişti. Müslüman olunca da (mevsim-i hacda) yüz kurbanlık deve üzerine (Bürd-i Yemânî çul örterek) sevk etmiş, yüz memlûk de âzâd etmiştir. Hakîm Hazretleri : ben, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e sordum, diyerek (bakıye-i) hadîsi zikretmiştir ki, Zekât bahsinde geçmiştir.

İZÂHI

Müellif Zebîdî'nin geçtiğini bildirdiği bu hadîs, bu eserimizin (5) inci cildinde (709) numara ile terceme ve îzâh edilmişti ki, meâlen şöyledir : Hakîm İbn-i Hizâm :

— Yâ Resûla'llâh! Bana bâzı şeylerin hükmünden haber verir misiniz?. Ben câhiliyet devrinde sadaka, ıtk-ı rakabe, sıla-i rahm nev'inden birr-ü ihsân ve tekarrüb kasdiyle birtakım hayır işlerdim. Bunlarda benim için bir ecr-ü sevab var mıdır? diye sordum. Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem :*

— Ey Hakîm! Sen, geçmiş hayrın sevâbını iktitâf ederek müslüman oldun! buyurdu.

Oradaki îzâhımız mutâlâa edilsin!. Bundan evvel (705) numara ile terceme ettiğimiz Hakîm İbn-i Hizâm'ın diğer bir hadîsinin îzâhında da müşârün-ileyh Hazretlerinin terceme-i hâli vardır. Onun da mutâlâasını tavsiye ederiz.

1117. عَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بنِ عُمَرَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ النَّبِىَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَغَارَ عَلَى بَنِى الْمُصْطَلِقِ وَ هُمْ غَارُّونَ وَ أَنْعَامُهُمْ تُسْقَى عَلَى الْمَاءِ فَقَتَلَ مُقَاتِلَتَهُمْ وَ سَبَى ذَرَارِيَّهُمْ وَ أَصَابَ يَوْمَئِذٍ جُوَيْرِيَةَ رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهَا.

TERCEMESİ

Abdullāh İbn-i Ömer *radiya'llāhu anhümâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir : Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem* (Medîne'yi basmak isteyen) Benî Mustalık üzerine gece baskını yaptı. Onlar gāfil bulunuyorlardı; yaylım hayvanları da su başında sulanıyordu. Resûl-i Ekrem bunların kıtâle tesaddî edenlerini katletti, zürriyetlerini esîr eyledi. O günü Cüveyriye *radiya'llāhu anhâ*'yı da ihtiyâr buyurdu.

İZÂHI

Benî Mustalık gazâsına Müreysî' gazâsı da denilir. Benî Mustalık, Huzâa'nın bir şu'besidir. Müreysî' de bunların bir kuyusudur. Benî Mustalık Resûl-i Ekrem'le harb etmek üzere bu kuyu başında toplandıkları için bu sefer bu namla da yâd olunur. Vâkidî bu gazânın beşinci sene-i Hicriye Şa'bân'ının ikinci gecesinde vukû' bulduğunu bildirmiştir. Sağânî de beşinci senede vukûunu kayd ettiği halde İbn-i İshak altıncı, Mûsâ İbn-i Ukbe de dördüncü sene-i Hicriyeye müsâdif olduğunu rivâyet etmişlerdir.

Benî Mustalık'ın bu hâinâne hareketinden vaktiyle haberdâr olan Resûl-i Ekrem süvârî, piyâde yedi yüz kişilik bir kuvvetle ve sür'atle hareket edip bunları ansızın bastırmış. Aşağıda Siyer bahsinde

tafsîl olunacağı üzere bir çok üserâ ve ganâim iğtinâm edilmiştir. Cüveyriye *radiya'llāhu anhâ* ki, Benî Mustalık'ın reîsi Hâris İbn-i Dırâr'ın kızıdır. Üserânın taksîminde Sâbit İbn-i Kays'e isâbet etmişti. Bir rivâyete göre, Hâris, kızının asâlet ve şerâfetini muhâfaza buyurmalarını, alelâde bir kimsenin elinde bırakılmamasını bilvâsıta ricâ etmesi üzerine taraf-ı Peygamberî'den bedel-i kitâbeti verilerek ezvâc-ı Nebevî idâdına idhâl edilmiştir. Bu akd-i mebrûr orduda şâyi' olunca : artık Peygamber zevcesinin akrabâsını esir tutmak muvâfık değildir, diye bütün Benî Mustalık esirleri âzâd edilmiştir. Bu cihetle Cüveyriye'den ziyâde kavmine hayrı dokunan hiç bir kadın yoktur, deniliyor.

Cüveyriye, câriyenin musaggarıdır. Asıl ismi Berre iken taraf-ı Risâlet'ten Cüveyriye tesmiye buyurulmuştur. Hicret-i Muhammidî'nin (56) ıncı senesi Rebîü'l-evvel'inde vefât etmiştir. Kendisinden 65 hadîs rivâyet edilmiştir.

Burada Buhârî, Ebû Saîd-i Hudrî *radiya'llāhu anh*'in de bir hadîsini rivâyet ediyor. Bu hadîste millî nüfus bakımından pek ziyâde hâiz-i ehemmiyet bir mes'ele mevzû-i bahs edildiğinden onu da bervech-i âtî nakl ve terceme ediyoruz :

Tâbiî ricâlinden Abdullāh İbn-i Muhayrîz[1], Ebû Saîd-i Hudrî'yi gördüm, *(azl)* in[2] şer'î vaziyetinden sordum da bana şöyle cevab verdi diyor :

Biz, Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* ile Benî Mustalık gazâsına çıktık. Hissemize birer esir isâbet etti. Bu sırada kadınlara iştihâmız artmış bekârlığın üzerimizdeki te'sîri iştidâd etmişti. (Çocuk olup da bey'a mâni' olmasın diye) cinsî mukārenette azletmek istiyorduk. Ve binâenaleyh azlin hükmünü Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den sorduk. Resûlullāh :

---

[1] Abdullāh İbn-i Muhayriz Mekke'lidir, Şam'da ihtiyâr-ı ikâmet etmiştir. Ebû Mahzûre'den, Ubâde İbn-i Sâmit'den de rivâyeti vardır. Abdülmelik İbn-i Ebî Mahzûre, Mekhûl, Zührî gibi birtakım zevat da kendisinden rivâyet etmişlerdir. Ömer İbn-i Abdü'l-Azîz zamânında vefât etmiştir.

[2] Azil, bir şey'i yerinden ayırmaktır. Fıkıh ıstılâhında : cinsî münâsebet zamânında kadın gebe kalmasın, diye erkeğin mâ-i tenâsülünü kadına inzâl eylemeyip hârice ihrâc etmesidir.

Azli yapmazsanız fenâ olmaz? Kıyâmet gününe kadar (ilmu'llah'-da) vücûdu mukadder olan hiç bir zî-hayat yoktur, ancak o, vücud bulacaktır, buyurdu[1].

Azil âdeti, neslin inkıtâını mûcib olduğu için mekruhtur. Bu cihetle : (العزل الوأد الخفى = *Azil, diri diriye kız nevzâdı mezara gömmenin sinsi bir şeklidir)* buyurulmuştur. Bundan evvel (1078) numara ile terceme ettiğimiz Muğîre İbn-i Şu'be hadîsinin îzâhında ve'd-i benât âdet-i mekrûhesiyle berâber çocuk düşürmenin de cemiyete ne fecî rahneler açtığından bahsetmiştik. Şimdi bu hadîs-i şerifte bunun bir üçüncüsüyle de karşılaşıyoruz ki, azildir. Gerçi fukahâ, zevcenin muvâfakatiyle zevcin azlini tecvîz etmişlerse de hadîs-i şerifte *(ve'd-i hafî = gizli cinâyet)* buyurulmasına nazaran, fukahânın bu cevâzı ahvâl-i sıhhiye ve teşekkülât-ı bedeniyesi çocuk yapmağa müsâid olmayan âileler hakkında olsa gerek. Yoksa çocuğu, serbest hayat ve hareketi tahdîd ve âdetâ bir külfet addedenler için hadîsin inzârı bâkîdir[2].

Fukahânın takyîdi vechile sıhhî ve içtimâî her hangi bir zarûret hâli müstesnâ olmak üzere Resûl-i Ekrem de : tenâsülün isrâf edilmesini istemiyor. Onun rahm-i mâdere düştükten sonra neşv-ü nemâsına, doğumdan sonra büyütülüp terbiye edilmesine ihtimâm edilmesi, bu eserimizin bir kaç yerinde îzâh edildi. Burada nüfus sayımı münâsebetiyle Himâye-i Etfâl Reisi Doktor Bay Fuad'in

---

[1] عن ابن محيريز قال: رأيت ابا سعيد رضى الله عنه فسألته فقال: خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه و سلم فى غزوة بنى المصطلق فاصبنا سبيا من سبى العرب فاشتهينا النساء فاشتد علينا الغربة فاحببنا العزل فسألنا رسول الله صلى الله عليه و سلم فقال: ما عليكم ان لا تفعلوا، ما من نسمة كائنة الى يوم القيامة الا و هى كائنة [رواه البخارى].

[2] Bu formanın dizildiği sırada Namık Kemal merhûmun nüfus hakkındaki makâlesinin bir parçası Vakit gazetesinde Niyâzi Ahmet imzâsiyle neşredildiğinden aynen naklediyoruz :

ÇOCUK DÜŞÜRME

68 sene evvel, İbret gazetesinde Namık Kemal, "Nüfus" başlıklı bir yazıda çocuk düşürme bahsine de temâs ediyor ve şunları yazıyordu :

"Çocuk düşürmek, memâlik-i Osmâniye'de en ziyâde yürekler dayanmıyacak fâcialardan biridir. Hattâ bir zamanlar bu vahşet-i mel'ûnâneyi icrâ için kanlı ebe nâmında me'zûn cellâdlar vardı."

Büyük vatanperverin bu büyük da'vâsı için aynı sözleri bu gün de tekrâr ediyoruz. Ne acı..

Şeker bayramında* Ankara radyosundaki verdiği bir konferansında bu mevzûun her safhasını teşrîh etmekte bulunduğundan aynen nakledliyoruz :

NÜFUS ARTMASINDA ÇOCUK KORUNMASININ ROLÜ

Sayın dinleyiciler;

Bu gün huzûrunuzda Çocuk Esirgeme teşkîlâtını kuvvetlendirmenin, nüfûsumuzu çoğaltmakta ne kadar mühim rol oynayacağını arzetmek isterim. İstatistik Umum Müdürlüğünün nüfus sayımı ve artması hakkında çok muntazam ve sistematik şekilde uzun müddet devâm etmiş olan neşriyâtı hepimizi müstefîd etti. Bu en mühim yurt işinin, nüfus artmasının bir memleket için ne kadar kıymetli ve ehemmiyetli olduğu tebârüz ettirildi. Bu ehemmiyetten dolayıdır ki, topraklarının nüfuslarına kâfî gelmediğini ve hayat sâhası te'mîn etmek ıstırârında olduklarını iddia eden Devlet Reisleri bile ilk evvel nüfus mes'elesini ele almışlar, evlenmeleri kolaylaştırmak, doğumları çoğaltmak, doğanları ve doğuranları yaşatmak için mümkün olan her tedbîri almakta gecikmemişlerdir. Bu hususta milyonlar sarfetmişler, ve bu günkü bütçelerinde de buna milyonlar ayırmışlardır.

Bir milletin istikbâli, terakkî derecesi, müdâfaa kudreti çocuklarına gösterdiği dikkat ve alâkanın derecesiyle mütenâsip olduğuna göre, bütün milletlerin çocuk ve annelere karşı gösterdikleri en büyük dikkat ve itinânın çok yerinde olduğuna şüphe yoktur.

Geniş ve çok feyizli ve bu günkü nüfûsumuzun üç dört mislini ferah ferah geçindirecek zengin ülkemizde a'zamî randumanı alabilmek için nüfûsun çoğalmasında esas ve mesnet teşkîl eden çocuk mes'elesine yer vermek zarûrî olduğuna şüphe edilebilir mi?

Cumhuriyet Hükûmeti'nin nüfûsa verdiği ehemmiyetin bâriz delillerini üçüncü nüfus sayımı münâsebetiyle yapılmış olan nakdî fedâkârlık ve neşriyatta da görmekteyiz.

Son sayım; nüfûsumuzun binde on sekiz buçuk artmakta olduğunu bildirdi. Bu artış Türk kadınının doğum kudret ve kâbiliyetinin kıymetli bir netîcesidir. Fakat tam randumanı değildir. Bu artış Avrupa milletlerine kıyâs edilince sevince değer, fakat doğum derecesi binde 44 olan yurdumuzda bizi çok düşündürmesi îcap eder. Binde on sekiz buçuk artışa nazaran senede binde yirmi

* 1940 yılı Şeker Bayramı 1 Kasım târihine tesâdüf etmektedir.

beş buçuk vefiyât olduğu anlaşılır ki, bu rakkam yalnız acı ve keder ifâde eder. Sonra bu artış nisbeti de doğumdan mütevellit artışı ifâde etmez. Hâriçten gelmiş olanlar da bu artış nisbetinde dâhildir. Binâenaleyh tahakkuk etmiş olan bu netîceler karşısında nüfus siyâsetinde ana ve çocuklar için yapılması îcap eden sıhhî ve içtimâî yardım teşkîlâtını yapmakta daha fazla ihmâl etmemek îcap eder.

Her geçen gün yurd için mühim nüfus zâyiatına mal olmaktadır. Bu zâyiatı önlemek için îcap eden tedbirlerin alınmasında bütçe darlığı ileri sürülemez. İstenirse bütçeye milyonlar ilâve edecek vâridat te'mîni mümkündür. Yeter ki, nüfûsun doğum nisbetinde artmamasında mühim rolü olan çocuk ölümü fâciasının mevcûdiyeti kabûl edilmiş olsun.

Vergiler çoktur. Yeniden vergiye milletin tahammülü yoktur. Gibi mutâlâât da vârit olamaz. *Erzincan felâketinde zâyi' etmiş olduğumuz nüfus (33,000) kadardır.* Başta Reisicumhurumuz ve Büyük Millet Meclisi olduğu halde bütün milletin gösterdiği heyecan ve şefkat ve teberrû edilen milyonlar göz önündedir.

Şekilden sarf-ı nazar edilirse, her sene bu miktârın dört beş mislini zâyi' ediyoruz ki, normal ölümün fevkinde olan bu mikdârı teşkîlâtla kurtarmak muhakkaktır. Millet bu hususta tenvîr edilirse, teklîf edilecek bir çocuk vergisinin hiç de usanç vermeyeceğini tahmîn ederim. Bu vergi ile te'mîn edilecek fazla nüfûsun, sarfedilmiş parayı katmerli olarak ödeyeceğini de hesâba katmak lâzımdır.

Vergiden te'mîn edilecek para, ya hükûmet bütçesine ilâve edilerek yapılacak proğram dâiresinde teşkîlâta tahsîs, yâhud bu hususta çalışan Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım olarak verilir.

Diğer müterakkî memleketlerde Çocuk Esirgeme Cemiyetlerine yardım sûretiyle mesâîsini inkişâf ettirmek ve bu sûretle de halkın yardımı genişletilmek prensibi tâkip edilmektedir.

Çocuk Esirgeme Kurumu'na her sene milyonlar vermek sûretiyle yardım yapan zengin büyük memleketlerden bahsetmeyeceğiz. Komşumuz Yunanistan Hükûmeti her sene Atina Çocuk Esirgeme Kurumun'a otuz milyon Drahmi yâni (iki yüz doksan bin) Türk lirası derecesinde nakdî yardım yapmakla berâber bâzı husûsî kānunlarla da vâridat te'mîni cihetine gitmişlerdir.

Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun istenildiği ve beklenildiği kadar inkişâf edememesinin sebeblerini tetkîka yurt sevenlerimizi da'vet ederim. Kurum'un deruhte ettiği da'vânın azameti ile müte-

nâsip alâka ve yardım dirîğ edilmezse, beklenilen mes'ut netîcenin husûle gelmesi muhakkaktır.

Kurum'a yapılacak yardım doğrudan doğruya Türk anasının, Türk yavrusunun sıhhat ve refâhına, binnetîce Türk ırkının ıslâhına hizmet edeceğine şüphe edilmemelidir.

Vergi ihdâsı sûretiyle elde edilecek paranın Çocuk Esirgeme Kurumu'na verilmesi daha az masrafla daha geniş mikyasta iş görülmesini mûcip olur. Millî da'vâlarımızın en büyüğünü ve esâsını teşkîl eden çocuk ve nüfus da'vâsı her sene milyonlar sarfını îcap ettiren muazzam bir iş olduğundan halkın geniş mikyasta yardımını teshîl ve teşvîk edici bu yolu tercîh etmek daha faydalıdır. Netekim Çocuk Esirgeme Kurumu'nun mesâîsinin inkişâfı alâkadarların çoğalmasını intâc etmektedir.

Ankara'da Kurum tarafından yapılmış ve yapılması programlaştırılmış olan müesseselerin diğer büyük Vilâyetlerimizde de yapılması, halkın çocuk da'vâsına vereceği ehemmiyeti arttıracağına şüphe edilemez.

Bu da'vânın ehemmiyeti tebârüz ettiği ve Hükûmetin bu millî da'vâyı programına koyarak *ana ve çocuk müesseselerini vücûde getirdikten i'tibâren* her sene artış nisbeti çoğalacak, bu sûretle *bir batında nüfûsumuz iki misli artmış bulunacaktır. Türk kadınının emsalsiz doğum kudreti bunu bize vaad ve tebşîr etmektedir.*

Nüfus artmasında ilk safta gelen, çocuk korunması ve buna müteallik ana ve çocuk müesseselerinin mâhiyeti hakkındaki mütâlâamı arzedeyim.

Çocuk korunması, çiftlerin bedenen ve rûhan denk olmasiyle başlar. Bu husus, münevver zümreye ancak neşriyatla öğretilebilir.

Ananın hamli zamânında dikkat ve i'tinâ edeceği sıhhî tedbirleri ve çocuk bakımını öğretecek gebe kadın müşâvere evleri ve poliklinikleri, doğum evleri, zayıf gebe kadınlara doğum esnâsındaki kuvvet ve kudreti ve doğumdan sonra yavrusuna süt verebilecek kābiliyeti te'mîn edebilecek ana evleri, ucuz aş evleri, ucuz kilarlar, ucuz banyolar, hasta ve çocuğuna süt veremiyecek olan anneler için süt matbahları (Gotte du lait), işe giden annelerin bebekleri, çocukları için Gündüz bakım evleri, anası ölmüş süt çocukları için çocuk yuvaları, anası babası ölmüş çocuklar için ayrıca yuvalar, çocuk hastahâneleri, mektep çocukları için aş evleri, zaif çocuklar için prevantoryomlar,

sanatoryomlar, çocukların, sokakların pisli ve mikroplu tozlarından kurtarılması için çocuk bahçeleri vücûde getirilmesi esastır.

Bunların gördüğü hizmetleri ayrı ayrı îzâh ederek sizleri meşgûl etmek istemem.

Müterakkî memleketlerde bu müesseselerin hemen hepsi bir şehirde mevcut gibidir. Biz, bu kadarını yapmak iktidârında değiliz. Bizim için en müsâit şekil dikkatli bir etüd netîcesinde tevsik edilecek mıntakalarda tam teşekküllü sıhhat merkezleri vücûde gerirmektir.

Sıhhat ve İçtimâî Muâvenet Vekâleti'nin Etimesgut'taki sıhhat merkezi, ilk adım olması i'tibâriyle esaslı ve takdîre şâyân bir müessesedir. Fakat hudûdu dardır. İhtiyaçlara cevap vermesi i'tibâriyle de noksandır.

Yukarıda arzettiğim kısımları muhtevî sıhhat merkezleri, yurdumuz için en kıymetli randumanı verecek şekil olduğu kanaatindeyim. Bu şeklin kolay olmıyacağını, para ile berâber personel yetiştirecek kadar zâmana da ihtiyaç olduğunu takdîr ederim. Bu mütekâmil sıhhat merkezlerinde çocuk bakıcı yetiştirecek mektepleri de açmak çok lüzumlu ve faydalıdır. Yeni yetişen genç kızlarımıza mekteplerde her şeyden evvel çocuk bakımını öğreterek esas vazîfeleri olan analık hakkında tam bilgi sâhibi olmalarını te'mîn lâzımdır. Hattâ bu dersten imtihan veremiyen bir talebe diğer derslerin imtihânına girememelidir.

Nüfus artmasında ele alınacak hususlardan biri de (çocuk düşürme) keyfiyetidir. Şehirlerde bâzı kadınlarda çocuk yapmamak için hazin bir cereyan vardır. Rahatlarına, çay ve balo âlemlerine engel saydıkları çocuğu rahimden aldırmakta da bir beis görmemektedirler. Kendi hayatlarını tehlikelere koymakla berâber millî vazîfelerini de unutan bu gibi kadınların arzularının önüne sed çekmek, bu sıhhî ve içtimâî derdi en kuvvetli tedbirlerle önlemek lâzımdır.

Zarâfetinden, hayat tarzlarından fedâkârlık yapmak istemeyen bu mütereddî ruhlu kadınların sayısı çok olmaması şâyân-ı şükrandır. Bu gibi kadınlara çocuk yapmamak ve rahimdeki çocuğunu düşürme husûsunda her türlü teshîlâtı göstermekle berâber çocuk almayı sanat ittihaz ederek kasasını doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen bâzı doktorların yurd için elîm netîceler doğuran bu hareketlerine sed çekmek de lâzımdır.

Kānûnî müeyyidelere rağmen tâkipsiz kaldıklarından dolayı çocuk alma cinâyetine cür'etini her gün tekrarda bir beis görmeyen ve doktor değil, çocuk kātili unvânını almayı hak eden bu gibi kimselerin diplomalarını yırtmak ve

nüfus teskerelerine (vatan hâini) damgasını vurmak nüfus tezâyüdü için alınacak tedbirler arasında gelir.

Yine bu tedbirler arasında vergi tarhında ve diğer kānunların tanzîminde çocuk işini göz önünde tutarak içtimâî adâleti te'mîne çalışmak vazîfesi de mevcuttur. Elli lira alan ve beş çocuğu bulunan bir memurun verdiği vergilerle yine elli lira alan fakat bekâr, yâhud da çocuksuz olan bir memurun verdiği vergiler arasında fark gözetilmesi âdilâne bir hareket olur. Çok çocuk yapmış, bu sûretle yurt vazîfesini îfâ etmiş olan vatandaşın bu hareketi ıztırap kaynağı olmamalıdır. Yanıbaşındaki çocuksuz memurun aynı maaşla aynı vergiyi vererek ferah fahûr yaşaması, kendisinin ise içtimâî yardıma mazhar olamaması onun için bir ıztırap ve elem kaynağı olduğu göz önünde tutulmalıdır. Bu misal bütün vatandaşlara şâmildir. Yalnız vergi ve kānun tanzîminde değil, idârî işlerde de parola (evvelâ çocuk) düşüncesi olmalıdır. İçtimâî yardım teşkîlâtımızın âdilâne ve kuvvetli olması, halkın refâhına ve çocuk doğum adedine mühim tesir yapacağı şüphesizdir. Şurada bir hâtıramı arzedeyim :

En büyük ve kıymetli içtimâî müessesemiz olan Evkāf'ın sergisini gezerken üç bin sene evveline âid vakfiyeleri hayretle görmüştüm. Bu hususta îzâhat lûtfetmiş olan selâhiyettar bir memur, iki bin sene evvel bir Türk Hükümdârı nezdine Çin'den Sefir olarak gelmiş olan zâtın Hükûmetine göndermiş olduğu rapordan bahsetmişti. Sefir raporunda Türkler arasında içtimâî yardım teşkîlâtının mükemmel olması hasebiyle halkın mes'ûd olduğunu ve vaktinden evvel ölüm görülmediğini ve bu teşkîlâtın imtisâle şâyan bulunduğunu ifâde etmiş. Bu teşkîlâtı sînesinde yaşatan cemiyetin nüfûsu elbetteki artar. Efrâdı elbetteki mes'ûd olur. Ve bütün millî kābiliyet ve meziyetlerini göstermek fırsatını elde eder.

Yukarıda, şehirlerdeki bâzı kadınların çocuk yapmamak husûsundaki temâyüllerinden bahsettim. Nüfûsumuzun mühim bir kısmını teşkîl eden Köylülerimiz durumundan, nüfus da'vâsının ümit ve inşirah verecek safhasından bahsetmem de tabiîdir.

Köylümüz evlenmek ve çocuk yapmak husûsunda teşvik istemez. Onun an'anevî görgüsü ve hasleti bunu te'mîne kâfî gelmektedir. Hattâ bir kadın alması husûsundaki tekayyüdâta iki, üç almakla mukābele eder. Maamâfih köylülerin evlenme harçlarını sıfıra indirmek ve nikâh muâmelesini kolaylaştırmak fâideden hâlî değildir. Mevcut engellere ve kendine karşı gösterilmekte

olan lâkaydîye rağmen Türk kadınının doğum kudreti bütün milletler kadınlarının birinci safında gelmektedir. 45 yaşına gelmiş kadınlar arasında yapılmış olan ankette bir kadına altı buçuk çocuk isâbet etmektedir.

Bu kudrete Hükûmetin yardımı inzimâm ederse, Türkiye'nin bir batında iki misli nüfûsa nâil olacağını tabiî görmek lâzımdır. Bu kudreti gösteren Türk kadınının toprağa gömdüğü yavrularının adedi yürekler sızlatacak kadar çoktur.

Bir Amerikalı kadının çocuk yapmadığı muâhaze edilmesine karşı : Hükûmet doğum esnâsında mâruz kalacağı hayâtî tehlikeleri önliyecek tedbîri almış mıdır ki, benden çocuk istiyorsunuz, cevâbını vermesine mukâbil Türk kadını hiç de böyle düşünmeyerek millî vazîfesini yapmaktadır.

Bu fazîletkâr kadının bin bir meşakkatle dünyâya getireceği yavrusunu emniyet altında doğurmak ve yavrusunu yaşatabilecek te'sîsâtı ve vesâiti te'minle ıztıraplarını tahfîfe ve göz yaşlarını dindirmeye çalışmak onun fazîletkâr hareketine Hükûmetin yerinde bir mukâbelesi minnet ve şükran borcu olur. Türk kadınının köyde ve doğum esnâsında mâruz kaldığı tehlikeler ve bu tehlikelerin ölüm ile netîcelenenleri az değildir.

Son ay içinde lohusa iken ölüp de yavruları Kurumumuza getirilen kadınların yekûnu 32 dir. Bunlar Kurumumuzu tanıyan köylerden ve Ankara'dan getirilmiş olanlardır ki, bu sebeble Vilâyet dâhilinde lohusa iken ölenlerin hakîki miktârının ancak bir kısmını ifâde eder. Yine on ay zarfında yalnız süt çocuklarının müessesemize kabûl edilmeleri için muhtelif sebepler altında vâkı' mürâcaat yekûnu 221 dir. Müessesemiz bunlardan 131 ini kabûl etmek imkânını bulabilmiştir. Diğer vilâyetlerin bu ihtiyaçlardan vâreste olduklarını iddia etmek bittabî hatıra gelmez. Bu ihtiyaç her yerde bâriz bir şekilde kendini göstermektedir.

Hükûmetimizin bilhassa şu sıralarda ne kadar ağır vazîfelerle meşgûl olduğu ma'lûmdur. Bunu takdîr etmekle berâber en büyük ve en şümullü yurt da'vâsını ele alma zamânının geldiğini ve hattâ bu hususta geç de kalındığını ifâde etmek bir borçtur.

Üçüncü sayıma göre yurdumuzda on beş yaşına kadar olan çocuk adedi (6.662.923) tür ki : nüfûsumuzun % 41 ini teşkîl etmektedir. İstikbâlimizin mesnet ve kudreti olacak bu mühim kitle üzerinde durmak zarûrî değil midir?

Türk kadınının doğum kudreti, bize bir batında iki misli nüfûsu vaad ve tebşîr ederken bunu bir an evvel şahsî husûle çıkarmaya çalışmak Hükûmet'e, millete düşen en mühim vazîfedir. İki misli nüfus, otuz beş milyonluk Türkiye ne büyük kuvvet, servet ve saâdet kaynağı.. Bundan daha kuvvetli ve şümullü kalkınma ve îmar plânı olabilir mi?

Cumhur Reisimiz'in feyizli devirlerinde nüfus bakımından da Büyük Türkiye'nin doğmakta olduğunu görmek saâdetine mazhar olacağımıza emînim.

Bayramınız kutlu ve yavrularınız için mutlu olsun. Aziz dinleyicilerim.

1118. عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ مَا زِلْتُ أُحِبُّ
بَنِي تَمِيمٍ مُنْذُ ثَلَاثٍ سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ يَقُولُ فِيهِمْ سَمِعْتُهُ يَقُولُ هُمْ أَشَدُّ أُمَّتِي عَلَى الدَّجَّالِ
قَالَ وَ جَاءَتْ صَدَقَاتُهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَ سَلَّمَ هٰذِهِ صَدَقَاتُ قَوْمِنَا وَ كَانَتْ سَبِيَّةٌ مِنْهُمْ عِنْدَ عَائِشَةَ
فَقَالَ أَعْتِقِيهَا فَإِنَّهَا مِنْ وَلَدِ إِسْمٰعِيلَ.

Tercemesi

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh Hazretleri demiştir ki : Benî Temîm hakkında Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'den (şu) üç (haslet) i işittiğim zamandanberi Benî Temîm'i seviyorum :

1) Resûlullāh : Temîmîler ümmetimin Deccâl'a karşı en şiddetli davranan bir sınıfıdır, buyurduğunu işittim.

2) Ebû Hüreyre : Benî Temîm'in zekât malları gelmişti. Bunun üzerine Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* :

— Bu mallar kavmimizin sadakasıdır! buyurdu, diyor.

3) Hazret-i Âişe nezdinde Temîmîlerden esir bir kadın vardı. Resûlullāh Âişe'ye :

— Bu esîreyi âzadla! Çünkü o, İsmâil neslindendir, buyurdu.

İ Z Â H I

Benî Temîm, Mudarîler dâhilinde büyük bir kabîledir. Ve (تميم بن مر بن اد بن الياس بن مضر) e mensubdur. Temîm kabîlesi Necd ile Basra ve Yemâme aralarında sâkin idiler. İçlerinden bir çok meşâhir yetişmiştir. Dokuzuncu karn-i Hicrîye kadar devâm etmiş, sonra bu büyük kabîleden eser kalmamıştır.

Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'in Benî Temîm kabîlesini sevmemesi, Temîmîlerin kendi arasında adâvet bulunduğundandır. Ahmed İbn-i Hanbel'in bir tarîk-ı rivâyetinde Ebû Hüreyre'nin : (و ما كان قوم من الاحياء ابغض الى منهم فاحببتهم = *Arab kabîlelerinden hiç bir kabîle nazarımda Benî Temîm kadar mebğuz değildi. Sonra sever oldum)* dediğine dâir bir zîyâde de vardır.

Resûl-i Ekrem'in : bu bizim kavmimizin zekâtıdır, diye Temîmîleri Zât-ı Risâlet-Penâhîlerine nisbet buyurması, Temîmîlerin nesebi, neseb-i Peygamberî ile *(İlyas İbn-i Mudar)* da ictimâ' etmiş olmasındandır.

1119. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ أَطْعِمْ رَبَّكَ وَضِّئْ رَبَّكَ أَسْقِ رَبَّكَ وَلْيَقُلْ سَيِّدِي وَ مَوْلَايَ وَ لَا يَقُلْ أَحَدُكُمْ عَبْدِي أَمَتِي وَ لٰكِنْ فَتَايَ وَ فَتَاتِي وَ غُلَامِي .

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, müşârün-ileyh Hazretleri Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

[Sizin biriniz (memlûküne) : *rabbini doyur, rabbine abdest aldır, rabbine su ver! diye hitâb etmesin!. Köle dahi, "Efendim, velî ni'metim!" desin!. Yine sizin biriniz* (memlûküne) *kulum, câriyem! diye hitâb etmesin!* (Çünkü hepiniz Allāh'ın kulusunuz, hepiniz memlûksünüz)[1] *ve lâkin yiğitim, kızım, oğlum! diye seslensin!]* buyurduğunu bildirmiştir.

1120. وَ عَنْهُ رَضِىَ ٱللهُ عَنْهُ عَنِ ٱلنَّبِىِّ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ خَادِمُهُ بِطَعَامِهِ فَإِنْ لَمْ يُجْلِسْهُ مَعَهُ فَلْيُنَاوِلْهُ لُقْمَةً أَوْ لُقْمَتَيْنِ أَوْ أُكْلَةً أَوْ أُكْلَتَيْنِ فَإِنَّهُ وَلِىَ عِلَاجَهُ.

Tercemesi

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llāhu anh*'den rivâyet olunduğuna göre, Müşârün-ileyh Hazretleri Nebî *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'in :

[Sizden birinizin taâmını hâdimi getirdiği zaman, (Efendisiyle berâber oturup yesin!). *Şâyet* (yemek az olur da) *Efendisiyle oturmazsa Efendi hâdimine bir, yâhud iki lokma, bir yâhud iki çiğnem sunsun!. Çünkü o taâmın i'mâl ve ihzârını hâdim deruhde etmiştir.]*

---

[1] Bu ziyâdenin birinci fıkrası Müslim ile Nesâî'nin *(Amelü'l-yevmi ve'l-leyle)* de rivâyetlerinden, ikinci fıkrası da Ebû Dâvud ile yine Nesâî'nin bu babtaki rivâyetlerinden istifâde edilmiştir.

Î Z Â H I

(او اكلة او اكلتين) râvînin şekkini ifâde eder, ükle de lokma demektir. Râvî, Resûl-i Ekrem'in bir iki lokma mı, yoksa bir iki ükle mi dediğini kestirememiştir de sırf şek ile rivâyet etmiştir. Müterâdifeynden birinin öbürü üzerine atfedilmiş olması ihtimâli de vardır.

***

1121. وَ عَنْهُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ.

TERCEMESİ

Yine Ebû Hüreyre *radiya'llâhu anh*'den Nebî *salla'llâhu aleyhi ve sellem*'in :

Sizden biriniz (lede'l-îcâb) hâdimini döğdüğünde yüzüne vurmaktan ictinâb etsin! buyurduğu rivâyet edilmiştir.

Î Z Â H I

(Kâtele) lâfzı (katele) mânâsınadır. Müfâale zâhirine mahmûl değildir. Katil de darb mânâsınadır. Müslim'in, Nesâî'nin yine Ebû Hüreyre'den bir tarîk-ı rivâyetinde: (اذا ضرب احدكم خادمه) vârid olmuştur. Yüz, Âdem-oğlunun en şerefli uzvudur, şâyân-ı ihtiramdır. Bunun için yüz hassaten zikredilmiştir.

KİTÂBÜ'L-ITK'A BİR HÂTİME : Abid ki, kul, köle mânâsınadır ve hürrün zıddıdır; âdî bir metâ gibi alınıp satılan insan demektir. İnsanların ubûdiyeti ve kulluğu yalnız kendi Hâlikına, kendi mün'imine munhasır iken insan tabiatindeki ihtiras ve teğallüb hissi gâlibin âcize, kavînin zaîfe karşı hakk-ı mülkiyetini te'sîs etmiş ve asırlarca devâm etmiştir. Her milletin hayâtı, hattâ her biri bir devrin medeniyetini temsîl eden Mısırlılar, Romalılar gibi akvâmın târihi, köleliğin garib ve acıklı şekilleriyle doludur. Mahmud Es'ad Efendi merhûmun *(Târîh-i Hukuk)* unun mutâlâasını tavsiye ederiz.

İslâm dîninin Cezîretü'l-Arab'da zuhur ve intişârına müsâdif olan devirde de Cezîre'de hükümrân olan câhiliyet âdetleri arasında kölelik de olanca şiddet ve fecâatiyle hüküm sürmekte idi. Cezîre'nin

târihini *(Gazve)* denilen ve baştanbaşa kabîleler arasında nehb-ü gārattan ibâret bulunan zâlimâne bir an'ane köle ve câriye ittihaz ve istihdâmını, bunların alım ve satımını tervîc ve tevsî' ediyor ve her kabîlenin umûmî nüfûsunun hemen yarısını köleler, câriyeler teşkîl eyliyordu. Bu zavallılar en ağır hizmetlerde kullanılırdı. Bir kelime ile köle olmak, hayvandan daha aşağı bir derekeye sukût etmekti.

İslâm nûrunun tulûu, bu zavallılar için bir beşâret-i halâs ve necât oldu. İslâm dîni en önce bu mazlum sınıfın elemlerini, ıztırablarını tehvîn ile uğraştı. Bu cihetle ilk müslümanların bir kısmını memlûkler teşkîl ediyordu. Habbâb, Bilâl, Suheyb gibi kölelerle Lübeyne, Zinnîre, Nehdiyye, Ümm-i Abs gibi câriyeler, mazlumlar kâfilesinin ilk saffını teşkîl eden memlûklerdir. Yukarıda bu zevât-ı âliyenin bi'l-münâsebe terceme-i hallerini yazarken her birinin dûçâr olduğu türlü mezâlimi de bildirmiştik.

Bu ilk müslüman memlûklere, Efendileri olacak mütegallibe tarafından tatbîk edilen işkenceler, bu hakîkî müslümanların îmanlarındaki salâbeti ve ehl-i şirke karşı gönüllerindeki kin ve husûmeti artırıyordu. Rubu' asra varmadan şems-i münîr-i İslâm'ın âfâk-ı âleme intişârı âmillerinden bir mühimmi de rıkkıyetle mücâdelesidir.

Gerçi dîn-i İslâm cezrî bir hareketle rıkkıyeti esâsından halledip men' etmiş değildir. O târihlerde Cezîretü'l-Arab'da ve dünyânın her tarafında mer'î bulunan bir âdeti bir hamlede kaldırıp atmağı, muvâfık-ı hazm-ü basîret bulmuyordu. Fakat onu, öyle kuyûd ve şurûta tâbi' tutmuştu ki, Cevdet Paşa merhûmun dediği gibi : *(Müslümanlıkta köle almak, köle olmak)* demekti.

İslâm dîni evvelâ: köle ve câriye âzâdına teşvîk ederek bunun kemiyetini azaltmıştı. Resûl-i Ekrem'in bu husûsa teşvîke dâir vesâyâ-yi seniyyelerinin nümûnelerini yukarıda terceme ve îzâh ettiğimiz bir kaç hadîs-i şerifte görmüş bulunuyoruz. Dînimizin teşvîk ettiği hayır işler ve ibâdetler arasında köle âzâdı, en çok mazhar-ı terğîb olan hayırlardan birisi olduğunda şübhe yoktur. Bu cihetle Ashâb-ı Kirâm bir taraftan ellerindeki köle ve câriyeleri âzadladıkları gibi bir yandan da müşriklerin ellerinde dûçâr-ı mezâlim olan müslüman köleler zî-kudret Ashab tarafından alınıp halâs ediliyordu. Ve hakîkî bir halâskâr bilerek onun sâye-i emânına koşuyordu. Bu sûretle yeniden hayât-ı hürriyet iktisâb eden bahtiyarlar günden güne ordular teşkîl edecek

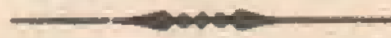
derecede çoğalmıştı. Mu'tikın da mu'takın da yüzü gülerek bâzı istisnâlarla berâber ahrâr-ı ümmetten müteşekkil bir İslâm âlemi vücûd bulmuştu.

Sâniyen İslâm dîni mükâteb esâsını ta'mîm etmişti. Efendisi tarafından meccânî bırakılmayan ve başkaları tarafından alınıp halâs ve âzâd edilmeyen memlûke Efendisi tarafından bir kıymet takdîr olunarak memlûkün kazanıp ödemesi tarîkı idi. Bunun bir müeyyidesi olarak da müslümanlar arasında en yüksek tasadduk ve teâvünün bedel-i kitâbete bağlanan memlûke muâvenet olduğu tebliğ buyurulmuştur. Buhârî bunu, bundan sonra müstakil bir bâbında bildirecektir.

İslâm dîni sâlisâ memlûklerle mâlikler arasında müsâvî bir hayat ve maîşet yolu te'sîs etmişti. Müsâvât esâsına müstenit hayâtî şartlardan bâzıları şu maddelerdir : 1) Mâlik memlûküne kölem, câriyem! gibi izzet-i nefsini rencîde edecek bir kelime ile hitâb etmiyecekti; oğlum, kızım diye çağıracaktı. 2) Ey mâlikler, yedinizdeki memlûkler sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yediriniz, siz ne giyerseniz onlara da öyle giydiriniz! buyurmuşdu. 3) Mâlik ile memlûkün bir sofradan, bir kapdan yemek yemeleri emredilerek bu ve emsâli vasâyâ-yi seniyyelerle memlûk, âilenin tefrik kabûl etmez bir ferdi derecesine yükseltilmişti. 4) Memlûkler umûmiyetle câhil ve ta'lîm ve terbiyeden mahrum kimseler olduğundan, bunların ta'lîm ve terbiyesine ihtimâm edilmesi emredilmişti. 5) Îcâbına göre darb ile te'dîb edilirse, yüzüne vurmayınız, buyurulmuştu.

Görülüyor ki, Müslümanlık kölelerin hukūkunu bunlarla emsâli o kadar güç şurût ve kuyûda tâbi' tutmuştur ki, vezâif-i dîniyyesine sıkı bağlı ve hürmetkâr olan bir müslümanın bu vezâifi yerine getirerek köle istihdâmını göze aldırması çok güçtür. Bu güçlüğü ifâde eden Cevdet Paşa'nın yukarıdaki vecîzesini burada tekrâr edeceğiz :

Müslümanlıkta köle almak, köle olmaktır.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

كِتَابٌ فِي الْمُكَاتَبِ

BU KİTÂB MÜKÂTEBİN AHKÂMINA DÂİR HADÎS-İ ŞERÎFİ MUHTEVÎDİR

MÜKÂTEB : Muayyen bir malı kazanıp vermek üzere Efendisi tarafından bedel-i kitâbete bağlanan köledir.

Mükâtib de köle ile aralarında kitâbet akdedilen Efendidir.

Kitâbet, ukûd-i sâire gibi bir akd-i şer'îdir. Şu kadar ki bu akid, ya kitâbet lâfzı ile, yâhud tahrîr ve kitâbeti muktezî bir lâfz ile mün'akid olur.

Ruvyânî kitâbetin dîn-i İslâm'ın vaz' ettiği bir akd olduğunu, câhiliyet devrinde böyle bir muâmele ma'rûf olmadığını haber vermiştir. Fakat kitâbetin İslâm'dan evvel de müteâref olduğu ve tulû-ı İslâm üzerine taraf-ı Risâlet-Penâhî'den takrir buyurulduğu bâzı ulemâ tarafından beyân edilerek Rûyânî'nin bu kavli reddedilmiştir. İbn-i Huzeyme, şimdi terceme edeceğimiz Berîre hadîsini îzâh ederken : İslâm'da ilk def'a bedel-i kitâbete bağlanan Berîre'dir, denildiğini ve Medînelilerin câhiliyet devrinde Medîne'de mükâtebe ettiklerini zikretmiştir.

Tavzîh'te ilk mükâtebe dâir ihtilâf şöyle îzâh edilmiştir : Bâzı ulemâ ilk mükâteb Selmân-i Fârisî'dir, diyerek şöyle îzâh etmiştir: Selmân'ı Efendisi yüz ocak hurma çeliği dikmek üzere kitâbete bağlamıştı[1]. Selmân Resûl-i Ekrem'e arz-ı keyfiyet ettiğinde :

---

[1] Ahmed İbn-i Hanbel'in *Müsned*'inde İbn-i Abbâs *radiya'llâhu anhümâ*'dan rivâyetine göre üç yüz hurma fidanı dikmek üzere bedel-i kitâbet ta'yîn edilmiştir. Ve bu rivâyete göre Resûl-i Ekrem Selmân'a kendisini mükâtebeye bağlamasını emretmişti. Bunun için Selmân keyfiyeti Resûl-i Ekrem'e haber

fidanların ocaklarını aç hazırla ve dikeceğin zaman bana haber ver! buyurmuş. Selman demiştir ki : her şey hazırlanınca Resûl-i Ekrem'e haber verdim. Teşrif buyurdu. Ben fidanları diktim. Resûl-i Ekrem de düâ buyurdu. (Selmân'ın hayâtı yed-i kudretinde olan Allāh'a yemîn ederim ki) bu fidanlardan bir tânesi bile şaşmadı, hep tuttu.

Bâzıları da ilk def'a kitâbete bağlanan Ebü'l-Müemmil'dir, demişler. Bunun için de Resûl-i Ekrem Ashâb-ı Kirâm'a : buna yardım ediniz! buyurmuş. Müşârün-ileyhin bedel-i kitâbeti, toplanan iâne ile ödendikten başka toplanan paradan bir mikdârı da yanında kalmıştır. Bu bakıyyeyi ne yapacağını Resûl-i Ekrem'den sorduğunda, Allah rızâsı için fukarâya tasadduk edilmesi emir buyurulmuştur.

Kadınlardan ilk kitâbete bağlananın da Berîre olduğu irtihâl-i Nebevî'den sonra da ilk mükâteb olarak Hazret-i Ömer'in kölesi Ebû Ümeyye, sonra da Hazret-i Enes'in kölesi Sîrîn zikrediliyor.

1122. عن عائشة رضي الله عنها أن بريرة جاءت تستعينها في كتابتها و لم تكن قضت من كتابتها شيئا قالت لها عائشة ارجعي إلى أهلك فإن أحبوا أن أقضي عنك كتابتك و يكون و لاؤك لي فعلت فذكرت ذلك بريرة لأهلها فأبوا و قالوا إن شاءت أن تحتسب عليك فلتفعل و يكون و لاؤك لنا قالت فذكرت ذلك لرسول الله

vermişti. Taraf-ı Risâlet'ten de fidanları dikerken kendisine kaber verilmesi emredilmişti.

Ahmed İbn-i Hanbel'in rivâyetinde bu fidanlardan başka kırk okıyye de altın verilmesi mükâtebe şerâitinden idi. Resûl-i Ekrem'in Ashâb-ı Kirâm'a : (Şu kardeşinize yardım ediniz!) buyurmaları üzerine bu altın, Ashâb tarafından tedârik edilip Selmân kayd-i esâretten kurtulmuştur.

صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ لَهَا رَسُولُ ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ
سَلَّمَ ٱبْتَاعِى فَأَعْتِقِى فَإِنَّمَا ٱلْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ ثُمَّ قَامَ رَسُولُ
ٱللهِ صَلَّى ٱللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فَقَالَ مَا بَالُ أُنَاسٍ يَشْتَرِطُونَ شُرُوطاً
لَيْسَتْ فِى كِتَابِ ٱللهِ مَنِ ٱشْتَرَطَ شَرْطاً لَيْسَ فِى كِتَابِ ٱللهِ
عَزَّ وَ جَلَّ فَلَيْسَ لَهُ وَ إِنِ ٱشْتَرَطَ مِائَةَ شَرْطٍ شَرْطُ ٱللهِ
أَحَقُّ وَ أَوْثَقُ .

TERCEMESİ

Âişe *radiya'llāhu anhâ*'dan şöyle rivâyet edilmiştir :

Bir kere Berîre bedel-i kitâbeti hakkında yardım dileyerek Âişe'ye gelmişti. Ve bedel-i kitâbetinden (o güne kadar) bir şey ödememişti. Âişe Berîre'ye :

— Haydi Efendilerine git; (görüş!). Velân bana âid olmak üzere senin nâmına bedel-i kitâbetini (def'aten) kazâ etmemi arzu ederlerse vereyim, dedi. Bu teklîfi Berîre ehline bildirdi. Fakat kâbul etmediler ve :

— Hazret-i Âişe, bedel-i kitâbetini senin hesâbına hasbî olarak vermek isterse, Velân bize âid olmak üzere versin! dediler. Berîre : bu mes'eleyi Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem*'e arz ettim. Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellme-* Âişe'ye :

— Sen Berîre'yi satın al, sonra âzadla!. Velâ da mu hakkak sûrette mu'tika âidtir, buyurdu. Sonra Resûlullāh *salla'llāhu aleyhi ve sellem* kalktı. (Mescid'e gidip halka karşı bir hutbe îrâd etti. Allāh'a hamd-ü senâdan sonra) :

— Bilmem ne fikir ile halk, Kitâbullāh'da bulunmayan bâzı şartlar dermeyân ediyorlar. Her kim Azîz ve Celîl olan Allāh'ın Kitâbında (ki hükmünde) bulunmayan bir şartı kayd ederse (bâtıldır,) isterse yüz şart koşsun, onun hükmü yoktur; hak ve kavî olan Allāh'ın şartıdır, buyurdu.

Î Z Â H I

Hadîs-i şerîfin tercemesinde kavis içinde gösterilen ziyâdeler, hadîsin diğer rivâyet tariklerinden istifâde edilmiştir.

(ولاء = *Velâ'*) kişinin mâlik bulunduğu bir şahsı âzâd etmesi sebebiyle mu'tık ile mu'tak arasında devâm eden karâbet-i hükmiyedir ki, bu karâbet sebebiyle mu'tık mu'takın mîrâsına müstehak olur.

* * *

Burada yedinci cildin terceme ve îzâhına nihâyet veriyoruz. Mukadderse sekizinci cilde Kitâbü'l-Hibe ile başlayacağız.

FİHRİST

SAHÎH-İ BUHÂRÎ MUHTASARI TECRÎD-İ SARÎH'İN YEDİNCİ CİLDİ FİHRİSTİ

SELEM BAHSİ

ŞÜF'A BAHSİ

İCÂRE BAHSİ

Sahife

HAVÂLE BAHSİ

VEKÂLET BAHSİ

HARS VE MÜZÂRAA BAHSİ

Sahife

Sahife

ŞIRB = SU HİSSESİ

Sahife

Sahife

Sahife

HUSÛMET BAHSİ

Sahife

MÜLÂZEME BAHSİ

Sahife

LUKATA BAHSİ

MEZÂLİM BAHSİ

Sahife

ŞİRKET BAHSİ

REHİN BAHSİ

ITIK BAHSİ

Sahife

Sahife

MÜKÂTEB BAHSİ

YEDİNCİ CİLDİN TENCÜME-İ HALLER FİHRİSTİ

M

O

R

S

Ş

U

MEVÂKI' FİHRİSTİ